

Nederlandsche spraakleer. Deel I. Klankleer, woordvorming, aard en verbuiging der woorden

Willem Gerard Brill

bron

Willem Gerard Brill, *Nederlandsche spraakleer. Deel I. Klankleer, woordvorming, aard en verbuiging der woorden*. E.J. Brill, Leiden 1871 (vierde uitgave)

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/bril002nede02_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

Voorrede.

In de Voorrede vóór de derde uitgave van dit werk noemde ik een drietal namen van mannen, aan wier studiën ik, sedert de verschijning der eerste editie, de verklaring van menig verschijnsel op het gebied onzer taal te danken had. Opdat mijne erkentelijkheid niet schijne met de jaren verflauwd te zijn, wil ik ze hier herhalen: het zijn de Heeren DE VRIES, TE WINKEL (sedert overleden) en DE JAGER. Verre daarvandaan dat ik die herhaling verzuimen zou, wil ik hier nog een drietal namen bijvoegen van geleerden, wier bijdragen tot de kennis onzer taal mij bij deze vierde uitgave te stade zijn gekomen, het zijn de Heeren KERN, BOGAERS (dezer dagen overleden) en LEENDERTZ. Nog andere mannen strekken tegenwoordig de Nederlandsche taalwetenschap tot eer: alleenlijk heb ik, voor zooveel ik mij herinner, voor dit werk geen gebruik van hunne geleerdheid kunnen maken.

In weerwil van het gebruik, door mij van de studiën van die taalkundigen gemaakt, en ondanks de zorg en aandacht door mij bij voortduring aan de stof van dit werk besteed, zijn er nog altijd gebreken in aan te wijzen. Immers aan al de ontelbare bijzonderheden, waaruit deze arbeid bestaat, kon ik (een ander zou het wellicht vermocht hebben) geen gelijke aandacht wijden. Bovendien de Wetenschap gaat in enkele deelen vooruit, en wanneer het leven zelf, wanneer de prak-

tijk, of andere, even gewichtige of nog gewichtiger studiën ons bezig houden, houdt men niet alles in gelijke mate bij.

In de leer van de Letters heb ik TE WINKEL gevolgd, te eerder omdat de door dezen geleerde aangenomen theorie ook in het groote Woordenboek onzer taal ten grondslag gelegd wordt. Daarmede heb ik het bewijs gegeven, dat ik gaame volg, waar ik niet bevoegd ben zelf oorspronkelijk beter licht aan te brengen. Doch wie daartoe wel in staat was, het is mijn geëerde ambtgenoot Prof. DONDERS, en deze, die de theorie der Spraakklanken op onomstootelijke physiologische grondslagen vestigt, heeft op die leer van TE WINKEL vrij belangrijke aanmerkingen. Ware Prof. DONDERS op het tijdstip dat ik de bladen, op welke de eerste drie Hoofdstukken van het eerste Boek gedrukt staan, reeds gereed geweest met de aphorismen, die hij op de Vergadering der Gewestelijke Afdeeling van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap, in Juni 1870 alhier te Utrecht gehouden, gedrukt heeft laten ronddeelen, ik zou er bij de bewerking van dat gedeelte dezer Spraakleer gebruik van hebben kunnen maken. Thans schiet mij niets over dan naar die paragrafen, samengevat onder den titel: de Physiologie der Spraakklanken, in het bijzonder van die der Nederlandsche taal, geschetst door F.C. DONDERS, Utr. C.v.d. Post, Jr. te verwijzen.

En hiermede zend ik deze vierde uitgave in de wereld, in de hoop daarmede alsnog geen nutteloos werk te verrichten.

Utrecht, Aug. 1870.

W.G. BRILL.

Inleiding.

§ 1. Over spraak en taal.

1. *Spraak* is uitdrukking van gedachten. Klanken, door den mensch door middel zijner spraakwerktuigen ter uitdrukking eener gedachte voortgebracht en tot teekenen van voorwerpen of begrippen geworden, heeten *woorden*. Den voorraad van spraakklanken, waarvan een volk zich bedient, noemt men *taal*.

Aanm. Onder de taalklanken zijn er, die geene gedachte uitdrukken, maar of voorwerpen en betrekkingen van voorwerpen in de ruimte blootelijk aanwijzen, op dezelfde manier als dit ook met den vinger zou kunnen geschieden (*voornaamwoorden* en *oorspronkelijke bijwoorden*), of een gevoel te kennen geven (*interjecties*, *tusschenwerpsels*). Woorden, die het voortbrengen van een natuurgeluid te kennen geven en dit natuurgeluid nabootsen, b. v. *sissen*, heeten *onomatopoeïen*, d. i. *klanknabootsingen*.

2. Eene gedachte, door den spreker of schrijver in woorden uitgedrukt, noemt men *zin*.

De verschillende aard en de betrekking der woorden in den zin worden aangeduid door eigenaardige vormen.

Aanm. Al naar dat in de talen de wijze verschilt, op welke de aard en de betrekking der woorden in den zin te kennen gegeven worden, verdeelt men ze in verschillende klassen.

I. De meeste talen van den aardbodem wijzen den aard en de betrekking der woorden aan door middel van klanken, welke met de woorden, die voor het overige ongewijzigd blijven, min of meer los worden verbonden. Die klanken worden aan de woorden, als het ware, bloot *vastgelijmd* (*geäglutineerd*): zij groeien niet met de woorden tot eene organische eenheid samen. Daarom heeten zulke talen *agglutineerende talen*. Van dien aard zijn: 1^o. de *Finno-Japansche* talen, ook wel *Finno-Tartaarsche*, *Turanische* en *Ural-Altäische* genoemd, waartoe in Europa, behalve het *Finsch*, ook het *Magyaarsch* of *Hongaarsch* en het *Turksch* behooren; 2^o. verscheidene *Amerikaansche* talen; 3^o. de *Dravidische* talen, dat is de talen van die volken

van Dekân, welke, terwijl de Ariërs zich over Voor-Indië verbreidden, in het genoemde zuidelijke gedeelte van dit schiereiland hunne eigene talen hebben behouden; 4°. in Afrika, de *Congo-Kaffersche* of *Bantu*-talen, de *Nuba*- en *Foulah*-talen, en de *Negertalen*; 5°. de *Malayo-Polynesische* talen.

II. Andere talen geven den aard en de betrekking der woorden grootendeels slechts door de orde der woorden in den zin en door den klemtoon te kennen. De natiën, die zulke talen bezitten, hebben, zoo het schijnt, onder den invloed eener beschaving, die de natuurlijke luidruchtigheid in het spreken bedwong, en het volk door teekenschrift leerde, de vormklanken ter zijde gesteld. Omdat de woorden hier in den zin elk op zich zelf zonder wijziging blootelijk nevens elkander geplaatst worden, heeten zulke talen *juxtaponeerende*. (naast elkander plaatsende) of *isoleerende* talen. Zoodanige zijn het *Chineesch*, en de *Achter-Indische* talen met name, het *Annamitisch*, het *Siameesch* en het *Barmaansch*. - Het *Tubetaansch* vormt eenen overgang tusschen de agglutineerende en de isoleerende talen.

III. Weder andere talen noemt men *incorporeerende* (*inlijvende*) talen, omdat bij haar het voorwerp der rede tusschen het subjektswoord en den naam der werking geplaatst wordt in dier voege dat uit die bestanddeelen een soort van samengesteld woord ontstaat. Het schijnt, dat ook deze taal-vorm aan den invloed eener tucht te danken is, die de ongebondenheid en overvloedigheid der agglutineerende manier beperkte en aan eenen band leide. Hiertoe behooren de meeste *Amerikaansche* talen (en onder de talen van deze soort neemt het *Mexicaansch* eene voorname plaats in), alsmede het *Baskisch* in Europa.

IV. Eindelijk zijn er talen, bij welke de oorspronkelijk losse vormklanken zoo nauw met het woord worden vereenigd, dat zij daarmede een schoon en ondeelbaar geheel vormen. Hier heeft derhalve de oorspronkelijke staat der zoogenaamde agglutinatie, zonderdat er iets wezenlijks verloren ging, voor edelere vormen plaats gemaakt, en is, bij verwerping van te groote losheid van band, echter de vrijheid der rede behouden. Zulke talen heeten deswegens *declineerende* of *flecteerende* (*verbuigende*) talen. Zij zijn de volgende: 1°. de *Arische*, ook wel *Indo-Europeesche* of *Indo-Germaansche* genaamd, waartoe het *Sanskrit*, het *Baktrisch*, het *Perzisch*, het *Grieksch*, het *Latijn*, het *Lettisch*, het *Slavisch*, het *Celtisch* en het *Germaansch* of *Duitsch* behooren; 2°. de *Semitische* talen, bij welke, zoo het schijnt, eerst later, nadat zij langer in den staat der agglutinatie verkeerd hadden, eene soort van verbuiging is ingevoerd. De *Semitische* talen zijn: het *Hebreeuwsch*, het *Arabisch*, het *Phoenicisch* (*Punisch*), het *Chaldeeuwisch*, het *Assyrisch*, het *Syrisch*, het *Samaritaansch* en het *Aethiopisch*. - Eenen overgang tusschen de isoleerende en de flecteerende (bepaaldelijk de *Semitische*) talen vormen de door LEPSIUS zoogenaamde *Chamitische* talen, dat is, het *Oud-Aegyptisch* en het *Koptisch*, benevens de talen der volken, die, onder den naam van Berbers of Tuariks, de Noordkustlanden van Afrika en de Oostkust van dit werelddeel tot aan de Evennachtslijn bewonen. Daar de verbuigings- en afleidingsklanken, aan den uit den aard der zaak éénlettergrepigen stam toegevoegd, te weeg brengen, dat de woorden in de verbuigende talen veelal uit meer dan ééne lettergreep bestaan,

zoo heeten deze talen ook *polysyllabieke* of *veellettergrepige* talen, in onderscheiding van de isoleerende, die deswegens *monosyllabieke*, dat is, *éénlettergrepige* talen heeten. Onder de agglutineerende talen zijn er, die zich daardoor onderscheiden, dat de hoofdwoorden *dissyllabiek* of tweelettergrepig zijn.

§. 2. Over de Nederlandsche taal en taalkunde.

1. De *Nederlandsche taal* is het in de Nederlanden door de beschaafden gesproken en geschreven Nederduitsch.

Aanm. 1. Het *Nederduitsch* is een der beide hoofdtongvallen van het Duitsch; de andere heet *Opperduitsch*. - *Hoogduitsch* heet de taalvorm in Duitschland door de beschaafden gesproken en geschreven.

Aanm. 2. Den stempel van het Nederduitsch dragen, behalve het Nederlandsch, verscheidene talen: het *Oudsaksisch*, waarvan het volksdialekt, dat den naam van *Nederduitsch* of *Platduitsch* draagt, afkomstig is; het *Oudfriesch*, waarvan de *Friesche* tongvallen, die nog niet geheel zijn uitgestorven, afkomstig zijn; het *Angelsaksisch*, waarvan het *Engelsch* afkomstig is. Den stempel van het Opperduitsch dragen de tongvallen van *Zuid-Duitschland* en van *Duitsch-Zwitserland*. Voorts heeft het Hoogduitsch van ouds grootendeels Opperduitsche vormen. Het Hoogduitsch onderscheidt men in *Frankisch* of *Oudhoogduitsch* (met nagenoeg zuiver Opperduitsche vormen), hetwelk geheerscht heeft tusschen de 7^{de} en de 11^{de} eeuw; *Zwabisch* of *Middel-hoogduitsch*, tusschen de 12^{de} en de 14^{de} eeuw, en *Nieuwhoogduitsch*, sedert de 16^{de} eeuw.

Aanm. 3. Tot den Germaanschen stam behooren mede de *Scandinavische* talen, met name het *Zweedsch*, het *Deensch-Noorweegsch* en het *IJslandsch*, van het *Oudnoordsch* afkomstig. Deze allen dragen den stempel van het Nederduitsch.

Aanm. 4. Het verschil tusschen Neder- en Opperduitsch is voornamelijk in zekere konzonanten gelegen: aan de Nederduitsche *p*, *k*, *t* beantwoorden in het Opperduitsch de letters *pf*, *ch*, *z* (*ss*) aan de Nederduitsche *b* en *d* de Opperduitsche *p* en *t*. Dientengevolge bestaat ten dezen aanzien tusschen Opper- en Nederduitsch, min of meer volkomen, dezelfde verhouding, die zich tusschen het Nederduitsch met het Gothisch en Scapdinavisch aan de eene, en alle overige Indo-Germaansche talen aan de andere zijde vertoont, eene verhouding, door GRIMM *klankverschuiving* genoemd, welke hierin bestaat, dat de zoogenaamde *tenues* (klanklooze) in *aspiratae* (aangeblazene), de *mediae* (luidende) in *tenues*, en de *aspiratae* in *mediae* overgaan.

2. Den oudsten vorm, in welken wij het Germaansch kennen, vertoont ons het *Gothisch*, de taal, waarin Bisschop ULFILA, in de vierde eeuw, de Heilige Schrift vertaalde ten behoeve van zijne stamgenooten, die toen ter tijd aan beide oevers van den beneden-Donau in het oude *Moesië* (thans *Wallachije*) woonden.

Aanm. Vergelijkt men onze tegenwoordige taal met het Gothisch en het Oud-duitsch, zoo bespeurt men, dat de verbuigings- en afleidingsvormen aanmerkelijk in tal van lettergrepen en klankrijkheid hebben verloren. Dit verschijnsel is aan verschillende oorzaken toe te schrijven. Vooreerst aan de

verwaarloozing, aan welke de moedertaal was prijs gegeven in de eeuwen, toen de Latijnsche taal de eenige was, die wetenschappelijk beoefend en letterkundig aangewend werd. Voorts aan het verloren gaan eener in de echte taalvormen vervatte historische en godsdienstige overlevering, welke door de Christelijke Geestelijkheid werd bestreden. Eindelijk aan het overwicht, hetwelk de klemtoon aan de stamsyllabe gaf, waarbij de andere lettergrepen min of meer werden verwaarloosd. Deze werking van den klemtoon op de gestalte der woorden werd in de hand gewerkt door OTFRIED (in de 9^{de} eeuw), die den klemtoon als grondslag der prosodie aannam. Met de verwaarloozing trouwens van de afleidingsvormen en verbuigingsuitgangen moest de overheersching van den klemtoon der stamsyllabe gelijken tred houden. - Daar op *IJsland* het Christendom met de Latijnsche taal in zijn gevolg niet dan in later tijd is doorgedrongen, en aldaar tot in latere eeuwen eene in de oude taalvormen en den alouden dichttrant (het stafrijm) vervatte overlevering bleef bestaan, zoo is de oude gestalte der woorden in het IJslandsch meer dan in eenige andere Germaansche taal behouden gebleven.

3. De oudste vorm onzer Nederlandsche taal noemt men *Oud-Nederlandsch*. Hij is ons bekend, vooreerst uit de Duitsche woorden en zinsneden, *Malbergische glossen* geheeten, voorkomende in de Latijnsche vertaling, in welke ons de uit de 5^{de} eeuw dagteekenende wet der Salische Franken bewaard is. Ten tweede, uit de oude *Psalmen*, ten getale van ongeveer 21 bewaard, en voor verreweg het grootste gedeelte uitgegeven door VAN DER HAGEN en na hem door YPEY en CLARISSE. Zij zijn onder den naam van *Wachtendonksche Psalmen* bekend, omdat zij gevonden werden in een handschrift, dat in de 16^{de} eeuw aan den kanunnik ARNOLD WACHTENDONK toebehoord heeft.

De taalvorm der letterkundige voortbrengselen en andere geschreven stukken in Brabant, Vlaanderen, Holland, Zeeland en Utrecht tehuis behoorende, en ongeveer van de 13^{de} tot aan de 16^{de} eeuw dagteekenende, noemt men *Middel-Nederlandsch*. De taalvorm sedert dit laatste tijdstip in de Nederlanden en Vlaamsch België gebruikt, heet *Nieuw Nederlandsch*.

Aanm. Wat de gestalte der woorden aangaat, verschilde het Nederlandsch van de dertiende eeuw nagenoeg even veel van het Gothisch en het Oud-duitsch, als het tegenwoordige Nederlandsch. Alleenlijk had de verwaarloozing en de omschrijving der verbuiging in dien tijd nog niet zoo veel veld gewonnen.

4. De hooge dunk, dien de geleerden omstreeks het eind

der zestiende eeuw van de oudheid, de uitbreiding en den rijkdom der Nederlandsche taal bekomen hadden, en de hooge vlucht, omstreeks denzelfden tijd door de Nederlandsche nationaliteit genomen, riepen de Nederlandsche *taalkunde* in het leven. Hierbij onderscheidden zich de leden der Amsterdamsche Rederijderskamer *in Liefde bloeiende*, die in 1584 *de Tweespraak van de Nederlandsche Letterkunde* in het licht gaf. De uitgave van woordenboeken, als van PLANTIJN (1573) en van KILIAEN (1599) was aan de kennis der taal in hooge mate bevorderlijk. In 1635 zag het licht: *Nieuwe Konst, genaamd de Spraakkunst, ontdekt en beschreven door P. MONTANUS*. Dit boek werd door verscheidene andere *Spraak-kunsten* gevolgd. Na de uitgave, hoe gebrekkig ook, van de Gothische bijbelvertaling door FRANCISCUS JUNIUS (1665), was een licht voor de taalkunde ontstoken, waarvan LAMBERT TEN KATE, schrijver der *Aanleiding tot de kennis van het verhevene deel der Nederduitsche Spraakkunst* (1723), het eerst uitnemend partij trok. Mannen als B. HUYDECOPER en CLIGNETT breidden de taalkunde uit. SIEGENBEEK, gemachtigd door de Regering (1801), regelde de speliing. Sedert de historisch-taalkundige onderzoekingen, vooral van GRIMM in Duitschland, is een volkomen licht voor de kennis onzer taal opgegaan.

Eerste boek. Over de letters.

Eerste hoofdstuk. Over de letters in het algemeen.

§. 3.

A. *Letters* zijn de geschreven teekens van de klanken, die in de woorden voorkomen. De naam *letter* wordt ook gebruikt voor den *klank* zelven.

1. De letters zijn:

A, B, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, R, S, T, U, V, W, Z.

Aanm. De namen der konzonanten zijn: *be, de, ef, ge, ha, je, ka, el, em, en, pe, er, es, te, ve, we, zed*. Die konzonanten derhalve (*b, d, p, t*), welke niet onderscheidenlijk genoeg kunnen uitgesproken worden, wanneer zij zich aan 't eind eener lettergreep moeten laten hooren (in welk geval de *d* nauwelijks verschilt van de *t*, en de *b* van de *p*), hebben eenen naam, bij welken de vokaalklank achter de konzonant gehoord wordt. Ook de *g* en de *k* hebben zulk eenen naam, omdat zij, hoewel niet in onze taal, dan toch in andere talen, die met ons dit *alphabet* gemeen hebben, in dezelfde betrekking tot elkander staan als *b* tot *p* en *d* tot *t*. De *h, v* en *w* zijn ongeschikt om aan het eind eener lettergreep te worden uitgesproken: daarom hebben hare namen den vokaalklank achter de konzonant. De *h* en *k* hebben eene *a* in haren naam, omdat, daar de eerste in de keelholte, de andere in den achtermond gevormd wordt, en daarbij de mond meer dan bij de andere konzonanten zijn natuurlijken stand behoudt, zich de *a* van zelve bij haar laat hooren. De naam der *zed* bewaart een spoor van de Phoenicische namen, welke aanvankelijk door de letters gedragen werden, daar ons *alphabet* (het Romeinsche) aan dat der Phoeniciers ontleend is, terwijl dezen het hunne, zoo het schijnt, naar het voorbeeld van een Assyrisch schrift gevormd hebben. De naam *zed* toch is die der Phoenicische *tsade*, wier naam overgebracht werd op de Grieksche *zêta*. - De *v* en *w* heeten, bij HEUTERUS (*Nederd. Orthographie*, 1581) en in de boven (§ 2. 4.) aangehaalde *Twee-spraak*, *va* en *wa*. De eerste dezer letters draagt in de Hoogduitsche Spraak-

kunst nog den Phoenicischen naam *Vau*, evenals de *j* dien van *Jod*. De *w* werd vroeger, wegens de samenstelling van dit teeken uit twee *u*'s; ook *dubbele uve* genoemd.

2. In onduitsche woorden of ouderwets geschreven eigennamen komen nog de C, Q, X en Y voor, bij voorbeeld: *cirkel*, *Cats*, *qualiteit*, *Quirinus*, *Xanten*, *Xerxes*, *synode*, *Lysander*. De PH hoort mede alleen in vreemde woorden of in oude namen tehuis, als in *Philippus*, *Zutphen*. De C echter komt in Nederlandsche woorden voor in de lettervereeniging CH, bij voorbeeld in *kracht*.

Aanm. Het teeken *y* (*i grec* geheeten), reeds door HEUTERUS verworpen en tot Grieksche woorden verwezen, werd echter door de leden der Kamer in *Liefde bloeiende*, alsmede door MOONEN en NYLOË in alle gevallen voor onze *ij* gebruikt, en deze spraakkunstschrijvers werden, onder anderen, door WAGENAAR nagevolgd. HUGO DE GROOT, daarentegen, en de Staten-bijbelvertalers bezigen de *ij*, even als HEUTERUS, in de gesloten lettergreep van Nederlandsche woorden (als *strijd*, *vlijt*), doch ook in geval zulke woorden door verbuiging of afleiding eene open lettergreep bekomen (*vlijtig*, *strijden*, waar HEUTERUS *striden* schreef). Maar de *y* gebruiken de bijbelvertalers in de open lettergreep, als in *yver*, *vyand*, *zy*, *by*, *my*, in *yeder*, *yets* en *vyer* (*vuur*) en in de klanken *aey*, *oey*, *ey* en *uy*. Maar waar de klank *aey* en *oey* door eene vokaal gevolgd wordt, daar leest men in den verbeterden druk van den Statenbijbel bij N. GOETZEE (Gorinchem, 1748) *zaeijen*, *maeijer*, *vloeijen* (met *ij*), naar het schijnt om de uitspraak *za-ien*, *ma-ier*, *vloe-ien* te verhoeden, daar toch *ye* in den Statenbijbel, in *yeder*, als *ie* werd uitgesproken.

B. De letters worden onderscheiden in *klinkers* en *medeklinkers*.

I. 1. Een *klinker* is een *klank* of *geluid*, een *medeklinker* is een *geruisch*, beide door middel van onze spraakwerktuigen voortgebracht.

Aanm. Om de klinkers af te beelden gebruikt men vijf teekens: A, E, I, O, U; doch elk dezer teekens heeft niet altijd dezelfde waarde, en bovendien moet men, om sommige klanken voor te stellen, twee dezer teekens vereenigen.

2. De klinkers zijn onderscheiden:

1). In *zuivere*: A, E, IE, O en OE. De A ontstaat, als men den mond zijn gewonen stand laat behouden; de IE, als men de mondbuis verkort, door het strottenhoofd zooveel mogelijk naar boven te brengen en de lippen in te trekken, te

verbreed en te openen; de OE, als men het strottenhoofd laat zakken, terwijl men te gelijker tijd de lippen vooruitbrengt en nagenoeg sluit, en zoo doende de mondbuis aanmerkelijk verlengt. De E is eene wijziging tusschen de *a* en de *i*; de O eene wijziging tusschen de *a* en de *oe* inliggende. Er liggen meer wijzigingen tusschen *a* en *i* aan den éénen, en tusschen *a* en *oe* aan den anderen kant; doch deze komen in de beschaafde uitspraak onzer taal niet voor, behalve dat in de woorden *kerel* en *wereld* eene wijziging gehoord wordt tusschen *a* en *i* inliggende.

2). *Onzuivere*. Dus noemt men de klinkers U en EU, omdat zij gevormd worden bij eenen stand der mondbuis, die half voor ééne andere der zuivere vokalen wordt gevorderd: de U, namelijk, bij den stand, half voor de *i*, half voor de *oe*; de *eu*, bij den stand, half voor de *e*, half voor de *o* gevorderd.

Aanm. Deze klanken (*u* en *eu*, in de Hoogduitsche Spraakkunst *Umlaute* genaamd) zijn in den loop der tijden ontstaan door den invloed van eene *i* of *e* in eene volgende lettergreep voorkomende.

3). *Onvolkomene*. Dus heeten de *a*, *e*, *i*, *o* en *u*, wanneer (gelijk in *dag*, *bel*, *lid*, *stok*, *stuk*) de medeklinker, die de lettergreep, waarin zij voorkomen, sluit, te weeg brengt, dat haar klank zijn vollen eisch niet krijgt. Deze hare eigenaardigheid verklaart zich hieruit dat de spreker, zich op dien medeklinker voorbereidende, zich de moeite niet geeft om aan de mondbuis ten volle dien stand te geven, die voor het uitbrengen der vokaal vereischt is.

Aanm. 1. Zoodra de sluitende medeklinker tot de volgende lettergreep overgaat, herkrijgt de vokaal hare volkomenheid. Vandaar dat *dag* in den genitief heeft *dages* of (met uitlating van de vokaal der tweede lettergreep, doch met behoud van de volkomen uitspraak, welke in dat geval door verdubbeling der vokaal wordt aangeduid) *daags*, in den datief *dage*, in het meervoud *dagen*, en in samenstelling *dageraad*. Desgelijks *gebed*, datief *gebede*, meerv. *gebeden*; *God*, genit. *Godes*, dat. *Gode*, meerv. *Goden*. Waar de *i* tot de volkomen uitspraak zou moeten terugkeeren, houdt zij geen stand, maar wordt *e*, bij voorb. *lid*, meerv. *leden*; *schip*, datief *schepe*. De onvolkomen *u* is zoodanig uit haren aard: zij is voor geen terugkeer tot den volkomen staat vatbaar, hetgeen een bewijs is, dat die klinker iets van de natuur der onzuivere vokalen of wel der tweeklanken aan zich heeft.

Aanm. 2. Wanneer de klinker bij de toevoeging van eene nieuwe lettergreep den onvolkomen klank behoudt, wordt dit in het schrift door verdubbeling van den medeklinker te kennen gegeven; b. v. *stal*, meerv. *stallen*; *bed*, datief *bedde*, meerv. *bedden*; *pit*, meerv. *pitten*; *put*, meerv. *putten*.

3. Tweeklanken zijn AI, EI, UI, AU en OU. De eerste drie ontstaan, wanneer de stand der mondbuis, die voor het uitspreken der eerste van de twee letters, waaruit hun teeken bestaat, vereischt wordt, in den voor *i* gevorderden stand overgaat; de laatste twee, wanneer die stand in den voor *oe* vereischten stand overgaat. – De IJ, in haren oorsprong eene wijziging der *i* (*ie*), heeft dezelfde uitspraak als EI bekomen, en moet dus onder de tweeklanken gerangschikt worden.

Aanm. De zoogenaamde *verlengde* tweeklanken, AAI, OOI, OEI, AAU, EEU, IEU, bestaan uit een volkomen klinker, gevolgd door een overgang van een dier klinkers tot *i* of *oe*.

4. De E, de I, ja zelfs de IJ, en in enkele plaatsnamen de U stellen in zekere bestanddeelen van verbogen of samengestelde woorden een zwakken en onduidelijken klank voor, bij voorb. in de eerste lettergreep van *bevel*, en in de laatste van *gevel*, *honig*, *menschelijk*, *Gorkum*. Hebben die letters dezen klank, die bijna niet meer dan een bloot geruisch is, zoo heeten zij *toonloos*.

II. 1. De medeklinkers worden in drie soorten onderscheiden, al naardat zij bestaan:

1). in een *schuringsgeruisch*, waarbij de lucht door eene engte in de mondbuis heengedreven wordt:

CH, F, G, H, J, M, N, S, V, W, Z.

2). in een *ontploffingsgeruisch*, waarbij de mondbuis, na gesloten geweest te zijn, geopend, of, na geopend geweest te zijn, gesloten wordt:

B, D, K, P, T.

3). in een *ratelingsgeruisch*, waarbij de tong in trilling gebracht wordt:

L, R.

2. Wordt de engte in de mondbuis of de sluiting der mondbuis tot stand gebracht

1). door middel der lippen, zoo heeten de letters *lipletters*:

B, F, M, P, V, W.

2). door de verheffing van het voorste gedeelte der tong tegen het harde of voorste gedeelte van het gehemelte, in de nabijheid der *tanden*, zoo heeten zij *tongletters*:

D, N, S, T, Z.

Aanm. Deze letters heeten ook *tandletters*.

3). door de verheffing van het middenste gedeelte der tong tegen het gehemelte, zoo heeten zij *gehemeltelethers*. De eenige letter, dus gevormd, in onze taal is de K.

4). De door de verheffing van het achterste gedeelte der tong tegen het achterste of weeke gedeelte van het gehemelte gevormde heeten *keelletters*:

CH, G, H, J, NG.

3. Tot de tongletters behooren mede de L en R, uit dien hoofde dat bij hare vorming de tong de voornaamste rol speelt.

De M en N worden *neusletters* genoemd, omdat bij hare vorming de doorgang van den adem door den neus niet, als bij de andere letters, wordt afgesloten.

Deze vier letters: L, R, M, N, worden *vloeibare* letters (liquidae) genoemd.

4. *Blaasletters* (spiranten) heeten de letters H, J, S, W, Z.

5. Sommige der letters zijn onderling *verwant* en zijn slechts daarin onderscheiden, dat a) bij haar de stem geheel ophoudt: deze heeten *klanklooze* of *harde* (tenues): K, P, T, of b) zulks niet het geval is: deze heeten *luidende* of *weeke* (mediae): B, D.

2). Zoowel de klanklooze als de luidende kunnen *aangeblazen* (geäspireerd) wezen. De geäspireerde klanklooze zijn *scherp*: CH, F; de geäspireerde luidende zijn *zacht*: G, V.

3). De blaasklank bij uitnemendheid is zelf of *scherp*: S, of *zacht*: Z.

Aanm. 1. Aan onze taal ontbreekt de aangeblazen klanklooze of luidende

tongletter, die in het Engelsch door *TH* wordt uitgedrukt. Ons ontbreekt desgelijks de luidende verhemelteletter, die in het Fransche *gâter* en het Hoogduitsche *Garten* gehoord wordt. Niettemin krijgt onze *k* deze uitspraak, zoo zij gevolgd wordt door eene weeke, bij voorb. *ik bedel, ik doe*. Vóór de zachte *v* handhaaft zich de *k*, ja de *v* doet zij in de uitspraak tot *f* overgaan; bij voorb. *ik vang = ik fang*.

Aanm. 2. De *sch* op het eind eener lettergreep heeft de waarde van eene enkele *s*, bij voorb. *mensch, wenschelijk*. In dit laatste woord is de toon-looze *e* ingelascht, en belet zij dus geenszins de *sch* de eerste lettergreep te sluiten. - Ook de *CH* en *NG* stellen enkelvoudige klanken voor, hoezeer met twee letterteekens geschreven. Slechts wanneer, in een samengesteld woord, van de *ng* de eerste letter tot een ander lid der samenstelling behoort, worden *n* en *g* als afzonderlijke letters uitgesproken; bij voorbeeld, in: *aangevangen, ingeboren, ongeloovig*. - De *s* vormt in vereeniging met de *j*, in woorden als *meisje* en *sjouwer*, mede een eigenaardigen enkelvoudigen klank, tusschen de Fransche *j* (in *jadis*) en *ch* (in *chat*) inliggende.

C. Eene *lettergreep* wordt gevormd door eene vokaal, die op zich zelve of in vereeniging met eene of meer begeleidende konzonanten wordt uitgesproken; bij voorbeeld, *a-dem, ga, aal, blad, land, te-gen-woor-dig*.

Tweede hoofdstuk. Over de vokalen.

§. 4.

Nevens de drie oorspronkelijke, in den duur der uitspraak korte vokalen, *a, i* en *u*, dat is *oe* (zie §. 3. B. I. 2. 1.), had het Gothisch nog twee lange vokalen: *ê* en *ô*, en vier diphthongen: *ái, áu, ei, iu*.

Aanm. In het Gothisch heeft de *í* vóór de *r* en de *h* (*ch*) de gedaante *ai*, en de *u* vóór dezelfde letters de gedaante *au*. In *hiri* (*hier*) heeft de *i* voor *r* stand gehouden, omdat in dezen bijwoordelijken imperatief de *r* oorspronkelijk door eene *d* (*th*) schijnt voorafgegaan te zijn.

In de volgende §§. van dit hoofdstuk verklaren wij den oorsprong der thans in onze taal voorkomende vokaalklanken.

§. 5. De A.

1. Onze, hetzij onvolkomen, hetzij volkomen *a* beantwoordt meestal aan de Gothische *a*.

1). Onvolkomen is de *a*:

a. In stamsyllaben of grondvormen, oorspronkelijk door meer dan ééne konzont gevolgd: *half*, Goth. *halbs*; *balg*, *balgs*; *hard*, *hardus*; *hand*, *handus*; *macht*, *mahts*.

Uitzonderingen:

a). Vóór twee medeklinkers, van welke de eerste eene *r* is, vertoont zich doorgaans de *a* volkomen: *aard*, *baard*, *gaard*, *vaars*.

Aanm. Dat het voorkomen van den volkomen klank der vokaal aan de werking de *r* te wijten kan zijn, blijkt uit de vergelijking der woorden *Maart*, *kaart*, *poort*, *koord*, met hunne vormen in het oorspronkelijk Latijn: *Mars*, *charta*, *porta*, *chorda*.

b). Vóór de dubbelletters *ks*, *ts*, *st*, die bijna een ondeelbaar geheel vormen, komt de *a* volkomen voor: *aakse* (nevens *akse*), *aakster* (nevens *ekster*), *kaats*, *schaats*, *plaats*, *haast*, *plaaster* (nevens *pleister*).

b. Voorts is de *a* onvolkomen in woorden en woordvormen, in welke op de enkele sluitende konzont van ouds geene vokaal volgt, als in de partikels *dan*, *af*; in de imperfekten van ongelijkvloeiende werkwoorden, als *brak*, *kwam*, *at*; in de adjektieven *tam*, *smal*, *nat* enz., en in de zelfstandige naamwoorden: *bad*, *dag*, *dak*, *dal*, *gat*, *pad*, *graf*, *staf*, *slag*, *stad* enz.

Uitzondering:

Substantieven, wier beteekenis het begrip, door het werkwoord, waartoe zij behooren, uitgedrukt, vasthoudt, en die in zoo verre als afgeleid van deze werkwoorden beschouwd moeten worden of werkelijk daarvan afgeleid zijn, behouden de

volkomen *a* dezer werkwoorden, bij voorb.: *smaad, smaak, haal, raad, haat, praat, schaam(-te), praam, gejaag, gedraaf*. De volkomen vokaal in *paar* en in het adjekt. *baar* (nevens *bar*) is aan de werking der *r* te wijten. Soms schijnt ook de *l* denzelfden invloed te hebben: aldus in *paal* en *straal* en wellicht nog in een paar andere naamwoorden.

2). Volkomen is de *a*:

Waar de konzontant, die op haar volgt, oorspronkelijk of nog heden ten dage op hare beurt door een vokaal gevolgd werd: *ik maal*, Goth. *mala*; *graven*, graban; *naam*, namô; *haan*, hana; *ik graaf*, voor *grave*; *graaf* of *grave*; *gaaf* (*gift*) en *gaaf* (*ongeschonden*) voor *gave*; *baan* of *bane*; *gewaad* of *wade*.

Hieruit volgt:

a. Dat de slotkonzontant der naamwoorden, die eene volkomen *a* bezitten, voorheen door eene vokaal werd gevolgd. Dit is het geval met de bijvoegelijke naamwoorden *braaf, gaaf, laag* en andere, voor *brave, gave, lage* enz., en met de zelfstandige naamwoorden, die of van het mannelijk geslacht, maar oorspronkelijk ten minste van de zwakke verbuiging zijn, als: *graaf, vraat, draak, (na-)maag, maat (makker), haas, baas, slaaf* enz., of van het vrouwelijk geslacht en oorspronkelijk voorzien van eenen vrouwelijken vokaalklank op het einde, als: *baan, taal, spraak, raap, waag, daad, baat, maas, kaas* en een menigte andere, voor *bane, tale, sprake* enz. Zoo is bij de substantieven de al of niet volkomen vokaal een merkteeken van verbuiging of geslacht.

b. Voorts volgt daaruit, dat, waar achter mannel. of onzijd. substantieven, uitgaande op eene enkele konzontant, doch met onvolkomen *a*, de uitgang van den datief enkelv. of die van het meervoud gevoegd wordt, de vokaal zich volkomen vertoont; bij voorbeeld: *grave* (in *ten grave*, datief van *graf*), *dalen* (meervoud van *dal*). Zie §. 3. B. I. 2. 3). Aanm. 1. Doorgaans is dit ook het geval in de verkleinvormen van zelfstanddige naamwoorden, wier onvolkomen vokaal vatbaar is om (in

het meervoud) weder volkomen te worden. Zoo zegt men *glaasje, blaadje, vaatje, paadje*, van *glas, blad, vat, pad*; maar: *grafje, dakje, slagje*. Men zegt beide: *dagjes*, dat op elken dag in het bijzonder ziet, en *daagjes*, hetwelk de dagen gezamenlijk beschouwt; *dalletjes* staat evenzoo tot *daaltjes*; *gatjes* behoort tot *gat* in eene beteekenis, waarin het geen meervoud heeft, en *gaatjes* is van *gat, opening*. - Bij het aannemen van den uitgang des genitiefs heeft de verschijning der volkomen *a* niet meer plaats; men zegt: *des dals* (voor *des dales*), *des grafs, des veldslags, des middags*; maar de adverbiale uitdrukkingen *des daags* en *slaags* bewaren de volkomen *a*. - Bij de adjektieven met onvolkomen *a* vóór eene enkele konzonant, heeft zich deze onvolkomen vokaal tegenwoordig ook over de vormen uitgebreid, welke zich door een vokaalklank op het einde onderscheiden, als *smal, tam, gram*, vrouwvel. en meervoud *smalle, tamme, gramme*. Desgelijks heeft het vrouwelijk *kat* in het meervoud *katten*, niettegenstaande het *kater* nevens zich heeft. *Stad* heeft geen meervoud: *steden* toch behoort bij het enkelvoud *stede*.

Aanm. 1 *Smal, lam* en diergel. hadden voorheen eene volkomen *a*, waar de verbuigingsuitgang er achter kwam: *smale* enz. Het werkwoord *smalen* (eigenlijk *klei maken*), van *smal*, bewaart de volkomen vokaal, evenals *malen* (*ijdel en klap uitslaan*) van *mal*, welk adjektief, nevens *malen, mallen* met onvolkomen *a* heeft opgeleverd. De vorm van het bijvoegelijk naamwoord *laat* moest eigenlijk *lat* wezen (Goth *lats*, Hoogd. *lass*). De verbogen vorm en de vorm van het bijwoord *laat* (*late*) schijnen op de uitspraak van het bijvoegelijk naamwoord in den onverbogen vorm van invloed geweest te zijn. Omgekeerd bewaart het bijvoeg. nw. *zat* in alle vormen zoo zeer den onvolkomen klank, dat het steeds de *t* behoudt (als wanneer men zegt: *zatte buik*), die toch in dit woord eigenlijk de plaatsvervangster is der *d* (uit Goth. *th*): *verzaden* en *bezadigen* vertoonen zoowel de *d* als de volkomen *a*.

Aanm. 2. Sluit eene verdubbelde konzonant de vokaal op het eind des woords, dan wordt slechts ééne der beide geschreven: *al* voor *all*, Goth. *alls*; *zak* voor *zakk*, sakkus. Dus ook met de overige klinkers, die gesloten voorkomen: *vel* voor *vell*, fill; *kin* voor *kinn*, kinnus; *bron* voor *bronn*, brunna; *ik vul* voor *vull* van *vol*, fulls.

Aanm. 3. De oorzaak, dat *brak, at* enz. in het meerv. en in den subjunctief: *braken, brake; aten, ate*, hebben, ligt daarin, dat het meerv. en de subjunct. oorspronkelijk eene andere vokaal bezaten, dan het enkelv. van het imperfect dier werkwoorden (Zie beneden in deze §: 2.).

Aanm. 4. Waar de vokaal slechts ten gevolge eener synkope door twee konzonanten gevolgd wordt, bleef zij volkomen: *twalf* voor *twalef* Goth. *tvalif*;

*aafs*ch voor *avesch*; *maagd* voor *maged*. In *paander*, Fransch *panier*, en *spaander* voor *spaner*, waar alzoo eerst door inlassching der *d* de dubbele konzont ontstond, hield mede de volkomen vokaal stand. Omgekeerd hield de onvolkomen vokaal stand, in weerwil van de inlassching der *e*, in *akker*, *adder*, *gassel*, Goth. *akrs*, *nads* en *gabls*.

Aanm. 5. Door samentrekking na synkope is de volkomen *a* ontstaan uit *aë*, in *staan* voor *standen*, en *gaan* voor *gangen*.

2. De volkomen *a* is voorts ontslaan uit de Goth. *ê*, in *slapen*, slêpan; *jaar*, jêr; *maan*, mêna; *wij gaven*, gêbum; *hij laze*, lêsi, enz.

Aanm. Het Mnl. *haer* (voor *hier*) beantwoordt aan het Goth. *hêr*, gelijk ons *hier*, zoo het schijnt, het Goth. *hiri* is, hetwelk eigenlijk *kom hier!* δεῦρο! beteekent.

3. Vervolgens ontstond eene meestal volkomen *a* in eenige woorden uit *e* (Goth. *ai*), door de werking eener volgende *r*. Dus in *aarde* voor *erde*, Goth. *airtha*; *waarts*, Goth. *vairts*, Lat. *versus*; *vaars* voor *vers*, Lat. *versus*; *star*, ook wel *ster*; *smart*, vroeger *smert*; *hart*, voorheen *hert*; *knarsen* nevens *knersen*; *waard*, Hoogd. *Wirth*, vaïrdus; *waard*, Hoogd. *werth*, vaïrths; *laars* van *leêr* (d. i. *leder*). Ook in de vreemde woorden *paruik* (*perruque*) en *patrijs* (*perdrix*), voor *pardrijs*, bewerkte de *r* den overgang van *e* tot *a*. Soms heeft de *l* op de voorgaande *e* denzelfden invloed, b. v. in *aalmoes*, ἐλεημοσύνη, - In *zwager*, Goth. *svaihra*, en *zwavel*, Hoogd. *Schwefel*, Goth. *svibls*, is mede de *a* uit *e* (Goth. *ai* of *i*) ontstaan.

Aanm. De klank *a* is hier voorzeker in later tijd ontstaan, toen men de gewijzigde vokaal, die men nog in *kerel* en *wereld* laat hooren, door oen zuiverder klank meende te moeten vervangen. Nog spreken sommigen en juist niet de onbeschaafdsten *lêrzen* en *kêrsen* uit in plaats van *laarzen* en *kaarsen*. Omgekeerd bekomt de *a* uit oorspronkelijke *a* in *paard* en *rechtvaardig* in den mond van sommigen de gewijzigde vokaal: *pêrd*, *rechtvêrdig*.

4. Eindelijk klimt de oorsprong der *a* op tot de Goth. diphthong *ái*, in *maal* (*vlek*), Goth. *máil*; *zaaien* (d. i. *za-j-en*), *waaien*, Goth. *sái-an*, *vái-an*; in *naad* en *draad*, met *naaien* en *draaien*, tot welke werkwoorden die substantieven behooren. Denzelfden oorsprong heeft de *a* in woorden, die in verband staan met zoodanige ongelijkvloeiende werkwoorden,

welke thans in hun tegenw. tijd *ij* vertoonen, en in het Goth. de diphthong *ái* in het enkelv. van het imperf. hadden. Zoo ontleent *glad* zijne vokaal van het imperf. singul. van *glijden*; *swak* staat in dezelfde betrekking tot *zwijken*, *rat* tot *rijten*, *rad* tot *rijden*, *knap* tot *knijpen*, *laf* tot *lijven* (vanwaar *blijven*, d. i. *belijven*), *staf* tot *stijven*, *wak* tot *wijken*, *kwalster* tot *kwijlen*, (*twee-*)*spalt* tot *splijten*. Deze bepaaldelijk bij bijvoegelijke naamwoorden onvolkomen *a* vertoont zich volkomen in *onraad* (voor *onreed*, *ongereede*), in *gapen* van *gijpen*, *blaken* van *blijken*, *staaf* voor *stave*.

Aanm. Voorzeker is de *a* in *glad*, *zwak*, enz. oorspronkelijk niet onvolkomen geweest; maar is zij, vermits zij gemeenlijk in de gesloten lettergreep voorkwam, onvolkomen geworden, gelijk het geval is geweest met *smal*, *tam*, *gram*, *zat*. Toor het overige schijnt de *a* uit Goth. *ái* eerst in lateren tijd hare zuivere uitspraak bekomen te hebben. In de zeventiende eeuw schreef men nog vaak *neijen* en *dreijen* voor *naaien* en *draaien*, hetgeen een min zuivere uitspraak der *a* aanduidt. Nevens *eikel* bestaat ook *aker*, en, omgekeerd, *pleister* nevens *plaaster*. Vergelijk ook *razijn* met het Fransche *raisin*.

§. 6. De E.

1. De onvolkomen, alsmede de zachte volkomen *e* ontstonden meestal uit de Gothische *i*.

Aanm. *Zacht* noemt men juist deze uit *i* ontstane volkomen *e*, in onderscheiding van die, welke uit den Gothischen tweeklank *ái* is gesproten en *harde e* genoemd wordt. Deze wordt in de open lettergreep met twee, gene met ééne *e* geschreven.

1). Eene onvolkomen *e* ontstond uit *i*:

a). Waar deze vokaal gevolgd werd door meer dan ééne konzont, waarvan de eerste een *r* of *h* (thans *ch*) was, en alzoo alleen in die gevallen, waarin de *i* in het Goth. zelf in *ai* overging -: anders bleef vóór meer dan eene konzont de *i* behouden -: *ik werp*, *vairpa*; *ik berg*, *baírga*; *herder*, *haírdeis*; *recht*, *raíhts* (*rechter* en *rechten* hebben *richter* en *richten* nevens zich); *slecht*, *slaihts*; dus ook in *vechten* en *vlechten*; in *mest* (*mist*) is achter de vokaal eene *h* (*ch*) uitgevallen, blijkens den Goth. vorm *maihstus*.

Aanm. 1. De *i* komt vóór de *r* in onze taal slechts voor in klanknabootsende woorden, als *kirren*, *girsen* en *snirsen*; in *wirrel warrel* en in *zwirrelen* en *zwarrelen*, om de geliefkoosde opvolging van de klanken *i* en *a* in twee achtereenvolgende lettergrepen of bijeenbehoorende woorden, die eenig geluid nabootsen of anderszins met het geluid pogen af te beelden. Voorts bestaat nevens *gergel* nog de vorm *girgel*, en de eigennaam *Dirk* nevens den Gelderschen naam *Derk*. *Cirkel*, *mirre* enz zijn vreemde woorden.

Aanm. 2. Ook vóór de dubbele *l*, of vóór de *l* door eene andere konzont gevolgd, ging meestal de *i* in eene gesloten *e* over: *vel*, Goth. *fill*, nevens *villen*; *spellen*, *spillôn*; *helm*, *hilms*; *helpen*, *hilpan*; *smelten*, voorheen *smilten*; *zwellen*, bij DE DEKKER nog *zwillen*; *bevel* voor *bevelch* (van het Goth. *filhan*); dus ook in *zelf*, *veld* en *melk*, en in *tent*, daar dit voor *telt* staat; alsmede in de adjektieven *snel* en *fel*.

Aanm. 3. Van den regel. dat de Goth. *i* vóór twee konzonten, van welke de eerste geene *r* (*l*) of *h* (*ch*) was, bewaard bleef, zijn slechts weinig uitzonderingen; *prent* voor *print*, *zwemmen* voor *zwimmen*, *krebbe* nevens *kribbe*, *pen* (d. i. *penn*) voor *pin*, *pek* (d. i. *pekk*) nevens *pik*.

Aanm. 4. Soms vindt men de oorspronkelijke *i* door verdubbeling van de daarop volgende enkele konzont voor den overgang in de volkomen *e* bewaard. Das zegt men *liggen*, Goth. *ligan*, voor *legen*, en bestaat *spillen* nevens *spelen*, *wikken* nevens *wegen*, *stikken* nevens *steken*, *verschillen* nevens *verschelen*, *kittelen* nevens *ketelen*, *hitte*, oud-Noordsch *hiti*.

Voorts vindt men nevens vormen met de volkomene *e* niet zelden afgeleide woorden, in welke de *i* stand heeft gehouden, doordien de slotkonzont door de konzont des afleidingsuitgangs gevolgd werd: *gift* en *vergiffenis* (d. i. *vergifnis*) van *geven*, *gewicht* van *wegen*, *plicht* van *plegen*, *gezicht* van *zegen* (*saíwan*) d. i. *zien*, *nicht* (voor *nift*) van *neef*, *mits* van *mede*, *ginds* of *ginder* van *gene*, waar de *d* ingelascht is.

b). In woorden of woordvormen, in welke op de enkele sluitende konzont van ouds geene vokaal volgde, als in de partikel *met*, Goth. *mith*, en in het voornaamwoord *hem*, Goth. *im* (uitsluitend dat. plur.), en in de naamwoorden: *vrek*, *stek*, *tred*, *gesprek*, *lek*, *spel*, *weg* enz.

Eene uitzondering op dezen laatsten regel maken de zelfst. naamwoorden *steek* en *smeer*, die, terwijl zij zich nauw aan de beteekenis der werkwoorden *steken* en *smeren* aansluiten, ook de volkomen vokaal dezer werkwoorden behouden; voorts substantieven als *het gespeel*, *het gezweef*, die van *spelen* en *zweven* zijn afgeleid, en eindelijk *kreet* en het mannelijke *greep*, op welke de volkomen vokaal van het deelwoord (*gekreten*, *gegrepen*) van invloed schijnt geweest te zijn.

Aanm. Sommige woorden en woordvormen, waar men een onvolkomen *e* zou verwachten, omdat zij uit eene lettergreep bestaan, door eene enkele konzont gesloten, die van ouds door geene vokaal gevolgd werd, hebben niet-

temin de *i* behouden: te weten, de partikel *in*; de voornaamwoorden *ik* en *zich*; het zelfst. werkwoord *is*, en de zelfst. naamwoorden *lid* en *gelid*, *schip*, *smid*, *spit* die (volgens §. 3. B. I. 2.3). Aanm. 1.) in het meervoud *leden*, *gelederen*, *schepen*, *smeden*, *spaten* hebben. Van *smid* vindt men den genitief *smeeds* (d. i. *smedes*), *Lek. Sp.* III. 14, 189. De datief van *schip* luidt mede regelmatig *scheep* d. i. *schepe*. Om ook in het meerv. de *i* te kunnen behouden, geeft men soms aan *smid* den ongewonen meervoudsvorm *smids*. Voor *is* vindt men in werken van vroeger eeuw menigmaal *es*, voor *lid*, *led*. Wellicht is de vorm *is* daaruit te verklaren, dat dit woord oorspronkelijk *ist* was. De *i* in *lid*, *schip*, *smid*, *spit*, laat zich verklaren uit de omstandigheid, dat deze woorden afleidingen of samenstellingen nevens zich hebben, in welke de vokaal, door twee medeklinkers gevolgd, den oorspronkelijken klank (*i*) kon behouden: dus bestaat nevens *lid*, *lidmaat*, nevens *schip*, *smid* en *spit*, *schipper*, *smidse* en *spits*. Dat *in* de *i* behouden heeft, kan aan het voorkomen dezer letter in de afgeleide woorden *innerlijk* en *binnen* te wijten zijn. De versterking van *ik* tot *ikke* (d. i. *ikkik*) is wellicht de oorzaak der *i* in dat woord. Zoo zou alleen de *i* in *zich* onverklaard blijven; doch dit woord heeft ook in de *ch* (in plaats van de *k*) een vreemd karakter.

2). Eene zachte volkomen *e* ontstond uit *i*:

Waar de konzonant, die op haar volgt, oorspronkelijk of nog heden ten dage, op hare beurt door eene vokaal gevolgd wordt: *lezen*, *lisan*; *ik lees* (*leze*), *lisa*; *hemel*, *himins*; *wij beten*, *bitum*; *gelezen*, *lisans*; *geleden*, *lithans*; *neef* voor *neve*; *keel* voor *kele*; *telen*, Eng. *to till*, enz.

Ook hier, even als bij de naamwoorden met volkomen *a*, is de volkomen *e* het bewijs, dat de slotkonzonant oorspronkelijk door eene vokaal gevolgd wordt. Zoo staat *veel* voor *vele*, *filu*, en *leeg* verloor de slotkonzonant van zijnen stam met de vokaal, die haar volgde, daar het is zamengesloten uit *ledig*. Bij zelfstandige naamwoorden, van eene volkomen *e* voorzien, zooals *neef* (voor *neve*) en *gespeel* (*speelnoot*), is deze klank het kenmerk der oorspronkelijk zwakke verbuiging, en bij eene menigte andere, als *kneep*, *week*, *peer*, *steeg*, *scheef*, *zeef* enz. voor *knepe*, *weke*, *pere* enz. is hij het kenmerk van den voormaligen vrouwelijken afleidingsuitgang. Voorts wordt ook bij mannelijke en onzijdige substantieven de *e* volkomen, zoodra zij den uitgang des datiefs of des meervouds krijgen, als: *achter wege*, *te weeg brengen*, *in gebreke*, *in den gebede*, *spelen* (meerv. van *spel*), enz. (Zie §. 3. B. I. 2. 3). Aanm. 1.). *Bevelen* heeft ten onrechte een volkomen *e* bekomen, even als het werkwoord

bevelen. Oorspronkelijk was de vokaal van dit woord door een dubbelen medeklinker gevolgd (zie boven 1. 1). *a*). Aanm. 2). *Stek* behoudt in het meerv. de onvolkomen *e*, zonder twijfel om verwarring met het meerv. van *steek* te voorkomen; ook *gesprek* heeft *gesprekken*. De verkleinvormen van die substantieven, welke in het meerv. eene volkomen *e* bekomen, behouden alle de onvolkomen *e*: *gebedje*, *gebrekje*, *spelletje*, *tredje*, *wegje*; evenwel zou men van sommige den verkleinvorm met volkomen *e* kunnen bezigen, doch slechts in het meervoud: *treedjes*, *weegjes*. De genitieven dier naamwoorden bewaren de onvolkomen *e*: *des gebeds*, *wegs*. De volkomen *e* komt echter voor den dag in den adverbialen genitief *weegs* in *zijns weegs gaan*, en in de uitdrukking *een eind weegs*. - De vrouwel. substantieven met onvolkomen *e*, *les* en *wet*, behouden die in het meerv., even als *kat* zijne onvolkomen *a*. *Vrek*, dat in het meerv. *vrekken* heeft, is eigenlijk een adjektief.

2. Voorts is de *e* ontstaan uit *a* door den invloed van een *i* (*e*) of *j* in de volgende lettergreep: *menig*, Goth. *manags*; *ezel*, *asilus*; *erf*, *arbi*; *ende* (later *einde*), *andéis*; *beer* (wild dier), Hoogd. *Bähr*; *bedwelmen* van *dwalm*, *behelzen* van *hals*, *belenden* van *land*, *belemmeren* van *lam*, *mengen* van *mang* of *mank* (d. i. *te midden van*), *lengte* van *lang*, *hen* (*henne*) van *haan*. Van adjektieven en imperfekten komen, met verandering van *a* in *e*, werkwoorden met eene faktitieve beteekenis: *pletten* van *plat*, *temmen* van *tam*, *reppen* van *rap*, *krenken* van *krank*, *netten* van *nat*, *letten* van *lat* (Hoogd. *lass*), *leggen* van *lag*, *drenken* van *drank* (oud imperf. van *drinken*), *zetten* van *zat*, *kwellen* van *kwal* (imperf. van het oude *quelen*, waartoe ook *kwaal* behoort). In eene gelijke betrekking staat *dekken* tot *dak*, *stellen* tot *stal*, *tellen* tot *tal* (*taal*), *vellen* tot *val*, *henker* en *gehengen* tot *hangen*.

Aanm. 1. De faktitieve werkwoorden, als *leggen*, *drenken*, gingen in het Goth. op *jan* uit (*lagjan*, *draggekjan*): vandaar de wijziging van *a* tot *e*.

Aanm. 2. Hoezeer de werkwoorden *zenden*, *schenden*, *schenken*, sterk (d. i.

ongelijkvloeiend) zijn. en tot ééne soort gebracht worden met werkwoorden, die in het praesens eene *i* of eene *e* uit *i* bezitten, is niettemin hun praesensvorm zwak, en in dezen praesensvorm de *e* uit *a* ontstaan. Desgelijks in *trekken* en *treffen*, dat dan ook voorheen niet zelden gelijkvloeiend (*trefte*, *getreft*) gebruikt werd. Ook *brengen* en *denken* hebben eene *e* uit *a*.

Aanm. 3. Nevens vormen met eene door de hier behandelde klankwijziging uit *a* ontsproten *e*, bestaan somtijds nog vormen met de oorspronkelijke *a*. Vergelijk slechts *edel* en *adel*, *slek* met *slak*, *hebben* met *have* en de verbogen vormen *had* en *gehad*, *rek* met *rak*, *eng* met *bang* (voor *be-ang*), *kenteren* met *kantelen*, *hegga* (*hek*) met *haag*, *stede* met *stad*, *veste* met *vast*. In de drie laatste voorbeelden gaat de klankwijziging met de aanwezigheid der toonjooze *e* in de volgende svllabe gepaard.

Aanm. 4. De regel, dat de vokaal onvolkomen is, zoo zij door twee konzonanten, en volkomen, zoo zij slechts door ééne konzont gevolgd wordt, gaat ook met de *e* door, die uit *a* ontstaan is. Zoo hebben *meel* van *malen*, *heer* (d. i. *leger*), Oudduitsch *hari*, en *meer* (*zee*), Goth. *marei*, een. volkomen *e*; *vreemd* staat voor *vremed*, Oudd. *framadi* of *framidi* en *fremidi*. *Heg* (*hek*), *hen*, *schel* en *slek* hebben eene, hoezeer niet oorspronkelijke, verdubbelde konzont. In *temmen*, *leggen* enz. is de dubbele konzont ontstaan, doordien de slotkonzont van den stam de *j*, die in het Goth. op den stamklank volgde (*tamjan*, *lagjan*), aan zich gelijk maakte (assimileerde). Maar *eest*, *kreeft* en eend wijken af, daar zij vóór de dubbele konzont eene volkomen *e* hebben. Kiliaen schrijft deze woorden: *est*, *kreft* en *endte*, en nog hoort men wel de uitspraak *endvogel*.

3. In eenige weinige woorden is de *e* ontstaan uit *eu* en *o* of *u* (Goth. *u* of *au*), te weten, in *krepel* voor *kreupel* van *kruipen* (*kroop*, *gekropen*), *knekel* voor *kneukel* van *knok*, *werken* voor *worken*, Goth. *vaúrkjan*, *derven* voor *dorven*, *thaurban*, en voorheen *evel* voor *euvel*, Goth. *ubils*. Met de Nederlandsche *u* is de klank *ie* nauw verwant: geen wonder dus, dat de *e* ook somtijds ontstaan is uit *ie* of uit die Goth. diphthong *iu*, welke doorgaans *ie* of *ui* bij ons opleverde. Dit is het geval in *veertien* van *vier*; *kregel* voor *kriegel* en dit van *krijg*; *negen*, Goth. *niun*; *heden* (nevens *huiden*), Oudd. *hiutu*; *scheef* verwant met *schuiven*.

4. De harde volkomen *e* (*ee*) is ontstaan uit de Goth. *ái*: *deel*, *dáils*; *zeel*, *sáils*; *zeer* (*smart*), *sáir*; *sneeuw*, *snáivs*; *een*, *áins*; *deeg*, *daigs*; *teeken*, *táikns*; *beer* (*mannetjes varken*), Eng. *boar*.

Aanm. I. De Goth. *ái* levert mede niet zelden bij ons *ei* op (Zie § 10. 1.). Van daar (*uit-*)*breiden* nevens *breed*, *bráids*; (*be-*)*reiden* nevens *gereed*, *garáids*; *klein* nevens *kleen*.

Aanm. 2. De ongelijkvloeiende werkwoorden, die een *ij* (Goth. *ei*) in het praes. hebben, bezaten in het imperf. singul. den klank *ái*: *ik steeg*, *stáig*; *ik bleef*, *biláif*. Vandaar dat woorden, daarvan afgeleid, eene harde *e* of wel *ei* vertoonen: *zweemen* van *zwijmen*, *bleek* van *blijken*, *leed* van *lijden*, *week* van *wijken*, *neigen* van *nijgen*, *rei* van *rijgen*, *reis* van *rijzen*, *steiger* van *stijgen*, *leiden* (doen *gaan*) van *lijden* (*gaan*).

Aanm. 3. Soms is de *ái* in eene onvolkomen *e* overgegaan: *wel*, Goth. *váila*; *enkel* van *een*. Ja, de *ee* van het voornw. *gene* (Goth. *jáins*) en van den uitgang *-heid*, Goth. *háidus*, in het meerv. *-heden* en in het oude enkelv. *-hede*, ging in eene zachte *e* over.

5. De toonlooze *e* heeft haar ontstaan te danken aan den invloed van den klemtoon, die, terwijl hij de stamsyllabe bijzonder deed uitkomen, de afleidings- en verbuigingsvormen van hunne volle vokalen beroofde (Vergel. § 2. 2. *Aanm.*). Dus moesten de klinkers, die in de oorspronkelijke gedaante dier vormen voorkwamen, voor eene kleurlooze zwakke *e* plaats maken. Diensvolgens komt deze *e* voor in verscheidene voor- en achtervoegsels, alsmede in alle verbuigingsuitgangen, die niet bloot in eene konzont bestaan. Buitendien nog slechts in enkele vormen van het lidwoord *de*; in de vormen der voornaamwoorden *me*, *we*, *ge*, *ze*, *je*, voor *mij*, *wij*, *zij*, *gij*, *jij*; in *er* voor *daar*, en in het voorzetsel *le*. Eindelijk, waar de *e* is ingelascht, is zij mede toonloos.

Aanm. 1. In de taal des gemeenen levens verliezen het zoogenaamde lidwoord *een* en het woordje *het* (hetzij als lidwoord, hetzij als voornw.) mede hunne klinkende vokaal.

Aanm. 2. In meer dan één voorbeeld bemerkt men, dat het tweede lid van een samengesteld woord, ten gevolge van het overheerschen van den klemtoon, die op het eerste lid der samenstelling rust, bijna allen toon verloren en bij gevolg de toonlooze *e* gekregen heeft. Dus staat *Juffer* voor *Jonkvrouw*, *Jonker* voor *Jonkheer*, *immer* voor *iemeer*, *emmer* voor *eenbaar*, *tobbe* voor *tweebaar*, *wingerd* en *bongerd* voor *wijngaard* en *boomgaard*, *enkel* voor *enklaauw*, *wereld* voor *wer-ald* (*wer* is Goth. *váir*, *man*, en *ald* beteekent *ouderdom*, *leeftijd*), *dorpel* voor *deur-paal*, *schipper* voor *schipheer*, *treeft* voor *drievoet*. In dit laatste woord is de *ee* uit *ie* ontstaan (Zie § 6, 3.) en de *d* aan den aanvang des woords vóór de *r* in *t* overgegaan (Zie § 17, I. 2.).

Aanm. 3. Slechts bij uitzondering bewaart de participiale uitgang, die anders *end* luidt, eene klinkende vokaal: in *heiland*, *vijand* en *dwingeland*, en is de toonlooze uitgang *er* door klankversterking weder aan eene klinkende vokaal gekomen in *leeraar*, *dienaar* en *zondaar* en voorts in alle woorden, die vóór dezen uitgang eene toonlooze *e* hebben, als *middelaar*, alsmede in *tuinier*, *gaardenier*, enz. De uitgang *el* is overgegaan in *eel*

in *tooneel*, *houweel*, *truweel* en *struweel*. Wanneer achter den uitgang *sel* de uitgang *ig* komt, die ook toonloos is, keert eene open *a* daarin terug: *rampzalig*, *armzalig*. Voorts vertoont het woord *avond* eene klinkende vokaal in den uitgang.

Aanm. 4. Alleen in *sieraad* voor *sierde*, en *armoede* voor *armde*, alsmede in *weduwe*, *zwaluw*, *geluw* enz. (zie § 13, 4 *Aanm.*) is de ingelaschte vokaal geen toonlooze *e*.

§ 7. De *I* en *IE*.

1. De Gothische *i* hield stand, waar zij door twee konzonanten gevolgd werd: *ik spin* (*spinn*), *spinna*; *vinger*, *figgrs*; *mild*, *milds*; *binden*, *bindan*, enz., behoudens de uitzonderingen in § 6. 1. 1). *a*). en *Aanm.* 2 en 3 vermeld. Slechts in weinig woorden en woordvormen bleef zij bewaard, in welke deze vokaal werd gesloten door eene enkele konzonant, die van ouds door geene vokaal werd gevolgd. Zie § 6. 1. 1). *b*). *Aanm.*

2. Eene toonlooze *i* is ontstaan door dezelfde oorzaak als de toonlooze *e* (Zie § 6. 5.), in de uitgangen *ing*, *ig*, *ik*, *tig*.

Aanm. In het samengestelde *vaandrig* voor *vaan-draag* is de *i* toonloos.

Naar de analogie van dat woord vindt men bij dichters van vroeger tijd ook *kroondrig* en *mijterdrig*.

3. Soms is de *i* ontstaan uit de Goth. *ei*, die (volgens § 11. 1.) anders bij ons in *ij* is overgegaan, ook wel een enkele maal uit de Goth. *di* (*ee* of *ei*). Alsdan moet deze *i* als een onvolkomen *ij* (*ei*) beschouwd worden. Dus in *begrip* en *gebit* voor *begrijp* en *gebijt*; in het adjekt *grif*, oudtijds (*ge-*)*rive* (d. i. *rijve*); in *wit*, Goth. *hveits*; *trits* van *threis*, *drie*; *lichaam* van *lijk*; *rid*, *split* en *rif*; *blikkeren* en *zwicken* van *blijken* en *zwijken*; *zwichten*, *dichten*, *slichten* en *tichten*, van *zwijken*, *dijgen*, *stijgen* en *tijgen*; *kibbelen* van *kijven*; *linnen* (*lein*) nevens *lijnwaad*, enz. Uit *ái* is *i* ontstaan in *bitter*, *báitrs*; *twintig*, *tvaitigjus*; *blikken* voor *bleeken* in de zegswijze *blikken of blozen*.

4. Minder zeldzaam is de overgang der Goth. *iu* of Oudd.

ia in *i*, als in *licht* (Goth. *liuhath*), *vlinder* van *vlieën* (*vliegen*), *ging*, *ving*, *hing* voor *gieng*, *vieng*, *hieng* (Oudd. *ganc* enz.), *immer* voor *iemeer*.

5. Meermalen is de *i* eene klankwijziging (*Umlaut*) der *a*. Vooral vóór de *n*, *ng* en *g* heeft de Umlaut deze gedaante. Dus in *bewind* van *bewenden* (*vandjan*), *onderwinden* voor *onderwenden*, *bigge* van *bake* (*varken*), *string* voor *streng* (*koord*), *schinkel* voor *schenkel*, *sint* (*sanctus*), *knibbelen* voor *knabbelen*, *pillegift* van *pille* of *pelle* (*pallium*), *verminkt* van *mank*.

6. De *ie* is doorgaans ontstaan uit de Goth. *iu*: *knie*, *kniu*; *stier*, *stiurs*; *lief*, *liubs*; *liegen*, *liugan*; *bier*, Angelsaks beór. - In de imperfecten der werkwoorden beantwoordt de klank *ie* aan de Oudd. diphthong *ia*.

Aanm. De werkwoorden, die in het Oudd. in het imperf. den stamklank met *ia* verwisselden, hadden in het Goth. imperfekt de reduplicatie. - Rechtmatig is slechts de *ie* in de imperfecten *viel*, *hield*, *blies*, *liet*, *ried*, *sliep*, *stiet*, *hieuw*, *riep*. Door verloop van de eene klasse der sterke werk-woorden in de andere is zij ontstaan in *bedierf*, *hielp*, *slierf*, *wierd*, *wierp*, *wierf*, *zwierf*, *hief*, *schiep*, *wiesch*, *wies*.

7. In eenige woorden is de oude lange *i* (anders in *ij* verkeerd) met de volgende toonlooze *e* tot *ie* zamengesmolten. Aldus in *wierook* (waarvoor men werkelijk ook *wijrook* schrijft) van *wijden* (*wijën*), *riem* en *riet* van *rijën* of *rijgen*, en *kiem*. Soms deed de gerekte klank van dezelfde *i* eene toonlooze *e* achter haar geboren worden, met welke zij dan eveneens tot onze tegenwoordige *ie* zamensmolt; alzoo in *drie* voor *dri* (*drij*), Goth. *threis*; *kriegel* (*kregel*) van *krijg*.

8. Soms is de *ie* uit de korte Gothische *i* (*ai*) ontstaan. Wanneer, namelijk, de *e* (de gewone plaatsvervangster der Gothische *i* of *ai*), veelal ten gevolge der uitwerping eener konzont, in aanraking kwam met eene toonlooze *e*, ontstond de klank *eje*, die dan in *ie* overging. Dus in *vriend* (voor *vrejend*), Goth. *frijônds*; *zien* (voor *zejen* uit *zegen* en dit voor *zewen*), saíwan; *tien*, taihun; *biecht*, Oudd.

pigih; *vier*, Goth. *fidur*, *fidvor*; *kiel* voor *kedel*; *wiek* (voor *wegek*) van het Goth. *vigan*, (*be-*)*wegen*. In *gier* (van het Oudd. *giran*), *wier* (van het in het Hoogd, bewaarde *wirren*) en *hier*, Goth. *hiri*, is de *i*, die vóór de *r* nergens stand houdt (zie § 6. 1. 1). a). Aanm. 1. en § 4. Aanm.), bewaard gebleven, terwijl eene toonlooze *e* werd aangenomen om den overgang van de *i* tot de *r* te vormen. Ook in *wieg* handhaafde zich de *i* in de gedaante *ie*.

Aanm. 1. Wij zeggen thans *geschieden* voor *geschien*, in welk woord de klank *ie* op dezelfde wijze als in *zien* ontstaan is. Dit woord moet in het Goth. gaskaíwan geluid hebben.

Aanm. 2. De *ie* in *knielsvat* (in HOOFTS *Warenar* voor *knekelvat*, *knekelhuis*) is na uitwerping der *k* uit eene *e* ontstaan, die haren oorsprong heeft in de vokaal *o* (§ 6. 3.).

9. Uit eene harde *e* (Goth. *ái*) is, wederom na uitwerping eener konzont en daarop gevolgde samensmelting met eene toonlooze *e*, *ie* ontstaan, in *ziel* (voor *zeejel*), Goth. *sáivala*, en *ie(-mand)*, Goth. *áiv*, welk Goth. woord ook in *iets*, *niet*, *niets*, *ieder* en *iegelijk* vervat is. Zonder wegwerping eener konzont, zeker ten gevolge eener meer gerekte uitspraak, ging de harde *e* in *ie* over, in *tientje* (*takje*), Goth. *táins*; *kiesel* van *kei*, en in het platte *hieten* voor *heeten*.

Aanm. 1. Uit de Latijnsche *ae* of *e* (Fransche *è*) is de klank *ie* ontstaan in *Griek*, Graecus; *spiegel*, *speculum*; *brief*, *breve*; *Pieter*, *Petrus*; *priester*, *prêtre*; *Michiel*, *Michel*.

Aanm. 2. Uit de omstandigheid, dat zoowel de *ie* als de *a* (zie § 5. 4.) uit de harde *e* ontstaat, laat zich verklaren, dat *a* met *ie* afwisselt, bij voorb.: *straam* en *striem* (van *strijken*), *schraal* en *schriel*, *schraam* (*schram*) en *schriem*. Een *kier*, in *de deur staat op een kier*, staat voor *enkâr*, uit *en* (voorzetzel) en *kar* (*knensend geluid*, van *karren* of *kerren*). *Krieken* (in *morgenkrieken*) schijnt één met *kraken*, d. i. *breken* (*aan-* d. i. *openbreken*). *Zeldzaam* was voorheen *zelsien*, van *sien*, Oudd. *sâni*, *schoon*, eigenlijk, zoo het schijnt, *wat zich vertoont*, *wat sich laat zien*: *sâni* toch kan van een Goth. *sêwns* afgeleid zijn, en dus tot *saiwan*, *zien*, behooren. *Griek* luidt in het Goth. *Grêks*, en heeft dus aldaar die vokaal, uit welke gewoonlijk *a* ontstond.

10. Wat den uitgang *ie* in bastaardwoorden aaagaat, hij ontstond uit de vreemde uitgangen *ea*, *ia*, *ium*, wanneer, in den Nederduitschen vorm des woords, de uitgang den klemtoon

niet tot zich trok; *linie*, *linea*; *hisorie*, *historia*; *lelie*, *lilium*; *menie*, *minium*. In het Nederduitsche *kevie*, Hoogd. *Käfich*, Oudd. *kevic*, ontstond hij uit *ig*.

§ 8. De O.

1. Onze, hetzij onvolkomen, hetzij zachte volkomen *o* beantwoordt in de meeste gevallen aan de Gothische *u*.

Aanm. *Zacht* noemt men juist deze uit *u* ontstane volkomen *o*, in onderscheiding van die, welke uit den Gothischen tweeklank *áu* is gesproten en *harde o* wordt genoemd. Deze wordt in de open lettergreep met twee, gene met ééne *o* geschreven.

1). Onvolkomen is zij:

a. Waar de stamsyllabe oorspronkelijk of nog heden ten. dage door meer dan ééne konzontant gevolgd wordt: *dom*, Goth. *dumbs*; *vol*, *fulls*; *wol*, *vulla*; *zon*, *sunnô*; *jong*, *juggs*; *wolf*, *vulfs*; *wij vonden*, *funthum*.

Uitzondering:

Voór de lettervereeninging *rd*, *rt* en *rn* is de vokaal veelal volkomen, als in *woord*, *boord*, *moord*, *oord*, *koord*, *zwoord*, *koorts*, *hoorn*, *koorn*, *doorn*, *toorn*.

Aanm. Voór de *r* neemt dan ook in het Gothisch de *u* de gedaante *áu* aan: *vaúrd*, *maúrthr*, *haúrn*, *kaúrn*, *thaúrnus*.

b. Waar de enkele slotkonzontant oorspronkelijk door geene vokaal gevolgd wordt: in zekere partikels, als *nog*, en in het voorvoegsel *on*; in *ik kom*; in verscheidene adjektieven, als *hol*, *grof*, *log*, *bros*, en in de mannelijke en onzijdige zelfst. naamwoorden oorspronkelijk van de sterke verbuiging: *gebod*, *God*, *hof*, *genot*, *spog* enz.

Uitzonderingen:

a). Waar eene enkele *r* de vokaal sluit, is de *o* volkomen in woorden, die anders de onvolkomen vokaal verkiezen, als in de partikels *voor* en *door*, in het voorvoegsel *oor*, en in het bijvoegelijk naamwoord *goor*.

b). De *o* is volkomen in zelfst. naamwoorden, die zich in hunne beteekenis nauw aansluiten aan eenig werkwoord met volkomen *o*. Dit is het geval met *pook*, *schoor*, *knoop*, *schroom*, *spookz*. *Boog* bewaart de volkomen vokaal van het deelw. *gebogen*.

2). Volkomen is de vokaal:

Waar zij door slechts ééne konzontant, die op hare beurt eene vokaal achter zich heeft, gevolgd wordt: *genomen*, numans; *wij boden*, budum. Waar dus eene enkele slotkonzontant in adjektieven of substantieven door eene volkomen *o* wordt voorafgegaan, is eene vokaal achter die konzontant weggevallen, dus in *vroom* en *zoon*, sunus, alsmede in een groot aantal vrouwelijke substantieven: *kool*, *koon*, *school*, *noot* enz. En waar in den datief of het meervoud van mannelijke en onzijdige substantieven de enkele slotkonzontant door de vokaal des uitgangs gevolgd wordt, wordt de vokaal volkomen: *Gode*, *ten hove*, *geboden*, *holen*. *God* heeft ook in den genitief de volkomen *o*: *Godes* nevens *Gods*. Ook in den verkleiningsvorm hebben de volkomen *o*: *Minnegoodje* en *lootje* (*lotkaartje*). De vrouwelijke substantieven met onvolkomen vokaal behouden die in het meerv., als *stof*, *kot*, *mop*, *knot* enz. Ook de adjektieven in den verbogen vorm: *holle*, *logge*; alleenlijk zegt men *broze* en *grove*, omdat de slotkonzontant van *bros* den aard van de zachte konzontant *z*, die van *grof* den aard der *v* behield, en noch de *z* noch de *v* in staat is de vokaal te sluiten. De volkomen vokaal van den onverbogen vorm *broos* en *groof*, nevens *bros* en *grof*, schijnt door de terugwerking van den verbogen vorm ontstaan. In sommige mannelijke en onzijdige substantieven strekte zich de onvolkomen *o* over het meervoud uit, als in *kok*, *stok*, *knop*, *drop*, *strot*, *blok* enz.

Aanm. Vroeger toch namen deze laatste woorden den uitgang *en* doorgaans niet aan: het meerv. was of gelijk aan het enkelv. of ging uit op *s*, als *bloks*; nog zegt men bijna altijd *koks*. In het meerv. op *en* zeide men daar-entegen voorheen: *stroten* en *bloken*.

2. In enkele vormen heeft de onvolkomen *o* haren oorsprong te danken aan de Gothische lange *o* (*ō*) en aan de Oudduitsche lange *u* (*û*, Goth. *iu* of *u*): *stond* voor *stoend*, Goth. *stôth*; de uitgang *dom* Tan *dômjan* (*doemen*); *polder* van *poel*; *op*, Oudd. *ûf*, Goth. *iup*; *doffer* van *dubô* (*duif*); *zocht* van *zoeken* (voor *zoekede*).

3. De onvolkomen *o* ontstond soms uit *a*: *overtollig* voor *overtallig*, *achterdocht* van *denken* en niet van *dunken*. Voorts vertoonen de imperfekten der ongelijkvloeiende werk-woorden der tweede soort, zooals *bond*, *klom*, *sprong*, *zong*, *zwom*, enz. een onvolkomen *o*, die slechts in liet meervoud op hare plaats is; in het enkelvoud behoorde eene *a* bewaard te zijn. Ook in eenige imperfekten der ongelijkvloeiende werk-woorden Tan de eerste soort doet zich de *o* in plaats der *a* op, te weten in: *trof*, *vocht*, *vlocht*, *trok* en *schoor* (waar de *o* volkomen is, wegens de *r*, zie 1. 1). *b. a*).

Aanm. De met het imperfect dier werkwoorden zamenhangende substantieven bewaren de oorspronkelijke *a*: *band*, *drank*, *klank*, *kramp*, *stank*, *zang*, *schaar*, en het adjektief *wrang*.

4. Verder ontstond somwijlen vóór de *r* eene volkomen of onvolkomen *o* uit *e* (Goth. *ai*, d. i. *i*): *gorden* (*gaírdan*), *dorschen* (Oudd. *dreskan*), *vorschen* (oudt. *vreschen*), *worden* (*vairthan*), *tegenwoordig* van (*and*-)*vairthi*, *vormen*, in den kerkelijken zin, Lat. *firmare*.

5. Eindelijk wijzigde eene *w*, zich hetzij vóór, hetzij achter de vokaal bevindende, deze vokaal tot *o*, in *komen* voor *kwemen* (*qviman*); *zoo*, Goth. *sva*; *dol* en *dolen* voor *dwal* (Goth. *dvala*) en *dwalen*. De *w* (*v*) achter de *a* met deze vokaal samensmeltende verwekte *o*, in *hooi* (*havi*), *gooi* (*gavi*), *ooi* (*avi*), *schooien* (*skêvjan*); zoo ook in *kooi* (d. i. *kevie*) en *dooi*. De *g* smolt met *a* tot *o* zamen in *boom*, Goth. *bagms*, en de *f* in *troosten*, *thrafstjan*.

6. De harde *o* ontstond uit de Goth. *áu*: *loon*, *láuns*; *schoon*, *skáuns*; *doof*, *daubs*; *hoonen* van *háuns* (*laag*); *loof*, *láubs*; *loopen*, *hláupan*; *bood* (imperf. van *bieden*), *báuth*,

enz. - Soms ging deze *o* in eene onvolkomen *o* over: *los* en *lossen* (Goth. *láus* en *láusjan*), *lof* nevens *loof* en van daar *loover*, *dof* nevens *doof*; dus ook in *zog* (*zeug*) en *verlof* of *oorlof*, alsmede in *kocht* van *koopen*. In *lot* (Goth. *hláuts*) kreeg de *o* geheel het karakter der *o* uit *u*, van daar in het meervoud *loten*.

Aanm. Daar het imperf. sing. van de ongelijkvl. werkwoorden, die in het praes. *ie* hebben (6^{de} soort), oorspronkelijk eene harde *o* (*áu*) had, zoo is het niet vreemd, dat van die werkwoorden vormen met eene harde *o* afkomen: *genoot* van *genieten*, *loochenen* van *liegen*, *rook* van *rieken* of *ruiken*, *toogen* (van waar *toon*en voor *toogen*en) van *tiegen* (*tijgen*), en de uitgang *loos* van *liezen*.

7. Eene harde *o* is voorts ontsproten uit de harde *e* (Goth. *ái*) in *ooit* van *áiv*, en *of*, Goth. *aith*(-thau), alsmede in verscheidene woorden, die stamvormen zijn van het imperf. sing. der ongelijkvl. werkwoorden van de 5^{de} soort (met *ij* in het praes.), hetwelk oudtijds de vokaal *ái* bezat; zoo behoort *snood* tot *snijden*, *glooien* tot *glijden*, *stroom* tot *strijken*, *stroopen* tot het Hgd. *streifen*, *schroom* tot *schreien* (of eigenlijk *schrijven*, vergel. het Eng. *skream*) en *stroom* tot *strijden* (Eng. *to stride*, ons *schrijden*). De *m* in de laatste twee woorden is de afleidingsuitgang. Deze *o* is onvolkomen in *strop* en *rot* in de beide beteekenissen (van *rijten*).

Aanm. Men vergelijke de imperfekten van de ongelijkvl. werkwoorden dezer soort in het Engelsch: *wrote*, *rose*, *drove* enz. van *to write*, *rise*, *drive*, en voorts *whole*, d. i. *gehael*, en *holy*, d. i. *heilig*, in welke laatste woorden dus mede de harde *e* (*ei*) in *o* is verkeerd.

§ 9. De OE.

1. Deze vokaal is doorgaans de Goth. *ô*: *stoel*, *stôls*; *ik voer*, *fôr*; *bloem*, *blôma*; *ik zwoeg*, *svôgja*; *boek*, *bôka*; *broeder*, *brôthar*, enz.

2. Verscheidene woorden, die bij ons *oe* hebben, vertoo-

nen in hun Gothischen vorm *áu*: *roer*, *ráus*; (*be*-)zoedelen, *sáulnôn*; *boer* van *báuan*.

Aanm. De Goth. *áu* moest eerst in eene lange volkomen *ú* (onze latere *ui*, vóór de *r* en *w*: *u*) overgaan, wilde zij in staat zijn de *oe* op te leveren (zie § 14. 2.). Van daar de afwisseling tusschen *oe* en *ui* (*u*) in *snoeven* en *snuiven*, *snoet* en *snuut*, *knoest* en *knuist*, *spoegen* en *spuigen* of *spuwen*, *kloen* en *kluwen*, *boer* en (*na*- *buur*, *loeren* en *gluren*).

3. De *oe* is, eindelijk, vooral in vreemde woorden, niet anders dan de volkomen *o*: *snoeien* voor *snooien* van *snijden* (vergel. § 8. 7.), (*uit*-)roeien nevens *rooien*, (*be*-)sproeien van *spreiden* (de *ei* of harde *e* toch levert *o*, zie t. a. pl.); *rumoer*, Lat. *rumor*; *Moezel*, Mosella; *aalmoes*, Grieksch *ἐλεημοσύνη* *paveljoen*, *schorpioen*, *pioene* enz.

§ 10. De *Ei*.

1. Deze klank beantwoordt aan de Goth. *ái*, die anders doorgaans eene harde *e* oplevert (zie § 6. 4.): *rein*, *hráins*; *scheiden*, *skáidan*; *arbeiden*, *arbáidjan*; *geit*, *gáitei*; *weit*, *hváiteis*; *heide*, *háithi*; *leiden*, *láithjan*.

2. Voorts is *ei* in eenige woorden ontstaan uit de versmelting eener *g* met de voorgaande *e*, vooral vóór den klank *el*. Dus staat *dweil* voor *dwegel* van *dwegen* of *dwagen*, *steil* voor *stegel* van *stijgen*, *zeil* voor *zegel*, *peil* en *teil* voor *pegel* en *tegel*, *zeis* of *zeisen* voor *zeegs* en *zeegsen* van *zijgen* (als *reeks* van *rijgen*), *zeide* en *leide* voor *zegde* en *legde*.

Aanm. *Meid* ontstond uit *maged* (*maagd*), *brein* uit *bragen* (in Drenthe nog gebezigd), nadat de *a* door *Umlaut* in *e* was veranderd, even als *Meinhard* van *Magin*, *kracht*, en *Reinhard* van *ragin*, *raad*, *beleid*.

3. De *ei* is een vorm van den *Umlaut* uit *a* (vóór *nd* of *ns*) in *einde*, Goth. *andi*; *deinzen* van *thans*, imperf. van *thinsan*, *trekken*, en *peinzen*, Fransch *penser* (met als *a* uitgesproken *e*); *grein*, Lat. *granum*. Voor de *l* heeft de *Umlaut* uit

a deze gedaante in *feilen* nevens *falen*, in *veil* (*klimop*), bij Kiliaen ook *vaele*; *dreylgast*, voor *draalgast*, bij Kiliaen, een die door *dralen* den gastheer noopt hem ten eten te houden, *tafelschuimer*; en vóór de *r* in de schrijfwijze *heir* voor *heer*, *meir* voor *meer*.

Aanm. Deze *ei* vóór de *r* in *heir* en *meir* mag evenwel niet uitgesproken worden even als de *ei*, die uit de Goth. *ái* is ontstaan: deze laatste toch kan vóór de *r* niet anders uitgesproken worden dan door tusschenkomst eener toonlooze *e*: zoo zeggen wij *Beieren*, niet *Beiren*.

4. In den uitgang van bastaardwoorden vervangt *ei* de Fransche *ai*, *ée*, *é*, uit Latijnsche *a*: *fontein*, *domein*, *Romein*, *paleis*, *karwei* (*corvéé*), *majesteit*, *pleisteren* (*paître*).

§11. De *IJ*.

1. Deze letter vervangt in de meeste gevallen den Gothischen tweeklank *ei*: *wij*, *veis*; *vrij*, *freis*; *wijle*, *hveila*; *schijnen*, *skeinan*; *ik drijf*, *dreiba*; *lijk*, *leik*; *twijfel*, *tveifl*.

Aanm. 1. De Gothische *ei* leverde aanvankelijk eene open *i*. Deze uitspraak heeft de *ij* in het Hollandsch in verscheidene woorden behouden, te weten, in *ijdel* en dus ook in *ijlen* (*raaskallen*) voor *ijdelen*, *nijver*, *ijp*, *knijzen*, *zippelen*.

Aanm. 2. Ten onrechte schrijft men *ijselijk*. Het behoorde *eiselijk* te worden geschreven, daar dit woord stant voor *egislijk* van het Goth. *agis*, *vrees*. Omgekeerd schrijven wij *dreigen* en *beiden* voor *drijgen* (*threihan*) en *bijden* (*beidan*).

2. De *ij* is uit de korte Goth. *i* ontstaan in *bij*, *bi* (in *bijzonder* spreekt men de *ij* nog als *i* uit); *zij* (voornw. vrl. enk.), *si*; *vijf*, *fimf*; *wij zijn*, *gij zijt*, *ik zij*, *sijum*, *sijuth*, *sijáu*; *vrijen*, *frijôn*; *vijand*, *fiands*; *bij* (*insekt*), waarschijnlijk van een Oudd. *pija*; *mij*, *mis* (dat.) of *milk* (accus.).

Aanm. I. Men ziet, dat de *i* in *ij* kon overgaan, waar zij of het woord eindigde, of achter haar een konzont (meest *j*) wegviel. Behoeft het woord, waarin deze *ij* uit *i* voorkomt, den klemtoon niet, zoo treedt eene toonlooze *e* voor de *ij* in de plaats: *ze* en *me* voor *zij* en *mij*, en *be* in de samenstelling voor *bij*. Ook voor *wij* zegt men zonder klemtoon *we*, en voor *gij*, *ge*. Dit *gij* in gemeenzame taal *jij*, is Goth. *jus*, van welken

vorm de uitgang door eene toonlooze *e* vervangen werd (*je*), die wegens den klemtoon in *ij* verkeerde.

Aanm. 2. Uit versmelting van de *g* met *i* ontstond de *ij* in *Wijnand* voor *wignand*, van *vigs*, *strijd*, en *nanthjan*, *moedig zijn*, alsmede in *vijl*, Oudd. *figila*, en in *zijgen*, *sigan* (de *g* in den tegenwoordigen vorm des woords is na het ontstaan der *ij*, als het ware, teruggekomen).

Aanm. 3. Door vewarring der *ie* met *i*, is de *ie* in *ij* veranderd in *tijgen* (*trekken*) voor *tiegen*, Goth. *tiuhan*, en *kijven*, Oudd. *chiuwan*; waarschijnlijk ook in *brij* van *priuwan* (*koken*).

3. In woorden, uit vreemde talen overgenomen, beantwoordt *ij* aan *i*: *kastijden*, *châtier*; dus ook in *radijs*, *patrijs*, *kronijk*, *bijbel*, *venijn* (Fr. *venin*), *prijs*. Wat den uitgang *ij* in sommige vreemde woorden aangaat, hij ontstond uit den Latijnschen uitgang *ia*, wanneer in den Nederduitschen vorm des woords de uitgang den klemtoon tot zich trok: *melodij*, *harmonij*, *poezij*.

Aanm. 1. Terwijl de Lat. uitgang *ia* bij ons slechts *ie* kan opleveren, waar in den Nederl. vorm des woords de uitgang den klemtoon *niet* tot zich trekt (zie § 7. 10.), kan men, waar de uitgang den klemtoon vordert, *ij* schrijven, al is het ook, dat men de *ij* als *ie* uitspreekt. Eveneens kan men *katholijk*, *fabriek*, *muzijk*, *kronijk* schrijven, al verkiest men ook hier de *ij* als *ie* uit te spreken; maar moet men *adjektief*, *substantief* met *ie* schrijven, daar in deze woorden de klemtoon niet op den uitgang rust.

Aanm. 2. In *dozijn* beantwoordt de *ij* aan de Fransche *ai*, in *pijn* aan de Fransche *ei*.

§ 12. De EU.

1. Deze klank is in verreweg de meeste woorden door klank-verandering (*Umlaut*) uit eene zachte Tolkornen *o* ontstaan, Dus in *reuk*, *deuk*, *beuren*, *scheur*, *vleug*, *vleugel*, *sleutel*, *beugel*, *teugel*, in welke woorden de vokaal ontslaan is uit de *o* der verled. deelwoorden van de werkw. *rieken*, *duiken*, het oude *beren* (*baíran*), *scheren*, *vliegen*, *sluiten*, *buigen* en *tijgen* (*tiegen*), *Veulen* luidt Goth. *fula*; *deur*, *daúr*; *heugen*, *hugjan*; *keutel* is een diminutief van *koot* (voor het oude *quat*, volgens § 8. 5.), *beul* staat voor *beudel* voor *bode*, *beun* in

beunhass komt van *bodem* (Hoogd. *Bühne*). Vandaar de afwisseling tusschen *eu* en *o* in *leugen* en *logen*, *scheut* en *schoot* (*shot*), *speuren* en *sporen* (werkw.), *jeuken* en *joken*, *leur* en *loor* (in *te loor*), *leur* en *lor*, *kneukel* en *knokel*, *teug* en *toog*, *kreuken* en *kroken*, *bleu* en *blode*, *geut* en *goot*, *neut* en *noot*, *sleuren* en *sloren*, *spreuk* en *sprook*, *steuren* en *storen*.

Aanm. Soms is *eu* eene klankverandering van de harde *o*, dus in *verheugen* van *hoog*, *zeug* van *zog* voor *zooge*; dus ook, zoo het schijnt, in *breuren* en *vreugde*. Eene klankverandering van *oe* is de *eu* in *beuk* nevens *boekweit*, en *geneugte* van *genoeg*. Zoo zeggen wij ook *beurs* voor het Fransche *bourse*, terwijl anders de Fransche klank *ou*, als in *kleur* en *fleur*, *eu* oplevert. *Eu* is ontstaan uit eene onvolkomen *o* of *u*, in *dreumel*, *deun* en *preutelen*, nevens *drommel*, *dun* en *pruttelen*.

2. De *eu* is door klankverbastering ontstaan uit *e*, hetzij deze *e* uit *i* of uit *a* ontstaan was, in *leunen*, *sneuelen* van *sneven*, *heur* voor *her* of *haar*, *neus* en *reus*, alsmede in de platte taal: *teugen*, *zeuven*, *speulen* en *veul*, voor *tegen*, *zeven*, *spelen* en *veel*. Nevens *treuzelen* bestaat een oudere vorm *trijzelen*, hetgeen een *trezelen* als overgang onderstelt. In *zeulen* (voor *zeelen*, d. i. *aan een zeel trekken*) is de *eu* uit eene harde *e* ontstaan.

§ 13. De U.

1. Dit vokaalteeken, hetwelk, behalve de straks te vermelden uitzonderingen, slechts een onvolkomen klank voorstelt, is, in de eerste plaats, een andere vorm van den *Umlaut* der *o* of Goth. *u*: *dulden*, Goth. *thulan*; *hullen*, *huljan*; *kunne*, *kunî*; *lust*, *lustus*; *vlug* van *vliegen* (*vloog*, *gevlogen*); *gulden* van *gold* (*goud*); *zulk* voor *zoolijk*; *uitbundig* van *uitbond* (Hoogd. *Ausbund*). Vandaar nog de afwisseling tusschen *u* en *o* in *bulster* en *bolster*, *bunder* en *bonder*, *bunsing* en *bonsing*, *drup* en *drop*, *druk* en *drok*, *grut* en *gort*, *juk* en *jok*, *musch* en *mosch*, *plunderen* en *plonderen*, *slur-*

pen en *slorpen*; bijna geheel verouderd zijn thans *borger* en *konst* voor *burger* en *kunst*.

2. In verscheidene woorden is de *u* door klankverbastering uit *e* of *i* ontstaan: *bun* nevens *ben*, *hun* nevens *hen*, *spul* voor *spel*, *durk* nevens *drek*, *lus* en *lis*, *mun*t, Lat. *mentha*; *gunder* voor *ginder*, *fulp* en *felp*, *runnen* voor *rennen*, *run* en *rund* voor *rind*, *schulp* en *schelp*, *luttel* voor *littel* (Eng. *little*, Goth. *leitils*, *i* uit *ei* zie § 7. 3.). Zoo komt *blusschen* van *lesschen*, *wulpsch* van *welp*, *runsel* van *rinnen*.

Aanm. 1. In *zuster* voor *zwister* (Goth. *svistra*) en *tusschen* (Hoogd. *zwischen*) van *twee*, is de *i* (*e*) door den invloed der verloren *w* tot *u* gekleurd.

Aanm. 2. In *brummel* van *braam*, *lummel* van *lam*, *gruppel* nevens *greppel* van *grep* (Hoogd. *Graben*), *stug* nevens *steeg* (d. i. *stadig*), en *pruttelen* van *praten*, is de *u* een vorm van den *Umlaut* uit *a*.

3. In eenige woorden is de *u* een onvolkomen *oe* of *ui* (*ie*); dus in *gerucht* van *roepen*, in *luchter* van *luchten* en dit van *licht* (*liuhath*), *bukken* van *buigen*, *kluft* en *klucht* van *klieven*, *sukkelen*, van *ziek*, en *snuffelen* van *snuiven*.

4. De onzuivere vokaal *u* komt niet voor dan vóór de *r*, door geene andere konzonant gevolgd, en vóór de *w*. Zij is één met den klank *ui* (zie § 14.), die vóór de enkele *r* en de *w* dezen vorm (*u*) behield.

Aanm. Slechts in de voornaamwoorden *u* (voor *uw*) en *uw* en in den uitgang der werkwoorden *weduwe*, *zwaluw*, *schaduw*, *peuluw*, *zenuw* en *geluw* heeft de onzuivere vokaal *u* een anderen oorsprong. *U* luidt in het Goth. *izvis*, *uw*, *izvar*. Uit deze vormen ging eerst de zachte sisklank *z* verloren; daarop verloren zij den uitgang. Zoo bleef alleen *iw* over, en wijzigde de *v* (*w*) de voorgaande vokaal tot *u*. Vandaar de vorm *uw* voor het persoonl. zoowel als het bezitt. voornw.; het eerste verloor later zijne *w* en er bleef alleen *u* over. In den uitgang dier naamwoorden is de *u* niets anders dan een vokaalklank om den overgang te vormen van de slotkonzonant van den stam tot de konzonant van den uitgang: een vokaalklank, die ook hier door de *w* tot *u* wordt gekleurd. *Zwaluw*, namelijk, staat voor *zwal'we* (*Schwalbe*), *geluw* voor *gel'we* (*gelb*), *weduwe* voor *wed'we* (Hoogd. *Wittwe*): de *u* toch in het Goth. *viduvo* ging in ons dialect spoedig verloren.

§ 14. De *UI* en de onzuivere vokaal *U*.

1. Deze klank is ontstaan uit de Gothische *u*, doch slechts

daar waar deze vokaal in het Oudduitsch in een lange *u* (*û*) was overgegaan: *ruim*, Goth. *rums*, Oudd. *rûm*; *duif*, *dubô*, *tûba*; *bruid*, *bruths*, *prût*; *huis*, *hus*, *hûs*; *duizend*, *thusundi*, *dûsunt*; *nu* (= *nuw*), Goth. *nu*, Oudd. *nû*.

2. Uit de Goth. *áu* is eerst Oudd. *û*, vervolgens *ui* ontstaan in *zuil*, *sául*; *luiden* (*lieden*), meerv. van het Goth. *láuths*; *muil*, waarschiñl. Goth. *mául* (verg. *moel* of *smoel*, § 9. 2. Aanm.); *guichelen* nevens *goochelen*, en *gebuur* van *báuan*.

3. Ten derde beantwoordt *ui* aan de Goth. *iu*, die daartoe eerst, als in eene menigte Oudd. woorden plaats heeft, in *û* moest overgaan: *schuiven*, *skiuban*; *sluipen*, *sliupan*; *buigen*, *biugan*; *ik stuur*, *stiuja*. In sommige woorden hield nevens den vorm met *ui* een vorm met *ie* stand: *rieken* en *ruiken*, *kieken* en *kuiken*, *kiesch* en *kuisch*, *griezeltje* van *gruis*, *stieren* en *sturen*, *dier* en *duur*, *vier* en *vuur*. Vandaar dan ook, dat de sterke werkwoorden met den stamklank *ui* (als *sluiten*) tot dezelfde klasse behooren met die, welke den stamklank *ie* hebben (als *kiezen*).

Aanm. In *duivel*, Gr. *διάβολος*, en *luipaard*, *leopardus*, zien wij de vreemde lettervereeniging *ia*, *eo*, met de Oudduitsche *ia* en *eo* gelijkgesteld en, even als deze, *ui* opleveren. Vergelijk ook *Luik* (voor *Ludik* of *Luidik*) met den Latijnschen vorm *Leodium*.

4. In enkele woorden vervangt *ui* door klankverbastering de *ij* (Goth. *ei*): *ruiter* van *rijden*; *sluiken*, Oudduitsch *slihan*, Nhg. *schleichen*; *spuwen* of *spuigen*, ook *spoegen* (§ 9. 2. Aanm.), voor *spijgen*, Goth. *speivan*; *huwen* van *heiv* (*huisgezin*).

5. Door versmelting met eene volgende konzontant (*ch* of *n*) is *ui* uit de gesloten *u* ontstaan in *fruit* voor *vrucht*, en *kluit* voor *klucht*, in *zuiden*. Oudhoogd. *sundan*, in *muiden* in den naam der steden *Muiden* en *Arnemuiden* van *mond*, in *struikelen* voor *stronkelen* of *strompelen*, in *uitmuiten* voor *uitmunten*, en in *gespuis* voor *gespons*, Hoogd. *Gespenst*, van *spanen*, *lokken*.

6. In vreemde woorden beantwoordt de *ui* aan de Latijnsche

u, soms *o* en *au*, en aan de Fransche *u*, soms *eau*: *muil*, *mulus*; *kruis*, *crux*; *struis*, *struthio*; *muur*, *murus*; *pruim*, *prunus*; *uur*, *hora*; *kruin*, *corona*; *kluis* van *clausus*; *fluit*, *flûte*; *pruik*, *perruque*; *natuur*, *nature*; *fornuis*, *fourneau*. Alleen *minuut* bewaart den klank *u*, die anders alleen voor de *r* stand houdt.

Aanm. Wij zagen dat de *u* vóór de enkele *r* en de *w* één is met de *ui* vóór andere konzonanten. Ten duidelijkste blijkt dit door de waarneming, dat, waar deze vokaal door eene tusschentredende toonlooze *e* van de *r* gescheiden werd gehouden, of de *w* achter *u* in *g* werd veranderd, de *ui* in plaats der *u* voor den dag komt. Vergelijk *luur* en *luier*, *schuren* met *schuier*, *ruw* met *ruig*, *spuwen* met *spuigen*.

§ 15. De AU.

1. Deze klank vindt zijnen oorsprong in de Gothische klank-vereeniging *aggv*: *blauw* (voor *blau* - de *w* is aangenomen om den overgang tot den verbuigingsuitgang te vormen -), Goth. *blaggvus*; *nauw*, *aggvus*; op dezelfde wijze zal deze klank ontstaan zijn in *lauw*, *grauw*, (*wenk*-)*brauw*, *klauw*, *kauw*, *dauw*.

Aanm. Voor *kauwen* schreven de Ouden meestal *kouwen*, en deze schrijfwijze schijnt de voorkeur te verdienen.

2. In eenige woorden is *au* ontstaan uit versmelting eener *a* met eene volgende lipletter: *paus*, Hgd. *Pabst*, *papa*; *krauwen*, ontstaan uit *krabben*; *snauwen* uit *snappen*; *klauteren* (*klaveren*) uit *klafteren*. Het Latijnsche *pavo* maakte *pauw*, en na de vervanging van *g* door *w* ontstond *knauwen* uit *knagen*.

Aanm. In *heraut* is *au* uit *al* ontstaan (*heraldus*) en juist hierom *herout* te verkiezen (§ 16. 3.).

§ 16. De OU.

1. Deze klank is, in de eerste plaats, eene harde volkomen *o*

(Goth. *áu*, Oudd. *ô*) of eene *a*, gewijzigd door eene *w*, die was aangenomen om den overgang gemakkelijk te maken tot de volgende met eene toonlooze *e* aanvangende lettergreep, *bouwen* voor *boowen* of *booën*, Goth. *báuan*; *houwen*, háuan; *vrouw*, Oudd. *frôwa*; *gouw* (in *Henegouwen*), *gavi*, *gooi*; *kouw* nevens *kooi* en *kevie* (Hoogd. *Käfich*); (*aan-*)*schouwen*, Oudd. *scawon*.

2. In de tweede plaats is de *ou* van denzelfden oorsprong als veelal de *u* (*ui*). Is derhalve de *u* (*ui*) in verscheidene woorden ontstaan uit de Goth. *iu*, of verbasterd uit Goth. *ei*, Oudd. *î* (*ij*), alzoo ook de *ou*. Tot de Goth. *iu* klimt de *ou* op in *brouwen*, Oudd. *priuwan*; *blouwen*, *pliuwan* (*slaan*); *touw* van *tiuhan* (*tijgen*); *kouwen* (*kauwen*), *chiuwan*; *rouw*, Oudd. *riu*; *trouw*, *triuwi*, en waarschijnlijk desgelijks in (*waar-*)*schouwen* nevens (*waar-*)*schuwen*, *grouwen* nevens *gruwen*, *sprouw* nevens *spruw*. Tot de Goth. *ei* in *spouwen* (*spuwen*, *spuigen* of *spoegen*), *speivan*; *houwen* of *huwen*, van *heiv*; *wouw*, Oudd. *wîwo*. Vergelijk ook *jou* van *jij*.

3. Eindelijk is *ou* ontstaan uit eene versmelting der *l* (vóór *d* of *t*) achter *a* of *o* (*u*): *houden* voor *halden*, Goth. *haldan*; *vouwen* voor *volden* of *valden*, *faldan*; *spouwen* voor *spalten* (van *splijten*); *koud*, *kalds*; *boud* nevens *bald* in *balddadig*; dus ook in *stout*, *schouder*, *goud*, *hout* vanwaar *hols-blok*, d. i. *holtsblok*; *zout*, *salt*; *woude* en *zoude* voor *wolde* en *zorde*; *outer* van *altare*; *kouter*, Lat. *culter*. *Fout* en *kous* komen van het Lat. *fallo* en *calceus*, doch door middel van de Fransche vormen *faute* en *chause*.

Aanm. *Louter*, Oudd. *hlûtar*, staat in onze taal alleen: want waar *ou* niet door versmelting van *al* of *ol* ontstaan is, kan deze klank slechts vóór de *w* komen.

Derde hoofdstuk. Over de konzonanten.

§ 17. De klanklooze, luidende en aangeblazen konzonanten.

Over het algemeen zijn deze konzonanten sedert het Gothische tijdperk onveranderd gebleven. Evenwel zijn hier regelmatige uitzonderingen op te merken. Zij bestaan, ten eerste, in *klank-verschuiving*, dat is: konzonanten van hetzelfde orgaan, doch of klankloos of luidend of aangeblazen uitgesproken, en dus in *graad* van hardheid of scherpte onderscheiden (zie § 3. B. II. 5.), wisselen onderling. Ten tweede, in *klankverspringing*, dat is, konzonanten van verschillend orgaan, doch van denzelfden *graad*, wisselen onderling.

I. Klankverschuiving.

1. De Gothische *b* houdt slechts stand aan het begin der woorden. Tusschen twee vokalen gaat zij over in *v*; aan het eind eener lettergreep in *f*, welke in dit geval als eene verscherpte *v* moet worden aangemerkt: *liban*, *leven*; *galáubjan*, *gelooven*; *háubith*, *hoofd*; *halbs*, *half*.

Aanm. Slechts door verdubbeling kan de *b* in het midden der woorden stand houden: *hebben*, Goth. *haban*; *bibberen* van *beven*; *zwabberen* van *zwijven* (*zweven* en Hoogd. *schweifen*), *dribbelen* van *draven* (en dit van *drijven*), *stribbelen* van *strijven* (*streven* en Eng. *to strife*), *kibbelen* van *kijven*, en het oude *schobben* en (*ver*-)*schubben* van *schuiven*. Soms gaat bij deze verdubbeling de *b* in *p* over: *trappen* verwant met *draven*, *huppelen* van *heffen* (*hief*, *geheven*), *greppel* van *graven*. Omgekeerd gaat *p* in *b* over in *grabbelen* van *grijpen*; doch hier oefent voorzeker de vloeibare letter (*l*) haren invloed om de klanklooze *p* in de luidende *b* te veranderen. De *p* wisselt voorts met *b* in *lebben*, *labben* en *flabben* nevens *leppen*, *lappen* en *flappen*, en in *slabbakken* voor *slap-hakken*.

2. Vóór de *r* gaat de *d* aan den aanvang des woords in *t* over in *trekken* en *trachten* van *dragen*, *trillen* nevens *drillen*, *trits* van *drie*, *treeft* voor *drievoet*, *trappen* en *trippelen* van *draven*, *truchelen* voor *drogelen* (*droelen*) van (*be*-)*driegen*, *troosten* Goth. *thrafstjan*. - Als sluit-

letter gaat de *d* in *t* over in *met* (*mede*), *ont* (het Goth. voor-voegsel *and*), *zat* voor *zad*, *et* in *etgroen* (voor *ed*, Goth. *id*, *weder*), *ootmoed* voor *oodmoed* (van *auths*, *ledig*, *öde*), en *snit* (*sne*de), en, wegens de scherpheid of hardheid der voorgaande konzontan, in *strafte*, *gemaakt* enz., in *nogtans* (uit *nog* en *dan*) en *ofte* (voor *ofde*). Omgekeerd gaat de *t*, tusschen twee vokalen, in *d* over, in *edik*, naar 't schijnt voor *etik*, en dit voor *ekit*, Goth. *akeits*, Lat. *acetum*.

3. De geaspireerde tongletter (*th*), in het Gothisch aanwezig, is uit onze taal verdwenen (zie § 3. B. II. 5. Aanm. 2.) en vervangen door *d*; b. v.: *that*, *dat*; *brôthar*, *broeder*; *thak*, *dak*; *mith*, *mede*; soms door *v* (*f*): *thliuhan*, *vlieden*; *thláihan*, *vleien*; *nithjis*, *neef*; *aiththau*, *ofde*, vervolgens *ofte* (*of*).

Aanm. De aspiratie der tongletter werd somtijds door eene, hetzij zachtere, hetzij scherpere assibilatie vervangen, en zoo verkreeg men voor *d* (uit *th*) *z*, wanneer de assibilatie zacht, *st*, wanneer zij scherp was. Hiertoe brengen wij de afwisseling tusschen *d* en *z*, in *zaluw* nevens *daluw*, *zuizelen* nevens *duizelen*, *kozen* van een oud *kweden* (Goth. *qithan*, Eng. *quoth*). Voorts vergelijkte men *strot* met het Hoogd. *er-dross-eln* en het Eng. *throat*, en *stuipen* (bij Kiliaen, Eng. *to stoop*) met *duiken*. - Omgekeerd toont zich de *st* geneigd om in *d* over te gaan: men denke aan *dezelfde*, *derde*, *vierde*, enz. (allen superlatieven). In het Eng. gaan de rangschikk. telwoorden ook op *th* uit.

4. De Goth. *f* aan den aanvang eens woords of eener syllabe is tot *v* verzacht: *fôtus*, *voet*; *fadr*s, *vader*; *fulls*, *vol*; *ufar*, *over*.

Aanm. De Hollandsche taal verwerpt de geaspireerde letters (*f* of *ch*) aan het begin eens woords of eener lottergreep. De woorden, die niettemin met eene *f* beginnen, zijn vreemde woorden, of woorden van eene hatelijke beteekenis, in welke men den vreemden tongval niet vermijdt, maar zoekt, als *feeks*, *femelen*, *fezikken*, *fleers*, *flauw*, *fluim*, *folen*, *fratsen*, *futselen*; of in hen straat het voorkomen der *f* met de eene of andere vormverandering des woords in verband: *feilen* staat voor *dweilen*, *falie* komt van *dwaal*, *fluks* staat voor *te vlug* (*ter vlucht*, Hoogd. *im Flug*), *fraai* voor *fager* (Goth. *fagrs*), en in *fniezen* en *fladderen* of *flodderen* (verwant met *leuteren*) is de *f* prothetisch. In *fonkelen* van *vonk*, en *flonkeren* schijnt de *f* eene afbeeldende kracht te hebben ter aanduiding van het schelle licht. - Slechts schijnbaar staat de *f* of *ch* aan het begin der lettergreep in *oefenen*, *sterfelijk*, *weifelen*, *huichelen*, *loochenen*, hier is de *e* ingeschoven en veranderde zij den aard der voorgaande konzontan, oorspronkelijk slotkonzontan der lettergreep, niet. Gelijk men thans, bij voorbeeld, *loochenen* schrijft, of eigenlijk *loochnen*, voor *loognen* of *loogenen*, zoo schreef men

oudtijds ook wel eens *rechenen*, *sechenen*, voor *reeg'nen* (*regenen*), *zeeg'nen* (*zegenen*). *Wafel* (van *weven*) en *luifel* moeten verklaard worden als *waafle*, *luifte*. In *schaffen*, *heffen* (= *schaf-en*, *hef-en*), *lach-en* en dergelijke sluit de *f* of *ch* de voorgaande lettergreep. - Ook de *v* in *veertig* en *vijftig* komt hier in aanmerking: immers wordt hier deze letter uitgesproken als *f*. Dit verschijnsel staat ongetwijfeld in verband met de scherpe uitspraak der *z* van *zestig* en *zeventig*, en met het voorkomen eener *t* in *tachtig* (van *acht*) en in *tnegentig* (dat nog niet zelden gehoord wordt, even als vroeger *tsestig*). Doch vanwaar die *t*-klank? - In het Oudsaks. werden de telwoorden *zeventig*, *tachtig* en *negentig* door de lettergreep *ant* (in het Angelsaks. *hund*) voorafgegaan. Waarschijnlijk is derhalve de scherpeheid der *z* in *zeventig* en de *t* in *tachtig* en *tnegentig* als een overblijfsel van dat voorvoegsel te beschouwen. Om den *f*-klank van *veertig* en *vijftig*, en de scherpe *s* in *zestig* te verklaren, dient men dan aan te nemen, dat een verkeerd gebruik dat voorvoegsel ook vóór de namen der tienheden beneden *zeventig* is gaan plaatsen. Maar ook kan tot de scherpeheid der *v* in *veertig* en *vijftig*, even als tot die der *z* in *zestig* en *zeventig*, de omstandigheid het hare hebben toegebracht, dat deze telwoorden gemeenlijk voorkomen voorafgegaan door het voegwoord *en*, vroeger *ende*. Zeide men nu bij voorb., *twee end'veertig*, zoo bekwam de *d* van zelve de uitspraak eener *t*, en de *v* bij gevolg die eener *f*.

5. De luidende verhemelteletter is thans (behoudens het aangemerkte § 3. B. II. 5. 3). Aanm. 1.) uit onze taal verdwenen. Het teeken *g* stelt thans eene zachte aangeblazen keelletter voor. Als zoodanig was zij eensdeels voor versmelting tot *j* (*i*) vatbaar, als in *zeide* voor *zegde* (zie § 10. 2.), en in *jegens* voor *gegen* (*tegen* staat voor *te jegen*); anderdeels kreeg zij, in dezelfde gevallen, waar de zachte aangeblazen lipletter *v* in de scherpe geaspir. *f* overgaat (zie boven: 1.), de waarde, zoo al niet het teeken, der *ch*.

Aanm. 1. Boeds in het Goth. ging de *g* over in *h* (*ch*) in zulke zwakke imperfekten en deelwoorden, in welke de verbindingsvokaal tusschen den stam en den uitgang ontbrak of bij synkope uitviel, alsmede in naam-woorden met zoodanige verbale vormen in verband staande: *brahta*, *bracht*; *mahts*, *macht*. Naar de analogie van dergelijke deelwoorden zijn gevormd: *dichten*, *trachten*, *slachten*, *vluchten*, *stichten*, *tichten*, van *dijgen*, *dragen*, *slagen* (*slaan*), *vliegen*, *stijgen*, *tijgen*.

Aanm. 2. Als weeke gehemelteletter was de *g* nauw verwant met de harde verhemelteletter *k*: vandaar *bukken*, *trekken*, *hikken*, *nikken*, *wikken*, *jakkeren*, van *buigen*, *dragen*, *hijgen*, *nijgen*, *wegen*, *jagen*, in vormen derhalve, wier karakter in verdubbeling der slotkonzonant van den stam bestaat. Ook *lekken* is Goth. *láigôn*. Vóór de *r* ging de *g* aan het begin des woords in *k* over, in *krijten*, Goth. *greitan*: hiermede vergelijkte men den overgang van *d* vóór *r* in *t* (zie boven: 2.).

6. De *k* gaat regelmatig in den aanvang en het slot der

woorden achter de *s* in haren geaspir. (*ch*) over: *skip*, *schip*; *fisks*, *visch*.

Aanm. 1. Reeds in het Goth. ging de *k* over in *h* (*ch*) in de boven (5. *Aanm.* 1.) omschreven imperfecten en deelwoorden: *vaúrhta*, *vaúrhts*, *wrocht*, *gewrocht*, van *worken* (*werken*), Goth. *vaúrkjan*. Zoo hebben wij ook *zocht* en *gezocht* van zoeken. Naar de analogie van zulke deelwoorden zijn gevormd: *swichten*, *wachten* en *smachten* van *swijken*, *waken* en *smaken*. Het voornw. *zich*, Goth. *sik*, vertoont mede zijne *k* in *ch* verkeerd.

Aanm. 2. Even als de *k* in *wrocht* en *zocht* in *ch*, zoo gaat in *kocht* en *gekocht* de *p* van *koopen* in *f* over, waarna deze *f* in *ch* overspringt (zie bened.: II. 4.). - Op dezelfde wijze als *gekocht* van *koopen*, komt *verknocht* van *knopen*, Goth. *knupjan* (imperf. *knufta*), en *gerucht* en *berucht* van *roepen*.

7. In plaats der *t* treft men in den aanvang van enkele woorden eene scherpe *s* aan, hetgeen aan die woorden een Opperduitschen vorm geeft. Dit is het geval met *sammelen*, dat slechts door letteromzetting van *talmen* onderscheiden is; *sarren*, een neenvorm van den grondvorm van *tergen*; *sieren*, (*ver-*)*sagen* en *sidderen*, en het verouderde *sart* (Hoog. *zart*). *Sollen* (*tsollen*) luidde vroeger *tollen*, en omgekeerd *top* vroeger *sop* (*tsop*). In *beseffen* schijnt de scherpe *s* te danken aan den invloed der volgende scherpe *f*.

Aanm. Vóór eene vokaal aan den aanvang eens woords of eener syllabe kent ons dialect over het algemeen geen scherp sisklank (*s*). De woorden, die niettemin met eene *s*, door een vokaal gevolgd, aanvangen, zijn 1^o, de zoo even genoemde, waar deze letter voor *t* staat; 2^o, de klanknabootsende woorden *sissen*, *sussen*, *suizen*; 3^o, eenige woorden van eene hatelijke of onedele beteekenis, bij welke men den uitheemschen tongval opzettelijk aanwendt (Zie boven: 4. *Aanm.*): *sul*, *sukkelen*, *somp*, *sabbelen*, *sop* en het daarmee in beteekenis verwante, hoezeer niet onedele, *sap*. - De woorden, die buitendien met eene *s* vóór eene vokaal aanvangen, zijn vreemde woorden, als: *sabel*, *satijn*, *sergie*, *sergeant*, *soldij*, *singel*, *sundgat*, van het Hodg. *zünden*. - De *s*, die achter den stam der Kederlandsche woorden vóór eene vokaal stand houdt, is eene afleidingsletter, als in *smidse*, *taks*, *reeks*, *rups*, *plaats*, *spies*, *glans*, *krans* en in de werkwoorden *hitsen* en *kwetsen*; of euphonisch ingeschoven, als in *dek-s-el*, *bloe-s-em*, *deesem* voor *deeg-s-em*, *raad-s-el* enz. - Slechts schijnbaar staat de *s* aan het begin der lettergreep in *lessen* (meerv. van *les*) en *wassen* enz. Hier toch sluit de *s* de voorgaande syllabe. Achter eene volkomen vokaal of diphthong wordt de *s* in Nederlandsche stamwoorden niet aangetroffen: het behoud der *s* van *kous*, *struis* en *kruis* in het meervoud strekt ten bewijze, dat het vreemde woorden zijn. In *huisclijk*, *vreeselijk* enz., eindelijk, is de *c* ingeschoven: zij staan voor *huislijk*, *vreeslijk*. - Van geheel anderen aard is de oorzaak van het

voorkomen der scherpe *s* in *samen*, *sedert*, *sommigen* en *soms*. Hier is de scherpeheid van den sisklank te wijten aan eene *t*, die vroeger voor de zachte *s* (*z*) dezer woorden aanwezig was: *samen*, *sedert*, *soms* staan voor *tsamen*, *tsedert*, *tsoms*, dat is, *te zamen*, *te zedert*, *te zoms*; *sommigen* staat voor *tsommigen*, dat is, *de zommigen*. Over de reden, waarom *zestig* en *zeventig* met eene scherpe *s* worden uitgesproken, zie I. 4. Aanm.

II. Klankverspringing.

1. De harde gehemelteletter (*k*) wisselt met de harde tongletter (*t*) binnen de grenzen onzer taal in slechts weinige voorbeelden. Zij zijn de volgende: *kop* nevens *top*, *strop* (van *strikken*) nevens *strik*, *mak(ker)* nevens *maat*, *luiken* nevens *sluiten*, *bridse*(*britse*) nevens *broek*, *scheurbuik* voor *schorbut*, *kakelen* nevens *tateren* (Eng. *to tattle*), *rist* voor *rits* nevens *reeks*, *schraam* (d. i. *skraam*, zie I. 6.) nevens *straam*, *stroom* van *schrijden* (d. i. *skrijden*), *drek* en *durk* (Eng. *dirt*) nevens *drijten*.

Aanm. 1. Vergelijkt men woorden van onze taal met verwante talen, zoo verkrijgt men meer voorbeelden, als *vlak*, Eng. *flat*; *bliksem*, Hoogd. *Blitz*; *kuif*, Hoogd. *Zopf*, dat een Nederduitsch *tuif* zou veronderstellen: werkelijk heeft het Gron. *toef* en het Eng. *tuft*; *schrijden* (d. i. *skrijden*), Eng. *to stride*; *stroef*, Hoogd. *schroff* (d. i. *skroff*). *Kurk* schijnt het Latijnsche *cortex*; *trappe* en *krappe* beantwoorden beiden aan het Fransche *grappe*, *druiventros*.

Aanm. 2. *Soms* wisselt de *k* met *ts*, hetgeen aan de uitspraak der Engelsche *ch* (uit Goth. *k*) als *tsj* herinnert. Dus in *flik* nevens *flits*, *vitse* voor *wikke* (*boon*), *baartse* voor *bark*, *smetsen* (in *smetsbroeders*, d. i. *smulpapen*) voor *smaken* en *smekken*, *rots* voor *rok* (Fr. *roc*, *roche*) en het oude *bresten* voor *bretsen* en dit voor (*ont*-)*breken*. Doch hier bestaat de toegevoegde *s* onafhankelijk van de *t*, hoezeer de *k* eerst in verband met die *s* in *t* is verkeerd.

2. Van de verwisseling der harde verhemelteletter (*k*) met

de harde lipletter (*p*) biedt onze taal de volgende voorbeelden: *duiken* (Eng. *to dive*) nevens *stuipen*, *diep* en *doopen*; *sluiken* en *sluipen*, *lekken* en *leppen*, *stoppen* van *steken*, *snakken* voor *snappen* (*babbelen*), *plak* voor *klap*, *uitkippen* voor *uitpikken*, *kleisteren* voor *pleisteren*.

Aanm. 1. Wederom verkrijgt men meer voorbeelden van dezelfde klankver-springing bij de vergelijking onzer taal met andere talen, bepaaldelijk met het Engelsch: *streep*, Eng. *streak*; *slap*, *slack* (ook behoort bij ons *slaken* tot *slap*, als *lozen* tot *los*); *kiewit*, *pewit*; *kijken*, *to peep*; zoo ook *slap*, Hoogd. *locker*, *kruipen*, Hoogd. *kriechen*. *Kapel* is het Lat. *papilio*, en *schuim*, Lat. *spumaa*.

Aanm. 2. Slechts schijnbaar is de verwisseling van *p* en *k*, in *stronkelen* nevens *stropelen*. Hier heeft eene verwisseling plaats van den neusklink *nk* met *m* (zie § 19. 5.), en de *p* is slechts eene euphonische letter, achter de *m* aangenomen. Eveneens staan tot elkander *romp* en *tronk*, *rimpelen* (*schrompelen*) en het Eng. *to shrink*, *rimpel* en *wrinkle*.

3. Van de verwisseling van de harde lipletter (*p*) met de harde tongletter (*t*) bestaan slechts een paar voorbeelden in onze taal: *knot* voor *knop* of *knoop* (Hoogd. *Knoten*), en *knetteren* van *knappen*.

Aanm. De verspringende letters hebben vóór de vloeibare *l* de gedaante *d* en *b*, in het Nederd. *baddelen* (*bätlen*, *betteln*), zoo namelijk ons *babbelen* (*prevelen*) één is met dat woord.

4. De geaspireerde lipletter (*f*) wisselt veelvuldig met de geaspireerde keelletter (*ch*) in woorden als *hecht* voor *heft* van *hebben* (*houden*), *gracht* voor *graft* van *graven*, *stift* voor *sticht* van *stijgen*, *nicht* voor *nift* van *neef*, *gehucht* voor *gehuft* van *hof*, en in den uitgang *achtig* voor *haftig* van *haven* (*hebben*).

Aanm. 1. Over *kocht*, *gekocht*, *verknocht*, *gerucht* en *berucht* voor *koft* enz. zie l. 6. *Aanm. 2.*

Aanm. 2. Bij vergelijking van het Hoogd. en Engelsch bieden zich meer voorbeelden aan: *lucht* en *kracht*, Hoogd. *Luft* en *Kraft*; *zacht*, Hoogd. *sanft*, Eng. *soft*; *achter* en *echter*, Eng. *after*, Goth. *aftarô*; (*op*-)*lichten*, Eng. *to lift*; *kluft*, Hoogd. *Schlucht*.

§ 18. De blaasletters (Spiranten).

1. 1). Over het algemeen bleef de *h* in den aanvang der woorden vóór eene vokaal onveranderd aanwezig: *halbs*, *half*; *hairtô*, *hart*; *hilms*, *helm*; *hana*, *haan* enz. Vóór eene konzonant laat zij zich thans niet meer uitspreken: vandaar dat zij, waar zij zich in het Gothisch aan den aanvang eens woords vóór eene konzonant bevond, is afgeworpen (zie § 21. 2. *Aanm.* en § 22. 2.).

2). Op het eind eener lettergreep, of waar eene vokaal, die in het Goth. op de *h* volgde, later werd weggeworpen, ging

de *h* in eene *ch* over, hoezeer hier slechts eene verandering van teeken, niet van uitspraak schijnt plaats te grijpen: *thaúh*, *doch*; *daúhtar*, *dochter*; *hlahjan*, *lachen*; *liuhath*, *licht*. Overeenkomstig den regel dat geen *ch* de lettergreep kan aanvangen (§ 17. I. 4. Aanm.), schrijven wij aan het eind des woords eene *g* voor *ch*, zoodra het woord vatbaar is om een uitgang aan te nemen, of eene vokaal is aangenomen vóór de konzont, die in het Goth. op de *h* (*ch*) volgde: *hoog*, *háuhs*; *toog*, *táuh*; *zwager*, *svaíhra*.

Aanm. Als onverbuigbaar woord behoorde het bijwoord *nog*, Goth. *naúh*, met eene *ch* geschreven te worden.

3). In het midden der woorden tusschen twee vokalen wordt de Goth. *h* (*ch*), overeenkomstig denzelfden regel, door de *g* vervangen: *tiuhan*, *tijgen*: *frahan*, *vragen*; *theihan*, *dijgen*.

2. De *j* bleef aan den aanvang des woords onveranderd: *jêr*, *jaar*; *juk*, *juk*; *juggs*, *jong*. Slechts in *gij* (Goth. *jus*) en *gene* (*jáins*) is zij in *g* veranderd. - Zie over de verwantschap onzer *g* met de *j* § 17. I. 5. - Altijd komt de *j* aan den aanvang des woords vóór eene vokaal. Doch waar zij in het ligchaam des woords, hetzij achter eene konzont, hetzij achter eene vokaal kwam, werd zij uitgeworpen; *hlahjan*, *lachen*; *lagjan*, *leggen*; *tamjan*, *temmen*; *frijôn*, *vrijen* (d. i. *vrij-en*).

3. 1). De Goth. *s* blijft aan den aanvang des woords vóór eene konzont, met uitzondering der *w*, onveranderd: *schalk*, *skalks*; *stede*, *staths*; *stijgen*, *steigan*; *spuwen*, *speivan*; desgelijks in het midden: *zuster*, *svistra*; *gisteren*, *gistra*. Vóór eene vokaal en vóór de *w* neemt zij eene zachtere uitspraak en daarmede de gedaante *z* aan: *sáian*, *zaaien*; *saíhs*, *zes*; *lisan*, *lezen*; *svarts*, *zwart*. Deze *z* van het midden des woords keert, zoo de met de vokaal aanvangende lettergreep wegvalt, tot de scherpe uitspraak en de gedaante *s* terug: *ik lees*, *hij leest*; *laars* (meerv. *laarzen*).

Aanm. Over de scherpe *s* vóór eene vokaal zie men § 17. I. 7. Aanm.

2). Opmerkelijk is de overgang van *s* (*z*) in *r* in de volgende

woorden: *áusô*, *oor*; *láisjan*, *leeren*; *háusjan*, *hooren*; *ráus*, *roer*; en in de comparatieven *máis*, *meer*; *blindôza*, *blinder*, enz. Nog zeggen wij *verloren* van *verliezen*, *fraliusan*, alsmede *te loor* of *te leur* van *liezen* (*liusan*); *verkoren* nevens *verkozen* van *verkiezen*; *gevrozen* en *gevroren* van *vriezen*; *wij waren*, meerv. van *was*, van *wezen*, *visan*.

4. 1). De Goth. *v* (*w*) hield aan den aanvang der woorden behoorlijk stand: *vairpan*, *werpen*; *vrikan*, *wreken*; *vaúrd*, *woord*; *svaran*, *zweren*; *tvái*, *twee*; *viduvô*, *weduwe*. Soms echter versmolt zij in de volgende vokaal (zie § 8. 5.).

2). Aan het einde van den stam achter eene vokaal hield zij stand, als in *spuwen*, *speivan*; *sneeuw*, *snáiv*, of versmolt met de voorgaande vokaal (zie t.a. pl.); doch aldaar achter eene konzonant komende verdween zij, als in *uhtvô*, *ochtend*, behalve in vormen als *blauw*, *nauw* (zie § 15. 1.). De *v* (*w*) van den uitgang behielden *schaduw*, *zwaluw*, *weduw* enz.

§. 19. De vloeibare letters.

1. De *l* en *r* zijn onderling aan verwisseling onderhevig. Dit verschijnsel bepaalt zich echter, binnen de grenzen onzer taal, bijna uitsluitend tot de verwisseling van de uitgangen *eren* en *el*, *elen* en *eren*. Zoo is *vondel* hetzelfde als *vonder*, *nikkel* als *nikker*, en zegt men *stameren* zoowel als *stamelen*, *mortel* en *morter*. Buitendien zegt men *grimlach* nevens *glimlach*, en bespeuren wij dezelfde verwisseling bij de vergelijking van *pelgrim*, *tortel* en *martelen* met de Latijnsche woorden *peregrinus*, *turtur* en het Grieksche *martyr*, en van het bastaard woord *paleren* met het Fransche *parer*.

Aanm. Vergelijk voorts *wandelen* met het Hoogd. *wandern*, *veter* en *mazel* met de Hoogd. vormen *Fessel* en *Maser*; *tateren* met het Eng. *to tattle*, en *murw* met *mellow*. Eindelijk *matroos* en *matras* met *matelot* en *matelas*; *kortelas* staat voor *koltelas*, Oudfr. *coltelas* (*coutelas*).

2. Eveneens wisselen *m* en *n*. De *m*, die in het Goth. in de verbuigingsuitgangen van naam- en werkw. (1 pers. meerv. der werkw., dat. plur. der substant. en dat. sing. der sterke adjektieven) voorkwam, hield, behalve in *hem* (datief), nergens stand, maar ging over in *n*.

Aanm. 1. Eenige substantieven hebben bij ons den uitgang *m*, die in het Hoogd. eene *n* vertoonen: *boezem, bodem, luim*, Hoogd. *Busen, Boden, Laune*; omgekeerd is ons *toren*, Hgd. *Thurm. Stem* luidt Goth. *stibna*.

Aanm. 2. De *m* wisselt met *w* in *maar* voor *waar* (d. i. *ten ware*) en verwant zijn *meenen* en *wanen*. Voorts is ons *week* Eng. *meek, mede* Eng. *with. Hemel* luidt in het Eng. *heaven; immer, ever*. Hier treffen wij dus de verwisseling van *m* met *v*, welke ook plaats grijpt in *schamel*, het Lat. *scabellum*, waar de *b* eerst in *v* moest overgaan, om eene *m* te kunnen doen ontstaan.

3. De *n* verwisselt meermalen met *l*: *knoflook* staat voor *kloflook* (*gekloven look*); men zegt beide *knuppel* en *kluppel*; *middel* en *midden* is eigenlijk één; *orgel* komt van *ὄργανον* (*orghene, d. Lek. Sp.*), *scheerling* is Oudhoogd. *scerninc, hemel* is Goth. *himins*.

Aanm. Vergel. mede *Scheveningen* en *Schevelingen, tent* met het Hoogd. *Zelt, slak*, met het Hoogd. *Schnecke*, Eng. *snake*.

4. De *ng* wisselt met *nd* in *stang* en het gemeene imperf. *sting* van *staan* (*standen*), in *naar gelang* van *gelanden*, en in den famielienaam *Ingenhous* d. i. *in den Huize*. Meer gewoon is de verwisseling van *ng* (*nk*) en *m*, als in *pramen* nevens *prangen, stam* en *stang, bokkem* en *bokking, strompelen* (de *p* is euphonisch, zie § 17. II. 2. *Aanm.* 2.) en *stronkelen, romp* en *tronk, schommelen* en *schongelen, bom* (*doos, trommeltje*) en *bonge*. Ook behoort *slim* (eigenlijk *krom*) tot denzelfden stam met *slang*: *slingen* is *in kromme bochten bewegen*.

Vierde hoofdstuk. Over de grammatische figuren.

§. 20.

1. Door *grammatische figuren* verstaat men de verschillende vormveranderingen, die de woorden ten gevolge van het toevallig of willekeurig gebruik ondergaan hebben of nog ondergaan. Zij bestaan voornamelijk in *toevoeging* of in *onderdrukking* van klanken *vóóraan*, *middenin* of *achteraan* het woord. Diensvolgens zijn er drie tweetallen grammatische figuren: de *prothesis* en de *aphaeresis* bestaan, de eerste in toevoeging, de tweede in onderdrukking van klanken vooraan het woord; de *epenthesis* en de *synkope*, de eerste in toevoeging, de tweede in onderdrukking van klanken middenin, en de *paragoge* en de *apokope*, de eerste in toevoeging, de andere in onderdrukking van klanken achteraan het woord. Voorts zijn er nog drie grammatische figuren: de *ecthlipsis* of *elisie*, die bestaat in onderdrukking van klanken tusschen de bestand-deelen van een samengesteld woord of tusschen twee woorden; en de *diaeresis* en *metathesis*, die haren grond vinden in de natuur der vloeibare letters *r* of *l*, welke medebrenge, dat zich de vokaalklank lichtelijk ter wederzijde dezer letters hooren laat.

2. De grammatische figuur heeft of nu eenmaal aan het woord eene blijvende gedaante gegeven, of hare aanwending hangt nog steeds af van de willekeur van redenaar of dichter. Is dit laatste het geval, zoo noemen wij haar eene *willekeurige grammatische figuur*.

§ 21. De *prothesis* of *voorvoeging*.

1. Deze figuur bestaat in de toevoeging van konzonanten vóóraan het woord. Prothesis van vokalen kent onze taal niet.

Aanm. Bij vergelijking van stamvormen, waarvan de een met eene vokaal, de ander met eene konzontant, of de een met eene enkelvoudige, de ander met eene meervoudige konzontant aanvangt, is het, in vele gevallen, moeilijk uit te maken, of de eenvoudiger vorm al of niet de oorspronkelijke is. Doorgaans is de oorspronkelijke vorm die, welke zich door eene meervoudige konzontant vooraan het woord kenmerkt. Wij spreken van prothesis, waar blijkbaar identieke stammen nu eens met eene konzontant, dan weder met eene vokaal aanvangen, of zich nu eens met deze, dan met gene aanvangsletter vóór eene en dezelfde konzontant vertoonen, of een of meer vormen met meervoudige konzontant nevens een vorm met eene enkele konzontant aanwezig zijn.

2. De Prothesis eener konzontant heeft of plaats vóór eene vokaal, of vóór eene der vloeibare letters, *l, n, r*, alsmede vóór de *w*. De konzontanten, welke vóór vokalen worden aangenomen, zijn de neusklink *n* en de blaasletter *h*; de konzontanten, welke vóór die vloeibare letters en de *w* worden aangenomen, zijn de *d, t, k* en *g*, voorts de sisklink (vóór *l, n, r* scherp = *s*, vóór de *w* zacht = *z*) en soms de *b* en *f*, en vóór de *r* somtijds de *w*.

Aanm. De konzontanten *l, n, r* en *w* zijn juist die, welke in het Goth. vaak eene later verwaarloosde *h* vóór zich vertoonen: hláupan, *loopen*; hneigan, *nijgen*; hráins, *rein*; hveits, *wit*.

1). a. Prothesis van de *n* vóór eene vokaal: *nauw*, Goth. *aggvus*; *nuchter* van *ochtend*, *naars* voor *aars*, *nikker* nevens *ikker*, *nadr* (Goth.) nevens *adder*, *Nachen* (Hoogd.) nevens *aak*, *naarstig* (*neernstig*) nevens *ernstig*, *noest* nevens *oest* (*knoest*).

b. Eene prothesis der *h* vóór eene vokaal vertoonen het voornaamw. *haar* (pers. voornaamw. 3^e pers. meerv. en bezitt. voornaamw., Middenhoogd. *ir*) en het voorvoegsel *her* voor *er*, ontstaan uit *eder*.

2). a. Prothesis vóór de *l*: *links* heeft *slinks*, en *linker*, *slinker*; *luiken*, *sluiten*; *lesschen*, *slissen* en *blusschen*; *loeren*, *gluren*; *leuteren* (eigenlijk *heen* en *weder schommelen*) heeft *flodderen* en *fladderen*, in het Hoogd. *schlottern*, en *slap*, Eng. *slack* en Hoogd. *locker*; *laaije* (d. i. *vlam*, Hoogd. *Lohe*), *gloeijen*; *luier*, *sluier*; *leuk*, *sluik* nevens zich. Vergelijk voorts *rups* met *kruipen*, *sluipen* met

gluipen, slop met glop, slippen met glijpen (glibberig is Eng. slippery), glijden met slede van slijden, Eng. to slide, en glijden zoo wel als slijden met lijden (gaan).

Aanm. De luidende *d* en *b* komen in *fladderen* en *glibberig* in de plaats der *t* en *p* door den invloed der volgende vloeibare *r*, even als in *grabbelen* van *grijpen* (zie § 17. I. 1. Aanm.).

b. Prothesis vóór de *n*: *niezen* heeft *fniezen* en Eng. *to sneeze; nebbe, snebbe* (Eng. *neb* of *nib*): *nik (hik), snikken; nijgen, knikken; nijpen, knijpen; nopen, knopen; noest, knoest*; het Hoogd. *nagen* ons *knagen*, het Eng. *to nibble* ons *knabbelen* nevens zich.

c. Prothesis vóór de *r*: *ring* heeft nevens zich *kring* en *wringen*; *rimpel, krimpen, schrinken (to shrink)* en *schrompelen* (Hoogd. *schrumpfen*); *romp, tronk* en *stronk*; *rillen, drillen* en *trillen*; *kraam (gestel op schragen)*, het Hoogd. *Schram* of *Schrang* en *Schrank*; *rijf (rasp)* en *rijven* (bij Kiliaen, en Hoogd. *reiben*), *wrijven, krabben* en *schrobben*; *grimmelen* (bij Hooft), *wriemelen*; *rekken, trekken* en *strekken*, en evenzoo *dragen, schragen*; *krekel* (van *kreken*, d. i *springen*), *schrikken* (eigenlijk *springen*) en het Hoogd. (*Heu-*)*schrecken* (Eng. *grasshopper*). *Wortel* staat voor *wrotél* en komt van het in het Eng. bewaarde *root* (ons *kroot*), waartoe het Hoogd. (*aus-*)*rotten* (ons *rooien* en (*uit-*)*roeien*) behoort, als *wroeten* tot *wroot*. Vergelijk voorts *wrenschen* en *brinsen (hinneken)* met het platd. *rünsken*.

Aanm. Het Eng. *root* is zelf door letteromzetting ontstaan uit het Goth. *aúrt*. - Bij de reeks: *rijven, wrijven, krabben* en *schrobben* behoort ook *schrijven*. Dat dit namelijk niet uit het Latijn is overgenomen, waarborgt ons de ongelijkvloeiende verbuiging.

d. Prothesis vóór de *w*: *walm* heeft nevens zich *dwalm* en *kwalm*; het oude *wanen* (*afnemen, verminderen*, vergel. het Eng. *wan*), *dwijnen, zwijnen (verzwinden)* en *kwijnen*; *warren, dwarrelen*, gelijk *wars, dwars* en Hoogd. *quer* en *zwerch* (in *Zwerchfell* en *überzwerch*); *vagen, dwagen*, vanwaar *dweil*, Hoogd. *Quehle*; *wellen, zwellen* en *kwellen*

(Hoogd. *Quelle* is ons *wel*); *wispelen*, *kwispelen*; *wanken*, *zwenken* (Hoogd. *schwanken*), gelijk *wenk* het oude *twint*; *wijken*, *zwijken*, gelijk *wak*, *zwak* (Eng. *weak*).

Aanm. 1. Vergelijk voorts: Goth. *hvarbôn* met *zwerfen*, en *varjan* (*weren*) met *zwaard*; Hoogd. *faselen* met *kwezelen* (Platd. *quasseln*), Eng. *whip* met *zweep*, en *weenen* met Goth. *qainôn* (d. i. *kwainôn*).

Aanm. 2. Bij vergelijking van *wie* (Hoogd.) met *hoe*, van *wei* met *hui*, en van *wig* met *keg*, moet men niet aan de mogelijkheid denken eener wisseling van de *w* met *h* of *k*. Hier is de *h* of *k* een spoor van de letter, die vroeger vóór de *w* bestond (*wie* is in het Goth. *hvê*), en achter welke de *w* is weggevallen.

§ 22. De aphaeresis of afwerping van letters voor aan het woord.

Deze figuur bestaat in de afwerping, nagenoeg altijd van konzonanten, voor aan het woord.

1. De aphaeresis eener vokaal bespeurt men in *van* voor *af aan*, en in het bastaardwoord *spergie* nevens *aspergie* (Fr. *asperge*); in de woorden *nevens* voor *in even*, *nijver* voor *in ijver*, en *noest* voor *in oest* (d. i. *in den oogst*). Eene willekeurige aphaeresis vertoont 'k voor *ik*.

2. De *d* der aanwijzende woorden *daar* en *des* (genitief van het lidwoord) verdween in de willekeurige vormen *er* en 's (in 's *avonds*, 's *broeders* enz. In de samen koppeling van een voorzetsel met een substantief, door het lidwoord voorafgegaan, viel de *d* van het lidwoord weg in *metterdaad*, *metterwoon*, *uitermate* (voor *uit der mate*); dus ook in familienamen als *Verwey*, *Verbeek*, *Verschuur*, waar buitendien de *a* van het voorzetsel *af (van)* wegviel: *Verwey* toch staat voor *af der weide* enz. Dat de vragende woorden, die met *hv* beginnen, de *h* verloren en slechts de *v (w)* behouden hebben, is over-eenkomstig den regel van het verdwijnen der *h* vóór eene konzontant (zie § 18. I. 1.). Slechts *hoe* (*hvê*) heeft de *h*, die, met de *v (w)* vereenigd, het kenmerk der vraagwoorden uitmaakte, kunnen behouden, daar de *w* in dit geval met de

vokaal des woords tot *oe* zamensmolt. Als willekeurige figuur, eindelijk, bezigt men 't voor *het*.

§ 23. De Epenthesis of inlassching.

Door epenthesis verstaat men de invoeging van klanken (konzonanten of vokalen) in het midden des woords.

I. Epenthesis van konzonanten.

1. Welluidendheidshalve tusschen twee vokalen. Waar een stam óf oorspronkelijk op eene vokaal eindigde, óf een der blaasletters *h*, *v* (*w*), *j*, verloren had, op welke hij oorspronkelijk uitging, werd, om den moeilijken overgang van de vokaal des stams tot die des uitgangs te vermijden, eene *j*, *w* of *d*, soms eene *n*, *ng*, *g* of *v* aangenomen.

1). Epenthesis der *j*.

Waar de stam op *a*, *oe*, *oo*, *u* of *e* eindigde, werd eene *j* aangenomen: *ma-j-en*, *moe-j-en*, *too-j-en*, *lu-j-e*, *vle-j-en*. Deze *j* sloot zich nauw aan de voorgaande vokaal aan, of smolt zelfs (als met *u* en *e*) met haar tot een tweeklank samen, en dus ontstonden: *ik maai*, *ik moei*, *ik tooi*, *lui* en *ik vlei*.

2). Epenthesis der *w*.

a. Waar de stam op *au* uitliep, werd, hoezeer de *u* in *au* oorspronkelijk zelve de konzonant *w* is, eene *w* vóór de vokaal des uitgangs aangenomen (zie § 15. 1.): *flauwe*, *wenkbrauwen*, *dauwen*. Deze *w* werd weldra als een noodwendig bestanddeel van den grondvorm beschouwd, en zoo ontstond ook in den onverbogen vorm, *flauw*, *wenkbrauw*, *dauw*.

b. Tusschen den stamklank *u* en de verbuigings- of afleidings-vokaal wordt ook eene *w* aangenomen, die mede in den onverbogen vorm wordt aangehouden: *huwen*, *ruw*. Deze *w* wijzigt veelal de vokaal en zoo wordt *uw* tot *ou*, waarachter dan weder eene *w* wordt aangenomen, *douwen*, *rouw*. Eveneens

wijziget eene oorspronkelijk ingelaschte *w* de stamvokaal *o* of *a* tot *ou* (vergel. § 16. 1.), waarachter dan weder eene *w* werd ingelascht: *bouwen*, *schouwen*.

c. Vervolgens dient eene ingelaschte *w* tot overgang tusschen den stamklank *ie* of *e* (*ee*) en de vokaal des uitgangs: *nie-we*, *schree-wen*. Ook hier werd de *w* met de vokaal vereenzelvigd en de klanken *ieu* en *eeu* ontstonden, waarachter wederom de *w* moest ingelascht worden, die ook in den onverbogen vorm stand hield: *nieuw*, *schreeuwen* en *ik schreeuw*.

3). Epenthesis der *d*.

Deze heeft plaats in *vlieden*, Goth. thliuhan; *wijden*, veihan; *nader van na*; *teeder* nevens *teer* (Hoogd. *zart*); *belijden* voor *belijen*; *geschieden* voor *geschien* (Hoogd. *geschehen*); *zoedelen*, Goth. sáulnon; *kastijden*, Fr. *châtier*, Lat. castigare.

4). Epenthesis der *n*.

Treedt achter den stam der werkwoorden *doen* en *zien* een der verbuigingsuitgangen *er*, *ig* of *ing*, dan wordt tusschen den stam en dien uitgang de *n* ingelascht: *ziener*, *kwaad-doener*, *voorzienig*, *voldoening*. Zelfs *voldoened* (in godgeleerden zin) heeft deze ingelaschte *n* voor den verbuigings-uitgang van het deelwoord, ter onderscheiding van het gewone *voldoende*. - De stammen der werkwoorden *slaan*, *gaan*, *staan*, nemen vóór de uitgangen *er*, *ig*, *ing*, de konzonanten *g*, *ng*, *nd* weder aan, die zij bij synkope verloren hadden: *slager*, *medestander*, *voetganger*, *volständig*, *opstanding*.

5). Epenthesis der *ng*, *g* en *v*.

Deze letters komen slechts in enkele woorden tusschen de vokaal en dien zwakken vokaalklank, welke de vloeibare *r*, *l* of *n* voorafgaat: *zwanger* nevens *zwaar*, *mangel* van *malen*; *negen*, Goth. niun; *heuvel* (Hoogd. *Hügel*) van *hoog* (Goth. háuhs); *oven*, Goth. áuhns; *honger*, huhrus: in de laatste drie woorden viel eerst de *h* uit. In *hangen*, Goth. hahan; *vangen*, Goth. fahan, en *dringen*, Goth. threihan (*benauwen*), kwam de *ng* tusschen de vokaal van den stam en de verbui-

gingsvokaal, nadat eerst de *h* van den Gothischen vorm was weggevallen.

Aanm. In woorden en vormen van één en denzelfden oorsprong vertoont zich nu eens deze dan gene ter vermijding der gaping tusschen twee vokalen dienende konzontant. Men vergelijke *kooi* met *kouw*, *hooi* met het oude *houwe* (Hoogd. *Heu*), *gooi* met (*Rene*-)*gouwen*, *dooi* (Eng. *thaw*) met *dauw*, *teeder* met *tenger*, *schreeuwen* met *schreien*, *nieuw* met het oude *nije*. Voor *vlieden* werd vroeger wel eens *vliegen* gezegd, waardoor verwarring tusschen *vlieden* (*vluchten*) en *vliegen* (als de vogels doen) ontstond. In andere woorden wordt de konzontant *w* of *g*, die met den slotklank *v* of *h* in het Gothisch overeenkomt, door eene konzontant van bloot epenthetischen aard afgewisseld; vergelijk *spuwen* met *spijen*, *spuigen* en *spoegen*; *ruw* en *rauw* met *ruig*, *lauw* en *luw* met *lui* en *lij* (zeemanswoovd), *tooi* en *touw* beide van tinhan (*tijgen*), *dijgen* met het oude *dijden*, en *dreigen* (eigenlijk *benauwd maken*) met *dringen* en met het oude *druwen* of *drouwen*, Hoogd. *drohen* en *dräuen*. (Aan het Goth. threihan beantwoordde vroeger *drijgen* met de beteekenis *benauwd zijn*, zie Prof. de Vries, *Taalg.* IX. 3. 188.). In de wandeling wordt de *d* op het eind eens adjektiefs weggeworpen en vóór den verbuigingsuitgang door de overgangslater *j* of *w* vervangen: *rooje wijn*, *goeje menschen*, *ouwe lui*. - In *gegeten* (voor *geëten*) is tot overgangsklank tusschen de beide *e*'s onwillekeurig de *g* van de eerste lettergreep gebezigd.

2. Epenthesis welluidenheidshalve tusschen twee konzontanten.

Eene stomme letter wordt ingelascht ter vermijding van den samenloop tusschen twee vloeibare letters, tusschen eene vloeibare en eene zachte blaasletter, of eindelijk tusschen twee zachte blaasletters.

1). Verscheidene woorden, in welke de stamklank of de grondvorm op eene vloeibare letter *l*, *n*, *r*, eindigt, vertoonen de inlassching der luidende tongletter (*d*) vóór de *r* van den afleidings- of verbuigingsuitgang. Dit is het geval in *minder*, *boender*, *elders*, *diender*, *hoenderen*, *beenderen*, *kelder* (van *cella*, Hoogd. *Keller*), *zolder* (solarium, Hoogd. *Soller*), *donderen* (van *donen*), *ginder*, *spaander*. In *folteren* (van *folen*) is de ingelaschte letter eene *t*. De inlassching der *d* is tot eene vaste wet verheven, waar de stamsyllabe op eene *r* uitgaat: *zwaarder* van *zwaar*, *hoorder* van *hooren*.

Aanm. De inlassching heeft hier niet plaats tusschen de vloeibare letter en den uitgang *er*, maar onmiddellijk tusschen de vloeibare letter van den grondvorm en de vloeibare letter *r* van den uitgang: de Onden toch schreven: *minre*, *hoenre*, *swarre* en *merre*, niet: *minner*, *hoener*, *swarer*, *merer*.

2). De *d* wordt mede ingelascht tusschen *n* en *l* in *zindelijk*

(voor *zinlijk*) van *zin* (*welbehagen*), en *fatsoendelijk*. - Sommigen lasschen de harde tongletter *t* tusschen *n* en *l* in, in *eigentlich*, *opentlijk*, *wezentlijk*, *gezamentlijk*. In *ordentelijk* voor *ordelijk* of *ordenlijk* is de epenthesis der *t* blijvend aangenomen, desgelijks in *erkentelijk*.

3). Tusschen de vloeibare lipletter *m* en de *l* wordt de klanklooze lipletter *p* aangenomen in *schrompelen* (voor *schromlen*), *rimpelen*, *strompelen* (§ 17. II: 2. Aanm. 2.).

4). Tusschen de *n* van den stamklank en die van den uitgang *nis* wordt eene *t* aangenomen in *erkentenis* en *bekentenis*, terwijl wij evenwel *kennis* zeggen.

Aanm. In *gedachtenis*, *gestaltenis* en wellicht ook in *gebeurtenis* behoort de *t* tot den uitgang dier dubbel afgeleide woorden. In *verbintenis* en *beeltenis* behoeft geene inlassching eener *t* te worden aangenomen: hier behield de *d* van *verbind* en *beeld* de uitspraak, die zij als slotkonzont verkregen had.

5). Tusschen de verbogen vormen *mijnen*, *zijnen*, *onzen*, *uwen*, *hunnen*, *allen*, en de woordvormen *wege* en *halve*, met welke zij eene samenkoppeling vormen, wordt de *t* geplaatst: *mijnentwege*, *zijnenthalve*, *allenthalve* enz.

Aanm. *Erntfest* of *eerentfest* voor *eerenvest* vertoont de inlassching der *t* tusschen de *n* en de *v*, welke laatste alsdan door den invloed der harde *t* in de scherpe *f* verkeert.

6). Vóór den verkleiningsuitgang *je* wordt eene *t* ingelascht, niet alleen waar het stamwoord op eene vloeibare letter, eene zachte spirant of eene *ng*, maar ook waar het op eene vokaal eindigt: *lepeltje*, *kammetje*, *traantje*, *adertje*, *baaitje*, *ringetje*, *zwaluwtje*, *sleêtje*, *tobbetje*, *koetje*.

Aanm. 1. Eindigt het woord op de vloeibare lipletter (*m*), voorafgegaan door eene volkomen vokaal of door eene konzont, dan lascht men de klank-looze lipletter (*p*) in: *boompje*, *bloempje* (doch *blommetje*, omdat hier eene onvolkomen vokaal voor de *m* gaat), *darmpje*, *warmpjes*.

Aanm. 2. Behoort de *ng* van het woord niet tot de stamsyllabe en wordt zij door eene toonloose vokaal voorafgegaan, zoo is de inlassching der *t* vóór *je* niet ingevoerd, maar verandert men *ng* in *nk*; dus: *koninkje*, niet: *koningetje*.

7). Onze taal verwerpt de lettervereenigmg *sr*. Vandaar

komt het, dat nergens vóór de *r* eene bloote *s* als prothetische letter is aangenomen, maar steeds *st* of *sch* d. i. *sk* (zie § 21. 2. 2). *c.*), en vandaar mede, dat wij voor *stroop* niet *sroop*, maar *stroop*, voor *kasserol* niet *kasrol*, maar *kastrol* zeggen. Ook vertoonen enkele werkwoorden, wier stam op *s* eindigt, vóór den uitgang *ren* eene ingelaschte *t*: *pluisteren* van *pluizen*, *teisteren* van *teisen* (Oudhgd. *zeisan*). Bij onbeschaafden hoort men ook *asstrant* voor *assurant*, en *strevet* voor *servet*, dat eerst in *srevet* verbasterd was.

3. Epenthesis tot versterking van den klank.

1). Vóór den klankloozen slotklank van den stam wordt een neusklank ingelascht: *wand*, Goth. *vaddjus*; *slechteren* van *sleter*; *splinter* van *splijten*; *kinkhoest*, bij Kiliaen *kik-hoest* (Hoogd. *Keuchhusten*). Is de slotklank de lipletter *p*, (*f*), zoo heeft de neusklank de gedaante *m*: *wimpel* van het Goth. *veipan*, *omwinden*; *drempele* nevens *dorpel*; *pimpelmees*, Nederd. *pipmäiseken*. Vóór de *s* is de neusklank ingelascht in *Dinsdag* voor *disdag* (Eng. *tuesday*) van den God Thys of Thyr, en in het vreemde woord *peinsteren* voor *peisteren*. In andere vreemde woorden is de inlassching van den neusklank meest vóór klanklooze konzonanten vrij veelvuldig: *winket* (vroeger ook *wiket*), Fr. *guichet* (welk woord oorspronkelijk Germaansch is: Oudn. *vik*, *sluiphhoek*, Angelsaks. *vic*); *rantsoen*, Ital. *razione*; *konzenilje*, Fr. *cochenille*; *komkommer*, Lat. *cucumis* (-*eris*); *kamperfoelie*, *caprifolium*, *chèvrefeuille*; *komfoor*, Fr. *chauffoir*, en *pampier*, bij onbeschaafden voor *papier*: *pamflet* zal ook wel het Spaansche *papeleta* (*blad papier*) wezen.

2). Tot versterking van den slotklank (*d* of *t*) van den uitgang wordt de neusklank (*n*) ingelascht in *ochtend*, eigenlijk *ochend*, voor *oched*, Goth. *uhtvô*; *nakend* voor *naked* (*naakt*), Goth. *naqaths*; *proppend* voor (*ge-*)*propt*; *borend* voor *borede* (*ten boorde*): *lestend* (bij Hooft) of *letstent*, *laetstent* (bij Kiliaen) voor *laatstede* of *laatsteste*, verdubbelden super-latiefvorm van *laat*.

Aanm. Eene *r* vinden wij tot versterking van den uitgang ingelascht in *drossaart* voor *drossaat* (*drost*), en in het bastaardwoord *jaloersch*, Fr. *jaloux* (Lat. *zelosus*).

4. Inlassching van verbindingsklanken.

1). *a.* Tusschen stam en afleidingsuitgang. Vóór de uitgangen *aar* (*er*), *ier*, *ij*, is dikwijls de *n* ingelascht (vóór *aar* soms ook *l*), vanwaar de uitgangen *naar* (*laar*), *nier*, *nij* ontstonden: *redenaar*, *tollenaar*, *rozelaar*, *hovenier*, *valkenier*, *artsenij*, *slavernij*. De *n* is ook ingelascht voor de uitgangen *lijk* en *baar* van bijvoegelijke naamwoorden, afgeleid van de werkwoorden *doen*, *zien* en *staan*: *aandoenlijk*, *onafzienbaar*, *aanzienlijk*, *verstaanbaar*.

b. De *s* wordt niet zelden ingelascht vóór de uitgangen *el* en *em*, waaruit de afleidingsuitgangen *sel* en *sem* ontstaan zijn, als in *deksel*, *raadsel*, *bliksem*, *deesem* (d. i. *deegsem*), *bloesem* enz.

c. Vóór den verkleiningsuitgang *ke* ontstond eene *s* om de samenstooting van de *k* van dezen uitgang met de *k* of *ng* van den stam te vermijden, in *boekske* en *jongske*.

Aanm. 1. De klank *er* in *wildernis*, *stommerik*, *baverig*, *razernij* en dergelijke is niet zonder beteekenis; hij staat in verband met den frequentatieven vorm der werkwoorden op *eren*. Ook de *n* van den uitgang *nis*, Goth. -*assus*, is geen bloot euphonische letter of verbindingsklank: die uitgang *assus* kwam gemeenlijk achter frequentatieve werkwoorden op inôn: vandaar de samengestelde uitgang *nassus*, die ten laatste geacht werd een onverdeelbaar geheel te vormen.

Aanm. 2. De *s* vóór den uitgang van *kindsheid* (niet *kindschheid*), en de *r* vóór dien van *kinderlijk* schijnen verbindingsklanken.

Aanm. 3. Soms treedt er een verbindingsklank vóór den verbuigingsuitgang der woorden. Van dezen aard is de *n* in de werkwoorden *lijkenen* (voor *lijken*), *oefenen* (Hoogd. *üben*), *tooneren* voor *toognen* (van *tiuhan*, *tijgen*), *leenen* (van *leihvan*, Hoogd. *leihen*), en de *s* in de min of meer verouderde vormen *smetsen*, *verklaarsen* en *aanrandsen*, voor *smaken*, *verklaren* en *aanranden*. Ook *beenen* (*lokken*), hetwelk met het Eng. *to bait* en het Hoogd. *beizen* één is, schijnt voor *beetnen* te staan en het faktitief van *bijten* te wezen, zoodat het eigenlijk *doen bijten* zou beteekenen. Vóór de ingelaschte *n* moest de *t* naar de weeke *d* zweemen, en aldus aan synkope onderhevig worden (zie § 24. I. 1. 1).). - De *s* in de praeterita *wist*, *moest* enz. is ontstaan uit de behoefte om de samenstooting te vermijden tusschen de *t* van den stam en den uitgang van het zwakke praeteritum (*de*): *wist*, namelijk, staat voor *wet'de*, *moest* voor *moet'de*: vóór de *s* viel de slotklank (*t*) van den stam weg. Evenzoo is in het Latijn *est* en *estis* ontstaan uit *edit* en *editis*.

In het Gothisch gaat ook de *t* des uitgangs van den 2^{den} pers. enkelv. van den verl. tijd, waar zij achter eene *d*, *t* of *th* van den stam des werkwoords te staan komt, met deze in *st* over: *báust* voor *báudt* (van *biudan*, *bieden*); *bigast* voor *bigatt* (van *bigitan*, Eng. *to beget*); *qast* voor *qatht* (van *qithan*, Engelsch *quoth*, Oudnd. *queden*).

2). Tusschen de twee bestanddeelen van een samengesteld woord vindt men, soms nevens de vokaal van den oorspronkelijken uitgang van het eerste bestanddeel, niet zelden eene konzontant (*n*, *s*, *l*) ingelascht, bij voorbeeld: *heldenmoed*, *ganzenei*, *godsvrucht*, *leidsman*, *ringelduif*, *schorteldoek* (d. i. doek voor den rok: *schort* toch is *vrouwenrok*).

Aanm. In de taal van verschillende landprovinciën komt de verbindingsklank *el* tusschen de bestanddeelen eener samenstelling meer voor, als: *dingseldag*, *mestelzwijn*, *slachtelbeest*, *kindelbier*, *vastelavond*. De verbindingsklank *er* komt voor in het verouderde *asscherwoensdag*. Deze laatste klank komt anders nog slechts voor in zulke samengestelde woorden, van welke het eerste bestanddeel een substantief is, dat in het meervoud op *eren* uitgaat, als: *kinderkamer*, *eierkoek*, *kleêremaker* (*kleedermaker*).

II. Epenthesis van vokalen tusschen twee konzontanten.

1. Vóór de uitgangen *lijk* en *loos* wordt achter het stamwoord eene toonlooze *e* ingelascht. Dit heeft slechts dan geene plaats, wanneer het stamwoord uitgaat op eene *l* of *r* of op eene konzontant, voorafgegaan door eene toonlooze vokaal, of, eindelijk, op eene *n*, voorafgegaan door eene volkomen vokaal. Bij voorbeeld: *onhebbelijk*, *radeloos*, *straffeloos*, *bedriegelijk*, *mogelijk*, *gemakkelijk*, *toomeloos*, *beminnelijk*, *hopeloos*, *vreeselijk*, *hatelijk*, *afschuwelijk*; maar: *heilloos*, *heerlijk*, *eigenlijk*, *wettiglijk*, *verschoonlijk*. Bij de invoeging der *e* achter *ng* gaat tevens de *ng* in *nk* over, als *afhankelijk*, *vergankelijk*, *ontvankelijk*, *oorspronkelijk*, met uitzondering van de bijwoorden op *lijk*, van adjektieven op *ng* afgeleid, als *gestrengelijk*.

Aanm. 1. In *koninklijk* wordt geene *e* aangenomen wegens de toonloosheid van den uitgang des stamwoords, maar niettemin *ng* in *nk* veranderd.

Aanm. 2. De *e* in *hopeloos*, *straffeloos* en dergel. kan slechts als ingeschoven worden aangemerkt, in zoo verre de stamwoorden *hoop*, *straf*, reeds vóór de vorming dier afgeleide adjektieven gerekend worden van de *e* verstoken te zijn geweest, op welke zij eigenlijk uitgingen: *hope*, *straffe*.

2. Vóór de uitgangen *ling*, *lijn* en *nis* wordt mede eene toonlooze *e* ingelascht, wanneer het stamwoord niet op eene *r* uitgaat. Dus zegt men: *vreemdeling*, *zuigeling*, *vondeling*, *maagdelijn*, *verdoemenis*, *geheugenis*, *vergiffenis*, *gevangenis*, *belijdenis*; maar: *huurling*, *duisternis*. In *vonnis* voor *vondnis* smelt de *n* van den stam met die des uitgangs inéén.

3. De inlassching der *t* vóór den verkleiningsuitgang brengt de neveninlassching eener toonlooze *e* mede, achter de woorden op eene vloeibare letter of eene *ng*, voorafgegaan door eene onvolkomen vokaal: *stalletje*, *dammetje*, *spannetje*, *ringetje*, *karretje*. Ook met de inlassching der *t* in *beteekenis* enz. gaat die der toonlooze *e* gepaard.

4. De inlassching der *n* vóór *aar*, *ier* en *ij* brengt desgelijks de epenthesis der toonlooze *e* mede, behalve waar vóór den uitgang *ij* eene *r* aanwezig is. Dus: *tollenaar*, *hovenier*, *artsenij*, maar: *razenij*.

Aanm. 1. Ook in *minder*, *hoender* enz., vergeleken met hunnen vroegeren vorm *minre*, *hoenre*, moet de toonlooze *e* als ten gevolge van de epenthesis der *d* ingelascht beschouwd worden, vergel. I. 2. 1). *Aanm.*

Aanm. 2. Ook de inlassching der *n* achter den stam der werkwoorden *lijkenen* en *oefcnen* bracht de inlassching eener *e* mede.

5. Tot dus verre zagen wij slechts eene toonlooze *e* ingelascht. Van de inlassching eener klinkende vokaal leveren ons een voorbeeld de woorden *armoede* voor *armde*, en *sieraad* voor *sierde*. Hoogd. *Zierde* (als oudt. *lengde* van *lang*).

Aanm. In *armde* sloot zich de *d* niet zoo nauw aan het stamwoord als de *t* (*armte*) zou gedaan hebben, en de tusschenruimte tusschen de lipletter *m* en de *d* werd gevuld door de lipvokaal *oe*, die als zoodanig met de *m* verwant is. Om dezelfde reden bracht in *sieraad* de eenigszins achter in den mond gevormde letter *r* de achtermondsvokaal *a* voort. Desgelijks werd vóór den uitgang *w* niet de voor deze zoo zachte spirant te weeke toonlooze *e*, maar de met de *w* verwante open *u* aangenomen, in *swaluw*, *weduw*; zie § 13. 4. *Aanm.*

§ 24. De synkope of uitlating van klanken te midden van andere klanken.

Deze figuur bestaat in onderdrukking, hetzij van konzonanten, hetzij van vokalen.

I. Synkope van konzonanten:

1. Van konzonanten tusschen twee vokalen:

1). Synkope der *d*:

Deze is op te merken in de volgende woorden: *graag* voor *gradig* (Goth, grêdags), *leelijk* voor *leedelijk* (van *leed*), *goelijk* voor *godelijk*, *kwelijk* voor *kwadelijk*, *vlier* voor *vlieder*, *blaar* voor *blader* of *bladder*, *kiel* voor *kedel*, *vier*, Goth. *fidur*, *roer* (van *een schip*) voor *roeder*, *uier* voor *uider*, *laars* van *leder*, *beul* voor *beudel*, en *beun* (in *beunhaas*) voor *beuden* of *boden* (*zolder*). Als willekeurige figuur komt deze synkope voor in: *leeg* voor *ledig*, *staâg* voor *stadig* of *gestadig*, *leêr* voor *leder* of *ladder*, *Goôn* voor *Goden*, *preêken* voor *prediken*, *biên* voor *bieden*, en *geboôn* voor *geboden*, in *versmaân* voor *versmaden*, *veêr* en *weêr* voor *vederen* en *weder*, *schauw* en *weeuw* voor *schaduw* en *weduw*. Soms klinkt de aanwending der synkope min of meer hard in het eenvoudige of eenlettergrepige woord, maar is zij toegelaten in de samenstelling of in den meerlettergrepigen vorm des woords: zoo zal men niet licht zeggen: *vaâr*, *moêr*, *daân*, maar wel: *bestevaâr*, *moerschroef*, *heldendaân*; niet: *beên* voor *beden*, maar wel: *gebeên*.

Aanm. Vroeger, zelden nog tegenwoordig, werd ook de *t* bij synkope onderdrukt, als *ontlaân* voor *ontlaten*, *laân we gaan* voor *laten wij gaan*, *vliên* voor *vlieten*.

2). Synkope der *g*, *k* of *w*:

Deze vertoont zich in *slaan* voor *slagen*, *zien* voor *zegen* (sáíwan), *wiek* voor *wegek* (van *wegen*, vigan), *biecht* (Oudd. pigiht), *streelen* (Hoogd. *streichlen*) en *striem* of *straam* van *strijken*, *ziel* (sáivala) enz.

3). Synkope der *ng* en *nd*:

Staan voor *standen*, en als willekeurige figuur in *elkaâr* voor *elkander*; *gaan* voor *gangen*, en, als, thans bijna verouderde, willekeurige figuur, *vaân* en *ontvaân* voor *vangen*, *ontvangen* (Verg. § 23. I. 1. 5.).

2. Synkope eener konzontant vóór eene andere konzontant.

1). Synkope van de *n* (*m*) in den stam.

Hiertoe behooren: *peizen* voor *peinzen*, *bedeesd* van *deinzen*, *jeugd* (*jeucht*) voor *jeunged*, *bracht*, *dacht* en *docht* van *brenge*, *denken* en *dunke*, *vijf*, Goth. *fimf*.

Aanm. *Peizen* staat eigenlijk voor *pensen*: in *peinzen* is ten onrechte de vokaal aangenomen, die slechts in *peizen* op hare plaats is, aangezien zij hier door de versmelting der *n* met de rokaal *e* was ontstaan. Dus is *peizen* eigenlijk een voortbrengsel van klankversmelting en in zoo verre gelijk te stellen met gevallen als *zeide* voor *zegde*, *zeil* voor *zegel*, *houden* voor *halden*, *muiden* voor *munden*, *kluit* voor *klucht*, *paus* voor *pabs* enz. (Zie § 10. 2. § 14. 5. § 15. § 16. 3.). Door een begin van versmelting, die echter niet voltrokken werd, kleurde de *n* de vokaal *i* tot *ij* in het verouderde *kijnd*, en de *e* (uit *a*) tot *ij* in het oude *brijngen*, tot *i* in *bewind*, *string*, of tot *ei* in *einde*, *deinzen* enz. (Zie § 7. 5. § 10. 3.).

2). Synkope van de *h* (*ch*) in den stam vóór eene *s*:

Deze bespeurt men bij vergelijking van *wassen* met den Goth. vorm *vahsan*, van *zes* met *saihs*, *os* met *aúhsus*, *mest* met *maihstus*, enz.

Aanm. *Mes* schijnt ontstaan door verlies van de *t* van den stam *maitan* (*snijden*) vóór den afleidingsuitgang *s*.

3). Synkope van den slotklank des stams *n* (*m*), *b*, *d*, *g*, *t*, *r*, vóór den uitgang.

Zij is aanwezig in *naarstig* voor *neernstig*, *kost* voor *konst* (*konde*), *begost* voor *begonst* (*begon*), *halling* voor *banling*, *malkander* voor *manlijk ander*, *vernunft* voor *vernump* en dit van *vernemen*, *stem*, Goth. *stibna* (in den Walew. nog *stevene*), *wasem* voor *waadsem* (van *hvathjan*), *vonnis* voor *vondnis*, *deesem* voor *deegsem*, *toon* voor *toognen*, *beenen* voor *beetnen* (zie boven: I. 4. 1). c. *Aanm.* 3.) *best* voor *betst*, *schielijk* voor *schierlijk*.

Aanm. De gevallen van synkope onder 2. 2) en 3) kunnen onder den naam

assimilatie (gelijkmaking van de eene konzonant aan de andere) begroep worden: *zes* ware eigenlijk *zess* te schrijven, en *wasem* eigenlijk *waassem*, enz. Een geval van assimilatie der volgende konzonant met de voorgaande vertoonen de thans verouderde vormen *mellen* en *gellen* voor *melden* en *gelden*, *bijnen* en *vijnen* voor *binden* en *vinden*.

4). Synkope van de *d* des uitgangs vóór de adverbiale *s*.

Men bespeurt haar in *volgens* voor *volgends*, *doorgaans* voor *doorgaands* en *willens* en *wetens* voor *willends* en *wetends*.

5). Eene synkope der *r* merkt men op in *spruit*, bij Kiliaen *sprutte*, Hoogd. *Spritze*. Werkelijk zeide men vroeger, voor *spruit*, *waterspruit*, d. i. *waterscheut*. *Spriet*, hetwelk ook met *spies* (d. i. *spietse*) afwisselt, zal mede wel ditzelfde *spruit* wezen, in den zin van *stengel*, *schacht*.

Aanm. Het Eng. vertoont in *to speak* (*spreken*) dezelfde synkope der *r*.

II. Synkope van vokalen:

1. Bij de overneming van een vreemd woord in onze taal ging niet zelden eene vokaal verloren. Dus is *kraal* nevens *koraal*, *kleur* voor *couleur*, *stroop* (*sroop*) voor *siroop*.

2. Synkope der vokaal van den afleidingsuitgang of van het laatste lid eener samenstelling:

Van deze synkope hebben wij voorbeelden in *hoofd* voor *hooved* (Goth. háubith); *licht*, Goth. liuhath; *hoofd* voor *hovesch*, *aafsch* voor *avesch*, *maagd* voor *maged*, *zeil* voor *zegel* en dergel., *twaalf* voor *twalif*, *elf* voor *eenlif*, *welk* voor *welijk* (hvaleiks), *zulk* voor *zoolijk* enz. Als willekeurige synkope behoort hiertoe de uitlating der toonlooze *e* in den uitgang van verbogen naamwoorden op *el*, *er*, *en*: *edle*, *heemlen*, *andre*, *adren*, *teeknen*, en in de werkwoorden, wier grondvorm op dezelfde klanken uitgaat: *versaamlen*, *staamren*, *reeknen*; der toonlooze *i* in de verbogen vormen der adjektieven op *ig* door *r* of *l* voorafgegaan: *vuurge*, *zaalge*, en in de werkwoorden op *ligen*: *zaalgen*, *heilgen*; der *a* in de verbogen adjektieven op *baar*: *vruchtbre*. De vóór de uitgangen *ling*, *loos*, *lijk* en *nis* ingelaschte *e* is voor verwaarloozing vatbaar: *vreemdling*, *hulploos*, *vriendlijk*, *droefnis*. De weglating der *e* vóór den uitgang *naar* is doorgaans, vóór den uitgang

nier (vermits hij van den hoofdtoon voorzien is) altijd te hard.

3. Synkope der vokaal van den verbuigingsuitgang:

Zij is voorhanden in den derden pers. enkelv. en den tweeden pers. van den tegenw. tijd aantoon. wijze, en bij ongelijkvl. werkwoorden ook in den tweeden pers. van den onvolm. verled. tijd: *hij, gij leest*, *lisith*; *hij, gij hoort*, *háuseith*; *gij laast*, *lêsuth*. Voorts verviel overal de verschillende vokaal (*ái, i, ô*), die zich in het Goth. tusschen den stam en den uitgang van het imperf. en verl. deelw. der zwakke werkwoorden vertoont: *háusida, hoorde*; *háusiths, gehoord*.

Aanm. 1. Bij werkwoorden, wier stam op *t* uitgaat, valt, na het onderdrukken van de vokaal des uitgangs, de *t* van den stam met de *t* of *d* des uitgangs samen. Bij werkwoorden op *d* valt de *d* des deelwoords met de *d* des stams samen: *gij, hij acht* voor *achtet*, *geacht* voor *geached*; *gij zat* voor *zatet*; *aanvaard* voor *aanvaarded*.

Aanm. 2. In het meerv. van het imperf. der zwakke werkwoorden is bovendien nog eene geheele syllabe uitgevallen: *wij hoorden, gij hoordet, zij hoorden*, *háusidêdum, háusidêduth, háusidêdun*.

§ 25. De paragoge of achteraanvoeging.

1. Deze figuur bestaat in de toevoeging eener konzont achter den slotklank eens woords of woordstams.

2. 1). Vooreerst wordt eene klanklooze of luidende konzont achter de vloeibare slotletter gevoegd. Is deze vloeibare letter eene der tongletters *l, n* of *r*, zoo is de paragogische letter de tongletter *d* of *t*; is zij de vloeibare lipletter *m*, zoo wordt de *p* achteraan gevoegd. Aldus wordt de *d* of *t* aangevoegd in *niemand* uit *nie* en *man*, in *ten mijnent, ten uwent* enz. voor *ten mijnen* enz., in *erwt*, Angelsaks. *earfan*, Lat. *ervum*, en in den stamvorm van de werkwoorden *branden* (*brinnan*), *zwinden* (*zwijnen, dwijnen*), *dulden* (*thulan*); de *p*, in *ramp*, van Goth. *arman*, en *romp* nevens *tronk*.

2). Achter de geaspireerde keelletter wordt eene *t* aangevoegd in *nochte* voor *noch*, *placht* voor *plag*, *gedrocht* voor *gedrog* van (*be-*)*driegen*.

3). Eene paragoge der *t* achter eene vokaal vertoonen: *ooit* en *nooit* van *aiv* (*eeuw*), en der *n*: *schoen*, Goth. *skôhs*; *toen* nevens *doe*, en *traan*, Middenhoogd. *Trähe*.

Aanm. In *walmt* (bij Hooft) voor *walm*, en *donst* (bij Vondel) voor *dons*, schijnt de *t* het karakter van een afleidingsuitgang te hebben. *Langst* voor *lang* heeft den schijn van een superlatiefuitgang.

§ 26. De apokope of afwerping van klanken aan het eind des woords.

Bij apokope gaat of eene enkele letter of de geheele laatste lettergreep verloren.

1. Apokope van enkele letters.

1). Apokope van den vormingsuitgang van zelfstandige naamwoorden, of van de vokaal des verbuigingsuitgangs van naamen werkwoorden:

Men bespeurt haar bij vergelijking van den tegenwoordigen vorm van sommige woorden met hunnen vorm in het Gothisch; zoo is *erf*, arbi; *oog*, áugô; *bed*, badi; *dood*, dáuthus; *lid*, lithus; *vloed*, flôdus; *leeraar*, láisaris. De vokaal van den verbuigingsuitgang is vervallen in den genit. plur. der zwak verbogen substantieven: *hananê*, *der hanen*, en in den nomin. en accus. plur. der onzijdige zwakke zelfst. naamwoorden: *háirtôna*, *harten*. Voorts in sommige verbogen vormen der voornaamwoorden, b. v. *imma*, *ina* (dat. en accus. sing. masc.), *hem*, en in verbogen vormen der adjektieven, bij v. *blindana* (accus. sing. masc.), *blinden*; *blindáizê* (genit. plur. masc. en neutr.), *blinder*. Alsmede in den eersten pers. sing. praes. indic. der werkwoorden: *lisa*, *ik lees*; *háusja*, *ik hoor*; in den 1 en 3 plur. praes. en imperf. subjunct.: *lisáima*, *lisáina*, *lêseima*, *lêseina*, en in den imperatief, van de zwakke verbuiging: *háusei*, *hoor*. Eindelijk in de imperfekten *bracht*, *dacht*, *kocht*, *docht*, *mocht*, *moest*, *wist*, voor *brachte*, enz., *moeste* enz. en in *deed* voor *dede*. - Bij sommige substantieven is de apokope nog

willekeurig, daar men tevens *krib, eb, eg, pad, ziel, spraak, taal, asch, hoop* enz. en *kribbe, ebbe, egge, padde, ziele* enz. kan zeggen. Zelfs de *e* van den 1 pers. in het praes. indic. blijft niet noodwendig weg: *ik leze, herzegge, geloove*.

2). Apokope van eene konzontant:

Zee, Goth. *saiv* (d. i. *zeeuw*), *lam* en *dom*, Goth. *lamb* en *dumb*. *Gezin* voor *gezinde* (van *sinth*, weg: *gezinde* is eigenlijk *een die met ons den weg gaat, gezet*); *lijn* (*koord*) voor *lijnd* = *lint*. Even zoo is de *d* van den uitgang van den 3 pers. meerv. van het praes. indic. verloren gegaan: *lisand, zij lezen*. - De slotklank kan, door middel eener willekeurige apokope, weggelaten worden in de op den stamklank eindigende vormen van zulke werkwoorden, wier stam op eene *d*, van eene vokaal voorafgegaan, eindigt: *ik hou, lij* voor *ik houd, lijd*; *ik lee, glee*, voor *ik leed, gleet*; zoo zegt men ook *deê* voor *deed*.

Aanm. *Kweê*(*peer*) staat voor *kweed* (vgl. Hoogd. *Quitt*), het Fransche *coing* voor *codoing*, Ital. *cotogno*, malum cotoneum of cydoneum.

2. Apokope van de geheele laatste lettergreep:

Deze is vervallen in woorden als *zoon*, *sunjus*; *heer*(-*leger*), *harjis*; *ster*, *stairno*. Ook verviel de laatste syllabe in het voorz. *om* (*omme*), Oud. *umpi*, en *en* (*ende*), Oudd. *anti*; alsmede de uitgang *ata*, het kenmerk van den sterken onzijdigen vorm der adjektieven: *blindata, blind*. - Willekeurig is de apokope der laatste syllabe van de substantieven en adjektieven: *steê, heê, bô, spâ, gâ, blij, moe*, voor *stede, heide, bode, spade, gade, blijde, moede*; van het bijwoord *meê* voor *mede*, en van de imperf., die, hoezeer zwak, niettemin eene vokaal hebben, van die des praesens verschillend: *zei, lei, wou, zou* en *kon* voor *zeide* enz. van *zeggen, leggen, willen, zullen* en *kunnen*.

Aanm. 1. De verwaarloozing van den uitgang *e* of *en* van verbogen adjektieve woorden als *mijn moeder, mijn vader*, voor *mijne moeder, mijnen vader*, is mede als een onwillekeurige apokope aan te merken. - Verou-

derd is de apokope der syllabe *de* van kwalitatieve adjektieven op *d*: *quae lien*, *goe lien*, voor *kwade*, *goede lieden*; doch nog wel in samenkoppeling: *een kwâjongen*.

Aanm. 2. Hoezeer de *e* in *deê* voor *deed*, *steê* voor *stede*, *meê* voor *mede* zacht is, wordt zij echter dubbel geschreven, ten einde verwarring met de toonlooze *e* te verhoeden.

§ 27. De elisie of onderdrukking van klanken aan het eind des woords of woorddeels ter bewerking eener nauwe vereeniging met het volgende woord of woorddeel.

Deze figuur heeft vooral plaats bij de verbinding van een woord met een voorvoegsel of met een ander woord, waarmede het eene samenkoppeling of samerismelting vormt. Zij wordt echter ook buiten de samenstelling aangetroffen.

1. De elisie bij de verbinding van een woord met een voorvoegsel of met een ander woord, waarmede het eene samenkoppeling of samenstelling vormt, heeft plaats zoo vóór konzonanten als vóór vokalen.

1). Elisie van vokalen vóór vokalen:

Hiervan hebben wij de voorbeelden in de woorden: *binnen*, *buiten* en *boven* voor *be-innen*, *be-uiten* en *be-oven*, *bang* voor *be-ang*, *gunnen* voor *ge-unnen* of *ge-onnen*, *erbarmen* (*ont-fermen*) voor *erbe-armen*, *tevens* voor *te even*, *telkens* voor *te elken*.

2). Elisie van vokalen of konzonanten vóór konzonanten:

Voorbeelden hiervan zijn: *blijven* voor *belijven*, *beeld* voor *bleed* en dit voor *beleed* van *belijden*, *thans* voor *te hand*, *hoovaardig* voor *hoogvaardig*, *boogaard* voor *boomgaard*, *mevrouw* voor *mijn vrouw*, *kermis* voor *kerkmis*, *kersmis*, voor *kerstmis*, *elf* voor *eenlif*, *misschien* voor *'t mag schien*. - Na de elisie smelt de eerste konzont des volgenden woords met de konzont des voorgaanden woords ineen, in: *tegen* voor *tejegen*, *ter* en *ten* voor *te der*, *te den*, *toen* en *toch* voor *te doe* en *te doch*.

Aanm. 1. De scherpe konzont des volgenden woords bewerkte de verharding van de *d* des artikels na de elisie der vokaal van dit woordje, in *tschool, tfeest* (voor *de school, de feest*). Vandaar dat deze woorden thans veelal voor onzijdig doorgaan.

Aanm. 2. De elisie van de vokaal des lidwoords had de verscherping der konzont des volgenden woords ten gevolge in *sommigen*, voor *de zommigen*, of *dzommigen*, uit te spreken als *tsommigen* enz.; de elisie van de vokaal des voorzetsels *te* bewerkte de verscherping der *z* in *samen, sedert, soms*, voor *te zamen, te zedert* enz. of *tsamen, tzedert*. Na deze verscherping viel de *d* of *t* weg. Verg. § 17. I. 7. *Aanm.*

2. De elisie buiten samenstelling heeft alleen plaats ter vermindering eener gaping (hiatus) of onaangename ontmoeting van vokalen, en bestaat dus in de onderdrukking der vokaal van den uitgang eens woords vóór een woord, dat met een vokaal aanvangt. Bij voorbeeld: *liefd' en trouw, vreugd' en hope, eerd' en minde*.

Aanm. De *e* van den uitgang eens adjektiefs, dat vóór zijn zelfstandig naamwoord staat, is voor elisie onvatbaar: *schoone avond, ruime aarde, het blauwe oog*.

§ 28. De diaeresis of verdeeling van ééne lettergreep in twee.

1. De diaeresis bestaat in de verdeeling van ééne lettergreep in twee, wegens den aard eener vloeibare letter, die eenen vokaalklank voor zich vordert om gemakkelijk achter een stommen medeklinker uitgesproken te worden. - Diaeresis eener diphthong in twee syllaben kent onze taal niet.

2. Wij erkennen deze grammatische figuur, zoo wij de woorden, die in den Gothischen grondvorm uitgaan op eene vloeibare letter, door eene andere konzont voorafgegaan, met hunnen tegenwoordigen vorm vergelijken: *fugls, vogel; svibls, zwavel; ibns, even; vêpn, wapen; silubr, zilver; figgrs, vinger*.

Aanm. 1. De *n* kan zonder diaeresis achter eene *r* worden uitgesproken: *kern, born, barn-en*, en de *m* achter eene *l* en *r*: *helm, arm*; in het Goth. ook achter eene stomme letter: *bagms, boom*. Onze oudere dichters veroorloofden zich ook eene syllabe, die op *lm, rm*, uitgaat, in twee te deelen: *hellem, arrem*.

Aanm. 2. In weerwil der diaeresis behield de *e* in *kerel* (voor *kerl*) en *perel* (voor *paarl*) de gesloten uitspraak, welke slechts een weinig meer gerekt werd.

Aanm. 3. Onze oude dichters verdeelden ook de syllabe, die op eene *l* of *r*, door eene stomme gevolgd, uitgaat, in twee: *mellek*, *harrep*, *fellep*, *zellef*. VONDEL schrijft: *Hij zellef was de voorste om ellik moed te geven*.

§ 29. De Metathesis of klankverplaatsing.

1. Deze figuur bestaat vooreerst in de verspringing des vokaalklanks, die de *r* verzelt. Bij voorbeeld: *vorst* van *vriezen*, *nooddruftig* van *derven*, *Godsvrucht* van *vurcht* (*vrees*), Goth. *faúrhts*; *wrocht*, Goth. *vaúrhta*, van *werken* (*vaúrk-jan*); *hark* van *rikan* (*ophoopen*), vanwaar *rakelen*. Vergelijk verder *grut* met *gort*, *durk* met *drek*, *born* met *bron*, *dorpel* met *drempel*, *barnen* met *branden*, *berd* (in te *berde brengen*) met *bret*, *dertien* en *dertig* met *drie*, *bersten* met het oude *bresten* (*gebreken*), vanwaar *borst* (*gebrek*), in *aâmborstig* bewaard gebleven, en *stroom* met *storm* (d. i. *luchtstroom*): *sturmen* beteekent in Zeeuwsch-Vlaanderen *geuren*, hetwelk door een *luchtstroom* veroorzaakt wordt.

Aanm. Vergelijk voorts ons *vorsch* met het Hoogd. *Frosch*, *borst* niet *Brust*, *traan* met *Zähre*, Eng. *tear*; *vrede* met Goth. *gavaíirthi*. Bij de *l* is de vokaal versprongen in *beeld* van *belijden* verg. 27. 1. 2).

2. Ten tweede, bestaat dezelfde figuur in de plaatwisseling van twee bij elkander staande konzonanten, van welke de eene de *r* of de *l* is: *slordig* voor *slodderig*, *hurken*, Hoogd. *hockern*, *talmen* nevens *sammelen*; *kittelen* voor *tikkelen* (Eng. *to tickle*) van *tikken*, *tokken* (*aanraken*); *naald*, Goth. *nêthla*, Hoogd. *Nadel*; *fraai*, Goth. *fagr*s (Noordsch *fager*); *patrijs* voor *pardrijs*.

Aanm. Als *fraai* tot *fager* staat *traag* tot den grondvorm van het Hoogd. *zögern*. Voor *hommel* vindt men bij Kiliaen ook *holm*. - Gelijk de Onden zeiden *ors* voor *ros*, zoo hebben wij *rampzalig* (met ingeschoven *p*) voor *armzalig* van *arman* (*medelijden hebben*) - Eene ongewettigde plaatsverwisseling der *p* met de *s* bespeuren wij eindelijk in *weps* voor *wesp*, *geps* voor *gesp* en *rusp* voor *rups*. Ook vindt men wel eens *gusten* voor *gudzen*. De bestanddeelen van den uitgang *sel* vond men vroeger omgezet, in de vormen: *sageles*, *stremmelis*, *hengeles*, voor *zaagsel*, *stremsel*, *hengsel*.

Tweede boek. Woordvorming.

§ 30. Inleiding.

1. De *woordvorming* leert de wijze kennen, waarop de taal te werk gaat om uit bestaande woorden nieuwe woorden te vormen.

2. Dit geschiedt, hetzij door *vokaalverwisseling*; hetzij door achter- of voorvoeging van klanken: - *afleiding*; hetzij, eindelijk, door verbinding van woorden tot één: - *samenstelling*.

De oorspronkelijke vorm, waartoe het door afleiding gevormde woord teruggebracht moet worden, heet *woordstam*, of, zoo deze vorm zelve als woord gangbaar is, *stamwoord*. - Zoo is *drink* in *drinkbaar* een woordstam; *val* in *gevallig* een stamwoord. Een woord, in zoo verre het niet is samengesteld, heet *eenvoudig*.

Aanm. De stam zelve heeft zijnen oorsprong te danken aan den *woordwoortel*. Door *wortel*, namelijk, verstaat men den klank, dien men aanneemt als aan eenig woord of woordvorm ten grondslag liggende.

3. Stamwoorden bestaan, even als de woordstammen, altijd uit ééne lettergreep; doch afgeleide woorden doorgaans, samengestelde woorden, in hunnen oorspronkelijken vorm ten minste, altijd, uit meer dan ééne lettergreep. Door middel van den *klemtoon* nu worden deze verschillende lettergrepen tot één woord verbonden. De klemtoon derhalve komt bij de woordvorming noodzakelijk in aanmerking.

Eerste hoofdstuk. Vokaalverwisseling.

§ 31.

1. De stammen der naamwoorden zijn, in het algemeen gesproken, in hunnen oorsprong werkwoorden, die, als *namen* van be-

grippen of voorwerpen gebruikt, den aard van werkwoorden hebben afgelegd. - Onder de werkwoorden zijn er die gewoonlijk *ongelijkvloeiend* genoemd worden, dat is, zoodanige, die in zekere vormen de stamvokaal voor eene andere vokaal verwisselen. Zoo wel de vormen, welke den klinker, die voor de stamvokaal in de plaats getreden is, bevatten, als de vorm, die de oorspronkelijke stamvokaal bezit, leveren stamwoorden of woordstammen. Om derhalve de verhouding te verklaren, in welke bijéénbehoorende stammen, van verschillende vokalen voorzien (bij voorb. *spraak* en *spreuk*), tot elkander staan; alsmede om den aard te doorzien van op zich zelven staande, maar met ongelijkvloeiende werkwoorden samenhangende stammen (bij voorbeeld *kwaal*), dient men de regels te kennen, die de klankverwisseling bij de werkwoorden beheerschen.

2. De ongelijkvloeiende of sterke werkwoorden worden verdeeld in verschillende klassen, waarvan in het Gothisch de eerste vier in den oorspronkelijken stamvorm eene korte *a*, de vijfde eene korte *i*, de zesde eene korte *u* (*oe*) vertoont.

Aanm. 1. De overige klassen behoeven hier niet in aanmerking te komen, daar de klankverwisselende vormen der werkwoorden dier klassen geene stammen leveren.

Aanm. 2. De vorm, die de ongewijzigde vokaal, van welke de vokaal der overige stammen afgeleid is, bevat, is geenszins altijd de vorm van den tegenwoordigen tijd. Integendeel bevat bij de werkwoorden der eerste drie en der laatste twee klassen het praeteritum de oorspronkelijke vokaal. Slechts bij de vierde bevat het praes. de stamvokaal.

Wij leeren de zes klassen van sterke werkwoorden het best door voorbeelden kennen.

1^e Klasse: stal (*ik stal*), stila (*ik steel*), stulans (*gestolen*).

2^e Klasse: band (*ik bond*), binda (*ik bind*), bundans (*gebonden*).

3^e Klasse: gab (*ik gaf*), giba (*ik geef*), gibans (*gegeven*).

4^e Klasse: fara (*ik vaar*), farans (*gevaren*), fôr (*ik voer*).

5^e Klasse: stigum (praet. plur.; in het enkelv. met versterkten klank: stáig, *steeg*), stigans (*gestegen*), steiga (*ik stijg*).

6^e Klasse: budum (praet. plur.; in het enkelv. met versterkten klank: báuth, *bood*), budans (*geboden*), biuda (*ik bied*).

Lijst van stamwoorden of in afgeleide woorden aanwezige woordstammen, tot elk der zes klassen van sterke werkwoorden behoorende.

I^e KLASSE.

	Bij het praeter.	het praes.	het partic. perf.
van <i>baíran</i> (<i>dragen</i>)	behoort <i>baar</i> en <i>bar</i> ,		<i>geboorte</i> en <i>beuren</i> .
van <i>breken</i>	behoort <i>braak</i> ,	<i>gebrek</i> ,	<i>brok</i> en <i>breuk</i> .
van <i>helen</i>	behoort <i>halm</i> ,	<i>helm</i> ,	<i>hol</i> en <i>hullen</i> .
van <i>kwemen</i> (d. i. <i>komen</i>)	behoort <i>bekwaam</i> ,	<i>komst</i> .	
van <i>kwelen</i> (<i>kwijnen</i>)	behoort <i>kwaal</i> .		
van <i>nemen</i>	behoort (<i>toe-</i>) <i>name</i> ,	(<i>toe-</i>) <i>neming</i> ,	<i>vernuft</i> .
van <i>rikan</i> (<i>ophoopen</i>)	behoort <i>rakelen</i> ,		<i>rook</i> (<i>hooimijt</i>).
van <i>scheren</i>	behoort <i>schaar</i> ,	<i>scheerder</i> ,	<i>scheur</i> .
van <i>spreken</i>	behoort <i>spraak</i> ,	<i>gesprek</i> ,	<i>sprook</i> en <i>spreuk</i> .
van <i>steken</i>	behoort <i>staak</i> ,	<i>stek</i> ,	<i>stok</i> , <i>stoken</i> en <i>stuk</i> .
van <i>stelen</i>	behoort (<i>dief-</i>) <i>stal</i> ,	<i>steler</i> ,	<i>verstolen</i> .
van <i>streken</i> (bewaard in den vorm <i>strekken</i>)	behoort <i>strak</i> ,	<i>strik</i> ,	<i>strop</i> .
van <i>wreken</i>	behoort <i>wraak</i> ,	<i>wreker</i> ,	<i>wrok</i> .

II^e KLASSE.

van <i>belgen</i> (<i>opzwellen</i>)	Behoort <i>balg</i> ,		<i>verbolgen</i> .
van <i>bergen</i>	behoort	<i>berg</i> ,	<i>burg</i> .
van <i>binden</i>	behoort <i>band</i> ,	<i>gebint</i> (voor <i>gebindte</i>),	<i>verbond</i> .
van <i>blinken</i>	behoort <i>blank</i> .		
van <i>dimpen</i> (<i>dampen</i>)	behoort <i>damp</i> ,		<i>dompig</i> .
van <i>dringen</i> ,	behoort <i>drang</i> ,		<i>drom</i> .
van <i>drinken</i> ,	behoort <i>drank</i> ,	<i>drinker</i> ,	<i>dronk</i> .
van <i>dwingen</i>	behoort <i>dwang</i> ,	<i>dwinger</i> .	

van gairdan (omsluiten)	behoort <i>gaarde,</i> <i>gard,</i>		<i>gordel.</i>
van <i>gelden</i>	behoort	<i>geld,</i>	<i>goud, gulden.</i>
van <i>gillen</i>	behoort (<i>nachte-</i>) <i>gaal,</i>	<i>gil.</i>	
van <i>helpen</i>	behoort	<i>helper,</i>	<i>hulp.</i>
van hinthan (vangen)	behoort <i>hand,</i>		<i>hond.</i>
van <i>kerven</i>	behoort	<i>kerf,</i>	<i>korf.</i>
van <i>klinken</i>	behoort <i>klank,</i>	<i>geklank.</i>	

	Bij het praeter.	het praes.	het partic. perf.
van <i>krimpen</i>	behoort <i>kramp</i> ,	<i>krimp</i> ,	<i>bekrompen</i> .
van <i>sinthan</i> (<i>reizen</i>)	behoort <i>gezant</i> .		
van <i>slikken</i>	behoort		<i>slok</i> .
van <i>slingen</i> (veroud.)	behoort <i>slang</i> ,	<i>slim</i> , <i>slinger</i> ,	<i>slom</i> (d. i. <i>krom</i>).
van <i>slinken</i>	behoort <i>slank</i> .		
van <i>springen</i>	behoort	<i>springer</i> ,	<i>sprong</i> .
van <i>stinken</i>	behoort <i>stank</i> .		
van <i>vinden</i>	behoort	<i>vinder</i> ,	<i>vond</i> .
van <i>werpen</i>	behoort		<i>worp</i> .
van <i>werven</i> (<i>draaien</i>)	behoort	<i>wervel</i> .	
van <i>vilvan</i> (<i>rooven</i>)	behoort		<i>wolf</i> .
van <i>winden</i>	behoort <i>wand</i> , <i>wenden</i> ,	<i>windsel</i> .	
van <i>wirren</i> (Hoogd.)	behoort <i>war</i> en <i>warsch</i> ,	<i>wier</i> .	
van <i>wringen</i>	behoort <i>wrang</i> ,	<i>ring</i> ,	<i>wrongel</i> .
van <i>zingen</i>	behoort <i>zang</i> .		

III^e KLASSE.

	Bij het praeter.	het praes. of het partic. perf.
van <i>bidden</i>	behoort	<i>gebed</i> en <i>bede</i> .
van <i>geven</i>	behoort <i>gave</i> ,	<i>gift</i> en <i>gever</i> .
van <i>lezen</i>	behoort	<i>les</i> .
van <i>liggen</i>	behoort (<i>toe-</i>) <i>lage</i> en <i>leggen</i> .	
van <i>meten</i> ,	behoort <i>maat</i> ,	<i>meter</i> .
van <i>vreten</i>	behoort <i>vraat</i> ,	<i>vreter</i> .
van <i>vithan</i> (<i>binden</i>)	behoort <i>wade</i> en <i>gewaad</i> .	
van <i>wegen</i>	behoort <i>waag</i> ,	<i>gewicht</i> en <i>wieg</i> .
van <i>weven</i>	behoort <i>wafel</i> .	
van <i>zien</i>	behoort (<i>in-</i>) <i>zage</i> ,	<i>gezicht</i> .
van <i>zitten</i>	behoort (<i>land-</i>) <i>saat</i> en <i>zadel</i> ,	<i>zetel</i> en <i>zit(-plaats)</i> .

IV^e KLASSE

	Bij het praes. of partic. perf.	het praeter.
van <i>baten</i>	behoort <i>baat, bater,</i>	<i>boeten.</i>
van <i>dragen</i>	behoort <i>gedrag.</i>	
van <i>graven</i>	behoort <i>graf en greb,</i>	<i>groeve.</i>
van <i>malen</i>	behoort <i>maler,</i>	<i>mol, mul, molen, molm,</i>
van <i>scheppen</i>	behoort	<i>schop.</i>
van <i>slaan</i>	behoort <i>slag.</i>	

	Bij het praes. of partic. perf.	het praeter.
van <i>staan</i>	behoort <i>stand</i> ,	<i>stonde</i> .
van <i>varen</i>	behoort <i>vaart</i> ,	<i>voer en voeren</i>
van hvathjan (<i>schuimen</i>)	behoort <i>wasem</i> ,	<i>woede</i> .

V^e KLASSE.

	Bij het partic. perf. het praes.	het praeter.
van <i>bijten</i>	behoort <i>bete</i> ,	<i>gebit</i> , <i>bitter, beitel</i> .
van <i>blijken</i>	behoort	<i>blijk en blikken</i> , <i>bleek en blaken</i> .
van <i>brijzen</i> (<i>verbrijzelen</i>)	behoort	<i>broos</i> .
van <i>dijgen</i>	behoort <i>dik</i> ,	<i>dichten</i> , <i>deeg en deugen</i> .
van <i>drijven</i>	behoort <i>dreef</i> ,	<i>bedrijf, drift</i> , <i>draf</i> .
van <i>gijpen</i>	behoort	<i>gapen</i> .
van <i>glijden</i>	behoort <i>gleê</i> ,	<i>glijd(-baan)</i> , <i>glad en glooien</i> .
van <i>grijpen</i>	behoort <i>greep</i> ,	<i>begrip</i> .
van (<i>be-</i>) <i>klijven</i>	behoort <i>kleven</i> ,	<i>klaveren</i> .
van <i>knijpen</i>	behoort <i>kneep</i> ,	<i>knip</i> , <i>knap</i> .
van <i>krijten</i>	behoort <i>kreet</i> .	
van <i>lijden (gaan)</i>	behoort <i>lid</i> ,	<i>leed, leiden, loods</i> .
van <i>lijken</i>	behoort	<i>gelijk</i> .
van (<i>be-</i>) <i>lijven</i>	behoort	<i>lijf</i> , <i>laf</i> .
van <i>nijgen</i>	behoort	<i>nikken</i> , <i>neigen</i> .
van <i>rijden</i>	behoort <i>rid</i> ,	<i>ridder</i> , <i>rad, redder</i> , <i>bereiden</i> , <i>rooi=klaar</i> .
van <i>rijgen</i>	behoort <i>reeks</i> ,	<i>rij, riem</i> , <i>rei, raam</i> .
van <i>rijten</i>	behoort <i>reet</i> ,	<i>rot en rat</i> .
van <i>rijzen</i>	behoort	<i>rijzig</i> , <i>ras, reizen</i> .
van <i>schrijden</i>	behoort <i>schred</i> ,	<i>stroom, storm</i> .
van <i>schrijven</i> (<i>schreeuwen</i>)	behoort <i>schreeuw</i> ,	<i>schroom</i> .
van <i>schrijven</i>	behoort <i>schreef</i> ,	<i>schrijver</i> .
van siuvan (<i>naaien</i>)	behoort	<i>zoom</i> .
van slijden (<i>glijden</i>)	behoort <i>slede</i> .	
van <i>slijpen</i>	behoort <i>sleep</i> ,	<i>slip en slijper</i> , <i>slap en sloop</i> .

van <i>smijden</i>	behoort <i>smid</i> ,	<i>smijdig</i> .	
van <i>snijden</i>	behoort <i>snede</i> en <i>snit</i> ,	<i>snijder</i> ,	<i>snood</i> en <i>snoeien</i> .
van <i>spijen</i> (<i>spuwen</i>)	behoort		<i>speeksel</i> , <i>spog</i> .
van <i>splijten</i>	behoort <i>split</i> en <i>spleet</i> ,	<i>splitsen</i> ,	(<i>twee-</i>) <i>spalt</i> .
van <i>stijgen</i>	behoort <i>steeg</i> en <i>steil</i> (<i>stegel</i>),	<i>stichten</i> ,	<i>steiger</i> .
van <i>stijven</i>	behoort	<i>stijf</i> ,	<i>staf</i> en <i>stevig</i> .

	Bij het partic. perf. het praes.	het praeter.
van <i>strijden</i>	behoort <i>strijd.</i>	
van <i>strijken</i>	behoort <i>streek,</i>	<i>strook, streelen, straam.</i>
van <i>tijgen</i>	behoort <i>tichten.</i>	
van <i>wijken</i>	behoort <i>wijk,</i>	<i>week en wak.</i>
van <i>zwijken</i>	behoort <i>zwichten</i>	<i>zwak.</i>
van <i>zwijmen</i>	behoort <i>zwijm,</i>	<i>zweem en zwam.</i>

VI^e KLASSE.

van <i>bieden</i>	behoort <i>bode en gebod,</i>	<i>gebied,</i>	
van <i>bliuvan (slaan)</i>	behoort	<i>blauw.</i>	
van <i>buigen</i>	behoort <i>boog, bocht en beugel,</i>	<i>buigzaam.</i>	
van <i>(be-)driegen</i>	behoort <i>bedrog,</i>	<i>bedrieger.</i>	
van <i>(ver-)drieten</i>	behoort <i>onverdroten,</i>	<i>verdriet.</i>	
van <i>driusan (vallen)</i>	behoort	<i>droes, droesem.</i>	
van <i>duiken</i>	behoort	<i>diep,</i>	<i>doop.</i>
van <i>druipen</i>	behoort <i>drop,</i>	<i>druip(-steen).</i>	
van <i>gieten</i>	behoort <i>goot of geut,</i>	<i>gieter.</i>	
van <i>kiezen</i>	behoort <i>keus,</i>	<i>kiezer.</i>	
van <i>klieven (kluiven)</i>	behoort <i>kloof en kluft,</i>	<i>kluif.</i>	
van <i>kruipen</i>	behoort <i>krocht,</i>	<i>kruiper.</i>	
van <i>liegen</i>	behoort <i>leugen,</i>		<i>loochenen.</i>
van <i>(ver-)liezen</i>	behoort <i>looren leur,</i>	<i>verlies,</i>	<i>los en -loos.</i>
van <i>luiken</i>	behoort <i>leuk,</i>	<i>luik.</i>	
van <i>(ge-)nieten</i>	behoort <i>nut en genot,</i>		<i>genoot.</i>
van <i>rieken (ruiken)</i>	behoort <i>reuk,</i>	<i>ruiker,</i>	<i>rook.</i>
van <i>schieten</i>	behoort <i>schoot of scheut, geschut, schotel,</i>		<i>schoot.</i>
van <i>schuiven</i>	behoort <i>schoof,</i>	<i>schuif, scheef,</i>	<i>schoffel.</i>

van <i>sluiten</i>	behoort <i>slot, sloot</i> en <i>sleutel</i> .	<i>sluiter</i> .	
van <i>spruiten</i>	behoort	<i>spriet</i> en <i>spruit</i> ,	<i>sproet</i> .
van <i>stuiven</i>	behoort <i>stof</i> ,	<i>gestuif</i> .	
van <i>tijgen</i> (voor <i>tiegen</i>)	behoort <i>tocht, tucht,</i> <i>teugel</i> ,		<i>touw, toom, toogen</i> en <i>toon</i> en.
van <i>vliegen</i>	behoort <i>vlug,</i> <i>vleugel, vlucht</i> ,	<i>vlieger</i> .	
van <i>vlieten</i>	behoort <i>vlot</i> en <i>vloot</i> .	<i>vliet</i> .	
van <i>vriezen</i>	behoort <i>vorst</i> .		
van <i>zuigen</i>	behoort	<i>zuiger</i> ,	<i>zog, zeug</i> en <i>zoogen</i> .
van <i>zuipen</i>	behoort		<i>zoop</i> .

Aanm. Ter verklaring, hoe de oorspronkelijke vokaal in het meerendeel dezer vormen is veranderd, verwijzen wij naar het 2e Hoofdst. en hoe soins de klank versprongen is, naar het 3^e Hoofdst. van het 1^e Boek. Zoo wordt, bij voorbeeld, in § 5. 4, en § 8. 7. de oorsprong der *a* en der *o* in de vormen, die met het praeter. der werkwoorden van de 5^e kl. in verband staan, aangewezen, en zien wij uit § 6. 3, hoe *scheef* kan staan voor *schief*, hetwelk behoort bij *schuiven*.

3. Het verschijnsel der klankverwisseling vertoont zich ook in die woorden, welke zieh door *reduplicatie* of *verdubbeling* onderscheiden. Evenwel is dit verschijnsel hier van een gansch anderen aard. In de klankverwisseling, die wij behandelden, vormt de stam, die de klankverwisseling ondergaan heeft, een zelfstandig woord, gelijk dan ook de behoefte om eene begripwijziging uit te drukken, aan die gedaanteverandering van den stam de geboorte gaf. Bij de reduplicatie, daarentegen, vormt de oude stam een afdruksel van zich zelven, dat van voren aan den ouden stam blijft hangen, ten minste zich daarvan nimmer volkomen los maakt: ook dient deze herhaling slechts om den indruk, doorgaans van onaangename aard, af te beelden, dien het begrip des stams op den spreker maakt. Het zijn meestal stammen met den klank *a*, die deze verdubbeling ondergaan, en de reduplicatie bestaat in de herhaling derzelfde konzonanten, maar met de vokaal *i* uitgesproken: *ziegezagen*, *liflafjes*, *ginnegappen*, *hiphappen*, *klinkklank*, *mikmak* enz. Soms vindt men een woord met afleidings- of verbuigingsuitgang en al verdubbeld, altijd met dezelfde vokaalwisseling, *kriebelkrabbelen*, *prijjespraatjes*; ja, een enkele maal komt de afdruk van het oorspronkelijke woord tot zekere zelfstandigheid en wordt door het voegwoord *en* daarmede verbonden: *kwips en kwaps*. Deze vokaalwisseling vond men zoo geschikt om het doel, dat men daarmede voor had, te bereiken, dat men wel eens een stam misvormde, opdat hij zich tot deze wijze van verdubbeling zou kunnen leenen: *rimram* van *rijm*, *gripgrap* van *grijp* of *greep*, *bij kris en kras* van *Christus*.

Eene andere soort van verdubbeling, doch van denzelfden oorprong en beteekenis, is die, waarbij, zonder verandering der vokaal, de stam, met den overgang van de eerste konzontant

in *h*, soms in *k*, herhaald wordt: *harrewarren*, *hassebassen hikkepikken*, *hossebossen*, *kissebissen* (van *bissen*, *widl rondloopen*). Ook *reilen* en *zeilen* behoort hiertoe, wanneer men in *reilen* niet anders te zien heeft dan de herhaling van het woord, mel gewijzigde eerste letter.

Tweede hoofdstuk. Afleiding.

§ 32. Afleiding door achtervoegsels.

De achtervoegsels moeten onderscheiden worden in *min zelfstandige* en *zelfstandige* achtervoegsels. Aan de laatste is eene bepaalde beteekenis verbonden. Zoo heeft de uitgang *ster*, bij voorb. in *zangster*, de kracht om een vrouwelijken persoon te kennen te geven, die het bedrijf uitvoert, door den stam (*zang*) aangeduid. Omtrent de eerste, daarentegen, is het niet mogelijk op te geven, welke eigenaardige kraclit zij tot wijziging van het begrip des stams bezitten. Zoo is, bij v., de kracht van den uitgang *st* in *winst* niet aan te wijzen. De woorden, van min zelfstandige achtervoegsels voorzien, behouden in zoo verre het karakter van stamwoorden, en worden dan ook *onechte stammen* genoemd.

1. 1). De min zelfstandige achtervoegsels zijn: *t* (*te*), *d* (*de*), *aad*, *end*, *ond*, *st*, *s* (*se*), *m* (*em*), *ig*, *ie*, *w* (*uw*), *en*, *er* (*der*), *el* (*dle*).

Voorbeelden: *macht*, *drift*, *gedachte*, *geboorte*; *maagd*, *gloed*, *hemd*, *kind*, *kunde*, *vreugde*, *sieraad*, *ochtend*, *arend*, *avond*; *kunst*, *winst*; *reeks*, *zeis*, *knods*, *kies*, *aakse*, *smidse*; *galm*, *halm*, *walm*, *kiem*, *helm*, *molm*, *bloem*, *zoom*, *droom*, *raam*, *riem*, *toom*, *roem*, *stroom*, *schroom*, *bloesem*, *deesem*; *honig*; *kevie*; *vref* (voor *verw*), *zenuw*,

peuluw; veulen, morgen; donder (van donen), moord (voor moorder, Goth. maúrth, Eng. murder), weder, vinger, honger; naald, d. i. nadle (Goth. nêthla, van nai-en, naaien); hemel, distel.

Aanm. 1. De woorden, wier Gothische vorm nu dezen dan genen uitgang bezit, uit eene vokaal, soms door *j* of *v* (*w*) voorafgegaan, bestaande, beschouwen wij niet als onechte stammen, omdat die uitgangen als verbuigings-uitgangen aangemerkt moeten worden, daar zij naar geslacht of naamval veranderen. Anderszins zonden wij niet alleen al de woorden, welke den uitgang *e* als vertegenwoordiger dier Gothische uitgangen behouden hebben, tot de onechte stammen hebben moeten rekenen (als *rede*, *rathjô*), maar ook dezulke, die nog slechts in de open vokaal een spoor van den voormaligen uitgang behouden hebben (als *naam*, *namô*), ja zelfs, wier uitgang spoorloos verloren is (als *hand*, *handus; voet, fôtus*).

Aanm. 2. Men meene niet, dat de uitgang van *vreugde* gelijkgesteld moet worden met den uitgang *te*, die van adjektieven substantieven vormt en oudtijds achter eene weeke of zachte letter ook *de* luidde (bij voorb. *lengde*), alsof *vreugde* van een adjektief *vreug* (Hoogd. *froh*) afkwam, gelijk *lengte* van *lang*. De uitgang toch van *vreugde* is voor apokope vatbaar: men zegt *vreugd* evenzeer als *vreugde*: de uitgang *te* in woorden als *diepte, sterkte*, is daarvoor niet vatbaar. Ook *liefde* blijkt uit de beteekenis een onechte stam te zijn, en dus van het werkwoord *lieven*, niet van het adjektief *lief* te zijn afgeleid.

Aanm. 3. Van sommige der als voorbeelden opgegeven onechte stammen vallen de stammen dadelijk in het oog, als van *macht, drift* enz.; van andere zijn de stammen moeilijk op te sporen, als van *honig*; van weder andere zijn zij ons uit de vroegere taal bekend: zoo komt *maagd* van *magan, mogen, vermogen*, vervolgens *telen*; *kind* van *keinan, hemd* en *hemel* van *himan (bedekken)*, *zeis* van *zigen*, *kies* van *chiuwan (kauwen)*, *knods* van *kneden (knudan)*, *zoom* van *siuvan (naaijen)*, *roem* (voor *rodem*) van het Angels. *hrêdan, prijzen*; van andere, eindelijk, vinden wij den stam in andere Arische talen terug: zoo komt *droom* van Sanskr. *drà, slapen*; *weder* van Sanskr. *wâ, waaien*; *moord* van Sanskr. *mr, Lat. mors*.

2). Onder de woorden, van de min zelfstandige achtervoegsels *t, s, w, uw, en, el* en *er* voorzien, zijn ook adjektieven, bij voorbeeld: *dicht, licht, zacht, naakt, wuft, bits, spits; murw, geluw, daluw; effen, open, eigen; ijdel, vermetel, onnoozel, edel, dartel, euvel, kreupel, kregel; wakker, donker, zeker, nijver, nuchter, schamper, bitter, mager*.

Aanm. Bij de zelfstandige achtervoegsels zullen wij dezulke, die tot vorming van substantieven strekken, volkomen gescheideu vinden van die, welke adjektieven vormen.

2. De zelfstandige achtervoegsels strekken of tot vorming van *zelfstandige* of van *bijvoegelijke naamwoorden*.

1). Tot vorming van zelfstandige naamwoorden strekken: *and, dom, te, el (sel, eel), er (aar, naar, ier, nier, ster), es, heid, ij (erij, arij, nij, ernij), in, ing, k (ik, erik), ing* (Hoogd. *ung*), *ling, je, ke, lijn, nis, schap* en de vreemde uitgangen *aadje* en, in slechts weinige woorden, *et, ist* en *uur*.

Voorbeelden: *heiland, adeldom; diepte; gordel, kruimel, deksel, tooneel; spreker, leeraar, redenaar, tuinier, hovenier, schrijfster; dichteres; goedheid; voogdij, woestenij, afgoderij, huichetarij, razernij; koningin; koning; tolk, vuilnik, stommerik, botterik; vergeving, vreemdeling; huisje; boekske; maagdelijn; duisternis; blijdschap; stellaadje; helm; bloemist; glazuur.*

Aanm. Benevens den uitgang *aadje* is ook de uitgang *ij* van zuiver vreemden oorsprong; doch beiden hebben het burgerrecht gekregen. De uitgang *et* komt slechts achter weinige Nederduitsche stammen: *staket, helm, klinket, pakket*: het is een verkleiningsuitgang, die eenige overeenkomst scheen te hebben met onze verkleiningsvorm *tje*. De uitgang *ist* komt voor in *bloemist* en *klokkenist*, het eene naar het Fransche *fleuriste*, het andere naar *organist* (ook wel *orgelist*) gevormd; de uitgang *uur*, in *kwetsuur*, naar het voorbeeld van *blessure*, en *glazuur*, naar dat van *dorure* gevormd.

2). Tot vorming van bijvoegelijke naamwoorden strekken: *achtig, haftig, baar, en, ig, lijk, loos, sch, zaam*.

Voorbeelden: *deelachtig, groenachtig, krijgshaftig, vruchtbaar, gouden, aardig, vriendelijk, zedeloos, kindsch, vreedzaam*.

Aanm. Over de beteekenis der zelfstandige achtervoegsels wordt gesproken in het volgende Derde Boek, I Afdeel., 2^e Hoofdst., en II Afdeel., 2^e Hoofdst.

§ 33. Afleiding door voorvoegsels.

1. De voorvoegsels, die ter afleiding van woorden dienen, zijn: *aarts, be, er, ge, her, on, ont, oor, ver, wan*. Van deze strekken *er, her, ont* en *ver* ter vorming van werkwoorden: *erkennen, herdoen, ontberen, vernemen*: de naamwoorden, die van deze voorvoegsels zijn voorzien, zijn stamvormen van werkwoorden, of van werkwoorden afgeleid, als:

erkenntenis, herdruk, ontwerp, vernuft. Tot vorming van naamwoorden strekken: *aarts, on* en *oor*: *aartsdom, ongeluk, oorlog*: de werkwoorden, die van het voorvoegsel *oor* zijn voorzien, hebben aan naamwoorden hunnen oorsprong te danken, als *oorlogen* van *oorlog*, *oordeelen* van *oordeel*; geen woord, dat den aard des werkwoords bezit, duldt een der voorvoegsels *aarts* en *on*: slechts die deelwoorden, welke den aard des werkwoords opgegeven hebben, om geheel den aard van adjektieven aan te nemen, kunnen *on* vóór zich krijgen: dus kan men wel vormen: *onpassend, ongeleerd, onverdeeld*; doch niet: *ongekomen, ongeslapen*. Tot vorming zoo van werk-, als van naamwoorden strekken: *be, ge* en *wan*: *belust, bekomen, bemannen, gebuur, gebieden, wangunst, wantrouwen*.

Aanm. 1. Het voorvoegsel *ant*, een meer oorspronkelijke vorm van het voorvoegsel *ont*, komt nog slechts voor in *antwoord* en *antwoorden*.

Aanm. 2. *Her* in *herkomst* is niet het voorvoegsel, maar een bijwoord van plaats.

Aanm. 3. Enkele werkwoorden, van de voorvoegsels *ont* (*ant*) en *ge* voorzien, kunnen nog een tweede voorvoegsel bekomen:

verontschuldigen, verontreinigen, verantwoorden, begeleiden, vergunnen voor *verge-unn* *Beantwoorden, veroordeelen, veroorzaken* komen van de naamwoorden *antwoord, oordeel* en *oorzaak*.

Aanm. 4. Over de kracht der voorvoegsels wordt gesproken in het volgende Boek, I Afd., 2^e Hoofdstnk; II Afd., 2^e Hoofdst., en VI Afd., 2^e Hoofdstuk.

2. Op de grens, die de afleiding door voorvoegsels van de eigenlijke samenstelling scheidt, staan de werkwoorden, die van voren van een bijwoord, onafscheidbaar met hen verbonden, voorzien zijn, als *miskennen, voleindigen, voorzien, wederspreken, doorsteken, doornagelen, omvatten, aanschouwen, achterhalen, omwolken, overdekken, overnachten, onderscheiden*. Ook in *aangenaam* en *voornaam* heeft de partikel het karakter van een voorvoegsel.

§. 34. Onmiddellijke afleiding.

Zonder eenig hulpmiddel, helzij voor- of achtervoegsel, kan

een naamwoord of bijwoord tot werkwoord, een werkwoord tot naamwoord, een zelfstandig naamwoord tot bijvoegelijk naamwoord gestempeld worden. Er bestaat dan afleiding, vermits de beteekenis des eenen woords kennelijk van een oorspronkelijk woord is afgeleid; doch de afleiding komt zonder uitwendig woordvormingsmiddel tot stand. Dit noemen wij onmiddellijke afleiding.

Aanm. Wij spreken hier met het oog op den tegenwoordigen toestand der taal: oorspronkelijk ging de overgang van een naamwoord tot een werkwoord of omgekeerd, en van een substantief tot een adjektief niet zonder woordvormingsmiddel of ten minste zonder verandering der verbuiging in het werk.

1. *Werkwoorden onmiddellijk van naamwoorden of bijwoorden afgeleid.*

Zoodanig zijn: *krijgen* (*krijg voeren*) van *krijg*, *huizen* (*in een huis wonen*) van *huis*, *schuimen* (*van het schuim ontdoen*) van *schuim*, *heelen* (*heel maken*) van het bijvoeg. naamwoord *heel* (*geheel*), *vlootten* (*vlot worden of vlot gaan*) van *vlot*, *pletten* van *plat*, *zegepralen* van *zegepraal*, *uiten* van *uit*, *innen* van *in* enz.

2. *Naamwoorden, onmiddellijk van werkwoorden afgeleid.* Zoodanige treft men bepaaldelijk in samenstelling met andere woorden aan; bij voorb.: *eerbied* van *eer bieden*, *een beeldjeskoop* van *beeldjes koopen*.

3. *Bijvoegelijke naamwoorden onmiddellijk van zelfstandige naamwoorden afgeleid.*

Ook deze treft men in samenstelling met een ander woord aan; bij voorb.: *een langbeen*, *een blaaskaak*, *een vierkant*, enz. Dergelijke woorden worden steeds zelfstandig gebruikt.

Derde hoofdstuk. Samenstelling.

§ 35.

1. *Samenstelling* noemt men dat woordvormingsmiddel,

waardoor twee of meer zelfstandige woorden tot één worden verbonden.

Elke samenstelling bestaat uit twee leden, daar zij een *hoofddenkbeeld* bevat, hetwelk door een *bijkomend denkbeeld* nader bepaald wordt. In *huishond*, *hofhond*, *waterhond*, drukt het woord *hond* het hoofddenkbeeld, het geslacht, uit, en geven de woorden *huis*, *hof*, *water*, de bepaling van dat denkbeeld, de soort, te kennen.

Elk der bestanddeelen van een samengesteld woord, of beide bestanddeelen te gelijk kunnen op hunne beurt samengesteld zijn; doch steeds is elk derzelve met betrekking tot het andere bestanddeel als eenvoudig aan te merken, en het geheel blijft dus altijd tweeledig. In *uurwerk-maker* is het eerste, in *avondgodsdienst* het tweede lid samengesteld, in *timmermans-werktuig* zijn het beide; doch niettemin is het eene ten aanzien van het andere als een ondeelbaar geheel te beschouwen.

Blijkens de aangevoerde voorbeelden bekleedt gemeenlijk het bepalende woord de eerste, het hoofdwoord de laatste plaats in de samenstelling. Ook bepaalt dit laatste woord de woordsoort, en, bijaldien het samengestelde woord een zelfstandig naamwoord is, het geslacht van het samengestelde woord. Zoo is *doorboren* een werkwoord, omdat *boren* zulks is; *boomvrucht* een vrouwelijk zelfst. naamwoord, omdat *vrucht* zulks is.

2. Benevens de *eigenlijke samenstelling* bestaat er ook eene *oneigenlijke samenstelling*, en voorts benevens de *oorspronkelijke* samenstelling, eene samenstelling *door afleiding bewerkt*.

Alleen op de eigenlijke en oorspronkelijke samenstelling is het gezegde ten volle toepasselijk.

§ 36. *Oneigenlijke samenstelling.*

De oneigenlijke samenstelling is niets anders dan eene *samenkoppeling*, en bestaat hierin, dat woorden, die in eene gram-

matische betrekking tot elkander staan of anderszins bijéénbehooren en te zamen één zindeel vormen, tezamen genomen en aanééngeschreven worden. Hiertoë behooren:

1. *Zelfstandige naamwoorden*, en wel dezulke, die bestaan uit een zelfstandig naamwoord, voorafgegaan door een adjektief; bij voorbeeld: *hoogepriester*, *hoogeschool*, *eigenaam*, *edelgesteente*, *blijmare*, *zuurkool*, *nieuwjaar*, *roodaarde*, *stilleven*, *hoogmoed*, *grootmeester*, *oudkoning*, *oudoom*, *grootvader*, *jonkheer*, *zilvergeld* enz. De verbinding geschiedt hier op dezelfde wijze, als zij altijd tusschen adjektief en substantief plaats heeft, en waar de vokaal, die het adjektief kenmerkt, zoo het zich ter bepaling vóór een substantief bevindt, hier ontbreekt, is zij bij apokope (zie § 26.) onderdrukt: *blijmare* staat voor *blijde mare*, *hoogmoed* voor *hooge moed*, en nevens *nieuwjaar* is *oudejaar* in gebruik. Adjektief en substantief worden hier tot één woord tezamen gevoegd, omdat bij hunne vereeniging óf een bepaalde klasse of soort van het begrip, door het substantief uitgedrukt, te kennen gegeven, óf het begrip des adjektiefs min of meer gewijzigd wordt.

Aanm. 1. Hiertoë behooren ook *haverdegort*, *boekendegrutten*, *karnemelk*, voor *gekarndemelk*.

Aanm. 2. Ook in *vierschaar*, d. i. *de vierscharen* (*schrage* of *banken*) staan de beide bestanddeelen in eene gewone grammatische betrekking tot elkaar. Dit woord staat alleen als vertegenwoordiger van die klasse van samengestelde woorden, waartoe in het Sanskr. woorden als *triloki* (*de drie werelden*), in het Grieksch als *τριώνκτιον* (*drie nachten*), en in het Lat. als *quadriennium* (*vier jaren*) behooren. Het zelfst. naamw. *handvol* is eene samen koppeling van het substantief *hand* en het adjektief *vol*, in de praedicatieve betrekking daaraan toegevoegd.

2. *Bijvoegelijke naamwoorden:*

1). Dezulke, die uit twee adjektieven bestaan, tusschen welke het verbindend woordje *en* is weggelaten, als *doofstom* voor *doof en stom*, *openbaar* voor *open en baar*, *langzaam* voor *lang enzaam* (d. i. *traag*, Goth. *sains*), *kersvers*, d. i. *kers (kрас) en versch*; *dapperdeftig* (bij Hooft).

2). Dezulke, die bestaan uit een adjektief, voorafgegaan hetzij door een bijwoord, dat eigenlijk eene plaatselijke betrekking aanduidt, maar hier dient om de beteekenis des adjektiefs

te versterken, als: *overgroot, overoud, ingoed, doordroog*; hetzij door eenig bijwoord of ander woord, dat, met het adjektief vereenigd, zoo veel beteekent als het adjektief in den superlatief: als: *welzalg, weledel, welbespraakt, volzalg, algoed, aloud, allergelukkigst*, of met het adjektief vereenigd eene hoedanigheid van bijzonderen aard te kennen geeft, als: *overalomtegenwoordig, donkerblauw, lichtgroen*.

Aanm. In de eigenlijke samenstelling *doodzwak, doodziek, doodstil*, heeft het bepalende woord, daar het de hoedanigheid als strekkende tot den dood of aan den dood gelijk kenmerkt, de kracht om aan die hoedanigheid den hoogsten trap toe te kennen. Vandaar dat de samenkoppeling van andere bijvoegelijke naamwoorden met *dood* zooveel als den superlatief dier adjektieven beteekent: *doodeenvoudig, doodnatuurlijk, doodgoed, doodeerlijk, doodarm*. - In sommige samenkoppelingen heeft het woord *stik* met zijne klankverwisselende vormen *steke* en *stok* dezelfde kracht, te weten in *stikdonker, stikvol, stekdood* (bij Kiliaen), *stekeblind* (bij Kiliaen ook *stikblind* en *stokblind*), *stokdoof, stokoud*. Dit *stik* schijnt hetzelfde woord te zijn als het Eng. *steep*, hetwelk wederom hetzelfde is als ons *diep* (vgl. § 17. II. 2.). In het Geldersch beteekent *stik* nog *steil*, dus *hoog*, het correlatief van *diep*: zoo beduidt het Lat. *altus hoog* en *diep* tegelijk. *Stilziende*, d. i. *bijziende*, is van eenigszins anderen aard: zij, die met dit gebrek behept zijn, schijnen dus genoemd te worden, omdat zij, doordien zij de voorwerpen dicht bij het oog brengen, scherp en nauwkeurig schijnen toe te zien.

3). De adjektieven *dergelijke, mijnsgelijke* enz., die bestaan uit den genitief eens voornaamwoords, door het adjektief *gelijk* beheerscht.

3. Werkwoorden:

1). De zoodanige, die uit een werkwoord bestaan met een kwalitatief bijvoegelijk naamwoord of een zelfst. naamw., door het werkwoord geregeerd, verbonden. De samenkoppeling is hier ingevoerd, omdat de woorden in deze verbinding eene eigenaardige beteekenis bezitten, die bij de scheiding der bestanddeelen te loor zou gaan; hij voorbeeld, *hoogachten, vrijlaten, goedmaken, grootspreken, genoegdoen*. Loste men hier de verbinding op, zoo zou, bij voorbeeld, *vrij laten* niet *loslaten*, maar *op iemands vrijheid geen inbreuk maken; genoeg doen* niet *bevredigen*, maar *in eene genoegzame mate doen* beteekenen. Werkwoorden, met zelfst. naamwoorden samengekoppeld, zijn: *waarnemen, gadeslaan* (*waar* en *gade* beteekenen hier hetzelfde als *acht*, d. i. *aandacht*, in *acht slaan*).

Aanm. In the woordschikking, door den hoofdzin gevorderd, wordt de samen koppeling van al zulke werkwoorden weder opgeheven. Terwijl men in de afhankelijke woordschikking zegt: *geloof, dat ik u hoogacht; dat ik hem gadesla*, moet men in den hoofdzin zeggen: *ik acht u hoog, of hoog acht ik u*, of, in de vraag: *acht ik u hoog?* en *ik sla hem gade*. - Krijgt het bijwoord eene bepaling, die daaraan in het bijzonder toebehoort, dan wordt ook in den afhankelijken zin de samenstelling verbroken, als: *verneem, hoe hoog ik hem acht*, dat is: *in welke mate ik hem hoog acht; hoe ik hem hoogacht*, zou beteekenen: *op welke wijze ik hem hoogacht*.

2). De zoodanige, die bestaan uit een werkwoord met een bijwoord van plaats of omstandigheid verbonden; bij voorbeeld: *aankomen, achterblijven, doorbrengen, inleggen, navolgen, uitbarsten, tusschentreden, binnensluipen, opstaan, overslaan, omslaan, tegenkomen, voornemen, voortbrengen, wegnemen, wederkomen, toesnellen, teruggeven, samenstemmen, heengaan, henengaan, afbreken, medenemen, samenstemmen, misloopen, bijéénvoegen, achterovervallen, vooruitloopen, rechtuitgaan, voorbijstreven* en dergel.

Aanm. Ook hier bestaat de samen koppeling slechts bij de woordschikking, door den afhankelijken zin gevorderd.

3). De zoodanige, die bestaan uit twee werkwoorden, van welke het eerste oorspronkelijk in den infinitief staat en alzoo van het tweede afhangt, zoo als: *spelevaren* voor *varen spelen* (dat is, *gaan spelen*); zoo zeide men oudtijds ook *jagen varen, striden varen*; of die beide nevensgeschikt zijn, zoodat men het verbindend woordje *en* er tusschenin kan voegen, bij voorbeeld: *spelemeien*, dat is, *spelen en meien, minnekozen, liefkozen (lieven en kozen), vrijwaren* d. i. *vrijen en waren, rinkelrooien* (d. i. *rinkelen, met rinkels spelen, en rooien, rondzwieren*), *ruilebuiten* (d. i. *ruilen en buiten*, hetwelk mede *ruilen* beteekent), *koekeloeren* (d. i. *koeken of kijken, Hoogd. gucken, en loeren*), *slaapwandelen (slapen en wandelen tegelijk)*.

Aanm. Zulke werkwoorden zijn onscheidbaar samengekoppeld: *ik liefkoos, heb geliefkoosd; ik vrijwaar, te vrijwaren*.

4. *Deelwoorden.* Met een bijvoegelijk naamwoord, bestemd om zekere omstandigheid uit te drukken, zijn samengekoppeld: *doodgeboren, jonggeboren, jongstleden* (voor *jongstgeleden*), *laatstleden*.

5. *Telwoorden*. Alle samengestelde telwoorden behooren tot de oneigenlijke samenstelling: *dertien, veertien, vijftien* enz. (eigenlijk *drie en tien, vier en tien* enz.); *tweehonderd, tienduizend* enz. (eigenlijk *tweemaal honderd, tweemaal duizend*); *anderhalf, derdehalf* enz. (d. i. *de andere, de derde half*); *allerlei, velerhande* enz., hoedanige soortgetallen uit een bijvoegelijk telwoord bestaan, met de verouderde substantieven *lei* en *hande* in den genitief van het vrouwelijk geslacht samengekoppeld, en dus eene bijvoegelijke bepaling uitmaken.

6. *Voornaamwoorden*. Alle niet eenvoudige voornaamwoorden vormen eene samen koppeling. Zij bestaan meestal uit het lidwoord, met een voornaamwoord vereenigd, als *degene (diegène), hetgene (datgene), dezulke, dewelke, dezelve, dezelfde*. Voorts: *elkander (malkander)*, d. i. *elk den ander*.

7. *Partikels*. Onder de partikels (bijwoorden of voegwoorden) vindt men, evenmin als onder de tel- en voornaamwoorden, eigenlijk-samengestelde woorden. Alle partikels, die niet eenvoudig zijn, zijn oneigenlijk samengesteld. Wij verdeelen de hiertoe behoorende partikels in vier soorten:

1). Partikels, die bestaan uit een substantief met een vooraf-gaand bijvoegelijk woord, meestal in den genitief, als: *eens-deels, geenszins, langzamerhand, middelerwijl, eeniger-mate, gelukkigerwijs, heelshuids, blootshoofds, goedertieren* (thans adjektief, eigenlijk bijwoord); soms in den datief, als (*van*) *lieverlede, allenthalve, mijnentwege*, of in den accusatief, als: *dewijl, eenmaal, allemaal, tienvoud, menigwerf, meermalen, altijd, somtijds* en *dikwijls* (de *s* is de adverbiale uitgang); naar het voorbeeld van *veelmaals, dikmaals*, zijn gevormd *toenmaals, voormaals*.

2). Partikels, die bestaan uit een voorzetsel, gevolgd door een substantief, door een zelfstandig gebruikt adjektief of door een voornaamwoord, bij voorbeeld: *onderweg, onderwijl, terwijl, terug, tegader, terstond, voorshands, integendeel, inderdaad, nademaal, naderhand, naarmate, binnenslands, bijgevolg, bijkans, uitermate, omstreeks, on-*

geveer; overal, telkens, buitengewoon (welk woord als adjektief gebruikt wordt), *insgelijks, intusschen, overluid, voorzeker, voorwaar; bovendien, bijaldien, indien, opdat, omdat, nadat*. Een bijwoord van plaats vervangt het zelfstandig voornaamwoord, in: *vandaar, vanhier* enz. Het regerende woord staat achter den naamval, in *deswegens, desnietteenstaande, weshalve, derhalve, desgelijks, welluidendheidshalve, trapswijze*.

3). Partikels, die bestaan uit een substantief, een voornaamwoord of een bijwoord, dat de plaats eens substantiefs vervangt, gevolgd door een bijwoord, dat als bepaling van een nevensgaand of daarbijgedacht voorzetsel moet beschouwd worden. Bij voorbeeld: *stroomaf, bergop, jaarin - jaaruit, hiertoe* (d. i. *tot hiertoe*), *daaraf* (d. i. *van daaraf*), *daarboven, daarentegen, voorwaarts, daarheen, daarop, hiermede, hemelwaarts* (d. i. *te hemelwaart*), *derwaarts*, enz.

4). Partikels, die bestaan uit twee bijwoorden, van welke het eene de beteekenis van het andere versterkt of vollediger maakt. Bij voorbeeld: *weleer, veeleer, voorheen, wellicht, evenwel, hoewel, rondom, rechtuit, volop, kortom, kort-af, middenin, daarhenen, doorheen, vooraan, achterover, voortaan, bovenop, voorbij, vooruit, alzoo, alhier, alsnog, almede, zoowel, zoodra, nochtans*. Uit een voegwoord, door een bijwoord gevolgd, bestaat *ofschoon*; uit een bijwoord, door een voegwoord gevolgd, bestaat *zoodat*.

Aanm. *Tenzij* is eene samenkoppeling van drie woorden *het en zij*, d. i. *het zij niet*. Over eenige samenkoppelingen, ten gevolge eener grammatische figuur ontstaan, is gehandeld in § 22. § 24. I. 2. 3). II. 2. en 27. I. 1). 2).

§ 37. Eigenlijke samenstelling.

Deze is weder in twee soorten onderscheiden: in eene *minder innige samenstelling* of *samenvoeging*, en in eene *innige samenstelling* of *samensmelting*.

I. De *minder innige samenstelling* of *samenvoeging* is

eene vereeniging van woorden, die in eene betrekking tot elkander staan, welke door een bepaalden grammatischen vorm kan worden wedergegeven.

Als *minder innig samengesteld* of *samengevoegd* moeten beschouwd worden woorden van verschillenden aard:

1. Een bijwoord of zelfstandig naamwoord treedt ter bepaling vóór het hoofdwoord om uit te drukken, wat buiten de samenstelling door achterplaatsing of nevenstelling kan uitgedrukt worden. Bij voorbeeld: *benedenkamer* (*de kamer beneden*, even als *de burgemeester alhier*), *bovenhuis*, *voorjaar*, *middag*, *onderkleed*, *binnenplaats*; *Godmensch* (*de mensch, God*, d. i. *de mensch, die tevens God is*), *moedermaagd*, *manwif* (*wif, dat zich als man gedraagt*), *burgerheer*, *heereboer*, *meesterknecht*, *moederstad*, *moederland*, *eikeboom*, *keisteen*, *Amstelstroom*, *Alpengebergte*, enz.

2. Een substantief, als bepalend woord gebezigd, staat tot het hoofdwoord (zelfst. of bijvoeg. naamw.) in eene betrekking, die buiten de samenstelling door een verbuigingsvorm (genitief en soms datief) van het bepalende woord kan worden uitgedrukt. Bij voorbeeld: *daglicht* (*licht des dags*), *godsdienst*, *konings-moord*, *kindskind*, *heerenhuis*, *landsontvanger*, *stadsijker*, *rechterstoel*, *paardestaart*,¹ *vaderland*, *rundvleesch*, *levenswandel*, *plaatsnaam* (d. i. *naam van eene plaats*), *geslachtsnaam* (*naam van een geslacht*, vervolgens *naam, dien een persoon aan zijn geslacht ontleent*), *doopnaam*, *voeteuvel*, *zijdewee*, *noordenwind*, *huishond*, *schoothond*, *boekhandel*, *huisknecht*, *stalknecht*, *rechtsgeleerde*, *schriftgeleerde*, *krijgsgevangene*, *kunstwerk*, *lofwaardig*, *prijzenswaardig*, *geldgierig*, *bloeddorstig*, *lichtschuw*, *volkrijk*, *hulprijk*, *liefdevol*, *zinledig*, *doodschuldig*, *bomvrij*, *scheutvrij*; *godgelijk*.

Aanm. 1. Tot deze klasse schijnt ook *landzaat* te behooren, daar het tweede bestanddeel (*zaat*) een stamvorm schijnt te zijn van *zetten*, d. i. *bezitten*, even als in de oude namen *Holtsaten*, *Maresaten*, hoedanige het Oudhoogd. en Angels. er meer bezitten.

Aanm. 2. Gelijk nog heden ten dage *waardig*, *vol*, met zijne synonymen, en *schuldig* met een genitief voorkomen, zoo regeerden voormaals dezen naamval ook de adjektieven, die een *begeeren* of *geneigd zijn* of het tegenovergestelde beteekenen.

Aanm. 3. Al is het, dat in de boven aangevoerde woorden het bepalende woord in de betrekking van den genitief tot het bepaalde woord staat, toch beteekent de samenstelling niet hetzelfde als dit woord met het andere in den genitief bij zich: *het daglicht* is iets anders dan *het licht van den dag*: het eerste duidt eene soort van licht in onderscheiding van andere soorten van licht aan; *een bloemenkrans* is eene soort van krans, *een krans bloemen* zijn *bloemen in een krans gewonden*.

II. De *innige samenstelling* of *samensmelting* is eene vereeniging van woorden, die in eene betrekking tot elkander staan, welke door geen bepaalden grammatischen vorm kan worden wedergegeven.

Als *innig samengesteld* of *samengesmolten* moeten beschouwd worden woorden van verschillenden aard:

1. Een werkwoordelijke stam of zelfstandig naamwoord treedt ter bepaling vóór het hoofdwoord (zelfst. of bijvoegel. naamw.) om een doel en soms de gelegenheid uit te drukken. Bij voorbeeld: *zaagmolen* (*molen om te zagen*, d. i. *die dient om te zagen*), *leefwijze* (*wijze om te leven*), *eetlust* (*lust om te eten*); even zoo: *drinkbeker*, *tooverroede*, *schrijven*, *slachtmes*, *werkhuis*, *rijweg*, *valstrik*, *scheidsmuur*, *leerschool*, *rekenboek*, *bidstond* enz.; *praatziek* (*ziek*, d. i. *begeerig, om te praten*), *merkwaardig*, *sluimerzoet* (*zoet*, d. i. *er op gesteld, om te sluimeren*), *leergierig*, *-luistergraag* (*gretig om te luisteren*), *zeilreê* (*gereed om te zeilen*), *schijnheilig* (*heilig voor het vertoon*); *pennemes*, *biervlas*, *lofgedicht*, *hulpvaardig*, *dienstwillig*, *zeeziek* (*ziek ter zee*).

Aanm. Ons taalgebruik wraakt zulke samenstellingen, waarbij het bepalende woord tot het bepaalde woord in eene betrekking staat, die door geenen in onze taal zelve bestaanden grammatischen vorm kan worden uitgedrukt. Zoo kunnen wij geene samenstelling vormen als in het Sanskrit: *patigushta* (*door haren man bemind*), in het Baktrisch: *Mazdadâta* (*door Mazda gegeven*), in het Grieksch en Gothisch: *χειρόποιητος* en *handuvaúrhts* (*door de hand gemaakt*). Immers *manbemind*, *Godgegeven*, *handgemaakt*, laat zich in onze taal niet zeggen, en de reden is deze, dat wij geenen naamval bezitten, als welken die andere talen in haren ablativus of dativus bezaten. Maar hoe is dan de vorm van woorden als *zaagmolen* enz. en ook van *kerkgang*, *hemelvaart*, *bedevaart* en dergel. te rechtvaardigen? Hier toch staat het bepalende woord tot het bepaalde in eene betrekking, die ter nauwernood in de oude talen, en ganschelijk niet in onze taal door eenen naamval kan worden wedergegeven: *een zaagmolen*, namelijk, is *een molen tot zagen*, *kerkgang* is *een gang ter kerk*. Tot verklaring dient, dat in onze taal het voorzetsel *te* aan uitlating onderhevig is. Zoo zegt men *scheep gaan* voor *te schepe gaan*, *het koordedansen* voor *het dansen te koorde*, *borende vol*

voor *ten boorde vol*, *huiszittend* voor *te huis zittend*, *huisbakken* voor *te huis gebakken*, *aderlaten* voor *ter ader laten*, *zoek zijn* voor *te zoek zijn*. Die samenstellingen derhalve laten zich verklaren door de uitlating van het voor-zetsel *te* vóór eenen infinitief of zelfstandig naamwoord. Liet men dan van de uitdrukking *molen te zagene* (de uitgang van den infinitief is die des datiefs), of *te zagene molen*, het voorzetsel *te* weg, zoo behield men *zagene molen*, en werkelijk vind ik in een geschrift van 1621 *houtzagendemolen* (waar de *d* is ingelascht). Dit *zagenemolen* werd *zagemolen* of *zaagmolen*. In het Engelsche *drinkingglass*, *dressingroom*, is het eerste lid der samenstelling mede niets anders dan een infinitief. Op deze wijze won onze taal eene wijze van samenstelling, die in het Gothisch nog niet bestond. In het Oudhoogd. vindt men echter reeds dergelijke samenstellingen als *tragabetii*, *webehus*, voor *traganbetti*, *webenhus*.

2. Het bepalende woord (een zelfst. naamwoord) geeft eene kenmerkende eigenschap van het hoofdwoord te kennen, zoo dit een zelfstandig, en een meer bijzondere eigenheid, zoo het hoofdwoord een bijvoegel. naamwoord is. Bij voorb. *koopman*, *leidsman*, *bedelmonnik*, *koophandel*, *rendier*, *dichtstuk*, *kunstabloem*, *vuistgevecht*, *lepelkost*, *schildpad*, *vruchtboom*, *wijnstok*, *pekelharing*, *stoomboot*, *kosthuis*, *zonnebloem*, *nagelbloem*, *bandworm*; *slaapdronken*, *handgaw*, *letterwijs*, *doodzwak*, *doodstil*, *hemelhoog*, *sneeuw wit*, *aschgrauw*, *zeegroen*, *doodsbenauwd*.

Aanm. Deze wijze van samenstelling vindt hare verklaring en rechtvaardiging hierin, dat het hoofdwoord slechts uitdrukkelijk te kennen geeft, wat, des noods, door eenen afleidingsuitgang zou kunnen aangeduid worden. De aanduiding door een afleidingsuitgang is stouter, dan het uitdrukkelijk noemen. Waar zich nu de taal het meerdere vergund zag, moeht zij zich het meerdere veroorloven. Zoo is *koopman* zoo veel als *kooper*, *leidsman* als *leider*, *dichtstuk* als *gedicht*, *slaapdronken* als *slaperig*, *handgaw* als *handig*, *letterwijs* als *geletterd*, *doodstil* als *doodsch*, *aschgrauw* als *asschig* (*van kleur*). Toen eenmaal een dergelijke wijze van samenstelling ingevoerd was, werden er naar die analogie steeds meer woorden in het gebruik opgenomen.

3. Het hoofdwoord wordt bepaald door een bijwoord van plaats of omstandigheid, hetwelk bij de oplossing der samenstelling een in de gedachte aan te vullen zelfstandig naamwoord als voorzetsel blijkt te regeeren. Bij voorbeeld: *bijnaam* (*een naam bij een anderen naam*), *omstreek*, *buitenland*, *voorbede*, *opgeld*, *medemensch*, *evenmensch* (*een mensch nevens mij*), *mededoogen*.

4. Eenige zelfst. naamwoorden zijn er met bijwoorden samengesteld, die, daar er een deelwoord bij gedacht werd, zich

met dat bijwoord lieten vereenigen. Van dezen aard zijn *weldaad* (*wel uitgevoerde daad*), *wellust*, *etgroen* (d. i. *weder opgeschoten groen*), *etmaal*, *zondvloed*, hetwelk geenszins samengesteld is uit *zonde* en *vloed*, maar staat voor *zendvloed*: zoo schrijft dan ook Vondel, en in de Staten-Bijbelvertaling leest men (II Petr. 2, 5) *zundvloed*, hoezeer daar voor *zonde* nimmer *zunde* geschreven staat. Dat *zend* nu is ontstaan uit *sine*, een Oudduitsche versterkende partikel, die, bij voorb., voorkomt in *sine-gruen*, *sterkgroen*.

§ 38. Woorden ontstaan door afleiding van reeds samengestelde woorden. - Stamvormen van met bijwoorden samengekoppelde werkwoorden.

Zoodanige samengestelde woorden, wier laatste bestanddeel van een affeidingsuitgang voorzien is, welken het buiten die samenstelling niet toelaat, moeten als afgeleid van reeds samengestelde woorden beschouwd worden. Doch niet alleen deze, maar ook verscheidene andere afgeleide samengestelde woorden; ja, verscheidene samengestelde stamvormen vooronderstellen een voorbestaand samengesteld woord, waarmede zij in verband staan.

1. Van reeds samengestelde werkwoorden komen af: zelfstandige naamwoorden, als: *onderneming*, niet uit *onder* en *neming*, dat niet bestaat, maar van *ondernemen*; *afleiding* van *afleiden*; verder: *optocht*, *aftocht*, *toezicht* enz. En bijvoegelijke naamwoorden, als: *onwederstaanbaar*, niet uit *weder* en *staanbaar*, maar van *wederstaan*; *aannemelijk* van *aannemen*; *toegefelijk*, *nalatig*, enz.

2. Van reeds samengestelde zelfstandige naamwoorden komen af: bijvoegelijke naamwoorden, als: *almachtig* van *almacht*, *aandachtig*, *oudvaderlijk*, *schoolmeesterachtig* en dergel. *Krijgsgevangen*, *rechtsgeleerd*, *schriftgeleerd*, *wetgeleerd*, wier samenstelling, zoo zij als bijvoeg. naamwoorden te beschouwen zijn, kwalijk verklaarbaar is, veronderstellen het vóór-

bestaan van de samengestelde zelfst. naamwoorden *een krijgsgevangene*, *een rechtsgeleerde* enz. Evenzoo schijnt *gastvrij* het vroeger bestaan van het woord *gastvrijheid* (d. i. *veiligheid van den gast* of *vreemdeling*) te veronderstellen. - Ook werkwoorden komen af van reeds samengestelde bijvoeg. naamwoorden, als *eerbiedigen* van *eerbiedig*, *rechtvaardigen* van *rechtvaardig*, of van reeds samengestelde zelfstandige naamwoorden, als: *handhaven*, niet uit *hand* en *haven*, het-welk niet bestaat, maar van *handhave*, dat samengesteld is uit *hand* en *have*; *zegepralen* van *zegepraal*; *waarborgen* van *waarborg*; *weklagen* van *weklage*, d. i. *weklacht*; *argwanen* van *argwaan*, *nachtbraken* van *nachtbraak*, en dus ook *rabraken* van *radebraak* (*het breken der leden op het rad*); verder: *schoolmeesteren*, *wedijveren*, *weêrlichten*, *brandmerken*, *schandvlekken*. *Dwarsboomen* en *dood-verwen* veronderstellen de samengekoppelde woorden *dwars-boom* en *doodverw*, en *kortwieken* het samengestelde *kortwiek* (*een vogel met gekorte wieken*). *Waarschouwen* schijnt afgeleid van *waarschouw*, samengesteld uit *waren* (*gadeslaan*) en *schouw* (*wachttore*), en zou dus eigenlijk beteekenen *op den uitkijk staan*. Ook *raadplegen* bestaat niet uit *raad* en *plegen*: dan toch zou het afscheidbaar samengesteld moeten wezen, maar schijnt afgeleid van *raadpleeg* (*raadpleging*), gelijk (*be-*)*raadslagen* van *raadslag*. *Beeldhouwen*, *pluimstrijken*, *dwarsdrijven*, *waarzeggen*, veronderstellen het vroeger bestaan van de samengestelde persoonsnamen *beeldhouwer*, *pluimstrijker*, *dwarsdrijver*, *waarzegger*, en een bewijs daarvan is, dat waar zulke woorden met ongelijk vloeiende werkwoorden in verband staan, zij niettemin, als alle afgeleide werkwoorden, gelijkvloeiend zijn: men zegt *beeldhouwde*, *gebeeldhouwd*; *pluimstrijkte*, *gepluimstrijkt*; *dwarsdrijfde*, *gedwarsdrijfd*; niet: *beeldhieuw*, of *gepluimstreken*, noch *pluimgestreken*, al vindt men dat ook bij Six van Chandelier. - Eveneens komt *zegevieren* van *zegevierend*, *dagteekenen* van *dagteekening*,

evenaren voor *evenaarden* van *evengeaard*. Ook *logenstraffen* schijnt afgeleid van *logens-traf*, welk *traf* dan een stamvorm is van *treffen*, hetwelk hier, gelijk in *een verbond treffen*, zoo veel als *maken* beteekent: *leugen maken* nu is *heeten liegen*.

Aanm. 1. Men zeide voorheen ook *logenstroopen* en *logenstreepen*. Dit *stroopen* nu is blijkbaar het Hoogd. *streifen*, ons *strijken*, hetwelk mede zoo veel als *maken* beteekent in *een vonnis strijken* (zie Synt. § 125. I. 1. 1.).

Aanm. 2. Bij de afleiding van *beeldhouwen* enz. *zegevieren*, enz. even als van *gastvrij*, bespeuren wij de onderdrukking van den afleidingsuitgang, die in *beeldhouwer*, *zegevierend*, *gastvrijheid* aanwezig was. Men maakte, namelijk, van het woord een werkwoord of bijvoegsel. naamwoord eenvoudig door er den uitgang af te nemen. Zoo heeft hier dan afleiding plaats door het tegenovergestelde middel van dat, wat gewoonlijk aangewend wordt. Niet vreemd is het, dat om een nieuwen afleidingsuitgang te kunnen aannemen, een vroeger aanwezige uitgang weggelaten wordt. Dit geschiedt in *bisdom* voor *bisschopdom*, *grietenij* voor *grietmannij*, *bewusteloos* voor *bewustheidloos*.

3. Stamvormen van met bijwoorden of bijwoordel. uitdrukkingen samengekoppelde werkwoorden zijn: zelfstandige naamwoorden, als *toeloop*, niet uit *toe* en *loop*, maar stamvorm van *toelooopen*; *inleg*, *bijstand*, *uitgave*, *bijdrage*, *inkoop*, *afkeer*, *inhoud* enz.

§ 39. Samenstelling door afleiding bewerkt.

I. Een werkwoord of zelfstandig naamwoord, van eenigerlei bepalend woord of uitdrukking vergezeld, kan, door de kracht eens afleidingsvorms, met die bepaling tot een samengesteld woord samensmelten.

1. Ten eerste is dit het geval met eene menigte woorden op *er*, als: *kolenbrander*, niet uit *kolen* en *brander*, noch ook afgeleid van *kolenbranden*: want zulk een samenstelling bestaat niet; maar door de kracht diens uitgangs uit de losse woorden *kolen* en *branden* samengesteld. Eveneens zijn te beoordeelen: *wijndrinker*, *zonnewijzer*, *tandestoker*, *broodbakker*, *parelvisscher*, *natuuronderzoeker*, *betweter*, *boekhandelaar* (van *handelen in boeken*), *schoolganger* (van *ter school gaan*), *bede-*

vaartganger, koordedanser, buikspreker, schaatsenrijder, groefbidder enz. Van anderen aard is de uitgang *er* in *vieren-twintigponder, vijfentachtiger, driedekker*, in welke echter mede de losse woorden *vier en twintig pond, vijf en tachtig, drie dekken*, door de kracht van dezen uitgang eene samenstelling vormen.

2. Desgelijks worden de verbale uitdrukkingen *schadeloos stellen, te leur stellen, geheim houden, in acht nemen, uit elkander zetten* enz., door de kracht van den uitgang tot samengestelde naamwoorden gevormd: *schadeloosstelling, teleurstelling, geheimhouding, inachtneming, uitelkander-zetting*; en de bestanddeelen van de uitdrukkingen: *over en weder praten, heen en weder draven*, vormen eene samenstelling door de kracht van het voorvoegsel *ge*, waar dit vóór den verbalen stam treedt: *over-en-weer-gepraat, heen-en-weêr-gedraaf*.

3. De uitgang *ig* vereenigt een zelfstandig naamwoord, van een bijvoegelijk naamwoord of telwoord vergezeld, met dit bijvoegel. naamw. of telwoord tot een samengesteld bijvoegelijk naamwoord; in woorden als *goedhartig*, niet uit *goed* en *hartig*, ook niet afgeleid van een naamwoord *goedhart*, maar uit de losse woorden *goed* en *hart*. Van denzelfden aard zijn: *vrijwillig, vrijzinnig, eenzijdig, viervoetig, grootmoedig, rechtvaardig* (van *recht* en het oude *vaarde* of *verde*, dat is, *vaart* of *gang*). *Zoodanig* en *dusdanig* zijn door denzelfden uitgang vereenigd uit *zoo gedaan, dus gedaan; wereldkundig* uit (*ter*) *wereld kond* (d. i. *bekend*).

4. De uitgang vereenigt bijwoordelijke en andere uitdrukkingen tot samengestelde adjektieven, als *alledaagsch* van *alle dag, anderdaagsch, goedgeefs* van *goed geven, binnenlandsch* van *binnen den lande, buitendijksch, uitheemsch, angstvallig* van *angstig vallen*.

5. Ook in zoodanige adjektieven, die uit eene bijvoegelijke of bijwoordelijke bepaling en een adjektief, van het voorvoegsel *ge* en den uitgang des verleden deelwoords voorzien, schijnen

te bestaan, moet de samenstelling als eerst door de afleiding bewerkt beschouwd worden. Dus is *snelgewiekt* niet samengesteld uit *snel* en *gewiekt*, maar uit de losse woorden *snel* en *wiek*; desgelijks *breedgetakt*, *hooggetopt*, *platboomd* voor *platgebodemd*, *aardschgezind* en *hemelschgezind* (uit *aardsch*, *hemelsch* en *zin*), *welgemoed*.

II. De onmiddellijke afleiding (zie § 34) is voldoende om een woord in staat te stellen een ander woord ter bepaling vóór zich te nemen en alzoo daarmee eene samenstelling te vormen.

1. 1). De losse woorden *eer bieden* vormen eene samenstelling, zoodra de stam van *bieden*, door onmiddellijke afleiding, de beteekenis bekomt, die anders door den uitgang *ing* bewerkt wordt: *eerbied* (als ware het *eerbieding*). Eveneens zijn te beoordeelen: *dankbetoon*, *plichtbesef*, *tijdverdrijf*.

2). Ook wanneer de stam eens werkwoords de beteekenis erlangt, die hem gewoonlijk door toevoeging van den uitgang *er* verleend wordt, is hij in staat met een bepalend woord eene samenstelling te vormen: *beeldjeskoop*, *allemansplaaig*, *deugdlied* (van *lieven*, *beminnen*), *albedil*, *alleklap*, *vaandrig* (voor *vaandraag*). Ook in omgekeerde orde (met het objekt achter den verbalen stam) komen zulke samenstellingen voor: *brekespel*, *stokebrand*, *schendevreê*, *dorstebloed*, *bedil-al*, enz.

Aanm. 1. Zulke samenstellingen zijn in onze taal uit den hooger en stijl uit-gesloten; zij hebben iets belachlijks of iets gemeenzaams, en de reden is deze, dat zij slechts voegen aan zulke talen, waar de verbale stam of het verbogen substantief, door het erlangen van den adjektieven verbuigingsvorm, kennelijk van aard verandert. In onze taal nu is die verbuigingsvorm verloren gegaan. Om overtuigd te worden, dat zulke samenstellingen in de klassieke talen (evenzeer als in het Sanskrit) een edelen stempel dragen, behoeft men slechts te denken aan woorden als *ἵππόδαμος*, *εἰρηνοποιός*, *coelicola*. Bij ons daarentegen zou (*een*) *paardetem*, (*een*) *vredemaak* niet te dulden wezen. *Vaandrig* is slechts daarom onaanstootelijk, omdat het, laatste bestanddeel het voorkomen van een uitgang gekregen heeft. Ook de omgekeerde orde is bij die talen, zonder eenig bezwaar, toegelaten; bij voorbeeld: *δειοδαίμων*, *φιλόθεος*, *ρίψασπις*, terwijl bij ons *vreezegod*, *werpeschild*, zeer slecht zouden klinken. - De omstandigheid, dat in die oude talen een substantief, in de betrekking van een verbogen naamval achter een voorzetsel staande, mede den adjektieven verbuigingsvorm kan bekomen, brengt te weeg, dat daar samenstellingen, uit een voorzetsel en een substantief bestaande, zeer gewoon zijn,

bij voorbeeld: in het Sanskr. apabhîs (*vreesloos*, eigenlijk *zonder vrees*, van apa en bhî, *vrees*), nirmalas (*zonder vlek*), sakâmas (*met den wensch, zijns wensches deelachtig*); in het Grieksch: *ούμμορφος* (eigenlijk *met gedaante*), *έμμελής* (*in de maat*); in het Lat. abnormis (*van den regel afwijkend*), exanimis (*zonder ziel*). Dergelijke samengestelde woorden heeft het Gothisch mede in overvloed: afguds (*goddeloos*, eigenlijk *zonder God*), gaguds (*vroom*, eigenl. *met God*), galings (*valsch*, eigenl. *met leugen*). Onze taal mist na het verlies der kenmerkende verbuigingsuitgangen het vermogen om dergelijke samenstellingen te vormen, en wagen wij nog van *een zonder-zorg* te spreken, zoo komt de samen koppeling slechts door de verbinding met het lidwoord tot stand, en is het woord een zelfst. en geenszins een bijvoegel. naamwoord. Wel bezit onze taal nog uit vroeger tijdperk overgehouden samenstellingen van dezen aard; doch zij worden niet meer als zoodanig gevoeld en als afleidingen aangemerkt. Zoo is *gelijk* (Goth. *galeiks*) eene samenstelling uit *ga* (*met*) en *leik* (*lichaam*), en staat *maat* voor *gemaat*, eigenlijk *met spijs* (Goth. *mats*), d. i. *spijsgenoot* (later Lat. *companis*), en *gade* voor *gegade* d. i. *met soort, gelijksoortig* (Lat. *consors*). Men vergelijkte Sanskr. *sarûpas*, Gr. *σύμμορφος*, later Lat. *conformis*.

Aanm. 2. Wat onze taal bij die beperking van het vermogen om samenstellingen te vormen verloren heeft, dat heeft zij zich door de aanwending der afleiding vergoed gezien. In plaats van het onmogelijke *paardelem* zegt men *paardetemmer*; in plaats van *schendevreê*, *vredeschender*; in plaats van *zonder-zorg*, *zorgeloos* en *onbezorgd*, van *zonder-vlek*, *vlekkeloos* en *onbevlekt*, van *zonder-god*, *goddeloos* en *ongoddelijk*, van *met leugen*, *leugenachtig*.

Aanm. 3. In *veelvraat* heeft de verbale stam niet, als anders noodwendig plaats heeft, de vokaal van den infinitief: dit woord is ook eigenlijk de Noordsche benaming van een zeker dier en slechts op den klank af op *iemand, die veel vreet*, toegepast.

3). Ook een bijwoord of bijwoordelijke uitdrukking kan achter een verbaal stam komen en met dezen eene samenstelling vormen, bij voorb.: een *deugniet*, een *slok-op*, een *spring-in-'t veld*.

Aanm. Zulke woorden vooral hebben een schertsend karakter.

2. Gelijk een zelfstandig naamwoord zich met een voorvoegsel of bijwoord tot een werkwoord vereenigen kan, als in *bemannen*, *verzilveren*, *omschansen*, *overnachten*, zoo kan een zelfstandig naamwoord met een verbaal stam een samengesteld werkwoord vormen. Bij voorbeeld: *stampvoeten* van *stampen* en *voet*, *reikhalzen*, *staroogen*, *trekkebekken*, *schoor-voeten*, *stootkoppen*.

3. Door onmiddellijke afleiding krijgt een zelfstandig naamwoord, met een bijvoegelijk naamwoord of een verbaal stam vereenigd, de waarde van een afgeleid adjektief, en vormt alzoo

eene samenstelling met dat bijvoegelijk naamw. of dien verbalen stam. Bij voorb.: *kaalkop* (met een kalen kop), *langhand*, *blauwbaard*, *spitsneus*, *wijsneus*, *goedhart*, *roodhuid*, *blauwjas*, *kwikstaart*, *roodborst*, *luiwammes*, *neushoorn* (met een hoorn op den neus), *blaaskaak* (met eene blazende kaak). Hiertoe brenge men ook de woorden, die uit een telwoord bestaan, met een substantief verbonden, als *driehoek*, *vierkant*, alsmede *voorschoot*, hetwelk een voorwerp beteekent, dat men *voor den schoot* draagt, en woorden als *Doopschgezind*, *Roomschgezind*, enz. daar deze zoo veel beteekenen als *van de Doopsche*, *de Roomsche gezindte*.

Aanm. Ook de woorden, op deze wijze samengesteld, hebben veelal iets min edels, iets belachlijks: men denke aan *kaalkop*, *wijsneus*, *reinhart*. In de talen, daarentegen, welke van rijke verbuigingsvormen voorzien zijn, is dit geenszins het geval. Men vergelijke het Sanskr. *suhrd* (*vriend*, eigenlijk *goedhart*, als zeide inen in het Gr. *εὐκάρδιος*), voorts het Gr. *πολύσκιος*, het Lat. *misericors*, het Goth. *hráinjahaírts* (*reinhart*). - Ook hier vergoedt ons de afleiding wat wij door het gemis van samenstellingsvermogen verloren hebben: in plaats van het eenigszins spottende of schertsende *goedhart* en *blondlok*, zegt men *goedhartig*, *blondlokkig*; in plaats van een *breedtak* en *veelschaduw*, *breedgetakt* en *schaduw-* of *lommerrijk*, waar *rijk* nagenoeg de waarde van een afleidingsuitgang heeft.

4. Gelijk de infinitief, tot substantief verheven, eenigermate gelijkstaat met een substantief, door het voorvoegsel *ge* van een verbalen stam gevormd, zoo vermog ook een infinitief, als substantief gebruikt, eene bijwoordelijke bepaling met zich tot eene samenstelling te vereenigen: *het heen-en-weêr-loopen* (even als *het heen-en-weêr-geloopt*), dus ook *het vroegopzijn*, *het laatnaarbedgaan*, *het koordedansen*.

5. Verkrijgt een tegenwoordig, soms ook een verleden deelwoord, met een objekt of een bijwoord vereenigd, ten gevolge der ineensmelting der beide begrippen, het karakter van een adjektief, zoo vormt het met dit bepalende woord eene samenstelling: bij voorbeeld: *alwetend*, *hemeltermend*, *schrikbarend*, *ouderlievend*, *godvergeten*, *godgeklaagd*, *gelijkluidend*, *welsprekend*, *hoogdravend*. Deelwoorden, met eene partikel slechts samengekoppeld, vormen, zoodra zij de beteekenis en den aard van adjektieven bekomen, eene innige samen-

stelling; zoo staan de deelwoorden *uitnemend, uitstekend, óploopend, méêgaande, ónderhoudend, tóekomend, vóorkomend, dóorschijnend, áanhoudend, áanstaande, áchterhoudend*, tot de bijvoeg. naamw. *uitnémend, uitstékend, oplòopend, meêgáande* enz.

§ 40. *Klanken tusschen de leden eener samenstelling.*

In § 23. I. 4. 2). hebben wij zekere klanken, tusschen de leden eener samenstelling voorkomende, als verbindingsklanken leeren kennen. Hier volgen over dit onderwerp nog eenige opmerkingen.

1. Vele samengestelde woorden bewaren tot nog toe tusschen de beide bestanddeelen de vokaal, door welke zich de uitgang van het eerste der beide samengestelde woorden oorspronkelijk kenmerkte; bij voorb.: *dageraad, nachtegaal, bruidegom, drinkebroêr, tinnegieter, pennemes, zonnwijzer, muizeval, bereklauw, liedeboek, kurketrekker, zwanedons, kinnebak* enz. Waar het gebruik niet kennelijk de inlassching eener *n* nevens de *e* heeft ingevoerd, als geschied is in *heldenmoed, oogenblik, vorstenhuis, woordenboek* enz., beware men de enkele vokaal, en spreke dus: *paardestaart, hondelok, harteleed, denneboom, laarzemaher*, niet: *paardenstaart* enz. Alsmede onderdrukke men de vokaal niet, waar zij door het gebruik niet verworpen wordt, en bezige dus liever *pruime-boom, pruimetaart, pruikemaker, klokkegieter, vossekuil* enz., dan: *pruimboom, pruikmaker* enz. Veel is hier aan het gebruik overgelaten geworden: dus zegt men *maneschijn* en toch *maanlicht*.

2. De vokaal tusschen de beide bestanddeelen wordt op grond der welluidendheid verworpen, waar het bepalend woord op eene vloeibare letter, voorafgegaan door eene toonlooze vokaal, eindigt, dus: in *aderspat, degenstok, bloesemknop, lepelkost*. Voorts, waar het bepalende woord met eene *d* of *t*, of *m* eindigt en het hoofdwoord met eene *d* of *t*, of *m* begint,

bij voorbeeld: *handdoek*, *mondterging*, *vaatdoek*, *bloem-markt* ten einde de herhaling derzelfde of nagenoeg derzelfde letter aan het begin van twee achtereenvolgende lettergrepen te vermijden.

3. Op gronden van welluidendheid wordt de *n* nevens de *e* ingelascht, waar het hoofdwoord met eene vokaal aanvangt, als in: *galgenaas*, *naaldenoog*, *handenarbeid*, *ganzenei*, *zwanenei*, *hennenei*; hoezeer men aan *zwaneëi*, *henneëi*, de voorkeur zou mogen geven, om de onaangename herhaling der *n* in de beide opeenvolgende syllaben te ontgaan.

4. De *s* is veelal ingelascht met het doel om de beide leden der samenstelling naar den eisch van het gehoor en van het begrip nauwkeurig te verbinden. Dus in *godsdienst*, opdat de slotklank van het bepalend woord niet met de aanvangsletter van het hoofdwoord zou samenvloeien; in *kalfsvleesch* om dezelfde reden; in *stadspoort*, opdat de *d* zich behoorlijk vóór de volgende harde letter mocht doen gelden; in *scheidsmuur* en *leidsman*, opdat bij de verbinding de slotklank *d* van den verbalen stam niet mocht verwaarloosd worden en men van *scheidmuur* en *leidman* niet tot *sheimuur* en *leiman* mocht vervallen; in *kindskind* om den schijn te voorkomen, alsof hetzelfde woord zonder beteekenis herhaald werd; in *lams-vleesch* om de gedachte aan het adjektief *lam* uit te sluiten. Zuiver euphonisch schijnt de *s* tusschen *n* en *w*, *n* en *r* (tusschen welke letters wij eene euphonische *t* of *d* aangenomen zagen, § 23. I. 2. 1). 5), in *levenswijze*, *prijzenswaardig*, *levensregel*, alsmede in *raagshoofd* en *raagsbol*, nevens *raagbol* of *ragebol*. Voorts worden de leden der samenstelling door eene *s* verbonden, bijaldien het eerste eindigt op een der uitgangen *heid*, *schap*, *dom*, *ling*, *ing* en *teit*, vermits de woorden op deze uitgangen meerendeels voor het gehoor zulk eene zelfstandigheid bezitten, dat, ware het niet dat een duidelijk verbindingsteeken hen met het volgende woord samen-snoerde, men het verband niet zou bespeuren; dus: *waarheids-liefde*, *vriendschapsdienst*, *eigendomsrecht*, *jongelingsle-*

ven, vergevingsgezind, koningsmoord, universiteitsvrienden. In deelwoorden, die door onmiddellijke afleiding het karakter van samengestelde adjektieven bekwamen (§ 39. II. 5.), ontbreekt de *s*, vermits hier de klemtoon, op het laatste lid der samenstelling vallende, het voorgaande woord genoegzaam beheerscht: *waarheidlievend, eigendomverkrachtend*. Om dezelfde reden zegt men *godvruchtig* en niet *godsvruchtig*, terwijl men toch *godsvrucht* zegt. Vooral is de invoeging der *s* van nut, wanneer liet bepalende woord reeds in zich zelve samengesteld is: alsdan toch duidt de *s* de plaats aan, waar de scheiding tusschen de beide leden der samenstelling moet gezocht worden: zoo wijst in *handwerksgezel* de *s* achter *handwerk* aan, dat het eerste lid niet tot het woord *hand* bepaald is, maar het woord *handwerk* omvat. Zoo zegt men ook *handwerksman*, nevens *werkman, kerkklokstoan*, nevens *klokketoon*, waar het eerste lid niet in zich zelf samengesteld is. Desgelijks *zondagspak, afscheidsgroet, vastenavonds-vreugd* liever dan *vastenavondvreugd; middagshoogte*, hoe-zeer men *middagcirkel* zegt, aangezien hier door de *c* de *s*-klank aanwezig is.

5. Bij de vorming van nieuwe samenstellingen kan men waarnemen, - hetgeen men ook kan opmerken bij zoodanige samengestelde woorden, die nog eenigermate als willekeurige woordverbindingen kunnen beschouwd worden, - dat niet zelden aan de *s* de waarde van den uitgang des genitiefs of des meervouds, aan *en* die van den uitgang des meervouds gehecht wordt. Zoo mocht de *s* niet ontbreken in woorden als *stadsontvanger, stadsonderwijzer, dorpsklok, officierstafel*, en zal de dichter, van een *zwanendrift* (voor *eene drift zwanen*) sprekend, niet *zwanedrift* schrijven, uit vrees dat dit als *zwanehartstocht* mocht opgevat worden; *stedenverdelger* zal men niet kunnen zeggen van iemand, die slechts ééne stad verdelgd heeft, en *briefschrijver*, niet *brieve-* of *brievenschrijver*, zal men dengenen noemen, die een bepaalden brief geschreven heeft. Zoo zegt men, eindelijk, ook *bloemenmand, boekenkamer*,

boekenkast, en getroost zich de herhaling van denzelfden klank, *m* of *k*, liever dan het meervoudige van de voorwerpen, door het eerste bestanddeel te kennen gegeven, onuitgedrukt te laten.

6. Soms brengt de al- of niet-aanwending van den verbindingsklank een kennelijk verschil in de beteekenis te weeg. Zoo is *landsman*, d. i. *landgenoot*, onderscheiden van *landman*, d. i. *boer*; *landshuis*, d. i. *huis van den Staat*, van *land-huis*, *huis op het land*; *glazemaker*, *die vensterruiten levert*, van *glasmaker*, dat *glasblazer* zou beteekenen.

Vierde hoofdstuk. Over den klemtoon.

§ 41.

Klemtoon of *accent* noemt men den graad van verheffing, met welken een klank wordt uitgebracht.

1. Ieder woord heeft een klemtoon, waardoor het zich als een zelfstandige klank van de woorden, met welke het verbonden wordt, onderscheidt. Slechts enkele woordjes van ééne lettergreep verliezen tegelijk met den klemtoon hunne zelfstandigheid, en dat wel óf ter nauwer verbinding van zulke woordjes met een volgend woord, hetgeen men *proclisis* noemt, óf ter hunner aanhechting aan een voorgaand woord, hetgeen *enklisis* heet. Door *proclisis* verliest zijnen klemtoon het lidwoord *de* in den nominatief van het enkelvoud mannelijk en vrouwel., en van het meervoud. Wanneer de onzijdige vorm (*het*) en de genitief enkelv. mannel. en onzijd. (*des*) volstrekt toonloos zijn, dan worden zij gemeenlijk 't en 's geschreven. Het lidwoord *een* is desgelijks nagenoeg toonloos, bepaaldelijk in zijn onverbogen vorm, waardoor het zich van het telwoord *één* onderscheidt. Door *proclisis* en *enklisis* beide

kunnen hunnen klemtoon verliezen de persoonlijke voornaamw. *mij, wij, gij, jij, hij, zij*, in welk geval zij de gedaante *me, we, ge, je, ze* erlangen, *hij* krijgt dan de gedaante *hi* en, enclitisch, *i*, als *heefti* voor *heeft hij*. Zoo *hem* en *haar* toonloos zijn, worden zij als 'em en 'er uitgesproken, en het onzijd. voornaamw. *het*, in hetzelfde geval, veelal ook in het schrift, door 't uitgedrukt. Is *ik* toonloos, zoo wordt het bij *aphaeresis* (zie § 22. 1.) als 'k uitgesproken. Het hijwoord van plaats *daar* kan in het toonlooze *er* veranderen, en, eindelijk, is het voorzetsel *te* altijd toonloos.

Aanm. In 't oudere Nederlandsch werd het woord *vrouw* proclitisch met eenen eigennaam verbonden: *Ver Ida* voor *Vrouw Ida*, *Ver Ieve* voor *Vrouw Eva*, *Verbrechten zoon* voor *zoon van Vrouw Brechte*.

2. Zoodra een woord uit meer dan ééne lettergreep bestaat, moet eene dezer lettergrepen noodwendig met meer verheffing, dan de overige, uitgebracht worden; want, hebben de verschillende lettergrepen een even sterken klemtoon, zoo bestaat er geen band tusschen haar: zij staan onverschillig, als waren het afzonderlijke woorden, nevens elkander: eenheid kan slechts ten gevolge der ondergeschiktheid aan ééne ontstaan.

3. De klemtoon, die eene syllabe in een woord boven de andere treft, heet *syllabentoon*, in onderscheiding van den *woordtoon*, die in den zin een bepaald woord, en van den *zinton*, die in het zinverband eenen zin sterker doet uitkomen. Van deze drie soorten is weder onderscheiden de *rhetorische toon*, die, naar het bijzonder doel des sprekers, eene anders minder sterk geaccentueerde of wel toonlooze syllabe in een woord, of een anders zwak geaccentueerd woord in den zin doet uitkomen. Zoo kan men, bij voorbeeld, de anders toonlooze lettergreep van den meervoudsvorm van het woord *jaar*, in *het heeft jarén geduurd*, den toon geven, om de veelvuldigheid der jaren te doen uitkomen, en dient men in: *de leiders dezes volks zijn vérleiders* (Jes.), het toonlooze voorvoegsel ter liefde van de tegenstelling met verheffing van toon uit te spreken. Evenzoo in: *dat alles béleefden wij, maar God*

zij lof! wij óverleefden het (van der Palm). *Hij streeft er meer naar om België te winnen, dan te óverwinnen* (Knoop). In: *wij weten het, en God dank dát wij het weten* (van der Palm), heeft *dát* een hoogen toon, omdat, viel die op het tweede *weten*, de tegenstelling der beide zinnen niet zou gevoeld worden.

§. 42. Over den klemtoon in eenvoudige woorden.

In eenvoudige, zoowel oorspronkelijke als afgeleide woorden van meer dan ééne lettergreep ligt de klemtoon op de stamsyllabe, b. v.: *édel, gehóórzaamheid, vertéllen, gedúldig*. De verandering van den vorm door verbuiging of afleiding heeft dus geenen invloed op de plaats van den klemtoon: *édele, édeler* hebben den klemtoon op dezelfde lettergreep als *édel, gehóórzaamheid* op dezelfde als *gehóórzaam* en *gehóór*.

Aanm. De plaatsing van den klemtoon op de stamsyllabe staat met de verwaarloozing der uitgangen in verband. In talen, waar die verwaarloozing niet plaats had, geldt die regel van den klemtoon op de stamsyllabe dan ook geenszins. Nog kan men in woorden als *vijándelijk, wonderbárelijk* en dergel. waarnemen, hoe klankrijke uitgangen te weeg brengen, dat die regel niet gevolgd wordt.

Uitzonderingen:

1. Den klemtoon vereischen de afleidingsuitgangen:

1). *zalig, haftig* en, in eene bepaalde beteekenis, de uitgang *achtig*, bij voorb.: *armzálig, krijgsháftig, waaráchtig*. Beteekent de uitgang *achtig* zoo veel als *een zweem hebbende van* datgene, wat door den stam wordt aangewezen, alsdan heeft hij den klemtoon niet, bij voorb. *bláuwachtig*.

Aanm. De reden van het verschijnsel, dat deze uitgangen den klemtoon gekregen hebben, is daarin gelegen, dat zij uit twee bestanddeelen bestaan: *sel, haft* of *acht*, en den uitgang *ig*. Door de toevoeging van dit laatste achtervoegsel kreeg de voorgaande afleidingsuitgang zekere zelfstandigheid, waardoor het woord het aanzien van een samengesteld woord verkreeg: als zoodanig nu moest het den klemtoon op de lettergreep hebben, die de stam-syllabe van het tweede lid der samenstelling scheen te vormen. Zie § 43. II. 1. De uitgang *ig* trok zelfs den klemtoon op den toonloozen uitgang van het grondwoord in *vijándig* en op de vokaal van den uitgang in *armóedig*.

2). *ier*, *eel*, *in* en *es*, bij voorbeeld: *hoveniér*, *toonéél*, *koningin*, *voogdés*.

Aanm. De uitgangen *ier* en *eel* hebben waarschijnlijk den klemtoon gekregen, omdat zij gelijkgesteld werden met de bastaarduitgangen *ier* en *eel* in *kanselier* en *kasteel*. Op de uitgangen *in* en *es* heeft men waarschijnlijk *den* klemtoon gelegd, om het vrouwelijke in tegenoverstelling van het mannelijke te sterker te doen uitkomen. Alzoo zou de klemtoon op *in* en *es* een blijvend geworden rhetorische toon (§ 41. 3.) wezen. Ook *dievégge* heeft den klemtoon op den uitgang, daar het deze uitgang is, die dit vrouwelijke woord van het mannelijke *dief* onderscheidt. Desgelijks zegt men *klappéi*, waarschijnlijk voor *klappégge*, het vrouwelijk van *klappert*. - Heeft de uitgang *loos* den klemtoon in *goddelóós*, dan is het dat dit woord van aard veranderd is en als een tusschenwerpsel: *Goddelóós!* wordt gebézigd. Zoo krijgt *Júfvrouw*, als men een persoon met dezen titel roept, den klemtoon op de laatste lettergreep: *Jufvróuw*.

3). De vreemde uitgangen: *aadje*, *et*, *ij*, *ist*, *uur*, en de bastaarduitgang van werkwoorden: *eeren*; bij voorbeeld: *bosch-áádje*, *helmét*, *voogdij*, *bloemist*, *kwetsúúr*, *trotsééren*. Ook *moerás* heeft een vreemden uitgang en daarom den klemtoon op denzelfven.

2. De voorvoegsels *aarts*, *ant*, *on*, *oòr* en *wan*, zoo zij vóór substantieven in echten of onechten stamvorm komen, hebben den hoofdtoon; bij voorb.: *áártsschelm*, *ántwoord*, *óntrouw*, *ónmacht*, *óórsprong*, *wánhoop*. De weinige in gebruik gebleven werkwoorden met het voorvoegsel *wan* volgen het voorbeeld der zelfstandige naamwoorden en behouden den klemtoon op *wan*, als *wánhopen*, *wántrouwen*, even als de werkwoorden met *oor* (als *óórdeelen*) den klemtoon op *oor* behouden, naar het voorbeeld der substantieven, met welke zij in verband staan. Ook *ántwoorden* en *verántwoorden* hebben den hoofdtoon op het voorvoegsel *ant*. - Doch krijgt een zelf-standig naamwoord, van één dier voorvoegsels voorzien, een afleidingsuitgang, dan wordt de klemtoon achterwaarts verlegd: als: *aartsschélmsch*, *verantwóórdelijk*, *onmáchtig*, *oorsprónkelijk*, *wangúnstig*. Ja zelfs de adjektieven in den stamvorm, van een der voorvoegsels *aarts* of *on* voorzien, hebben den klemtoon op den stam: *aartslúi*, *aartsdóm*, *onréin*, *onwijs*, *ontróúw*; geen wonder dat dit ook met het

adjektief *wanschápen* het geval is. Be stamvorm van een werkwoord, van het voorvoegsel *her* voorzien, heeft den klemtoon op dit voorvoegsel, zoo de beteekenis *weder (op nieuw)* gedrukt wordt, bij voorb.: *hərbouw*, *hérdruk*; maar *herstél*, welk woord het eenvoudige begrip *vernieuwing* inhoudt.

Aanm. 1. Heeft een adjektief den klemtoon op het voorvoegsel *on* en niet op den stam, zoo is dit voor een rhetorischen toon te houden.

Aanm. 2. De levendigheid van den toon op het voorvoegsel *ant* heeft den stam van het woord *ambacht*, Goth. *andbahti*, geheel van vokaal beroofd en het woord tot *ambt* doen inkrimpen.

3. Wordt aan een woord van twee of meer lettergrepen, van welke de laatste een niet toonlooze uitgang is, als *vriéndsçhàp*, *vijànd*, *wónderbàar*, *spáárzàam*, de uitgang *lijk* toegevoegd en tegelijk eene euphonische *e* vóór dezen uitgang ingelascht, zoo heeft er eene verplaatsing des accents van de stamsyllabe op den uitgang des oorspronkelijken woords plaats, als: *vriéndsçhàppelijk*, *vijàndelijk*, *wonderbárelijk*, *spaarzámelijk*. In het woord *ordéntelijk* en, zoo als sommigen zeggen, *gezáméntelijk*, heeft, strijdig met allen regel, eene verplaatsing des accents op eene vroeger toonlooze lettergreep plaats. Beter dan *ordéntelijk* is *órdelijk*, *órdelijk* (of *órdentlijk*) en alleen goed is *gezámenlijk* (of *gezámentlijk*). In *arbéidzaam* van *árbeid* bewerkt de uitgang *zaam* dezelfde terugtrekking van den klemtoon.

Aanm. Met het valsche accent is *ordéntelijk* aan de bepaalde beteekenis van *voegzaam in de samenleving* gekomen, terwijl *ordenlijk* of *ordelijk* een meer algemeene beteekenis behoudt.

§ 43. Over den klemtoon in samangestelde woorden.

I. Bij de *oneigenlijke samenstelling* of *samenkoppeling* bestaat er over het algemeen geene vereeniging der beide samenstellende begrippen tot één begrip: bijgevolg geeft doorgaans geen der beide woorden zijne zelfstandigheid op, en behouden beide hun eigenaardigen klemtoon. Soms vordert het

eene uit zijnen aard een veel sterkeren toon dan het andere; doch in allen gevalle is de toon van een oneigenlijk samengesteld woord voor den *woordtoon*, soms voor een rhetorischen toon, en geenszins voor een wezenlijken syllabentoon te houden.

De *woordtoon* richt zich naar de volgende vretten. Vooreerst. Het bepalende zinlid heeft sterker klemtoon, dan het bepaalde. Dus heeft wel het *adjektief* of *bepaalde telwoord* in betrekking tot zijn substantief den hoofdtoon, en het *praedikaat* of *gezegde* den boventoon boven het onderwerp der rede, maar de bepaling van het adjektief en van het praedikaat, hetzij deze in een *objekt* of in een *bijwoord* besta, weder den boventoon boven adjektief of praedikaat. - Ten tweede. *Vormwoorden*, dat is, zoodanige woorden, die de betrekking van getal, tijd, of plaats slechts aanduiden, of betrekkingen hetzij van voorwerpen hetzij van volzinnen te kennen geven, met andere vroorden: *onbepaalde telwoorden*, *bijvoegel. voornaam-woorden*, *bijwoorden (van tijd of plaats)*, *voorzetsels* en *voegwoorden* hebben een lagen toon.

1. In woorden, uit een adjektief, met een substantief samengekoppeld, bestaande, heeft het adjektief als zoodanig den boventoon. Evenwel heeft daarnevens het substantief een min of meer sterken toon, als *eígnnàm*, *wíldzwíjn*. Krijgt het woord eenigermate het karakter van een eigennaam, dien de voorstelling des sprekers niet in zijne bestanddeelen oplost (zie II. 2. Aanm.), zoo heeft het substantief een even sterken toon, als *hóógeschóól*, en verliest het adjektief soms den toon geheel, als *gemeenebést*, *hooglééaraar*. Nemen de dus samengekoppelde woorden het karakter van eigenlijke samenstellingen aan, hetzij alleen in vorm als *blijmare*, *nieuwjaar*, hetzij in vorm en beteekenis beide, als *jónkheer*, *júfvrouw*, welke woorden, hoezeer met *jong* samengekoppeld, niet noodwendig een jongen persoon aanduiden, dan heeft hun eerste bestanddeel een overheerschenden toon.

Aanm. Wegens de levendigheid van den toon op het eerste bestanddeel wordt het tweede zelfs toonloos in de vormen *Jonker*, *Juffer* (zie § 6. 5. Aanm. 2.).

Ellénde, eigenlijk *ander land* (uit *el*, Goth. als, en *land*), heeft een valschen toon gekregen, doordien in later tijd de vorming van dit woord niet doorzien werd. Hoezeer *kléinood* regelmatig wordt uitgesproken, heeft *kleinódiën* een onduitschen toon, omdat het gevormd is naar het basterdlatijnsche *clenadium*.

2. *Dóófstóm*, *ópenbáár*, *kérsvérsch*, hebben, daar zij uit twee onderling nevensgeschikte adjektieven bestaan, een even sterken toon op beide bestanddeelen. - In woorden, uit een adjektief, van een bijwoord voorafgegaan, bestaande, heeft het bijwoord den hoofdtoon, wanneer het kwalitatief en intensief is, als *dónkerblauw*, *óveroud*; doch het adjektief, als het bijwoord een bijwoord van tijd is, als *overalomtegenwóórdig*. Beteekenen woorden, die dus samengesteld zijn, zoo veel als het adjektief in den superlatief, en is dus het bijwoord tot de waarde van een vormklank afgedaald, dan heeft het adjektief den hoofdtoon, als: *volzálig*, *alóúd*, *welédel*, *allergelúkkigst*, waar *aller* den superlatief slechts versterkt. - In de woorden *dérgelijke*, *míjnselijke*, enz. heeft natuurlijk het bepalende woord (*der*, *myns*) den boventoon.

3. In de werkwoorden, met kwalitatieve adjektieven of zelfst. naamwoorden of bijwoorden scheidbaar samengesteid, heeft het werkwoord, overeenkomstig den regel, een zwakkeren toon, dan het bepalende woord; bij voorbeeld *hóógàchten*, *liéfhèbben*, *gádeslààn*, *úitblinken*, *médenèmen*. De overige oneigenlijk samengestelde werkwoorden hebben een even sterken toon op beide bestanddeelen, als *spéleváren*, *rúilebúiten*; doch in *mínnekòzen*, *líefkòzen* is de toon op het eerste; in *spèleméijen* de toon op het laatste bestanddeel sterker.

4. In de telwoorden *dértien* enz., *twééhonderd* enz. heeft het eerste bestanddeel den hoofdtoon, omdat het de nadere bepaaldheid aan de getalbeplating geeft; in *anderhálf* enz. het laatste, omdat dit als beplating bij het uitgelaten naamwoord *gedeelte* behoort: *anderhalf* toch is zoo veel als *het andere*, d. i. *tweede gedeelte*, *half*.

5. In de samengestelde voornaamwoorden: *degéne* enz. is het lidwoord, als altijd (zie § 41. 1.), toonloos. In *elkánder*, *malkánder*, heeft *ánder* als objekt den hoofdtoon.

6. 1). In de partikels, die uit een substantief bestaan, van een bepalend woord voorafgegaan, heeft het substantief den hoofdtoon, als het bepalend woord een vormwoord is; maar het bepalende woord, wanneer dit een kwalitatief adjektief of bepaald telwoord is. Alzoo heeft het substantief den hoofdtoon in: *middelwíjl*, *eenigermáte*, *allenthálve*, *menigwérf*, *allerléi*, *velerhánde* (welke beide telwoorden tot deze klasse behooren); het bepalende woord, in: *éénsdeels*, *blóótshoofds*, *tiénvoud*, *díkwíjls* (in de wandeling zelfs *dikkels*, met toonlooze e). Soms wordt de accent op het substantief gelegd, niettegenstaande het eerste bestanddeel geen vormwoord is, te weten, wanneer de beteekenis van het adjektief niet gedrukt wordt, doordien de gansche uitdrukking oneigenlijk wordt opgevat, bij voorb. in (*van*) *lieverléde*. *Goedertiéren* heeft den klemtoon op het laatste bestanddeel, omdat het door onmiddellijke afleiding van bijwoord adjektief geworden is, zie beneden: III. 2). Heeft in *sómtíjds*, *áltíjd*, het vormwoord den hoofdtoon, zoo is dit een rhetorische toon. In *míjneníwege* heeft *wége* de waarde van een voorzetsel en alzoo een zwakken toon.

2). Partikels, die uit een voorzetsel met een geregeerd naamwoord bestaan, hebben, volgens den regel, den klemtoon niet op het voorzetsel, daar dit een vormwoord is, maar op het geregeerde woord; bij voorbeeld: *onderwég*, *overál*, *terstónd*, *inderdáád*, *naarmáte*, *omstrééks*, *voorwáár*, *bovendíén*, *nadát*, *vandáár*, *déswegens*, *éérshalve*. Alleen *derhálve*, *weshálve* (en niet zelden *desgelíjks*) wijken af: zij behoorden *dérhalve*, *wéshalve* te luiden.

3). De partikels bestaande uit een substantief, een voornaamwoord of een bijwoord, dal de plaats eens substantiefs vervangt, als eerste, en uit een bijwoord als tweede bestanddeel, hebben den toon op dit laatste, vermits dit, als een bestanddeel van een nevensgaand of daarbij gedacht werkwoord te beschouwen, de meeste bepaaldheid aan den zin geeft; bij voorbeeld: *ik vaar stroomáf*, waar *áf* met *ik vaar* één werkwoord (*áfvaren*) uitmaakt; dus ook: *bergóf*, *daaráf*, *daarhéén*. Alleen *waarts* heeft den klem-

toon niet: *hémelwaarts*, *dérwaarts*: ook is *waarts* buiten staat met een werkwoord eene samen koppeling te vormen.

4). De partikels, eindelijk, uit twee bijwoorden samengekoppeld, hebben den lagen toon op het eerste, hetwelk tot versterking of vervollediging van het begrip des anderen strekt. Het laatste toch maakt de eigenlijke bepaling uit van het praedikaat des volzins, waartoe zulke bijwoorden behooren; het eerste geeft slechts meer kracht of volledigheid aan die bepaling. Aldus: *weléér*, *voorhéén*, *evenmín*, *evenwél*, *rondóm*, *voorúít*, *alzóó*, *noqtáns*. In *ofschóón* strekt *schoon* slechts tot versterking van het voegwoord *of*: niettemin heeft *schoon* den hoofdtoon gekregen, vermits *of* aan dit woord, als het ware, zijne voegwoordelijke kracht overdoet, in dier voege, dat *schoon* ook zonder *of* als voegwoord kan optreden. In het causale *zoodát* heeft (in onderscheiding van *zóó dat*, hetwelk de wijze waarop te kennen geeft) *zoo* zijna alle kracht van beteekenis verloren, en is dit woordje dus slechts van een lagen toon voorzien. Krijgt in zulke partikels, waar dit mogelijk is, het eerste bestanddeel mede den klemtoon, dan is dadelijk de samen koppeling opgeheven, en de aard en beteekenis der samenstellende woordjes veranderd. Aldus verschillen: *veelméér* en *veel meer*, *veeléér* en *veel eer*, *voorhéén* en *voor (mij) heen*, *voorúít* en *voor uit*, *evenwél* en *even wel*, *hoezéér (ofschoon)* en *hoe seer (in welke mate)*.

II. In *eigenlijk samengestelde* woorden ligt de klemtoon op de stamsyllabe van het bepalende woord, bij voorbeeld: *bóvenhuis*, *Gódmensch*, *dáglicht*, *húlprijk*, *záágmolen*, *práátziek*, *léérschool*, *kóópman*, *zéégroen*, *bijnaam*.

Aanm. De sterkte van den toon op het eerste bestanddeel der samenstelling heeft in enkele woorden het tweede bestanddeel tot den rang van een toonloozen uitgang doen afdalen. Aldus in *wingerd*, *bongerd*, *wereld*, *bakkes (bakhuis)*, *wammes (wambuis)*. Zie § 6. 5.

Uitzonderingen:

1. De eigenlijk samengestelde adjektieven, van den afleidingsuitgang *ig* voorzien, hebben den hoofdtoon op de stam-

syllabe van het tweede bestanddeel, *lofwáárdig*, *zinlédig*, *dienstwillig*, *merkwáárdig*.

2. De samengestelde eigennamen van plaatsen hebben veelal den klemtoon op het hoofdwoord, als: *Amsterdám*, *Enkhúizen*, 's *Gravenháge*, 's *Hertogenbósch*, *Heilóó*.

Aanm. De reden hiervan zal wel voornamelijk hierin te zoeken zijn, dat deze samenstellingen, als bloote *namen* geldend, door het oordeel niet in, hare samenstellende begrippen ontleed en dus niet als samenstellingen gevoeld worden, zie I. 1.

3. Op het tweede bestanddeel hebben mede den hoofdtoon de gemeene namen: *stadhúis*, *burgemééster*, *heerenknécht*, *karnemélk*, *katról*, *hagedís*, *madeliéf*, en het werkwoord *slabbákken*. Ook zegt men *meêdóógen*, hoezeer, wanneer in dit substantief het eerste bestanddeel (*mede*) de apokope niet ondergaat, de klemtoon naar behooren op hetzelfde rust: *médedoogen*.

Aanm. De reden van den valschen klemtoon in deze woorden is, dat zij het karakter van eigennamen bekwamen, als *stadhuis*, *burgemeester*, of wel dat de aard der samenstelling niet meer begrepen werd. De reden van den valschen toon van *karnewelk* schijnt in de vrees van eenig misverstand te zoeken. Bij de apokope van het eerste bestanddeel van *meedoogen*, kreeg dit het karakter van een bloot voorvoegsel, ten gevolge waarvan het den hoofdtoon verloor.

III. 1. 1). De van samengestelde werkwoorden afgeleide substantieven op *er*, *ing*, *sel* en *ling* behouden den klemtoon op hetzelfde bestanddeel, waarop het werkwoord, waarvan zij zijn afgeleid, dien heeft; bij voorbeeld: *ondernémer* en *ondernéming* van *ondernémen*, *overháásting* van *overháásten*; maar *vóórtduring* van *vóórtduren*, *ónderkruipsel* van *ónderkruipen*, *áfleider* en *áfleiding* van *áfleiden*. Men zegt *wéderstander* en niet *wederstánder*, omdat men voorheen *wéderstaan* in plaats van *wederstáán* zal gezegd hebben. Verder: *áfstammeling* en *áánkomeling* van *áfstammen* en *áánkomen*, maar: *afhángeling* en *nakómeling*, welke beide, hoezeer van *áfhangen* en *nákomen* afgeleid, hun accent verplaatst hebben op het verbaal bestanddeel, omdat deze substantieven van de werk-

woorden *afhangen* en *nakomen* in overdrachtigen zin afkomen: wordt nu een werkwoord, met eenige partikel samengesteld, in overdrachtigen zin genomen, zoo verliest veelal de partikel den hoofdtoon: *áfhangeling*, *nákomeling* zou iemand of iets, dat in den eigenlijken zin *afhangt* of *nakomt*, beteekenen.

Aanm. Bij *nabúúrschap*, vergeleken met *nábuurschap*, bespeurt men een dergelijk verschijnsel. *Nábuurschap* is onzijdig en beteekent *de betrekking van nabuur* in eigenlijken zin; *nabúúrschap* is vrouwelijk en beteekent, bij overnoeming, *den omtrek van samemwonende burenen*. - *Eerbiedenis*, van *éerbied* afgeleid, verplaatst den klemtoon, als ware het om te voorkomen, dat het woord voor samengesteld uit *eer* en *biedenis* gehouden worde.

2). De echte en onechte stamvormen van samengestelde werkwoorden hebben den klemtoon op het eerste bestanddeel, onverschillig of het werkwoord, waarmede zij in verband staan, den klemtoon op het eerste of het laatste bestanddeel hebbe, aldus: *óptocht* van *óptijgen*, *ínhoud* van *ínhouden*, maar ook: *ónderhoud* van *onderhóúden*, *wéderspraak* van *wederspréken*, *ónderwerp* van *onderwérpen*, *ónderwijs* van *onderwízen*, *ómvang* van *omvángen*, *mísdaad* van *misdóen*. Met uitzondering van *overlég*, dat den toon behoudt op het bestanddeel, waarop *overléggen* dien heeft, en van *misbáár*, dat, misschien ter voorkoming eener mogelijke verwarring met het adjektief *mísbaar* van *missen*, den klemtoon op de laatste lettergreep heeft. - *Aángenaam* heeft den klemtoon op het eerste, maar *voornáám* heeft hem op de laatste lettergreep, wellicht om verwarring met het zelfst. naamw. *vóórnaam* te voorkomen.

Aanm. Wij vermeldden hier (onder 1) en 2.) mede de afgeleide substantieven en stamvormen van de onafscheidbaar met bijwoorden verbonden werkwoorden, welke wij boven (§ 33. 2) als op de grens tusschen de afleiding en de samenstelling staande beschouwden.

3). Werkwoorden, die in verband staan met samengestelde substantieven, behouden den toon, waar deze substantieven dien hebben: *wédijveren* van *wédijver*, *árgwanen* van *árgwaan*, *zégepraten* van *zégepraal*.

4). De van samengestelde woorden afgeleide adjektieven, die van een afleidingsuitgang voorzien zijn, hebben weder den

klemtoon op de stamsyllabe van het laatste bestanddeel, als *almáchtig* van *álmacht*, *misdádig*, *ligchámelijk*, *aannémelijk*, *oudvaderlijk*. Alleen dan, wanneer zulk een adjektief afkomt van een samengesteld substantief, waarvan het eerste lid mede een substantief is, behoudt het den klemtoon op het eerste bestanddeel, dus: *schóólmeesterachtig* van *schóólmeester*, *óórdeelkundig* van *óórdeelkunde*, *geschiedkundig* van *geschiedkunde* (d. i. *geschiedeniskunde*, zie §. 58. I. 2. Aanm. 2.); *geschiedkúndig* ware eene samensteiling uit *geschiedenis* en *kundig*.

Aanm. Dus kan men wel spreken van *eene geschiédkundige fout*, eene fout, die op het veld der geschiedkunde begaan is; maar niet van *eene geschiedkúndige fout*.

5). Substantieven, afgeleid van samengestelde adjektieven, hetzij al of niet in den stamvorm, behouden den klemtoon op dezelfde plaats, waar die adjektieven hem hebben: *algóédheid*, *nalátigheid*, *ontogánkelijkheid*, *schóólmeesterachtigheid*.

2. 1). De samenstellingen, door de kracht van een afleidingsvorm ontstaan, hebben den klemtoon op het eerste bestanddeel, als *wijnrinker* van *wijn drinken*, *vierentwintigponder*, uit *vier en twintig* en *pond*, *heen-en-wéér-gedraaf* (uit *heenen-weer* en *gedraaf*), *schádeloosstelling*. Alleen de adjektieven, wier laatsle lid door een afleidingsvorm gekenmerkt is, hebben weder den klemtoon op het laatste lid der samenstelling, bij voorb.: *goedhártig*, *vrijwillig*, *zoodánig*, *alledáágsch*, *binnendíjksch*, *uithéémsch*, *snelgewíékt*, *breedgetákt*. Zoo men *binnenlandsch* zegt, geschiedt dit in tegenstelling van *búitenlandsch*, en weêrkeurig *búitenlandsch* in tegenoverstelling van *binnenlandsch*; alzoo hebben deze woorden een rhetorischen toon. Ook het eerste lid in woorden als *bréédgetakt*, *hóóggetopt* kan aldus den nadruk krijgen, welken *plát* in *plát-boom* immer heeft, waarschijnlijk ten gevolge van het uitvallen der vormsyllabe *ge*.

2). De woorden, door de kracht eener onmiddellijke afleiding samengesteld, hebben den klemtoon op het eerste lid, bij voor-

beeld: *éérbied, álbedil, brékespel, práátgraag, spríng-in-'t-veld, réikhalzen, lángbeen, kwíkstaart, blááskaak*. De werkwoorden als *bééldhouwen, plúímstrijken* enz. behouden den klemtoon, waar *bééldhouwer, plúímstrijker* dien heeft; des gelijks *evenáren (evenáárden)*, waar *evengeáárd (of evenáárdig)* dien heeft. Infinitieven als *het vroegópzijn*, het *heen-en-wéêrloopen*, hebben den klemtoon op het eerste lid, en wel op het tweede bestanddeel van hetzelfde, overeenkomstig den regel, die in eene samenkoppeling uit twee bijwoorden den klemtoon op het laatste gebiedt te plaatsen. - Woorden, daarentegen, die, ten gevolge hunner aanwending als adjektieven, samengesteld, of, zoo zij reeds oneigenlijk samengesteld waren, eigenlijk samengesteld werden, hebben den hoofdtoon op het laatste lid, als: *alwétend, schrikbárend, hoogdrávend, welsprékend, godvergétend, schoorvóétend, aadhóúndend (áánhoudend is een tegenw. deelw.)*. Zie voorts § 59. II. 5. - Wordt het zelfst. naamwoord *vierkant* als bijvoegelijk naamwoord gebezigd, zoo heeft het den klemtoon op het laatste bestanddeel: *vierkánt*, en wordt de bijwoordelijke uitdrukking *goe'koop* of *goeden koop (bon marché)* als adjektief gebruikt, zoo ontstaat eene samenstelling, mede met den klemtoon op het laatste lid: *goekóóp*. - Over *goedertíeren* zie boven: I. 6. 1).

IV. Omtrent den hoofdtoon in samengestelde woorden, wier eerste lid in zich zelve samengesteld is, valt het volgende op te merken. Is het eerste lid eigenlijk samengesteld, zoo krijgt zijn eerste bestanddeel; is het oneigenlijk samengesteld, zoo krijgt zijn tweede bestanddeel den klemtoon. Bij voorbeeld: *kóópmans-zoon, éikeboom-blad, míddag-maal, mórgenzonnestraal, brándwaarborg-maatschappij*; maar: *oudemánnenhuis, goudenúúrwerk-maker*.

§ 44. Over den bijtoon en de toonlooze syllaben.

Wij gewaagden tot dus verre slechts van den klemtoon bij

uitnemendheid. Doch nevens de syllabe, met den hoofdtoon bedeed, hebben de overige lettergrepen eens woords een min of meer lagen toon; den minst lagen, na den hoofdtoon hoogsten toon, noemt men *bijtoon*; eene syllabe, die den zwakst mogelijken toon heeft, noemt men *toonloos*.

1. Den bijtoon hebben: de stamsyllabe der woorden, die, van een der hoofdtonige voorvoegsels voorzien zijn, als: *áárts-schèlm*, *ántwoòrd*, *ónwil*, *óórspròng*, *wánhoòp*; de stam-syllabe der woorden, die een der hoofdtonige uitgangen hebben, als: *ràmpzálig*, *èrnstháftig*, *waàráchtig*, *hòveníer*, *toònéél*, *kòningín*, *voògdés*, *slijtááje*, *hèlmét*, *voògdíj*, *bloèmist*, *kwètsúúr*, *hàlvééren*; de hoofdtonige voorvoegsels, zoo zij vóór adjektieven komen, als: *aàrtsdóm*, *ònreín*, *veràntwóórdelijk*, *oòsprónkelijk*, *wànschápen*; de stamsyllabe van naamwoorden van meer dan ééne syllabe, waarvan de laatste niet toonloos is, bijaldien de uitgang *lijk* aan zulk een woord wordt toegevoegd, als: *vijándelijk*, *vriendscháppelijk*, *wònderbárelijk*.

2. Voorts hebben den bijtoon: de achtervoegsels, die een andere vokaal dan de toonlooze *e* of *i*, en toch niet den hoofdtoon hebben, als: *heilànd*, *síeraàd*, *dánkbaàr*, *gróenàchtig*, *eígendòm*, *gehóórzaàmheid*, *máágdelij*, *jóngeling*, *schríjdelings*, *vrúchteloòs*, *droéfenis*, *ármòède*, *béterschàp*, *zúidwaàrts*, *schádùw*, *kévie*, *tóóvenaàr*, *Spánjaàrd*, en de uitgang *ing* in substantieven, van gebruikelijke werkwoorden afgeleid, wanneer de stamsyllabe niet onmiddellijk vóór de syllabe van den uitgang gaat, als: *óefening*, *verbétering*.

3. In samengestelde woorden heeft den bijtoon de stamsyllabe van dat der beide bestanddeelen, hetwelk den hoofdtoon niet heeft: als: *níeuwjaàr*, *liefhèbben*, *eènigermáte*, *èvenwél*, *dáglicht*, *zínledig*, *lángghànd*. Wanneer het tweede lid eener samenstelling zelf weder samengesteld is, dan heeft het eerste van zijne bestanddeelen een sterkeren, het tweede een zwakkeren bijtoon, b. v. *pálm-zóndàg*, *wápen-stíl-stànd*.

4. Toonloos zijn al de verbuigingsuitgangen en alle afleidings-

syllaben, in welke de zwakke e voorkomt, bij voorb.: *háten, wóorden, gegéven, bevél, verliés, góéde, líéfde, árend*; benevens de uitgangen *ig, tig, lijk* en *ing*, wanneer voor deze laatste de stamsyllabe onmiddellijk voorafgaat, als: *goédig, dértig, éérlijk, stémming*.

§ 45. Over den klemtoon in vreemde naamwoorden.

1. Over het algemeen hebben de in het Hollandsch opgenomen vreemde naamwoorden, zoo zij op eene konzonant eindigen, naar de Fransche wijze, den klemtoon op de laatste syllabe, bij voorbeeld: *garnizóén, kanáál, klimáát, dukatón, oceáán, foliánt, magazijn, kalót, fabrijk, matrás, beschúit, kantóór, fióól, koméét, harpúis, radijs, kolóm, patróón, ciprés, cemént*.

Uitzonderingen zijn:

1). Die woorden, welke meer tot de taal der geleerden behooren, als: *cánon* (*regel*, dat aldus onderscheiden is van *kanón, grof geschut*), *cháos, néctar, súbstantief, ádjektief, dóctor, réctor*, enz.

2). De Oostersche woorden, die niet door middel van het Fransch tot ons gekomen zijn, als; *Sábbath, Tálmud, Sátan, Chérub, Séraph, Sánhedrin, Súltan*.

3). De woorden, die om hunnen uitgang of geheel hun voorkomen min of meer als Hollandsch werden aangemerkt, bij voorbeeld: *túlband, májesteit, zéfir, bísschop, támboer* (*trommelslager*), *hárnas, hórizon, kónzonant* en *áltaar* (schoon men ook *konzonánt* en *altáár* uitspreekt). In vorm geheel verhollandscht werden *schéúrbuik* (*scorbut*) en *kórtegaard* (*corps de garde*).

4). De woorden, die eenen toonloozen uitgang gekregen hebben, als *notáris, commissáris, kérker, kámer, táfel, éngel, klóóster, cilínder, diáken, déken* (*decanus*); in *barométer* en *thermométer* bracht de toonloosheid der slotsyllabe

zoo zeer een Duitsch aanzien te weeg, dat de accent, tegen den aard dezer Grieksche woorden, op de voorlaatste te staan kwam; *hexámeter* en *pentámeter* bleven tot de taal der geleerden beperkt en behielden dus den behoorlijken klemtoon.

2. Eindigt een vreemd naamwoord op eene vokaal, zoo beeft de tweede of de derde van achteren den klemtoon, als: *histórie*, *spécie*, *collégie*, *académie*, *pódagra*, *láva*, *écho*, *índigo*.

Uitgezonderd zijn de woorden op *ij* en *ei*, die op deze uitgangen den klemtoon leggen, als: *melodíj*, *kopíj*, *galéi*, *valléi*. Men zegt ook *theoríe*: volgens deze uitspraak zou de spelling *theorij* de voorkeur verdienen (zie § 11. 3. Aanm. 1.). Voorts behouden eenige hun vreemd accent: *autodafé*, *bureáu*, *kolibrí* enz.

3. In inheemsche woorden blijft bij de verlenging door verbuiging- of afleidingssyllaben de klemtoon natuurlijk op zijne rechtmatige plaats: in vreemde woorden, daarentegen, verhuist hij met de verandering in den aard en het aantal der lettergrepen, als: *proféssor*, *professóren*; *muzíek*, *muzikáál*; *éther*, *ethérisch*; *melodíj*, *melódisch*; *nátie*, *nationáál*.

Derde boek. Over den aard en de verbuiging der woorden.

Inleiding.

§ 46. *Over de rededeelen in het algemeen.*

1. De mensch spreekt om uit te drukken, wat hij denkt. Het woord, hetwelk dat wat de spreker aangaande eenig voorwerp denkt, tot inhoud heeft, noemt men *werkwoord*. Het voorwerp der gedachte zelf wordt door een woord te kennen gegeven, dat *naamwoord* heet.

2. Het kan zijn, dat de gedachte op een voorwerp slechts in zoo verre toepasselijk is, als het met zekere *hoedanigheid* is bedeed. Deze hoedanigheid dus moet uitgedrukt worden. Het geschiedt mede door een naamwoord, maar dat *bijvoegelijk* heet, omdat het ter bepaling wordt toegevoegd aan de naamwoorden, die het voorwerp der gedachte te kennen geven en in tegenoverstelling van de bijvoegelijke naamwoorden *zelfstandige* naamwoorden heeten.

3. Het is niet altijd noodig, het voorwerp der gedachte te *noemen*: vaak kan men er mede volstaan het bloot als met den vinger aan te duiden. De woorden, die dit doen, heeten *voornaamwoorden* (§ 1. 1. Aanm.). Die aanduiding geeft eenigermate de plaats te kennen, waar zich het voorwerp bevindt. Wordt het voorwerp uitdrukkelijk genoemd en het voornaam-

woord slechts gebezigd om de plaats, waar het voorwerp zich bevindt, door aanwijzing aan te duiden, dan wordt het voornaamwoord *bijvoegelijk* gebruikt.

4. Het begrip van *getal* is van gansch bijzonderen aard. De taal kan niet zonder zekere klanken, die, des noodig, aangeven, *hoe veel* voorwerpen er zijn. De klanken, die deze taak vervullen, heeten *telwoorden*. Stelt men zich de voorwerpen tot eene som vereenigd voor, zoo bezigt men de *grondgetallen*; stelt men ze zich voor als in orde van tijd of plaats gerangschikt, zoo bezigt men de *rangschikkende getallen*.

5. De woorden, die dienen om bij het begrip, door het werkwoord of adjektief uitgedrukt, zekere bepalingen van plaats, tijd, wijze, graad of omstandigheid te kennen te geven, heeten *bijwoorden*.

6. Die bijwoorden, bij welke de afmetingen eens lichaams als maatstaf ter plaatsbepaling aangewend worden, heeten *voorzetsels*, zoodra bij hen het voorwerp gemeld wordt, welks afmeting wordt bedoeld.

7. Met een *substantief* (hetzij zelfstandig naamwoord, hetzij zelfstandig voornaamwoord) en *werkwoord*, met andere woorden, met een *subjekt* en *praedikaat*, is een zin volkomen. De overige woorden: het *adjektief* (hetzij bijvoegelijk naamwoord, hetzij bijvoegelijk voornaamwoord), het *telwoord*, het *bijwoord* en het *voorzetsel* met zijn naamwoord, dienen om de gedachte nader te bepalen.

8. Alzoo zijn al de deelen verklaard, welke in den volzin, van hoeveel bepalingen ook voorzien, kunnen voorkomen. Doch de eene gedachte kan met de andere, de eene volzin met den anderen in verband gebracht moeten worden. Hiertoe dienen, 1^o eene klasse van voornaamwoorden, welke men *bepalende (determinatieve) voornaamwoorden* noemt, en waartoe ook het *lidwoord* behoort; 2^o eene klasse van *bijwoorden*, die mede *bepalende* bijwoorden heeten: de woorden van deze beide klassen staan binnen de grenzen van den zin zelven; 3^o eene klasse van *voornaamwoorden*, die *betrekkelijke*

voornaamwoorden genoemd worden; 4^o eene klasse van woorden, die van hunnen logischen inhoud beroofd zijn om bloot het zinverband te kennen te geven, en *voegwoorden* heeten: de woorden van deze beide laatste klassen staan tusschen de zinnen in.

9. Eindelijk bezit de taal zekere klanken, die slechts een *gevoel* uitdrukken. Zij heeten *tusschenwerpsels*, omdat zij, buiten het logisch of grammatisch verband, te midden der rede geworpen worden.

10. Wij zullen de woorden in de volgende orde behandelen: 1. *het zelfstandig naamwoord*, 2. *het bijvoegelijk naamwoord*, 3. *het voornaamwoord*, 4. *het lidwoord*, 5. *het telwoord*, 6. *het werkwoord*, 7. *het bijwoord*, 8. *het voorzetsel*, 9. *het voegwoord* en 10. *de tusschenwerpsels*. Vooraf echter eenige aanmerkingen over de grammatische betrekkingen in het algemeen.

§ 47. Over de grammatische betrekkingen.

1. De verschillende rededeelen staan tot elkander in betrekking, en niet alleen dit, maar ook de spreker kan, met betrekking tot zich zelven, zich de objekten der gedachte op verschillende wijzen voorstellen. De taal nu bezit het vermogen om zoowel de verschillende betrekkingen van de begrippen, die de zin inhoudt, onderling, als de verhouding van den spreker tot het objekt der gedachte, door zekere veranderingen in den vorm der woorden weder te geven. De verandering ter uitdrukking dier betrekkingen door de woorden ondergaan, noemt men *verbuiging* (*flexie*), een woord, dat zoowel op de verandering des werkwoords als op die des naamwoords toepasselijk is.

Aanm. De *woordbuiging* verschilt hierin van de *woordvorming*, dat, terwijl de ter woordvorming toegevoegde of veranderde klanken een nieuw woord voortbrengen, de ter verbuiging toegevoegde of veranderde klanken slechts eene veranderde betrekking van één en hetzelfde woord uitdrukken.

2. Wanneer men van veranderingen in den vorm der woorden, van verbuiging spreekt, neemt men eenen *grondvorm* aan, die als onverbogen beschouwd wordt, terwijl de verbogene woorden voor wijzigingen van dezen grondvorm gelden. Als zulk een grondvorm beschouwt men voor het *substantief* dien vorm, met welken men het voorwerp *noemt* of *roept* (*nominatief* of *vocatief*). Van het *adjektief* is die vorm, in welken het, met het werkwoord *zijn* verbonden, als *praedikaat* voorkomt, de grondvorm. Van het *werkwoord*, eindelijk, is de *infinitief*, wanneer men slechts den uitgang (*en*) wegdenkt, als de grondvorm aan te merken.

Aanm. De grammatische grondvorm is wel te onderscheiden van den etymologischen stamvorm. De stamvorm des werkwoords toch is geenszins de infinitief; integendeel, men vindt dezen bij de oudste ongelijkvloeiende werkwoorden meestal in het praeteritum (zie § 31. 2. Aanm. 2.) en bij de overige komt de imperatief den stamvorm nader dan de infinitief. Voorts is, wel is waar, de grondvorm der naamwoorden thans niet van den stamvorm onderscheiden; doch in het Gothisch was de nominatief van vele naamwoorden door den uitgang *s* gekenmerkt, en alzoo van den grondvorm verschillend, terwijl het adjektief, ook praedikatief gebruikt, het geslacht en getal des subjekts in zijnen vorm uitdrukte.

3. Niet alle woordsoorten zijn verbuigbaar. *Onverbuigbaar* zijn 1^o *de bijwoorden*, die verbuiging ter uitdrukking der trappen van vergelijking afgerekend, die de kwalitatieve bijwoorden met de adjektieven gemeen hebben; 2^o *de voorzetsels*; 3^o *de voegwoorden*; 4^o *de tusschenwerpsels*. Men begrijpt deze vier soorten samen onder de benaming *rededeeltjes* (*partikels*).

Aanm. Het *bijwoord* is onverbuigbaar, omdat het in den volzin eene onafhankelijke plaats bekleedt, en voorts geene der betrekkingen, die andere, verbuigbare, rededeelen door hunne vormveranderingen uitdrukken, in het begrip des bijwoords valt. Het *voorzetsel* en het *voegwoord* omschrijven betrekkingen: het begrip van betrekking maakt hun wezen uit, on slechts daar, waar de betrekking iets bijkomends bij het grondbegrip eens woords uitmaakt, kan het de grond der verbuiging van zulk een woord wezen. Het *tusschenwerpsel*, eindelijk, stant buiten alle grammatische of logische betrekking tot de rede en hare deelen.

4. De betrekkingen, welke door bepaalde verbuigingsvormen worden uitgedrukt, zijn: 1) *Geslacht*, 2) *Naamval*, 3) *Getal*, 4) *Trap* of *Graad*, 5) *Persoon*, 6) *Tijd*, 7) *Wijze*.

1.) Tot de grammatische betrekkingen behoort het *geslacht*

slechts in zoo verre, als het de grond is eener vormverandering, door de bijvoegelijke woorden (adjektieven, adjektieve voornaamwoorden en telwoorden en het lidwoord) ondergaan ter aanduiding van het verband, waarin zij tot het substantief staan. Onze taal onderscheidt niet alleen een *mannelijk* en *vrouwelijk* geslacht, maar drukt ook de *onverschilligheid van het geslacht* in den vorm der bijvoegelijke woorden uit. Zoo zijn er dan drie geslachten in onze taal: *het mannelijke*, *het vrouwelijke* en *het onzijdige geslacht*. - De geslachtsverandering der bijvoegelijke woorden, ter aanduiding van het verband, waarin zij tot de zelfstandige naamwoorden of voornaamwoorden staan, noemt men *motie* of *metaschematismus* (*vervorming*).

Aanm. Op zich zelve beschouwd, behoort het geslacht niet tot de betrekking-begrippen, daar het in de zelfstandigheid zelve begrepen is. Ook wordt het aan de zelfst. naamwoorden en zelfst. voornaamwoorden niet door verbuiging uitgedrukt; maar de stamvorm zelve reeds beduidt een mannelijk of vrouwelijk voorwerp, en zoo al het vrouwelijk geslacht door een aangevoegden uitgang van den mannelijken stamvorm verschilt, behoort deze vormverandering tot de woordaflleiding, daar met de verandering werkelijk een verschillend voorwerp aangeduid en dus een nieuw woord gevormd wordt (vergel. § 47. 1. Aanm.), weshalve wij ook de vervrouwelikkende uitgangen onder de afleidingsuitgangen vermeld hebben (§ 32. 2. 1.) en (Afd. I. Hoofdst. 2.) behandelen zullen.

2). Het substantief geeft door eene eigenaardige vormverandering de betrekking te kennen, in welke het begrip, door hetzelfde uitgedrukt, tot de handeling staat. Deze betrekking heet *naamval*. Onze taal heeft voor de naamwoorden vier zulke naamvallen: den *nominatief*, die aanduidt, dat het naamwoord het *onderwerp* der rede is; den *genitief*, die het voorwerp, dat *de oorsprong* der zaak is, te kennen geeft; den *datief*, die het voorwerp, dat *deelnemend*, en de *accusatief*, die het voorwerp, dat *lijdelijk* in de handeling betrokken is, aanduidt. Bij deze naamvallen kan men nog een vijfden voegen: den *vocatief*, die een voorwerp voorstelt als *tegenover den spreker* aanwezig. Doch daar de vocatief buiten het verband der rede staat, kan hij slechts in oneigenlijken zin naamval genoemd worden. - In deze vormverandering deelen de bij het zelfstandige

naamwoord behoorende bijvoegelijke woorden ter aanwijzing van hun verband met dit zelfstandig naamwoord.

3). Door verschil van vorm wordt in de zelfstandige naamwoorden te kennen gegeven, of een voorwerp *afzonderlijk* of *in vereeniging met andere gelijksoortige* gedacht wordt. Dus zijn er twee getalvormen: *het enkelvoudige* en *het meervoudige getal*. - De nauwkeurige bepaling van het getal blijft aan de telwoorden overgelaten. - De adjektieve woorden, zoo wel als de werkwoorden, drukken in hunnen vorm het getal uit van het zelfstandig naamwoord of voornaamwoord, tot hetwelk zij behooren.

Aanm. 1. Oorspronkelijk had niet het substantief als zoodanig eenen meervoudsvorm, maar elke *naamval* had den zijnen.

Aanm. 2. Eigenlijk behoort ook het getal niet tot de betrekkingbegrippen: toch wordt het hier vermeld, omdat het den grond van eene secundaire verbuiging uitmaakt, en eene vormverandering medebrengt, die niet tot de afleiding kan gebracht worden.

4). De *graad* of *trap van vergelijking* is eene vormverandering uitsluitend aan de hoedanigheidswoorden (bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden) eigen. Voorwerpen of werkingen toch zijn met andere voorwerpen of werkingen slechts in zoo verre vergelijkbaar, als derzelve hoedanigheden naar elkander worden afgemeten. De taal heeft hier twee verschillende vormen ter harer beschikking: den *comparatief* of *vergrootenden*, en den *superlatief* of *overtreffenden trap*. De eerste duidt aan, dat de hoedanigheid aan eenig voorwerp in een hooger graden toekomt, dan aan eenig ander voorwerp. De tweede duidt hetzelfde aan, doch doet tevens het voorwerp, welks hoedanigheid met die van andere voorwerpen vergeleken is, als het eindpunt van eene reeks van voorwerpen beschouwen. Het adjektief in zijnen gewonen vorm, in welken het de hoedanigheid zonder vermelding van eenigen graden van sterkte uitdrukt, heet, in tegenoverstelling van de vermelde trappen van vergelijking, in den *positief* of *stellenden trap* te staan. - De vormverandering der adjektieven en bijwoorden, door welke die graden der hoedanigheid worden uitgedrukt, noemt men *gradatie* of *comparatie*.

Aanm. De gradatie behoort deswegens onder de grammatische betrekkingvormen, omdat zij den grond eener syntaktische verbinding uitmaakt.

5). Het werkwoord verandert in vorm naar gelang óf de spreker zelf, óf eenig ander wezen of voorwerp het onderwerp der rede is. Is de spreker niet zelf het voorwerp der rede, dan is dit of een persoon, met welken hij zich onderhoudt, of een wezen of voorwerp, over hetwelk hij het woord voert. Verder sluit de spreker bij zich zelven anderen in en maakt hen met zich tot het onderwerp der rede, of hij spreekt verscheidene personen tegelijk aan, of, eindelijk, is een meertal van personen of voorwerpen buiten den spreker en den aangesprokene het onderwerp der gedachte. Voor deze twee drietallen van gevallen heeft het werkwoord eene even groote hoeveelheid verbuigingsvormen, *personen* genoemd: het telt in het *enkel-* en in het *meervoud* drie personen: den *eersten*, den *tweeden* en den *derden*, waardoor het den grammatischen persoon des subjekts in zijnen vorm voorstelt.

6). Alles wat als gebeurend gedacht wordt, wordt door den spreker, of als tegenwoordig, of als verleden, of als toekomstig gedacht. Dit verschil van tijd drukt het werkwoord, hetzij door bepaalde woordvormen, hetzij door vormwoorden (hulpwerkwoorden) uit: het heeft een *tegenwoordigen*, een *verledenen* en een *toekomenden tijd*. Bovendien kan de handeling in een dezer tijden als *voltooid* of als *onvoltooid*, met betrekking tot eene gelijktijdige zaak, beschouwd worden, en kan eene handeling als *onbepaald*, dat is, door geenerlei gelijktijdige zaak bepaald gedacht worden. Zoo is dan de tegenwoordige tijd of *volmaakt* of *onvolmaakt tegenwoordig*, de verledene tijd desgelijks *volmaakt* of *onvolmaakt verleden*, en, eindelijk, is er een *volmaakte* en een *onvolmaakte toekomstige tijd*. Het niet bepaalde van den tijd drukt onze taal niet door een onderscheiden vorm uit.

7). Hetgeen de spreker mededeelt, wordt of als iets feitelijkten werkelijks voorgesteld, of als iets, dat bloot in zijne gedachte, als wenschelijk, mogelijk, noodwendig, beslaat. Deze twee

gevallen worden door verschillende vormen aan het werkwoord uitgedrukt. Men noemt de op dezen grond steunende vormverandering des werkwoords *de wijze*. Er zijn ingevolge de zoo even gemaakte onderscheiding *twee hoofdwijzen*: de eerste heet *aantoonende wijze (indicatief)*, omdat zij het gezegde als in de tegenwoordigheid des sprekers voorvallend, en, als het ware, *met den vinger aanwijsbaar* voorstelt; de andere heet *aanvoegende wijze (conjunctief of subjunctief)*, omdat zij in aangevoegde of afhankelijke zinnen, of ten minste in zinnen, die als zoodanig te verklaren zijn, voorkomt. Bij deze wijzen komt nog een derde, *de gebiedende wijze (imperatief)*. Zij sluit zich in beteekenis aan den subjunctief aan; doch treedt in de rede als een indicatief op, daar zij, van hetgeen de spreker *wenscht*, de dadelijke *verwezenlijking* eischt. Zij is, als het ware, een *subjunctief* weder tot *indicatief* geworden. - De *infinitief*, eindelijk, wordt ook eene *wijze (onbepaalde wijze)* genoemd: zij is dit echter evenmin als het deelwoord eene wijze is. In den infinitief en het deelwoord beide heeft het werkwoord zijne natuur in zoo verre afgelegd, dat het buiten staat is als gezegde op te treden, en slechts op het werkwoord, als gezegde, is het begrip der wijze van toepassing.

5. Waar de verbuiging slechts strekken moet om het verband kenbaar te maken, dat er tusschen eenig woord en een ander woord bestaat, zoo als het geval is bij de adjektieven en adjektieve voornaamwoorden, die naar geslacht, naamval en getal verbogen worden om door gelijkheid van betrekkingsvorm hun verband met het substantief aan te duiden, noemt men de verbuiging eene *secundaire of begeleidendende verbuiging*. Ook het werkwoord *komt* in persoon en getal met zijn objekt *overeen* en heeft dus in zoo verre eene secundaire verbuiging. De *overeenkomst* in de verbuiging der in verband staande woorden heet *congruentie*. Zij bestaat daar, waar de bepalende woorden tot het bepaalde woord in de betrekking der *inhaerentie* of *inlijving* staan, dat is, waar zij eene hoedanigheid of omstandigheid uitdrukken, die slechts als in het bepaalde begrip bestaande

gedacht worden kan. - *Primair* heet de verbuiging, die eene betrekking uitdrukt, welke in den inhoud der verbogen woorden zelve gegrond is. Zoodanig is bij de substantieven en substantieve voornaamwoorden de verbuiging, welke het getal; bij de adjektieven en kwalitatieve bijwoorden die, welke den trap van vergelijking; bij de werkwoorden, eindelijk, die, welke tijd en wijze uitdrukt. De naamvalsverbuiging der substantieven kan men noch uitsluitend als primair, noch uitsluitend als secundair beschouwen, daar zij wel het grammatisch verband des substantiefs met een uitgedrukt of verzwegen werkwoord te kennen geeft, maar tevens een complement (of aanvulling) van het begrip des werkwoords uitmaakt. Het substantief, dat het voorwerp of de grens der werking, door het werkwoord uitgedrukt, te kennen geeft, staat tot dit werkwoord in de betrekking der *dependentie*: het werkwoord zelve heet te *regeeren*.

Aanm. De voorzetsels kunnen niet dan in oneigenlijken zin gezegd worden te vegeeren, daar zij eigenlijk een bestanddeel of bepaling van het begrip des werkwoords, betzij dit uitgedrukt zij of niet, uitmaken. Even zoo zijn de onderschikkende voegwoorden slechts de aanwijzers (*exponenten*) van de wijze des werkwoords, en zij kunnen alzoo geenszins gezegd worden de wijze des werkwoords te beheerschen.

Eerste afdeeling. Over het zelfstandig naamwoord.

Eerste hoofdstuk. Over de soorten des zelfstandigen naamwoords.

§ 48.

Een zelfstandig naamwoord is een woord, hetwelk een voorwerp met name noemt.
De zelfstandige naamwoorden zijn te onderscheiden in twee

hoofdsoorten: *voorwerpsnamen* (*concrete substantieven*), dat is, namen van afzonderlijke voorwerpen, als *mensch, boom, berg*, en in *begripsnamen* (*abstrakte substantieven*), dat is, namen van dingen, die aan of in de voorwerpen worden waargenomen, en dus slechts als zelfstandige voorwerpen gedacht worden, bij voorbeeld: *wijsheid, geluk, bloei*. De namen der tijdperken, als *dag, jaar, eeuw*, zijn, even als de plaatsnamen, als concrete naamwoorden aan te merken: zij beteekenen, even als deze, eene omvattende *ruimte*.

I. De *voorwerpsnamen* worden weder onderscheiden in:

1. *Soortnamen* of *gemeene namen*, welke aan het voorwerp eenen naam geven, die het met alle voorwerpen van dezelfde soort gemeen heeft, bij voorbeeld: *man, boom, rivier, berg, dier, hond* enz.

2. *Eigennamen*, welke dienen om afzonderlijke wezens of voorwerpen van alle overige derzelfde soort te onderscheiden, bij voorb.: *Caesar, Willem, Phylax* (als naam eens honds), *Amsterdam, Frankrijk, de Rijn, de Mont-blanc, de Hoop* (naam eens vaartuigs) enz. De *namen van volken*, die aan elken persoon, welke tot eene zekere natie behoort, toekomen, zijn *eigennamen*, die, in zooverre zij aan al de volksgenooten gemeen zijn, als *soortnamen* te beschouwen zijn. De namen van *bergketenen* en *eilandsgroepen* (als *de Alpen, de Pyreneën, de Maldiven, de Hebriden*) zijn *collectieve eigennamen*.

De soort- of gemeene namen, zoowel als de eigennamen, worden weder verdeeld in:

1). *Persoonsnamen*, als *grijsaard, vrouw, Hendrik*. Onder de gemeene persoonsnamen zijn er, die *hoedanigheidsnamen* (*qualitatieve persoonsnamen*) heeten. Het zijn die, welke aan een persoon eenen naam geven, ontleend aan eene hoedanigheid, welke hem in de menschelijke samenleving een zeker karakter verleent, bij voorbeeld: *koning, jager, voogdes, kok*, en adjektieven als zelfstandige persoonsnamen gebruikt: *de wijze, een rijke* enz.

2). *Diernamen*, als *leeuw, stier, Phylax*.

3) *Zaaknamen*, als *plant, huis, beek, de Hoop*.

3. Een derde soort der voorwerpsnamen zijn de *verzamel-woorden* (*kollektieven*), die een vereenigd aantal van afzonderlijk bestaande wezens of voorwerpen beteekenen, als: *een volk, eene vergadering, een bosch, een gebergte, de nakomelingschap* enz. Hiertoe behooren ook de adjektieven in het onzijdig geslacht als zelfstandige naamwoorden gebruikt, bij voorb.: *het schoone, het goede*, voor zoo verre zij niet als begripsnamen worden gebruikt.

4. *Stofnamen*, die eene stof te kennen geven, als: *water, ijzer, goud, hout, wijn, melk*, enz. Hiertoe behooren ook de namen der talen, als die de stof der taal beduiden: *het Latijn, het Spaansch* enz.

Aanm. Indien een verzamelwoord een aantal voorwerpen aanduidt, die niet tot eene eenheid zijn vereenigd, dan heeft het min of meer den aard van een stofnaam, zoo als *bosch*, in de uitdrukking: *met bosch begroeide bergen*. Ook kunnen gewone soortnamen in kollektieve beteekenis gebruikt worden en bij gevolg ook den aard van stofnamen krijgen, b. v., wanneer men spreekt van *een landstreek, die uit berg en bosch bestaat*: hier krijgt *berg* het karakter van een stofnaam. Wordt daarentegen een stofnaam voor eene vereeniging van voorwerpen uit zekere stof bestaande genomen, dan heeft hij den aard van een kollektief, bij voorbeeld: *het Haarlemmer Hout, het taselzilver* enz. Sommigen stofnamen, eindelijk, kunnen enkele voorwerpen uit die stof bestaande aanduiden, en dus als soortnamen worden gebezigd, bij voorbeeld: *een ijzer, de straatsteen* enz.

II. De *begripsnamen* worden weder onderscheiden in:

1. *Namen van hoedanigheden*, als: *jeugd, wijsheid, hoogte, duisternis, blijdschap* enz.

2. *Namen van toestanden*, als: *geluk, rampspoed, vergetelheid, slavernij, weelde* enz.

3. *Namen van werkingen of handelingen*, als: *groei, bloei, loop, komst, stand, val, slaap*. Hiertoe behooren ook de infinitieven, zoo zij zelfstandig gebruikt worden, *het leven, het lezen* enz. Sommige abstracta van deze soort geven een gedurige herhaling der handeling te kennen en heeten dan *herhalingswoorden* (*iterativa, frequentativa*), als: *gebedel, gefluit, gekerm, gelach*.

Aanm. De beteekenis van verscheidene begripsnamen kan zoo gewijzigd wor-

den, dat zij beurtelings tot de eene of de andere dezer soorten bebooren. Zoo kan, bij voorbeeld, *voogdij* zoo wel de hoedanigheid van *voogd*, als den toestand van dengenen, die onder een voogd staat; *scheiding* zoo wel de handeling van *scheiden*, als den door deze handeling bewerkten toestand beteekenen. Meer nog komt het geval voor, dat abstracte woorden in eene concrete beteekenis genomen worden: zoo kan *hoogte* zoo veel als een *heuvel* beteekenen; aan *menschheid* de waarde van een collectief gegeven worden; *wezen* een bezielde voorwerp beduiden, enz.

Tweede hoofdstuk. Over de vorming der zelfstandige naamwoorden.

§ 49.

1. Ten aanzien van hunnen vorm moeten de substantieven onderscheiden worden in *stamwoorden*, in *afgeleide* en in *samengestelde woorden*. De stamwoorden erkent men dadelijk door het gemis van elken afleidingsklank, en reeds in § 31. hebben wij over de klankverwisselende stamwoorden gehandeld. Ook over de samengestelde zelfstandige naamwoorden is in § 36. 1., in § 37. I. en II. en in § 39. I. 1. 2. II. 1. 3. 4. gehandeld. De afgeleide substantieven zijn deels gevormd door middel van min zelfstandige achtervoegsels, deels door middel van voorvoegsels, zie § 32 en 33. Thans hebben wij te spreken over de beteekenis der zelfstandige achtervoegsels en der voorvoegsels.

2. Van de § 32. 2. 1). opgenoemde tot vorming van zelf-standige naamwoorden strekkende zelfst. achtervoegsels vormen de uitgangen: *and, el, eel, sel, er, aar, ert, erd, aard, naar, ier, nier, ster, es, in, je, ke, lijn, ing, ling, ik* en *k* concrete; de overige: *dom, te (e), heid, ij, ing* (van anderen aard, als de zoo even genoemde uitgang *ing*), *nis, schap* en *aadje* abstracte zelfstandige naamwoorden.

§ 50. Over de zelfstandige achtervoegsels, die concrete zelfstandige naamwoorden vormen.

1. De uitgang *and*, bewaard in *vijand*, *heiland*, *dwingeland*, is de oude uitgang van het tegenwoordig deelwoord en beteekent dus een handelend wezen.

2. Het zelfstandig achtervoegsel *el*, reeds in Gothische woorden, als *sittls* (*zetel*), *magula* (*knaapje*), aanwezig, vormt van verbale stammen of substantieven deels woorden, die een *werktuig* beteekenen, waarmede dat wordt uitgericht, wat de verbale stam aanwijst; deels *verkleinwoorden*.

1). Woorden, die een *werktuig* beteekenen. Van verbale stammen komen: *gordel*, *lepel*, *hevel*, *heugel*, *klepel*, *prikkel*, *stekel*, *windel*, *griffel* enz.; van abstracte substantieven *sleutel*, *teugel*, *vleugel*, *beitel*.

2). *Verkleinwoorden* op *el*, alle van voorwerpsnamen: *druppel*, *bondel*, *kruimel*, *tepel*, *eikel*, *ijzel*, *kneukel*, *knobbels*, *navel*, *schinkel*, *snavel*, *mazel*, *peukel*, *spreukel* enz.

3. De uitgang *el* werd in sommige Hollandsche woorden verscherpt tot *eel* (§ 6. 5. Aanm. 3.), bij voorbeeld: *houweel*, *tooneel*, *truweel* en *struweel*; in het laatste dezer woorden schijnt *eel* de verkleiningsuitgang (in het Drentsch bestaat het oorspronkelijke *strubbe*, d. i. *struik*); in de overige beduidt het een werktuig of toestel. Deze uitgang werd gelijkgesteld met den vreemden uitgang *eel* (als in *kasteel*): vandaar kreeg hij den hoofdtoon; zie § 42. 1. 2).

4. De uitgang *el*, door middel eener ingevoegde *s* aan den stam verbonden (zie § 23. I. 4. 1). *b.*), leverde het achtervoegsel *sel*, hetwelk van werkwoorden substantieven vormt, die het voortbrengsel eener werking beteekenen, als: *haksel*, *baksel*, *schepsel*, *maaksel*, *aanhangsel*, *overblijfsel*, *speeksel*. In eenige woorden is vóór den uitgang *el*, die een werktuig beteekent, de *s* ingeschoven, zonder dat deze beteekenis veranderde;

aldus in *deksel*, d. i. *iets, waarmede men dekt*; *schoeisel* van het werkwoord *schoeien*; *verguldse*, *dat, waarmede men verguldt*; zoo ook in *beletsel*, *stijfse*. In *raadse* schijnt de uitgang iteratieve, dus zoo veel als diminutieve kracht te hebben.

5. Het zelfstandig achtervoegsel *er* (*aar*, zie § 6. 5. Aanm. 3., en in enkele woorden *naar*, § 23. I. 4. 1). *a.*) vormt substantieven, die in het algemeen *mannelijke wezens* te kennen geven. In het Goth. komt het met een ander achtervoegsel vereenigd voor, in de gedaante *areis* (*arja*), als *laisareis*, *leeraar*.

1). Van vrouwelijke vormt het *mannelijke diernamen*: *doffer* van *duif*, *kater* van *kat*. Op dezelfde wijze komt van *weduwe* eerst *weduw* of *weduw* en, met ingelaschte *n*, *weduwenaar*.

2). Van namen van landen of plaatsen vormt het namen, die den *persoon* te kennen geven, welke uit dat land of die plaats *afkomstig* is, als: *Hollander*, *Wurtemberger*, *Zwitser* van *Zwits* (*die Schweiz*, waarvoor wij *Zwitserland* zeggen), *Amsterdammer*, *Armeniër*. Soms heeft hier eene samentrekking van *ië* tot *ie* plaats, als in *Arabier* en soms *Assyrier* (bij de Decker). Vooral in persoonsnamen, van de namen van steden afgeleid, vindt men veelvuldig de *n* voor den uitgang *er* aangenomen en aldus den uitgang *naar* gebezigd: *Hagenaar*, *Utrechtenaar*, zoo ook *Aegyptenaar*. *Duitscher* schijnt de Hoogduitsche nominatiefvorm, onbedacht overgenomen en tot grondvorm gemaakt.

Aanm. 1. Waar de plaatsnaam op *er* uitgaat, laat zich daarvan geen persoonsnaam op *er* afleiden; bij voorbeeld van *Deventer* geen *Deventerer*: in dit geval spreekt men van *Deventerschman*.

Aanm. 2. In *Beijer* en *Hongaar*, behoort de uitgang tot den oorspronkelijken naam dezer volken, naar welken de landen *Beijeren* en *Hongarije* heeten.

Aanm. 3. In vele gevallen moeten wij ter vorming van landmansnamen tot vreemde uitgangen de toevlucht nemen, als tot *aan* (Lat. *anus*), *ees* (Lat. *ensis*, Ital. *ese*, Fr. *ois*), *aat* (Gr. *ἀτης*), *ijn* (Fr. *ien*), als: *Hanoveraan*, *Amerikaan*, *Portugees*, *Chinees*, *Aziaat*, *Algerijn*.

3). Van werkwoordelijke stammen vormt het *namen van man-*

nelijke personen, die de handeling, door het werkwoord te kennen gegeven, uitoefenen, als, denker, geveer, schenker, schrijver, kiezer, slaper, teekenaar, middelaar, vereffenaar, ziener, leeraar, dienaar enz.

Aanm. In *leeraar* en *dienaar* is de *a* in plaats der toonlooze *e* aangenomen met het oogmerk om de beide vloeibare letters sterker te scheiden, dan door de toonlooze *e* geschieden kon; met hetzelfde doel zegt men in plaats van *diener* en *boener* ook *diender* en *boender* (zie § 23. I. 2. 1.). Om de *herhaling* der *r* te vermijden zegt men, naar de analogie der woorden op *naar*, *toovenaar* voor *tooveraar*, even als *kamenier* voor *kamerier*, en *woekenaar* (Vondel) voor *woekeraar*.

In zulke van verbale stammen afgeleide mannelijke persoonsnamen wordt de beteekenis niet zelden dus gewijzigd, dat zij, in plaats van den werker, het *werktuig* beteekenen, bij voorbeeld: *snuiter*, *stoffer*, *wijzer*, *veger*, *luchter*.

4). Van verbale substantieven komen door middel van *er* andere substantieven, die een *persoon* beteekenen, welke *zich* met datgene *bezig houdt*, wat de stam aanwijst: *zanger* van *zang*, *zondaar* (voor *zonder*, ter onderscheiding van de partikel) van *zonde*, *ridder* van *rid*, *strandvonder* van *vond*, *leugenaar* van *leugen*; of den persoon, die door datgene, wat de stam aanwijst, *gekenmerkt* is, als *dader* van *daad*, *martelaar* voor *marteraar* (§ 19. 1.) van *marter* (martyrium).

Aanm. Daar *voorzanger* niet afkomt van *voorzang*, maar van *voorzingen*, zoo behoort men *voorzinger* te zeggen. *Ruiter* is een Opperduitsche vorm voor ons *rijder*.

5). In *schutter*, voorheen *schutte*, en *herder* (Goth. *hairdeis*, Hoogd. *Hirte*), *misdadiger*, *geweldiger* (beul), is de uitgang eigenlijk overtollig. Hij werd aan het woord toegevoegd, omdat men meende, dat hier dit kenmerk van den handelenden persoon niet mocht ontbreken.

6. De uitgang *aard* (in toonloozen vorm: *erd*, *ert*) heeft zijn ontstaan te danken aan het bijvoegsel. naamw. *hard*, dat vroeger ook *sterk* beteekende en als versterkend bijwoord gebruikt werd. Eigenlijk vormt dus deze uitgang eene samenstelling. Oorspronkelijk werd dit *hard* aan begripsnamen en verbale stammen toegevoegd om eiggennamen

te vormen, als *Adelhart, Gebehart* (*geefhard*, d. i. *mild*). Bij ons vormt deze uitgang:

1). Van verbale stammen substantieven, die een persoon beteekenen, wien de uitoefening der handeling, door het werkwoord uitgedrukt, tot eene *hebbelijkheid* is geworden, als: *veinsaard, bluffert, grijnzert*.

2). Van adjektieven substantieven, die *personen* beteekenen, wien de uitgedrukte hoedanigheid een uitwendig of zedelijk *karakter* bijzet, als: *grijsaard, rijkaard, lomper, goedaard, gierigaard, luiaard, valschaard, wreedaard, snoodaard, dronkaard, voor dronken-aard*.

Aanm. In het Oudfransch werd deze Duitsche uitgang overgenomen. Nog komt hij veelvuldig voor: *grognard, criard, fuyard, montagnard, Savoyard*. Dezen laatsten volksnaam gebruiken ook wij, en naar *dezelfde* analogie zeggen wij ook *Spanjaard*.

7. De uitgang *naar*, een versterkte en van ingeschoven *n* voorziene vorm des uitgangs *er* (zie § 23. I. 4. 1). *a.*), vormt van substantieven zoodanige *persoonsnamen*, die het *ambacht*, het *beroep*, den *stand* of zekere *betrekking* des persoons te kennen geven, als: *tollenaar, wagenaar* (de uitgang van het stamwoord *wagen* maakte de inlassching der *n* onnoodig), *veldenaar, harpenaar, redenaar, schuldenaar, geweldenaar* (eigenl. *machthebber*).

Aanm. In vroeger tijd kwam deze uitgang *naar* ook bij zaaknamen voor: *kelnaar* was ons *kelder*. Nog bezitten wij *lessenaar* van *les*, d. i. *het lezen*.

8. De uitgang *ier* of *nier* is mede een gewijzigde vorm van het achtervoegsel *er*, doch eindelijk met den bastaarduitgang *ier* gelijkgesteld. Hij vormt insgelijks van substantieven *namen*, die het *beroep* of de *betrekking des persoons* te kennen geven, bij voorbeeld: *gaardenier, herbergier, koetsier, tuinier, kamenier* voor *kamerier* (zie boven: 5. 3). *Aanm.*), *valkenier, hovenier, kruidenier, provenier* (van *prove*).

9. De uitgang *laar*, gekenmerkt door de *l*, welke voor den gewonen uitgang *aar* (*er*) is ingelascht (zie § 23. I. 4. 1). *a.*), vormt *boom-* vooral vruchtboom*namen*: *roozelaar, ker-*

selaar, kastanjelaar, en (waar de *l* reeds tot den stam behoort) *hazelaar* en *mispelaar*.

10. *ster* wordt achter verbale stammen gevoegd om substantieven te vormen, die *vrouwelijke personen* beteekenen, welke de *handeling uitoefenen* door het werkwoord aangewezen, als: *schrijfster, bestuurster, tooneelspeelster, uitgeefster, weldoenster* enz. - Door verandering van *er* in *ster* is van *zanger zangster* gevormd. Zoo bezigt Hooft *rechtster* voor 't vrouwelijk *Tan rechter*. - Ook achter mannelijke persoonsnamen op *aar* en *er* komt de uitgang *ster*. De dus gevormde vrouwennamen hebben iets min edels. Zoodanige zijn: *toovenaarster, martelaarster, leugenaarster, herbergierster, tuinierster*.

Aanm. In den uitgang *ster* schijnt de *s* ingelascht, en na deze inlassching de volgende letter (*d*) tot *t* verhard. Oorspronkelijk, namelijk, was de uitgang *dre* (Sansk., Grieksch en Lat. *tri*), bij voorb. *Dauphijndre* (in een gelijktijdig stuk, van *Jacoha van Beieren* gezegd). *Dochter* en *zuster* zouden in ons dialect *dochder, zusder* (voor *dochdre, zusedre*) moeten wezen, doch de *d* werd tot *t* door den invloed van de voorgaande scherpe konzonant. Van dit *dre* werd wel eens de *r*, als ware die meer geschikt om mannen aan te duiden, afgeworpen: vandaar *graefnede, geselnede* (de *n* is ingelascht), en door den vrouwelijken uitgang *in* vervangen: vandaar *graefnedinne*. Dat *dre* is de vrouwelijke vorm van *der*, Sanskr. *tar*, Gr. *τηρ*, Lat. *tor*, waaruit door wegwerping dor *d* (*th*) het Goth. *-ar-* en ons *er* is ontstaan. Een overblijfsel der *d* bewaart nog, in de letter *i(j)*, de oude vorm *speeliaer, scheerjaer*. De Goth. uitgang *areis* (zie 5) bestaat uit *ar* on *ja*, welke *terminatie* mede den handelenden persoon aanduidt, bij v. *skilja, slachter*.

11. Het achtervoegsel *es* (uit het middenlat. *issa* ontstaan en oudtijds *sse* geschreven, als; *costersse, kosteres*) vormt van mannelijke persoonsnamen, namen van *vrouwelijke personen*, die door de in den stam aangewezen *waardigheid, hoedanigheid, stand of betrekking* gekenmerkt zijn, als: *dichteres, zangeres, dienaes, priesteres, zondares, schuldenares, hoorderes, meesteres, voogdes, martelares, toovenares*.

Aanm. Van ouds kwam die uitgang *es* (*sse*) gemeenlijk achter mannelijke persoonsnamen op *er* (*aar*). Vandaar dat dit *er* (*aar*) als een onafscheidelijk bestanddeel van den uitgang *sse* aangemerkt en woorden gesmeed werden als: *dienarerse, patronerse, profeterse*, ja zelfs *voesterse*.

12. De uitgang *in* (te vergelijken met den Lat. uitgang *ina*,

in regina, gallina) wordt achter mannelijke persoons- en diernamen gevoegd. Hij beteekent *de vrouwen van met zekere waardigheid of bediening bekleede mannen, of de wijfjes der door den stam uitgedrukte dieren*; bij voorbeeld: *gravin, hertogin, koningin, Godin, vorstin, waardin, berin, wolvin, leeuwin, tijgerin* enz. Eveneens vormt men van *Jood, Jodin, van Turk, Turkin, en van Heiden, Heidin* (de uitgang en verviel voor den vervrouwelijkenden uitgang).

Aanm. 1. Al is het ook, dat de man der *waardin* het beroep van *waard* niet uitoefent, niettemin beteekent dat vrouwelijke woord eigenlijk niet anders dan *de vrouw eens waards*: zoo is *herderin* eigenlijk *de vrouw of het meisje eens herders*. Men zegt beide: *Godin* en *Godes*: het eerste is eigenlijk *de vrouw eens Gods*, het tweede eene *vrouwelijke Godheid*, die deze waardigheid bezit onafhankelijk van den rang van een mannelijk wezen. Op grond van den regel zou men *baronin* verwachten, en niet *barones*; niettemin bezigt men dezen vorm in navolging van het Fransch.

Aanm. 2. Waar het mannelijk substantief eene *hoedanigheid* beduidt, welke dengenen, dien zij kenmerkt, niet tot eene bepaalde klasse doet behooren, komt de keuze tusschen een der beide vervrouwelijkende uitgangen (*es* of *in*) niet te pas: in dit geval bezigt men uitsluitend den uitgang *in*, als: *gezellin, vriendin, heldin, vijandin*.

Aanm. 3. In onze oudere taal was de grens tusschen het gebied der verschillende uitgangen *es* en *in* niet zoo scherp bepaald. Vondel gebruikt: *burgerin, zondarin, dienaarin, voogdin*; Antonides: *minnaerin, toverin*. Ook veroorloofden zich een Vondel en Hooft van mannelijke persoonsnamen vrouwelijke op *in* te vormen, waar men zich zulks in onzen tijd niet meer kan vergunnen. Vondel spreekt van *heilandin, knapin, makkerin, Hebreërin, heerin*; Hooft van *tirannin*. Het *mannin* in den Bijbel is even als het *vaderin* van Hooft gesmeed om den oorspronkelijken text terug te geven. In het Hebreuwsch, namelijk, staat (Gen. 2, 33) een vrouwel. vorm van het woord, dat *man* beteekent, en Hooft zet door *vaderin* het vrouwel. *parens*, dat bij Tacitus van Livia (*parens patriae*) gezegd wordt, over.

Aanm. 4. De uitgang *in* (Lat. *ina*) is eigenlijk een adjektief-uitgang. Men gaf aan de vrouw tot naam een bijvoegel. woord van den naam des mans afgeleid. Zoo was vroeger de adjektieve uitgang *ige* gemeen om vrouwelijke namen te vormen: *poorterighe (burgeres), constenarighe, houtmakerighe (houtwerkster)*, en nog tegenwoordig *dievegge* (zie § 42. 1. 2). *Aanm.*) Voorheen werd deze uitgang *ige* of *igge* wel eens ten overvloede aan een vrouwelijken persoonsnaam toevoegd: *spinstrige, schepsterigge (kleêremaakster)*, en in Zeeland: *waschstrikke* (d. i. *waschsterige*) en *winkelstrikke (winkelierster)*.

13. De uitgang *je (jen)* strekt om *verkleinwoorden (diminutieven)* te vormen, die eenig voorwerp of abstrakt begrip als klein van omvang, of minder sterk of hevig dan gewoonlijk, kenmerken. Bij voorbeeld: *tafelje, huisje, kindje, mondje*,

spelletje, streekje, vermaakje, een luchtje scheppen, een regentje voor den geheelen dag. Even als het woord *klein* zelve geeft de verkleiningsvorm niet zelden een denkbeeld van lieftalligheid. Soms gaat de kracht van den verkleiningsuitgang geheel verloren, als in *mannetje* en *wijfje*, wanneer deze woorden *een mannelijk* of *vrouwelijk dier* moeten beduiden. Komt de verkleiningsuitgang achter een adjektief, dan is het daarmede tevens tot een substantief verheven als: *kleintje, een zoetje, een nieuwtje.*
- *Koeltje* staat voor *koeltetje* en komt dus niet van het bijvoegelijk naamwoord *koel*.

14. De verkleiningsuitgang *ke (ken)*, waaruit *je* door versmelting der uitspraak ontstaan is, komt nog slechts in provinciale tongvallen voor; bij sommige woorden evenwel is hij in bepaalde gevallen geijkt: zoo spreekt men van het *kindeke* (niet *het kindje*) *Jezus*, en met welgevallige geringschatting van een *boekske*.

Aanm. ken (jen), de oorspronkelijke vorm, bestaat uit de vereenigde uitgangen *ik (ig)* en *en*. Ook deze uitgangen *ig* en *en* zijn adjektief-uitgangen: zoodanig is kennelijk ook de diminutief-uitgang *-ισκος* in het Grieksch.

15. Een andere verkleinvorm is *lijn*. Het eerste gedeelte van dezen uitgang is die klank *l* of *el*, dien wij reeds als van verkleinende kracht hebben leeren kennen, zie boven: 2. 2). Het tweede gedeelte (*ijn*) is hetzelfde achtervoegsel, dat ook adjektieven vormt. Ook deze uitgang komt nog slechts in een paar woorden: *oogelijn, maagdelijn*, bij dichters voor, die iets naïefs in hunne voordracht zoeken te leggen.

16. De uitgang *ing* (uit *ig* ontstaan), of (gelijk doorgaans, met de diminutieve *l* vermeerderd) *ling*, geeft te kennen, dat de persoon of de zaak tot eenig *geslacht* of *soort* behoort. Hij vormt:

1). *Persoonsnamen*:

a. van *zelfstandige naamwoorden*, en dat wel van *plaatsnamen*, bij voorbeeld: *hemeling, dorpeling, schepeling, kloosterling, Westfaling*; of van *persoonsnamen*, als: *Vlaming, voedsterling, Caroling*; of van *abstrakte zelfstandi-*

ge naamwoorden, als: *koning* (van *kuni*, *geslacht*), *kleurling*, *gunsteling*, *schipbreukeling*, *echteling*, *wellusteling*, *keurling*.

b. van *bijvoegelijke naamwoorden*, als: *edeling*, *duisterling*, *nieuweling*, *vreemdeling*, *ouderling*, *jongeling*, *stommeling*, *weekeling*.

Aanm. In het *aerminc* in den *Reinaerd* vindt men nog een voorbeeld van dit *ing* zonder voorgevoegde *l*.

c. van *telwoorden*, als: *eenling*, *tweeling*, *eersteling*.

d. van *verleden deelwoorden*, alle met eene passieve beteekenis: *overwonneling*, *verschoveling*, *verworpeling*, *vondeling*, *zendeling* (van *gezend*, thans *gezonden*).

e. van *werkwoorden*, deels met eene actieve beteekenis, als: *zuigeling*, *boeteling*, *nakomeling*, *smeekeling*, *leerling*, *volgeling*, *afhangeling*; deels met eene passieve beteekenis: *kweekeling*, *verschoppeling*, *balling*, *tuchteling* (van *tuchten*, dat is *tuchtigen*).

f. Van het bijwoord *niet* komt *nieteling*.

2). *Diernamen*, bij voorbeeld: *bunzing*, *hokkeling*, *haring*, *gieteling*, *grondeling*.

3). *Namen van planten*, als: *kruiling* (*appel*), *zuring*, *scheerling*. *Rotting* schijnt van Maleischen oorsprong.

4). *Namen van munten*, als: *penning*, *schelling*, *zilverling*.

5). *Namen van andere voorwerpen*, die aan zekeren *uitwendigen vorm* te kennen zijn: *krakeling*, *teerling*, *vingerling*, *karsteling* of *kranseling*, *beuling* (van *beul*, Engelsch *bowel*, *ingewand*).

6). Eene kollektieve kracht schijnt *ing* aan den stam te geven in *bedding*, *wat tot het bed* (*der rivier*) behoort, *ketting* van *kette* (*keten*), *glinting* van *glint* (*omheining*), en in *lording* (*bepikt touw*) van *loren* (*lordsen*), bij Kiliaen *trekken*.

17. De uitgang *ik* (*k*), zoo het schijnt, de oorspronkelijke vorm van den zoo even vermelden uitgang *ing* (*ling*), en veelal

met den uitgang *er* tot *erik* vereenigd (zie § 23. I. 4. 1). c. Aanm. 1.), levert van *bijvoegelijke naamwoorden, persoonsnamen*, meestal met eene hatelijke beteekenis: *vuilik, stommerik, botterik, gauwerik* en *dooverik* (bij Kiliaen en de Brune) enz.; voorts *diernamen*: *leeuwerik, havik* en de eenigszins verouderde namen van mannetjes dieren: *duiverik, enterik, ganzerik, stierik (jonge stier)*. Ook in plantnamen en namen van andere voorwerpen treft men denzelfden uitgang aan: *hederik, bolderik, zwezerik*. In *werk (ongesponnen vlas, van werren, warren)* en *estrik* van *estere (stengels, waarmede men weleer den vloer bestrooide)*, schijnt hij collectieve kracht te hebben; in *vlerk* (voor *vlederik* van *vlederen* of *fladderen*) het *middel*, waardoor iets gewerkt wordt, te kennen te geven. *Tolk* komt waarschijnlijk door middel van denzelfden uitgang van *taal* of van het werkw. *talen (spreken)*.

Aanm. In enkele gevallen kan men twifelen of men hier niet te doen heeft met eene samenstelling door middel van het woord *rijk*, hetwelk van ouds, even als *hard* (zie 6.) eigennamen vormde (*Diederik, Frederik, Ulrik* voor *Uodalrik*). Naar die analogie zouden de woorden *botterik, stommerik*, min of meer schertsend gevormd kunnen zijn.

§ 51. Over de zelfstandige achtervoegsels, die abstrakte zelfstandige naamwoorden vormen.

1. De uitgang *dom* wordt aan adjektieven en persoonsnamen toegevoegd en geeft:

1). Den *staat* van hem te kennen, aan wien de *hoedanigheid*, in het stamwoord uitgedrukt, *toekomt*; bij voorbeeld: *rijkdom, ouderdom, adeldom* (dat is *edeldom*), *priesterdom, vrijdom*, eigenlijk *de staat eens vrijen*, vervolgens *recht, om van eenige verplichting ontheven te zijn*; dus ook *de eigendom, het recht om iets het zijne te noemen*. Zoo is *Christendom* eigenlijk *de staat eens Christens*, vervolgens *de staat der Christenen, de Christelijke ordening*; denzelfden

overgang van beteekenis bespeurt men in *pausdom, jodendom, heidendom*.

2). Van de kracht, welke dit achtervoegsel in deze laatste woorden heeft, is de overgang vrij natuurlijk tot de beteekenis van *het gebied* desgenen, dien de stam aanwijst (zoo het woord van een persoonsnaam afkomt), of het gebied, waarop de door het stamwoord uitgedrukte hoedanigheid toepasselijk is (zoo het woord van een adjektief afkomt), als: *vorstendom, hertogdom, bisdom* (dat is *bisschopdom*), *heiligdom* (eigenlijk *heilig gebied, heilige grond, heilige plaats*), *het eigendom* (*gebied, dat iemand eigen is*, vervolgens: *een of meer voorwerpen, die iemand eigen zijn*).

3). Eindelijk is de overgang der beteekenis even licht tot die van *eene verzameling van personen*, op welke de hoedanigheid of eigenschap toepasselijk is, bij voorbeeld: *menschdom, engelendom*; ja, *adeldom* en zelfs *rijkdom* worden wel eens voor *de gezamenlijke adellijken* en *rijken* genomen. - *Wasdom* komt af van een verbaal stam en beteekent *den staat van bloei*.

Aanm. *dom* komt van *doemen*, d. i. *oordeelen*, en beteekent dus *het toegewezen deel of lot*.

2. Het zelfstandig achtervoegsel *te*, oorspronkelijk *e* (dezen laatsten vorm treft men nog aan in een enkel woord *koude*), vormt:

1). Van oorspronkelijke adjektieven, die *zinnelijke* hoedanigheden beduiden, substantieven, welke deze *hoedanigheid in het afgetrokkene* te kennen geven, als: *hoogte, breedte, lengte, koude, diepte, sterkte, grootte, warmte, stilte*. Eenige substantieven van dezen vorm hebben eene *concrete beteekenis* gekregen, en duiden *een voorwerp* aan, *waaraan de hoedanigheid wordt waargenomen*; bij voorbeeld: *eene hoogte, eene diepte*. Terwijl anders van adjektieven, die eene kleur of plaatselijke betrekking beteekenen, geene woorden op *te* worden afgeleid, heeft men het substantief *groente* in de beteekenis van *groene kruiden*, van *groen*, en *verte* van *ver*.

2). Van afgeleide adjektieven, die eene *onzinnelijke* hoedanigheid beteekenen, komen af: *gewoonte*, *gemeente*, *gezindte*, *menigte*, welke laatste drie de waarde van verzamelwoorden bezitten.

Aanm. Neemt men aan, dat de uitgang oorspronkelijk *e* was, als nog in *koude* en het vroegere *goede* (*goedheid*) en *oude* (*ouderdom*), en steeds in 't Hoogd. *Tiefe*, *Länge*, dan moet men toch erkennen, dat er nog vroeger eene *d* (Goth. *th*, Sanskr. Gr. en Lat. *ῥ*) vóór die vokaal (*e*) gestaan heeft. Men denke aan het Goth. *unhrainitha* (*onreinheid*, eigenl. *onreinde*), *mêritha* (*kondschap*, eigenl. *maarde* van *mare*, *bekend*); Sanskr. *samatâ* (*gelijkheid*) van *sama*; Gr. *ἰσότης*, van *ἴσος*, Lat. *senecta* van *senex*.

3. *heid* vormt:

1). Van adjektieven, die meestal eene *onzinnelijke* hoedanigheid beteekenen, substantieven, welke *de hoedanigheid wel* in het afgetrokkene, maar *als eene abstrakte zelfstandigheid* uitdrukken: *goedheid*, *wijsheid*, *vrijheid*, *luiheid*, *goedhartigheid*, *billijkheid*, *spaarzaamheid*, *bestendigheid*, *kindschheid*. Geeft het adjektief, waarvan het woord op *heid* is afgeleid, eene zinnelijke hoedanigheid te kennen, zoo wordt het toch in verband met dit achtervoegsel doorgaans bij overdracht in eene onzinnelijke beteekenis genomen, als: *laagheid*, *zuurheid*, *hoogheid*, *blindheid*, *grootheid*, *stilheid*.

2). Soms worden substantieven van dezelfde beteekenis door middel van *heid* van substantieven afgeleid, als: *Godheid*, *menschheid*.

Aanm. Wel is *mensch* eigenlijk een adjektief, afgeleid van *man*; doch als zoodanig wordt het niet meer erkend.

3). Van bijwoorden of adjektieven, die eene *plaatselijke betrekking* te kennen geven; van adjektieven, die eene *kleur* beduiden, en van *telwoorden*, komen woorden op *heid*, die deze betrekking, kleur of hoeveelheid in het afgetrokkene uitdrukken: *nabijheid*, *tegenwoordigheid*, *tegenheid* (bij Cats in den zin van *tegenzin*) en het meer voorkomende meervoudige overdrachtige *tegenheden*; *grijsheid*, *bleekheid*, *roodheid*, *blondheid*, *eenheid*, *drieheid*, *veelheid*, *meerderheid*.

Sommige woorden op *heid* nemen eene concrete beteekenis aan, en zijn dan:

a. *Verzamelwoorden*, als: *de menschheid, de Ckristenheid, de Overheid, de geestelijkheid*.

b. of beduiden *een enkel voorwerp*, met de aangewezenen hoedanigheid bedeed, als: *eene Godheid*. - Bij verscheidene woorden gaat de overgang tot deze concrete beteekenis gepaard met de inlassching van den uitgang *ig* tusschen den stam en het achtervoegsel *heid*; bij voorbeeld: *eene kleinigheid, eene zoetigheid (een zoetje), eene nieuwigheid (een nieuwtje), eene vastigheid (zooveel als eene schans), vuiligheid (iets vuils)* enz.

Aanm. De uitgang *heid* is het Gothische substantief *haidus*, hetwelk *wijze* beteekent.

4. *ij* is een bastaarduitgang, ontleend aan den Latijnschen uitgang *ia* (Fransch *ie*). Hij kwam bijzonder veelvuldig achter woorden, die op *er* uitgaan. De alzo vaak voorkomende vereeniging van de beide uitgangen *er* en *ij* veroorzaakte, dat deze beide, vereenigd tot *erij* (of, waar eene toonlooze syllabe voorafging, *arij*), als onafscheidbaar en slechts één ondeelbaar achtervoegsel vormend werden aangemerkt. Vandaar dat eenige woorden, zoo als *schelmerij, dieverij*, den vereenigden uitgang *erij* achter het stamwoord vertoonen. Over de inlassching der *n* vóór den uitgang *ij* is boven (§ 23. I. 4. 1). a.) gesproken. Vóór deze ingelaschte *n* treedt niet zelden de klank *r* (§ 23. I. 4. 1). c. *Aanm.* 1.): vandaar de uitgang *ernij*, als in *zotternij, razernij*.

1). Deze uitgang *ij* dan komt, in de eerste plaats, achter *verbale stammen*, en vormt alsdan woorden, die de *handeling* als bij *aanhouding en herhaling* uitgeoefend te kennen geven, als: *huichel-arij, bedel-arij, tooverij, bedrieg-erij, razernij*. Soms gaat hier de beteekenis over tot die van het *voortbrengsel* der handeling, aldus in *schilderij, rijmel-arij*.

2). In de tweede plaats vormt deze uitgang van *qualitatieve persoonsnamen* zelfstandige naamwoorden, die den *staat*, het *ambt*, het *bedrijf* van den persoon aanduiden, en vervolgens ook het *gebied* eens beambten, of de *plaats*, waar eenig be-

drijf wordt uitgeoefend, met al wat tot de uitoefening van dit bedrijf benodigd is, beteekenen; bij voorbeeld: *slavernij* (*de staat eens slaafs*), *voogdij* (*het ambt eens voogds*), *vis-scher-ij* (*het bedrijf eens visschers*), *geweldenarij*, *dieverij*, *schelmerij*, *zotternij* (*het bedrijf van een geweldenaar, dief, schelm, en zot*), *afgoderij* (van *afgodéerer*, d. i. *afgodeerder*, bij Kiliaen aangeteekend); *grietenij* (voor *grietmannij*), *abdij* (*abtij*); *bakkerij*, *brouwerij*, *spinnerij*. - In *ruiterij* en *burgerij* gaat de beduidenis van den stand des persoons over tot die van de *gezamenlijke personen*, welke dien stand bekleeden.

3). Vervolgens komen woorden op *ij* van *zaaknamen*. Dezulke beteekenen de *plaats*, waar zich de door het stamwoord uitgedrukte voorwerpen bevinden, als *boek-erij*, of hebben, bepaaldelijk in het meervoud, den aard van *verzamelwoorden*, als: *kruiderij*, *landerijen*, *grutterijen*, *snuisterijen* (van *snuister* of *snoester*, *notendop*), *kleedij* enz. - *Woestenij*, het eenige woord op *ij*, dat van een bijvoeg. naamw. afkomt, beteekent *woeste plaats*.

4). Eindelijk, komen van abstracte, meestal reeds afgeleide woorden, door middel van dit achtervoegsel substantieven af, in welke deze uitgang niets tot de beteekenis schijnt af te doen: *waardij* van *waarde*, *maatschappij*, *heerschappij* (reeds *heerschap*, hoezeer thans bepaaldelijk als *titel eens heeren* gebezigd, beteekent hetzelfde als *heerschappij*), *zeevaardij*, *hoovaardij* (van *zeevaarde*, *hoovaarde*).

5. De woorden, door middel van het achtervoegsel *ing* gevormd, komen af:

1). Van meestal *transitieve* werkwoorden, en beteekenen dan de *handeling als wordende* en *werkende* op een voorwerp; bij voorbeeld: *versterking*, *achting*, *vereering*, *vereeniging*, *verbetering*, *vergrooting*, *belemmering*, *scheiding*, *verwerping*, *scheuring* enz. Veelal wordt de beteekenis van zulke woorden in dier voege gewijzigd, dat zij of den *bewerkten toestand* beteekenen, als: *redding*, *scheiding*,

spanning, vereeniging, ordening, stemming; of de *zaak*, die de werking ondergaan heeft, als: *eene verovering, eene vesting* (dat is *bevestiging*), *eene vertelling, een uitvinding, eene rekening, eene zoldering* (zoo veel als: *overzoldering*), *eene vliering* (dat is *vluring, bevloering*); of een *voorwerp*, waarmede de werking plaats heeft, als: *versterking* (voor *hulptroepen*), *belooning* (voor *geschenk tot loon*), *kleeding, lading*.

2). Komen substantieven op *ing* van *intransitieve* of *intransitief* gebruikte werkwoorden af, zoo beteekenen zij of de *handeling* of *werking* zelve, als: *wandeling, handeling, zitting* (*eener raadsvergadering*), *vergadering, dwaling, helling, tijding* (eigenlijk zoo veel als *gebeurtenis*, van het Angels. *tîdjan; gebeuren*), of een *voorwerp*, bepaaldelijk de *plaats*, die ter uitoefening der handeling voorondersteld wordt, bij voorb.: *eene beuzeling* (*eene zaak, aangaande welke men beuzelt*), *eene wandeling* (*wandeldreef*), *de zitting* (*van een stoel*), *eene stalling, eene uitspanning* (voor *herberg*), *huizing* (van het werkwoord *huizen*), *eene woning*.

Aanm. De uitgang *ing* is waarschijnlijk door inlassching der *n* uit *ig* ontstaan, welke vorm van het achtervoegsel nader bij de oorspronkelijke gedaante komt.

6. De substantieven op *nis* komen:

1). Van *werkwoorden*, en beteekenen dan de *daad* van datgene, wat de stam aanwijst; bij voorbeeld, *ontvangen*, *erkentenis*, *vergiffenis*. *Beteekenis* (voor *beteekenen*) geeft *de kracht van te beteekenen* te kennen; *gebeurtenis, de gebeurde zaak; ergernis*, behalve *het gevoel desgenen, die zich ergert*, ook *eene ergerlijke zaak; begrafenis, de ter aarde bestelling met al hare staatsie; bekommernis, de toestand van den bekommerde*: in al deze woorden bespeurt men dus de eene of andere overnoeming. *Beeltenis*, dat van *beelden* (*afbeelden*) schijnt te komen, wordt uitsluitend in concrete beteekenis gebruikt.

2). Van verbale *zelfstandige naamwoorden* komen woor-

den op *nis*, die het begrip van het stamwoord als eene *daad* voorstellen, als: *eerbiedanis*, *groetenis*, *geheugenis*, *vonnis*, *beloftenis*, *gedachtenis*, *hindernis*, welke laatste twee ook concreet genomen worden, en dan *eene zaak tot aandenken*, en *een beletsel* beteekenen.

3). Eindelijk van *adjektieven*, en dan beduiden zulke woorden eenen *staat* of eene *hoedanigheid*, als: *droefenis* van *droef*, *gelijkenis*, *duisternis*, *geheimenis*, dat echter meestal concreet eene *zaak*, die *geheim* is, beduidt. Vervolgens beteekenen de substantieven op *nis*, van *adjektieven* afgeleid, een *gebied*, waarin de toestand, door den stam aangewezen, heerscht, of waar voorwerpen, in dezen toestand verkeerende, gevonden worden, bij voorbeeld: *wildernis* (over de ingelaschte *r* zie men § 23. l. 4. 1). *c. Aanm. 1.*), *gevangenis*. In *vuilnis* is de beteekenis van de plaats, waar zich de voorwerpen bevinden, op die van de *voorwerpen zelve*n overgebracht.

Aanm. De uitgang *nis* luidt Goth. *assus*. De *n* is deswegens met dezen uitgang een onafscheidelijk geheel beginnen te vormen, omdat hij steeds achter werkwoorden op *inôn* kwam; bij voorbeeld: *leikinassus* van *leikinôn* (*genezen*). Zie § 23. l. 4. 1). *c. Aanm. 1.*

7. Het achtervoegsel *schap* beteekent:

1). Achter *adjektieven* de *hoedanigheid*, door het stambegrip gekenmerkt: *blijdschap*, *gramschap*, *dronkenschap*, *eigenschap*, *gemeenschap*, *beterschap*.

2). Achter *persoonsnamen*:

a. Eene *verzameling* van personen, als: *de priesterschap*, *de burgerschap*, *de broederschap*, *de ridderschap*, *de manschap*, *genootschap*, *gezelschap*.

b. De *betrekking* of *den staat* der personen: *verwantschap*, *vriendschap*, *vijandschap*, *meesterschap*, *deelgenootschap*, *gevangenschap*, *het priesterschap*. - *Heerschap*, dat eigenlijk de *waardigheid van heer* beteekent, werd vervolgens, even als men *edelheid* zegt voor *edelman* of *edelvrouw*, als titel voor eenen *heer* gebezigd. *Graafschap*, dat oorspronkelijk *grafelijke waardigheid* beduidt, geldt bij overdracht voor het *ge-*

bied van eenen graaf. Koopmanschap (de staa van koopman, de koophandel) wordt zelfs op de koopwaren toegepast. Boodschap voor bodeschap beduidt de daad van het overbrengen eens berichts en het door eenen bode aangebracht bericht zelve. Nabuurschap beteekent eerst de betrekking van nabuur, vervolgens de ruimte, waarbinnen de naburen wonen. - In voogdijschap doet de uitgang schap niets af tot de beteekenis, daar voogdij reeds beduidt, wat voogdijschap kan beteekenen: de beide achtervoegsels ij en schap komen in maatschappij, waar ij overtoellig is, in omgekeerde orde voor: zie boven: 4. 4).

3). Achter zaaknamen en *abstrakte substantieven* beduidt de uitgang *schap* eene verzameling van voorwerpen: *buurschap* of *buurtschap* (eene verzameling van huizen, die tot eene buurt behooren), *landschap* (eene uitgestrektheid *lands met al wat het inhoudt*), *gereedschap* (van *gereide, gerei*), *kondschap* (allerlei berichten).

4). Achter *infinities* beduidt *schap* een *vermogen* of *daad*: *wetenschap* (*het vermogen van weten*), *rekenschap* (*het doen van rekening*), *weddenschap* (*de daad van wedden*). *Wetenschap* kan ook de gezamenlijke *stof*, die het voorwerp van het *weten* uitmaakt, en dus ook een wetenschappelijk *stelsel* beteekenen, en *nalatenschap* is steeds concreet, daar het *al het nagelatene* beteekent.

Aanm. De uitgang *schap* is de stam van het werkw. *scheppen* en schijnt zoo veel als *gesteldheid* te beteekenen.

8. *aadje*, van den Italiaanschen uitgang *aggio*, Fransch *age*, ontleend, duidt achter werkwoordelijke stammen de *handeling* of *werking* aan *met alles wat zij medebrengt*, als: *lekkaadje*, *slijtaadje*, *kijvaadje*, *vrijaadje*. Eene afzonderlijke handeling wordt aangeduid door: *eene strijkaadje*; een voorwerp, door de handeling tot stand gekomen, door: *stellaadje*. Komt dezelfde uitgang achter substantieven, zoo vormt hij een *verzamelwoord*, als: *pakaadje*, *potaadje*, *stoffaadje*, *pluimaadje*, *plantaadje*, *boschaadje*.

§ 52. Over de voorvoegsels.

De voorvoegsels, die tot vorming van afgeleide zelfstandige naamwoorden strekken, zijn:

1. *Aarts*. Dit voorvoegsel, ontleend aan het Grieksche *ἀρχι*, hetwelk door de Grieksche kerkelijke namen archiepiscopus (*aartsbisschop*) en dergelijke, bekend was, beteekent, waar het vóór zuiver Duitsche kwalitatieve zelfstand, naamwoorden komt, niet zonder zekere scherts, dat, de uitgedrukte *hoedanigheid in den hoogsten graad* gedacht moet worden; bij voorbeeld: *aartsdief*, *aartsschelm* enz. *Aartsvader* is *patriarch* met omgezette bestanddeelen; *aartshertog*, archidux; *aartsketter*, gevormd in navolging van archihaereticus, enz.

2. *Ant*. Dit komt nog slechts in *antwoord*, Goth. andavaúrds, voor. Ook schuilt het nog in *ambt*, Goth. andbahti. Het is eene in het Gothisch menigvuldig voorkomende partikel, die zoo veel als *tegenaan* beteekent, en in den vonn *ont vóór* werkwoorden komt.

3. *Ge*. Dit voorvoegsel drukt een *zamenzijn*, eene *vereeniging* uit; het is verwant met het Latijnsche *co*, *con*.

1). Het vormt, van *verbale stammen* of *substantieven*, namen, die te kennen geven, dat de personen of zaken, die zij aanduiden, tot een of meer andere in zulk eene betrekking staan, dat zij met deze *bijeenbehooren*; bij voorbeeld: *gespeel*, *gemaal* (van *malen*, *verzamelen*), *gezel* (van *saljan*, *verblijven*), *gebuur* (van *buur*, *huis*); sommige worden bij voorkeur of uitsluitend in het meervoud gebruikt: *gebroeders*, *gelieven*, enz.; verder: *gewricht*, *gelid*, *gelijde* (d. i. *een tijd met een anderen afwisselend*), *gedeelte*.

Aanm. Soms is dit voorvoegsel afgefallen, zonder dat het woord zijne beteekenis verloor. Das in *maat*, voor *gemaat*, dat is, *dischgenoot*, van het Goth. matjan, *eten*.

2). Vóór andere *verbale stammen* beteekent dit voorvoegsel zoo veel als *samen*, als in: *gelag* (*het samenaanliggen*), *ge-*

drang, gezang (concentus), *gewaad* (eigenl. *het samengebundene*), *gespan, gesprek, geding, geschil, gestel, gewest* (eigenl. *samenwoning, van wezen, d. i., wonen*).

3). Van *zelfstandige naamwoorden* vormt het voorts *collektieven*, terwijl in dit geval immer met de voorplaatsing van dit *ge* de toevoeging van een uitgang gepaard gaat, thans in de vokaal *e* bestaande: vooral waar deze *e* niet door de ingelaschte *t* versterkt was, sleet zij lichtelijk af: *gebeente, gebergte, gebloemte, geboefte, geboomte, gevogelte, geslachte* (thans *geslacht*), *geraamte, gedarmte, gedierte, gehucht* (voor *gehuchte*), *gesternte, gesteente, gewormte, gestoelte, gepeupel, gebroed, geschut, getouw, gevolg*. Bij sommige woorden van deze soort is de kollektieve kracht nagenoeg verloren gegaan, als in *gehemelte* (*een gestel, dat tot hemel dient*), *gevest* enz.

4). Van *werkwoorden* worden, eindelijk, door middel van *ge* substantieven gevormd, die de *handeling* of *werking* aanduiden *als met gedurige herhaling* plaats hebbende: *gebedel, gebrul, gedans, gefluit, gejuich, geklank, geschal, gekerm, gelach, gemor, getalm, geflikker, gelui, geraas, gedruis* (van *driusan, vallen*). Deze eerste beteekenis is in sommige woorden gewijzigd, die dan eene *daad* of *toestand* beteekenen als *gevecht, gebed, gevaar* (van *varen, vreezen*), of wel een *voorwerp*, door de werking voortgebracht, of waarmede de werking plaats heeft, als: *gebak, gebouw, gebraad, geslacht en gemaal* (van *malen in den molen*), *gerecht, geschrijf* (voor *geschreven werk*); *gesticht, gewas, gezwel, geweer, geschenk, gebit*. Door een nog stouter begripsovergang kunnen dergelijke woorden ook, eerst het *werktuig*, waarmede de werking geschiedt, vervolgens het *vermogen* zelve beteekenen, bij voorbeeld: *gelaat* (van Goth. *vloitôn, zien*), *gehoor, gevoel, geduld*.

Aanm. 1. Er zijn verscheidene substantieven, die in verband staan met werkwoorden, welke reeds van het voorvoegsel *ge* voorzien waren. Aan zoodanige substantieven zet dit voorvoegsel natuurlijk geene bijzondere kracht bij, zoodanige zijn: *gedrag, genot, geloof, gerijf, gebruik, gewag, van gedragen*,

genielen enz. Zoo ook behooren *gebrek*, *geval*, *gewin*, bij *gebreken*, *gevallen*, *gewinnen*, en *gezicht* komt van het verouderde *gezien*; *geheugen* en *geweten* zijn inuitievormen van de werkwoorden *geheugen* (= *heugen*) en *geweten* (consciuous esse). In andere is dit voorvoegsel van kracht ontbloot en veelal zelfs voor onderdrukking vatbaar, als: *geluk*, *gemak* (waarvan *gemakkelijk* of *makkelijk*), *gerucht* (waarvan *ruchtbaar*), *gemoed*, *gerecht* (voor *het recht*), *gemis*, *gewicht*, *geluid*, *getal*.

Aanm. 2. De woorden *gestalte*, *gedaante* en *gebaarde* behooren met *gedachte* en *geboorte* tot de onechte stammen (zie § 32. 1. 1.). Het voorvoegsel schijnt in deze woorden met den participialen vorm in verband te staan.

4. *On* (het voorvoegsel *a*, dat in het Sanskr. en het Grieksch eene ontkenning aanduidt en eigenlijk *an* luidt) heeft tweeërlei beteekenis: of het brengt eene volslrekte *ontkenning* van het stambegrip mede, als: *ondeugd*, *ondienst*, *ondiepte*, *oneer*, *ongeluk*, *onkunde*, *onrecht*, *onrust*, *ondicht* (dat is *proza*); of het geeft te kennen, dat het door het stamwoord aangeduide ding of voorwerp van zijne natuur *ontaard* of in het algemeen *ongeschikt* en *onbehagelijk* is, als: *ondier*, *onmensch*, *onkruid*, *ontijd*, *onweder*.

Aanm. In vroeger tijd vindt men (bij Kiliaen) *awijs*, *aweerd* enz. in den zin van *omvijs*, *onwaard*. Men zou hier de in het Oudhoogd. voorkomende ontkenkende *â* kunnen meenen terug te vinden; doch daar in die woorden *a* met *au* en *ou* afwisselt (*auwijs* of *ouwijs*), zoo is het waarschijnlijker, dat wij hier met de partikel *ave*, *af*, te doen hebben, wier *f* of *v* vóór de lip-letter (evenals de *b* van het Lat. *ab* in *aufferre*) in *u* overging. In *averechtsch* en *afgod* heeft *af* mede ontkenkende kracht, en in het Hoogd. schijnen *aber* en *after* in *Aberwitz* en *Afterbildung* comparatiefvormen van hetzelfde woordje. - Het Nederl. *aâmechtig*, wel to onderscheiden van het Hoogd. *amechtig* (*machteloos*, *nietig*), schijnt eene samenstelling te zijn uit *aâm* (*adem*) an *heckten* (*blijven steken*).

5. *Oor* is de Goth. onscheidbare praepositie *us*, die bij ons onder de gedaante *er* met werkwoorden verbonden wordt en *uit* beteekent. Dns beduidt *oor* eene *beweging van uit* een punt, als in: *oorsprong*, *oorkonde* (*dat, waaruit iets gekend wordt*), *oorlof* (*vergunning om uit te gaan*), *oorzaak* (*de zaak, waaruit eene andere ontstaat*), *oorlog* (eigenl. *uitlage*, *het uitgetrokken zijn*), *oordeel* (waarvan *oordeelen*, eigenl. *uitdeelen*, *elk het zijne toekennen*).

6. *Wan* is oorspronkelijk een zelfstandig naamwoord, dat *gebrek* beteekent. Alzoo duidt het aan, wat *gebrekkig* in zijne soort, *slecht* en *mismaakt* is, en soms brengt het eene ge-

heele *ontkenning* vari het begrip des stamwoords mede. De eerste beteekenis heeft het in *wanschepsel*, *wanbedrijf*, *wanbetaling*, *wangeluid*; de tweede, in *wangunst*, *wanhoop*, *wanorde*, *wantrouwen*.

Derde hoofdstuk. Over het geslacht der zelfstandige naamwoorden.

§ 53. Over het taalgeslacht in het algemeen.

1. Het lag in den aard der zaak, dat de taal bij de voornaamwoorden, die het voorwerp niet noemen, maar het slechts aanduiden, door vormverandering uitdrukte, of het bedoelde voorwerp een mannelijk of wel een vrouwelijk wezen was. Dus was er een onderscheiden vorm voor het mannelijke en voor het vrouwelijke geslacht bij de voornaamwoorden, en, aangezien de verbuiging in aanhechting van voornaamwoordelijke klanken bestaat, ook bij de verbuiging der naamwoorden, ontstaan. Voor de namen van begrippen of van voorwerpen, in welke het geslachtsonderscheid niet valt, diende men bij de aanwending van de voornaamwoorden, met welke men op hen terug zou wijzen, en bij de toe-passing van de verbuiging, eene keuze te doen tusschen den mannelijken en den vrouwelijken vorm. Deze keuze geschiedde zonder willekeur of opzet, omdat de aard der rede medebrenge, dat het subjeet als een handelende persoon wordt voorgesteld: werd nu de handeling, aan welke eenig voorwerp zijnen naam ontleende, als tot den werkring der vrouw behoorende voorgesteld, zoo kreeg deze naam het vrouwelijk geslacht. In sommige gevallen, waar de aard van het begrip aan geslachtson-

derscheid verbood te denken, wendde men gemengde vormen aan, die, als zoodanig, geschikt waren de onverschilligheid van het geslacht uit te drukken, en als het ware een derde geslacht, het noch mannelijke, noeh vrouwelijke, en alzoo onzijdige geslacht uitmaakten.

Aanm. Met deze beschonwing is in overeenstemming dat, terwijl de vrouwelijke verbuigingsvormen der substantieven in het Gothisch zich, wegens de lange vokalen of diplitbongen, die zij bevatten, kennelijk uit de mannelijke, voorzien van vokalen, die oorspronkelijk alle kort zijn, ontwikkeld hebben, het onzijdig geen eigenaardige verbuigingsvormen bezit. De vormen van dit geslacht zijn meerendeels aan de mannelijke, in de zwakke verbuiging meer aan de vrouwelijke vormen gelijk. Slechts onderscheidt zich het onzijdig geslacht daardoor, dat steeds de accusatief gelijk is aan den nominatief, en deze in het enkelvoud der sterke substantieven altijd gelijk is aan den mannelijken accusatief. Deze overeenkomst in den vorm van den nominatief en accusatief neutr. gen. met den accusatief masc. gen. is wellicht daaraan te wijten, dat men het geslachteloos voorwerp zich bij voorkeur als een lijdend *objekt* dacht.

2. Met het afslijten der voor de geslachten verschillende verbuigingsvormen is het middel verloren gegaan om bij zanknamen het geslacht te onderkennen. Het lidwoord *het* bleef echter steeds een duidelijk teeken van het onzijdig. Dit heeft ten gevolge gehad, dat, terwijl wij, van voorwerpen met onzijdige namen sprekende, het onzijdige voornaamwoord *het* aanwenden, wij voor het overige, in de gemeene spreektaal, ter aanduiding van voorwerpen, onverschillig of zij mannelijke of vrouwelijke namen hebben, het persoonlijke voornaamwoord van het mannelijk geslacht aanwenden. Slechts van enkele eetwaren en stoffen van huiselijk gebruik (als *zeep*), ook van dezulke die mannelijke namen hebben, sprekende, bezigen wij het vrouwelijke persoonlijke voornaamwoord.

Aanm. 1. Zoo zal men van *visch* zeggen: *ze is niet gaar*. *Hij* zou aan een enkelen levenden visch doen denken. Evenzoo zegt men, bij voorbeeld, van *mosterd*: *zij deugt niet meer, z'is zuur*. Van *wijn*, daarentegen, kan men reeds weder niet zeggen: *zij is koppig*, of: *ze smaakt goed*.

Aanm. 2. Zoo ver gaat bij ons de voorkeur bij de congruentievormen aan het mannelijke geslacht gegeven, dat het niets vreemds is van eene vrouw te hooren zeggen: *zij blijft altijd de oude knecht*. Ja, eene vrouw zal van zich zelve zeggen: *neen! daar ben ik een vijand van!* Zelfs zegt Bilderdijk van een meisje: *zijn geliefde werd zijn redder*.

Aanm. 3. Uit de twee volgende §§ zal blijken, dat wel degelijk erkenbare regelen de geslachten beheerschen, zoodat ook bij het gemis van onderschei-

dene geslachtsvormen, zelfs bij zaaknomen van het mannelijk of het vrouwelijk geslacht, uit de beteekenis of den uitgang het geslacht gekend kan worden. Het is waar, op elken regel zijn min of meer uitzonderingen. Maar thans schijnt het de tijd om die uitzonderingen van lieverlede tot den regel terug te brengen, aangezien de grond der uitzondering niet alleen voor het tualgevoel des ongeleerden is verloren gegaan, maar ook voor den geleerde soms in het duister schuilt. Waarom derhalve, bij voorbeeld, *plicht* en *dienst* niet vrouwelijk gebruikt (volgens den regel § 55. III. 4. en 7.), en *zwaan* en *spar* (volgens § 54. 3. en 9.) mannelijk?

3. Bij de behandeling der geslachtsregelen laat zich de stof aldus verdeelen, dat men eerst die substantieven vermeldde, bij welke men ter bepaling van het geslacht in de eerste plaats op *de beteekenis*, en vervolgens die, bij welke men ten dien einde in de eerste plaats op *den etymologischen vorm* te letten heeft.

§ 54. Over de substantieven, bij welke men ter bepaling des geslachts in de eerste plaats op de beteekenis te letten heeft.

1. *Mannelijk* zijn de namen van mannelijke personen en dieren, als: *man, koning; beer, leeuw, tijger, wolf, ezel, pauw, hengst*, enz., ook die van *denkbeeldige* mannelijke wezens, als *Goden, Engelen* enz.; *vrouwelijk*, de namen van vrouwelijke personen en dieren, als: *vrouw, baker; berin, leeuwin, tijgerin, wolvin, ezelin, pauwin, merrie* enz. als-mede de namen van *denkbeeldige* vrouwelijke wezens. Uitgezonderd alleen *wijf*, dat onzijdig is. Ook worden de verachtelijke benamingen *het heerschap* en *vrouwspersoon* onzijdig gebruikt.

2. *Onzijdig* zijn die *diernamen*, welke voor het mannetje en het wijtje beiden gelden, terwijl het mannetje en het wijtje bovendien elk nog een afzonderlijken naam bezitten, bij voorb.: *paard* of *ros*, gemeenschappelijke naam van *hengst* of *merrie*; *rund*, van *stier* en *koe*; *schaap*, van *ram* en *ooi*; *hert*, van *hertebok* en *ree* of *hinde*; *varken* of *zwijn*, van *beer* en *zeug*; *hoen*, van *haan* en *hin* of *kip*. *Hond*, hoezeer

dit de gemeenschappelijke naam is van *reu* en *teef*, is mannelijk. *Mensch*, dat mannelijk is, wordt, van een afzonderlijk menschelijk wezen, ook onzijdig gebruikt: daar hierbij het geslachtsonderscheid voorbijgezien wordt, zoo heeft dit, gebruik iets minachtends. In *het jong mensch*, heeft het onzijdig geslacht niet zoozeer een verachtelijke beteekenis: hier is het veeleer een teeken van gemeenzaamheid en geeft het alzoo aan het woord eenigermate den aard van een diminutief.

3. Van die *diernamen*, welke voor het mannetje en het wijtje beiden gelden, zonder dat het mannetje en het wijtje bovendien elk nog een afzonderlijken naam bezitten, zijn over het algemeen die *mannelijk*, welke betrekkelijk *groot* of *sterke dieren* beteekenen, als: *aap, arend, das, eland, elft, fazant, haai, haas, hop, jakhals, kabeljauw, kameel of kemel, kreeft, krokodil, labberdaan, losch, luipaard, muil, olifant, ooievaar, pauw, papegaai, rob, rog, specht, snoek, steur, struis, uil, valk, vos, wouw*; *vrouwelijk*, daarentegen, over het algemeen die, welke betrekkelijk *kleine* of *teedere dieren* beduiden, als: *big, bij, bot, duif, eend, garnaal, hagedis, kapel, kat, kauw, kid, kneu, koet, kraai, lamprei, luis, marmot, mees, meeuw, mier, mijt, mot, mug, muis, musch, pier, pluvier, post, rat of rot, rijp, rups, schar, slak, smient, spin, spinnekop, sprot, tor, vlieg, vloot, wesp, zier, zwaluw*. Vrouwelijk zijn echter ook: *gans, gier, kraan, leng, raaf, schol, sim, slang, slij, tong, vleet, zeelt, zwaan*, en daarentegen mannelijk: *baars, mol, nachtegaal, puit, spreeuw, vink, voren, vorsch, work*.

Ook de etymologische vorm, met andere woorden, de uitgang, schijnt invloed op het geslacht der diernamen uit te oefenen. De meeste, namelijk, op *ing* of *ling*, *el* en *er*, zijn mannelijk: *haring, spiering, bokking, grondeling, pating; echel, egel, ezel, grondel, krekkel, kwakkel, kwartel, pimpel, sabel, wachtel; bever, ekster, kever, marter, otter, putter, reiger, sperwer, tijger*, met uitzondering van:

taling; hommel, korzel, mossel, tortel, wezel; adder, kalandar, kneuter, lijst, oester, die vrouwelijk zijn. Voorts zijn mannelijk die op *m, eel, ijn* en *oen*: *brasem, worm, zalm; barbeel, makreel; hermelijn, sardijn, tonijn; kalkoen, schorpioen*, met uitzondering van de onzijdige *konijn* en *kapoen*. Vrouwelijk, daarentegen, die op eene *e* uitgaan of ten minste eenen vorm op *e* bezitten: *forel* of *forelle, krab* of *krabbe, kwab* of *kwabbe, made, meerl* of *meerle, negge, pad* of *padde*.

Onzijdig zijn: *genet, fret, kameleon, haft*, en de boven reeds genoemde *konijn* en *kapoen*, alsmede in de jachttaal *haas*. Ook de naam *dier*, die alle bezielde wezens omvat, is onzijdig, terwijl *vogel* en *visch*, welke namen al de verschillende soorten dezer dierklassen insluiten, mannelijk zijn. *Kievit* en *koekkoek*, aldus naar het geluid genoemd, dat deze dieren maken, zijn mannelijk, omdat er de naam *vogel* onder verstaan wordt.

Aanm. 1. Onder de hier genoemde dieren zijn er, die voor één der beide geslachten een afzonderlijken naain hebben, te weten: *kat, gans, eend, duif*, wier mannetjes *kater, gent, woerd* en *doffer* heeten. Ook *kameelin* en *apin* komen voor. Voor het mannetje van *haas* en *konijn* heeft men voorts den naam *rammelaar*, in tegenoverstelling van welken het wijtje dan *moerhaas, moerkonijn*, genoemd wordt.

Aanm. 2. Al zulke woorden, gelijk de hier opgenoemde diermamen, welke een bepaald grammatisch geslacht hebben en toch het mannetje zoowel als het wijtje beduiden, heeten *gelijk-* of *zelfslachtig* (generis epicoeni).

4. *Gemeenslachtig* (generis communis), dat is, of mannel., of vrouwel., al naar dat zij een mannelijken of een vrouwelijken persoon te kennen geven, zijn de woorden op *ling*, als: *vreemdelling, lieveling*: ook *jongeling* werd voorheen mede van een *meisje* gezegd; zelfs *hokkeling (jarig kalf)* is gemeenslachtig. Voorts zijn dit alle samengestelde, wier laatste lid het woord *noot* of *genoot* is, als: *speelnoot, echtgenoot* en het woord *genoot* zelve; verder, *getuige, bode* en *dienstbode, maag* en *namaag, lidmaat, gids, erfgenaam, kameraad, gemaal*. Omdat *bode* en *gemaal bodin* en *gemalin* nevens zich hebben, worden die namen in de alledaagsche taal uitsluitend

van mannelijke personen gebruikt. *Bodin* is, even als *bodes*, en als het vrouwel. *bode*, dichterlijk; alleenlijk wordt *bodin* in het dagelijksch leven in den zin van *boodschaploopster* gebruikt.

Aanm. *Gemeenslachtig* zijn mede zoodanige *zaaknamen*, die *van personen gebruikt* kunnen worden en dan van geslacht veranderen, als: *bloed*, mannelijk van een man gezegd; *ondeugd*, desgelijks; *voorspraak*, mannelijk voor een *advokaat*; *tamboer*, mannelijk voor den *trommelslager*. Alsmede die woorden, welke, van de *stof in het algemeen* gebezigd, *onzijdig*, doch anderszins van een ander geslacht zijn (zie beneden: 8.), als: *steen*, *agaat*, *diamant* enz., *doek*, *kurk*, *balein*, *bever*, *hermelijn*; gelijk ook de woorden *abrikoos*, *olijf* enz., die van de *vrucht* gebezigd, vrouwelijk, doch, wanneer zij den *boom* aanduiden, mannelijk zijn (zie beneden: 9.); eindelijk, de woorden op *schap* (als *burgerschap*, *ridderschap*), die naar gelang hunner verschillende opvatting of vrouwelijk of onzijdig zijn (§ 55. IV. 7.).

5. *Onzijdig* zijn de *namen van jongen van dieren*, als: *welp*, *lam*, *kalf*, *veulen*, *kuiken*, alsmede *kind* en *wicht*, met uitzondering van *bigge* of *big*, dat vrouwelijk is. In sommige streken van het land spreekt men ook van *pogge* (voor *jong varken*) en *kachel* (voor *veulen*), die beide mede vrouwelijk zijn.

6. *Onzijdig* zijn mede de *verkleiwoorden* op *je*, *ke* en *lijn*, ook dan wanneer zij mannelijke of vrouwelijke wezens te kennen geven; bij voorbeeld: *mannetje*, *vadertje*, *vrouwtje*, *moedertje*, *spelletje*, *bankje*, *stoeltje*.

7. *Onzijdig* zijn voorts de *woorden*, die oorspronkelijk eene *verzameling van wezens* of *zaken* te kennen geven, als: *bosch*, *broed*, *duin*, *fruit*, *geld*, *gemeen*, *gild*, *gros*, *grauw*, *haar*, *heer* (leger), *kriel*, *kroost*, *loof* (van 't geboomte), *ooft*, *rot*, *slag* (soort), *stel*, *vee*, *volk*, *want* (scheepstuig), *woud*, *gebergte* en voorts alle collectieven met het voorvoegsel *ge*. Verder zijn onzijdig de zelfstandige naamwoorden, die eene hoeveelheid te kennen geven; *dozijn* en *schok* (een zestigtal). Doch *schare*, *heffe*, *bende*, *kudde* en *vloot* zijn vrouwelijk, *zwerm* en *voorraad* zijn mannelijk; *veem* (gilde) is zoowel vrouwelijk als onzijdig.

8. *Onzijdig* zijn mede de *stofnamen*, als: *bier*, *brood*, *deeg*, *dons*, *drop*, *garen* en *band*, *glas*, *hout*, *ijs*, *kaf*,

krijt, kruid, lak, laken, leder, meel, merg, mos, papier, pik, pit (merg), porselein, rag, roet, floers, saai, satijn, slijk, smeer, solfer, spek, spint, spog, stroo, teer, tondel, vet, vilt, vlas, vleesch, voeder, was, water, zand, zout, zuivel, enz.; bepaaldelijk de namen der *metalen*, als: *ijzer, goud, lood, zilver, tin, staal, platina* enz. *Lijm* en *talk* worden zoo wel onzijdig als vrouwelijk gebruikt. - Niet weinige stofnamen zijn vrouwelijk, bij voorbeeld: *asch, biest, boter, drab, dras, gal, gest, gom, hars, heffe; kaas, kamfer, klei, koffij, kool, kwijl, loog, mede, melk, mik, moer, moude, mul, pap, pekel, peper, room, sargie, siroop, slib, snuif, suiker, taan, thee, tijk, traan, wei, wol, wrongel, zalf, zeep, zeever, zemel, zijde, zwam, zwavel, enz.*, alsmede de naam van het metaal *messing*. - Kleiner is het aantal der mannelijke stofnamen: *aluin, azijn, brij, derrie, draf, drek, durk, edik, hoppert, jenever, kalk, knaster, mastik, mergel, moor, mortel, most, mosterd, oker, ongel, tabak, turf, wijn*.

De *namen der edele steenen*, die *mannelijk* zijn, omdat men er het mannelijk woord *steen* bij denkt, wanneer *een enkele steen* bedoeld wordt, zijn *onzijdig*, zoodra men de *stof in het algemeen* op het oog heeft, als: *het agaath, het saffier, robijn, erts, topaas* enz. Zelfs het woord *steen* is in dit geval onzijdig. Nog andere woorden zijn onzijdig, zoo zij eene stof beteekenen; doch van een ander geslacht, zoo zij een afzonderlijk voorwerp beduiden; aldus zijn *draad*, eindje draad; *horen*, lichaamsdeel van sommige dieren; *doek*, bepaald stuk doek; *marmar*, knikker; *hermelijn, bever* en *sabel*, dieren, allen mannelijk in de opgegeven beteekenis; en *balein*, baleinen roede; *koraal*, bolletje van een halssnoer; *kurk*, kurken stop; *pleister*, met zalf bestreken stuk linnen; *schildpad*, het dier; *pluis*, vlokje; *stof*, onderwerp of grondstof, vrouwelijk in deze beteekenissen, terwijl zij, zoo zij de stof in 't algemeen beduiden, even als die mannelijke, onzijdig zijn.

9. *Mannelijk* zijn de namen van *boomen*, als *abeel*,

ahorn, berk, beuk, den, eik, els, esch, esp, hazelaar, hulst, ijp, laurier, mirt, mispel, palm, pijn, popel, olm, wilg enz. met uitzondering van *linde* en *spar*, die vrouwelijk zijn. - *Vrouwelijk* zijn de namen van *heesters, bloemgewassen, kleinere planten* en *vruchten*, alsmede van *de deelen der planten*, bij voorbeeld: *aar, beet, bei, bes* of *bezie, bloem, boon, braam, dille, druif, erwt, gerst, gierst, gort, grut, hop*; kern, *kers, klis, kool, kroot, krop, kriek, kweê, lavas, lolie, linze, loot, madelief, meekrap, morel, munt, narcis, noot, peen, peer, peul, pit, porselein* of *postelein, prei, pruim, raap, radijs, rank, renel, rogge, roos, ruit, schil, schors, spelt, spruit, tarwe, teen, telg, tijloos, tulp, twijg, ui, vijg, viool, vlier, vrucht, weit, wikke, winterlink, wisch, wouw*. Die op *oen* en *ier* zijn echter mannelijk: *citroen, limoen, meloen, anjelier, egelantier*, alsmede die op *ing* en *ling*; *zuring, scheerling, enteling*, met uitzondering van *pippeling*. Onder die op *ik, el* en *er* zijn er sommige mannelijk: *mierik; amandel, eikel* of *aker, gagel, mispel, ranonkel; heesler, komkommer, koriander, lauwer, liguster*; doch vrouwelijk zijn wederom: *ganzerik, perzik; bottel, distel, kervel, kwendel, lavendel, nelel, nikkel* of *nikker, schimmel, venkel; gember; haver, kapper, keker, klaver, rabarber*. - Voorts zijn mannelijk: *ajuin, anijs, bast, halm, hennep, heul, keest* (pit), *kolokwint, komijn, knol, rabauw, rozelaar, rosmarijn, saffraan, stam, stronk, struik, tak, tijm, tronk, tros*; en onzijdig: *blad, klif* of *klimop, kroost, look, lisch, riet, rijs, varen, veil, wier*.

10. *Onzijdig* zijn de namen van *landen*, met uitzondering van die, welke het lidwoord *de* voor zich hebben, te vreten: *de Paltz, de Krim, de Betuw, de Veluwe, de Levant, de Rheingau, de Oost* en *de West*, welke vrouwelijk zijn. Ook de namen van *steden* en *dorpen* zijn onzijdig, al hebben zij een mannelijk of vrouwelijk, of ook wel een verbogen lidwoord vóór zich, als: *de Willemstad, de Helder, de Rijk, den*

Haag, den Briel, den Bosch, zoo zal men zeggen: *het bloeiende de Helder, het schoone den Haag*.

Aanm. Die laatste drie namen hebben het lidwoord in verbogen vorm vóór zich, waarschijnlijk omdat er gemeenlijk het voorzetsel *te* voorkwam.

11. *Mannelijk* zijn de *namen van bergen*, vermits bij deze eigennamen de gemeene naam *berg* verstaan wordt: *de Etna, de Hekla, de Chimborazo* enz.

12. De *namen der rivieren* zijn deels *mannelijk*, wanneer men er het mannelijke *stroom* of *vloed* bij verstaan kan, als: *de Nijl, de Rijn, de Taag, de IJsel, de Ganges, de Tiber, de Niger* enz.; deels *vrouwelijk*, wanneer men er *rivier* of *beek* bij denken kan: *de Lek, de Maas, de Moezel, de Elbe, de Linge, de Merwe, de Oder, de Roer, de Schelde, de Spree, de Vecht, de Eems, de Zaan* enz. Bij de *onzijdige* namen van *waters* of *plassen* begripe men het woord *water*, als: *het IJ, het Sparen, het Slaak, het Zwin*.

13. De *eigennamen van schepen* hebben het lidwoord in den vrouwelijken vorm vóór zich, bij voorbeeld: *de Trafalgar gaf de volle lading. Hij zeilde met de St. Vincent voorwaarts*.

14. Namen van *munten* zijn *mannelijk*: *daalder, duit, heller, dukaat, ducaton, zilverling, penning, patakon, reaal, sikkkel, stuiver*; behalve *pistool*, dat vrouwelijk is.

§ 55. Over de substantieven, bij welke men ter bepaling des geslachts in de eerste plaats op den etymologischen vorm te letten heeft.

I. Geslacht der stamwoorden.

1. *Mannelijk* zijn de *verbale stamwoorden*, met eene *abstrakte* beteekenis, als: *ban, beet, (eer-)bied, blik, drang, dronk, dunk, dwang, gang, gil, (mis-)greep, hang, (in-) houd, houw, (uit-)kijk, klank, klink, kreet, lach, loop, nijd, prijs, raad, rang, ren, reuk, rid, roep, schep, schijn, schrik, slaap, slag, slok, sprong, (dief-)stal*,

stand, stank, steek, stond, stoot, streek (list), *strijd, tooi, tred, trek, tuk, val, vang, voer, vond, worp, wrok, zang, zwang*, die met ongelijkvloeiende, en: *bloei, blos, bouw, brand, dank, deun, dof, dood, dooi, doop, dorst, douw, draai, draf, dreun, druk, dut, duur, eisch, glimp, gloor, gons, groei, groet, haal, haat, hak, hap, hoon, kamp, keer, klap, klok* (geluid), *klop, knak, koop, kout, (hane-)kraai, kraak, krak, krijg, kus, lak, (in-)leg, lof, lonk, lust, plok, praam* (dwang), *praat, prik, pronk, roof, rouw, ruk, schamp, schik, schimp, schok, schop, schreeuw, slorp, smaad, smaak, snauw, smak, snap, snik, spoed, spot, (mis-)stal, stap, stel, steun, stomp, stroop* (roof), *tast, tier, tik, til, toorn, torn, trap, tril, troost, vat, veeg, vloek, waan, wenk, wensch, wil, (toe-)zeg, zet, zoen, zwaai, zwier, enz.*, die met gelijkvloeiende werkwoorden in verband staan. Voorts zijn mannelijk, schoon met geene in het gebruik levende werkwoorden in verband: *moed, naam, nood, roes, vaak, vrede, zin*.

Uitgezonderd zijn:

1). De vrouwelijke: *acht, baat, blaum, braak, (in-)brek, breuk, bons, eer, feil, gis, gooi, grap, grief, gril, grol, haast, halt, hoop, hulp, huur, ijl, kans, keus of keur, kijf, klem, knap, kneep, knel, knijp, kook, kramp, krimp, kuch, kwaal, kwel, leer, les, leur, luim, maak, maar, maat, min, neep, nuk, plaag, praal, prang, prooi, ramp, reis, rust, schraap, sleur, sluik, smart, smul, spijt, spraak, spreuk, straf, teug, trouw, vaag, vlaag, vleug, vlijt, vraag, vrees, waag, walg, war, week, weer, weet, wijk, wijs, woon, wraak, zorg, zwijm*. Voorts: *bede, boete, dege, (bij-)drage, erve, gave, hoede, hulde, kunne, (toe-)lage, rede, schade, schande, schrede, stade, (in-) trede, voege, waarde, wedde, wijte* (verwijl), *woede, (in-) zage, zede, zege, zonde*, die de vrouwelijke *e* bezitten, welke ook verscheidene van de vroeger genoemde woorden tot nog toe niet zelden tot uitgang hebben, als: *bate, breuke, eere*,

grievē, hope, hulpe, keuze, mare, male, minne, reize, ruste, smarte, sprake, straffe, trouwe, vrage, vreeze, wijze, wrake, zorge.

Aanm. Het verdient opmerking, dat sommige dezer vrouwelijke stamwoorden met abstracte beteekenis uitsluitend of bij voorkeur in werkvoordelijke of bijwoordelijke uitdrukkingen voorkomen, als: *acht geven, te baat nemen, bij de gis, voor de grap, in der haast, halt houden, in aller ijl, buiten kijf, in de klem, van de kook gaan, in de leer zijn, te leur stellen, in de maak zijn, in der minne, ter prooi* (ook *ten prooi*, dat is, *te prooi* met ingelaschte *n*), *uit sleur, ter sluiks* (met bijwoordelijke *s*), *ten spijt* (voor *te spijt*), *in de war, in de weer, de weet doen, de wijk nemen, metter woon, in zwijn vallen, ter deeg* (dat is, *dege*), *op zijne hoede, te stade komen, in dier voege*. In zulke uitdrukkingen nu komen zelfs anders mannelijke en onzijdige woorden vrouwelijk voor, als: *ter dood brengen, ter loops, ter halver wege, ter goeder naam en faam, ter been, eigener gezag, ter leen*.

2). De onzijdige: *bod, doel, einde, heil, heul, leed, loon, nut, pleit, schot, spel*.

2. *Vrouwelijk* zijn de stamwoorden met concrete beteekenis, en wel:

a. De namen van werktuigen en gereedschap, als: *baar, bel, bijl, ben, boei, bom, boor, bus, doos, duig, eg, el, els, fuik, galg, gard, graaf, greep* (ook *lettergreep*), *guds* (beitel), *hark, harp, heep* (mes), *horde, kaar, kan, keg, kling, klink, klok, kolf, kom, kooi of kouw, kraam, kraan, kram, krib, kruik, kruk, leest, lier, lens, lont, luit, mand, pan, pers, pomp, rasp, reek* (egge), *rijf* (hark), *roede, schaaf, schaal, schaar, scheede, schel, schop, schroef, schuif, spaak, spalk, speer, spijl, spoel, spon, spoor, sport, spuit, stolp, stoof, stop, tang, teem* (zeef), *ton, trom, (muize-)val, velg, vijl, vlijm, vlouw* (net), *vont, waag, wan, wegge, wip, zaag, zeef, zweep*, enz.

b. Van *lichaamsdeelen* of uitwassen aan het lichaam, als: *(kinne-)bak, bil, bonk* (been), *buil* (aan het hoofd), *(wenk-)brauw, dij, graat, hak* (hiel), *ham, hand, heup, hom, huid, huig, kaak, keel, kies, kieuw, kin, klier, koon, koot, kuif, kuit, kwab, lende, lies, lip, lok, long, maag, milt, moot, nier, palm* (van de hand), *pees, pok, puist, rib, roof* (van eene zweer), *scheen, schelp, schonk, schop, slorp*

(van den olifant), *sneb, speen, spier, sproet, spruw, stuit, tong, vacht, vin, vuist, wade, wang, wen, wiek, wrat, zweer*.

c. Van *schepen, schuiten*, en zich aan het schip bevindende voorwerpen, als: *aak, bark, boot, buis, fok, heude, hulk, jol, kaag, kaan, kiel, kof, kog, lij, lijk, loef, pink, pont, praam, ra, roef, schouw, schuit, sloep, smak, snauw, snik, stang, steng*.

d. Van *allerlei voorwerpen*, die den mensch tot *woning, kleeding* en verdere behoeften te stade komen, als: *deel* (dorsvloer), *deur, goot, hal, hoeve, hut, kot, kroeg, luif, mop* (baksteen), *muite, nok, ruit, schans, schouw* (schoorsteen), *schuur, sponde, stoep, stulp, tin, vest, werf, zaal, zuil; bag, bef, broek, broos, das, geer, huif, huik, hul, kant* (speldewerk), *kap, knot, lasch, lob, mof, mom, mouw, pij, slabbe, slip, slof, spreij, vlecht, want* (handschoen), *wrong; as, baak, baal, baan, bank, bleek, brug, deel* (plank), *graf, greb, groef, haag, heul* (bruggetje), *kaai, kar, kast, keet, kist, kolk, lade, lat, lei, lijst, lomp, lor, mat, mijt, pijp, pin, plaat, plagge, plak, plank, reede, rol, rook* (hooimijt), *ruif, scherf, schijf, schoof slede, sluis, sloop, stoot, snaar, spinde, staaf, stad, steeg, til, tuit, vaan, vlag, vodde, vore, tasch, waar*.

e. Van verschillende voorwerpen, die in de *natuur* en op den *aardbodem* worden waargenomen: *aarde, beek, bron, dreef, golf, heide, kil, kim, klip, klont, kluit, kreek, kust, laan, maan, (land-)ouw, peel, plek, (honig-)raat, sneeuw, somp, star, streek, ven, vonk, weide, wel, wolk, zee, zode, zon*. Van de namen der tijdperken: *eeuw, lente, week, wijle*.

f. Voorts zijn nog vrouwelijk de woorden: *gave, have, hel, taak, taal, wel, zaak*, benevens verscheidene andere, die meestal *toevallige verschijnselen (accidenten)* aan voorwerpen te kennen geven. als: *bijt, blaas, deuk, homp, keep, kerf, klad, kloof, kluif, kras, kreuk, moet, plooi*,

reet, scheur, schrap, schreef, sleet, sleuf, smet, snede, spat, spleet, stip, streep, strook. vlek, vouw.

Uitzonderingen:

1). *Mannelijk* zijn:

a. Van de namen van *werktuigen en gereedschap*: *bak, bril, bout, dril, eest, gesp, haak, hoep, kam, klamp, kloet, klos, korf, kroes, kwast, nap, paal, pijl, ploeg, pols* (polsstok), *pook, pot, schoor, spaan, staak, staf, steel* (als van een bezem), *stoel, stok, strik, strop, stut, tap, trog, tol.*

b. Van de namen van *lichaamsdeelen* enz.: *aars, arm, baard, balg, bek, buik, darm, duim, hals, ham, harst* (ruggestuk van een rund), *hiel, hoef, klauw, knook, knorf, knuist, kop, krop, mond, muil, nek, neus, pels, pens, pink, poot, romp, rug, schink, schoot, slaap* (van het hoofd), *smoel, snuit, staart, strot, tand, teen, traan, voel.*

c. Van de namen van bij *schepen* behorende voorwerpen: *boeg, dol* (roeipen), *mast, treil* (schuitelijn).

d. Van de namen van *allerlei voorwerpen* enz.: *bal, balk, band, bol, bos, burg, dam, dijk, disch, doek, dos, gaard, haard, (voor-)hang, hoed, hof* (tuin), *jas, kloot, knoop, knop, koek, kraag, kuil, lap, muur, put, reep, ring, rok, schoen, sleep, stal, stijl, trap, tuin, vloer, wal, wand, wisch, zak.*

e. Van de namen van *natuurlijke voorwerpen* enz.: *berg, dag, damp, dauw, geur, grond, noen, plas, poel, rijm* of *rijp, roest, rook, smook, spring, stoom, straal, vliet, weg, wind, tijd.*

f. Eindelijk zijn van de concrete stamwoorden nog mannel.; *barst, buit, dop, drank, drom, drop, glip* (spleet), *hoop* (ophooping), *kant, klomp, kring, rand, rei, schat, scheut, slomp, stoe, tas* (hoop), *tip, tol* (schatting), *top.*

2). *Onzijdig* zijn:

a. Van de namen van *werktuigen*, enz.: *aam, blok, bord, fust, haam* (juk), *juk, knijf, luik, mes, mud, net, rad,*

rak, rek, scheel (deksel), *schild*, (*voegel*-)slag, *snoer, spit, touw, val, wiet, wind-as, zeel*.

b. Van de namen van *lichaamsdeelen*: *been, hart, lid, lijf, lijk, oog, oor, rif, vel, vlies*.

c. Van de *scheepswoorden* enz.: *dek, reef* of *rif, schip, stuur, vlot, wrak*.

d. Van de namen van *allerlei voorwerpen* enz.: *bad, bed, boek, boord, buis, dak, dok, dorp, erf, gat, hek, hof* (eens vorsten), *hok, huis, jak, kleed, krat* (wagenbank), *krijt* (strijdperk), *krot, loch, pak, schot, schut, slot, slop, stel, tuig, veer, vlek, wed*.

e. Van de namen van *natuurlijke voorwerpen* enz.: *aas, broek* (moerassige grond), *ei, jaar, krenge, land, meer, nest, oord, pad, pas* (stond), *vak, veld, wak, web*.

f. Eindelijk zijn van de concrete stamwoorden onzijdig: *blijk, bond, brok, deel, ding, graf, leen, lek, lied, merk, maal, pand, rijk, spook*, (*voet*-)spoor, *staal, stuk, werk, woord*.

II. Geslacht der stamwoorden, die van eene partikel of een voorvoegsel voorzien zijn.

1. Een *stam*, voorzien van een partikel, *behoudt zijn geslacht*, wanneer hij een werkwoord nevens zich heeft, dat *afscheidbaar* met die partikel is *samengesteld*. Zoo zijn mannelijk: *aandrang, aankoop, aanslag, achterstal, afdruk, afkeer, aftrek, bijstand, inhoud, invoer, misgreep, nadruk, neêrslag, omloop, omslag, onderstand, opbouw, ophef, opschik, overgang, overval* (aanval), *toeleg, toestel, toeval* (bijval), *toevoer, uitkoop, voorslag, wederstand, samenloop*, allen stamwoorden van de afscheidbaar samengestelde werkwoorden: *áándringen, áánkopen*, enz. Ook *wederstaan* moet oudtijds afscheidbaar samengesteld geweest zijn, zoo als nog door den klemtoon van *wéderstander* wordt uitgewezen. Vrouwelijk: *aanvraag, afbraak, afreis, afspraak, bijdrage, bijlage, intrede, nasleep, navraag, nederlaag, voorkeur, opspraak, overgave, tegenspraak, tegenweer, toe-*

lage, stamwoorden van de oneigenlijk samengestelde werkwoorden: *áánvragen*, *áfbreken* enz. gevormd.

Hier behouden de stammen hun geslacht, omdat men zich den stam, wanneer de partikel geen onafscheidbaar gedeelte des woords uitmaakt, zelfstandig denkt.

2. Een *stam*, voorzien van eene partikel, *is onzijdig*, wanneer hij een werkwoord nevens zich heeft, dat *onafscheidbaar* met die partikel *is samengesteld*. Zoo zijn onzijdig: *onderhoud*, *onderricht*, *onderscheid*, *onderwijs*, *onderzoek*, *overleg*, *overval* (*toeval*), *onderwerp*, stammen van *onderhóúden*, *onderrichten*, *onderschéiden*, *onderwijzen*, *onderzóeken*, *overléggen*, *overvállen*, *onderwérpen*. *Voorwerp* volgt het geslacht van *onderwerp*, en *aanzoek* is onzijdig, omdat men voorheen zeide *aanzóéken* met onscheidbare partikel. *Aanbod*, *overspel*, *overschot*, *voorschot*, zijn onzijdig, omdat de stammen *bod*, *spel* en *schot* onzijdig zijn. *Oproer* komt nog wel mannelijk voor, welk geslacht de voorkeur boven het onzijdige zou verdienen.

3. De stammen, voorzien van die voorvoegsels, welke, ten minste wanneer zij vóór substantieven komen, den hoofdtoon bezitten: *her*, *oor*, *on*, *wan*, behouden hun geslacht. Bij voorbeeld *herdruk* (m.), *oorsprong* (m.), *oorzaak* (v.), *oordeel* (onz.), *wanhoop* (v.), *wanlust* (m.); *oorlog* wordt zelden meer onzijdig gebruikt: het behoort uitsluitend vrouwelijk te zijn, want *log* is *lage* (zie § 52. 5.); *oorlof* volgde het geslacht van *verlof*, hetwelk hetzelfde beteekent. *Antwoord* volgt dezen regel. In *herstel* staat het onzijdig geslacht in verband met den klemtoon (§ 42. 2.), die het voorvoegsel *her* hier tot den rang van een toonloos voorvoegsel doet afdalen.

4. De stammen, voorzien van de toonlooze voorvoegsels *be*, *ge*, *ver* en het zwak geaccentueerde *ont*, zijn onzijdig, met uitzondering van *verkoop* en *ontvang*, die mannelijk zijn. Verscheidene stammen verloren hun voorvoegsel *be* of *ge*, wanneer zij bovendien nog eene partikel vóór zich kregen; niettemin bleven zij onzijdig. Zoo kan men het onzijdig geslacht verkla-

ren in de woorden: *misdrijf* voor *misbedrijf*, *misbak* (*misgebak*), *misbruik* (*misgebruik*), *misbaar* (*misgebaar*), *miswas* en *uitwas* (voor *misgewas* en *uitgewas*), *misval* (*misgeval*), *nazoek* (*nagezoek*), *uitstek* (*uitgestek*), *omslag* (bij v. om een boek, voor *omgeslag*), *toeval* en *voorval* (d. i. *toegeval* en *voorgeval*), *afscheid* (*afbescheid*), *aanschijn* (*aangeschijn*), *opzet* (*opgezet*), *uitstel*, *voorstel* en *opstel* (voor *uitgestel*, *voorgestel* en *opgestel*), *uitvlucht* (*voorwendsel*; *uitvlucht*, in den zin van het *uitvliegen* *genomen*, *zou*, daarentegen, vrouwelijk zijn). *Uitzet*, *opslag* (*onkruid*) en *misdruk* zijn onzijdig als verzamelwoorden.

Aanm. 1. De reden; waarom een stam, van een toonloos voorvoegsel of onafscheidbaar partikel voorzien, onzijdig is, schijnt hierin te zoeken, dat de stam, afgescheiden van dat voorvoegsel, geen zelfstandig bestaan heeft. Zoo bestaat *drang* zelfstandig en kon derhalve in de verbinding met *aan* het mannel. geslacht behouden (zie II. 1.); maar *wijs* (in *onderwijs*), *duld* (in *geduld*) bestaan niet op zichzelf: *onderwijs*, *geduld*, zijn tot substantieven omgestempelde werkwoorden en even daarom (zie beneden V.) onzijdig.

Aanm. 2. *Verhoop* zal mannel. zijn wegens de tegenstelling tot *koop* (of *inkoop*), met welk woord het gemeenlijk verbonden voorkwam: *de koop en verkoop*. Even zoo staat *ontvang* tegenover *uitgave*: *de uitgave en ontvang*. Om deze reden raakte het oor gewoon aan *de ontvang*, en werd dit woord mitsdien voor mannel. gehouden, althans niet onzijdig gebruikt.

III. Geslacht der onechte stammen.

1. De woorden op het min zelfstandige achtervoegsel *er* zijn meerendeels *mannelijk*. Bij voorbeeld: *akker*, *beker*, *bolster*, *dobber*, *dojer* (of *door*), *eiker* (vrachtschip), *etter*, *halster*, *hamer*, *hoeker*, *holster*, *kloker*, *klonter*, *knikker*, *koffer*, *koker*, *kolder*, *kotter*, *kwalster*, *logger* (vaartuig), *modder*, *oever*, *opper*, *palster* (stok), *polder*, *schouder*, *slenter*, *slommer*, *sluier*, *snater*, *snipper*, *spaander*, *spijker*, *splinter*, *steiger*, *sluiter*, *trechter*, *uier*, *unster*, *veter*, *vinger*, *vlonder*, *winter*, *zeuter* (zeef), *zomer*, *zwabber* (dweil). Als stamvormen van gangbare werkw. en om deze reden mannelijk kunnen worden aangemerkt: *donder*, *hinder*, *honger*, *ijver*, *kolder* (paardeziekte), *kommer*, *laster*, *slender*, enz. Vreemde woorden, wier uitgang tot den toonloozen uitgang *er* overging, volgen den regel; dus zijn mannelijk: *cilinder*, *kandelaar* (*er*)

gaat wegens de voorgaande toonlooze lettergreep in *aar* over), *kanker, kelder, kerker, mijter, pijler, pilaar, schepter, vijver, zolder*.

Vrouwelijk zijn slechts de volgende: *ader, bagger, blaar* (voor *bladder*), *kaper, keper, klater, kwelder, lever, lommer, loover, luur* of *luier*, *schilfer, veder, zeever*. Voorts zijn vrouwelijk de vreemde woorden: *citer, kamer, kluister, letter, pleister, paander, vesper*.

Ook zijn er eenige onzijdige op *er*: *bunder, jadder, jammer, kouter, leger, lemmer, malder, pantser, roer* (voor *roeder*), *weder, wonder*, en de vreemde woorden: *anker, charter, cijfer, eskader, karakter, klooster, lamfer, masker, monster, nommer, offer, register, theater, venster*.

2. De woorden op *el* zijn mede meerendeels mannelijk. Bij voorbeeld: *adel, angel, bengel, bikkell, bobbel, boedel, borrel, borstel, breidel, buil* (voor *buidel*), *dissel, dorpel* of *drempel, geesel, gevel, grendel, gorgel, hagel, haspel, hemel, kabel, kartel, kavel, kegel, kevel, kiel* (voor *kedel*), *knevel, knuppel* of *kneppel* of *kluppel, kogel, krinkel, kronkel, kwispel, lepel, mangel* (werktuig om te pletten), *nagel, pegel, rakel, rammel, ransel, ratel, repel* (vlashamer), *rinkel, schedel, schenkel, schinkel, schotel, spikkel, stapel, stevel, stempel, stoppel, tegel, tichel, troffel, vijzel, vleugel, vondel, wervel, wimpel, winkel, wortel, wraddel* (kwabbe van een os), *zadel, zetel*. Als stamvormen van werkwoorden kunnen gelden: *dobbel, gruwel, handel, reutel, twijfel, wandel, wissel* (d. i. wisselbrief), *wrevel*. Van de vreemde woorden op *el* zijn mannel.: *bijbel, cirkel, kansel, koepel, koppel, mantel, nevel, regel, singel, sintel, spiegel, tabernakel, tempel, titel* (*tittel*).

Vrouwelijk op *el* zijn: *diggel, feitel, gaffel, kachel, keuvel, konkel, luifel, middel* (middellijf), *parel, roffel, schakel, schoffel, teil* (*tegel*, § 10. 2.), *vedel, vezel, wafel, zemel, ziel* (d. i. *ze-el*, zie § 7. 9.), *zwavel*. Als werkwoordelijke stammen met abstracte beteekenis kunnen gel-

den de vrouwelijke *grabbel*, *krevel* of *kriewel*, *kwezel* (beuzelingen). Vreemde woorden op *el* van het vrouwelijk geslacht zijn: *cedel*, *cimbel*, *cither*, *fabel*, *fakkel*, *gondel*, *kasuifel*, *pantoffel*, *richel*, *sabel*, *sikkel*, *tafel*.

Er zijn eenige onzijdige woorden op *el*: *mengel*, *peil* (*pegel*, zie § 10. 2.), *pekel* (de zee), *middel*, *schepel*, *vaandel*, *zeil* (*zegeel*); doch de meeste onzijdige woorden op *el* zijn van vreemden oorsprong: *artikel*, *kapittel*, *exempel*, *meubel*, *mirakel*, *orakel*, *orgel*, *zegel*. Een abstracte werkwoordelijke stam van het onzijdig geslacht is *mangel* (gebrek).

Aanm. Blijkens het bovenstaande is *richel* vrouwelijk, hoezeer *regel*, van hetwelk het slechts een gewijzigde vorm is (even als *tichel* van *tegel*), mannelijk is. Desgelijks is het onz. *peil* eene wijziging van het mannel. *pegel*, en het vrouw. *teil* van het mannel. *tegel*.

3. Van de substantieven op *en* zijn mannelijk: *doren* (of *doorn*), *gulden*, *molen*, *morgen*, *oven*, *regen*, *steven*, *toren*, *wagen*, *zegen*.

Doch vrouwelijk: *deken*, *haven*, *hersen*, *keten*, *keuken*, *leugen*, *reden*, *verzen*, *zeisen* (samengetrokken *zein*), en de vreemde: *lantaren* (of *lantaarn*) en *zegen* (net). Ook *stem* (eigenlijk *stevene*) is vrouwelijk.

Onzijdige woorden op *en* zijn: *baken*, *bekken*, *brein* (voor *bragen*, zie § 10. 2. *Aanm.*), *garen*, (*kinne-*)*bakken*, *kluwen* (samengetrokken *kloen*), *kussen*, *morgen* (lands), *rokken*, *teeken*, *wapen*, en het vreemde: *examen*.

4. *Vrouwelijk* zijn de onechte stammen op *t*, bij voorbeeld: *belt*, *beurt*, *biecht*, *bocht*, *boert*, *buurt*, (*aan-*)*dacht*, (*achter-*)*docht*, *doft*, *dracht*, *drift*, (*nood-*)*druft*, *gift*, *gracht*, *grift*, *helft*, *jacht*, *jicht*, *klacht*, *klucht*, *kluft*, *krackt*, *krocht*, *lucht*, (*brui-*)*loft*, *macht*, *markt*, *plecht*, *pracht*, *schacht*, *schoft*, *schort*, (de heilige), *Schrift*, *schurft*, *slacht*, (*twee-*)*spalt*, *stelt*, (*schrijf-*)*stift*, *teelt*, *tucht*, *vaart*, *vorst* (voor *vrost* van *vriezen*), *vracht*, (*Gods-*)*vrucht*, *wacht*, *zucht* (van *ziek*), *zicht*, *zift*. Met uitzondering van de mannelijke: *bult*, *echt*, *nacht* (dat echter soms nog vrouwelijk voorkomt),

plicht, *schicht* en *geest* (de *s* in dit laatste woord behoort tot den stam). In *last*, dat ook mannelijk is, schijnt de *st* ontstaan uit de samenhorting van de *d* van den stam (*laden*) met de *t* van den uitgang. *Zucht* (diepe ademhaling) is mannelijk: het woord is in het Oudhoogd. van den mannel. uitgang ôd voorzien. *Tocht* is insgelijks mannel.: waarschijnlijk heeft dit woord het geslacht behouden van den verouderden stam *tog* (Hoogd. *Zug*), die in *getogenlijk* (*aanhoudend*) en *altoos* (voor *altoges*) voorkomt. *Heft*, *licht* en *jacht* (vaartuig) zijn, als onzijdig, mede uitgezonderd. Ook *lemmet* is onzijdig. *Ambacht* (samengetrokken *ambt*, Goth. *andbahti*), *naricht* voor *nabericht*, *schrift* voor *geschrift*, *wicht* voor *gewicht*, *dicht* voor *gedicht*, *stift* voor *gestift*, *gift* voor *vergift*, en *vernunft* zijn onzijdig; doch hier hangt dit geslacht kennelijk samen met den aard dezer woorden, als voorzien van een der voorvoegsels *and*, *be*, *ge* en *ver*. Woorden toch, dus gevormd, hebben niet zelden eene onzijdige vormvokaal, die later kon afslijten.

5. *Vrouwelijk* zijn mede de onechte stammen op *te*: *begeerte*, *behoefte*, *belofte*, *beroerte*, *geboorte*, *gedaante*, *gedachte*, *gelofte*, *geneugte*, *gestalte*, *verbeurte*, *veete*.

6. Desgelijks zijn *vrouwelijk* de woorden op *d* en *de*: *daad*, *deugd*, *maand*, *speld*, *schuld*, *genade*, *hulde*, *kunde*, *liefde*, *vreugde*, *weelde* en *armoede*. Hier worden uitgezonderd de mannelijke: *beemd*, *draad*, *eed*, *gloed*, *naad*, *vloed*, en de onrijdige: *hemd*, *hoofd*, *sieraad* en *zwaard*. *Zaad* is onzijdig als collectief.

7. Mede zijn *vrouwelijk* de onechte stammen op *st*, als *borst*, *dienst*, *gunst*, *hengst* (vaartuig), *komst*, *kunst*, *rust*, *vangst*, *winst*, *worst*. Uitgezonderd: *angst*, *dienst*, *ernst* en *herfst*. In *dorst*, *kost*, *lust*, *oogst*, *tast*, *troost*, *twist*, behoort de *st* tot den stam der werkwoorden *dorsten*, *kosten* enz. In *bast*, *knoest* en *mast* schijnt de *st* tot den stam te behooren.

Aanm. Aan het woord *dienst* is in de laatste regeling der spelling weder

het mannelijk geslacht toegekend. Den mannelijken vorm heeft het in de bijwoordelijke uitdrukking: *ten dienste*. Het gebeurt soms, dat vrouwelijke woorden in bijwoordelijke uitdrukkingen een mannelijk lidwoord vóór zich hebben, als *ten gunste*, *ten prooi*, zie boven: I, 1. 1). Aanm.

8. Voorts zijn nog *vrouwelijk* de onechte stammen op *s* en *se*, als: *aakse*, *bies*, *bluts*, *bokse*, *botse*, *grens*, *grijns*, *kaars*, *kies*, *knods*, *koorts*, *laars*, *latse*, *leis*, *loods*, *muts*, *plaats*, *reeks*, *schaats*, *schots*, *smidse*, *spies*, *spits* (dat ook onzijdig gebruikt wordt), *trens*, *trits*, *zeis*. Met uitzondering van *glans*, *krans*, *trans*, *trots* en *kreits*, die mannelijk zijn.

9. *Mannelijk* zijn de onechte stammen op *m* of *em*, *end* (*ond*) en *ig*: *adem*, *alsem*, *bezem*, *bliksem*, *bloesem*, *bodem*, *boezem*, *deesem*, *droesem*, *galm*, *halm*, *helm*, *kossem*, *molm*, *molsem*, *riem*, *schalm*, *scherm* (*bescherming*), *schroom*, *storm*, *stroom*, *toom*, *vadem*, *walm*, *zoom*, *zwerm*; ook het vreemde woord *balsem*. Voorts: *ochtend*, *avond*, *honig*. Uitzonderd zijn *bloem*, *kiem* en *raam*. *Scherm*, schutting, is onz. Het onz. *lichaam* is eene samenstelling uit *lijk* en het oude *hemen* (Goth. *hamôn*, *bekleeden*) en behoort dus hiertoe niet.

10. Eindelijk zijn van de onechte stammen *vrouwelijk*, die op *ie* en *uw* (*w*, *f*) uitgaan, wegens de vrouwelijke *e*, die hun eigenlijk nasleept: *ie* toch is gelijk aan *je*, en voor *uw* was het voorheen altijd *uwe*: *balie*, *berrie*, *falie*, *griffie*, *kevie*, *malie*, *schalie* (*schaluwe*), *peluw*, *schaduw*, *verw* (*verf*), *zenuw*.

IV. Geslacht der afgeleide woorden.

1. 1). *Mannelijk* zijn de *namen van werktuigen* op *el*, van nog aanwezige werkwoorden of van zelfstandige naamwoorden afgeleid: *beitel*, *beugel*, *drevel*, *gordel*, *hekel*, *hengel*, *heugel*, *hevel*, *klepel*, *kleppel*, *krauwel*, *prikkel*, *sleutel*, *stegel*, *stekel*, *teugel*, *windel*, *worpel*. Met uitzondering van *griffel*, *dweil* (d. i. *dwegel*), *dwaal* (d. i. *dwagel*) en *naald* voor *nadel*.

2). De verkleinwoorden op *el* zijn deels *mannelijk*, als: *bochel*, *bommel*, *bondel*, *droffel*, *eikel*, *hoepel*, *ijzel*, *kneukel*, *keizel*, *knobbel*, *marmel*, *morzel*, *navel*, *nestel*, *sna-*

vel, stengel (samengetrokken *steel*), *struwel*. Deels *vrouwelijk*, als: *greppel, keutel, horzel, kriezel, kruimel, mazel, peukel, sprenkel, trommel*.

2. *Mannelijk* zijn insgelijks de *namen van werktuigen* en *voorwerpen op er en aar*, welke eigenlijk handelende personen beteekenen, als: *blaker, evenaar, gieter, kijker, lessenaar, lichter, passer, rooster, schrobber, schuier, slinger, snuiter, stoffer, ruiker, waaier, wijzer*. Met uitzondering van *ladder*, voorheen *leedere*, samengetrokken *leêr*.

3. *Mannelijk* zijn voorts de woorden op *ing, ling, ik*, die oorspronkelijk *personen* beteekenen, door zeker geslachtskenmerk onderscheiden, als: *ketting, karsteling, teerling, vingerling, krakeling, beuling, deuvik, estrik*. Met uitzondering van de kollektieven *bedding, glinting* (latwerk), *hieling* (achterste gedeelte van een schip), *kammeling* (wol), *kibbeling* (afval van zouten visch), *lording* (gepikt touw). *Vrouwelijk* zijn mede: *kusting, verheveling, vlerk, zwezerik, en zerk* (eene verbastering van *sarcophaag*). Het vreemde *rotting* volgt den regel en is alzoo *mannelijk*.

4. *Onzijdig* zijn de woorden op *sel*, als zij het *voortbrengsel* eener werking beteekenen, als; *haksel, schepsel, aanhangsel, overblijfsel*; of het *voorwerp* of *de stof, waarmede de werking geschiedt*, als: *deksel, verguldsel, beletsel, stijfsel, schoeisel*. Ook *raadsel* is onzijdig. *Mannelijk* zijn *bussel* (voor *bondsel*), waar de uitgang de verkleiningsuitgang is met ingeschoven *s*, en *oksel*, hetwelk als een onechte stam is aan te merken. In het vrouwelijke *leisel* behoort de *s* tot den onechten stam *leis* voor *leidse* (van *leiden*), waarvan dit *leisel* of *leidsel* door toevoeging van *el* is afgeleid.

5. De woorden op *dom* zijn deels *mannelijk*, als: *rijkdom, adeldom, ouderdom, wasdom, maagdom* (voor *maagddom*); deels *onzijdig*, bij voorbeeld: *priesterdom, Christendom, pausdom, jodendom, heidendom, vorstendom, heiligdom, menschdom*. Het onzijdig geslacht hangt hier over het algemeen met de meer concrete beteekenis samen (vergel. § 51. 1.):

zoo is *eigendom* mannelijk in de abstrakte beteekenis van het *recht van bezit*, maar onzijdig in de concrete van *het bezeten voorwerp*.

6. *Vrouwelijk* zijn alle woorden, voorzien van de zelfstandige achtervoegsels *te* (*e*), *heid*, *ij*, *ing* en *nis*, met uitzondering alleen van *vonnis*, dat, als ware het zoo veel als *gevonnis* van *vonnissen*, onzijdig is. *Vuilnis* is onzijdig als collectief. *Getuigenis* is onzijdig in de beteekenis van *het getuigde*, niet in die van *de daad van getuigen*: zoo zal men zeggen: *het getuigenis kwam niet met de waarheid overeen*; maar: *ik vorderde van hem de getuigenis*. *Schilderij* wordt somtijds onzijdig gebruikt, ongetwijfeld wegens de verharding van de *d* des lidwoords door de scherpte der aanvangsletter van dit woord, uit welke oorzaak Vondel ook *sneeuw* wel eens vrouwelijk gebruikt: *tsneeuw harer handen*.

7. De woorden op *schap* zijn *vrouwelijk*, als: *blijdschap*, *gramschap*, *dronkenschap*, *vriendschap*, *broederschap*, *manschap*, *buurtschap*, *nalatenschap*, *vennootschap*, *wetenschap*, *rekenschap*, *voogdijschap*. Doch onzijdig zijn, ten eerste, die eene *betrekking* aanduiden, welke noodwendig zekere rechten en plichten medebrengt, bij voorbeeld: *burgerschap*, *priesterschap*; ten tweede, die, welke eene *landstreek* te kennen geven: *graafschap*, *landschap*, *waterschap*, en ten derde: *gezelschap*, *gereedschap*, *genootschap*. Sommige woorden op *schap* vereenigen in zich de beide geslachten, in dier voege, dat zij in de *concrete beteekenis* van eene *verzameling van personen* het vrouwelijk geslacht behouden, terwijl zij in de *abstrakte beteekenis* van de *betrekking* of den *staat* het onzijdig geslacht hebben aangenomen; dus verschillen: *de ridderschap* en *het ridderschap*; *de priesterschap* en *het priesterschap*; *de burgerschap* en *het burgerschap*; *de maagschap* en *het maagschap*. Vergel. voorts § 43. III. 1. 1). Aanm. *Graafschap* wordt, bijaldien er bepaaldelijk van het landschap van *Zutfen* sprake is, nog wel vrouwelijk gebruikt.

V. Geslacht der zelfstandig gebruikte woorden.

Onzijdig zijn alle woorden, die, oorspronkelijk geen zelfstandige naamwoorden zijnde, als zoodanig gebruikt worden, of werkelijk den aard van substantieven hebben aangenomen:

1. Adjektieve woorden, tot substantieven geworden, zijn: *het ware, het schoone, het groen, het Latijn, het midden, het noorden, het al, het heelal, het nat, het vocht, het recht, het geheim, het best, het gemeenebest, het puik, het week, het ongelijk, het oorbaar, het plat, het rond, het halfrond, het diep, het ruim, het tiende, het uiterste, het vlak, het uiterlijk, het euvel, het kwaad, het wit, het zeer, het mijn en dijn.*

2). Werkwoorden: *Het vertrouwen, het wezen, het leedwezen, het aanzijn, het welzijn, het leven, het medelijden, het mededoogen, het wedervaren, het welvaren, het inkomen, het voorkomen, het voorgeven, het voornemen, het vermoeden, het gevoelen, het verlangen, het vermogen.*

3). Bijwoorden: *Het vooronder, het waarom, het hoe, het niet, het ja, het nu, het heden.*

4). Telwoorden: *Het honderd, het duizend.*

5). Voornaamwoorden: *Het lieve ik, het gemeenzame jij.*

6). Tusschenwerpsels: *het amen, het wee, het vaarwel, het welkom.*

7). Ja, gansche *gezegden* en *spreekwijzen* tot één substantief tezamen genomen, of *benamingen* van woorden of klanken ontleend, zijn onzijdig: *Het onverschillige: wat kan het mij schelen? Het nudrukkelijke: voorwaar, voorwaar zeg ik u! Het tweemaal twee is vier. Het Wilhelmus van Nassouwen. Het abc.* Doch de namen der afzonderlijke *schrijf- en cijferletters*, ook dan wanneer deze laatste voor de getallen-grootheid zelve genomen worden, zijn *vrouwelijk*: *de uitspraak der a; de vier, de nul, enz.*

§ 56. Over het geslacht der woorden met vreemde uitgangen en der vreemde woorden.

1. *Vrouwelijk* zijn, onafhankelijk van den uitgang, de vreemde namen van muziekinstrumenten, als: *gitaar, bazuin, viool, harp, pauk, lier, luit, fluit, pijp, trompet, tamboer, klaroen, tamboerijn*.

II. 1. De meeste woorden op *eel* zijn *onzijdig*, als: *bekkeneel, truweel, houweel, rondeel, tafereel, tooneel, kasteel, gareel, juweel, kapiteel, krakeel, paneel, penseel, prieel*. *Korbeel* is mannelijk, omdat men er *steen* bij denkt; insgelijks mannelijk zijn *kanteel* en *karbeel*; doch *kandeel* en *gaten-platteel* vrouwelijk.

2. Die op *ent* en *ment* zijn alle *onzijdig*, als *talent, testament, parlement, ciment, zelfs serpent*.

3. Desgelijks die op *et*, als *banket, helmet, kabinet, karpet, klinket, korset, lampet, lancet, musket, salet, servet, schelet, sonnet, palet* (eens schilders), *raket* (speeltuig); doch *palet*, speeltuig, en *kornet* zijn vrouwelijk, even als het bovengenoemde *trompet*, en *raket*, de *plant*.

4. *Onzijdig* is ook het meerendeel der woorden op *oen*, als: *fatsoen, blazoen, festoen, galjoen, garnizoen, harpoen, legioen, rantsoen, paveljoen, seizoen*; maar vrouwelijk: *kaproen* en het bovengenoemde *klaroen*.

5. Desgelijks het grootste aantal der woorden op *aal*, als: *arsenaal, kanaal, hospitaal, kapitaal, portaal, schandaal; liniaal* wordt ook vrouwelijk gebezigd, van welk laatste geslacht ook de woorden *bokaal* en *vokaal* zijn.

6. *Onzijdig* zijn mede die op *aat*, bij voorbeeld: *formaat, karaat, plakkaat, klimaat, consulaat*. Met uitzondering van *magistraat* en *dukaat*, die mannelijk zijn, het laatste als muntnaam (zie § 54. 14.). Voor de *Overheid* kan men *Magistraat* vrouwelijk gebruiken.

7. *Vrouwelijk* zijn alle woorden op *aadje*, wegens de toonlooze *e*, waarop deze uitgang eindigt, en om dezelfde reden die op *ande*, *ade*, *ende*, *je*, *ie* en *e*, als: *offerande*, *warande*; *palissade*, *chocolade*; *legende*; *franje*, *kampanje*, *kokinje*; *glorie*, *historie*, *natie*, *malie*, *olie*, *provincie*, *specie*, *staatsie*, *tralie*, *studie*; *hymne*, *mythe*, *orde*, *pauze*, *mode*, *rente*, *sekse*, *sekte*, *syllabe*, *synode*, dat soms ook onzijdig gebruikt wordt. Uitgezonderd worden van de woorden op *ie*: *concilie*, *evangelie* en *genie*, die onzijdig zijn, schoon *genie* in de beteekenis van *het corps* en *de wetenschap der vestingbouwkundigen* vrouwelijk is.

8. *Vrouwelijk* zijn mede die op *teit*, als: *majesteit*, *universiteit*, *societeit*.

9. Desgelijks die op *uur*, als *natuur*, *kwetsuur*, *figuur*, dat men ook dikwijls onzijdig hoort gebruiken, bepaaldelijk in de beteekenis van *gestalte*. Onzijdig zijn: *postuur* en *avontuur*.

10. *Vrouwelijk* zijn verder die op *ij* en *ei*, als: *kandij*, *kopij*, *soldij*, *partij*; *galei*, *karrewei*, *liverei*, *palei*, *schalmei*, *vallei*, *pastei*, *hamei*. Doch *malvezei* is mannelijk wegens het woord *wijn*, dat men er bij denkt.

11. De woorden op *ier* zijn deels *vrouwelijk*, als: *banier*, *bandelier*, *manier*, *rivier*; deels *onzijdig*, als: *rapier*, *formulier*, *kwartier*, *vizier*. *Mortier* wordt ook mannelijk gebruikt; *klavier*, mannelijk en onzijdig beide.

12. *Mannelijk* zijn die op *aan*, als: *meridiaan*, *ocean*, *orkaan*; doch *karavaan* is vrouwelijk.

13. Desgelijks die op *ant* (*and*) en *ont*, bij voorbeeld: *foliant*, *karkant*, *tulband*; *horizont* (*horizon*); doch *konzonnant* vrouwelijk, als *letter*; *ledikant* is vrouwelijk en onzijdig.

14. *Mannelijk* zijn mede die op *aard*, als *ponjaard*, *standaard*, *tabbaard* enz.

Aanm. Deze uitgang, hoezeer oorspronkelijk Duitsch (zie § 50. 6.), heeft echter in het Romanisch burgerrecht verkregen.

15. De woorden op *ijn* zijn deels *onzijdig*, als: *flerecijn*, *magazijn*, *ravelijn*, *kozijn*, *venijn*; deels *vrouwelijk*, als:

woestijn, medicijn, gordijn (dat echter veelal onzijdig gebruikt wordt), *karabijn, javelijn*, en het boven (I) vermelde *tamboerijn*.

16. Die op *ot* zijn *vrouwelijk*, als: *kalot, kapot, marot*, met uitzondering van het onzijdige *schavot*.

17. Desgelijks die op *iek*, als: *fabriek, kroniek, muziek, republiek*. Doch onzijdig is *koliek*, waarbij men *het wee* dacht, gelijk ook de ziektenamen *flerecijn* en *podagra* onzijdig zijn.

18. Alsmede zijn *vrouwelijk* de woorden op *as*: *barkas, matras, grimas, karkas, galeas, kabas, kortelas, terras, rondas*, van welke de laatste twee echter ook onzijdig gebezigd worden; steeds onzijdig zijn: *harnas, kompas, moeras* en *tiras* (net).

19. Van de vreemde woorden op minder gewone uitgangen, onder welke er eenige zijn, wier uitgang met de stamsyllabe samenvalt, zijn *vrouwelijk*: *affuit, kajuit, beschuit* (voor eene enkele *beschuit*; voor de stof in het algemeen is dit woord onzijdig). Onzijdig: *statuut, instituut*; doch *vrouwelijk*, *minuut*. Onzijdig: *kantoor, komfoor, teljoor, trezoor*; doch *vrouwelijk*, *kwispedor*, dat evenwel veelal onzijdig genomen wordt. *Vrouwelijk*: *flambouw, kartouw; kardoos, aalmoes*. Onzijdig: *kamizool, kapitoel, riool, pistool (waptentuig)*; doch *vrouwelijk*, *fiool*, gelijk ook *kastrol*. Onzijdig: *model*, doch *vrouwelijk*, *schabel, kapel* en *gabel*. *Vrouwelijk*: *komeet* en *planeet*; *konfijt* en *profijt* (welke beide echter doorgaans onzijdig gebruikt worden). Onzijdig: *tapijt* en *koloriet*. Onzijdig is *fornuis*; *vrouwelijk*, *kombuis* en *kabuis*. *Paradijs* is onzijdig; *saucijs* *vrouwelijk*. *Kolom, kales, kartets, karos, kazemat, spelonk, klisteer, paruik, fontein, idée*, zijn *vrouwelijk*; het laatste ook onzijdig; *patroon*, in de beteekenis van *kardoos* eens schietgeweers, *vrouwelijk*; doch in die van *model*, onzijdig; *fortuin* voor *het geldelijk vermogen*, onzijdig; doch voor de *geluksgodin* genomen, *vrouwelijk*. Onzijdig zijn voorts: *altaar, fregat, foreest, dieet, paleis, paskwil, rumoer, valies*; maar mannelijk, *labirint, triomf* en *galop*;

de laatste twee als abstrakte stamwoorden van *trionfereeren* en *galoppeeren*.

III. Zoo een vreemd woord wordt overgenomen zonder zijn eigenaardigen uitgang te verliezen of gewijzigd te zien, wordt niettemin het geslacht vaak naar de opvatting van den Nederlander bepaald. Zoo is *nektar* mannel., even als *drank*; *paternoster*, onzijdig, als *gebed*, dat men er bij denkt; *sanhedrin*, mannelijk, gelijk *raad*, hoezeer dat woord ook wel onz. gebruikt wordt. *Chaos*, *indigo*, *roman*, *japon*, *nardus*, *kánon* (*geloofsregel*), mannelijk, doch *kanón* (*geschut*), onzijd.; *thema* (*opstel* ter bewerking) is vrouwelijk, doch in den zin van *grondmelodie*, onzijdig; *podagra*, onzijdig; *lava* en *echo*, vrouwelijk; *Sabbath*, mannelijk; *Pascha*, onzijdig; *Talmud* en *Koran*, mannelijk. De Latijnsche namen der *maanden* zijn mannelijk.

IV. De vreemde woorden, naar onze uitspraak van ééne lettergreep, of zoodanige samengestelde vreemde woorden, wier laatste lid evenzoo uit slechts ééne lettergreep bestaat, zijn meerendeels vrouwelijk. Bij voorb.: *ark*, *as*, *beurs*, *bres*, *bul*, *cel*, *chijl*, *faam*, *flank*, *flesch*, *fout*, *frons*, *glos*, *gom*, *golf*, *groep*, *grot*, *kaap*, *kaart*, *keurs*, *kleur*, *kluis*, *koets*, *koord*, *korst*, *kous*, *kraak* (schip), *krent*, *kroon*, *kuur*, *lamp*, *lans*, *lijn*, *mijl*, *mijn*, *mis*, *munt*, *nerf*, *nis*, *noot*, *part*, *pen*, *pest*, *piek*, *pijn*, *pil*, *plint*, *pluim*, *pool*, *poort*, *poos*, *pop*, (*brieven-*)*post*, *preek*, *prent*, *proef*, *pruik*, *punt* (spits), *rest*, *rots*, *saus*, *school*, *schrijn*, *sok*, *som*, *soort*, *spons*, *stool*, *straat*, *taart*, *test*, *tint* (*kleur*, doch *tint*, als *tintwijn*, is mannel.), *toorts*, *vlam*, *vlok*, *vork*, *zool*; *dialekt*, *diphthong*, *kortegaard*, *apotheeke*, *bibliotheek*. *Uur* (*ure*) is vrouwelijk en onzijdig.

Mannelijk zijn wegens den uitgang (§ 55. III. 9.): *psalm*, *term*, *vorm*. Mannelijk zijn mede: *bas*, *brief*, *flits*, *graad*, *inkt*, *kelk*, *koers*, *pas*, *pols*, *post* (plaats, bediening), *rang*, *staat*, *stijl*, *thirs*, *toon*, *trein*, *tronk*, gelijk ook de volgende, die, vermits er afgeleide woorden van hen in

onze taal gesproten zijn, eenigermate als abstrakte stammen worden aangemerkt: *cijns, fleur, marsch, toer, toets*; van hetzelfde geslacht zijn *troep* en *troon*.

Onzijdig zijn: *feit, fonds, fort, gros, koor, kruis, paar, park, paspoort, plein, pond, punt* (stip), *ras, sein, vers*. *Mikroskoop* en *horoskoop*, hoezeer onzijdig opgegeven, worden veelal mannel. gebruikt. *Beest* en *feest*, vroeger vrouwelijk, zijn in later tijd onzijdig geworden.

§ 57. Over het geslacht der samengestelde woorden.

1. De samengestelde woorden hebben het geslacht van het laatste lid der samenstelling, zoo dit het hoofddenkbeeld bevat. Schijnbaar maakt *oogenblik* eene uitzondering; doch dit woord is niet samengesteld uit *oog* en het mannelijke *blik*, maar het onzijdige *geblik*: ook beteekent het niet *een blik der oogen*, maar *een blikken der oogen*. Niettemin wordt *oogenblik* soms mannelijk gebruikt. *Vrouwspersoon* kreeg het geslacht van *wijf*, en het verachtelijke onzijdige *mensch*, in weêrwil, dat *persoon* mannelijk is. Doch uitgezonderd zijn *kerkhof*, dat onzijdig is, hoezeer het samengesteld is met het mannelijke *hof* (tuin), en *mankop*, dat als plantnaam vrouwelijk is.

Aanm. De samengestelde diernamen *watervar* en *watermael* (d. i. *roerdomp*, cigenlijk *waterstier* en *waterkoe*) zijn, oven als *musont* (*muishond*, d. i. wezel), in d. Rein. onzijdig, volgens de analogie van andere diernamen in het Mnd.

2. Bij de samengestelde eiggennamen van plaatsen wordt de beteekenis van de samenstelling uit het oog verloren. Alzoo kan het laatste lid het geslacht niet meer bepalen, en, veelal in tegenspraak met het geslacht van dit laatste lid, zijn zij onzijdig, zie § 54. 10.

3. In zulke oneigenlijke samenstellingen, die het hoofddenkbeeld niet uitdrukken, richt zich het geslacht naar dat van het gedachte subjekt. Is dit een man, zoo is zulk eene samenstelling mannelijk; is het eene vrouw, zoo is zij vrouwelijk; is

het, eindelijk, een voorwerp, zoo is zij onzijdig. Aldus zijn *deugdliet*, *deugniet*, *spitsneus*, *woelwater* enz. mannelijk of vrouwelijk, al naar dat ik er een man of eene vrouw, een jongen of een meisje onder versta; en *tijdverdrijf*, *voorschoot*, *vierkant* zijn onzijdig. *Drie-* en *vierhoek*, *drievoet* enz. hebben echter het geslacht van het laatste lid der samenstelling aangenomen, hoewel dit het hoofddenkbeeld geenszins inhoudt. *Negenoo* (bloedzweer) is vrouwelijk volgens den regel (§ 55. I. 2. b.); *driemast* desgelijks (ald. c.).

Vierde hoofdstuk. Over de vormen der naamvallen.

§ 58.

Hoe rijk de taal, waaruit het Hollandsch is voortgekomen, ook was in naamvalsuitgangen, thans bezitten wij voor de substantieven nog slechts een drietal uitgangen, om den genitief en den datief in het mannelijk en het onzijdig geslacht enkelvoud te kennen te geven. De nominatief en de accusatief vertoonen den grondvorm des woords. Het meervoud kent geen verschil van naamvalsvormen, en, over het algemeen, het enkelvoud van het vrouwelijk geslacht evenmin. Hier moet dus de betrekking door het verbogen determinatieve woord of door een voorzetsel worden uitgedrukt: de genitief door *van*, de datief doorgaans door *aan*. Zoo als trouwens ook dáár, waar het woord een naamvalsvorm bezit, meestal aan de voorzetsels de taak om de betrekking uit te drukken is overgelaten, aangezien van den genitief slechts in den hooger en stijl wordt gebruik gemaakt, en de datief nog slechts in bijwoordelijke uitdrukkingen en uit vroeger tijdperk der taal overgeleverde zegswijzen voorkomt. Slechts de genitief op *s* van persoonsnamen maakt op het hier ge-

stelde eene uitzondering, aangezien deze, mits hij sta vóór het naamwoord, van hetwelk hij afhangt, in de gemeenzame taal veelvuldig gebruikt wordt; bij voorbeeld: *Willems boek, vaders verjaardag*.

Aanm. Is het waar, dat in de spreektaal van den genitief geen gebruik gemaakt wordt, de redenaar en de dichter zouden zich niet zonder de grootste schade voor de welluidandheid en schoonheid der taal van zijn gebruik kunnen versteken.

§ 59. Over den genitief.

Voor den genitief van het enkelvoud der mannelijke substantieven bezitten wij een dubbelen vorm. Deze naamval gaat of uit op *s* (*es*) of op *n* (*en*). De genitief op *s* heet de *sterke*, die op *n* de *zwakke genitief*.

1. De woorden, die alsnog den zwakken genitiefvorm bezitten, zijn mannelijke *persoonsnamen*:

1). Die op *e* uitgaan, bij voorbeeld: *des boden, des getuigen, des bedienden*, en voorts alle tot kwalitatieve zelfstandige naamwoorden verhevene adjektieven: *des wijzen, des oversten, des gevangenen, des ingezetenen*.

2). Eenige, die voorheen op deze vokaal uitgingen, bij voorbeeld: *des heeren, des menschen, des vorsten, des graven, des knapen*, waarnevens ook *des knaaps* gezegd wordt. Het woord *Mijnheer* (als titelnaam) heeft *Mijnheers*, bij v.: *Mijnheers gezondheid*.

3). Eenigen, uit vreemde talen ontleend; *des pausen, des profeten, des prinsen*.

Vóór de *n* van den genitief komt de *e*, in den nominatief verloren gegaan, noodwendig terug.

Aanm. In vroeger eeuw kregen ook vrouwelijke woorden de *n* der zwakke verbuiging in de verbogen naamvallen van het enkelvoud, bepaaldelijk in den genitief en den datief: vandaar de spelling: *derhalven, ter deuren uit*. In den Statenbijbel (I Tim. 3, 2) leest men nog: *eener vrouwen man*.

2. Behalve de woorden van dezen aard hebben thans alle mannelijke en onzijdige woorden den genitief op *s*, onverschil-

lig of zij vroeger sterk of zwak verbogen werden. Slechts één onzijdig woord behield den zwakken genitief: *het hart of harte, des harten*.

Aanm. Deze voor een onzijdig woord vreemd geworden verbuiging is de oorzaak geweest, dat het woord *hart* in vroeger eeuw ook vrouwelijk werd genomen, blijkens de zegswijzen *van ganscher harte, van goeder harte* en *ter harte*. Om geene andere reden vindt men de oorspronkelijk insgelijks zwakke onzijdige woorden *oog* en *oor* voorheen vrouwelijk gebezigd, zoo als ten aanzien van het laatste nog blijkt uit de uitdrukking *ter oore*.

3. De *s* van den genitief komt thans overal onmiddellijk achter den grondvorm, bij voorbeeld: *des kinds, des grafs, des slags, des toois, des stoks, des adels, des adems, des mans, des loops, des legers, des staats, des dauws*, behalve waar de grondvorm op *s* uitgaat: dan toch treedt er eene *e* voor de *s* van den genitief, met terugkeering der *z*, waar de *s* van den grondvorm slechts de plaatsvervangster was der zachte *s* (*z*) op het eind des woords, als: *des huizes*; daarentegen: *des kruises*, met behoud der *s*, die in dit vreemde woord van nature scherp is (zie § 17. I. 7. *Aanm.*). Doch bij de meeste woorden, die op eenen sisklank uitgaan, wordt de genitief door omschrijving uitgedrukt, als: *van den dans, van den disch, van den dorst*, niet: *des danses, des dissches* enz. - Ook de onzijdige woorden op eene toonlooze *e* vormen den genitief door omschrijving: *van het gebergte* (niet: *des gebergtes*), *van het gehemelte* enz.

Aanm. Over de open *o* in den genitief *Godes* (nevens *Gods*) zie § 8. 1. 2).

4. Vrouwelijke persoonsnamen bezitten den genitief op *s*; doch deze wordt slechts geduld bij zulk eene plaatsing der woorden, waarbij de genitief vóór het substantief, van hetwelk hij afhangt, te staan komt: *moeders schoot, uw bruids verjaardag, mijn zusters kind, tantes boek*. Ook aan een vrouwelijken zaaknaam geeft Bilderdijk in diezelfde woordorde den genitief op *s*: *in een lilies blanken schoot*, en Antonides zegt: *keels genoeg*, en D. v. Lennep: *nijverheids baan*. Ja Hooft zegt in de gewone woordorde: *vol hagelbuis*.

Aanm. Men schrijve hier niet: *uwer bruids*, hetwelk volstrekt niet gebruikt wordt, noch ook *uws bruids*, vermits de genitief op *s* bij vrouwelijke deter-

minatieve woorden onverdedigbaar is; maar: *uw bruids* en zoo dan ook: *uw Majesteits gehoorzame onderdaan*, daar het onverbogen laten van het determinatief vóór een substantief in den genitief, in geval dit substantief vóór een ander substantief staat, waarvan die genitief afhangt, het voorbeeld van de beste schrijvers van vroeger en later tijd voor zich heeft. Zoo zegt, b. v., Spieghele: *dit lands beek*, voor: *dezes lands*; Hooft (Tacit. Germ.): *met aangrenzende volken giften*, voor: *aangrenzender volken* (finitimarum gentium donis), en Bilderdijk: *een lelies blanke schoot*.

5. De eigennamen van mannelijke zoowel als vrouwelijke personen nemen alle in den genitief eene *s* aan; doch alleen bij die omgezette woordorde, waarbij de genitief het woord, waartoe hij betrekking heeft, voorafgaat, als: *Cicero's redevoeringen*, *de Ruiters dapperheid*, *Egmonds onthoofding*, *Willems moed*, *Louises leesboek*, *Mina's deugd*, *Geertruids zoon*. Verouderd is *tempel Salomons*, *psalmen Davids*, *arke Noachs*. Gaat de naam op een sisklank uit, zoo smelt de *s* van den genitief daarmede samen, als *Paulus' brieven*, *Marnix Bijenkorf*. Voornamen en titels laat men vóór den genitief des eigenaams onverbogen, bij voorbeeld: *Joost van Vondels werken*, *Marnix van St. Aldegondes Bijenkorf*, *Koning Willems moed*, *Karoline Pichlers romans*, *Vrouw Geertruids zoon*.

Al die eigennamen, welke een lidwoord vóór zich hebben, kunnen in den genitief ook achter het naamwoord, waartoe zij behooren, geplaatst worden: *de wateren des Rijns*, *de top des Brokkens*. Eigennamen van plaatsen en van landen zonder lidwoord staan wederom alleen in de omgekeerde woordorde in den genitief op *s*. Die, welke in den grondvorm reeds op een sisklank eindigèn; worden niet in den genitief gebruikt: men omschrijft bij hen dezen naamval met het voorzetsel. Dus: *Berlijns omstreken*; *Griekenlands groote mannen*; *Romes burgerdeugd*; *Pruisens staatsregeling*; maar: *de straten van Parijs*, *de omstreken van Mainz*.

Aanm. De apostroph wende men daar aan, waar gevaar zou bestaan, de *s* van de verbuiging als behoorende tot den onverbogen vorm des naams zelve aan te merken, of waar de naam op eene vokaal eindigt, die men zonder die apostroph licht verleid zou worden onvolkomen uit te spreken, of, eindelijk, waar de naam op een sisklank eindigt, achter welken de *s* van den genitief onderdrukt wordt.

§ 60. Over den datief.

1. De datief der sterke verbuiging eindigt op *e*. Voorbeelden leveren de volgende bijwoordelijke en uit vroeger tijdperk der taal overgeblevene uitdrukkingen: *Gode zij eere, ten dage, ten grave, naar zijnen beelde, ten behoefte, ten hove, ten huize, achterwege, in den gebede, in gebreke, van den bloede, van den lande, ten deele, uit dien hoofde, in gemoede, met dien verstande, ten eenen male* enz.

Aanm. Dat naamwoorden als *dag, graf, weg, gebed, gebrek, god, hof*, in hunnen datiefvorm eene volkomen vokaal vertoonen, is boven vermeld en verklaard, te weten, § 5. 1. 2). *b.* § 6. 1. 2). en § 8. 1. 2).

2. De woorden, die in den genitief de zwakke verbuiging toelaten, verwerpen die in den datief. Zoo men *den Heere, den mensche, den gevangene*, in den datief zegt, is deze *e* voor den uitgang te houden, die ook in den nominatief kan voorkomen, en niet voor den sterken datief, welke in deze woorden onaannemelijk is.

Aanm. Ook de accusatief der woorden, die een zwakken genitief hebben, is, als bij de sterke substantieven, gelijk aan den nominatief. Dus schrijve men: *hij stelde den gevangene op vrije voeten*, even als: *hij zond hem eenen bode*.

Vijfde hoofdstuk, Over de getalvormen der zelfstandige naamwoorden.

§ 61.

1. Een zelfstandig naamwoord geeft in den grondvorm, alsmede in de boven behandelde naamvalsformen, een *afzonderlijk* voorwerp te kennen. Om aan te duiden, dat een voorwerp *in vereeniging met andere gelijksoortige* gedacht wordt, bezit de taal een tweetal uitgangen, van welke de een of de an-

der zonder onderscheid van naamvallen aan den grondvorm wordt toegevoegd.

Aanm. 1. Oorspronkelijk kon er evenmin van getalvormen der zelfstandige naamwoorden, als van getalvormen der werkwoorden sprake zijn. Elke naamval heeft in de talen, wier verbuigingsvormen niet zijn afgesleten, en dus ook in het Gothisch, zijnen meervoudsvorm, gelijk elk der drie personen in de tijden des werkwoords. Eerst toen de naamvalsvormen verwaarloosd waren begonnen te worden, ontstond de behoefte om het meervoud door een bepaalden uitgang te kennen te geven.

Aanm. 2. Oorspronkelijk bezaten de Germaansche talen, blijkens het Gothisch, even als de oude Arische talen in het algemeen, ook een *tweevoud* (dualis). Geen wonder: want de persoonlijke voornaamwoorden drukten uit den aard der zaak niet alleen het onderscheid tusschen man en vrouw, enkel- of meervoud, door vormverandering uit; maar eveneens gaven zij te kennen, dat *twee vereenigd* (niet *twee plus één*, maar *twee tot één*) bedoeld werden.

2. Niet alle zelfstandige naamwoorden kunnen in de beide getallen gebruikt worden: bij sommige toch verbiedt dit het begrip door hen uitgedrukt.

§ 62. Over de zelfstandige naamwoorden, welke niet in het meervoud gebruikt worden.

1. Van de *concrete substantieven of voorwerpsnamen* hebben geen meervoud:

1). De *verzamelwoorden*, en wel omdat zij reeds in het enkelvoud eene onbepaalde hoeveelheid gelijksoortige voorwerpen te kennen geven. Bij voorb.: *gevogelte, gepeupel, vee, loof, buit, kroost, nakomelingschap, huisraad, tooi, opschik* enz. Maar wordt door een collectief eene bepaalde hoeveelheid voorwerpen, nevens welke eene dergelijke begrensde hoeveelheid bestaan kan, aangeduid, dan heeft het natuurlijk een meervoud, als: *volken of volkeren, legers, gezelschappen, gemeenten* enz. Hetzelfde is het geval, als een collectief slechts een enkel voorwerp te kennen geeft, bij voorbeeld: *gedierten, gestoelten* enz.

2). De *stofnamen* en als zoodanig gebruikte woorden laten het meervoud niet toe, omdat zij de stof in het algemeen aan-

duiden, als: *goud, zilver, tarwe, vet, vlas, gebraad, salade* enz. Wordt echter een stofnaam voor een afzonderlijk voorwerp, uit die stof bestaande, of voor eene bepaalde hoeveelheid of soort dier stof genomen, zoo laat hij het meervoud toe, bij voorbeeld: *ijzers, glazen, haren, papieren, houlen, wijnen, gelden, wateren* enz.

3). Woorden, die een begrip uitdrukken, waarvan geene wedergade is, sluiten natuurlijkerwijze het meervoud uit. Bij voorbeeld: *het noorden, het heelal, de onderwereld*. Zoo kunnen dan ook de *eigennamen*, welke een voorwerp in onderscheiding van alle andere gelijksoortige te kennen geven, niet in het meervoud gebezigd worden, bij voorbeeld: *Amsterdam, Parijs, Frankrijk, de Etna, de Taag*. Wanneer toevallig twee of meer gelijksoortige voorwerpen denzelfden eigenaam dragen, kan het meervoud van zulk een naam voorkomen, bij voorbeeld: *de beide Katwijken; er zijn in Nederland twee of meer Rijswijken*. - De *namen der maanden* kunnen niet dan in samenstelling met den gemeenen naam *maand* in het meervoud gebruikt worden: *twee Meimaanden* enz. - De *eigennamen van personen* komen in het meervoud voor, wanneer men meer dan één persoon van denzelfden naam bedoelt, of wanneer zulk een eigenaam de waarde van een gemeenen naam heeft: *twee Willems, de Maria's, de Stuarts, de Lodewijken, Caesars, Alexanders, Cicero's*.

4). Die zelfstandige naamwoorden, welke, hoezeer eigenlijk een concreet iets beteekenende, eene bepaling van *maat, gewicht* of *soort* kunnen te kennen geven, verwerpen in dit geval en van een telwoord voorafgegaan, den meervoudsvorm, als: *vier boek papier, tien paar, zes voet, twintig duim, tien kan, vijftig paar, twaalf man, tien gulden, vijftien cent*; desgelijks zulke naamwoorden, die oorspronkelijk eene maat of gewicht beduiden: *acht pond, vijf el*; doch ook deze kunnen na een telwoord in het meervoud gebezigd worden, als men afzonderlijk afgewogen of afgemeten hoeveelheden bedoelt: *acht ponden koffij, vijf ellen lint*. Zoo moet men ook zeggen: *tien*

gulden, *vijf centen*, wanneer men zoo vele *gulden*- of *centstukken* en niet bloot de waarde daarvan bedoelt. Behalve *gulden* en *cent* zijn de overige muntnamen, en behalve *jaar* en *maand* de overige namen van tijdruimten, onvatbaar om op die wijze achter een telwoord in den vorm van het enkelvoud gebruikt te worden. Alleen achter *alle* kan een soortnaam in den vorm des enkelvouds staan: *alle boom*, *alle dal*, voor *al wat boom*, *al wat dal is*.

5). Eindelijk zijn er eenige concrete of in concrete beteekenis gangbare woorden, aan welke het gebruik het meervoud ontzegt, te weten: *aanschijn*, *aanvang*, *gebied*, *het diep*, *het ruim*, *aanleg*, *gelaat*. Toch leest men ergens: *Wij staren niet meer uitsluitend op die donkere gelaten*.

2. De *abstracte* substantieven kunnen niet in het meervoud gebruikt worden. Bij voorbeeld: *aandacht*, *aanwezen*, *aard*, *achting*, *adel*, *afgunst*, *afscheid*, *afval*, *arbeid*, *armoede*, *bedrog*, *begin*, *beleg*, *besef*, *bewind*, *bloei*, *dank*, *dorst*, *druk*, *eer*, *geloof*, *genot*, *gevoel*, *haat*, *heil*, *hitte*, *hoop*, *jeugd*, *kommer*, *kunde*, *leed*, *leer*, *liefde*, *lof*, *noodlot*, *ondienst*, *onschuld*, *oorsprong*, *schijn*, *spoed*, *spot*, *twijfel*, *verbod*, *voerspoed*, *woeker* enz.

1). Zoodra een afgetrokken naamwoord in concrete beteekenis gebruikt wordt, neemt het, zoo als van zelve spreekt, het meervoud aan, als *gangen* (*corridors*), *aflaten* (*aflaatbrieven*), *rijkdommen* (*bezittingen*), *kennissen* (*bekenden*), *levens* (*levensbeschrijvingen*), *wezens*, *hoogten*, *Razernijen* (*de Furiën*), *sterkten* (*vestingen*), *uitvindingen*, *vaarten* (*kanalen*), *verbanden* (*zwachtels*), *vernufften* (*vernuftige menschen*), *verstande* (*verslandige hoofden*). *En toont wat vloecken zijn, wat zuilen voor den Staet* (Vondel), waar *vloecken* personen zijn, die ten vloek strekken.

2). Ook zulke abstracta, wier begrip de voorstelling van eene meervuldigheid van afzonderlijke handelingen of werkingen toelaat, verkrijgen, des noodig, het meervoud, als: *aanslagen*, *aanspraken*, *aanvallen*, *bedrijven*, *besluiten*, *eischen*,

gebaren, gebeden, gebeurtenissen, geloften, geschillen, gevoelens, indrukken, inzichten, keuzen, klachten, nederlagen, uitkomsten, vermoedens, verwijten, voornemens, voorzorgen, iemands gangen nagaan, duizend dooden sterven, doodelijke vijandschappen (v. d. Palm) enz.

5. Ook de zoodanige, die een begrip uitdrukken, dat in een aantal bijzonderheden bestaat of bestaan kan, bij voorbeeld: *angsten, begrippen, behoeften, bekwaamheden, driften, droefenissen, ellenden, gebruiken, gelegenheden, gemakken, geweldenaarigen, gunsten, jammeren, moeiten, nooden, ongelukken, onlusten en wellusten, schulden, onspoeden, rampspoeden en tegenspoeden, rechten en voorrechten, schoonheden, smarten, verdiensten, vermogens, vrijdommen en vrijheden, voor- en nadeelen, zaligheden, van twee kwaden het minste kiezen*, enz.

Aanm. 1. Een en hetzelfde woord sluit soms in de ééne beteekenis het meervoud uit, en laat dit in de andere toe. Dus heeft *verband* in de beteekenis van *betrekking* geen meervoud; doch laat dit toe in die van *wondverband*; *last* sluit het uit in de beteekenis van *taak*, laat het toe in die van *pak*; *storm, bestorming eener vesting*, heeft geen meervoud, terwijl men wel van *stormen* voor *felle winden* kan spreken.

Aanm. 2. Vaak bewaart het door middel eens voorvoegsels of bijwoords afgeleide woord de zuivere abstrakte, voor meervoud onvatbare beteekenis: zoo laten *aandrift, aantocht, aanwezig, afgunst, ondienst, onschuld, onrecht, voorkeur* enz. geen meervoud toe, terwijl *drift, tocht, wezen* enz. het meervoud aannemen.

Aanm. 3. *Voorspoed, geluk, gezondheid, weder*, hebben geen meervoud, omdat zij een *eenvormigen toestand* aanduiden; maar de woorden, die de ontkenning dezer begrippen uitdrukken: *tegenspoed, onspoed, rampspoed, ongeluk, ziekte, kwaal, ongesteldheid, onweder*, kunnen in het meervoud gebruikt worden, daar zij ons aan *gebeurtenissen* doen denken. Zoo zal ook *middernacht* niet licht in het meervoud voorkomen, daar het gemeenlijk een *tijdpunt* beteekent, terwijl *middag*, daar het veelal eene *tijdruimte* beduiden moet, zeer wel in het meervoud kan gebruikt worden.

Aanm. 4. Dikwijls ondergaat een abstractum door de toevoeging eens afleidingsuitgangs zulk eene wijziging in de beteekenis, dat het dien ten gevolge het meervoud toelaat, als: *gedragingen, gevoelens, hatelijkheden, kundigheden, leeringen, noodlottigheden, verschijningen, twijfelingen, aanbiedingen, zegeningen, belegeringen, lachjes, gelukjes* enz. van *gedrag, gevoel, haat, kunde, leer, noodlot, schijn, twijfel, aanbod, zegen, beleg, lach, geluk*, die geen meervoud dulden.

Aanm. 5. Er zijn eenige abstracta, welke, hoezeer in eene beteekenis voorkomend, die het meervoud toelaat, echter, vermits het gebruik zulks verbiedt, geen meervoud aannemen. Zoodanige zijn: *doel, strijd, slag* (soort),

zege. De synonieme woorden: *oogmerk, gevecht, soort, zegepraal*, zijn alleszins in het meervoud gebruikelijk. Ook *kamp* (strijd) heeft geen meervoud: het woord *kamp*, dat een meervoud toelaat (*graskampen, legerkampen*), beteekent *veld*. *Kunne* en *krijg* kunnen mede geacht worden het meervoud te missen, hoezeer Bilderdijk zegt: *de kunnen zijn gelijk*, en later: *geen kunnen zijn gelijk*, en wij (Jac. 4, 1.) lezen: *vanwaar komen krijgen en vechterijen onder u?*

§ 63. Over de zelfstandige naamwoorden, die niet anders dan in het meervoud gebruikt worden.

1. Zoodanige substantieven zijn: *ouders, voorouders, gebroeders, gelieven*, die een twee- of meertal vereenigde personen te kennen geven. Voorts: *zedes, kosten* en *onkosten, renten*, wier begrip eene meervuldigheid van handelingen of bijzonderheden veronderstelt. Verder de namen van zulke *ziekten*, die naar de veelvuldige huidzweertjes genoemd zijn: *mazelen, kinderpokken*. Eindelijk de namen der *bergketens*, als de *Pyreneën, de Andes, de Alpen*. - *Hersenen* en *ingewanden* worden, hoezeer zij ook in het enkelvoud bestaan, van eene enkele massa dier stoffen in het meervoud gebruikt. Van het woord *lieden* is het enkelvoud verloren gegaan.

Aanm. De enkelvoudige stofnamen *kost* en *onkost* (*slechte kost*) hebben met de bij uitsluiting meervoudige *kosten* en *onkosten* niets gemeen, dan den klank. Voor het overige werd zoo wel *kosten* als *zedes* in vroeger eeuw mede in het enkelvoud gebruikt; nog is *kost* in de beteekenis van *uitgave* in de bijwoordelijke uitdrukking *ten koste* in het enkelvoud in gebruik, en bij Bilderdijk vindt men nog: *naar Attische zede*, en: *dat is zoo stijl en zede*. *Alp* in de beteekenis van *hooge berg* laat zich in het enkelvoud bezigen. *Roodvonk*, hoezeer tot de namen der boven omschreven ziekten behorende, komt echter uitsluitend in het enkelvoud voor.

2. Er zijn eenige woorden, die in eene hunner beteekenissen geen enkelvoud toelaten, te weten: *inkomsten*, dat is, *revenu* (het enkelvoud *inkomst* beteekent *intrede*); *ledematen des lichaams* (*lidmaat* is het *medelid* eens genootschaps); *onlusten*, dat is *beroerten* (*onlust* beduidt *het tegenovergestelde van lust*); *manieren*, dat is *zedes* (*manier* is *wijze*); *zinnen*, dat is *bewustzijn*.

§ 64. Over de vorming des meervouds.

Voor het meervoud bezit onze taal den uitgang *en* (*n*). Zekere substantieven hebben, benevens het meervoud op *n*, nog een meervoud op *s*: slechts weinige bezitten deze *s* in het meervoud uitsluitend. Nog andere hebben een meervoud op *eren* of *ers*. De vreemde woorden en de eigennamen, eindelijk, vereischen ten aanzien der wijze, waarop zij hun meervoud vormen, eenige afzonderlijke opmerkingen.

Aanm. 1. Van de verscheidenheid der meervoudige naamvalsuitgangen in het Gothisch en Oudduitsch bleef met der tijd niets anders dan een stomme *e* over, die zeer licht afsleet. Vandaar dat men in het Middennederlandsch menig woord vindt, dat in het meervoud aan het enkelvoud gelijk is, bij voorbeeld: *woord, paard, ding*, en vandaar nog: *op de been brengen, slaag krijgen, onder de voet, bij de werk*. Er was behoedzaamheid noodig, dat de meervoudsuitgang niet algemeen verloren ging. Tot dit doel deed men dezen uitgang achter den grondvorm des woords duidelijk afzonderlijk uitkomen, en van lieverlede traden nu de verbindingsklanken *s, n, r, j*, tusschen den grondvorm en den meervoudsuitgang. In zulk een verbindingsklank had men van toen aan een geschikt onderscheidingsteeken tusschen meervoud en enkelvoud, en de meervoudsuitgang (*e*) achter de *s* en *n* verviel. Doch achter de *r* bleef hij bewaard: *hoenre*; ja, in later tijd voegde men achter deze *r* de uitgangen, die de onderscheidingsteekens des meervouds geworden waren: *kinders, kinderen*. Een voorbeeld van den meervoudsuitgang, achter den verbindingsklank *n* behouden, leveren *lendenen, radenen* en (bij de Decker) *ordenen*. In *koeien, vlooiën*, en het oude *quadien* is de *i* (*j*) verbindingsklank tusschen grondvorm en meervoudsuitgang.

Aanm. 2. De tusschentreding eener *s, n* of *r* als verbindingsklank tusschen grondvorm en meervoudsuitgang is niets vreemder, dan tusschen achtervoegsel en stam, in *deksel, asem, redenaar, tollenaar, woekeraar*. Ja, de *s* in *veels te veel, als te groot, tot wederziens, tot opzeggens toe*, schijnt mede niets anders te zijn, dan een verbindingsklank vóór den bijwoordelijken uitgang van *vele, alle*, en den datiefuitgang van de infinitieven *wederziene, opzeggene*: achter die *s* ging dan de oorspronkelijk vereischte uitgang verloren.

A. Meervoud op *en* (*n*).

I. De *n* des meervouds wordt zonder voorafgaande *e* toegevoegd aan de zelfst. naamwoorden, die reeds op eene toonlooze *e* of op den afleidingsuitgang *ie* eindigen; bij voorbeeld: *boden, getuigen, begeerten, einden, beziën*.

II. In alle andere gevallen bestaat de uitgang des meervouds

in eene *n*, voorafgegaan door de toonlooze *e*, als; *mannen, hoven, straffen, haaien, dassen, glazen, schaduwen, knieën, zeeën*.

1. In *vlooien, koeien*, van *vloo* en *koe*, is de *i* (*j*), in *redenen* en *lendenen*, van *rede* en *lende*, is de *n* verbindingsklank tusschen grondvorm en meervoudsuitgang.

Kleinood heeft in het meervoud nevens *kléinooden*, ook *kleinódiën*, gevormd van het middeneeuwsch-latijnsche *clenodium*, en *sieradiën* schijnt te staan voor *sieragiën*, van een enkelvoud *cieragie* (voor *sieraad*), gevormd naar de analogie van *boschagie* (*boschaadje*) en dergel.

2. Meervoud der woorden op *f* en op *s*.

1). Waar de *f* en de *s* door eene open vokaal worden voorafgegaan, zijn zij slechts plaatsvervangsters der *v* en *z*, welke op het eind der syllabe die gedaante aannemen: in het meervoud keeren natuurlijk de *v* en *z* terug. Bij voorbeeld: *duiven, huiven, stoven, kloven, gaven, staven* (van *duif, huif, stoof, kloof, gaaf, staaf*); *bazen, hopen, buizen, prijzen, pezen, reuzen, kiezen, kroezen* (van *baas, hoos* enz.). De *f* van *philosoof*, en de *s* van *kous, kruis* en *struis* blijven in het meervoud (*philosofen, kousen, kruisen, struisen*), vermits in deze woorden, van vreemden oorsprong, de *f* (*ph*) en de *s* geene plaatsvervangsters der *v* en *z*, maar van nature scherp zijn. *Vleesch* verandert zelfs de *sch* in het meervoud in *z*: *vleezen*, gelijk men ook zegt *vleezig*. Ook schreven verscheidene schrijvers der 16^{de} en der 17^{de} eeuw *vlees* of *vleys*, met *s*, niet met *sch*.

2). *a*. De *f*, door een konzont voorafgegaan, gaat mede in het meervoud weder in *v* over: *korven, kalven*, van *korf, kalf*. Slechts in de vreemde woorden *triumfen* en *nimfen* houdt de van nature scherpe *f* stand.

b. a). De *s*, door eene der harde konzonten *k, p, t* (of *d*, die op het eind der lettergreep de waarde der *t* heeft) voorafgegaan, houdt in het meervoud stand, als: *feeksen, heksen, reeksen; gapsen, gipsen, rupsen; gidsen, loodsen, knod-*

sen, koetsen, rotsen, schetsen. Kuis, leis, spies en *paus* behouden in het meervoud eene scherpe *s*, omdat vóór deze letter eene harde konzontant is uitgevallen: *kuis* is een andere vorm voor *kodde* of *knods*; *leis* staat voor *leids*, *spies* voor *spiets*, en *paus* voor *pabs* (de *b* heeft op het eind der lettergreep de waarde van *p*) of *pabst*, zoo als men in het Hoogduitsch zegt.

6). De *s*, door eene der vloeibare konzontanten *l*, *r* of *n* voorafgegaan, is nu eens scherp en houdt in het meervoud stand; dan eens zacht, en verkeert in dit geval weder in *z*. De *s*, welke eene *l* vóór zich heeft, is doorgaans zacht: dus hebben *els*, *hals*, *pels* in het meervoud: *elzen*, *halzen*, *pelzen*; alleen het vreemde *pols* (Lat. pulsus) heeft *polsen*. - Scherp is de *s* met de *r* vóór zich, in *floersen*, *kaarsen*, *kersen*; *koersen*, *marsen*, *persen*, *schorsen*, *snersen*, *morsen* en *lorsen*; doch zacht in *aarsen*, *baarzen*, *beurzen*, *fleerzen*, *gorzen*, *keurzen*, *laarzen*, *vaarzen*, *verzen*. - In de meeste, die eene *n* vóór de *s* hebben, is deze letter scherp, als: *balansen*, *dansen*, *fronsen*, *glansen* (hoewel men toch ook *glanzen* hoort en altijd *glanzig* zegt), *hansen*, *kansen*, *kransen*, *lansen*, *lensen*, *pensen*, *prinsen*, *schansen*, *slonsen*, *sponsen*, *transen*, *zwanzen*. Slechts in *bonzen*, *cijnzen*, *ganzen*, *grenzen*, *grijnzen*, *kleinzen*, *trenzen* en *donzen* is zij zacht.

3. Over het algemeen blijft de onvolkomen, doch naar onze schrijfwijze in het enkelvoud door slechts ééne konzontant gevolgde vokaal, in het meervoud onvolkomen, hetgeen door verdubbeling dezer konzontant in het schrift wordt aangeduid, alzoo: *snebben*, *padden*, *straffen*, *heggen*, *hakken*, *stallen*, *hammen*, *tonnen*, *toppen*, *sterren*, *ossen*, *wetten*, van *sneb*, *pad* (*amphibie*), *straf* enz. De in het enkelvoud onvolkomen vokalen *a*, *e* en *o* worden in het meervoud volkomen (volgens het boven gezegde § 5. 1. 2). *b*. § 6. 1. 2). en § 8. 1. 2.): in de substantieven *bad* (*baden*), *blad*, *dag*, *dak*, *dal*, *gat*, *gelag*, *glas*, *graf*, *pad*, *rad* (*raderen*), *slag*, *staf*, *vat*, (*valen*; *vat*, *greep*, stam van *vatten*, behoudt in het meerv.

de onvolkomen *a*), *verdrag*, *getal* (van door cijfers uitgedrukte grootheden sprekende gebruikt men den vorm *getallen*; in de beteekenis van *verzamelde menigte* zegt men *getalen*: *waar de dood zijne offers bij getalen geveld heeft*, van der Palm; *verdubbeld in getalen*, berijmde Psalm 68, vers. 9); *bevel* (*bevelen*), *gebed*, *gebrek*, *gemet*, *spel*, *tred*, *trek* (*treken*, doch slechts in de beteekenis van *list*), *weg*; *gebod* (*geboden*), *god*, *hof*, *hol*, *lot*, *oorlog*, *schot* (*schoten*; in de beteekenis van *beschot* is het meervoud *schotten*), *slot* (*sloten*; doch in de beteekenis van *saldo* zegt men ook *slotten*), *verlof*.

Aanm. *Spel* heeft *spelen*; doch voor het meervoud van *brekespel* zegge niet *brekespelen*, omdat hier niet het begrip *spel* vermenigvuldigd word; maar men zegge *brekespellen*. De Decker heeft het meervoud *koten* van *kot*, en in vroeger eeuw vindt men van *strot* en *blok*, *stroten* en *bloken*. Zie § 8. 1. 2). *Aanm.*

4. Volgens § 6. 1. 1). *b.* *Aanm.* hebben *lid* en *gelid*, *schip*, *smid*, *spit*, in het meervoud: *leden* en *gelederen*, *schepen*, *smeden*, *speten*. Ook *split* en *rif* hebben *spletten* en *reven*. *Rif*, *geraamte*, en soms ook *rif*, *rotsbank*, heeft *riffen*. *Smid* heeft soms *smids*, en *speten*, *spletten* en *reven* (*baan van een zeil*) kunnen ook tot de vormen *speet*, *spleet* en *reef* gebracht worden. De samengestelde en afgeleide van *lid* bezitten den vorm met de volkomen *e*, als: *ledepop*, *ontleden*; doch men zegt *lidmaat* en *lidmaten* eens genootschaps, maar *ledematen* des lichaams.

5. *Stad* heeft in het meerv. *steden*, welke vorm tot het enkelvoud *stede* moet teruggebracht worden. De uitgang *heid* verandert in het meervoud in *heden*: *dwaasheid*, *dwaasheden*, hetwelk zich door de vroegere schrijfwijze in het enkelvoud: *dwaashede* enz. laat verklaren.

6. De konzontant achter eene toonlooze vokaal wordt in het meervoud vóór den uitgang *en* deswegens niet verdubbeld, omdat zulk eene vokaal geenszins eene gewone onvolkomen vokaal is. Dus schrijft men dan: *wortelen*, *aderen*, *engelen*, maar ook: *monniken*, *lemmeten*. Doch van dezen regel wijkt men af ten aanzien van de *s*, door eene toonlooze *i* voorafgegaan, als: *vonnissen*, *notarissen*.

B. 1. Het meervoud op *s* nemen aan:

1). De zelfstandige naamwoorden, welke uitgaan op eene der vloeibare letters *l*, *m*, *n*, *r*, voorafgegaan door eene toonlooze *e*, als *lepels*, *bloesems*, *degens*, *moeders*. Ook dan wanneer de *r* van den afleidingsuitgang de vokaal *a* of *ie* vóór zich heeft, blijft die uitgang het meervoud op *s* maken, bij voorbeeld: *leeraars*, *makelaars*; *winkeliers*, *tuiniers*. De woorden op *aard* (*ert*) krijgen mede het meervoud op *s*, terwijl de *d* of *t* van dezen uitgang vóór de *s* des meervouds ter nauwernood gehoord wordt: *grijsaards*, *Spanjaards*, *veinsaards*, *lomperts*, *gauwerts*. Ook de woorden *bruidegom* en *vaandrig*, die een bijna toonlooze vokaal in de laatste syllabe hebben, maken *bruidegoms* (in de wandeling zelfs met volstrekt toonlooze *e*: *breugems*) en *vaandrigs*. Zelf *nachtegaal* heeft, nevens *nachtegalen*, ook *nachtegaals*, wegens den zwakken toon der *a* vóór de vloeibare *l*.

2). Alle verkleinwoorden op *je*, als: *meisjes*, *vrouwtjes*, *bloempjes*, *spelletjes*, *kusjes*. Deze uitgang toch eindigde vroeger op *n*: alzoo behooren de verkleinwoorden eigenlijk tot die woorden, welke op eene vloeibare letter, voorafgegaan door eene toonlooze vokaal, uitgaan.

3). Voorts eenige eenlettergrepige woorden: ten eerste, de persoonsnamen, *mans*, *koks*, *smids*, *knechts*, (*nacht-*)*wachts*, *maats* (van *maat*, *makker*; *maat*, van *meten*, heeft *maten*); ten tweede, de namen *cent* en *stuk*, die, door een telwoord voorafgegaan, *cents* en *stuks* vormen, als het eerste slechts eene waarde, het tweede een afzonderlijk voorwerp te kennen geeft: *tien cents*, *vijftig stuks*; *vijftig stukken* zou even zoo vele deelen van een verbroken geheel beteekenen; en, ten derde, nog een paar persoonsnamen: *zoons* en *ooms*.

Aanm. Vroeger was het gebruik der *s* tot meer eenlettergrepige woorden uitgebreid, als *roers* van *roer* (schietgeweer), en *beuls* van *beul*, dat echter eigenlijk tweelettergrepig is (*beudel*), *bloeds* van *bloed* in den zin van *sukkel* (bij de Decker). Vormen, die men nog wel eens aantreft, als *roerdomps*, *speelnoots*, *zenuws* zijn af te keuren, evenzeer als *naaldes*, *kippes*, *lentes*, *begeertes*.

4). Eindelijk nemen zulke woorden het meervoud op *s* aan, die, meestal ten gevolge eener apokope, op eene niet toonlooze vokaal eindigen. Hier was het moeilijk om eene *n* ter vorming van het meervoud aan te hechten bij de onmogelijkheid om eene overgangslitter aan te wenden. Dus zegt men dan: *ega's* voor *egaden*, en *ra's*. Daar de *ee* en *ie* van zelve in een *j* klank uitloopen, zoo kon men zonder zwaarigheid *zeeën*, *knieën* zeggen; doch de woorden op den uitgang *ie* behandelt men in dit opzicht soms gelijk de woorden op *a*, en zegt bij voorkeur; *merries* en *kevis*, voor *merriën* en *keviën*.

2. De uitgang *s* sluit dien op *en* (*n*) niet noodzakelijk uit: alleen de verkleinwoorden op *je* en die zelfstandige naamwoorden, welke oorspronkelijk infinitieven van werkwoorden zijn, gaan in het meervoud uitsluitend op *s* uit, als: *mannetjes*, *genoegens*, *wezens*, *vermoedens* enz. Bij de laatste verhoedt men aldus den samenloop van twee gelijkkluidende verbuigings-uitgangen. - Waar de beide uitgangen, *s* en *n*, nevens elkander bestaan, heeft de laatste grootere deftigheid en plechtigheid: men vergelijke *leeraren* met *leeraars*, *tempelen* met *tempels*, *sleutelen des Hemelrijks* met *sleutels* van deuren; *vleugelen des winds*, met *vleugels* van een vogel, enz. - Er zijn eenige woorden op *el*, *en*, *er*, aan welke men bij voorkeur den uitgang *s*; andere, aan welke men bij voorkeur den uitgang *en* geeft: hiervan is de reden daarin te zoeken, dat de eerste wegens hunne beteekenis in de gemeenzame rede te huis behooren of iets vertrouwelijks hebben, bij voorbeeld: *kerels*, *jongens*, *keukens*, *molens*, *morgens*, *veulens*, *eksters*, *moeders*, *kapers* (vrouwenmutsen), *katers*, *waaiers*; de laatste, daarentegen, passen in den hoogen stijl, of hebben iets verhevens, als: *engelen*, *hemelen*, *Christenen*, *lauweren*, *wonderen*. - In eenige woorden heeft men den dubbelen vorm des meervouds op *n* en *s* ter aanduiding eener dubbele beteekenis aangewend, bij voorbeeld:

Beginsel heeft *beginsels* en *beginselen*, doch in de betee-

kenis van *stelregels* steeds dezen laatsten vorm, *een man van edele beginselen*.

Hemelen, de hemel, in bijbelstijl; *hemels*, van ledikanten.

Heidenen, personen, die noch Christen, noch Jood, noch Mohammedaan zijn; *heidens*, zekere zwervende volksstam.

Knecht heeft *knechts* en *knechten*, doch *dien-*, *voet-* en *krijgsknecht* steeds *dienst-*, *voet-* en *krijgsknechten*.

Letteren, letterkunde of brieven; *letters*, schrijfteekens.

Man heeft *mannen*; alleen zegt men *mans*, wanneer men, in gemeenzamen stijl, op het geslacht der bedoelde personen let in tegenoverstelling van vrouwen. Zoo leest men bij Wagenaar: *die betrapt werden, bande men op de galeien, zo 't mans waren: de vrouwen werden in kloosters gesteken*. En Cats noemt het zeegevecht *een dans, daarbij geen vrouw en dient, maar niet als flukse mans*.

Meester heeft altijd *meesters*, doch *burgemeester*, *rentmeester* en dergel. hebben het meerv. op *en* en *s* beide.

Middelen, zaken tot eenig doel dienstbaar; *middels*, middellijven.

Rede heeft *redenen*, doch in de wiskunst *redens*.

Tafelen, eener wet; *tafels* van *tafel*, het bekende meubel.

Vader heeft *vaders*, maar *vaderen* beteekent *voorvaders*.

Wapen heeft *wapenen* en *wapens*, doch in den overdrachtigen zin van krijgsgeweld gebruikt men *wapenen*: *zich tegen de Fransche wapenen verdedigen*; maar: *zich Engelsche wapens aanschaffen*.

Waters, waarvan het dichterlijk meervoud *wateren* is, heeft *waters* in den zin van verschillende rivieren, meren, plassen.

Wortelen, eetbare penen; *wortels*, van boomen of planten in het algemeen.

C. 1. Een zeker getal onzijdige woorden gaat in het meervoud uit op *eren* of *ers*. Het zijn de volgende: *been*, *beenderen* of *beenders*; *hoen*, *hoenderen* of *hoenders* (de *d* in het meervoud dezer beide woorden is euphonisch, zie § 23. I. 2. 1.); *blad*, *bladeren* (*bladers*); *ei*, *eieren* (*eiers*); *gelid*,

gelederen; gemoed, gemoederen; goed, goederen; kalf, kalveren (kalvers); kind, kinderen (kinders); kleet, kleederen; lam, lammeren; lied, liederen; rad, raderen (raders); rund, runderen (runders); volk, volkeren. Het meervoud der verkleinwoorden van sommige dezer woorden kan vóór den verkleiningsuitgang den uitgang des meervouds *er* aannemen: alzo heeft *kindje* in het meervoud zoowel *kindertjes* als *kindjes*; *hoen, hoendertjes; kleet, kleetertjes*, zoowel als *hoentjes* en *kleedjes* enz.

Aanm. In vroeger tijd bezaten meer woorden het meervoud op *er* (*eren*), als *twijger, telger, kruideren, wichters, jonger* (van een dier), enz. en nog hoort men dikwijls *venters* als meervoud van *vent*, even als in

Noordbrabant *wijvers* van *wijf*. Daarentegen vindt men tot in de 17^{de} eeuw toe: *kinden, goeden* (voor *goederen*), *gemoeden, geleeden* (Hooft), *klaeglieden*. - Van *loovers* en *spaanders* bestaat in het enkelvoud niet alleen *loof* en *spaan*, maar ook *loover* en *spaander*, welke enkelvoudvorm echter misschien eerst uit dat meervoud (*loovers, spaanders*) ontstaan is.

2. Nevens dien dubbelen meervoudsvorm (*eren* of *ers*) bezitten sommige der opgenoemde woorden het gewone meervoud op *en*, als: *beenen, bladen, kleeden, kalven, volken*. Hier heeft men dan ook het verschil van vorm tot aanduiding van een verschil in de beteekenis aangewend. Zoo gebruikt men, van een *boom* sprekend, beide: *bladen* en *bladeren*, doch van een *boek* alleen *bladen*; *beenderen* beteekent de deelen van het dierlijk *geraamte*; *beenen*, *de onderste ledematen*, of *botten* bij het vleesch, als spijsz beschouwd; *kleeden, vloertapijten*; doch *kleederen, kleedingstukken; kleetertjes* zijn *kleine kleedingstukken*; doch *kleedjes, japonnetjes* of *kleine tapijten*. *Kalven* en *volken* is het gewone meervoud van *kalf* en *volk*; *halveren* en *volkeren* behoort tot den hooger en stijl.

D. Samengestelde woorden nemen den meervoudsuitgang achter het laatste bestanddeel ook dan aan, wanneer dit een voorwerp te kennen geeft, dat voor de voorstelling eigenlijk niet vermenigvuldigd gedacht wordt. Dus *brekebeenen, wijsneuzen, langhanden*. Vormt *handvol* een werkelijke samenstelling, dan moet het *handvollen* hebben: *het kwaad komt ons toe met armvollen en gaat weg met handvollen* (De

Brune, *Banketwerk*); *handen vol* zijn twee losse woorden.

E. In vreemde woorden, zoo zij in eene Nederduitsche rede voorkomen, en in eenige Hollandsche woorden met vreemde uitgangen, alsmede in de Duitsche eigennamen, strekt zich het gebruik der *s* in het meervoud eenigszins verder uit, dan in de zuiver Hollandsche en gemeene namen.

1. Even als de Hollandsche woorden op eene niet toonlooze vokaal (vermeld B. 1. 4.), nemen de vreemde gemeene en eigennamen op eene niet toonlooze vokaal eene *s* aan: *Vedas, stanzas, sophas, Cadis, kolibris, cantos, casinos, mottos, bureaus, Seneca's, Nicolai's, Scipio's*.

2. De vreemde woorden op eene toonlooze *e* nemen deels eene *s*, deels eene *n* in het meervoud; bij voorbeeld: *modes, tantes, kavaljes, ordes, synodes*; doch *sekten, sexen, klassen, synagogen*. De eigennamen op dezen uitgang nemen alle de *s* aan: *de Voltaires, de Popes, de Goethes*. - De woorden op *aadje* eindigen desgelijks allen in het meervoud op *s*: *boschaadjes, plantaadjes, stoffaadjes* enz.

3. Die op *ie* hebben *n* of *s* in het meerv. Meestal nemen zij beurtelings beide uitgangen aan, als: *provincies* en *provinciën*; *studiën* van een geleerde, maar *studies* van een schilder; *histories, falies, linies, species* en *muntspeciën, evangeliën* enz.

4. De *persoonsnamen* op *ier* en *eur* nemen de *s* aan: *passagiers, cipiers, kanseliers, groot-viziers; procureurs, auteurs, raffinadeurs* enz. De *zaaknamen* op dezelfde uitgangen eindigen in het meervoud op *n*: *manieren, formuliesen, rivieren, kwartieren, mortieren, banieren, populieren, vizieren* (van een helm of van een schietgeweer), *humeuren*. - De *persoonsnamen* op *or* nemen of eene *s* aan, waarbij de *o* min of meer toonloos wordt, of eindigen op *en*, waarbij de *o* in eene volkomen vokaal verandert: *professors* of *professoren, rectors* of *rectoren*.

5. Ook de bastaardwoorden op *on* nemen in het meervoud over het algemeen de *s* aan: *ducatons, balcons, bastions, kánons*, doch *kanonnen (geschut)*.

6. Voorts vereischen alle vreemde woorden en alle eigennamen, die den toon op de laatste syllabe missen, eene *s* in het meervoud, als: *satans, sultans, Josephs, Cherubs, Seraphs, tamboers, Caesars, Gellerts, Everts, Lessings, zefirs*, mits zij niet op een sisklank in het enkelvoud uitgaan. Daarentegen nemen de Grieksche eigennamen op *as, es, is, os*, in het meervoud *en* aan: *Aeneassen, Apellessen, Parissen, Minossen*, alsmede de Latijnsche op *us*, die echter somtijds dezen uitgang door dien des meervouds (*en*) vervangen: *de Brutussen, de Horatiussen, de Gracchen*.

7. Verder hebben alle bastaardwoorden het meervoud op *en*, en zoo sommige in dit getal op *s* uitgaan, is deze *s* voor den Franschen meervoudsuitgang te houden, als in *Pairs, Lords, bals*, en in de namen van militaire rangen: *admiraals, kolonels, majoors, chefs, serjants*; ja aan de Hollandsche benaming *Schout-bij-nacht* kan men het meervoud *Schout-bij-nachts* geven, hoezeer het eigenlijk *Schouten-bij-nacht* zijn moet.

8. Eindelijk wordt aan alle *familienamen*, zonder dat men acht slaat op uitgang of klemtoon, *in het dagelijksch leven*, wanneer men de gezamenlijke leden der familie bedoelt, de *s* in het meervoud gegeven, mits zij niet op een uitgesproken sisklank eindigen.

Tweede afdeeling. Over het bijvoegelijk naamwoord.

Eerste hoofdstuk. Over het bijvoegelijk naamwoord in het algemeen en over zijn onderscheiden aard.

§ 65.

Het bijvoegelijk naamwoord is een woord, hetwelk aan het, begrip, door een zelfstandig naamwoord uitgedrukt, eene of andere hoedanigheid toekent.

I. Ten aanzien van *aard* en *oorsprong* zijn de adjektieven te onderscheiden in *eigenlijke bijvoegelijke woorden* en in *bijvoegelijk gebruikte woorden*, tot welke laatste de voornaamwoorden, zoo zij als bepalende woorden bij het substantief gebezigd worden, en zelfs het lidwoord en de meeste telwoorden behooren. De eigenlijke bijvoegelijke naamwoorden, over welke deze Afdeeling voornamelijk handelt, moeten, uit hetzelfde oogpunt, verdeeld worden in *qualitatieve* bijvoegelijke naamwoorden, die eene *hoedanigheid* uitdrukken, en *adverbiale* bijvoegelijke naamwoorden. Deze laatste zijn bijwoorden van plaats of tijd, door aanhechting eens verbuigings- of afleidingsuitgangs tot adjektieven gestempeld, bij voorb.: *de voorste*, *de achterste*, *de uiterste*, *huidig*, *toenmalig*, *voormalig* enz.

II. Ten aanzien van het grammatisch *gebruik* zijn de bijvoegelijke naamwoorden of *attributief* of *praedicatief*. *Attri-*

butief noemt men het adjektief, wanneer het onmiddellijk met het substantief vereenigd wordt en alzoo de hoedanigheid als van den aanvang aan in het voorwerp aanwezig voorstelt. *Praedicatief*, daarentegen, heet men het, als het, met een nevens-gaand werkwoord vereenigd, een praedikaat vormt en bijgevolg de door het adjektief uitgedrukte hoedanigheid den hoofdinhoud uitmaakt van de gedachte des sprekers aangaande eenig voorwerp.

Aanm. Het bijvoegelijk naamwoord kan met het werkwoord *zijn* het praedikaat vormen, zonder daarom praedicatief voor te komen of onverbogen te blijven. Zie Syntaxis, § 130. B. 2. 2). Dit is b. v. het geval in: *er waren tien maagden, en vijf van haar waren dwaze*: hier herhaal ik in de gedachte achter *dwaze* het substantief *maagden*, dewijl het de bedoeling niet is eerst de hoedanigheid *dwaas* aan de *maagden* toe te kennen, maar te vermelden, dat er zoo vele, door die hoedanigheid gekenmerkt, aanwezig waren.

1. Attributief gebezigd, drukt het adjektief door vormverandering *geslacht*, *naamval* en *getal* uit van het substantief, waarmede het verbonden wordt en is dus aan *motie* en *declinatie* onderhevig (zie § 47. 5.). Deze verandering door het adjektief, ten behoeve zijner attributieve verbinding met het substantief ondergaan, heet bepaaldelijk *concretie* (*samenvoeging*) Praedicatief gebruikt, blijft het adjektief thans in onze taal onverbogen.

Aanm. Onverbogen blijft het adjektief, praedicatief gebruikt, behoudens de uitzondering ten aanzien der deelwoorden van den onvolm. tijd (zie § 71. 2. 5.), en ten aanzien der telwoorden *veel* en *weinig* (zie § 86. 2. 8.).

2. Over het algemeen kan een en hetzelfde adjektief, naar gelang van de omstandigheden, nu eens attributief, dan eens praedicatief worden gebruikt. Doch er zijn eenige, die bij uitsluiting praedicatief, andere, die bij uitsluiting attributief gebruikt worden.

1). Slechts *praedicatief* kunnen gebezigd worden: de stamwoorden: *braak*, *kond*, *kwijt*, *pal*, *schrap* en *leed*, welk laatste echter in vroeger tijd ook attributief werd gebruikt: nog zegt men: *met leede oogen*; voorts de afgeleide woorden: *af-handig*, *bedacht*, *verdacht* (in *verdachte lieden* is *verdacht*

het deelwoord van *verdenken*), *bereid* (in *bereide tafel* is *bereid* het verleden deelwoord van *bereiden*), *benieuwd*, *behept*, *beducht*, *besloten* (als het *voornemens* beteekent), *bestand*, *diets*, *gestand*, *getroost* (zich latende welgevallen), *gewoon* in de beteekenis van *gewend*, en *gewend* zelf, *gewaar*, *ontwaar*, *handgemeen*, *kwalijk*, *machtig* in de beteekenis van het insgelijks slechts praedicatief als adjektief gebruikte *meester*, *onpasselijk*, en *benoodigd* in de beteekenis van *noodig hebbende*.

Aanm. 1. *Kond* en *gestand* worden met *doen* (d. i. *maken*) praedicatief gebruikt; *diets* en *af handig* desgelijks met *maken*; *pal* en *schrapp* met *staan*; *braak* met *liggen*.

Aanm. 2. Men zou kunnen vragen, of sommige dier praedicatieve adjektieven niet veeleer als bijwoorden te beschouwen zijn. Hier strekt ten antwoord, dat, wanneer men een bijwoord met de abstrakte werkwoorden *zijn* of *worden* samenvoegt, bij voorb. in: *hij is wel*, *zoo is het*, *het wordt anders*, men noodwendig aan deze werkwoorden in zijne voorstelling een meer concreten inhoud leenen moet, zoo beteekent: *hij is wel*: *hij bevindt zich wel*; *het is zoo*, zegt zoo veel als: *het is zoo gesteld*, enz. Aldus bepalen *wel*, *zoo*, *anders* het praedikaat, gelijk ieder ander bijwoord. Maar *kwalijk* in *hij is kwalijk* of *hij gevoelt zich kwalijk*, *gewaar* in *hij wordt gewaar*, bepalen het subjeet en hebben alzoo den aard van adjektieven.

Aanm. 3. *Deelachtig* en *woonachtig*, *gedachtig* en *indachtig*, *geneigd* en *ongeneigd*, *genegen* en *ongenegen*, zijn in zooverre praedicatief, als zij niet wel zonder bepaling onmiddellijk met het substantief verbonden kunnen worden, en juist daarom liever bij wijze van tusscheningevoegde bepaling met uitdrukking van het deelwoord *zijnde* (dat echter ook verzwegen mag worden), en dus praedicatief, achter het substantief geplaatst worden. Men kan niet zeggen: *de deelachtige mensch*, *eene indachtige vrouw*, *een geneigde persoon*; wel: *de mensch*, *eener goede gezondheid deelachtig*; *Maria*, *alle deze woorden indachtig*; *een daartoe geneigde persoon*. *Gereed* wordt van personen slechts praedicatief gebruikt; doch men spreekt wel van *gereed geld*.

2). Bij uitsluiting *attributief* worden gebruikt verscheidene der van bijwoorden afgeleide adjektieven, die hun bestaan als adjektieven juist aan de zucht om eene onmiddellijke (attributieve) vereeniging met het substantief mogelijk te maken, te danken hebben, als: *huidig*, *voormalig*, *jaarlijksch*, *dagelijksch*, *ruggelingsch*, *zijdelingsch*, *voorwaartsch*; alsmede de bijwoorden op *ling*, *lijk* en *wijze*, zoo zij als adjektieven voorkomen, als *mondeling*, *woordelijk*, *schriftelijk*, *trapswijze*. Ook *gewezen*, de oorspronkelijke vorm van het verleden deelwoord van *wezen* of *zijn*, komt slechts als attributief

adjektief voor, alsmede het bijvoegelijk naamwoord *behouden*, d. i. *het behoud medebrenghend*, in *behouden haven*, *behouden aankomst*. Eindelijk worden de stoffelijke adjektieven op *en* in onze tegenwoordige taal nimmer praedicatief gebruikt: *de gouden ring*, en niet: *de ring is gouden*. Nog in de 17^{de} eeuw kwamen zij soms praedicatief voor: *uwe glasvensters zal ik kristallijnen maken* (Jes. 54).

Aanm. De van bijwoorden afgeleide adjektieven drukken gemeenlijk meer de wijze of den tijd eener handeling, dan de hoedanigheid eens voorwerps uit; vandaar dat de meeste hunner slechts met substantieven, die eene *handeling* aanduiden of noodwendig veronderstellen, gebruikt kunnen worden: *jaarlijksche feestviering*, *voorwaartsche beweging*, *schriftelijke mededeeling*, *trapswijze voortgang*.

3. 1). Als het bijvoegelijk naamwoord achter het substantief te staan komt, hetgeen gebeuren kan, wanneer twee of meer adjektieven bijeenkomen, of eene bepaling bij het adjektief gevoegd wordt, bestaat er een verkorte afhankelijke zin, waarin het adjektief praedicatief voorkomt: *een jongeling, vroom en edel*, dat is, *die vroom en edel is*; *een man, goed van hart*; *eene bloem, rood als bloed*; *eene moeder, zoo goed*; *een wreker, zeer grimmig*; *bergen, hemelhoog* (Tollens), waar de bepaling met het bijvoegelijk naamwoord samengesteld is; *krachten en gaven, ongewoon* (Ten Kate), dat is zoo veel als *niet gewoon*. - In uitdrukkingen als *tien gulden Hollandsch*, vormt het adjektief eene bijwoordelijke bepaling, daar het zoo veel als *naar den Hollandschen muntvoet* beteekent, even zoo in *mijn grootvader zaliger*, hetwelk eene verkorte uitdrukking is voor *zaliger gedachtenis*; alsmede in *donderdag laatstleden* enz.

Aanm. Evenwel kan het bijvoegelijk naamwoord achter een substantief te staan komen, zonder daarom praedicatief voor te komen of onverbogen to blijven. Zeg ik, bij voorb.: *in al zijne betrekkingen, zoo burgerlijke als militaire, muntte hij uit*, alsdan moet ik in de gedachte bij deze adjektieven *betrekkingen* herhalen, vermits die hoedanigheden bij dit woord verondersteld en niet daaraan eerst toegeschreven worden.

2). Niet alleen de werkwoorden *zijn* en *worden* laten zieh met een *adjektief* of *deelwoord* vereenigen om een praedikaat

te vormen, maar in het algemeen alle adjektieve werkwoorden, bij welke het kwalitatieve woord niet de wijze, waarop het subjezt in den aangewezen toestand verkeert, maar de hoedanigheid van het subjezt zelf aanduidt. Bij voorbeeld: *hij schijnt gelukkig, hij blijft gezond, hij heet deugdzaam, hij staat schuldig aan deze misdaad, hij gaat verloren, hij ziet bleek, hij ligt stil, hij staat pal, hij leeft gelukkig, hij sterft kalm, hij loopt nooit nuchter, hij valt mij lastig*, enz.

3). Bij alle transitieve of transitief gebruikte werkwoorden, die het toekennen of teweegbrengen van zekeren toestand te kennen geven, staat het adjektief of deelwoord praedicatief. Bij voorbeeld: *ik laat hem onkundig; ik maak hem gelukkig; ik breng de kinderen groot; ik verw de tafel zwart; ik stel hem gerust; ik zet het hem betaald; ik heet of noem hem verstandig; ik prijs, schat, reken, acht, roem hem gelukkig, houd hem (voor) wijs; ik sla hem kreupel, wandel mij moede, loop het tapijt kaal, zit het kussen plat, lach mij ziek, hoor mijne ooren doof*. Alsmede waar het adjektief eene in het objekt aanwezige hoedanigheid uitdrukt, vooral bij *hebben, laten, vinden, gevoelen, zien*; bij voorb.: *Hij heeft alles veil. Hij liet hem dood liggen. Hij vond hem gelukkig. Ik gevoel mij gelukkig. Ik zie u voldaan. Zij droegen hem gewond weg*.

Aanm. Wanneer bij zulke werkwoorden het kwalitatieve woord de wijze aanduidt, waarop de werking geschiedt, dan is dat een hijwoord. Alzoo is in: *hij beschrijft hem onpartijdiger, dan zijn mededinger hem beschreven heeft, onpartijdiger* een bijwoord. In: *ik beschrijf hem edeler, dan hij is*, is *edeler* een praedicatief adjektief.

Tweede hoofdstuk. Over de vorming der bijvoegelijke naamwoorden.

§ 66.

Ten aanzien van hunnen vorm moeten de adjektieven onder-

scheiden worden in *stamwoorden*, in *afgeleide* en in *samengestelde woorden*. De stamwoorden erkent men dadelijk aan het gemis van elken afleidingsklank. De klankverwisselende stamwoorden onder de adjektieven zijn grootendeels in § 31. 2. vermeld, alwaar men de adjektieven *wrang*, *bleek*, *dik*, *glad*, *knap* enz. opgeteekend vindt. Ook over de samengestelde bijvoegelijke naamwoorden is in § 36. 2. § 37. I. 2. II. 1. 2. gehandeld. De afgeleide adjektieven zijn deels gevormd door min zelfstandige achtervoegsels, waarover men zie § 32. 1. 2. deels door middel van zelfstandige achtervoegsels (zie § 32. 2. 2.), deels door middel van voorvoegsels (zie § 33. 1.). Thans hebben wij te spreken over de beteekenis der zelfstandige achtervoegsels en der voorvoegsels.

§ 67. Over de adjektieven, door middel van zelfstandige achtervoegsels afgeleid.

1. De uitgang *achtig* is tweederlei. Hij is of de door toevoeging van den uitgang *ig* verlengde uitgang *acht* (Hoogd. *icht*, Oudhoogd. oht, aht, Angelsaks. iht), of, even als de uitgang *haft*, afkomstig van het werkwoord *haven*, dat is *hebben* (zie § 17. II. 4.). In het eerste geval heeft *achtig* den *klemtoon* niet (zie § 42. 1. 1.).

1). De uitgang *achtig*, welke beantwoordt aan het Hoogd. *icht* en den *klemtoon* niet tot zich trekt, wordt gevoegd:

a. Achter *substantieven*, deels *zaak-* en wel bepaaldelijk *stofnamen*, om een *zweem van gelijkheid* met die zaak of die stof aan te duiden, als: *aardachtig*, *steenachtig*, *olieachtig*, *regenachtig*, *stormachtig*, *bergachtig* (dat is, als het ware *geheel uit bergen bestaande*); deels, met eene dergelijke kracht, achter *persoons-* en *diernamen*, als: *meesterachtig*, *schalkachtig*, *beestachtig*, *ezelachtig*, *kinderachtig*.

b. Achter *adjektieven*, vooral dezulke, die eene *kleur* aan-

duiden, mede om een *zweem van gelijkheid* met die hoedanigheid uit te drukken: *zwartachtig, groenachtig, zuurachtig, oudachtig*.

c. Achter *verbale stammen*, in welk geval deze uitgang eene *geneigdheid* tot de handeling uitdrukt, als: *schrikachtig, spotachtig, snoepachtig, praatachtig*.

Aanm. In *kinderachtig* houde men de syllabe *er* voor een euphonisch tusschenvoegsel, even als in *kinderlijk*, hoezeer men moet toegeven, dat dit tusschenvoegsel in deze afleidingen van *kind* meer dan elders kans had te ontstaan, omdat dit woord in het meervoud op *er* uitgaat.

2). De adjektieven op *achtig* met den hoofdtoon geven te kennen, dat het daardoor bepaalde voorwerp *werkelijk* datgene, wat den inhoud van den stam uitmaakt, *bezit*. Deze uitgang komt in onze taal slechts weinig voor, en vormt adjektieven vooral van *begripsnamen*, als: *deelachtig, woonachtig, twijfelachtig*. *Schaamachtig* is van het werkwoord *schamen* afgeleid; *waarachtig* komt van het adjektief *waar*.

Er zijn eenige woorden op *achtig*, bij welke het gebruik den klemtoon niet streng bepaalt, in dier voege, dat in hetzelfde woord nu eens den stam, dan weder de uitgang den hoofdtoon bekomt. In dit geval zijn *reusachtig, krampachtig, fabelachtig, schaamachtig* enz.

Aanm. De eigenlijke aard van zulke woorden vordert den hoofdtoon op het achtervoegsel, daar zij in het Hoogduitsch op *haft* en niet op *icht* uitgaan. Doch daar men beiderlei *achtig* niet genoegzaam onderscheidde, en aan die woorden eene beteekenis gaf, welke hen eenigermate gelijkstelde met dezulke, die op het zwak geaccentueerde *achtig* uitgaan, zoo werd tevens de klemtoon verplaatst. Bij voorb.: *fabeláchtig* beteekent eigenlijk *dat, wat in aard en wezen als eene fabel moet beschouwd worden*, maar werd vervolgens ook voor *datgene* genomen, *wat slechts naar eene fabel zweemt*; alzoo derhalve scheen de uitspraak *fábelachtig* beter aan het begrip te beantwoorden. - Het schijnt, dat al de woorden op *achtig* van een verbaal stam (als *schrikachtig, spotachtig* enz.) oorspronkelijk den klemtoon op dit hun laatste bestanddeel vorderden, en dat gelijktijdig hun accent verschoven en hunne zwakkere beteekenis, die thans een bloot streven, eene geneigdheid tot de handeling uitdrukt, aangenomen is.

2. *haftig*, in den grond niet onderscheiden van het *achtig* hetwelk den hoofdtoon heeft, en dus, even als dit, van *haven* (*hebben*) afgeleid, beteekent *werkelijke overeenkomstigheid*

met het door den stam uitgedrukte begrip. Van *persoonsnamen* komen *manhaftig* en *heldhaftig*; van *begripsnamen*: *krijgshaftig* en *ernsthaftig*. Bij sommige dezer adjektieven is de toevoeging van den uitgang *ig* niet volstrekt noodzakelijk, en men zegt *manhaft* en *krijgshaft* even goed als *manhaftig* en *krijgshaftig*.

3. De afleidingsuitgang *baar* staat in verband met het oude werkwoord *beren* (*bar*, *geboren*), dat *dragen* beteekent en waarvan het werkwoord *baren* en het substantief *baar* afkomen. Uit de beteekenis van dit werkwoord volgt reeds, dat dit achtervoegsel een *in zich dragen*, een *met zich brengen* van het door den stam uitgedrukte begrip te kennen geeft. Het vormt adjektieven:

1). Van *naamwoorden*, en wel:

a. Van *zelfstandige*, als: *eerbaar*, *wonderbaar*, *strijdbaar*, *schijnbaar*, *vruchtbaar*, *dankbaar*, *kostbaar*, *feilbaar*, *gangbaar*, *zichtbaar*, *manbaar*, *reisbaar*.

b. Van *bijvoegelijke naamw.*, als: *dierbaar*, *effenbaar*.

2). Van *bijwoorden*, als: *middelbaar*, *zonderbaar*, *voorbaar*.

3). Van *werkwoorden*, en dan beteekenen die bijvoegelijke naamwoorden de *mogelijkheid* of *vatbaarheid* om dat, wat de stam aanwijst, te *ondergaan*, bij voorbeeld: *eetbaar*, *kenbaar*, *brandbaar*, *bruikbaar*, *draagbaar*, *denkbaar*, *hoorbaar*, *leesbaar*, *deelbaar*, *bewoonbaar*, *vatbaar* (*wat gevat kan worden*, dus: *een voor wetenschap vatbaar jongeling* is *een jongeling, op wien de wetenschap vat heeft*).

Aanm. 1. Van werkwoorden afgeleide adjektieven op *baar* met actieve beteekenis, als *bedriegbre zielsrust* (van Lennep), *bekoorbre lentebloesems* (Beets), missen de wettiging van het algemeen gebruik. Het is waar, *vloeibaar* is een aangenomen woord, maar dit schijnt te staan voor *vloedbaar*, en alzoo van een naamwoord af te komen.

Aanm. 2. *Openbaar* is samengestehl uit *open* en het adjektief *baar*. In *oorbaar* is *baar* de stam en *oor* voorvoegsel: *baar* (van *beren*) beteekent in dit woord *opbrengend*, *opleverend*: dus is *oorbaar*, zoo veel als het Hoogd. *ergiebig*. In het oude *oorbodig* hebben wij een ander voorbeeld van hetzelfde voorvoegsel vóór een bijvoeg. naamwoord.

4. De uitgang *en*, Goth. *eins*, Oudholl. *ijn*, *in*, vormt

van *stofnamen* adjektieven, die te kennen geven, dat het voorwerp *uit die stof bestaat*, als: *gouden, zilveren, aarden, wollen, steenen, houten, lederen*. *Garen*, als bijvoegelijk naamwoord voorkomende, staat voor *garenen*, en *linnen* (bijvoegelijk naamwoord) komt rechtstreeks af van *lijn*, Goth. *lein, linnen*.

5. De door middel van *ig* (Goth. eigs of ags) gevormde adjektieven geven een *bezit* te kennen van dat wat de stam uitdrukt.

Aanm. In dezen uitgang behoort de vokaal eigenlijk tot het woord, waaraan hij wordt toegevoegd; maar daar in den tegenwoordigen vorm onzer taal de vokaal van den uitgang in den grondvorm der woorden gemeenlijk is afgesleten, zoo kan de vokaal in den uitgang *ig* niet anders dan als een bestanddeel van dezen uitgang aangemerkt worden.

Dit achtervoegsel vormt adjektieven:

1). Van *substantieven*, en wel:

a. *Abstrakte*, als *machtig* (*macht hebbende*), *waardig, drachtig, aandachtig, neerslachtig, matig, lastig, kunstig, lustig, nooddruftig* (van *durft* en dit van *derven*), *godvruchtig* (van *vrucht*, dat is, *vrees*), *duchtig* (van *ducht* en dit van *dogen* of *deugen*), *tegenwoordig* (van *tegenwoord*, Hoogd. *Gegenwart*), *willig, heilig, partijdig* (van *partij*: de *d* is epenthetisch) enz.

b. *Concrete*, als: *hoofdig, zonnig, handig, tijdig, blauwoogig, viervoetig, jarig, ledig* (van *lid*, dus: *die zijne leden tot zijn gebruik heeft, los, vrij*), *volledig* (*die zijne leden, dat is, bestanddeelen, ten volle bezit*); bepaaldelijk van *stofnamen*, bij voorb.: *luchtig, vurig, bloedig, harig* enz.

Aanm. Van *zalig* is de stam (Oudd. *sal, geluk*) verloren gegaan. *Armzalig* en *rampzalig* komen van de niet gangbare woorden *armsel* en (met omzetting en inlassching eener *p*) *rampsel*, van het Goth. *arman, medelijden hebben* (zie § 6. 5. *Aanm.* 3.); *gierig* is van het verouderde *gier, begeerigheid*. In de reeds eeuwen oude adjektieven *schriftmatig, riddermatig*, en dus ook in *plichtmatig, doelmatig*, is de beteekenis van het woord *maat* tot die van *overeenkomstigheid* afgedaald, en *matig* in dergelijke bijvoegelijke naamwoorden is volkomen hetzelfde als het Hoogd. *gemäss*, hetwelk tot *matig* staat, als *gehaard* tot *harig*.

2). Van de bijvoegelijke naamwoorden *goed* en *nat* komen

goedig en *nattig*. Hier beteekent *ig* zoo veel als *iets van datgene* hebbende, wat de stam aanwijst, en verzwakt dus de beteekenis. Dezelfde kracht heeft *ig* achter de kwalitatieve of liever kwalitatief gebruikte substantieven, die den stam uitmaken van *bokkig, kippig, zwijzig* en *dievegge*, dat is *dievige* of *diefachtige vrouw*, alsmede in *bouwwallig* van *bouwval*. *Veilig* komt van *veil* (*voor geld te krijgen*) en beteekent, evenals *veil*, eigenlijk *onbekommerd, onbelemmerd, vrij*. *Levendig* schijnt van het tegenwoordig deelwoord *levend* af te komen, gelijk *gloeiendig* (bij Vondel) van *gloeiend*, en *kokendig* (in Zutphen) van *kokend*.

Aanm. Over den klemtoon van *dievegge* zie men § 42. 1. 2). *Aanm.*

3). Van *werkwoorden* komen door middel van denzelfden uitgang de adjektieven *nalatig, bevallig, rijzig, begeerig*, en het kwalitatieve substantief *klappei*, dat is, *klappige*.

Adjektieven, in welke deze uitgang onmiddellijk achter den verbaalstam komt, bezit onze taal thans niet meer in groot getal; daarentegen zijn er verscheidene in gebruik, in welke dit *ig* na de tusscheningevogde afleidingssyllabe *er* achter het werkwoord geplaatst wordt, als: *stooterig, kleverig, beverig, bijterig, slaperig, krukkerig*. Dit *er* is de frequentatieve uitgang: vandaar de verminderende of verachtelijke beteekenis aan de dus gevormde adjektieven eigen. In navolging der op deze wijze van werkwoorden afkomende adjektieven, heeft men ook van substantieven adjektieven op *erig* gevormd, in welke de min of meer ongunstige beteekenis mede niet te miskennen is, bij voorbeeld: *zanderig, zonnerig, winderig, zangerig, weelderig, landerig, sopperig, waterig*, in welk woord de uitgang *erig* den uitgang *er* van *water* uitstoot.

4). Van *bijwoorden* werden gevormd, oorspronkelijk met het doel om ze tot eene attributieve verbinding met het substantief geschikt te maken (zie § 65. II. 2. 2.): *nietig, innig, huidig, toenmalig, nederig*. Met geen ander doel vormde men van de telwoorden *een* en (het oude) *som* (*iemand*); *eenig, eenige* en *sommige*, en van de met bijwoorden samengekoppel-

de deelwoorden *ondergedaan*, *hoe*, *zoo* en *dus gedaan*: *onderdanig*, *dusdanig* enz. In *eenig*, zoo het de beteekenis van *eenzaam* heeft, bezit de uitgang dezelfde kracht als in *goedig* van *goed*, enz. (zie 2.).

Aanm. In het Gothisch kon, even als in de andere oude Arische talen, een zelfstandig naamwoord, bepaaldelijk als laatste lid eener samenstelling, blootelijk door de wijziging van uitgang en verbuiging het karakter van een bijvoegelijk naamwoord bekomen. Aldus in het Goth. *hráinjahaírts* (*reinhart*, dat is, *met een rein hart*), *háuhhaírts* (*hooghart*, d. i. *met een hoog hart*). Toen de verbuigingsvormen waren afgesleten, en daarmede het kenmerk, dat het woord een adjektief was, vervallen was, moest een afleidingsuitgang, en wel de uitgang *ig*, het woord als adjektief kenmerken. Vandaar dat wij, in plaats van zulke Gothische adjektieven, *hooghartig*, *lafhartig*, *godvruchtig* en dergel. zeggen. In het Middennederl. en zelfs nog tot in de 17^{de} eeuw en later treft men echter nog menig adjektief aan, dat naar het tegemwoordig taalgebruik den uitgang *ig* of een anderen adjektivalen uitgang noode zou missen; bij voorb.: *nieloop*, *niedoop*, *nieuwsgier*, *wispeltuur*, *godvruchte schaar*, *lafharte daad*. In deze beide laatste voorbeelden kenmerkt de verbogen vorm het woord als adjektief; in den onverbogen praedicatieven vorm zou men geenszins *godvrucht*, *lafhart*, in plaats van *godvruchtig*, *lafhartig* kunnen zeggen. Veel min kan men *gift*, voor *giftig* of *vergiftig*, praedikatief gebruiken, terwijl *gifte beet* (voor *giftige beet*) ten minste niet onverstaanbaar is. De woorden *manhaft*, *krijgshaft*, *dusdaan* (voor *dusgedaan*), *standvast*, *korsel*, *woed* (voor *verwoed*), *veil*, *vocht*, al komen zij ook met den adjektivalen uitgang voor, kunnen echter niet geacht worden van dien uitgang verstoken te zijn gebleven of beroofd te zijn geworden, daar zij ook zonder dien uitgang adjektieven zijn.

6. *lijk* beteekent *gelijkheid van gesteldheid of aard* met datgene, wat door den stam wordt aangeduid: ook heeft dit achtervoegsel in het substantief *lijk* (oudtijds *lijf*, *gestalte*) zijn oorsprong, van waar *gelijk* (zie § 39. II. 1. 2). *Aanm.* 1.). In de meeste gevallen heeft de uitgang *lijk* de euphonische *e* vóór zich (zie § 2-3. II. 1.).

lijk vormt adjektieven:

1). Van *adjektieven*, de zoodanige die eene *overeenkomstigheid* met de hoedanigheid aanduiden, zoodat de beteekenis van den stam zich in deze afleidingen *verzwakt* voordoet. Bij voorbeeld: *armelijk*, *ziekeliijk*, *gekkeliijk*, *weekeliijk*, *ouweliijk* (*oudeliijk*). *Openliijk*, *rijkeliiijk* drukken slechts eene zekere wijziging van het stambegrip uit. *Eigenliijk* is oorspronkeliiijk niet anders dan een bijwoord.

2). Van *bijwoorden*: *achterliijk*, *innerliijk*, *uiterliijk*.

3). Van *zelfstandige naamwoorden* en wel:

a. Van *persoonsnamen*, als: *meesterlijk, mannelijk, vrouwelijk, vaderlijk, kinderlijk, maagdelijk, menschelijk, goddelijk*. Sommige dezer adjektieven kunnen, wanneer zij attributief gebruikt worden, den genitief des substantiefs, waarvan zij afkomen, vervangen. Als wanneer men zegt: *vaderlijke zegen* (voor *zegen eens vaders*), *vorstelijk bevelschrift, goddelijk raadsbesluit*. *Om de jonge maagd* (Polyxena) *uit de moederlijke armen* (de armen harer moeder Hecuba) *weg te voeren* (v.d. Palm).

b. Van *zaaknamen* en *begripsnamen* vormt *lijk* woorden, die, als bijvoegelijk gebruikte bijwoorden, *de wijze* eener werking of slechts zekere *omstandigheid*, die bij de zaak in aanmerking komt, uitdrukken. Zoodanige zijn: *adellijk, billijk* (van een in onze taal verloren *bill*, dat is *recht*), *deugdelijk, degelijk* (van het substantief *deeg*, dat in *ter deeg* overig is), *wezenlijk, dadelijk, werkelijk, schriftelijk, letterlijk, hartelijk, erfelijk, tijdelijk, minnelijk, zindelijk* (met ingelaschte *d* van *zin*), *heimelijk* (van *heim* of *geheim*), *lichamelijk, zedelijk, natuurlijk, zuidelijk, middellijk*. Zulke adjektieven derhalve vervangen bijwoordelijke uitdrukkingen: zoo beteekent *adellijk, van adel; dadelijk, met de daad; hartelijk, van harte; lichamelijk, naar het lichaam; zuidelijk, in het zuiden* enz.; doch sommige hebben eene beteekenis, waardoor zij, ook ten aanzien van hun begrip, volkomen den aard van adjektieven bezitten, daar zij *overeen-komstigheit* met het stambegrip beduiden; aldus: *eerlijk, gruwelijk, wonderlijk, landelijk*; andere kunnen in zoodanige beteekenis gebruikt worden, gelijk wanneer men spreekt van *zinnelijke mensch, noordelijke koude, zedelijke handeling*.

4). Van *werkwoorden*, eindelijk, komen bijvoegelijke naamwoorden op *lijk*, en wel:

a. Van *intransitieve* of *transitieve* werkwoorden, zoodanige, die eene *actieve* beteekenis hebben en alzoo aanduiden, dat het in den aard des voorwerps ligt de werking, in den stam

des adjektiefs uitgedrukt, *uit te oefenen* of *aan den dag te leggen*. Bij voorbeeld: *behagelijk, voortreffelijk, treffelijk, sterfelijk, mogelijk, lijdelijk, smartelijk, onophoudelijk, erkentelijk* (zie § 23. I. 2. 2.), *schadelijk, schrikkelijk* of *verschrikkelijk, stichtelijk, bevorderlijk, hinderlijk, verrukkelijk, moeielijk*.

b. Van *transitieve* werkwoorden, de zoodanige, die eene *passieve* beteekenis hebben en alzoo aanduiden, dat het in den aard des voorwerps ligt, de werking, in den stam des adjektiefs uitgedrukt, *te ondergaan*. Bij voorbeeld: *doenlijk, zienlijk, aanzienlijk* (over de *n* in deze woorden zie § 23. I. 4. 1. a.), *geloofelijk, onbeschrijfelijk, onuitputtelijk, aannemelijk, heugelijk, onmetelijk, onverbiddelijk*. Soms heeft een en hetzelfde adjektief op *lijk* nu eens de *passieve*, dan de *actieve* beteekenis, zoo is *verderfelijk* in *verderfelijk lichaam* *passief*, in *verderfelijke dwaling* *actief*; desgelijks *verachtelijk* in *verachtelijk stilzwijgen* *actief*, doch in *verachtelijke ondeugd* *passief*; *begrijpelijk* is zoo wel *vlug van begrip*, als *licht te begrijpen*. *Aandoenlijk, vergetelijk* en *lijdelijk* zijn *actief*; *onaandoenlijk, onvergetelijk* en *onlijdelijk*, daar-entegen, *passief*.

Aanm. Hoe nauw verwant de beteekenis zij van de adjektieven op *achtig* en van die op *lijk*, van andere adjektieven afgeleid, in het oog vallend is niettemin het onderscheid. *Oudachtig*, bij voorbeeld, ontkent, dat de hoedanigheid *oud* aan het subjekt toekomt; *ouwelijk* stelt, wat *oudachtig* ontkent, maar kent de hoedanigheid in een verminderden graad toe. Niet minder sterk is het onderscheid in de beteekenis der van persoonsnamen afgeleide adjektieven op *lijk*, vergeleken met adjektieven van denzelfden aard op *achtig*. De laatste stellen de overeenkomstigheid met het stambegrip als daar aamvezig, vaar zulks niet betaamt; de eerste drukken eenvoudig gelijkheid uit; men vergelijke slechts *meesterlijk* met *meesterachtig*, *kinderlijk* met *kinderachtig*. - Vergelijkt men, eindelijk, de van werkwoorden afgeleide adjektieven op *lijk*, die eene *passieve* beteekenis bezitten, met de verbale adjektieven op *baar*, zoo blijkt, dat de uitgang *baar* minder dan de uitgang *lijk* tot den aard van een blooten vormklank is afgedaald. Daarmede hangt samen, dat men zich hij de verbale adjektieven op *baar* de werking, aangeduid door het werkwoord, waarvan zij zijn afgeleid, als *dadelijk* uitgevoerd voor oogen stelt, en waar de mogelijkheid van het ondergaan eener *werking in eigenlijken zin* of eener *stoffelijke* en *dadelijk uit te voeren werking* te kennen gegeven moet worden, aan den uitgang *baar* boven den uitgang *lijk* de voorkeur geeft. Zoo zegt men *rekbaar metaal*, maar

een *rekkelijk karakter*; een *draagbare tent*, maar een *dragelijke stijl*; zoo zegt men verder *eetbaar*, niet *etelijk*, en *begrijpelijk*, niet *begrijpbaar*; *onmetelijk* en *onuitsprekelijk*, eindelijk, brengen niet zoo noodwendig het denkbeeld van een dadelijk *meten* en *spreken* mede als *onmeetbaar* en *onuit-spreekbaar*.

7. De uitgang *loos* is een klankverwisselende stamvorm van het oude *liezen* (*verliezen*), zie § 31. 2. VI^e Kl. Hij beteekent, dat de persoon of het voorwerp *ontdaan* of *berooft* is van dat, wat de stam des adjektiefs, door middel van dit ach-tervoegsel afgeleid, aanwijst. In de meeste gevallen treedt de euphonische *e* vóór hetzelfde (§ 23. II. 1.). *loos* vormt adjektieven:

1). Van *substantieven*, als: *eerloos*, *zielloos*, *grondeloos*, *trouweloos*, *hopeloos*, *geesteloos*, *liefdeloos*, *hulpeloos*; *bewusteloos* staat voor *bewustheidloos* (zie § 38. 2. Aanm. 2.).

2). Soms van werkwoorden: *reddeloos*, *stoorloos*, *roekeloos* van het oude *roeken*, dat is *zich bekreunen*.

Aanm. 1. Vergelijkt men de adjektieven op *loos* met andere ontkennende adjektieven, als *machteloos* met *onmachtig*, *bewusteloos* met *onbewust*, *trouweloos* met *ontrouw*, zoo bespeurt men, dat die op *loos* het geheele wezen kenmerkon van den persoon, aan welken de hoedanigheid wordt toegeschreven. De andere ontkennende adjektieven doen niets anders dan zekere hoedanigheid ontzeggen; die op *loos* daarentegen stellen de negatieve hoedanigheid als eene positieve gesteldheid voor.

Aanm. 2. In vroeger tijd (17^{de} eeuw) sprak men van *schadeloos* in den zin van *beschadigd*: *het schip is schadeloos binnengevallen*. Dit gebruik is misschien te wijten aan verwarring met den uitgang van Fransche woorden als *scandaleux*, *gratteleux* en dergel.

8. De uitgang *sch* luidt Goth. *isks*; in sommige woorden heeft hij dan ook den vorm *isch*, te weten in *afgodisch*, *nieuwmodisch*, *wettisch*, *Russisch*, *Pruisisch*, en wel in de beide laatste om de samenvloeiing van de *s* des uitgangs dier volksnamen met de *s* des uitgangs *sch* te verhoeden. Hij geeft een *afkomstig zijn*, vervolgens *overeenkomstigheid van karakter* te kennen. De adjektieven op *sch*, van persoons- of diernamen en van abstracte substantieven of verbale stammen afgeleid, duiden steeds *overeenkomstigheid van karakter* met den persoon, het dier of het begrip aan; doch die van land- en volksnamen en van sektenamen afgeleid, doen dit niet nood-

wendig. Derhalve kun men spreken van *Hollandsche taal*, even goed als van *Hollandsch hart*; *Fransche Spraakkunst*, voor *Spraakkunst van de Franschen of van de Fransche taal*; *Vaderlandsche Geschiedenis* voor *Geschiedenis des Vaderlands*, daar *vaderland* hier voor den eigenaam des lands in de plaats treedt; *Kantiaansche wijsbegeerte* voor *de wijsbegeerte eens Kantiaans of der Kantianen*.

Aanm. Vroeger was het getal der adjektieven, bij welke dit achtervoegsel den vorm *isch* had, veelvuldiger dan thans. Zoo vindt men bij Marnix: *huichelisch*, *spottisch*, bij Vondel *heldisch* enz.

Dit achtervoegsel dan vormt adjektieven:

1). Van *namen van plaatsen, landen en volken*, als: *hemelsch*, *aardsch*, *steedsch*, *hoofsch* en *heus* (van *hof*), *vaderlandsch*, *wereldsch*. De adjektieven op *sch*, die een landaard aanduiden, worden gevormd, niet van de namen der landen, maar van die der inwoners, bij voorbeeld: *Fransch*, dat is, *Franksch* van *Frank*, *Engelsch* van *Engel* of *Angel*, *Russisch* van *Rus*, *Braziliaansch*, *Siciliaansch*, *Constantinopolitaansch*, *Amerikaansch*, *Aziatisch*, *Europeaansch* of *Europeesch* (van *Europees*, d. i. *Europeër* of *Europeaan*). Wanneer de naam des inwoners geen eigenaardigen, maar een van den naam der plaats afgeleiden vorm heeft, als ten aanzien van de namen der inwoners van *steden* gemeenlijk het geval is, zoo wordt de uitgang *sch* veelal achter den naam des lands of der stad gevoegd: als *Hollandsch*, *Spaansch* voor *Spanjesch* van *Spanje*, *Atheensch*, *Karthaagsch*, *Amsterdamsch*, *Geertruidenbergsch*, *Parijsch* voor *Parijssch*, *Gotha'sch*. De uitgang *en* van de namen van steden vervalt doorgaans vóór den uitgang *sch*, als: *Leidsch*, *Weensch*, *Göttingsch*, *Keulsch*; doch niet altijd, bij voorbeeld: *Londensch*, *Leuvensch*, *Zutfensch*. Men zegt beide: *Roomsch* en *Romeinsch*, *Indisch* en *Indiaansch*: de vorm *Roomsch* is toepasselijk op het Heilige Roomsche Rijk of op den Katholieken Godsdienst; de vorm *Romeinsch* op de inwoners van het oude en nieuwe Rome; *Indisch* ziet op eigenlijk *Indië*, *Indiaansch* op de ten onrechte dusgenaamde *Indianen* in de Nieuwe wereld.

Aanm. 1. De uitgang *en* van plaatsnamen vervalt steeds vóór den uitgang *er*, en waar de uitgang *en* niet wegvalt, wordt geen afleiding op *er* van den plaatsnaam op *en* afgeleid. Bij voorb. *Harlinger, Kamper, Groninger*, niet: *Zuffer* of *Leuver* evenmin als *Zutfener* of *Leuvenner*. Waar adjektieven van plaatsnamen afgeleid, op *sch* en *er*, nevens elkander bestaan, hebben die op *er* iets meer gemeenzaams, dan die op *sch*: vergel. *Amsterdammer beurtman* met *Amsterdamsche burgemeester*, *Deventer kock* (voor *Deventerer*) met *Deventersch Athenaeum*, enz.

Aanm. 2. Terwijl de adjektieven, bij welke men van zelve het substantief *man, persoon*, verstaat, zonder eenige bepaling zelfstandig gebruikt kunnen worden, bij voorbeeld: *een wijze, de geleerde*, mogen deze adjektieven op *sch*, van land- of stedennamen afgeleid, slechts in het vrouwelijk enkelvoud en in het meervoud als substantieven aangewend worden: *eene Engelsche, de Franschen*; niet *een Engelsch*, maar *een Engelschman*.

2). Van *persoons-* en *diernamen*, als: *kindsch, slaafsch, oudwijfsch, wulpsch* (van *welp*), *hondsch, boefsch* (de Decker), *diersch* (Bilderdijk), *diefsch, Kantiaansch, Hegeliaansch*, niet: *Kantsch, Hegelsch*, welke vormen naar de wijze en overeenkomstig het karakter van Kant en Hegel zouden beteekenen; algemeen echter zegt men *Luthersch*, waar *Lutheraansch* de voorkeur zou verdienen.

Aanm. *Kindsch*, in onderscheiding van *kinderlijk* en *kinderachtig*, wordt bepaaldelijk van wederom als tot den kinderstaat vervallen grijsaards gezegd, hoezeer men van *kindsche jaren* spreekt in den zin van *jaren der kindschheid*. *Mensch* (Goth. *mannisks*) is eigenlijk afgeleid van *man* met den hier behandelenden uitgang *sch*; doch dit woord wordt niet meer als afgeleid erkend en geldt dus voor een stamwoord. *Afgodisch* schijnt te staan voor *afgodeerisch* van *afgodeerer* of *afgodeerder*.

3). Van *stofnamen* komen *lakensch, neteldoeksch, duffelsch*.

4). Van abstracte zelfstandige naamwoorden of verbale stammen: *doodsch, trotsch, wettisch, nieuwmodisch, speelsch, loopsch, goedlachs, goedgeefs*. *Doopsch* komt van *doop*: thans schrijft men: *Doopsgezind*, terwijl *Doopsch-gezind* (van de *gezindte der Doopschen*) wellicht juister zou wezen.

5). Van de uitgang *sch* bedient zich voorts onze taal om *bijwoorden* en zelfs *bijwoordelijke bewoordingen* tot adjektieven te stempelen: als: *achterwaartsch, dagelijksch, vergeefs, zijdelingsch, linksch, rechtsch, gindsch, onder-aardsch* (van *onder de aarde*), *binnenlandsch, uitheemsch*

(van *uit den heem*), *buitendijksch* (van *buiten den dijk*), *ouder-wetsch* (van *ouder wet*), *weidsch* (van *ter weide*).

9. *zaam*, het Goth. *sama*, het Engelsche *same* (*dezelfde*), en overig in *te zamen*, drukt *innigen samenhang* uit, en vormt adjektieven:

1). Van *abstrakte substantieven*. In dit geval geeft het adjektief eene hoedanigheid te kennen, door het stambegrip *gekenmerkt*, als: *deugzaam*, *eerzaam*, *minzaam*, *heilzaam*, *raadzaam*, *gruwzaam* (van het oude *gruw* of *grouw*), *groeizaam*.

2). Van *adjektieven*, in welk geval de afgeleide vorm op *zaam* dezelfde kracht heeft als de adjektieven op *zaam*, van substantieven afgeleid. Bij voorbeeld: *bedachtzaam*, *gemeenzaam*, *eenzaam*, *genoegzaam*.

3). Van *werkwoorden*, in welk geval zij eene *neiging* of *geschiktheid* om eene handeling *uit te oefenen* te kennen geven; bij voorb.: *buigzaam*, *lijdzzaam*, *zelfgenoegzaam* (eigenlijk *bekwaam om zichzelve te genoeg*, d. i. *genoeg te zijn*), *werkzaam*, *opmerkzaam*, *gehoorzaam* (van *gehooren*, *zich laten gezeggen*), *spaarzaam*, *voegzaam* (eigenlijk *geschikt om zich te voegen*, vervolgens *passend, behoorlijk*), *duurzaam*, *leerzaam*, *arbeidzaam*, *verdraagzaam*.

Aanm. 1. *Langzaam* en *zeldzaam* zijn slechts schijnbaar van het achtervoegsel *zaam* voorzien: de Middelhgd. vorm van het eerste is *lancaene*, hetwelk eene samenstelling met *seine*, Goth. *sáins*, dat is *traag* aanduidt. Over het tweede zie men § 7. 9. *Aanm.* 2.

Aanm. 2. Duidelijk is het verschil in de beteekenis tusschen de adjektieven op *zaam* en die op *baar*, waar beide van werkwoorden zijn afgeleid: die op *zaam* beduiden geschiktheid om de handeling uit te oefenen, die op *baar* de mogelijkheid om die te ondergaan; vorgelijk *buigzaam* (*wat zich buigen kan* van het intransitieve *buigen*) met *buigbaar* (*wat gebogen kan worden*). *Eerbaar* en *eerzaam*, beide van het substantief *eer*, beteekenen in den grond hetzelfde; maar het gebruik brengt mede, dat het eerste in den zin van *kuisch* wordt gebezigd; het tweede in dien, waarin men vroeger *eerlijk* en tegenwoordig *fatsoendelijk* zegt. - Bij de vergelijking, eindelijk, van *lijdzzaam* met *lijdelijk* blijkt, dat de verbale adjektieven op *zaam* meer aan een vrij werkend subjekt, de actieve verbale op *lijk* aan een toevallig dusdanig voorwerp doen denken.

§ 68. Over de adjektieven, door middel van voorvoegsels afgeleid.

1. Het voorvoegsel *be* is oorspronkelijk één met *bij*. Slechts zelden komt het vóór een echten stam; dit is het geval in *bekwaam* (van *komen*), *bestand* en *bereid* (van *reeden*, *bereiden*). Groter is het aantal adjektieven, welke het voorkomen hebben van deelwoorden van zoodanige werkwoorden, die reeds van het voorvoegsel *be* voorzien waren, maar, blijkens de beteekenis, van verbale stammen of substantieven gevormd zijn door middel van het voorvoegsel *be*, waarbij zij tevens den uitgang van het verleden deelwoord (eigenlijk een adjektief) aannamen. In zulke woorden beduidt dit voorvoegsel *een voorzien zijn* van dat, wat de stam te kennen geeft. Bij voorbeeld: *beleefd* (*voorzien van de ervaring, die ons het leven geeft*), *bevaren*, *belezen*, *bereisd*, *bereden* (*voorzien van hetgeen tot het rijden behoort*), *bedacht* (*op iets*), *besloten*, *bekend*, *bedeesd*, *bescheiden* (*voorzien van oordeel des onderscheids*), *behouden* (*in behouden aankomst*), *bewust* (van *weten*), *bediend* (eigenl. de hoedanigheid van *hem, wien dienst is opgelegd*), *bedreven*, *bedroefd*, *onbezonnen*. Deze moeten tot werkwoorden teruggebracht worden. De volgende zijn van zelfstandige naamwoorden afgeleid: *behuisd*, *beroemd*, *hefaand*, *bedeeld*, *bedaagd*, *bejaard*, *begaafd*. - *Beraden* (*voorzien van raad of beleid*), *bevreesd*, *beducht* (vroeger bestond er ook een substantief *ducht*, *vrees*), *bezeild*, *bezorgd*, kunnen zoo wel tot een substantief als tot een werkwoord teruggebracht worden. *Behendig* (van *hand*) en *benoodigd* (van *nood*) werden met den uitgang *ig* vermeerderd; het laatste nam daarachter nog den participialen uitgang (*d*) aan.

2. Het voorvoegsel *ge*, lietzelfde, dat tot vorming van substantieven dient (zie § 52. 3.), vormt een groot aantal adjektieven.

1). Wanneer het vóór een adjektief in den stamvorm komt,

is de kracht van dit *ge* moeielijk meer te herkennen, zoo als het dan ook dikwijls wegvalt zonder dat dit merkbare verandering in de beteekenis te weeg brengt (vergel. § 52. 3. Aanm. 1.) Zie hier eenige voorbeelden: *gestreng* (of *streng*), *gezwind* (van *zwinden*, *verdwijnen*), *gereed* (of *reed*), *gewis* (of *wis*), *geheel* (of *heel*), *gezond*, *gemeen*, *geruim* (*ruim* is ten aanzien van de *plaats*, wat *geruim* van den *tijd* is). Waar de stam een zelfst. naamwoord is, beteekent *ge* een *voorzien zijn*; bij voorb. *geheim* (van *heim*, *het binnenste des huizes*), *gering* (van *ring*, *een enge van alle kanten besloten ruimte*), *gerust*, *gewaar*, *gewijs*. *Getrouw* en *gewoon* kan men als van de substantieven *trouw* en *woon*, en evenzoo *geruim* van een subst. *ruim* (Hoogd. *Raum*) afgeleid beschouwen. Dezelfde beteekenis heeft *ge* in *gedienstig*, *gestadig*, *gewillig*, *gedurig*. Hier is veeleer de uitgang *ig*, dan het voorvoegsel *ge* zonder beteekenis.

Aanm. *Gedwee* (bij Bredero *dweech*, bij Pers en de Decker *gedweeg*, komt van *dwagen*, en beteekent dus eigenlijk *gewasschen*. Het werd ook *ghedwade* geschreven (in *d. Lek. Sp.*); doch hier bespeuren wij eene afwisseling tusschen de overgangsletters *d* en *g* (zie § 23. I. 1. 5). *Aanm.*), als in *dijden* nevens *dijgen* (*dijen*), en *tiden* nevens *tiegen* (*tijgen* of *tijen*).

2). *Ge* beteekent mede een *voorzien zijn*:

a. Vóór *verbale stammen* met den uitgang *en*, zoo het werk-woord ongelijkvloeiend is, met de vokaal van het verleden deel-woord, als *gelaten*, dat is, *voorzien van het vermogen om iets te laten geworden*; *gebeten*, dat is, *voorzien van den lust om te bijten*; *gediend* (vanwaar *een oud gediende*), dat is, *voorzien van eene bediening*; *gezworen*, *ingebeeld*, *afgeleefd*, *ongestudeerd* enz.

Aanm. Hiertoe behoort ook *dronken* voor *gedronken*; doch *gelegen* in *gelegen tijd*, vanwaar ook *gelegenheid* afkomt, behoort bij het oude *geliggen*, d. i. *samenliggen*.

b. Vóór *substantieven*, insgelijks *voorzien* van den participialen uitgang (*d*), als: *gevluegeld*, *gelaarsd*, *gebaard*, *gerust*, *gegoed*, *genaamd* en *bijgenaamd* (voor *gebijnaamd* van *bijnaam*), *geluimd*, *gestaart*, *gezind*, *geappeld*, *gevlamd*

enz. Soms, vooral in samenstelling, valt het voorvoegsel weg, zonder dat de beteekenis er bij lijdt, als in *appelde koeken*, *boekede koeken* (bij Hooft), van *boekend*, dat is, *boekweit*; *haverde gort*, *platboomd* van *bodem*, *eigenerfd* van *erf*, en bij Vondel: *kruifde pruik*, *kruiste kussen*, *schoonoogd*. *Gemoedigd* komt van *moed* op dezelfde wijze, als *benoodigd* van *nood*.

Aanm. Bij sommige adjektieven heeft het voorvoegsel *ver* dezelfde kracht, te weten in *vertwijfeld*, (*on-*)*verhoopt*, *vermaard* (van *mare*, *gerucht*), *verwoed*, *vernoegd*, *verdacht*.

3. De voorvoegsels *aarts*, *wan* en *on* komen ook vóór adjektieven ten einde aan hun begrip eene zekere wijziging te geven. *Wan* komt nooit vóór stamwoordelijke adjektieven.

Aarts heeft in *aartsdom* en *aartslui* dezelfde kracht, als vóór substantieven (zie § 52. 1.).

Wan geeft hier dezelfde wijziging aan het begrip, als vóór substantieven (zie § 52. 6.), b. v. in: *wanhebbelijk*, *wanvoegelijk*, *wanstaltig* enz.

On komt, alleen met de zuiver *ontkennende* kracht, vóór adjektieven (zie over dit *on* het aangemerkte in § 33. 1.), als: *onrein*, *onwijs*, *onnoozel* (waarnevens *noozel* in onbruik is geraakt), *ondeugend*, *onvermijdelijk*, *onguur* (d. i. *wild*), dat afkomt van *guur* voor *gehuur* of *gehier*, het Hoogd. *geheuer*, dat is *zacht*, *tam*; *onstuimig*, dat is, *onrustig*, *ruw*: want het Oudd. *gestüm*, *gestümig*, beteekent *zacht*, *stil*.

Derde hoofdstuk. Over de trappen van vergelijking.

§ 96. Over de beteekenis en het gebruik der trappen van vergelijking.

I. Van eene vergelijking tusschen de hoedanigheid der

voorwerpen is niet altijd de uitkomst, dat de hoedanigheid in eenig voorwerp in eene hoogere mate wordt aangetroffen: zij kan ook in gelijke mate, of in geringeren graad aanwezig zijn. Doch deze beide gevallen drukt de taal door *vormwoorden* (*bijwoorden*), niet gelijk het eerste geval (zie § 47. 4. 4.) door *woordvormen* uit. Is de hoedanigheid *in gelijke mate* voorhanden, zoo bedient men zich van de correlatieve bijwoorden *zoo - als, even - als, even zoo - als*: *hij is soo groot, als gij; hij is even goed, als dapper*. Is de hoedanigheid in een *geringeren* of wel in den betrekkelijk *geringsten* graad aanwezig, zoo bezigt men de bijwoorden *minder* en *minst* vóór den positief: *hij is minder groot, dan zij; hij is de minst geleerde; hij is minder dapper, dan goed*.

II. 1. Onze taal verwerpt *in het praedikaat* het gebruik van den *comparatief* met het bepalende lidwoord. Al is het getal der vergeleken voorwerpen slechts tot twee beperkt, altijd bezigen wij den superlatief, zoodra dit getal bepaald gedacht wordt (vergel. § 47. 4. 4.). Dus: *hij is de grootste van deze twee*, zoowel als: *de grootste van deze vijf kinderen* of *van al die kinderen*. Maar buiten het praedikaat kan de comparatief met het bepalend lidwoord gebruikt worden, wanneer twee bij elkander behorende zaken tegen elkander worden overgezet. Zoo spreken wij van *het hooger* en *lager onderwijs*, *de hooger hand*, *de betere zijde*, *het hooger- en lagerhuis*; en *rechter* en *linker* zijn comparatieven van *recht* en *link*. Desgelijks bezigen wij de zegswijze: *zijne meerderen* of *minderen*, dat is *de meerderen* of *minderen dan hij*, en spreken wij van *de ouderen* of *jongeren van jaren*. *Ouders* en *jongeren* (*leerlingen*) zijn zelven comparatieven, die de waarde van substantieven hebben gekregen.

2. In geval dat twee hoedanigheden, aan een en hetzelfde voorwerp eigen, met elkander vergeleken worden, en de uitkomst is, dat de eene daaraan in hoogere mate dan de andere eigen is, bedienen wij ons van de omschrijving door middel van het bijwoord *meer* vóór dat adjektief, hetwelk de hoedanigheid,

die het op de andere wint, te kennen geeft en het eerst genoemd wordt; doch geenszins van den comparatief van dat adjektief. Bij voorbeeld: *hij is meer vlug, dan naarstig*; niet: *hij is vlugger, dan naarstig* of *naarstiger*. Dus zegt Hooft verkeerd: *schalkheit, die slimmer dan welgeaart oft vorsteljik was*, voor: *meer slim*, en Bilderdijk: *een zachte en teedre stem, gevoeliger voor 't harte, dan merkbaar voor het oor*, in plaats van: *meer gevoelig*. Keert men het om en noemt men die hoedanigheid het eerst, welke in geringeren graad bij het voorwerp aanwezig is, zoo bezigt men het bijwoord *minder*, bij voorbeeld: *deze tafel is minder breed dan lang*; niet: *is smaller, dan lang*: wel kan men *smaller* in plaats van *minder breed* zeggen, doch slechts wanneer de breedte van twee voorwerpen vergeleken wordt, maar niet waar, zoo als hier, de breedte tegen over de lengte wordt gesteld.

III. 1. 1). Over het algemeen gesproken, kent onze taal den *volstrekten* (*absoluten*) *superlatief* niet, dat is: nimmer gebruiken wij een superlatief, die zich zou laten omschrijven door de bijwoorden *zeer*, *buitengemeen* enz en mitsdien geene vergelijking met andere voorwerpen zou veronderstellen. Dus komt ook de superlatief nimmer met het woordje *een*, noch, behalve *in de toespraak* (*den vocatief*), ontdaan van het lidwoord, voor. Alleen de superlatief *best* wordt absoluut gebruikt, vermits de eigenlijke positief van dit woord verloren is gegaan; aldus wanneer ik iemand *een besten mensch* noem, of van *beste wijn* spreek.

2). Ook de superlatieven der bijwoorden vorderen het artikel vóór zich, daar zij evenmin absoluut worden gebezigd. Evenwel laten sommige bijwoorden ten dezen aanzien eene uitzondering toe. Behalve het adverbiale *best*, als: *gij hebt uw opstel best gemaakt*, voor *zeer goed*; zegt men ook: *ik ben hoogst gelukkig*, dat is, niet: *hooger dan de overigen*, maar *zeer hoog*; desgelijks *uiterst tevreden*. Ook de bijwoordelijke uitdrukkingen *ten hoogste*, *ten uiterste*, hebben de waarde

van volstrekte superlatieven gekregen, hoezeer zij eigenlijk, even als *op het hoogst*, *op het zeerst*, *op het teederst*, *in het minst* enz., eene vergelijking veronderstellen, wel niet tusschen de handelingen van verschillende subjekten, maar tusschen de verschillende graden of tijdstippen van de handeling van één en hetzelfde subjekt. *Hij ontvangt hem het teederst* vergelijkt de teederheid, waarmede de een hem ontvangt, met die, waarmede de ander hem ontvangt; *hij ontvangt hem op het teederst* bepaalt vergelijkenderwijze den graad van teederheid, waarvoor één persoon vatbaar is. *Hoogstens*, *minstens*, hebben bij het aannemen van den bijwoordelijken uitgang het artikel verloren, en *jongstleden*, *laatstverloopen*, *naastgelegen*, *meestmogelijk* zijn ten gevolge der samenstelling verkorte uitdrukkingen voor *het jongst geleden*, *het naast gelegen* enz.; dus is *laatstleden donderdag*, eigenlijk: *den het laatst verleden donderdag*.

2. Veelvuldig is in het gemeenzaam spreken het gebruik van den adverbialen superlatief in plaats van den superlatief des adjektiefs. Zoo zegt men wel: *hij is het gelukkigst*, voor: *de gelukkigste*; *hij heeft het meeste lust in de studie*, voor: *den meesten* of *den grootsten lust*. Intusschen beteekent *hij is het gelukkigst* niets anders dan: *hij is in een gegeven tijdstip gelukkiger dan ooit*, bij voorbeeld: *hij is het gelukkigst, wanneer hij rustig kan arbeiden*. Wanneer er derhalve vergelijking gemaakt wordt tusschen de hoedanigheid van een en hetzelfde voorwerp, in verschillende tijdstippen of van verschillende zijden beschouwd, alsdan is de adverbiale superlatief op zijne plaats; bestaat er vergelijking tusschen de hoedanigheid van het eene voorwerp en de hoedanigheid van het andere voorwerp, dan bezige men den superlatief des adjektiefs. Iets anders is het, wanneer men, bij voorbeeld, dus spreekt: *deze stof is daartoe het geschiktst*, hetwelk niet hetzelfde beduidt als *de geschiktste*. In den laatsten vorm staat het bijvoegelijk naamwoord attributief in het praedicaat; in den eersten staat het praedicatief: maar juist daarom is het

dan ook beter te zeggen: *deze stof is daartoe het meest geschikt* (zie hieronder, IV. 3.).

IV. 1. Sommige *qualitatieve* adjektieven *laten geene trappen van vergelijking toe*. Het zijn de zoodanige, bij welke de beteekenis volstrekt en wiskundig bepaald is, gelijk bij *ledig, gelijk, blind, stom, dood, bloedrood, gouden, ijzersterk, vierkant, viervoetig* enz. Sommige dezer bijvoegelijke naamwoorden laten echter in eene verzwakte of eene overdrachtige opvatting de gradatie toe, als: *dit glas is nog leéger, dan dat*, wanneer *ledig* in de beteekenis van *ten naastebij ledig* genomen wordt; *hij is nog blinder of stommer, dan zijn makker*, waar *blind* en *stom* overdrachtig worden genomen. *O keten, goudener dan 't fijnst gezuiverd goud* (Bilderdijk, in het dichtst. *de Echt*).

2. De uitsluitend *attributieve* adjektieven (zie § 65. II. 2. 2.) sluiten allen de comparatie uit, omdat zij, van bijwoorden afcomstig, een punt in den tijd of zekere omstandigheid aanduiden.

3. Van sommige der uitsluitend *praedicatieve* adjektieven (zie § 65. II. 2. 1.) laat de beteekenis de gradatie toe; doch hun praedicatieve natuur, die de verbuiging uitsluit, welke de adjektieven in den superlatiefvorm niet missen kunnen, brengt te weeg, dat zij, bijaldien de graad der hoedanigheid moet worden aangewezen, omschrijvende bijwoorden behoeven. Dus: *het is mij meer leed; hij is het meest benieuwd*, niet: *de benieuwdste* noch *de meest benieuwde*; *zij is met die gewoonte meer behept*. Alzoo ook: *meer beducht; zijner rede meer machtig, het meest machtig*, niet: *de machtigste*; *het is mij meer waard*, niet: *waard*, *aangezien waard*, in de beteekenis van *eene geschatte waarde bezittende*, uitsluitend praedicatief is. Zelfs de uitdrukking: *ik heb hem liever*, voor: *ik bemin hevi meer*, is niet onberispelijk; ten minste is zij dubbelzinnig, daar *liever* hier als de comparatief van *gaarne* kan worden opgevat: wil men dus den comparatief van *lief*, praedicatief gebruikt, uitdrukken, dan zegge men: *ik heb hem weer lief*.

4. *Deelwoorden* kunnen slechts dan de vormen der comparatie aannemen, wanneer hun niet meer de beteekenis eener handeling, welke binnen eene bepaalde tijdruimte afloopt, eigen is, maar die eener blijvende hoedanigheid eigen is geworden. Dus kan men wel zeggen: *een treffender bericht, het treffendst bericht, een innemender voorkomen, het geliefdste kind*; maar niet: *eene verdedigder stad*, waarvoor men met behulp van bijwoorden zeggen moet: *eene beter, de best verdedigde stad*, gelijk ook: *de best gelukte arbeid, de meest beduidende bewoordingen*.

Wanneer een deelwoord niet alleen eene blijvende hoedanigheid beteekent, maar geheel gelijkbeduidend met eenig adjektief is geworden, mag men zelfs de vergelijkingsvormen niet door omschrijving uitdrukken. *Treffend* nu is zoo veel als *aandoenlijk*, *innemend* zoo veel als *bevallig*; alzo is het beter te zeggen: *een treffender bericht, dan een meer treffend bericht; het innemendste voorkomen, dan het meest innemend voorkomen*. Daarentegen laat *meer* of *meest geliefd* zich zeer wel zeggen, even als *meer* en *meest bemind*.

V. De adjektieven, die van bijwoorden afgeleid, een punt in de ruimte aanduiden, zoo als: *de voorste, de achterste, de bovenste, onderste, binnenste* enz. hebben een superlatief-vorm. De reden hiervan schijnt in het relatieve van de door die adjektieven aangeduide verhoudingen gelegen te zijn, en daar het getal der voorwerpen, waarin zoodanige verhouding bestaat, als die adjektieven te kennen geven, altijd bepaald gedacht wordt, zoo nam men, overeenkomstig ons taaleigen (zie boven II. 1.), den vorm des superlatiefs, niet dien des comparatiefs, aan.

Aanm. *Uiterste* komt niet rechtstreeks van *uit*, maar van *uiter*, een vorm, die oorspronkelijk bestond nevens *uiten*, dat in *buiten* (*be-uiten*) overig is. Zoo bestond oudtijds nevens *achter* eene partikel *achten*, waarvan het oude *bachten* (d. i. *be-achten*), en nevens *neder*, (*be-*)*neden*. - *Middelste* komt niet af van het substantief *middel*, maar door letterverwisseling (§ 19. 3.) van het bijwoord *midden*; werkelijk zegt men ook *middenste*. Verg. § 104. 1. *Aanm.*

VI. 1. De verschillende graden zijn voor *bepaling* door middel van bijwoorden vatbaar, De *positief* wordt nader bepaald

door *zeer, heel* (meer gemeenzaam dan *zeer*), *hoogst, uiterst, bijzonder, al te, tamelijk vrij* enz. De *comparatief* door *nog, veel, weinig, eenigszins, verreweg, vrij, vrij wat*; de *superlatief* door *aller*, dat met den superlatief aaneenge-koppeld wordt, door *verre weg, op verre na* enz.

Aanm. De bepaling van den *comparatief* door een herhalingstal: *hij is viermaal rijker dan ik*, is als minder juist af te keuren: dit moet zijn: *hij is viermaal zoo rijk als ik*.

2. Na den *comparatief* gebruikt men vóór het substantief, dat het voorwerp voorstelt, met hetwelk de vergelijking plaats heeft, het bijwoord *dan*: *hij is grooter, dan zijn broeder*. Voorheen, en nog in de spreektaal, gebruikte men achter den *comparatief* ook het voegwoordelijk bijwoord *als*.

Aanm. *Dan* werd, blijkens het gebruik van dit woord in het Gothisch (*than*), oorspronkelijk mede als voegwoordelijk bijwoord gebezigd, en beteekende in dit geval hetzelfde wat *als* beteekent.

3. In zekere gemeenzame zegswijzen bezigen wij den *comparatief*, zonder daarbij het voorwerp, waarmede de vergelijking plaats heeft, uit te drukken. Te weten, in de uitdrukkingen: *dat is erger! dat is leelijker! nu nog mooier!* Voorheen deed men zulks in uitroepen, die met *wat* aanvingen: *Wat euvler God verdeelt de slaven hier en daer!* (Vondel).

§ 70. Over de vorming van den *comparatief* en den *superlatief*.

1. De *comparatief* gaat uit op *er*; de *superlatief* op *st*. Deze beide uitgangen komen onmiddellijk achter den grondvorm des adjektiefs. Slechts bij de adjectieven, wier grondvorm op *r* eindigt, wordt tusschen dezen grondvorm en den uitgang van den *comparatief* eene *d* ingelascht (zie § 25. I. 2. 1.). De *comparatief* van *na* neemt als overgangslatter tusschen den stam en den uitgang eene *d* aan (zie ald. 1. 3.). - Daar de uitgang

van den superlatief in een door *t* gevolgden sisklank bestaat, zoo verbiedt doorgaans de welluidendheid, ja, de verstaanbaarheid, den superlatief van de adjektieven, die op een sisklank eindigen, te gebruiken. Zoo is er geen hoorbaar onderscheid tusschen *malste* van *mal*, en *malschte* van *malsch*, zoodat men den superlatief van dit laatste woord dient te vermijden. Evenmin is het gebruik van den superlatief van *valsch* aan te bevelen. Maar de *wijsste* is in algemeen gebruik. Bilderdijk spreekt van *wat de aarde hemelscht had*.

Aanm. In den uitgang van den comparatief *er* is de *r* uit *z* ontstaan: *vroeder* is Goth. frôdôza; *beter*, batiza. Ook in den Latijnschen comparatiefuitgang *ior* (voor *ios*) is de *s* de kenmerkende letter (evenals in *magis*, *cis*). De Latijnsche uitgang toch, zoowel als de Gothische, beantwoordt aan den uitgang van den comparatief in het Sanskr.: *îyas*. Nevens dezen comparatief op *îyas* (welks sterken vorm *îyâns* wij in den Griekschen comparatiefvorm *-ιωv* terugvinden), heeft het Sanskr. een anderen comparatief op *taras* (venwant met het Lat. trans, Fransch *très*, Ital. *tra-*), Gr. *τερος*, Lat. *ter*. Van dezen tweeden comparatiefvorm levert het Goth. en bijgevolg het Nederl. nog sporen, als *ander* (Goth. *anthar*), *hinder*, *zonder*, *onder*, *achter*. De *t* heeft in dit laatste woord haron oorsprong te danken aan de scherpte der *ch*: immers moest de Sanskr., Gr. en Lat. *t* in het Goth. *th* en bij ons *d* opleveren. - De uitgang van den superlatief *st* is in het Goth. *ists*: *batists* of *batista*, *best* (d. i. *betst*), Sanskr. *ishtha*, Gr. *ιτος*. Nevens dezen uitgang heeft de superlatief in het Grieksch den uitgang *τατος*, het Sanskr. den uitgang *tamas*, dien wij terugvinden in de Lat. superlatieven: *intimus*, *extimus*, *optimus*, *infimus* (voor *inftimus*) enz. en in de Gothische: *hinduma* (Hoogd. *hinterste*), *aftuma* (*achterste*), *innuma* (voor *induma*, *binnenste*).

2. Eenige bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden zijn er, die, bij gemis van eigene vergelijkingstrappen, deze van zinverwante woorden ontleenen.

1). *Goed* mist de trappen van vergelijking; maar bezit daarvoor *beter* en *best* voor *betst* (zie § 24. I. 2. 3.), welke regelmatig afkomen van een positief *bet* of liever *bat*, die bij onze oude schrijvers als bijwoord voorkomt, doch nagenoeg altijd met de kracht van den comparatief.

Aanm. Tot den stam *bat* behoort het subst. *baat*, benevens het werkwoord *baten* en den klankverwisselenden vorm *boeten* (*goed maken*).

2). Ook *kwaad* ontleent zijne trappen van een ander woord, te weten van *erg* of *arg*: zij luiden dus *erger* en *ergst*. *Kwader* en *kwaadst* zijn evenwel niet geheel buiten gebruik, en

verre van hetzelfde als *erger* en *ergst* te beleekenen: zij zien meer op het zedelijk karakter, even als *slecht*, terwijl *erger* en *ergst* het uitwendig verkeerde, verwarde en benarrende aanduiden.

3). Als graden van *veel* of *menig* dienen *meer* en *meest*, welke woorden eigenlijk *groot* en *grootst* beteekenen, *Meer* is in onze taal onverbuigbaar en wordt dus slechts als bijwoord of als zelfstandig telwoord gebezigd; maar als adjektief verbuigbaar is de vorm *meerder* door verdubbeling van den uitgang des comparatiefs en de gewone inlassching eener euphonische *d* ontstaan.

4. Ook *weinig* kent in onze taal geene graden. Daarvoor bezigt men *minder*, met ingelaschte *d* voor *minner*, en *minst*, die eigenlijk *kleiner* en *kleinst* beteekenen en van *min* afkomen, hetwelk nog als bijwoord, doch met de kracht van een comparatief, overig is. *Min* als adjektief in den zin van *onbeduidend*, ook wel van *laaghartig*, schijnt op geen genoegzaam gezag te steunen.

Aanm. 1. Ten bewijze dat *meer* en *meest* eigenlijk *groot* en *grootst*, *minder* en *minst* eigenlijk *kleiner* en *kleinst* beteekenen, kan deze plaats strekken: *Hetwelk (mostaardzaad) wel het minste is onder al de zaden, maar wanneex het opgewassen is, dan is het het meeste van de moeskruiden* (Math. 13, 32).

Aanm. 2. De trappen van *weinig* zijn niet geheel buiten gebruik: *hoewel ik, u overvloedelijker beminne, weiniger bemind worde* (II Cor. 12, 15). *Schoon iedere menschenleef tijd weinige groote Dichters ziet geboren worden, nog weiniger groote Redenaars mag zij aanschouwen* (v. d. Palm).

5). *Eerder* geldt als comparatief van *vroeg*; doch met den superlatief *eerst* behoort het bij *eer* (Goth. *air*, *vroeg*), dat, even als *eerder*, slechts als bijwoord gebruikt wordt, en niet meer voor positief geldt, maar steeds in de beteekenis van den comparatief voorkomt. *Eerst* geldt voor een rangschikkend telwoord.

6). Het bijwoord *gaarne* heeft thans geene eigene trappen van vergelijking: zij worden vervangen door *liever*, *het liefst*. In de gemeenzame taal zegt men ook *grager*, *graagst*, van *graag*.

7). *Wel*, dat als bijwoord het begrip uitdrukt van het adjectief *goed*, heeft, even als dit woord, tot trappen van vergelijking de vormen *beter* en *best*.

8). *Zeer* kent nog een superlatief: *op het zeerst*; voorheen ook een comparatief *seerre* (*zeerer*).

3. Adjektieven of adverbien met bijwoorden of bijvoegelijke naamwoorden *samengesteld* nemen natuurlijk de uitgangen der graden achter het laatste lid der samenstelling, als: *vrijmoediger* (niet: *vrijermoedig*), *boosaardigst*, *volkomener*, *veelvuldigst*, enz. Dus ook *goedkoop* van het adjectief *goedkoop*: *beter koop* is de comparatief van de bijwoordelijke uitdrukking *goê koop* (vergel. § 45. III. 2. 2.). - Met bijwoorden samengestelde adjektieven, die van oorsprong *deelwoorden* zijn, kunnen (volgens § 69. IV. 4.) slechts dan achter het laatste lid de uitgangen der comparatie erlangen, wanneer zij volstrekt tot de beteekenis van een bijvoegelijk naamwoord zijn overgegaan. Dus *hoogdravender* (dat is *gezwollener van stijl*), *welluidendst*, *welbespraakter* (zoo veel als *welsprekender*), *welgemaaktst*; maar: *hooger geplaatst*, niet: *hooggeplaatster*. - De Decker geeft aan *welgemoed* den comparatief *bet gemoet*. Om het begrip van den comparatief des samengestelden bijwoords *dikwijls* uit te drukken, bedient men zich van *meermalen*, en voor den superlatief van *het meest*. - Het interjectionale bijwoord *welkom*, eindelijk, maakt, als adjectief gebruikt, den comparatief *welkomer*, maar in den superlatief *meest welkom*.

Vierde hoofdstuk, Over de concretie of samenvoeging der bijvoegelijke met de zelfstandige naamwoorden.

§ 71.

1. Zoodra een attributief adjektief met een substantief vereenigd wordt, komt het, in de meeste gevallen, reeds in den nominatief, niet in den grondvorm voor, maar neemt in dien naamval eene *e* aan: *een groote man, de groote man, de grootere vrouw, het grootste kind, goede vader.*

1). Bij de toevoeging dezer *e* en der andere verbuigingsuitgangen (*en, er*) blijft de onvolkomen vokaal des adjektiefs onvolkomen, hetgeen door verdubbeling der konzont vóór die uitgangen in het schrift wordt te kennen gegeven: *glad, gladde; fel, felle; los, losse.* Alleen *bros* maakt *broze; grof, grove* (zie § 8. 1. 2.). Achter de volkomen vokaal gaat vóór de vokaal van den uitgang de oorspronkelijk zachte sisklank en spirant, slechts op het eind des woord met *s* en *f* geschreven, weder in *z* en *v* over: *grijs, grijze; doof, doove.*

2). Sommige bijvoegelijke naamwoorden eindigen reeds in den grondvorm op *e*, bepaaldelijk zulke, die vóór deze *e* van den grondvorm eene *d*, voorafgegaan van een volkomen vokaal, bezitten: *spade, moede, blode, blijde.* Worden zulke adjektieven geapokopeerd (zie § 26. 2.), dan zijn zij ongeschikt om de *e* der samenvoeging (*concretie*) met het substantief aan te nemen; bij gevolg kunnen zij in dezen geapokopeerden vorm slechts in die gevallen gebruikt worden, waarin ook bij andere adjektieven deze *e* mag wegblijven; dus niet: *de moê wandelaar,* maar wel: *een moê wandelaar;* wel: *een blij bericht,* maar niet: *eene blij tijding.*

2. In sommige gevallen mist het adjektief in het mannelijk en het onzijdig geslacht elken samenvoegingsuitgang. Alsdan staat het adjektief in den nominatief van den *sterken vorm*; terwijl het adjektief, wanneer het bij zijne attributieve verbinding met het substantief de *e* aanneemt, door den *zwakken vorm* is gekenmerkt. Aidus heeft in: *een groot man, het moedig paard, een lief kind*, het adjektief den sterken; in: *een groote man, het moedige paard*, den zwakken vorm. In het vrouwelijk geslacht hestaat er geen verschil meer tusschen den zwakken en den sterken vorm, aangezien beide thans op eene toonlooze *e* uitgaan.

Oorspronkelijk komt de sterke vorm des adjektiefs daar te pas, waar de hoedanigheid eerst uitdrukkelijk aan het voorwerp wordt toegekend; maar de zwakke vorm daar, waar het bezit der hoedanigheid als eene bekende zaak van het voorwerp vermeld wordt. Met dezen grondregel is het tegenwoordig gebruik nog in overeenstemming.

1). Achter het lidwoord *de* en de adjektieve voornaamwoorden *deze, die, gene* enz., wordt de hoedanigheid doorgaans in het voorwerp begrepen, zonder dat zij daaraan eerst uitdrukkelijk wordt toegekend, daar die woordjes veronderstellen, dat er van een in zijnen aard en hoedanigheden bekend, van een vroeger genoemd voorwerp sprake is. Deswegens wordt *in het mannelijk geslacht* achter *de, deze* enz. altijd *de zwakke* vorm des adjektiefs aangewend: *de groote man* (nooit: *de groot man*), *deze goede herder, die sterke soldaat, gene goede vader*. Doch *in het onzijdig geslacht* kan achter het, lidwoord (*het*) en die andere woorden nog zoowel de sterke als de zwakke vorm worden gebezigd: *het moedig paard, en het moedige paard*. Dit laatste ziet op een te voren genoemd of anderszins bekend paard; het eerste schrijft uitdrukkelijk de hoedanigheid *moed* aan een enkel paard of aan het gansche geslacht *paard* toe. Hetzelfde verschil van beteekenis ligt ten grondslag aan andere uitdrukkingen, waarin het adjectief vóór een onzijdig zelfstandig naamwoord beurte-

lings in den zwakken en den sterken vorm voorkomt. Bij voorbeeld, zeg ik: *het lief kind, mijn lief kind*, zoo valt de nadruk noodwendig op *lief*, omdat ik alsdan de hoedanigheid eerst uitdrukkelijk aan het kind toeschrijf; niet desgelijks in: *het lieve kind of mijn lieve kind*. *Het Hollandsche volk* beteekent de Hollandsche natie in tegenoverstelling van andere volken; *het Hollandsch volk* doet aan die klassen der natie denken, waarin het Hollandsche volkskarakter zich duidelijk vertoont, vermits men in dezen sterken vorm het attriboot *Hollandsch* als eene zedelijk kenmerkende hoedanigheid aan het begrip *volk* uitdrukkelijk toekent. Spreek ik van *uw oud huis*, zoo noem ik uw huis oud, maar van *uw oude huis*, zoo gewaag ik van uw *voormalige* huis in tegenoverstelling van het nieuwe.

2). Bij de aanwending van het zoogenaamde lidwoord *een*, het ontkennde telwoord *geen* en de onbepaalde telwoorden *menig, eenig, ieder, elk, zeker, alle* (enkelvoud collectief) en *veel* (onzijdig enkelvoud), die alle onbepaald laten, welk individu bedoeld wordt, heeft het geval plaats, dat het voorwerp nog niet bekend was en bijgevolg zijne hoedanigheden evenmin bekend waren: alzo worden deze hoedanigheden alsdan aan het voorwerp eerst uitdrukkelijk toegekend. Dit is de reden, dat men voor het *onzijdig geslacht* tot regel heeft aangenomen, wanneer die woordjes of geenerlei bepalend woord vóór het adjektief komt, alleen den *sterken* vorm te bezigen: *een goed kind* (nooit: *een goede kind*), *menig sterk paard, eenig gereed geld, ieder Engelsch boek, elk behoeftig kind, zeker gunstig bericht, alle verstandig onderwijs, veel helder water, goed water*. Maar in het *mannelijk geslacht* vermog men in bepaalde gevallen achter dezelfde woordjes zoowel den zwakken als den sterken vorm te bezigen.

a. Vóór *qualitatieve* of *qualitatief* gebruikte *substantieven* (zie § 48. I. 2. 1.) staat het adjektief achter die onbepaald aanwijzende woorden (met uitzondering van *veel*) in den sterken vorm, in geval dit adjektief den persoon kenmerkt in zijne

door het substantief uitgedrukte hoedanigheid; doch in den zwakken, indien de eigenschap den persoon in het algemeen en niet bepaaldelijk in die hoedanigheid betreft. Dus is *een goed koning, een man, die als koning goed is*; doch *een goede koning, een koning, die goed van aard is: een groot man, een die als man (wegens zijn karakter en daden) groot is; een groote man, een man, die groot van gestalte is: een sterk looper, iemand, die als looper sterk is, die sterk loopt; een sterke looper, een looper, die sterk is: een goed vriend, iemand, die ons een goed vriend is; een goede vriend, een goede man, die onze vriend is: een eenvoudig burger, iemand, die niets meer is, dan een burger; een eenvoudige burger, een burger, die eenvoudig van zeden is: een onwillig overtreder, een die tegen zijnen wil overtreedt; een onwillige boosdoener, een boosdoener, die onwillig is: een eerwaardig grijsaard, een wiens grijsheid eerbied inboezemt; een eerwaardige grijsaard; een grijsaard, die eerwaardig is: een waardig zoon van zulk een vader, een, die wegens zijne deugden of ondeugden zijnen vader waardig is; een waardige zoon, een zoon, die zedelijke waarde heeft.*

Krijgt een substantief een adjektief vóór zich, hetwelk wel den persoon in zijne bepaalde hoedanigheid kenschetst, maar eene hoedanigheid te kennen geeft, die aan den persoon niet uitdrukkelijk behoefde toegekend te worden, omdat zij in hem van zelve voorondersteld wordt, dan kan dit adjektief alleen in den zwakken vorm voorkomen; dus: *een kwade schelm* (nooit: *een kwaad schelm*), *een erge dief, een wreede Nero, een lastige zot*.

b. De adjektieven op *sch*, die een landaard aanduiden, kunnen achter *een* enz. ook in den sterken vorm voorkomen, aangezien de bijzonderheid, dat iemand tot deze of gene natie behoort, eene bloote toevalligheid is, die nimmer in den persoon begrepen kan worden. Alzoo: *een Fransch geleerde, een Vlaamsch schilder*, zoowel als *een Fransche geleerde*,

een Vlaamsche schilder. Echter zegt men nimmer *een Vlaamsch boer*, *een Turksch slaaf*, waar het gebruik, wellicht door een begrip van welluidendheid geleid, de weglating der *e* verbiedt.

c. Vóór de woorden *man*, *mensch* en de persoonsnamen op *ling* kan men achter *een* enz. den sterken vorm van het adjektief bezigen, al worden zij volstrekt niet kwalitatief gebruikt. Dus: *een blind man*, *een edel*, *jongeling*, *een bevallig vreemdeling*. In *een blinde man* is *man* een bloot toevoegsel: *een blinde* zou volstaan; en het adjektief heeft aldus zelf de waarde van een kwalitatief substantief (zie beneden 4.); *een blind man*, daarentegen, is een man, aan wien de hoedanigheid *blind* eerst uitdrukkelijk wordt toegekend. *Een luie jongeling* is desgelijks zooveel als *een jonge luiaard*. *Een edel jongeling* is een jongeling, aan wien de eigenschap *edel* toegekend wordt; *een edele jongeling* is zooveel gezegd als *een edelaardige* (*mensch*), van wien de bijzonderheid, dat hij nog jong is, mede vermeld wordt.

3). Bij het *aanspreken* van personen (in den *vocatief*) gebruikt men het adjektief doorgaans in den zwakken vorm: hier toch ontbreekt het bepalend woord om geene andere reden, dan omdat de tegenwoordigheid van den aangesproken persoon hem bepaald genoeg aanwijst: *edele vriend*, *weledele Heer*, *blinde man*. Ook wanneer een mannelijke stofnaam door een adjektief zonder artikel wordt voorafgegaan, heeft dit adjektief den zwakken vorm: *goede wijn*, daar ook hier het bepalend artikel sléchts deswegens ontbreekt, omdat, gelijk van zelf spreekt, niet zekere soort of hoeveelheid van goeden wijn, maar bepaaldelijk alle goede wijn bedoeld wordt. In *vrij wijn* duidt het adjektief niet de hoedanigheid van den wijn aan, maar de voorwaarde, waarop hij te krijgen is; alzoo is in deze uitdrukking het woord *vrij* bijwoordelijk of praedicatief op te vatten.

4). *Bijvoegelijke naamwoorden*, als kwalitatieve substantieven gebruikt, bezitten altijd den zwakken vorm (verg. § 59. 1. 1.): hier toch wordt de hoedanigheid niet eerst uitdrukke-

lijk aan het voorwerp toegekend, na daarvan aanvankelijk afgescheiden gedacht te zijn, maar maakt zij deszelfs wezen zelv  uit. Dus: *een geleerde, een arme, een doode, een verstandige, een wijze, het goede, het kwade*. Evenwel zegt men: *een zot, een dwaas, een gek*: dit toch zijn niet zoo zeer tot substantieven verheven adjektieven, als veeleer woorden, die, hoezeer oorspronkelijk adjektieven, in den sterken vorm tot werkelijke substantieven geworden zijn. Zoo zijn *mensch, heer, nar*, oorspronkelijk mede adjektieven, maar thans niet te min uitsluitend substantieven. Eveneens zijn *het wit (de witte kleur)* enz., *het schoon (de schoonheid)*, *het goed en kwaad* (het afgetrokken begrip dezer hoedanigheden) substantieven, maar *het witte, het schoone en goede (dat wat wit, dat schoon en goed is)* zelfstandig gebruikte adjektieven.

5). De *tegenwoordige deelwoorden* kunnen nagenoeg altijd *in den zwakken vorm* voor. Terwijl de adjektieven, wanneer zij praedicatief gebruikt worden, altijd in den sterken vorm staan, en zelfs het vrouwelijke adjektief, zoo gebezigd, zijnen uitgang (*e*) verliest, zoodat het adjektief, als het praedicatief optreedt, met recht gezegd kan worden onverbogen te blijven (zie § 65. II. 1.), behouden, daarentegen, die deelwoorden veelal de *e*, wanneer zij praedicatief voorkomen: telt een werkwoord in den infinitief slechts  ne lettergreep, dan mag zelfs deze *e* niet weggelaten worden; bij voorbeeld: *hij is beterende; mijn doel bereikt hebbende, verlang ik niets meer; gelukkig zijnde* (nimmer: *zijnd*), *verlang ik niet nog gelukkiger te worden; nog half slapende, trad hij binnen*. Slechts wanneer zulk een deelwoord werkelijk tot adjektief is geworden, verliest het, praedicatief gebruikt, den zwakken uitgang: *het kind is zeer innemend; deze tijding is bijzonder treffend*. Attributief gebruikt volgt het tegenwoordig deelwoord thans de regelen, die er omtrent het gebruik van den sterken of den zwakken vorm voor de adjektieven bestaan. Slechts valt hier op te merken, dat het tegenwoordig deelwoord, wanneer men het de *e* des zwakken vorms laat behou-

den, beter den aard en de kracht eens deelwoords bewaart. Vandaar dat men aan een tegenwoordig deelwoord, waar het deze e ontbeert en als adjektief kan opgevat worden, de kracht eens adjektiefs toekent. Bij voorb.: *het leerend kind* schrijft aan het kind de daad van *leeren* toe als een doorgaand bedrijf; *het leerende kind* schrijft eene in een bepaalden tijd vallende daad aan het kind toe, en beteekent *het kind, dat nu leert of toen leerde*.

6). De *rangschikkende telwoorden* staan altijd, zelfs in het onzijdig geslacht, in den *zwakken vorm*: *elke tiende man, het twintigste boek*. Ook zijn deze telwoorden eigenlijk superlatieven, en bij deze, als noodwendig door het bepalend lidwoord of zoodanige voornaamwoorden, die een bekend voorwerp aanwijzen, voorafgegaan, heerscht de zwakke vorm. Alleen *eerste*, dat meer de natuur van éen kwalitatief adjektief heeft, daar het niet van een grondgetal afkomt, maar de superlatief is van het adjektief *eer*, zie § 70. 2. 5), kan in het onzijdig geslacht de e ontberen: *mijn eerst gevoel*.

Vijfde hoofdstuk. Over de verbuiging der bijvoegelijke naamwoorden.

§ 72.

1. De naamvalsverbuiging der adjektieven is of *sterk* of *zwak*.

1). Tot voorbeeld der *sterke verbuiging* kiezen wij het bijvoegelijk bezittelijk voornaamwoord *mijn*:

Enkelvoud,	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	Meervoud,
				In alle geslachten.
Nomin.	mijn,	mijne,	mijn,	mijne,
Genit.	mijns,	mijner,	mijns,	mijner,
Datief,	mijnen,	mijner,	mijnen,	mijnen,
Accus.	mijnen.	mijne.	mijn.	mijne.

2). Tot voorbeeld der *zwakke verbuiging*, het adjektief *goed*, met het lidwoord en een substantief vereenigd, aangezien de adjektieven volledig slechts in vereeniging met een door het artikel bepaald substantief dus verbogen worden:

Enkelvoud,	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
Nomin.	De goede man,	De goede vrouw,	Het goede kind,
Genit.	Des goeden mans,	Der goede vrouw,	Des goeden kinds,
Datief,	Den goeden man (voor: manne),	Der goede vrouw,	Den goeden kinde (verouderd),
Accus.	Den goeden man.	De goede vrouw.	Het goede kind.

Meervoud (in alle geslachten gelijk),

Nomin.	De goede mannen,
Genit.	Der goede mannen,
Datief,	Den goeden mannen,
Accus.	De goede mannen.

Aanm. Blijkens dit voorbeeld is de *n*, het kenmerk der zwakke verbuiging, in den genitief, datief en accusatief vrouwelijk enkelvoud, alsmede in den nominatief, genitief en accusatief meervoud afgesleten.

De datief meervoud vrouwelijk, die eigenlijk gelijk is aan den vorm van dezen naamval in het mannelijk en onzijdig geslacht, bij voorbeeld: *Wee den bevruchten en zoogenden vrouwen. Den bloemen 't leven schenkt, nog in heur' knop verborgen* (Bilderdijk), wordt meestal door omschrijving uitgedrukt, als: *kinderen zijn aan goede moeders eerbied en liefde schuldig*. Veelal laat men dan het voorzetsel weg, zonder daarom den vorm van den accusatief, door het voorzetsel gevorderd, in den vorm des datiefs te veranderen: *kinderen zijn goede moeders eerbied en liefde schuldig*.

Aanm. 1. Sommige auteurs meenen, dat de dat. meerv. vrouwel. op *er* kan uitgaan: *Der kudden geeft gij ruime heiden* (Evang. Gez. 164). Ja, in het

eind der vorige eeuw moest *der, dezer*, wel eens voor datief meerv. onzijd gelden: *dat het der Leden der Souverainiteit vrij staat* enz. Omstreeks den zelfden tijd was *der* voor den genit. enkelv. mannel. niet ongewoon. Doch dit zijn staaltjes van gemis aan kennis of aan ontzag voor de ware regels der taal.

Aanm. 2. Tot voorbeeld der sterke verbuiging hebben wij een bijvoegelijk voornaamwoord moeten kiezen, omdat de kwalitatieve adjektieven niet meer sterk verbogen worden. Komt zoodanig adjektief met een verbogen bepalend woord vóór het zelfstandig naamwoord, zoo wordt het thans altijd zwak verbogen; wordt het met zijn substantief door geenerlei bepalend woord voorafgegaan, zoo worden de genitief en de datief enkelvoud door voorzetsels, die dan den accusatief regeeren, omschreven, en men zegt *van goeden wijn, aan goeden wijn*, in plaats van *goedens wijns, goeden wijne*; desgelijks in het meervoud: *van goede menschen*, voor: *goeder menschen*. Maar de datief meervoud is ook zonder omschrijving in gebruik: *geef dapperen mannen de eer, die hun toekomt*. Slechts in enkele uitdrukkingen komt de genitief van een attributief adjektief, door geen determinatief bepaald, zonder omschrijving voor; doch dan eindigt deze naamval op de zwakke *n*, niet op *s*: *vol zoeten wijns*. Bijwoordelijke uitdrukkingen alleen bewaren de voorbeelden van sterk verbogen adjektieven; in den genitief enkelvoud mannelijk en onzijdig: *goedens-moeds, blootshoofds*, en in den genitief enkelvoud vrouwelijk: *onverrichterzake, gelukkigerwijze*; in den datief enkelv. onzijdig: *van goeden huize, van koninklijken bloede*, en in den datief enkelv. vrouwelijk, *van goeder hand, ter goeder ure*.

2. Wanneer een adjektief zonder substantief in de rede voorkomt, dan wordt of het adjektief zelfstandig gebruikt, of bij het adjektief moet een vroeger genoemd substantief in de gedachte ingevuld worden. In dit laatste geval heeft de weglating van het substantief geenerlei invloed op de verbuiging.

1). *a.* Wordt het adjektief als een zelfstandig naamwoord van het mannelijk geslacht gebruikt, dan neemt het de verbuiging van zulk een substantief aan, met den zwakken genitief in het enkelvoud. Alzoo verbuige men dan:

Enkelvoud,

Nomin.	De blinde,
Genit.	Des blinden,
Datief,	Den blinde,
Accus.	Den blinde.

Het meervoud heeft in alle naamvallen de *n*.

De bijvoegelijke telwoorden *vele, sommige, alle, beide* enz. laten ook dan, wanneer zij zelfstandig gebruikt worden, den sterken genitief meervoud toe: deze genitief staat alsdani bij

voorkeur vóór het naamwoord, van hetwelk hij afhangt: *veler gevoelens, sommiger meening, aller vreugd, beider geluk.*

b. Een bijvoegelijk naamwoord, als zelfstandig naamwoord van het vrouwelijk geslacht gebruikt, heeft in het enkelvoud, evenals elk zelfstandig naamwoord van dit geslacht (met uitzondering der persoonsnamen) geene verbuiging. In het meervoud eindigt het op *en*: enkelvoud: *de, der, der, de schoone*; meervoud: *de, der, den, de schoonen.*

c. Een bijvoegelijk naamwoord, als zelfstandig naamwoord van het onzijdig geslacht gebruikt, heeft in den nominatief en den accusatief den zwakken vorm (zie § 71. 2. 4.): *het schoone en goede*. Zulk een onzijdig zelfstandig gebruikt bijvoegelijk naamwoord mist den genitief en den datief, welke naamvallen dus door omschrijving worden uitgedrukt. *van het schoone en goede, aan het schoone en goede*. Alleen achter *iets, niets, wat* en *hetgeen*, en in enkele zegswijzen achter *iemand* en *niemand* kan een onzijdig adjektief, zelfstandig gebruikt, in den onomschreven genitief staan, die dan het lidwoord mist en den sterken vorm heeft: *iets lekkers, niets goeds, wat groots, hetgeen hij edels gedaan heeft, iemand anders, niemand vreemds*. Eindigt het adjektief op een sisklank, zoo verwaarloost men den uitgang des genitiefs: *iets frisch, iets heidensch, niets dagelijksch*. Zulke zelfstandig gebruikte adjektieven missen het meervoud, daar zij een abstrakt begrip te kennen geven.

2). Slechts dan wanneer het begrip des voorwerps in het adjektief zelve vervat is, kan men het bijvoegelijk naamwoord zelfstandig gebruikt achten. Alleen dan derhalve, wanneer een mannelijk of vrouwelijk adjektief de waarde heeft van een kwalitatieven soortnaam, heeft zulk een adjektief de verbuiging van een substantief, met den uitgang der zwakke verbuiging slechts in den genitief, en de *n*, het kenmerk van het meervoud bij de substantieven, in dit getal. Zoo zegge men dan: *Hij bewees den edelen zijne hulde; hij zag den edelen met eer-bied aan*, bijaldien men een te voren genoemden bepaalden

persoon op het oog heeft; maar: *zulk een einde voegt den edele (den edelman); God beschermt den vrome*. En in het meervoud: *de edelen, de grooten des lands*; maar: *hier hebt gij schoenen van verschillende maat; ik geef de voorkeur aan de groote*, waarbij men *schoenen* denkt; even zoo: *zie daar verschillend gekleurde handschoenen, verkiest gij de groene of de zwarte? Groenen*, daarentegen, zijn personen, die in eenig gilde nog niet zijn ingewijd, en *zwarten* beteekent *negers*. Bijvoegelijke telwoorden en voornaamwoorden worden als zelfstandig gebruikt aangemerkt en nemen dus (met uitzondering van *die*, dat eene eigenaardige verbuiging heeft) de *n* in het meervoud aan, wanneer zij het begrip *personen* of *lieden* stilzwijgend in zich bevatten, of op genoemde personen dus verwijzen, dat zij alle met den persoonsnaam bedoelde personen zonder onderscheid insluiten. Bij voorbeeld: *Dezen zijn van dit, genen van een ander gevoelen; hij bemint de zijnen; sommigen zijn van oordeel; velen hebben de gewoonte* enz. Maar: *sommige der edelen. In deze streek houden zich de vreemdelingen bij voorkeur op; ik zag er reeds vele*. Daarentegen in een samenhang als deze: *de Grieken, zoowel als de Romeinen, hebben eene groote rol in de geschiedenis gespeeld; de eersten* enz., zegge men *de eersten*, omdat dit woord op alle bedoelde *Grieken* zonder onderscheid ziet; zeide men hier *de eerste*, zoo zouden de substantieven *Grieken* en *Romeinen* er in de gedachte bij herhaald moeten worden, en men zou bepaaldelijk *de eerste Grieken* en *Romeinen* tegen de *laatste* schijnen over te stellen.

3. *Onverbogen* blijft het adjektief:

1). Als het lidwoord *een* tusschen het adjektief en het substantief te staan komt, hetgeen achter de bijwoorden *hoe, zoo, even* en *te* mag geschieden: *zoo eerlijk eene vrouw, even zwaar een last, te moeielijk eene taak*.

2). In den accusatief van het mannelijk geslacht, wanneer in de hoven vermelde gevallen (§ 71. 2. 2.) ook in den nominatief de sterke vorm moet gebezigd worden. Dus: *ik heb daar*

een bekwaam schilder leeren kennen; men kan niet anders van zulk een goed vorst verwachten, enz.

3). Welluidenheidshalve *mogen* onverbogen blijven de *comparatieven*, alsmede de *adjektieven* en *deelwoorden op en*; aldus: *zijne nagelaten gedichten, open brieven, nog grooter roem behalen, een verhevener bestemming*. Om dezelfde reden mag men het woordje *een* in die vormen, waar de verbuiging de toevoeging van *en* zou vorderen, of zelfs dan, wanneer de uitgang in eene enkele *e* zou bestaan, onverbogen laten.

4. *Onverbuigbaar* zijn:

1). De *stoffelijke adjektieven op en*: *gouden uurwerken, de zilveren lepel, eene hoornen huid*.

2). De *landsmansnamen op er*, als *adjektieven* gebruikt. Inderdaad is het bijvoegelijk gebruik van zulke naamwoorden slechts schijnbaar: zij behouden hunne natuur van substantieven en vormen eene samenkoppeling met het volgende substantief. Bij voorbeeld: *Amsterdammer schippers, den Harlinger beurtman, Nürnberger waren*.

3). Ook de *adjektieven rechter* en *linker* vormen eenigermate eene samenkoppeling met het volgende substantief en blijven daarom thans onverbogen: *hij heeft zijn rechter voet verstuikt; de linker hand*.

4). De telwoorden op *lei* en *hande* zijn onverbuigbaar, omdat zij, hoezeer als *adjektieven* behandeld, eigenlijk bijwoordelijke uitdrukkingen zijn, bestaande uit een telwoord en het substantief *lei* of *hande* in den genitief vrouwelijk enkelvoud (zie § 36. 5.).

Derde afdeling. Over het voornaamwoord.

Eerste hoofdstuk. Over de soorten des voornaamwoords in het algemeen.

§ 73.

I. Voornaamwoorden zijn woorden, die voorwerpen aanwijzen met onderscheiding van de plaats, die zij in de ruimte innemen (zie § 46. 3.).

II. 1. Men onderscheidt de volgende soorten van voornaamw.:

1). *Persoonlijke*. De voornaamwoorden, die dezen naam dragen, worden in drie ondersoorten verdeeld: *a.* zij wijzen het voorwerp aan, dat zich in het middelpunt der ruimte bevindt, mitsdien den denkenden of sprekenden persoon zelve: *het voornaamwoord van den eersten persoon enkelvoud*; *b.* of zij wijzen één of meer voorwerpen aan, die zich in een of meer punten buiten het middelpunt bevinden; *het voornaamwoord van den derden persoon*; *c.* of zij vooronderstellen eene verbinding van den spreker met een of meer personen buiten hem, en wel *a)* deels dus, dat de spreker één of meer personen buiten hem tegen zich overstelt: *het voornaamwoord van den tweeden persoon*, *b)* deels dus, dat hij één of meer personen, als het ware, met zich in het middelpunt begrijpt: *het voornaamw. van den eersten pers. meervoud*.

2). *Bezittelijke*. Dit zijn voornaamwoorden, die aanduiden, of eenig ding aan den eersten, aan den tweeden, of aan den derden persoon toekomt.

3). *Aanwijzende*. Dit zijn voornaamwoorden, die door verschillende vormen te kennen geven, of de voorwerpen zich al of niet in de nabijheid van den spreker bevinden.

4). *Bepalende*. Dit zijn vnv., die op een nevensgaanden of in de gedachte aan te vullen afhankelijkten zin verwijzen.

5). *Onbepaalde*. Zoo noemt men zekere zelfstand. naamwoorden, die het karakter van voornaamwoorden gekregen hebben.

6). *Vragende*. Dit zijn voornaamwoorden, welke te kennen geven, dat eenige persoon of zaak, of wel deze of gene bijzonderheid betreffende eenigen persoon of zaak den spreker onbekend is en hij dienaangaande opheldering verlangt.

7). *Betrekkelijke*. Dit zijn vnv., welke dienen om een bepalenden zin met een substantief te verbinden (zie § 46. 8.).

2. Voorts worden de voornaamwoorden onderscheiden in *zelfstandige* en *bijvoegelijke voornaamwoorden* (§ 46. 3. § 65. 1.). Alleen de persoonl. voornw., de onbepaalde vnv., van de bepalende voornw. *degene*, en van de vragende *wie* en *wat* zijn uitsluitend zelfstandig. De overige worden alle bijvoegelijk bij zelfstandige naamwoorden gebezigd.

Tweede hoofdstuk. Over de soorten des voornaamwoords in het bijzonder en over de verbuiging der voornaamwoorden.

§ 74. Over de persoonlijke voornaamwoorden.

1. Deze voornaamwoorden worden dus verbogen:

1e Persoon.		2e Pers.		3e Persoon.	
Enkelvoud:					
		mannel.		vrouwel.	onzijd.
Nomin.	ik,	hij,		zij <i>of</i> ze,	het,
Genit.	mijner <i>of</i> mijns,	zijner <i>of</i> zijns,		harer <i>of</i> haars,	
Datief,	mij <i>of</i> me,	hem,		haar,	
Accus.	mij <i>of</i> me.	hem.		haar <i>of</i> ze.	het.

1e Persoon.	2e Pers.		3e Persoon.		
Meervoud:					
Nom.	wij <i>of</i> we,	gij <i>of</i> ge,	zij <i>of</i> ze,	zij <i>of</i> ze,	zij <i>of</i> ze,
Gen.	onzer <i>of</i> ons,	uwer <i>of</i> uws,	hunner <i>of</i> huns,	harer <i>of</i> haars,	
Dat.	ons,	u,	hun,	haar,	
Acc.	ons.	u.	hen <i>of</i> ze.	haar <i>of</i> ze.	ze.

De datief en de accusatief van het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon bezitten bovendien gezamenlijk den *terugwerkenden* vorm *zich*, die dan gebruikt wordt, wanneer het onderwerp der rede zelf, hetzij als in de handeling betrokken, hetzij als het voorwerp der handeling wordt voorgesteld. Deze vorm *zich* dient zoowel voor het mannelijk als voor het vrouwelijk geslacht, en tevens zoowel voor het enkel- als voor het meervoud.

Aanm. *Zich* is het Goth. *sik*, eigenlijk alleen accusatief van den reflexieven genitief *seina* (sui): de datief is: *sis*. *Zich* is een Opperduitsche vorm: onze tongval zou *zik* vorderen. Opmerkelijk is het, dat dit terugwerkend voornaamwoord, hetwelk ook in het Oudnederduitsch bestond, maar in het Angels. evenmin als in het Engelsch, en dat zich zeer schaarsch in het Middennederlandsch vertoont, in het later Nieuwnederl., ten minste in de schrijftaal, in algemeen gebruik is gekomen. Vroeger en nog in den Statenbijbel bezigde men gemeenlijk het gewone persoonl. voornaamwoord van den derden pers. ook in den terugwerkenden zin. In zekere Mnl. preëken (uitgegeven in HAUPTS *Zeitschr.* II, bl. 352, 356 enz.) komt *zich* meermalen voor; in *der Minnen Loep*, die overvloeit van Germanismen, een enkel maal (IV, v. 1686). Marnix en Spiegel gebruiken *zich*; doch Coornhert en R. Visscher niet. Cats wendt het slechts in enkele gevallen aan. De *Tweespraak van de Nederd. Letterk.* verlangt *zich* ingevoerd te zien. De Statenbijbel wendt het slechts zeer zelden aan; bij voorb. in deze plaats (Marc. VIII, 32): *ende Petrus hem tot zich genomen hebbende*, om het dubbelzinnig klinkende *hem tot hem* te vermijden; straks daarna (v. 33) is het weder: *maer hij hem omkeerende*.

1). De persoonlijke voornaamwoorden van den eersten en den tweeden, dat is, den sprekenden en den aangesproken persoon, hebben geene verschillende vormen voor de geslachten. De zinnelijke tegenwoordigheid toch van den spreker, zoowel als van den aangesprokene, maakt het geslacht des persoons genoegzaam kenbaar.

2). De genitieven van al deze voornaamwoorden in het enkelen meervoud bezitten den vorm van bezittelijke voornaamwoorden in den genitief vrouwelijk. Daarnevens bestaan de manne-

lijke vormen: *mijns, ons* (voor *onzes*), *uws, zijns, haars, huns*, die nog slechts voorkomen in samenkoppeling met *gelijke* (als *mijnsgelijke, zijnsgelijke*), of met het voorzetsel *om - wil*, gevolgd door den genitief *zelfs*, in terugwerkenden zin, bij voorb.: *om mijns zelfs wil, om ons zelfs wil*, onderscheiden van *om mijnent-, om onzentwil*, dat niet terugwerkend is. Buitendien treft men enkele dier vormen nog in uitdrukkingen aan, uit vroeger tijdperk bewaard, bij voorb.: *mijns of zijns niet waardig, uws zelfs zaligheid*, voor *uw eigen zaligheid*.

3). Het persoonl. voornaamwoord van den tweeden persoon enkelvoud, dat sedert de eerste helft der zeventiende eeuw geheel in onbruik is geraakt, luidde: *du*, genit. *dijns* of *diner* (*dijner*), dat. en accus. *di* of *dij*. De reden van het verdwijnen van dit voornaamwoord is daarin te zoeken, dat men de aanwending van den meervoudsvorm van den tweeden persoon bij het aanspreken van een enkel persoon door de beleefdheid gevorderd achtte. - Nevens *gij* bestaat de vorm *jij* of *je*, in den dat. en accus. *jou* of *je*. Deze vormen (*jij* en *jou*) worden alleen in de gemeenzame taal en wel uitsluitend bij het aanspreken van een enkel persoon gebezigd: alzoovervangen zij thans het verloren *du* en *dij*. In het meervoud gebruikt men in de gemeenzame reden *juili*, door klankomzetting ontstaan uit *jijlui*, d. i., *gijlieden*. Dit *gijlieden* heeft in den genit. *ulieder* (voor *uwerlieden*), welke genitief alleen vóór het woord gebruikt wordt, waarvan hij afhangt; in den datief en accus. *ulieden*. *Gijlieden* is benevens de gemeene vormen *wijlui, zijlui* en *haarlui* (zie beneden, 5). Aanm. 1.) in gebruik gebleven, terwijl de toevoeging van het substantief *lieden* achter de overige meervoudsvormen der persoonlijke voornaamw. in onbruik is geraakt. - *Gij* is in het Hollandsch in de spreektaal geheel buitengesloten. In beschaafde kringen, wanneer men het woord richt tot iemand, met wien men niet op vertrouwelijken voet verkeert, of in het algemeen tot iemand van meer leeftijd, bezigt men *u*, dat het werkwoord in den 3^{den} persoon enkelv. vordert: *u is*,

u heeft enz. Dit *u* toch staat voor *uwe*, namelijk *edelheid* (nog hoort men soms *UE*, en in den genitief *uws hoed*, d. i. *Uw Edelheids hoed*). Strikt genomen, moet men dan ook zeggen: *geev' u zich de moeite niet!* Hoe het zij, tot meer personen laat zich dit *u* in den nominatief niet gebruiken: wanneer men tot meer personen in de dagelijksche samenleving het woord voert, dient men hen in den derden persoon met den titel *de Heeren, de Dames* of dergel. aan te spreken.

Aanm. Vooral sedert het midden der 15^{de} eeuw begint *gij* (*gi, ghi*) bij het aanspreken van éénen persoon in gebruik te komen. In de 16^{de} eeuw raakt *du* meer en meer in onbruik, zoodat de vertalers van den zoogenaamden bijbel van *deux aes* (eerste uitg. 1562) het in de Voorrede wat nieuws noemen, dat zij *du* gebruiken. In eene volgende uitgave (1565) hebben zij van dit gebruik afgezien, en *gij* wordt gebezigd voor 't enkelvoud, *gijlieden* voor het meerv. Marnix vond *du* gepaster, bepaaldelijk als de mensch tot God spreekt. De *Tweespraak* keurt *gij* voor *du* af, maar zegt de gewoonte niet te kunnen keeren. De Statenbijbel verbande *du* geheel.

4). In plaats van *haar* (datief en accus. van het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon vrouwelijk) gebruiken dichters en redenaars den vorm *heur*, waar zij een veelvuldig voorkomen van den klank *a* willen vermijden.

Aanm. *Hem* in den accus. staat voor *hen* (Goth. *ina*). De datief meerv. was oudtijds *hem* (Goth. *im*), zoowel als de datief enkelv. (Goth. *imma*). *Hun* is eene verbastering van het oude *hem*. Dit *hun* (*hem* of *hen*) werd tot een bezittelijk voornaamwoord gestempeld, en als zoodanig word het weder, omschrijvenderwijze (zie § 75. 3. *Aanm.* 2.), in plaats van het persoonl. voornaamw. in den dat. en accus. meerv. mannel. gebruikt. Vandaar *hen* in dezen laatsten naamv. voor *ze*. *Ik zie hen* is eigenlijk: *ik zie hun* of *hunne* (*edelheden*). Evenzoo is *haar* in den accus. enkelv. en meerv. vrouwel. oorspronkelijk een bezittel. voornw. De ware vorm van den accus. meerv. en den accus. vrouwel. enkelv. is *ze*.

5). De genitief en de datief van het persoonl. voornaamw. in het onzijdig geslacht ontbreken: *zijner* (*zijns*), *hem*, *hunner* en *hun* toch worden uitsluitend van eigenlijke personen, of soms van dieren van het mannelijk geslacht gebezigd. In plaats van die ontbrekende naamvallen gebruikt men de samengekoppelde bijwoorden *daarvan* (*er van*), *daaraan* (*er aan*). In de gemeenzame taal bezigt men van zaken, die door een onzijdig naamwoord zijn uitgedrukt, in den datief veelal *het* in het enkel-, en *ze* in het meervoud, bij welke accusatiefvormen

men dan het voorzetsel *aan* verstaat; bij voorbeeld van een of meer boeken sprekend: *ik heb het* of *ik heb ze een andere plaats in mijne kast gegeven*. Zoo gebruikt men ook *ze* voor den datief vrouwelijk enkelvoud, en voor den datief mannelijk of vrouwelijk meervoud.

Aanm. 1. Soms hoort men 'er (*haar*) voor den datief meervoud mannelijk gebruiken, als in: *ik heb het 'er al gezegd*, voor: *ik heb het hun al gezegd*. Dit *haar* of *haarlui* is een oude geslachtlooze genitief meerv., die tot bezitt. voornw. werd gestempeld, en als zoodanig, omschrijvenderwijze, in plaats van het pers. voornw. meerv. gebruikt werd.

Aanm. 2. In het spreken verbindt men sommige persoonl. voornaamwoorden zoo nauw met het werkwoord, dat of dit laatste of het voornaamwoord daardoor eene wijziging in zijnen vorm ondergaat. Zoo zeggen wij: *hebje*, *doejij* (voor *hebt ge*, *doet gij*), *isse* (voor *is zij*), *heefti* (voor *heeft hij*), *heeftem* (voor *heeft hem*), *heeftse* (voor *heeft zij* of *heeft ze*), *heefter* (voor *heeft haar*). Ook hoort men veelal *benje*, *wasje*, voor *zijt gij*, *waart gij*: daar, namelijk, *zijt* en *waart* de *t* van hunnen uitgang niet wel missen kunnen, die zij toch bij zulk een nauwe verbinding met *je* en *jij* zouden moeten verliezen, zoo verkoos men de niet geheel ongebruikelijke, hoezeer onwettige vormen (*gij bent*, (*gij wast*).

2. Aan de persoonlijke voornaamwoorden en zelfstandige naamwoorden wordt ter sterkere uitdrukking van het begrip der persoonlijkheid of eigenwezenheid (identiteit), het bijvoegelijk persoonlijk voornaamwoord *zelve* toegevoegd. Dit woord wordt in het enkelvoud zwak verbogen: *hij zelve*, *zij zelve*, *de koning zelve*, *het kind zelve*; genit. *des konings zelve*, *der vrouw zelve*; datief en accus. *hem zelve*, *haar zelve*, *den koning zelve*. Zegt men *hij zelf*, *het kind zelf*, zoo is de zwakke uitgang door eene apokope (§ 26) weggelaten. In het meervoud eindigt het op *n*, daar het niet als een attributief adjektief vóór de persoonlijke voornaamw. en zelfst. naamwoorden geplaatst wordt, maar bij wijze van *attributieve toevoeging* (zie Syntaxis § 131.) met de persoonl. voornaamwoorden en de zelfstandige naamwoorden wordt verbonden; dus: *zij zelve*, *hun zelve*, *hen zelve*, *de koningen zelve*, *de vrouwen zelve*, en in den genitief: *der koningen zelve*. De genitief der persoonlijke voornaamwoorden in verbinding met dit woord wordt door het voorzetsel *van* omschreven: *van hem zelve*, *van haar zelve* (enkelv.), *van ons zelve*, *van hen*

zelve, van *haar zelve* (meerv.); maar doorgaans kan men den genitief van *zelve* door het bijvoegelijk naamwoord *eigen* vervangen, op deze wijze: *mijn eigen huis*, d. i. *het huis van mij zelve*.

Aanm. 1. De verouderde genitief *zelfs* (zie 1. 2.) komt voor zonder onderscheid van geslacht of getal: ongetwijfeld werd deze vorm slechts gebezigd om overeenstemming met den uitgang van den genitief der persoonlijke voornaamwoorden (*mijns*, *zijns*, enz.) en tegelijk een vloeienden overgang tot het volgende substantief, van hetwelk zulk een genitief afhing, te bewerken.

Aanm. 2. Het gebruik van het woordje *zelve* is vooral gepast, wanneer het verbogen persoonlijke voornaamwoord op het onderwerp terugwijst bij zulke werkwoorden, die doorgaans een persoon, onderscheiden van het subjekt, tot onderwerp hebben; bij voorb.: *ik laak mij zelve*, *gij prijst u zelve*, *hij bemint zich zelve*, *hij wijt het zich zelve*; niet: *hij bemint zich*, enz.; maar: *hij schaamt zich*, niet: *hij schaamt zich zelve*.

3. Wanneer men wil uitdrukken, dat de handeling *wederkeerig* is, dat is, dat verschillende personen elkander onderling tot het voorwerp hunner handeling maken, bezigt men, in plaats van het verbogen persoonlijk voornaamwoord, de woordkoppeling *elkander* of *malkander* (ook wel *elkaâr*, *malkaâr*, § 24. I. 1. 3.); bij voorbeeld: *wij beminnen elkander*, *zij zien malkander*, niet: *wij beminnen ons*, *zij zien zich*, hetwelk slechts van eene op het subjekt *terugwerkende* handeling kan begrepen worden, hoezeer zelfs Bilderdijk ergens zegt: *zij zien zich zwijgend aan*. *Elkander* is op te lossen in *elk den ander*, dat is, *de eene persoon den anderen*; van *elkander* is dus *elk* (of *de een*) *van den ander*, zoo als *bijéén*, *uitéén* enz. staat voor *de een bij den ander*, *de een uit den ander*. *Malkander* is eene samentrekking uit *manlijk*, dat is *elk*, en *ander* (zie § 24. I. 2. 3.). De genitief *elkanders*, *malkanders*, zonder onderscheid van geslacht, komt slechts voor staande vóór een zelfstandig naamwoord, waarvan die genitief afhangt: *elkanders welzijn*. In den datief en accusatief kan men zoowel *elkanderen* als *elkander* zeggen: die uitgang *en* is dan de uitgang van die naamvallen in het enkelvoud; bij voorbeeld: *zij scheuren het van elkanderen* (*elk deel van den anderen deele*).

§ 75. Over de bezittelijke voornaamwoorden.

1. De bezittelijke voornaamwoorden zijn de volgende en worden aldus onderscheiden:

1e persoon.	2e persoon.	3e persoon.
-------------	-------------	-------------

Enkelvoud.

	mann. en onz.	vrouwel.
mijn.	zijn.	haar.

Meervoud.

onze.	uw.	hun.	haar.
-------	-----	------	-------

Alzoo drukken de bezittelijke voornaamwoorden in hunnen vorm het *getal*, en die van den derden persoon bovendien het *geslacht* uit des persoons, aan welken het voorwerp toekomt, dat door het substantief wordt te kennen gegeven, bij hetwelk zij als adjektieven gevoegd worden. Zoo is, bij voorbeeld, *hun* van het meervoudig getal en het mannelijk geslacht; doch verbind ik *hun* met *moeder*: *hunne moeder*, dan is niettemin *hunne*, als adjektief, met het substantief in overeenstemming, van het enkelvoudig getal en het vrouwelijk geslacht. Het getal en geslacht nu, dat een bezittelijk voornaamwoord met zijn substantief gemeen heeft, noemt men zijn *objektief* getal en geslacht; het getal en geslacht van den bezittenden persoon, in den vorm des bezittelijken voornaamwoords uitgedrukt, heet zijn *subjektief* getal en geslacht.

Aanm. 1. Het bezittelijk voornaamw. van den tweeden persoon enkelvoud is tegelijk met het pers. voornaamw. van den 2^{den} persoon enkelv. verloren gegaan (zie § 74, 1. 3.): het luidde *dijn*. Nog slechts in de uitdrukking *het mijn en dijn* is het om des rijms wille behouden.

Aanm. 2. Wanneer men in de gemeenzame spreektaal het pers. voornaamw. *jij* (*je*) gebruikt, dienen de vormen *je* of *jou* en *de jouwe* tot bezittelijk voornaamwoord.

Aanm. 3. Aangezien *u*, bij het aanspreken eens persoons als subjekt gebezigd, eene verkorting is van *uwe edelheid* (§ 74. I. 3.), zoo zou, strikt

genomen, het bezittelijk voornaamwoord *haar* daarop terug dienen te wijzen, en zou men bijv. moeten zeggen: *U ziet haren wensch vervuld*; doch hier verkiest men eene constructie *naar de bedoeling*, al strijdt zij ook met de taalkundige juistheid, en zegt: *U ziet uwen wensch vervuld*.

Aanm. 4. Dichters en redenaars gebruiken ook voor het bezittel. voornaamwoord *haar* den vorm *heur*, waar de meermalen voorkomende klank *a* dit voor de welluidendheid raadzaam maakt. Oorspronkelijk is *haar* een geslachtelooze genitief meervoud van het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon. Het bezittelijke *hun* is oorspronkelijk niets anders dan de datief meervoud van ditzelfde voornaamwoord voor alle geslachten. Thans geldt het voor het subjectief mannelijk bezittelijk voornaamwoord van den derden persoon meervoud. Niettemin vindt men het ook weleens in plaats van het subjectief vrouwelijk bezittelijk voornaamwoord van het meervoud gebruikt, bij voorb.: *Hier ziet men teedere moeders, die hun kroost aan God komen wijden* (v.d. Palm). Vroeger werd *haar* ook voor het subjectief mannelijk geslacht gebruikt, bij voorb. in den Statenbijbel: *zij stopten hare ooren* (van de leden van den Raad gezegd, Hand. VII.), en zelfs bij v.d. Palm: *Mijne ontaarde kinderen* (er is van zonen sprake) *hebben hare moeder mishandeld*. In de spreektaal is het nog: *zij hebben 'er of der werk af*, d. i. *haar werk*, ook van mannen.

2. Hoe de bezittelijke voornaamwoorden verbogen worden, hebben wij boven (§ 72. 1. 1). gezien. Van het aldaar opgegeven voorbeeld wijkt alleen het bezitt.

voornw. van den 1^{sten} pers. meerv. af, daar dit ook in den nominat. van het enkelv. mannel. op eene *e* uitgaat: *onze vader*. Deze *e* is geenszins het kenmerk der zwakke verbuiging, maar is een overblijfsel van den oorspronkelijken uitgang *er* (*ar*), en is in het onzijdig geslacht afgesleten. Ook *uw* ging oorspronkelijk op *er* uit en eindigde dan ook vroeger ook in het mannelijk en onzijdig geslacht op *e*.

Wordt bij het bezittelijk voornw. het substantief niet uitgedrukt, maar begrepen, zoo krijgt het, als ieder adjektief, dat zelfstandig gebruikt wordt, het lidwoord vóór zich, en wordt in het enkelvoud zwak verbogen: *de mijne, het mijne; des mijnen, der mijne* enz. In het meervoud krijgen de nominatief, genitief en accusatief slechts dan de *n*, wanneer in het bezittelijk voornaamwoord het begrip *personen, vrienden, betrekkingen* besloten is; b. v. *de liefde tot de zijnen*. De datief meerv. heeft ook buitendien de *n* (vergel. § 72. 1. 2.).

3. Praedicatief zonder lidwoord komen de bezittelijke voor-

naamwoorden in hooger en stijl voor: *Zijne is de zee. Mijne is de wraak. 't Zal uwe zijn* (de Decker). *Zijn is het rijk* (Evang. Gez.), In den gemeenzamen stijl worden zij, vooral dat van den 1^{sten} persoon, nog slechts in eene zeer bijzondere beteekenis zoodanig gebruikt, te weten, wanneer men iets prijs verklaart, bij voorbeeld: *dit boek is mijn*. Anders heeft het bezittelijk voornaamwoord praedicatief gebruikt het lidwoord vóór zich, of wordt door het persoonl. voornaamw. met het voorzetsel *van* vervangen, als *deze hoed is de mijne*, en *deze hoed is van mij*, welke uitdrukkingen echter niet hetzelfde beteekenen: de eerste wendt men aan, wanneer er verscheidene hoeden zijn, maar het onzeker was, welke de mijne is; de tweede, wanneer er verscheidene personen zijn, maar het onzeker was, wien hunner de hoed toekomt.

Aanm. 1. In het gemeene leven bestaat het gebruik om vóór het bezittelijk voornw. *zijn* of *haar* (zoo wel het vrouw. enkelvoud als het geslachtlooze meervoudige *haar*) den persoon to noemen, die de eigenaar des voorwerps is: *mijn vader zijn huis* (hetgeen hetzelfde is als *mijns vaders huis*), *Mietje haar pop*, *de menschen haar* (verkort 'er, of wel, met inlasching eener *d, der*) *gewoonte*. Dit gebruik vindt men soms in de schriften van goede schrijvers, ook buiten de taal des gemeenen levens, terug: *Thans gaan we in 't open veld Natuur haar schat doorzoeken* (Bilderd.). Bij deze wijze van uitdrukking wordt in het bezittel. voornaamwoord de eigenaar als bekend begrepen, maar deze tevens, om misverstand te verhoeden, buiten den grammatischen samenhang der rede, genoemd. Deze uitdrukking laat zich vergelijken met de volgende: *zij waren met hun* (of *haar*) *vijven broeders*, waar *broeders* in het voornaamw. *hun* vervat is, maar niettemin, als in parenthesi, uitdrukkelijk genoemd wordt.

Aanm. 2. Veelvuldig is het gebruik van *mijn* in plaats van *mij*; bij v. *zeg het mijn maar*. Dit is eigenlijk een uit bescheidenheid omschrijvende vorm voor *mijn persoon*. Bij den gemeenen man in Holland heet het weleens: *hij is met zijn uitgeweest*, d. i. *met zijne edelheid*. Boven (§ 74. 1. 4.). *Aanm. en 5). Aanm. 1.)* hebben wij gezien, dat ook de persoonl. voornaamw. *hen* en *haar* (in den accus. enkel- en meerv. vrouwel.) eigenlijk bezittel. voornaamwoorden zijn, die beleefdheidshalve, daar men er *edelheid* onder verstond, in plaats der ware persoonl. voornaamwoorden in gebruik zijn gekomen.

§ 76. Over de aanwijzende voornaamwoorden.

1. De aanwijzende voornaamwoorden zijn: *die*, *deze* en

gene. *Die* en *gene* worden voor verder verwijderde, *deze* voor nabij zijnde voorwerpen gebruikt.

2. *Die* en *deze* worden dus verbogen:

Enkelvoud:				Meervoud:
	Mannel.	Vrouwel.	Onzijd.	In alle geslachten:
Nom.	die,	die,	dat,	die,
Gen.	diens,	dier,	diens,	dier,
Dat.	dien,	dier,	dien,	dien,
Acc.	dien.	die.	dat.	die.

Enkelvoud:				Meervoud:
	Mannel.	Vrouwel.	Onzijd.	In alle geslachten:
Nom.	deze,	deze,	dit,	deze,
Gen.	dezes,	dezer,	dezes,	dezer,
Dat.	dezen,	dezer,	dezen,	dezen,
Acc.	dezen.	deze.	dit.	deze.

Deze heeft in den nominatief en den accusatief meerv. *dezen*, wanneer er *personen* onder begrepen en het bijgevolg zelfstandig gebruikt wordt.

Gene wordt zelden als adjektief gebruikt, behalve in de bijwoordelijke zegswijzen: *aan gene zijde*, *aan genen kant*. Daarentegen komt het in tegenoverstelling van *deze* veelvuldig zelfstandig voor, doch alleen in den nominatief of, door voorzetsels al of niet voorafgegaan, in den accusatief, enkel- en meervoud: *deze en gene*, *dezen en genen*.

Aanm. 1. *Die*, *dat*, is oorspronkelijk één en hetzelfde woord met het lidwoord *de*, *het*. Nog wordt de genitief *des* als aanwijz. voornw. gebruikt in zegswijzen als *des verheuge ik mij*; en in de bijwoorden *deswegens*, *desnietteenstaande*, *derhalve*, *derwijze*, *desgelijks* enz. zijn *des* en *der* mede voornaamwoorden. Dat *der* ook de vorm is van den genitief meervoud van het aanwijzend of bepalend voornaamwoord, blijkt uit de uitdrukking: *er zijn er vier*, beter: *er zijn der vier*, d. i. *er zijn daarvan vier*. De genitief *diens* kreeg eerst in later tijd de versterkende *n* vóór den naamvalsuitgang: voorheen zeide men *dies*, dat nog als bijw. gebruikt wordt. De *t* in *dat* en *dit* is het oorspronkelijke kenmerk van het onzijdig geslacht naar de sterke verbuiging: deze *t* is bij de adjektieven afgesleten, maar nog bij andere voornaamwoorden bewaard, te weten *het* en *wat*; oudtijds had ook *gene* in het onzijdig *geent*, *gont* en *gunt*.

Aanm. 2. *Deze*, welk voornaamwoord in het Gothisch nog niet bestaat, is eigenlijk de genitief (this, ons *des*) van het voornaamwoord *sa*, *sô*, *thata*. Deze genitief *des* werd, als adjektief, attributief met het substantief verbon-

den: *De tijding des* (d. i. *daarvan*) werd *deze tijding*. Daar *deze* met de *c* van den uitgang het kenmerk van een attributief adjektief zou verloren hebben, zoo moest *deze* e behouden blijven.

§ 77. Over de bepalende voornaamwoorden.

1. De bepalende voornaamwoorden zijn: *degene, hetgene; diegene, datgene; dezelfde, hetzelfde; zulk; zoodanig* en *dusdanig*, en *dergelijk*. De bepalende zin, dien *deze* voornaamwoorden als het ware aankondigen, kan bij *dezelfde*, alsmede bij *zulk, zoodanig* en *dusdanig* onuitgedrukt en in de gedachte opgesloten blijven; bij voorbeeld, wanneer ik zeg: *hij is nog dezelfde gebleven*, voor: *dezelfde, die hij altijd geweest is; zulk een man is strafwaardig*, voor: *zulk een man, als deze is*. Maar bij *degene* of *diegene* ontbreekt dé bepalende zin nimmer.

2. Ook het persoonlijk voornaamwoord *hij, zij*, mag als bepalend voornw. gebruikt worden: *hij, die zijn plicht doet, is lofwaardig*. Alsmede *die, dat*; doch alsdan begint de afhankelijke zin, ten minste wanneer die onmiddellijk op het bepalend gebruikte *die* of *dat* volgt, met *welke, wat*, om eene onaangename herhaling te voorkomen: *die, welke* (niet: *die, die*) *mijn gevoelen deelt, volg mij; dat, wat ik beleefd heb*, enz. Achter *die* blijft somtijds, even als steeds achter *hetgeen* (*hetgene*), het betrekkelijk voornw. vóór den afhankelijken zin achterwege; zoo zegt men dan: *die ik het gegeven heb, geve het mij weder*, voor: *die, aan wien* enz., even als: *hetgeen ik u te zeggen heb*, voor: *hetgeen, dat* enz. Omgekeerd kunnen de voornaamwoorden *die, wie* en *wat*, betrekkelijk gebruikt, het bepalende voornaamw. onnoodig maken, bij voorb.: *die mij lief heeft bemin ik weder*, voor: *hem of dengenen, die mij lief heeft*, enz.; *wie mijn gevoelen deelt, volg mij; wat ik u te zeggen heb, komt hierop neder*.

Aanm. 1. Wie en wat mogen alleen dan betrekkelijk gebruikt worden, wanneer het bepalend voornaamw. er voor verzwegen wordt. Zeg ik: *al wie hem kent, vereert hem. Al wat hij onderneemt, gelukt hem*, zoo wordt het bepalend woord insgelijks verzwegen en *al* is slechts de bepaling van dit verzwegen bepalend voornaamwoord, op deze wijze: *wie hem kent, al die* (d. i. *die allen*) *vereert* (of *vereeren*) *hem. Wat hij onderneemt, dat al* (of *alles*) *gelukt hem*. Alleenlijk zegt men, gelijk boven is aangemerkt: *dat wat ik beleefd heb*, waar *wat* in plaats van *dat* staat om de herhaling van *dat*, eerst als bepalend, en dan als betrekkelijk voornaamwoord, te verhoeden.

Aanm. 2. In de uitdrukkingen als *de tuin van mijnen oom en die van mijnen grootvader Het paard van den generaal en dat van den majoor*, is *die, dat*, voor een bepalend voornaamwoord te houden, daar het den bepalenden zin *wat ik daar noem*, vervangt; aldus: *de tuin van mijnen oom en wat ik daar noem* (te weten, *de tuin*), *van mijnen grootvader*.

3. *Degene* of *diegene* is eene samenstelling uit het lidw. (dat oudtijds ook *die, dat* luidde) en het aanwijzend voornw. *gene*. Zoo zeide men oudtijds ook *de deze* (Statenb. II Cor. 2, 16), en nog tegenwoordig in bijwoordelijke uitdrukkingen, *ten dezen aanzien*, dat is, *te den dezen aanzien, ter dezer ure*, dat is, *te der dezer ure. Dezelfde* is de superlatief van *zelve*, en staat dus voor *dezelfste* (zie § 17, I. 3. Aanm.). Oorspronkelijk van *dezelfde* beteekenis met *dezelfde* was *dezelve*: de Decker gebruikt nog *een zelve* voor *dezelfde*. *Dezelve* heeft thans de waarde van een persoonlijk voornaamwoord van den 3^{den} persoon, en wordt in plaats daarvan aangewend om dubbelzinnigheid te vermijden: *hij* en *zij* toch schijnen licht op het subjezt eens volzins terug te wijzen; moet derhalve een voornaamwoord op een ander substantief in den volzin terugwijzen, zoo gebruiken sommigen *dezelve*. In den genitief heeft *dezelve* natuurlijk de waarde van een bezittelijk voornaamwoord van den 3^{den} persoon. Daar evenwel het gebruik van *dezelve* iets sleepends aan de voordracht geeft, zoo doet men wel, het zoo veel mogelijk te vermijden. - Over den oorsprong van *zulk* en *zoodanig* zie men § 24. II. 2. en § 67. 5. 4).; over *dergelijk* § 36. 2. 3).

4. Bij de verbuiging van *degene* (*diegene*) wordt het lidw. afzonderlijk verbogen en het voornaamwoord geheel overeenkom-

stig de zwakke verbuiging der adjektieven (zie § 72, 1. 2.), op deze wijze:

Enkelvoud:				Meervoud:
	Mannel.	Vrouwel.	Onzijd.	In alle geslachten:
Nom.	degene (bij apokope: degeen),	degene,	hetgene (bij apokope: hetgeen),	degenen,
Gen.	desgenen,	dergene,	desgenen,	dergenen,
Dat.	dengenen,	dergene,	dengenen,	dengenen,
Acc.	dengenen.	degene.	hetgene <i>of</i> hetgeen	degenen.

Dezelfde en *dezelve* worden eveneens verbogen: alleen moet opgemerkt worden, dat, daar *degene* altijd zelfstandig gebruikt wordt en *dezelfde* en *dezelve* doorgaans bijvoegelijk voorkomen, deze beide laatste voornaamwoorden doorgaans in den nomin., genit. en accus. meervoud de *n* missen, welke zij slechts dan verkrijgen, wanneer zij de waarde hebben van zelfst. naamwoorden en het begrip *personen* in zich sluiten. Voorts heeft *dezelve* nevens den zwakken genitief *deszelven* (mannel. en onzijd. enkelv.) en *derzelve* (vrouwel. enkelv. en meerv. in alle geslachten) ook een genitief naar den sterken vorm *deszelfs* en *derzelve* (even als vroeger ook *dergener*). *Deszelfs* en *derzelve* gebruikt men, wanneer de genitief van dit voornaamwoord vóór het zelfstandig naamwoord staat, waarvan hij afhangt: *deszelfs ouders*, *derzelve moeder*; *deszelven* en *derzelve*, wanneer de genitief volgt op het substantief, waarvan hij afhangt, of als adjektief aan een substantief in den genitief wordt toegevoegd: *de ouders deszelven*, *de moeder derzelve*; *de zoon deszelven vaders*, *derzelve moeder*.

Zulk wordt in het enkelvoud doorgaans gevolgd door *een*, gelijk ook *zoodanig*: beide blijven alsdan onverbogen. Zij worden slechts met substantieven in het meervoud, met stofnamen of als zoodanig gebruikte verzamelwoorden, en met infinitieven, zonder tusschenkomst van *een* verbonden: *zulke* of *zoodanige menschen*, *zulk goud*, *zoodanige boter*, *zulk volk*, *zulk eten*. Is *zulk* met meervoudige substantieven verbonden, dan heeft het in den genitief *zulker*, in den datief

zulken. Worden *zulk* en *zoodanig* door het bepalend lidw. voorafgegaan, zoo staan zij zelfstandig, en worden als zwakke zelfstandige naamwoorden (§ 72. 2.) verbogen. Dit heeft bij *zulk* alleen in het meervoud plaats. *Dergelijk* wordt als een kwalitatief adjektief verbogen. In het enkelvoud komt het meestal voor met het lidwoord *een*.

§ 78. Over de onbepaalde voornaamwoorden.

1. De onbepaalde voornaamwoorden zijn: *iemand*, *niemand*, *men*, *iets*, *niets*. - *Iemand* is ontstaan uit *ie*, Hoogd. *je*, dat *ooit* beteekent, en *man*, vermeerderd met de paragogische *d* (zie § 25. 2. 1.); *niemand* is hetzelfde woord, slechts voorzien van de ontkennende *n*, of liever de ontkennende partikel *ne*, *ni*. - *Men* is oorspronkelijk niet onderscheiden van het substantief *man*, hetwelk in deze onbepaalde beteekenis toonloos werd uitgesproken en dus, in plaats der *a*, de toonlooze *e* ontving: thans echter geeft men het doorgaans den klemtoon en spreekt de *e* scherp uit. - *Iets* is, blijkens den Oudduitschen vorm dezes woords, samengetrokken uit *iewicht*, hetwelk bestaat uit het zoo even vermelde *ie* en *wicht*, dat eigenlijk *ding* beteekent. De *s*, die thans altijd achter het woord komt (voorheen zeide men *iet* en nog altijd *te niet* d. i. *tot niets*), schijnt het aanwijzend voornaamwoord *die* in den genit. (*des*, 's): alzoo is *iets* zoo veel als *iet des*, *iets daarvan*.

2. *Iemand* is, even als *niemand*, een gelijkslachtig zelfstandig naamwoord, en wordt als *zoodanig* door toevoeging eener *s* in den genitief verbogen. Deze woorden zijn wegens hunne onbepaalde beteekenis onvatbaar om een kwalitatief adjektief vóór zich te nemen; doch in de gemeenzame taal verbindt men met hen het adjektief *vreemd* en het telwoord *ander*, door deze in den genitief onzijdig enkelv. daarachter te plaatsen: *iemand vreemds*, *niemand anders*.

Men kan alleen als onderwerp der rede optreden en blijft dus altijd onverbogen. - *Iets* en *niets* zijn wegens hunne ineensmelting met het woordje *des* onverbuigbaar. Voor *te niet* zegt men nog tegenwoordig wel eens *te niete*; in dezen vorm is de *e* de uitgang van den datief.

Aanm. Het woordje *een* moet in sommige gevallen als een onbepaald voornaamw. worden aangemerkt (zie § 81.).

§ 79. Over de vragende voornaamwoorden.

1. Het kenmerk der vragende voornaamwoorden is de letter *w* (uit Gothische *hv*, zie § 22. 2.), gelijk de *d* het kenmerk der aanwijzende *die*, *deze*, is. Zij zijn de volgende: *wie*, dat een zelfstandig, *welke*, dat een bijvoegelijk voornaamwoord is en bestaat uit een vragend bijwoord *we* (Goth. *hva*), d. i. *hoe*, en *lijk*. Bovendien worden als vragende bijvoegel. naamwoorden gebruikt *hoedanig*, dat is, *hoe gedaan*, en de woordverbinding *wat voor* of *wat voor een*, b. v.: *wat voor menschen*, welke uitdrukking schijnt verklaard te kunnen worden door *wat* of *welke van die wezens*, *welke voor menschen gelden*.

2. 1). *Wie* heeft in het onzijdige geslacht *wat*: het eerste vraagt naar personen, het andere naar zaken.

Wie (*wat*) wordt dus verbogen:

	Enkelvoud,			Meervoud,
	Mannel.	Vrouwel.	Onzijd.	
Nomin.	wie,	wie,	wat,	wie,
Gen.	wiens,			
Datief,	wien,			wien,
Accus.	wien.	wie.	wat.	wie.

De oude genitief had den vorm *wes* (nog overig in het betrekkelijke *weshalve*) of *wies*. In plaats van den genitief vrouwelijk enkelv. en van den genitief meervoud zegt men *van wie*. In de gemeenzame taal zegt men ook dikwijls: *wie'r boeken*

zijn dit? d. i. *wie haar boeken zijn dit?* (vergel. § 75. 1. Aanm. 4. en 3. Aanm. 1.). De accusatief vrouw. enkelv. komt ook in de betrekking van den ontbrekenden datief voor: *wie van deze vrouwen mag ik het geven?* Daar *wat* ook eene verzameling van voorwerpen aanduidt, zoo heeft het geen meervoud; evenmin kent het een genitief en datief, in plaats van welke naamvallen de samengekoppelde, doch soms door tusschenkomende woorden vanééngescheiden bijwoorden *waarvan* en *waaraan* in gebruik zijn.

2). *Welke* wordt dus verbogen:

Enkelvoud,				Meervoud,
	Mannel.	Vrouwel.	Onzijd.	In alle geslachten.
Nomin.	welke,	welke,	welk,	welke,
Datief,	welken,		welken,	welken,
Accus.	welken.	welke.	welk.	welke.

Welke heeft in den mannelijken nominatief den sterken vorm (*welk*), wanneer dit woord vóór kwalitatieve substantieven staat en de vraag of de uitroep de hoedanigheid van den persoon, niet den persoon, afgescheiden van zijne hoedanigheid, betreft: dus is *welk vorst?!* kennelijk onderscheiden van *welke vorst?* hetwelk alleenlijk vraagt, wie van een bepaald aantal vorsten bedoeld wordt. In den uitroep echter neemt *welk* doorgaans het woordje *een* achter zich en blijft dan onverbogen: *welk eenen vorst bezitten wij!* *Welke* komt als vragend voorw. niet in den genitief voor; maar deze naamval wordt bij dit woord omschreven: *van welken vorst? van welke vrouw? van welk boek? van welke vorsten?* De vrouwelijk accusat. enkelv. *welke* wordt mede in de betrekking van den datief gebruikt: *welke vrouw zijt gij groter achting verschuldigd?*

3). Aangezien de woorden *wat voor* in eene uitdrukking als *wat voor een man*, *wat voor menschen*, tot een adjektief zijn vereenigd, zoo verloor *voor* de kracht om het volgende naamwoord te beheerschen. Zoo zegt men dus *wat voor een man* (niet: *eenen man*) *is hij?* en *wat voor menschen komen*

daar? alsof *menschen* het grammatisch subjezt ware, en niet: *komt daar*. Dikwijls laat men het woordje *voor* weg, zoodat alleen *wat* overblijft, hetwelk alsdan, als bijvoegel. voornw., met woorden van elk geslacht en getal samengevoegd wordt, bij voorbeeld: *wat mensch, wat vrouw is dat!?* ook wel: *wat een mensch!* (doch dit alleen in den uitroep); *wat menschen zijn dat!?* - Men vermag het woordje *voor* van *wat* af te scheiden en in plaats van *wat voor een dier is dat?* te zeggen: *wat is dat voor een dier?* Hoozeer dit soms dubbelzinnigheid kan opleveren, bij voorbeeld in: *wat wilt gij voor geld ontvangen?*, waar *voor geld* ook *in ruiling voor geld* kan beteekenen.

§ 80. Over de betrekkelijke voornaamwoorden.

1. Geen voornaamwoord is van nature betrekkelijk. Een voornaamwoord *wordt* betrekkelijk, zoo het tot verbinding van zinnen wordt aangewend. Betrekkelijk derhalve worden gebruikt deels de vragende voornaamw. *welke* of, met het lidwoord, *dewelke*, en *hoedanig*, benevens eenige verbogen vormen van het vragend voornw. *wie*; deels het aanwijzend vnw. *die*.

2. Voor *personen* worden gebruikt in de verschillende geslachten, getallen en naamvallen de volgende vormen:

Enkelvoud,			Meervoud,
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannel. en Vrouwel.
Nom.	die <i>of</i> welke,	die <i>of</i> welke,	die <i>of</i> welke,
Gen.	wiens <i>of</i> welks,	wier <i>of</i> welker,	wier <i>of</i> welker,
Dat.	wien <i>of</i> welken,		wien <i>of</i> welken,
Acc.	dien <i>of</i> welken, <i>en</i> <i>achter voorzetsels</i> ook wien.	die <i>of</i> welke, <i>en vooral</i> <i>achter</i> <i>voorzetsels</i> ook wie.	die <i>of</i> welke, <i>en vooral</i> <i>achter</i> <i>voorzetsels</i> ook wie.

Voor *zaken*, de navolgende vormen:

Enkelvoud,				Meervoud,
	Mannel.	Vrouwel.	Onzijdig.	In alle gesl.
Nom.	die <i>of</i> welke,	die <i>of</i> welke,	hetwelk <i>of</i> dat,	die <i>of</i> welke,
Gen.	welks <i>of</i> wiens,	welker <i>of</i> wier,	welks <i>of</i> wiens,	welker <i>of</i> wier
Dat.				welken,
Acc.	dien <i>of</i> welken.	die <i>of</i> welke.	hetwelk <i>of</i> dat.	die <i>of</i> welke.

De samenkoppeling *dewelke* bezigt wen zelden (de genitief zou dan zwak: *deswelken* en *derwelke* moeten luiden); maar in den nominatief en accusatief onzijdig is *hetwelk* in algemeen gebruik. In welke gevallen *wie* (in den nominatief) en *wat* betrekkelijk gebruikt kunnen worden, is boven § 77. 2. Aanm. 1. vermeld. - Waar in de verbuiging de datief ontbreekt, wordt de accusatief ook in de betrekking van den datief gebruikt. - De verbogen vormen van *die* (*dien*, *die*, *dat*) achter voorzetsels worden niet betrekkelijk gebruikt. - Het spreekt van zelve, dat de onzijdige vormen (*dat*, *hetwelk*) ook van personen gebruikt worden, bijaldien de persoonsnaam onzijdig is: *het kind*, *dat*; *het wijf*, *hetwelk* enz. (zie Syntaxis § 152. II.). *Wiens* komt zelden in het onzijdig geslacht van *zaken* voor; Bilderdijk evenwel zegt: *In een oord Wiens rust geen wapenkreet, geen krijsallarm verstoort*. En: *waartoe dat prikkend levensvuur Wiens aandrifft rust vergunt noch duur?* - Van het gebruik van *hoedanig* als betrekk. voornw. strekke tot voorbeeld: *Het is eene betoovering, hoedanige wij ook in den Vader der Grieksche poëzij bewonderen* (v. d. Palm). Volgt in den zin een pers. vnw., zoo blijft *hoedanig* onverbogen: *Monsters van onmenselijkheid, hoedanig de Dichter hen niet heeft willen afschilderen* (dezelfde). Zie Syntaxis § 145. II.

3. Het bijwoord *waar*, soms ook nog wel *daar*, gevolgd door een der woordjes *af*, *van*, *mede*, *toe*, *door* enz. vervangt vaak het betrekkelijk voornaamwoord ook dan, wanneer de afhankelijke zin lot bepaling van een enkel substantief in den hoofdzin strekt, hoezeer zulk eene verbinding van *waar* (*daar*) met een zoodanig woordje eigenlijk eene bepaling van

den geheelen hoofdzin, dat is, van het praedikaat, inhoudt. Zeg ik: *ik heb een paard gekocht, waarop ik uitgereden ben*, zoo beteekent dit eigenlijk: *en op het koopen van dit paard ben ik uitgereden*; evenwel geldt het veelal voor: *en op dit paard ben ik uitgereden*.

4. Moet de relatieve zin tot bepaling van een *persoonlijk* voornaamwoord of van een onbepaald voornaamwoord of onbepaald telwoord strekken (als: *hij, die zijn plicht doet*), zoo kan men het voornaamwoord *welke* met zijn verbogen vormen niet als betrekkelijk voornaamwoord gebruiken, aangezien *welke* oorspronkelijk op de hoedanigheid van het begrip van het voorgaande substantief ziet, en de persoonlijke voornaamwoorden alsmede die onbepaalde telwoorden den persoon als zoodanig zonder eenig begrip van hoedanigheid aanwijzen. - Wijst het betrekkelijk voornaamwoord terug op een persoonlijk voornaamwoord van den 1^{sten} of den 2^{den} persoon, en is het dan het onderwerp van den zin, aan welks hoofd het staat, zoo wordt het door den 1^{sten} of den 2^{den} persoon des werkwoords gevolgd: *ik, die ben; gij, die zijt*.

Vierde afdeeling. Over het lidwoord.

§ 81. Bepaling en verbuiging van het lidwoord.

I. 1. Het lidwoord is een woordje, hetwelk vóór het zelfst. naamwoord geplaatst wordt om aan te duiden, dat het begrip, door dit zelfstandig naamw. uitgedrukt, als in een bepaald voorwerp

verwezenlijkt voorgesteld wordt. Zeg ik, bij voorb.: *mensch*, zoo heb ik de algemeene voorstelling van het begrip; maar zeg ik: *de mensch* of *een mensch*, zoo denk ik aan een enkel wezen, op hetwelk dit begrip toepasselijk is.

Aanm. Het lidwoord *de* is van nature een aanwijzend of wel een bepalend voornaamw. (zie § 73. II. 1. 4) en § 77. 1.), gelijk het van oorsprong één is met het mede bepalend gebruikte aanwijzend voornaamwoord *die, dat* (§ 76. 2. Aanm. 1.). Even als bij de bepalende voornaamwoordan altijd een afhankelijke zin uitgedrukt of gedacht wordt, aldus ook veelal bij een substantief door het lidwoord *de* voorafgegaan. Zeg ik, bij voorbeeld: *ik heb u den man aangewezen*, zoo denk ik bij *man* noodwendig, *dien gij kent, waarvan gij weet*, of een dergelijken afhankehjken zin. - Bij een substantief, door bot bepalend lidwoord voorafgegaan, wordt echter niet noodwendig een bepalende zin gedacht: met name dan niet, wanneer het voor substantieven staat, die, hetzij in het enkel- hetzij in het meervoud, het begrip in zijn ganschen omvang of al de voorwerpen eener soort gezamenlijk aanduiden; noch ook veelal, wanneer het vóór zulke woorden staat, die, van nature geenc substantieven zijnde, tot substantieven zijn verheven. - Hoe het zij, ofschoon het bepalend lidwoord *de* oorspronkelijk een aanwijzend of bepalend voornaamwoord is, onderscheidt het zich hierin voornamelijk van de andere voornaamwoorden dier beide soorten, dat het alle zelfstandigheid in zijne beteekenis heeft opgegeven, om eenig en alleen de voorwerpelijheid van een begrip aan te duiden; dat het, bij gevolg, zonder begeleidend zelfstandig naamwoord niet denkbaar, en naar de uitspraak in de meeste gevallen toonloos is (§ 41. 1.): dit is dan ook de grond, waarom het lidwoord als eene afzonderlijke woordsoort wordt aangemerkt. - De naam *lidwoord* is eene vertaling van het Latijnsche articulus, en dit weder van het Grieksche ἄρθρον, hetwelk *gelid, gewricht*, beteekent. Het woordje heet dus, omdat het, als het ware, een gewricht ter verbinding van een substantief met den daarbij behoorenden bepalenden zin uitmaakt. De naam *lidwoord* is dus niet toepasselijk op het woordje *een*. Dit woordje toch, in oorsprong of een telwoord, of een onbepaald voornaamwoord (zie § 78. 2. Aanm.), vooronderstelt nimmer een bepalenden zin bij zich. Niettemin wordt het mede *lidwoord* genoemd, zoodra het, nagenoeg toonloos uitgesproken, slechts dient om aan te duiden, dat met het volgend substantief een enkel voorwerp zonder nadere aanwijzing wordt te kennen gegeven.

2. Het. woordje *de* heet *bepalend lidwoord*; het woordje *een, onbepaald lidwoord*, met welke benaming men te kennen wil geven, dat het een enkel voorwerp aanduidt zonder aanwijzing welk enkel voorwerp bedoeld wordt. - Als het woordje *een* niet onmiddellijk door een zelfstandig naamwoord gevolgd wordt, gelijk wanneer ik zeg: *een mijner vrienden; daar is er een*, dan moet het, bijaldien het uitdrukkelijk één in tegenoverstelling van meerderen te kennen geeft, als telwoord;

bijaldien dit het geval niet is, als een onbepaald voornaamwoord worden aangemerkt.

II. De verbuiging van het lidwoord *de* is opgegeven § 72. 1. 2). Die van *een* is gelijk aan de verbuiging van het woordje *mijn*, zie ald. 1. 1). De beteekenis van het woordje *een* sluit het meervoud uit. Aan het enkelvoudige *een man* beantwoordt het meervoudige *mannen*, zoodat hier het gemis van het lidwoord dezelfde kracht heeft, als in het enkelvoud de aanwending van het woordje *een*. Soms staat ten gevolge van eene uitlating *een* voor een meervoudig zelfstandig naamwoord, bij voorbeeld: *wat een menschen!* dat is, *wat eene menigte menschen!* *een veertien dagen*, dat is, *een veertiental dagen*. En even zoo vóór kollektieven: *wat is er een vee op de markt en een volk in de stad!* Staat *een* in het meervoud (te weten, wanneer *de eenen* in de beteekenis van *sommigen* tegenover *de anderen* gesteld wordt), dan moet het als een onbepaald telw. beschouwd worden. Soms heeft een substantief met *een* de kracht van het meerv., te weten, in uitdrukkingen als: *een perzik of zes*, dat is, *een perzik vijf of zes*, dus, *ongeveer zes*; *een dag of acht*, dat is, *eenige dagen*, *omstreeks acht in getal*; *een appel of wat*, dat is, *eenige appelen*; *een stuk of drie* enz.

§ 82. Bijzonderheden omtrent het gebruik der lidwoorden.

Het uitdrukken of weglaten van het lidwoord vóór het zelfstandig naamwoord hangt af deels van *logische*, dat is, in het begrip der zaak gegronde, deels van bloot *toevallige* redenen.

I. *Logische redenen.*

1. Bij *eigennamen*.

1). *De eigennamen van personen*, als zoodanig gebruikt, drukken van zelve eenen niet anders dan als afzonderlijk wezen denkbaren persoon uit, en hebben dus het lidwoord niet noodig.

Wordt, daarentegen, zulk een eigennaam *als algemeene naam* gebezigd, alsdan kan hij het artikel niet ontberen; bij voorbeeld: *de Cicero onzer eeuw*, dat is, *de redenaar bij uitnemendheid van onze eeuw; een Homerus*, voor *een dichter als Homerus*. De eigennaam eens persoons heeft voorts het lidwoord *een*, wanneer men wel den genoemden persoon zelve bedoelt, maar op de hoedanigheid en het karakter van dien persoon opmerkzaam wil maken, als: *een Plato predikte reeds, die leer*, dat is, *een man als Plato*, of *Plato, die zulk een groot wijsgeer was*, enz. Vóór een eigennaam, die aan meer dan één persoon *van hetzelfde geslacht* gemeen is, en dus in zoo verre, gelijk alle *volksnamen*, als een gemeene naam beschouwd moet worden, moet men het lidwoord bezigen: *een Bourbon, de Scipio's*.

2). Om dezelfde reden, als de eigennamen van personen, missen ook de *eigennamen van landen, steden en dorpen* het artikel, ten ware zij, oorspronkelijk gemeene namen zijnde, als zoodanig beschouwd bleven: *het Gooi, de Betuw, den Haag* enz. Daarentegen denkt men zich bij de eigennamen van *rivieren, meren, bergen en bosschen*, even als bij die van *schepen*, steeds het gemeene naamwoord, of drukt dit daarbij uit, als: *de Rijn, het Diemermeer, de Harz of het Harzgebergte, het Schwarzwald, de Jason*. De *collectieve eigennamen* (zie § 48. I. 2.) hebben natuurlijk het lidwoord: *de Hebriden*, en als men één eiland van deze groep bedoelt: *een der Hebriden*.

3). Voor het overige verkrijgen alle eigennamen noodwendig het lidwoord, zoodra zij door een bijvoegelijk naamwoord worden voorafgegaan, bij voorb.: *de groote Frederik, de goede Willem, het prachtige Venetië*. Bij zulk eene verbinding, namelijk, moelen wij ons bepaaldelijk een kwalitatieven gemeenen naam onder den eigennaam denken, als *de groote Koning Frederik, de goede jongen Willem, de prachtige stad Venetië*. - Met de namen van landen kunnen bijvoegelijke naamwoorden tot één eigennaam, als het ware, samengekoppeld

worden, om een bijzonder deel van het land aan te duiden, en dan vervalt natuurlijk het lidwoord, als: *Wit Rusland, Steenachtig Arabie*.

2. Bij de verschillende soorten der overige naamwoorden wordt het lidwoord slechts in bepaalde gevallen weggelaten:

1). Soortnamen komen zonder lidwoord voor in werkwoordelijke uitdrukkingen, dat is, zulke woordverbindingen, die uit een werkwoord en een zelfstandig naamwoord, als voorwerp daarbij gevoegd, bestaan. Bij voorbeeld: *wortel schieten, voet aan wal zetten; zoo ras men voet in 't licht des levens zet* (de Decker); *adem halen*, hoezeer Vondel ergens zegt: *zijnem adem halen*, en Bilderdijk: *een' vrijen adem halen; moed vatten*, waarvoor oudere schrijvers *eenen moed vatten* zeggen. Ergens zegt Bilderdijk: *of baant zich weg door 't nat*, waar men gemeenlijk *zich eenen weg banen* zegt.

2). De soortnamen komen voorts zonder het lidwoord voor in de *aanspraak* (den zoogenaamden *vocatief*), alsmede wanneer zij als *opschrift*, bij voorb. als titel van een boekwerk, gebruikt worden. In deze beide gevallen toch is de persoon of zaak bepaald genoeg aangewezen, in het eerste geval door de tegenwoordigheid van den aangesproken persoon; in het tweede door die van het voorwerp, waarop het opschrift betrekking heeft.

3) Wanneer een soortnaam als bloote titel vóór een eigennaam komt, mist hij mede het artikel, bij voorbeeld: *Koning Willem, Keizer Karel, Professor B., Vrouw L., Mijnheer P.* Maar de namen, die als ambtsnamen beschouwd blijven, vorderen het lidwoord ook dan wanneer zij staan vóór den eigennaam: *de stadhouder Maurits, de advokaat P.* Zoodanige titelnamen, die doorgaans bij het aanspreken van den persoon gebruikt worden, kunnen ook dan het artikel missen, wanneer zij niet door den eigennaam gevolgd worden, bij voorbeeld: *professor heeft het gezegd; meester is uit; Mijnheer is teruggekomen; is dominé t' huis?*

Aanm. Eveneens laten wij vóór zulke verwantschapsnamen, welke wij bij

het aanspreken gebruiken, het bezittelijk voornw. achterwege: *vader heeft het mij gezegd; mama zal het u wel geven; oom zou komen*. Maar: *mijn broeder is te huis gekomen*: broeder en zuster toch spreekt men doorgaans niet bij deze verwantschapsnamen, maar bij den voornaam aan. Is *broeder* or *zuster* de titel van het medelid van een geestelijk genootschap, dan missen deze woorden weder het lidwoord, ten minste vóór den eigenaam: *broeder A., zuster B. is van meening*.

4). Een *qualitatief substantief* komt zonder artikel voor, als het de hoedanigheid uitdrukt zonder den persoon, dien zij kenmerkt, daaronder te begrijpen, bij voorb.: *hij was herder en werd koning; eens koning altijd koning*, dat is, *hij, die eens koning is geweest* enz.; *hij gedraagt zich als vorst; tot voorzitter verkiezen; tot veldheer aanstellen*. Soms moet men het naamwoord door het lidwoord *een* laten voorafgaan: *hij was een herder; hij gedraagt zich als een vorst*. De aanwending van het lidwoord is hier niet van beteekenis ontbloot. Om te kennen te geven tot welk eene klasse van menschen iemand behoort, zegt men: *hij is een schilder, hij is een beroemd schilder*, even als men zegt: *het is een huis, het is een schoon huis*, ten einde te kennen te geven tot welk een soort dit voorwerp behoort en hoedanig het is in zijne soort. *Hij is schilder*, daarentegen, doet aan geene klasse van menschen denken, maar schrijft den man de bekwaamheid toe, die er toe vereischt is om dien naam te mogen dragen. Vandaar dat bij persoonsnamen, die geen eervol karakter beteekenen, de aanwending zonder het lidwoord *een* niet te pas komt, en men altijd zal zeggen: *hij is een luiaard; hij is een dief geworden*.

5). De *stofnamen* en zulke verzamelwoorden, die den aard van stofnamen hebben aangenomen, staan zonder artikel, wanneer zij eene onbepaalde hoeveelheid der stof te kennen geven, als: *hij drinkt wijn; hij heeft vee geslacht; met bosch begroeide bergen, gij wenscht den uwen macht van goed* (de Decker). *Soortnamen in het meervoud* hebben eenigermate het karakter van stofnamen, wanneer zij eene onbepaalde hoeveelheid van voorwerpen aanduiden, en missen dan mede het lidwoord, als: *kinderen zijn speelziek; leeuwen zijn*

sterke dieren. Desgelijks de *abstrakte naamwoorden*, wanneer zij een onbepaalde mate des begrips beteekenen: *heb geduld; hij biedt hem hulp; ik lijd honger; hij heeft rust noodig; hij leert met vlijt*. Denkt men zich echter eene bijzondere soort van die stof, of schrijft men een onderscheiden aard aan het afgetrokken begrip toe, zonder evenwel aan te wijzen, *welke* zoodanige stof of *welk* zoodanig begrip men bedoelt, dan hebben zulke zelfstandige naamwoorden het lidwoord *een*; bij voorb.: *dit is een gezonde kost, een kostbare wijn; ik heb een onverzadelijken honger; eene zalige rust*. Maar denkt men zich weder zekere stof in haren ganschen omvang; besluit een meervoudige soortnaam alle tot die soort behoorende voorwerpen in zich, of drukt een begripsnaam het begrip in het algemeen uit, alsdan hebben al zulke substantieven het lidwoord *de*, bij voorbeeld: *het goud verleidt vaak den zwakken mensch; de wijn verhit het bloed; de menschen hebben oneindig veel boven de dieren vooruit; de rijkdom brengt velen ten val; de luiheid is des duivels oorkussen; de slaap werkt weldadig*. Ten aanzien van de stofnamen valt nog op te merken, dat zij het bepalend lidwoord vóór zich nemen, wanneer men van eene stof gewaagt, als geneesmiddel in bepaalde hoeveelheid op gezette tijden gebruikt, als: *dit kind gebruikt de levertraan; hem is de hertshoorn voorgeschreven*. - Het spreekt van zelve, dat zoowel stofnamen als abstrakte naamwoorden, zoodra wordt aangewezen, *welke* hoeveelheid stof, of *welke* bepaalde openbaring des begrips bedoeld wordt, het lidwoord *de* voor zich krijgen; bij voorbeeld: *de wijn, dien ik gekocht heb; het vee van den landman; de ruste des grafs*.

Aanm. Zekere persoonsnamen, in kollektieven zin genomen, komen in het onkelvoud zonder lidwoord voor, te weten, *matroos* en *vijand*; bij voorbeeld: *toen stuift matroos op* (Hooft). *Waar langs men vijand binnen brengen kon* (dezelfde). *Verbeelt ge u, dat matroos - voor uw behoud zal strijden?* (Bilderdijk). *Eer ze iets vermoedt of vijand kan verwachten* (dezelfde). In deze zinsnede van de Decker: *daer* (d. i. *waar*) *reine ziel geniet een' hellen dag*, is *reine ziel* ook kollektief op te vatten, alsmede *eed* in: *Indien op eed van Vorsten is te staen* (dezelfde). - Waar wij zouden zeggen: *zoo wit als*

sneeuw, zeiden de Ouden: *zoo wit als een sneeuw* (zie Prof. M. de Vries, *Woordenl. op d.L. Sp. op h. w. slije*), terwijl zij te recht niet zoozeer aan de stof in het afgetrokkene, maar aan een sneeuwkleed over de velden verspreid, dus aan eene begrensde hoeveelheid der stof dachten.

II. *Toevallige redenen* zijn met betrekking tot het gebruik van het artikel in het spel, in de volgende gevallen:

1. In korte bijwoordelijke uitdrukkingen, uit een zelfstandig naamwoord met een voorzetsel bestaande, ontbreekt het lidwoord, als: *te voet, te paard, te land, te bed, aan huis, aan wal, aan boord, naar huis, aan tafel, van meening, van zins, bij nacht, van harte*. Doch hier valt op te merken, dat men het voorzetsel *te* gaarne met de datief des lidwoords tot *ten* en *ter* samenkoppelt, en deze vormen dikwijls zelfs daar aanwendt, waar het artikel overtollig zou kunnen schijnen, als in *ter naauwer nood, ter zee* nevens *te land, ten eenen male, ten dezen aanzien, dien ten gevolge* enz. Dat *zonder* zelfs een soortnaam zonder het bepalende of onbepaalde lidwoord achter zich kan hebben (als *zonder hoed*), ligt aan de volstreekte onbepaaldheid van het begrip des substantiefs, door dit ontkennend woordje voorafgegaan.

Aanm. Ook achter ontkennende bijwoorden ontbrak bij de Ouden het lidwoord een vóór het substant.: *Noit volc en was so blide* (Walew. 10920); *en was wijf* (d. i. *er was geene vrouw*), *die hare bet ghelaten conste* (ib. 10912). Dus ook de Decker: *Noit achte man van staet zijn weldoen wel besteet*, en Bilderdijk: *Nimmer wanklank in hun reien*. - Nog andere bijwoordelijke uitdrukkingen missen het artikel, als *in schaduw*. Bij Vondel leest men: *En stach zijn zwaert in scheê. Onder wicht van rotsen*. En bij Hoof: *naa stad, tot aan stad toe*.

2. Wanneer twee of meer zelfstandige naamwoorden, die verwante of tegen elkander overgestelde voorwerpen of begrippen uitdrukken, vereenigd worden, laat men de artikels weg, bij voorbeeld: *zon en maan; kerk en staat; man en paard; mensch en dier; jeugd, kracht en schoonheid; vreugd noch smart; vreugde of smart; volk bij volk*. Vondel zegt, zelfs waar elk der substantieven een verschillend voorzetsel bij zich heeft: *in veltslagh en voor vest*.

3. Ook in verscheidene spreekwoordelijke gezegden blijft het

lidwoord weg, hetgeen geheel in overeenstemming is met den aard van zulke gezegden, als die vluchtig worden uitgesproken, daar zij niet door de inspanning der gedachte van den spreker geboren worden, maar als gemeen goed een ieder zonder eigen nadenken ten dienste staan. Zoodanige spreekwoorden zijn: *schijn bedriegt; nood breekt wet; hoogmoed komt voor den val*.

4. Het lidwoord wordt mede weggelalen vóór een substantief, bepaald door een ander in den genitief, wanneer deze genitief vóór het substantief, tot welks bepaling hij strekt, vooruitgaat, als: *des menschen lust*, d. i., *de lust des menschen; des konings zoon* enz. Uitgenomen, waar het lidw. met *te* is samengekoppeld, *ten wiens huize, ten 's menschen dienste*.

5. In geval er verscheidene substantieven van gelijk geslacht en getal in de betrekking der nevenschikking op elkander volgen, drukt men alleen vóór het eerste het lidwoord uit, om eene onaangenaame herhaling van dit woordje te voorkomen, als: *de vrienden en geburen; de krijgslieden, geestelijken en landbouwers*. Zelfs bij verschil van geslacht kan men de herhaling des lidwoords achterwege laten, mits er slechts geen verschil besta in den vorm des artikels voor de verschillende geslachten, bij voorbeeld: *de personen en zaken; de landhuizen en fabrieken*. Het artikel herhaalt men opzettelijk, wanneer men de veelvuldigheid en de verscheidenheid der opgenoemde voorwerpen verlangt te doen uitkomen, als: *de toren, de schouwburg en de stadsherberg werden eene prooi der vlammen; de oom en de neef hebben mij bezocht; de heer en de knecht kwamen te gelijk*. De herhaling van het lidw. mag niet verzuimd worden, wanneer twee of meer kwalitatieve woorden (hetzij substantieven, hetzij adjektieven) op elkander volgen, van welke elk op een verschillenden persoon of zaak van toepassing is, bij voorbeeld: *de koning en de keizer; de burgemeester en de notaris; de ouda en de dappere soldaat*. Zeide ik *de koning en keizer, de oude en dappere soldaat*, zoo is een en dezelfde persoon tegelijk *koning en keizer, oud*

en *dapper*. Desgelijks laat men achter het voegwoord *of* het artikel weg, wanneer het volgende substantief slechts een andere naam is voor hetzelfde begrip, bij voorbeeld: *de tante of moei, de Hellenen of Grieken*; maar men moet achter *of* het lidwoord herhalen, bijaldien het volgend substantief een begrip inhoudt, dat tegen het voorgaande wordt overgesteld, als: *de oom of de neef; de Grieken of de Romeinen*. Verkeerdelijk zegt dus van der Palm: *de lieden van den tabberd of degen* (Zie voorts Syntax. § 136. I. 2.).

Vijfde afdeeling. Over het telwoord.

Eerste hoofdstuk. Over de soorten des telwoords in het algemeen.

§ 83.

1. De telwoorden zijn woorden, die de hoeveelheid der dingen of de rangorde van afzonderlijke voorwerpen te kennen geven (zie § 46. 4.).

II. Zij worden onderscheiden in:

1. *Bepaalde*, die een bepaald getal aanduiden, en:

2. *Onbepaalde* telwoorden, die het getal der voorwerpen onbepaald aanduiden, of de hoeveelheid eener stof, of, eindelijk, de mate van een ondeelbaar begrip te kennen geven.

De onbepaalde telwoorden worden wederom verdeeld in:

1). *Grondgetallen* (numeralia cardinalia), die het getal der

voorwerpen te kennen geven, als: *één, twee, drie* enz., en in:

2). *Rangschikkende telwoorden* (numeralia ordinalia), die de rangorde der voorwerpen opgeven, als: *de eerste, de tweede, de derde* enz.

De grondgetallen dragen dezen naam, omdat in hen de grond of de stam der rangschikkende telwoorden te zoeken is.

3. Van de bepaalde zoowel als van de onbepaalde telwoorden worden door samenstelling telwoordelijke bijwoorden of bijvoegelijke naamwoorden afgeleid:

- 1). *Herhalingstallen* (numeralia iterativa): *eenmaal, tweemaal, menigmaal* enz.
- 2). *Verdubbeltallen* (numeralia multiplicativa): *tweevoudig, veelvuldig* enz.
- 3). *Soortgetallen* (numeralia specialia): *eenerlei, velerlei, allerhande* enz.

Aanm. 1. Deeltallen (numeralia partitiva) kent onze taal niet, uitgenomen de woorden *een half*, dat eigenlijk *zijde* beteekent, en waarvan het zelfst. naamw. *de helft* (voor *helfte*) afkomt, en *verl* voor *vierdeel* of *vierendeel*. Overigens gebruikt men in plaats van deeltallen en rangschikkende telwoorden in het onzijdig geslacht, *een derde, een tiende* enz. en verstaat daarbij het woord *deel*.

Aanm. 2. Voor de *verdeelende telwoorden* (numeralia distributiva) heeft onze taal evenmin een bijzonderen vorm. Men omschrijft het gevorderde denkbeeld door bij het grondgetal het onbepaalde telwoord *ieder* te voegen: *ieder twee, ieder tien* enz., of, wanneer men aan eene volgreeks denkt, door het grondgetal tweemaal uit te drukken en er het voorzetsel *aan* tusschen te plaatsen: *een aan een, twee aan twee* enz. Denkt men niet aan gelijk afgemeten afstanden, zoo zegt men *een voor een* in plaats van *een aan een*. Ook *telkens een, telkens twee* enz. kan het begrip uitdrukken. Alleen het woord *enkel* kan als een distributief telwoord worden aangemerkt.

Tweede hoofdstuk. Over de soorten der telwoorden in het bijzonder.

§ 84. Over de grondgetallen.

1. De grondgetallen zijn: *een, twee, drie, vier, vijf, zes, zeven, acht, negen, tien, elf, twaalf, dertien, veertien, vijftien* enz., *twintig, een en twintig* enz., *dertig, veertig, vijftig, zestig, zeventig, tachtig, negentig, honderd, honderd en een* of *honderd een* enz., *tweehonderd* enz., *duizend, duizend en een* enz., *elfhonderd* (in plaats van *één duizend één honderd*), *twaalfhonderd* enz., *tweeduizend één honderd* of *een en twintig honderd* enz., *een millioen, twee millioen* enz., *een billioen* of *duizend millioen, een trillioen* of *millioen van den derden rang, een quadrillioen* enz.

Aanm. Achter *honderd en een, duizend en een* behoort het zelfstandig naamwoord in het meervoud te staan: *duizend en een paarden*, niet *duizend en één paard*, hetgeen ons nevens het ééne paard aan andere voorwerpen, ten getale van *duizend* voorhanden, zou doen denken. Toch heeft men zich aangewend te zeggen; *duizend en ééne nacht*; doch de Oude Heer Smits zegt terecht: *duizend en een schimmen*.

2. Sommige dezer telwoorden vereischen eenige aanmerkingen betreffende hun etymologischen vorm:

1). *Elf* en *twaalf* staan voor *eenlif* en *twalif* of *tweelif* (zie § 24. II. 2.). Dit *lif* schijnt te staan voor *lich*, Lettisch *lika*, Grieksch *δέκα*, d. i. *tien*.

2). De tienheden: *twintig* tot *negentig* onderscheiden zich alle door den uitgang *tig*, hetwelk het Gothische substantief *tigus* is, dat *tiental* beteekent.

Aanm. Over de *t* in *tachtig* (van *acht*) en *tnegentig*, alsmede over de scherpe aanvangsletter in *veertig, vijftig, zestig* en *zeventig*, zie men § 17. I. 4. *Aanm.*

3). *Millioen* is het Fransche *million*, van het Lat. mille; *billioen* enz. zijn aan dezelfde taal ontleend.

3. Omtrent de verbuiging der grondgetallen merke men het volgende op:

1. Het woordje *één* blijft onverbogen, wanneer men het gebruikt zonder eene bepaalde zaak daarbij te denken of ten minste te noemen, bij voorbeeld, bij het tellen: *een, twee, drie*, in de formule *eenmaal één*; verder in *het heeft één geslagen*; en in verbinding met andere telwoorden: *met een en twintig mannen* (niet: *met éénen en twintig*). Anderszins wordt het verbogen gelijk wanneer het als lidwoord voorkomt (zie § 81. II.). Wordt het telwoord *een* door het bepalend lidwoord of een bijvoegelijk voornaamwoord, als: *mijn, deze, die*, voorafgegaan, zoo wordt het zwak verbogen, even als een kwalitatief adjektief achter *de*, zie § 72. 1. 2): *de eene, het eene, des eenen* enz. Wordt *één* voorafgegaan door het bepalend lidwoord, zelfstandig gebruikt, dan laat men vaak de *e* in den nominatief van het mannelijk en onzijdig geslacht achterwege: *de een en de ander, het een en het ander*.

2). Er is een telwoord, dat de waarde heeft van *de twee*, daar het dan gebruikt wordt, wanneer het den hoorder bekend is, dat er van zekere voorwerpen twee voorhanden zijn; het luidt *beide* en wordt sterk verbogen: nominatief *beide*, genitief *beider*, datief *beiden*, accusatief *beide*. Wordt het voorafgegaan door het bepalende *de*, of door *deze, mijn* enz., dan is de verbuiging gelijk aan die der bijvoegelijke naamwoorden achter een dier woordjes, zie § 72. 1. 2). In alle naamvallen neemt het eene *n* aan, wanneer het de waarde heeft van *de twee personen* en dus zelfstandig gebruikt wordt, bij voorb.: *beiden kwamen te laat. De vereeniging dier beiden*. Doch in den genit. achter de persoonl. voornaamwoorden zegt men: *beider*, bij voorbeeld: *ons, u, hun, haar beider* (voor *onzer, uwer, hunner, harer, beider*, gelijk *ulieder* voor *uwer lieden*). Deze vorm *ons beider* enz. komt slechts voor, waar die genitief het naamwoord, bij hetwelk hij behoort,

voorafgaat: *ons beider vrienden, u beider ouders*; bij dezelfde woordorde zegt men ook: *dezer beider* en dergelijke: *dezer beider God* (Bilderdijk). Wanneer er niet van twee voorwerpen, maar van twee handelingen, toestanden of hoedanigheden sprake is, kan *beide* ook in het enkelvoud gebezigd worden: *hij schildert en beeldhouwt, en beide even voortreffelijk; gij hebt de keus tusschen dulden en strijden, maar beide heeft zijne bezwaren; beide ziek en arm; beide mannen en vrouwen*. Dus gebruikt, is *beide* onverbuigbaar.

3). De telwoorden *twee* en *drie*, voorheen verbuigbaar, hebben thans slechts met de andere grondgetallen den meervoudsuitgang gemeen, die wordt aangewend, zoodra zij zelfstandig gebruikt worden, in dier voege dat het substantief er niet bij gedacht, maar in het telwoord zelve begrepen wordt, bij voorbeeld: *de elf* (*de discipelen van Jezus*), *de twaalven* (*de twaalf Apostelen*). Thans komt het meervoud der grondgetallen vooral voor in de zegswijze: *met ons vieren, met u achten, met hun tienen, met haar vijven*. Voor deze uitdrukking zeiden de Ouden nauwkeuriger: *wij viere, gij achte, zij tiene*. In de tegenwoordige zegswijze is *met* als een bijwoord te verstaan: *wij vieren met elkander* (zoo zeggen wij ook: *onder ons tienen*, dat is, *wij tienen onderling*) en *ons, u, hun, haar*, zijn bezittel. voornaamw. die omschrijvender wijze (§ 75. 3. Aanm. 2.) in plaats der persoonl. voornw. werden gebruikt. - Verder bezigt men het meervoud dierzelfde telwoorden bij het opgeven van het uur van dag of nacht: *na vijven, bij zessen*: hier neemt het telwoord den meervoudsvorm aan van het uitgelaten *uren*. Voor *bij de eerste ure* zegt men: *bij ééne*. Het juiste tijdstip van het volle uur geeft men te kennen door: *te één ure, te twee uren* enz. Eindelijk komt het meervoud dezer grondgetallen nog voor in de volgende uitdrukkingen: *van tweeën één. In vieren vouwen. Ik zet het u in tienen*, enz.

4). Wanneer de telwoorden het afgetrokken getalbegrip of ook de cijfer beteekenen, zijn zij werkelijk tot substantieven ge-

worden van het vrouwelijk geslacht, en maken zij bij gevolg het meervoud op *en*: *de een*; *hij heeft de twee eenen*, *de drie tweeën geworpen*; *de zeven was een heilig getal*.

5). De telw. van *een* tot *negentien* laten zich niet in de beteekenis van *het eental*, *het tweetal* enz. als onzijd. kollektieve substant. gebruiken. Wel bezit men enkele bijzondere substant., die dit gemis vergoeden, te weten *een paar* voor *een tweetal*, *een dozijn* voor *een twaalfstal* (het Fr. *douzaine*), *de trits* (een dichterlijk woord) voor *het drietal*. Maar de namen der tienheden benevens de woorden *honderd* en *duizend* worden als onzijdige verzamelwoorden gebruikt: *het twintig*, *het honderd*, en in het meerv.: *bij vijftigen*, *bij duizenden*. *Honderd* en *duizend* worden bovendien onbepaald in het meervoud gebruikt, wanneer men niet vermeldt, hoeveel honderden of duizenden voorhanden zijn: *honderden bezwaren*, *duizenden menschen*: alsdan zijn deze telwoorden zelfstand. naamwoorden in het meervoud en eindigen zij bijgevolg op *en*. Zegt men: *deze pruimen kosten 25 cents de vijftig*, *de honderd*, zoo blijft *vijftig*, *honderd* een adjektief telwoord en men denke er *pruimen* bij. - De uitdrukking *een groote veertien dagen*, *een kleine vijftig gulden* eischt eene nadere opheldering. Hier is *groote veertien dagen*, *kleine vijftig gulden*, als eene grammatische eenheid te beschouwen, die *eene tijdruimte van iets meer dan veertien dagen*, *eene hoeveelheid van iets minder dan vijftig gulden* beduidt, en daar alzoo een kollektief begrip aanwezig is, zoo is de uitdrukking vatbaar om het woordje *een* vóór zich te nemen. - Het woord *millioen*, gelijk *billioen* enz. wordt nooit anders dan als een zelfstandig naamwoord van het onzijdig geslacht gebruikt.

4. Door samenstelling van *al* met *een* ontstaat het woordje *alleen*, dat slechts praedicatief gebruikt wordt en dus altijd onverbogen blijft: *ik ben alleen*; *ik alleen vermag dit niet*. - Van de grondgetallen worden door den uitgang *er* substantieven afgeleid, die niet alleen, overeenkomstig de kracht van dezen uitgang (zie § 50. 5.), *personen* van het uitgedrukte aantal

jaren beteekenen, bij voorbeeld: *een zestiger, een man van zestig jaren*, maar ook *schepen*, met het uitgedrukte aantal stukken geschut, als: *vijfenzeventiger, een schip van vijf en zeventig stukken*. Ook wordt den wijn door middel van dezen uitgang, achter een telwoord gevoegd, een naam naar het jaar, waarin hij gewonnen is, gegeven: *tweentwintiger*, dat is, *wijn van 1822*. Over *eenling, tweeling* (*een kind dat met een tweede kind tegelijk gebaar is*), zie § 50. 15. 1). c.

§ 85. Over de rangschikkende telwoorden.

1. De rangschikkende telwoorden zijn: *de eerste, de tweede, de derde, de vierde, de vijfde, de zesde, de zevende, de achtste, de negende, de tiende, de elfde, de twaalfde, de dertiende* enz., *de twintigste, de een en twintigste* enz., *de honderdste, de honderd en eerste, de tweehonderdste, de duizendste* enz. Bovendien bestaan er nog eenige telwoorden van deze soort: *de andere*, oorspronkelijk zoo veel als *de tweede*; voorts de onbepaalde rangschikkende telwoorden: *de laatste*, eigenlijk superlatief van het bijvoegelijk naamw. *laat*; *de zooveelste*, en het vragende *de hoeveelste*, superlatieven van *zoo veel, hoe veel*.

Aanm. Naar het voorbeeld van het Fransche *Guillaume trois, Louis quatorze*, begint bij ons de uitdrukking *Willem drie* in te sluipen, ja zelfs *Willem een, Willem twee*, terwijl toch de Franschen steeds *Guillaume premier, Philippe second* zeggen. Dat *Willem een* en dergelijke voor *de Eerste* enz. is eene onwaardige manier van spreken, die bij ernstige lieden geen navolging verdient.

2. Behalve *de eerste* (de superlatief van *eer*, dat is, *vroeg*, zie § 70. 2. 5.), *de ander, de laatste, de zooveelste* en *de hoeveelste*, zijn al de rangschikkende telwoorden afgeleid van de grondgetallen door middel van den uitgang *de* of *ste*. Deze beide zijn één, daar de afwisseling van *d* met *st* niets vreemds

heeft (zie § 17. I. 3. Aanm.). In vroeger tijd kwamen alle telwoorden, die nu op *de* eindigen, ook met den uitgang *ste* voor. In dezen vorm (op *ste*) nu is de superlatief niet te miskennen, gelijk het gebruik van dezen trap van vergelijking zich in dit geval gemakkelijk laat verklaren. Het begrip van *rang* toch is een relatief begrip, daar het slechts met betrekking tot een of meer hoogere of lagere aan een persoon of zaak kan toekomen (vergelijk het gezegde in § 69. V.). *Ander* is een comparatief van den stam *an*, een gewijzigden vorm van *al*, dat de stam is van *elders* (*ellers*), dat is, *op eene andere plaats*.

3. Over de bijzonderheid, dat de rangschikkende telwoorden in den nominatief altijd den zwakken vorm hebben, zie § 71. 2. 6). Voor het overige worden zij als de kwalitatieve adjektieven verbogen (§ 72. 1. 2.) en zoowel zelfstandig als bijvoegelijk gebruikt. Alleen *ander* vereischt eenige nadere opmerkingen. Dit woord kan, zoowel voorafgegaan van *de* als van *een*, de *e* van den zwakken vorm missen: *de ander* en *de andere*, *een ander* en *een andere*. Met het lidwoord *de* kan echter de sterke vorm alleen dan aangewend worden, wanneer het woord zelfstandig genomen wordt; dus nimmer: *de ander man*, noch *het ander boek*. Zelfstandig gebruikt met *een*, is het een gelijkslachtig woord, en wordt het geheel als een substantief verbogen: nominatief *een ander*, genitief *eens anders*, datief en accusatief *een' ander*; meervoud nominatief en accusatief *anderen* (dat is, *andere personen*), genitief *anderer*, datief *anderen*. Bijvoegelijk gebruikt met *een*, en zoowel bijvoegelijk als zelfstandig met *de*, wordt het als een kwalitatief adjektief verbogen.

4. De met de rangschikkende telwoorden samengestelde woorden *anderhalf*, *derdehalf*, *achtdalf* (dat is *achtde* of *achtste half*) enz. zijn te verklaren uit eene ellipse of woorduitlating. Zij staan voor *één geheel en het andere (geheel) half*, *twee geheelen en het derde half* enz. Uit hunnen aard volgt, dat zij eigenlijk als eene buiten den samenhang

der rede ingelaschte bepaling achter het substantief zouden behooren te staan en het laatste lid onverbogen moest blijven, op deze wijze: *ik heb vijf stuivers ontvangen, den zesden (stuiver) half*; doch dezen oorsprong dier woorden niet langer indachtig, is men ze attributief beginnen te gebruiken, en heeft men hun de attributieve verbuiging gegeven: *ik heb zesdehalven stuiver ontvangen*. Toch laat men achter deze telwoordelijke samenstellingen het zelfstandig naamwoord steeds in het enkelvoud staan: *zesdehalve schelling; anderhalf jaar; vierdehalve maand*, nooit: *vierdehalve maanden*.

§ 86 Over de onbepaalde telwoorden.

1. De onbepaalde telwoorden drukken eene onbepaalde hoeveelheid uit, en wel aldus, dat zij deels alle eenheden of de gansche hoeveelheid omvatten, als: *al, gezamenlijk, geheel, gansch, ieder, iegelijk, elk*, en het ontkennende *geen*; deels een grooter of kleiner gedeelte der voorwerpen of der hoeveelheid, als: *eenig, ettelijke, sommige, menig, veel, weinig, genoeg, wat, half*. Verder drukken een getal van eenheden uit: *gezamenlijk, ieder, iegelijk, elk, ettelijke, sommige, menig*; de hoeveelheid eener massa of stof, of de mate van iets ondeelbaars: *wat, geheel, gansch, half*; eindelijk zijn er, die geschikt zijn om zoowel dan gebezigd te worden, wanneer een getal van voorwerpen, als wanneer de hoeveelheid eener stof of de mate van een ondeelbaar begrip wordt aangeduid, te weten: *al, geen, eenig, veel, weinig, genoeg*; bij voorbeeld: *alle menschen en al de wijn, alle voorspoed; geene boeken en geen bier; eenige menschen en eenig brood, eenig genoeg; vele dieren en veel boter, veel geluk; weinige boomen en weinig melk; genoeg guldens en genoeg geld*.

2. 1). *Al*, dat oorspronkelijk *geheel* beteekent en nog he-

den ten dage in deze beteekenis kan voorkomen, als men zegt: *al de aarde* enz., wordt in vereeniging met een volgend substantief op verschillende wijzen behandeld. Wordt het door het lidwoord of eenig ander bijvoegelijk woord van het substantief gescheiden, zoo blijft *al* veelal onverbogen: *al de wijn, al mijne vreugde, al de menschen*. Wordt het substantief niet door een determinatief woord voorafgegaan, zoo wordt dit telwoord, in het enkelvoud in de meeste gevallen, in het meervoud altijd, verbogen. De nominatief van het enkelvoud heeft steeds den zwakken vorm: *alle roem, alle geluk*; de sterke genitief mannelijk en onzijdig is niet in gebruik (Bilderdijk schrijft: *de voorboê allen lijdens*); wel die van het vrouwelijk: *aller schuld*; den datief mannelijk en onzijdig is *allen*, even als de accusatief mannelijk: *ten allen tijde; in allen gevalle; allen roem*. De datief vrouwelijk is gelijk aan den genitief van dit geslacht. De accusatief vrouwelijk en onzijdig is *alle*. In het meervoud wordt het sterk verbogen: *alle, aller, allen, alle menschen*.

Zonder substantief kan het woord in het enkelvoud zoowel als in het meervoud, gebruikt worden, en wel in het enkelvoud in de dubbele gedaante van *al* en *alles*. Denkt men aan de gansche schepping, die alles omvat, zoo zegt men *het al* of *het heelal, het geheelal*; denkt men aan alle voorwerpen of zaken binnen een bepaalden kring, zoo bezigt men den vorm *alles*, eene samenkoppeling uit *al des*, dat is, *al wat daarvan is*. *Alles* is bijgevolg onverbuigbaar. Een lidwoord duldt het niet voor zich (zeg ik: *ik heb het alles gezien*: zoo is *het* een persoonlijk voornaamwoord); wel eenig ander bepalend adjektief: *mijn alles, dit of dat alles*. Over *al* voor *wie* en *wat* zie men § 77. 2. Aanm. 1. *Al* staat voor *alles* in: *het is niet al goud wat er blinkt*, en het komt bijwoordelijk voor in *wie niet al!* en in *geheel en al*. Be naamvallen van dit woord, in het meervoud zelfstandig gebruikt derwijze dat het begrip *personen* er in ligt opgesloten, zijn: *allen, aller, allen, allen* (volgens § 72. 2. 1). *a.*). Dus gebruikt kan

het door een zelfstandig voornaamwoord of naamwoord worden voorgegaan: *wij allen, gij allen, zij allen, die allen, uwer aller, hunner of harer aller, dezer aller*. Over de schrijfwijze *ons aller, u aller* vergelijke men § 84. 3. 2). De vorm *allen* wordt ook gebruikt, al verstaat men er geene personen onder, maar zaken, zoo men elk der bedoelde zaken op zich zelf als een ondeelbaar iets bedoelt; bij voorb. *hij bezit niet veel schilderijen, maar allen zijn even kostbaar*. Dus zegge men ook: *allen beiden, allen vier* enz.

2). *Gezamenlijk* beteekent een bepaald getal voorwerpen te zamengenomen, en komt dus slechts vóór substantieven in het meervoud of vóór kollektieven; ook wordt het deswegens nagenoeg altijd door het bepalend lidwoord of een ander bijvoegelijk gebruikt woord voorafgegaan: *de gezamenlijke erfgenamen, mijne gezamenlijke vrienden, de gezamenlijke inboedel*. Het wordt als een kwalitatief adjektief verbogen (zie § 72. 1. 2).). Staat *gezamenlijk* achter het substantief, zoo is het als een bijwoord aan te merken.

3). *Geheel, gansch, half*. Wanneer op het denkbeeld van *ongeschondenheid* gedrukt wordt, gebruikt men *geheel* (of *heel*) bij voorkeur boven *gansch*. Dus: *de heele appelen*, niet: *de gansche appelen*, en alsdan is *geheel* veeleer een kwalitatief adjektief. *Geheel* of *heel* kan ook vóór het lidwoord of voor bijvoegelijk gebruikte woorden te staan komen, en blijft dan onverbogen: *geheel de wereld, heel mijn inkomen, geheel deze aard*. Terwijl de namen van landen en plaatsn, zoo zij door een kwalitatief adjektief bepaald worden, noodwendig tevens het bepalend lidwoord vóór zich krijgen, missen zij dit, wanneer zij door *geheel* of *gansch* en door *half* bepaald worden, omdat deze woorden geene hoedanigheid uitdrukken (vergel. § 82. I. 1. 3).); alzoo ontberen de woorden *geheel, gansch* en *half*, vóór landnamen komende, dan ook de *e* van den zwakken vorm, die bij onzijdige woorden slechts achter het bepalend lidwoord is toegelaten: *half Nederland, heel Engeland*. Dezen onverbogen vorm blijft zelfs in den ge-

nitief: *half Frankrijks behoud, geheel Duitschlands roem*. In alle andere gevallen worden *geheel, gansch* en *half* op de wijze der kwalitatieve adjektieven verbogen (§ 72. 1. 1.).

4). *Ieder, iegelijk, elk*. *Ieder* is eene samentrekking uit *ie (ooit)* en *weder*, dat is, *wie van beiden* (Eng. *whether*) het beteekent dus eigenlijk: *wie ook van beiden*, vervolgens: *wie ook van allen*. *Iegelijk* is samengekoppeld uit *ie* en het adjektief *gelijk*; alzoo heeft het, een onbepaald voornaamwoord noodig, om het begrip *voorwerp, persoon*, daarbij uit te drukken, weshalve het altijd door *een* wordt voorafgegaan. *Elk* is waarschijnlijk ontstaan uit *allijk*, wellicht uit *ie-lijk*: hoe het zij, *lijk* is een oud substantief, dat *vleesch, lichaam*, en vervolgens *persoon* of *individu* beteekent (zoo als het Eng. *body*). - Met *ieder, iegelijk* en *elk* duidt men alle bepaalde voorwerpen aan, doch zóó dat men elk *afzonderlijk* op het oog heeft: om dezen reden kunnen zij dan ook slechts in het enkelvoud voorkomen. Als adjektief heeft *ieder* in het mannelijk de *e* van den zwakken vorm: *iedere stoel*; doch niet noodwendig, wanneer er een persoonsnaam op volgt: *ieder dichter*. Be genitief van de drie geslachten wordt door omschrijving uitgedrukt, alsmede de datief vrouwelijk; de datief mannelijk en onzijdig en de accusatief mannelijk is *iederem*. Zelfstandig gebezigd wordt *ieder*, hetzij door *een* voorafgegaan of niet, geheel als een gelijkslachtig substantief aangemerkt, en neemt dus slechts in den genitief eene *s* aan: *ieders, eens ieders*. Gevolgd door *een*, vormt het daarmede eene samenkoppeling: *iedereen*, hetwelk mede een gelijkslachtig zelfstandig naamwoord is. - *Een iegelijk* is almede een gelijkslachtig zelfstandig naamwoord, wanneer het op zich zelve staat; dus in den genitief: *eens iegelijks*; in den datief en accusatief: *een' iegelijk*. Gevolgd door een substantief heeft het den zwakken vorm in de verbogen naamvallen: *eens iegelijken menschen, eenen iegelijken mensch*, of bij afkapping *een iegelijk mensch (een iegelijk' mensch)*. - *Elk* wordt, even als *ieder*, zoowel bijvoegelijk als zelfstandig gebruikt, en in deze beide gevallen even zoo als *ieder* verbogen, en mede

met *een* samengekoppeld tot *elkeen*. De genitief vrouwelijk *elker* is echter niet geheel ongebruikelijk. Staat het als adjektief vóór een determinatief woord, dat met het substantief, hetwelk bij *elk* gedacht wordt, in den genitief meervoud volgt, zoo blijft *elk* onverbogen, bij voorbeeld: *elk dezer zaken* (niet *elke*), *aan elk dezer boomen*.

5). *Geen* wordt verbogen als het telwoord *een*; doch het blijft onverbogen, wanneer het vóór een substantief staat, dat, bijaldien de rede bevestigend en niet ontkennend ware, geen lidwoord zou kunnen hebben, bij voorb.: *karigheid is geen spaarzaamheid*; *geen spaarzaamheid baat hier*; daarentegen: *geene spaarzaamheid is zoo groot als de zijne*. In de dagelijksche taal bezigt men *geen* met *een* achter zich: *geen een*, d. i. *niet een*, en plaatst het ook vóór een adjektief, in stede van het ontkennend bijwoord: *hij heeft geen grooten lust* of *geen den minsten lust*; ja zelfs vervangt *geen* tegelijk de ontkenning van het praedikaat en het bepalend lidw. of bezittelijk voornaamwoord van het substantief, bij voorbeeld: *hij steekt geen hand uit*, d. i. *de of zijne hand niet uit*; *hij kan geen lessen leeren*, voor: *de of zijne lessen niet leeren*.

6). Het telwoord *eenig* (Oudd. einic) is wel te onderscheiden van het bijvoegelijk naamwoord *eenig* (Oudd. einac), dat *eenig in soort* beteekent. De verbuiging van dit telwoord is volkomen gelijk aan die van *ieder*, wanneer het als adjektief gebruikt wordt. - *Eenige*, het meervoud, duidt een gering getal voorwerpen aan, even als *sommige* en *ettelijke*, die in het enkelvoud niet meer gebruikt worden. Over den oorsprong van *sommige* zie § 67. 5. 4). *Ettelijke* staat voor *etlijk*, en dit is eene verkorting voor *edwelke*, hetwelk bestaat uit *ed*, een woordje, dat wij in het Goth. (*ith*) terugvinden en dat *indien*, *wanneer*, beteekent, en *welke*; alzoo is *ettelijke* zoo veel als *indien er welke*, dat is, *de zoodanige zijn*. *Eenige*, *sommige*, *ettelijke* worden als alle determinatieve adjektieven in het meervoud verbogen, en zoo wel zelfstandig als

adjektief gebruikt. Als adjektief gebezigd beduidt *sommige* zoo veel als *van zekere soort*. Voorts wordt dit woord, bij voorkeur boven *eenige* en *ettelijke*, zelfstandig zonder terugwijzing op reeds genoemde personen aangewend. Ook *verscheidene*, *onderscheidene*, *verschillende*, worden dikwijls, met verlies hunner kwalitatieve beteekenis, als onbepaalde telwoorden in de beteekenis van *eenige* of *sommige* of liever *vele* gebruikt; desgelijks het adjektief *zeker*, dat in het enkelvoud de waarde van *eenig*, in het meervoud die van *sommige* heeft, doch nimmer, evenmin als *verschillende*, zelfstandig gebruikt wordt.

7). *Menig* drukt in het enkelv. het begrip van een meerv. uit en wordt juist daarom niet in het meervoud gebruikt. De onomschreven genitief komt alleen in het vrouwelijk (*meniger*) vóór. - Ook *menig* kan met het onbepaalde voornaamw. *een* tot een gelijkslachtig substantief vereenigd worden (*menigeen*), even als *ieder* en *elk*.

8). *Veel* en *weinig* nemen in den nominatief enkelvoud mannelijk en vrouwel. den uitgang *e*, in den accusatief enkelv. mannel. *en* aan, wanneer zij een *getalbegrip* te kennen geven, bij voorb.: *vele wijn heeft dit gebrek*, dat is, *vele soorten van wijn*; *weinige boter kan lang bewaard worden*. Duiden zij een *maatbegrip* aan, zoo blijven zij volstrekt onverbogen: *veel wijn te gebruiken is schadelijk*; *veel menschen behoeven te zamen meer spijs, dan weinig menschen*. Dan toch zijn dezen woorden als zelfstandige naamwoorden aan te merken, die het substantief in de betrekking en soms met den vorm van den genitief achter zich hebben: *veel geld* of *veel gelds*, *weinig wijn* of *een weinig wijns*. Om dubbelzinnigheid te vermijden, worden dan ook *veel* en *weinig*, wanneer zij praedicatief voorkomen, verbogen: *mijne moeite zijn vele*; *de arbeiders zijn weinige*; in dit geval toch duiden zij een *getalbegrip* aan. Ook in het meervoud worden zij natuurlijk niet van eene mate, maar van een *getal* gebruikt, en als de overige bijvoegelijk gebruikte woorden verbogen: *vele menschen gaan*

*aan dit euvel mank; veler genoeg; ik vertrouw slechts weinigen mijn geheim; en zelfstandig: velen waren er tegenwoordig; weinigen waren toegelaten. - Meer is altijd onverbogen, daar het altijd een maatbegrip inhoudt (vergelijk § 70. 2. 3).). Minder is in hetzelfde geval, ten ware het zoo veel als *geringer* beduidt dus niet als telwoord, maar als kwalitatief adjektief opgevat wordt. - Voorafgegaan door het bepalend lidwoord of eenig bijvoegelijk gebruikt woord, worden *veel* en *weinig* als kwalitatieve adjektieven verbogen, en hebben zij in den nominatief, zoo mannelijk als onzijdig, steeds den zwakken vorm: *de vele wijn, des velen wijns; de weinige lust; zijn vele geld; zijne weinige vrienden*.*

9). *Genoeg*, oorspronkelijk een adjektief, wordt thans of als bijwoord of als zelfstandig naamwoord aangemerkt, weshalve het nooit verbogen voorkomt: *genoeg vrienden, genoeg wijns*. Staat het achter het subst.: *vrienden genoeg*, zoo kan het niet anders dan als bijwoord (*in genoegzame mate*) verklaard worden.

10). Het telwoord *wat* is onverbuigbaar: het beteekent hetzelfde als *een weinig, een geringe mate*. Het is eene verkorting van den volledigen vorm *etwat*, bestaande uit dezelfde conjunctie *ed*, die wij ook in *ettelijk* aantreffen (zie 9).), en het vragend voornaamw. *wat*. Het kan in sommige gevallen door het onbepaald voornaamwoord *iets* vervangen worden, b. v.: *het is wat te groot*, waarvoor men ook *het is iets te groot*, kan zeggen; doch de oorspronkelijke beteekenis van *wat* is *eene zekere hoeveelheid*, die van *iets* is *een zeker ding*.

Aanm. Voor *etwat*, dat men niet meer kende, zeide men later *iet wat*, hetgeen tweemaal hetzelfde is: *iet* toch is *iets*, en *wat* beteekent hier ook *iets*. Reeds de Decker spreekt van *iet wat heiligs*, doch nog zoder die gezochtheid, welke thans aan *iet wat* voor sommigen zekere aantrekkelijkheid schijnt te geven.

§ 87. Over de herhalingstallen.

1. Deze worden gevormd door samenstelling met *maal*, het-

welk een zelfstandig naamw. is, dat *tijd*, *wijle*, beteekent. Dit woord *maal* staat in het meerv., zoo het tot een herhalingstal met *eenige* verbonden wordt: *eenige malen*; zoo zegt men ook *vele malen* zoowel als *veelmaal*. Met *veel* en *dik* (d. i. *veelvuldig*) vormt het, blijkens de bijwoordelijke *s*, *bijwoorden* van tijd: *veelmaals*, *dikmaals*, die echter evenmin voor herhalingstallen te houden zijn, als: *toenmaals*, *voormaals*, *hiernamaals*, *nogmaals*, *meermalen* en *telkenmale* (d. i. *te elken male*). Ook de werkelijke herhalingstallen laten zich als bijwoorden van tijd aanwenden: zoo is *tienmaal* zulk een bijwoord, als ik zeg: *hij is tienmaal gekomen*, wanneer het *op tien verschillende tijden* beteekent; slechts vóór adjektieven met *zoo* (bij voorbeeld *tienmaal zoo groot*) en vóór bepaalde telwoorden (*tienmaal twintig*) zijn zij werkelijk herhalingstallen. *Geenmaal* komt niet voor, dan in het spreekwoordelijk rijmpje: *eenmaal is geenmaal*. Voor het bijwoord van tijd *eenmaal* is ook de vorm *eens* in gebruik, gelijk vroeger voor *tweemaal*, *twees*.

2. In plaats van *maal* kunnen wij ook het stamwoord *werf*, dat zooveel als *gang* beteekent, met de telwoorden vereenigen: *tweewerf*, *driewerf*, *menigwerf*, en dus ook in het bijwoord van tijd *dikwerf*.

Aanm. Met de rangschikkende telwoorden vormt *maal* de bijwoordelijke uitdrukkingen, die een tijd te kennen geven: *ten tweeden male*; *voor de eerste*, *tweede*, *derde maal*, of *voor de eerste*, *tweede*, *derde reize*, of ook wel *voor den eersten*, *tweeden keer*; alleen *ander* vormt met *maal* een *samengesteld* bijwoord van tijd: *andermaal*. *Altemaal* (d. i. *allen in een maal*, vervolgens: *te zamen*), ook wel *allemaal* uitgestroken, is een bijwoord van omstandigheid. Dat *werf* in *driewerf* enz. behoort tot het Goth. waírban, *keeren*, *rondwandelen*.

§ 88. Over de verdubbeltallen.

1. Deze worden gevormd door aanvoeging van *voud*, *voudig* of *vuldig* achter de telwoorden. De stam van deze uitgangen is *vouwen* voor *volden* of *valden* (Goth. faldan). Zelfstandig en bijwoordelijk gebruikt, missen zij den attributieven uitgang

ig; die op *vuldig* missen dezen uitgang (*ig*) nooit: *het enkelvoud, het veelvoud; honderdvoud werd hem vergolden. Eenvoudig* wordt in de overdrachtige beteekenis *onversierd* gebezigd.

2. In plaats van *voudig* wordt wel eens *dubbel* achter de grondgetallen gevoegd: *driedubbel, tiendubbel* enz.; doch minder juist. *Dubbel* (het Fr. *double*, Lat. *duplus*) wordt als adjektief gebruikt, waar tweemaal hetzelfde of een gelijk voorwerp gezegd wordt voor te komen, en als bijwoord, met de beteekenis van het herhalingstal *tweemaal*, vóór adjektieven met *zoo*: *dubbel zoo groot*.

§. 89. Over de soortgetallen.

1. Over de vorming dezer woorden zie men § 36. 5. Het verouderde *lei*, met hetwelk zij zijn samengesteld, beteekent *soort*, en *hande* beteekent *aard*: oudtijds toch sprak men ook van *kwaderhande menschen*, voor *menschen van een kwaden aard*. *Hande* komt zelden achter bepaalde telwoorden: achter deze verkiest men *lei*.

Aanm. Gelijk men thans zegt *allerhande, menigerhande*, en niet meer *goederderhande, kwaderhande*; zoo zegt men thans omgekeerd nog wel *goedertieren (van een goeden aard)*, maar niet meer *allertiere, menigertiere*.

2. De telwoorden *een, twee* en *drie* nemen bij hunne samenkoppeling met *lei* den uitgang *er* onmiddellijk achter zich: *eenerlei (of eenerhande), tweeërlei, drieërlei*; maar, van *vier* afgerekend, hebben dezelfde getallen, die ter vorming der rangschikkende telwoorden den uitgang *de* en niet *ste* aannemen, bij hunne verbinding met *lei*, eene *d* vóór den uitgang *er*: *vierderlei, vijfderlei, zesderlei, zevenderlei, negenderlei, tienderlei, elfderlei, twaalfderlei*; de overige hebben wederom *er* onmiddellijk achter zich; *achterlei, twintigerlei* enz.

3. De aard dezer woorden, als uitmakende eene bijwoorde-

lijke bepaling, bestaande uit een substantief en een adjektief in verbogen vorm, verklaart genoegzaam, dat zij onverbuigbaar zijn moeten. Niettemin worden zij attributief gebruikt: *allerlei menschen; hij neemt velerlei arbeid op zich; niet: allerlei menschen, velerleien arbeid.*

Aanm. Daar *lei, hande*, zooveel als *soort, slag* (b. v. *van menschen*) beteekenen, zoo bevat *allerlei soort van menschen, allerlei slag van volk*, eigenlijk eene *tautologie* of onnoodige herhaling van hetzelfde begrip.

Zesde afdeeling. Over het werkwoord.

Eerste hoofdstuk. Over het werkwoord en zijne soorten.

§ 90.

A. Het werkwoord is het woord, hetwelk datgene uitdrukt, wat de spreker aangaande eenig voorwerp denkt (vergel. § 46. 1.).

Aanm. Van alle werkwoorden ontstaan door verbuiging twee vormen, in welke de werkwoordelijke stam de eigenlijke natuur des werkwoords niet bezit, daar de eene de werking als eene in het voorwerp aanwezige *hoedanigheid*, de andere haar als een *zelfstandig voorwerp* voorstelt. De eerste dezer vormen heet *deelwoord*; de tweede is de *infinitief* of zoogenaamde *onbepaaldewijze* (zie § 47. 4. 7.).

B. Uit verschillende oogpunten worden de werkwoorden verschillend verdeeld: vooreerst, naar gelang zij of het begrip eener werking tot inhoud hebben of slechts aan de uitdrukking van de eene of andere grammatische betrekking dienstbaar zijn;

ten tweede, naar gelang zij al of niet een grammatisch objekt hebben; en, ten derde, naar gelang zij al of niet een persoonsnaam tot grammatisch subjekt hebben. Dus worden de werkwoorden verdeeld:

I. In *formeele* en in concrete werkwoorden. Alle werkwoorden zijn concrete werkwoorden, dat is zij hebben het begrip eener werking tot inhoud, behalve:

1. Het *abstrakte* of *substantieve* werkwoord *zijn* of *wezen*. Dit werkwoord, namelijk, draagt dezen naam, wanneer het dus gebruikt wordt, dat het, eerst met eenig woord, dat eene hoedanigheid uitdrukt, vereenigd, een volledig gezegde uitmaakt, bij voorbeeld: *God is rechtvaardig*. Hier toch dient het om het bijvoegelijk naamwoord (*rechtvaardig*) met het onderwerp (*God*) in verband te brengen. Wegens zulk eene verbinding van het praedikaatsnaamwoord met het onderwerp heet het werkwoord *zijn* of *wezen*, dus gebezigd, ook *koppelwoord* (copula). In tegenoverstelling van het substantieve werkwoord *zijn* of *wezen* heeten de overige werkwoorden *adjektieve werkwoorden*. Behalve *zijn* of *wezen*, zijn er echter nog andere werkwoorden, die dus gebruikt kunnen worden, dat zij, eerst met een woord, hetwelk eene hoedanigheid uitdrukt, vereenigd, een volledig gezegde vormen, en die derhalve in zoo verre min of meer als *afgetrokkene* werkwoorden moeten beschouwd worden: het zijn de werkwoorden, *worden*, *schijnen*, *blijven*, *heeten* (*genoemd worden*), en in sommige uitdrukkingen *staan*, *gaan*, *zitten*, zie § 65, II. 3. 2).

Aanm. Tegenover die abstrakte of abstrakt gebruikte werkwoorden staan transitieve werkwoorden, die hunne concrete beteekenis afleggen om slechts een *doen zijn* te kennen te geven en in zoover abstrakte faktitieve werkwoorden kunnen heeten. Het zijn de werkwoorden: *doen*, *maken*, *laten*, *stellen*, *zetten*, *leggen*, *slaan*, *dragen*, *drijven*, *nemen*, *steken*, *scheren*, *brengen*, *helpen*, in zegswijze als de volgonde: *eenen val doen*, *de boeken in de kast doen*, *iemand koning maken*, *gewag maken*, *iets laten* (voor *doen*) *verrichten*; *ik laat hem de deur uit*; *gerust stellen*, *de deur open zetten*, *betaald zetten*, *kwaad bloed zetten*, *schuiltje zetten*, *vinkertjes leggen*, *geloof slaan*, *gade slaan*, *zorg dragen*, *den spot drijven*, *waar nemen*, *de wijk nemen*, *den draak steken*, *den gek schereren*, *groot brengen*, *aan het lachen helpen*.

2. De *hulpwerkwoorden*. Deze zijn:

1). *Hulpwerkwoorden van den tijd: hebben, zijn en zullen.* Bij voorbeeld: *Ik heb gelezen. Ik ben gekomen. Ik zal lezen.* Ook de werkwoorden *gaan* en *blijven*, zijn als hulpwerkwoorden van den tijd aan te merken, wanneer zij gebruikt worden in uitdrukkingen als *ik ga lezen, ik blijf lezen.* Alzoo gebezigd, drukken *hebben* en *zijn* den *volmaakten; zullen*, den *toekomenden tijd* uit; *gaan* geeft eene *beginnende; blijven*, eene *voordurende handeling* te kennen.

2). *Hulpwerkwoorden van de wijze (modale hulpwerkwoorden): mogen, zullen,* gebruikt als in de volgende voorbeelden: *Wanneer het gebeuren mocht*, waarvoor men ook in den onvolmaakten verleden tijd van de aanvoegende wijze zou kunnen zeggen: *wanneer het gebeurde. Maar gij wilt niet, dat ik alle zal noemen, en gij wilt ook niet, dat ik sommigen voorbijga* (v. d. Palm): hier drukt de vorm *ik zal noemen* hetzelfde uit, wat straks door den subjunctief (*voorbij ga*) wordt te kennen gegeven. *Zullen* drukt den potentialis uit in: *hij zal toch niet omgekomen zijn! Laten* wordt gebruikt als hulpwerkwoord van den imperatief, als in: *Laat ik hooren.*

3). *Worden*, eindelijk, is een *hulpwerkwoord van het geslacht*, omdat hetzelfde *het lijdende geslacht* der overgankelijke werkwoorden uitdrukt; bij voorbeeld: *ik word bemind*: lijdende vorm van het transitieve *beminnen*.

II. In *subjektieve* en in *objektieve werkwoorden*.

1. *Subjektieve* werkwoorden zijn dezulke, die eene werking uitdrukken, welke tot het onderwerp (*subjekt*) der rede alleen bepaald blijft, als *loopen, slapen, gaan*.

2. *Objektieve* werkwoorden zijn dezulke, die eene werking uitdrukken, welke tevens een voorwerp (*objekt*) buiten het onderwerp der rede betreft.

De objektieve werkwoorden worden weder verdeeld in *intransitieve* (*onovergankelijke*) en in *transitieve* (*overgankelijke*) werkwoorden.

1). *Intransitieve* werkwoorden zijn dezulke, wier voorwerp

slechts den grond of de strekking der werking aanduidt. Zij hebben dus den naam van het voorwerp bij zich in den genitief, als *gedenken* (b. v. *gedenk mijner*), of in den datief, als *toeschijnen*, *betamen*. Daar de subjektieve werkwoorden niet alleen geen objekt in engeren zin, maar in het geheel geen objekt bij zich hebben, zoo heeten zij mede *intransitieve werkwoorden*.

2). *Transitieve* zijn dezulke, die eene werking te kennen geven, welke het voorwerp als het ware omvat houdt, als *bezitten*, *eten*, *dooden*, *geven*. De naam van het voorwerp staat bij hen in den accusatief. Daar nu bepaaldelijk de accusatief *objekt* genoemd wordt, zoo heeten de transitieve werkwoorden ook *objektieve* werkwoorden in engeren zin.

Aanm. 1. De intransitieve (subjektieve) beteekenis is bij de werkwoorden de oorspronkelijke: transitief wordt een werkwoord eerst door de toepassing van het begrip op een objekt. Nog laten zich transitieve werkwoorden subjektief gebruiken, bij voorb., als ik zeg: *de jongen geniet; wij eten doorgaans te vier uren; het geweer draagt ver; hij zwaait met de speer; zij torshen aan dien last; mijn hart sluit toe; de grond is hard; hij geeft niet meê; hij laat niet los*. Andere transitieve werkwoorden komen in eene bepaalde opvatting intransitief voor; bij voorbeeld: *hij slaat uit het venster, de bazuin slaat* (d. i. eigenlijk *wordt geslagen* of *gestoken*, dat is, *aan den gang gebracht*); *hij steekt in schulden; de wond draagt; het schip legt aan; de vrouw verlost van een kind; hij zet stevig door* (d. i. *hij spoedt snel voort*); *hij haalt met het rijtuig uit*. Verscheidene werkwoorden komen beurtelings intransitief, beurtelings transitief voor, als: *vergaderen, breken, veranderen, schieten, koken, kraken, eindigen, heeten, bewegen, vermeerderen, verminderen, smelten, buigen, verarmen, bederven, drijven, rijden*, enz.

Aanm. 2. Volstrekt intransitieve werkwoorden kunnen ten gevolge van zekere syntaktische spraakwending een objekt verkrijgen. Vooreerst: wanneer men zich de door een intransitief werkw. uitgedrukte werking als een zelfstandig begrip denkt; dit door een abstrakt substantief uitdrukt, en dan dit substantief als bepaling aan het intransitieve werkwoord toevoegt, bij voorb.: *zijnen gang gaan, den loop loopen, den dood sterven, den laatsten slaap slapen, den strijd strijden*; of wanneer men het substantief, dat het produkt eener subjektieve werking te kennen geeft, aan het intransit. werkw. toevoegt, in uitdrukkingen, als: *tranen schreien, ijs vriezen, een' daeu en frisschen geur ademen* (Vondel), en in overdrachtigen zin: *weldaden regenen*; of wanneer een subst., dat de strekking eener subjektieve handeling uitdrukt, als objekt bij een intransitief werkwoord gevoegd wordt, als in; *wraak ademen, woede snuiven*. Ten tweede: wanneer een intransitief gebruikt werkw. de beteekenis krijgt van *door uitoefening der handeling te weeg brengen*, als: *hij wandelt zich moede; hij staat zich de beeuën moe; hij werkt zich dood; hij ziet zijne oogen blind; hij valt zich een breuk; hij lacht zich een ongeluk*.

Indien ik toen - De rozen op de wangen zong, De minnevlam in de oogen
(Bilderdijk).

a. Zekere soort van transitieve werkwoorden draagt den naam van *causatieve* of *factitieve* werkwoorden. Het zijn dezulke, die *een doen plaats hebben* of *doen uitvoeren* der handeling te kennen geven, zoo als: *voeren* (*doen varen*), *leiden* (*doen lijden*, d. i. *doen gaan*), *wekken* (*doen waken*), verder: *drenken*, *zetten*, *leggen*, *zoogen* enz.

b. Wordt het subjekt zelf als het objekt der handeling voorgesteld, zoo heet het, dat het transitieve werkwoord *terugwerkend* (*reflexief*) gebruikt wordt, bij voorbeeld: *ik bemin mij zelve*, *gij wascht u*; *hij verbetert zich*. Bij zulke reflexieve werkwoorden staat het objekt, dat op het subjekt terugwijst, in den accusatief, als in: *zich schamen*, *zich verheugen*; of in den datief, als in: *zich inbeelden*, *zich moeite geven*, *zich veroorloven*. De meeste werkwoorden zijn slechts *toevallig reflexief*, dat is, zij hebben veelal een ander voorwerp, en niet het subjekt zelf, tot objekt; maar sommige zijn *eigenlijk* of *noodwendig reflexief*, dat is, zij kunnen geen ander voorwerp, dan het subjekt zelf, tot objekt hebben, omdat zij, in den vorm van een transitief werkwoord, een subjektieve handeling aanduiden; zoodanige zijn: *zich schamen*, *zich bezinnen*, *zich vergissen*, *zich ontfermen*, *zich inbeelden*, *zich aanmatigen*, en in eene bepaalde beteekenis: *zich toeleggen*, *zich onthouden*. - Zekere andere transitieve werkwoorden, welke eene handeling uitdrukken, die mede op een ander voorwerp buiten het subjekt kan overgaan, verkrijgen echter, zoodra zij het subjekt zelf tot objekt hebben, de beteekenis van *eigenlijk reflexieve* werkwoorden, daar zij alsdan eene bloot subjektieve werking te kennen geven, als: *zich ontzien*, *zich ergeren*, *zich veblijden*, *zich bedriegen*, *zich nederzetten*. Hier, namelijk, scheidt men in de voorstelling geenszins het subjekt als handelend van het subjekt als lijdend, gelijk het geval is in *zich wasschen*, *zich beminnen*, *zich dooden*, *zich wonden*. *Zich ontzien* toch is zooveel als *vree-*

zen; *zich ergeren*, zoo veel als *boos zijn*; *zich verblijden*, *blij zijn*; *zich bedriegen*, *het mis hebben*; *zich nederzetten*, *gaan zitten*.

Aanm. 1. In onze taal zijn er slechts weinige werkwoorden, die zich met een onbezield voorwerp als subjekt in reflexieven vorm laten gebruiken. Wij kunnen den Franschman niet nazeggen: *wetenschap verkrijgt zich door oefening*; noch zelfs den Duitscher: *de sleutel heeft zich gevonden*; maar drukken ons uit: *wordt verkregen*, *is gevonden*. Verkeerdelijk zegt dus Bilderdijk: *de grond herbouwde zich*. *Niets verliest zich*. Doch *zich bewegen*, *zich ontwikkelen*, *zich uitbreiden*, *zich beperken*, *zich bepalen*, *zich herhalen*, *zich opdoen*, *zich bevinden*, *zich kenmerken*, *zich uitstorten* en (zoo nls de Decker zegt) *zich in zee gieten* (van rivieren), *zich laten gebruiken*, *zich laten hooren*, *zich laten opmaken* enz. mogen alleszins met een onbezield voorwerp als subjekt gebezigd worden. Aanvankelijk zullen deze werkwoorden in subjektieven zin gebruikt zijn geworden, en later zal het reflexieve voornaamwoord *zich* als exponent dier beteekenis er bij gekomen zijn. Evenzoo komt bij werkwoorden, in subjektieven zin gebezigd, een overtoellig *het* als objekt; b. v. in: *hij maakt het goed*; *ik heb het goed*; *hij wint het van hem*; *de stad houdt het nog*; *hij kan het wel stellen*; *hij legt het verstandig aan*; *hij brengt het ver*; *hij geeft het op*, en dergel. - Eene eigenheid onzer taal is het gebruik van een actief (hetzij transitief, hetzij intransitief) werkwoord mot passieve of, naar de Hoogduitsche wijze, reflexieve kracht, als: *deze stoel zit gemakkelijk*; *het danst hier aangenaam*; *die last draagt licht*. Waarschijnlijk is de uitdrukking ontstaan uit ellipsis van het werkwoord *laten* of *doen*, zoodat zij eerst zou geweest zijn: *deze stoel laat gemakkelijk zitten*, en dergel. - In de volgende voorbeelden staat het terugwerkend voornaamwoord *ton* onrechte, daar de intransitieve werkwoorden, die het vergezelt, reeds zonder hetzelfde datgene te kennen geven, wat de schrijvers bedoelen: *Gelyck de zwaere wateren zich naar beneden snellen* (de Decker). *In 't midden van de Helden stak 't Prinslijk hoofd zich uit* (Bilderdijk). *Wat heldre vocht-kristallen*, *In 't zuivre waterblauw zich hangende aan de rots* (dezelfde). *En geld en tranen put zich uit* (dezelfde). *De ijzel kleeft zich aan hun lompen* (Tollens). *Zondaren, wier schuld zich dagteekent, van het eerste bogenblik hunner zedelijke ontwikkeling* (Borger).

Aanm. 2. Ter aanduiding, dat verschillende subjekten zich onderling tot het voorwerp der handeling maken, met andere woorden, tot vorming van *wederkeerige* (*reciproke*) uitdrukkingen, hebben wij het *wederkeerig* voornaamwoord *elkander* (zie § 74. 3.).

c. Wordt de uitdrukking zoo ingericht, dat het voorwerp, hetwelk de werking *ondergaat* of *lijdt*, als het subjekt der rede optreedt, dan heet de uitdrukking *lijdend* (*passief*). Tot zulk eene uitdrukking behoeven wij het hulpwerkwoord *worden*, en dit *worden*, met een zoogenaamd verleden deelwoord vereenigd, maakt wat men *het lijdend werkwoord*, of liever den *lijdenden vorm* des werkwoords noemt. In tegenoverstelling van dezen vorm wordt dan de gewone vorm, bij wel-

ken het logisch voorwerp der werking tevens het grammatisch voorwerp der rede is, het *bedrijvende* (*actieve*) *werkwoord*, de *actieve vorm* des werkwoords genoemd. Deze verschillende vorm des werkwoords draagt mede den naam van *geslacht*; zoo spreekt men van het *bedrijvend* of *lijdend geslacht* eens werkwoords. Daar de intransitieve werkwoorden geen objekt hebben, zoo kan zulk een werkwoord niet in den passieven vorm voorkomen. Wel kan de door een intransitief werkwoord uitgedrukte werking als een zelfstandig begrip gedacht en dit, door een voornaamwoord aangeduid, als het subjekt, dat de handeling ondergaat, worden voorgesteld, aldus: *het wordt geloopt*, waarvoor wij echter; *er (daar) wordt geloopt*, zeggen; zoo ook: *er wordt gestreden*, *er wordt geslapen*, enz.

Aanm. De benaming *onzijdige* (d. i. *noch bedrijvende, noch lijdende*) werkwoorden voor intransitieve, berust op eene dwaling. Men hield het actief en het passief voor bijzondere klassen of soorten van werkwoorden, en stelde de werkwoorden, die niet passief gebruikt kunnen worden, als eene derde soort daartegenover. Intusschen zijn het actief en passief niets anders dan verschillende vormen van één en hetzelfde transitieve werkwoord.

III. In *persoonlijke* en in *onpersoonlijke* werkwoorden.

Onpersoonlijk zijn zulke werkwoorden, bij welke het subjekt in het praedikaat vervat is, en dit praedikaat het bloote aanzijn van dat subjekt te kennen geeft. Zoo beteekent bij voorb. *het regent: er is regen*, d. i. *regen is*, en het begrip *regen* is het onderwerp.

Zij worden onderscheiden in *subjektieve* en in *objektieve onpersoonlijke werkwoorden*.

1. Tot de subjektieve onpersoonlijke werkwoorden behooren de werkwoorden, die natuurverschijnselen uitdrukken, als: *het regent, hagelt, dondert, vriest, het is warm*, d. i. *warmte is*. Voorts passieve vormen ook van intransitieve werkwoorden, als *er wordt gedanst* (dat is *dansen wordt*, dat is *doet zich voor*), *er wordt geloopt*, hoedanige het bestaan der werking uitdrukken. In de overdrachtige beteekenis, wanneer, bij voorbeeld, *regenen* zoo veel als *gelijk regen doen nederdalen*, of *als regen nedervallen* moet beduiden,

kunnen zulke werkwoorden persoonlijk voorkomen, als: *hij regent weldaden om zich heen; de pijlen hagelden op den vijand neder.*

2. *Objektieve* onpersoonlijke werkwoorden zijn dezulke, bij welke eene bepaling staat, bij voorb.: *het ontbreekt hem aan moed*, d. i. *er is bij hem gebrek aan moed; het scheelt of hapert hem aan het hoofd*, dat is, *er is bij hem een haperen aan het hoofd; het is met hem gedaan*, dat is *gedaan zijn (ten einde gebracht zijn) bestaat ten zijnen aanzien*, met andere woorden: *hij is tot het uiterste gekomen.*

Voorts zijn objektief onpersoonlijke werkwoorden, *mij dorst, hem hongert*, voor welke thans veelal de uitdrukkingen: *ik heb dorst, hij heeft honger*, gebruikt worden. Ook kunnen deze werkwoorden, in eene overdrachtige beteekenis, mede persoonlijk gebezigd worden: *ik dorst naar wraak; hij hongert naar de gerechtigheid.* Soms staat bij zulke objektieve onpersoonl. werkwoorden nog een tweede bepaling, in den vorm van een infinitief of van een afhankelijken zin, bij voorbeeld: *het smart hem; het verwondert, berouwt, verdriet, bedroeft, bevreemdt mij; het belieft, het lust, het betaamt u*, enz., *mij droomde; het heugt mij* of *mij heugt; mij docht.* Bij al zulke werkwoorden staat de infinitief of de afhankelijke zin in de betrekking van den causalen genitief; zoo is *het smart mij, dat hij niet te huis is*, te verklaren als: *mij smart des, dat hij niet te huis is; het lust mij te blijven*, is *mij lust des blijvens, mij is lust om te blijven; mij droomde, dat ik koning was*, is: *mij droomde des, dat ik* enz. De werkwoorden *lusten* (voor *gaarne eten*) en *believen* worden ook persoonlijk gebruikt, als: *ik lust die spijs niet, ik belieft het niet te hebben.*

Tweede hoofdstuk. Over de vorming des werkwoords.

§ 91.

Ten aanzien van hunnen vorm zijn de werkwoorden te onderscheiden: in *stamwoorden*, in *onmiddellijk afgeleide werkwoorden*, in *onechte stamwerkwoorden*, in *door achtervoegsels afgeleide*, in *door voorvoegsels afgeleide* en in *samengestelde werkwoorden*. Het gemis van een afleidingsuitgang of voorvoegsel is een onzeker middel om de stamwoorden onder de werkwoorden te erkennen: want er zijn ook werkwoorden, die zich door geen dezer beide afleidingsmiddelen kenmerken en niettemin afgeleid zijn. Veeleer erkent men de stamwoorden deels aan de verbuiging, deels aan de beteekenis. Is een werkwoord ongelijkvloeiend, of is de beteekenis niet kennelijk van een voorbestaand woord afgeleid, dan moet men het, behoudens enkele uitzonderingen, voor een stamwoord houden. In dit Hoofdstuk handelen wij over de verschillende soorten van afgeleide werkwoorden en over een punt, dat ons na het gesprokene over den aard der samengestelde werkwoorden (§ 33. 2., en § 36. 3. 2.) nog te behandelen overblijft, te weten, over de werkwoorden, die met zekere partikels nu eens eene scheidbare dan weder eene onscheidbare verbinding vormen.

§ 92. Over de onmiddellijk afgeleide werkwoorden.

I. Wat onmiddellijke afleiding is, hebben wij boven (§ 34.) verklaard. De onmiddellijk afgeleide werkwoorden komen voor het grootste gedeelte van naamwoorden af: in dit geval heeten

zij *denominatieve* werkwoorden. Over het algemeen zijn zulke werkwoorden gelijkvloeiend.

Aanm. Er zijn voorbeelden van werkwoorden van uitheemschen oorsprong, die sterk zijn geworden, als: *kwijten, wijzen* (van *avis*), *prijzen, fluiten*.

II. Werkwoorden van dezen aard komen af:

1. Van *zaaknamen*. Alsdan hebben zij het begrip van zulk een substantief in dier voege tot inhoud, dat dit het voorwerp, het werktuig, de wijze of de plaats der werking te kennen geeft. Bij voorbeeld: *reizen* (*eene reis doen*), *krijgen* (*krijg voeren*), *visschen, vinken, grazen, banen, dagen, hagelen, voederen, wapenen, kruimelen, oordeelen, oorlogen, zegepralen; verwen* (*met verw bestrijken*), *kruiden* (*met kruid smakelijk maken*), *ploegen* (*met den ploeg arbeiden*), *vijlen, eggen, spitten, hengelen, beitelen, ketenen, draven* (*op een draf rijden*), *stappen; weiden* (*op de weide zijn*), *huizen* (*in een huis wonen*) enz. Tot deze soort behoort een zeker aantal werkwoorden, die men *privatieve werkwoorden* kan heeten, daar zij een *berooven* te kennen geven van dat voorwerp, hetwelk door het substantief wordt uitgedrukt, waarvan zij afkomen, als: *villen* (*van het vel berooven*), *havenen* (*van de have d. i. van goede houding en versiering berooven*), *pellen, schillen, stoffen, schuimen, spenen, kelen* (*de keel afsnijden*), *koppen, kappen* (*een boom*), *toppen, doppen, schubben, pluizen, ragen* (*van rag zuiveren*), *noppen, nekken, wieden*. Zulke werkw. beteekenen eigenlijk *zich met datgene bezig houden*, wat de stam aanwijst.

2. Van *bijvoegelijke naamwoorden* of *qualitatieve substantieven*. Die van adjektieven afkomen, beteekenen of een *teweegbrengen* van het stambegrip, en zijn *transitief*, bij voorbeeld: *sterken, witten, weeken, warmen, heelen, smalen, klaren, ruimen, veelen* (van *veil*, eigenlijk *vrij*, dus *vrij laten, toelaten, dulden*), *pletten, temmen, reppen, krenken, netten, letten* (zie over deze laatsten § 6. 2.), *effenen, openen, louteren, stevigen, heiligen, matigen, rechtvaardigen, mijnen*, dat afkomt van het bijvoegelijk bezittelijk voornaam-

woord *mijn*; of een *overgaan* of *overgegaan zijn tot de* door den stam uitgedrukte *hoedanigheid*, en zijn *intransitief*, als: *groemen* (*groen worden*), *weeken* (dat ook transitief gebruikt wordt), *grijzen*, *blauwen*, *rijpen*, *vlootten*, *dartelen*, *naauwen* (de Decker). Die van kwalitatieve substantieven afgeleid zijn, beteekenen een *zich gedragen overeenkomstig* de aangeduide hoedanigheid, als: *slaven*, *schipperen*, *schoolmeesteren*, *beunhazen*, *kwakzalveren*. *De knechten meesteren en trotsen hunnen heer* (de Decker). Sommige van zulke subst. afgeleide werkw. beteekenen een *maken tot dat* wat het grondwoord aanduidt, als *kristenen* voor *doopen*, *keizeren* (*keizer maken*, A. van der Goes).

3. Van *bijwoorden* komen: *uiten*, *innen*, *mengen* (van het oude *mank*, *te midden van*), *opperen* (van *opper* en dit van *op*), *bejegenen* (van het oude *bejegen*, d. i. *tegen*), en vroeger *aven* (d. i. *afdoen zijn*), *verren*, enz.

4. Van verbale stammen, veelal van ongelijkvloeiende werkwoorden en alsdan gekenmerkt door de vokaal van derzelve imperfect, komen af *factitieve* werkwoorden, als: *leggen*, *zetten*, *kwellen*, *drenken*, *zoogen* (van *zuigen*), *voeren* (van *varen*), *leiden*, *wekken*, *stellen*, *dekken*, *tellen*, *vellen* (vergel. § 6. 2. en § 90. B. II. 2. 2). a.).

§ 93. Over de onechte stamwerkwoorden.

Hiertoe brengen wij:

1. Werkwoorden, die door verdubbeling der slotkonzonant van den stam, en bijaldien deze konzonant eene weeke konzonant is, door verharding derzelve, van oorspronkelijke werkwoorden gevormd zijn. Zoo komt *zwikken*, *knippen*, *slippen*, *blikken*, van *zwijken*, *knijpen*, *slijpen*, *blijken* (zie § 7. 3.); *krakken*, *smakken* of *smekken*, van *kraken*, *smaken*; *stikken*, *spillen*, van *steken* en *spelen* (zie § 6. 1.

1). *a.* Aanm. 4.); *wikken, trekken, bukken, nikken, hikken, van wegen, dragen, buigen, nijgen, hijgen* (zie § 17. I. 1. Aanm., en 5. Aanm. 2.). Zoodanige werkwoorden zijn, ten aanzien hunner beteekenis, *intensieve* werkwoorden, daar in hen het begrip, door den stam uitgedruikt, zich *versterkt* voor doet.

2. De werkwoorden, die zich door eene *t* achter den stam en door verscherping van de slotkonzonant diens stams vóór deze *t* onderscheiden, en opgeneemd en verklaard zijn in § 17. I. 5. Aanm. 1., en 6 Aanm. 1., te weten, *dichten, trachten*, enz. van *dijgen* en *dragen*; *zwichten* en *smachten* van *zwijken* en *smaken*, enz.

§ 94. *Over de werkwoorden, door achtervoegsels afgeleid.*

Tot vorming van afgeleide werkwoorden dienen de achtervoegsels *el, er* en *ig*, die vóór de werkwoordelijke verbuigings-uitgangen komen.

1. *el* is dezelfde vormsyllabe, die tot vorming van *verkleinende* substantieven dient. Zie § 50. 2. 2). Dus zijn de werkwoorden op *elen*, wanneer *el* niet reeds tot het oorspronkelijk woord behoort (als in *spiegelen, beitelten*), eigenlijk *diminutieve* werkwoorden. Past men het begrip van verkleining op het begrip eens werkwoords toe, zoo verkrijgt men dat van *gedurige herhaling*, en alzoo zijn en heeten zulke werkwoorden *iteratieve* of *frequentatieve* werkwoorden. Zoodanige zijn: *bedelen* (van *bidden*), *preutelen* (van *praten*, § 12. 1. Aanm.), *stamelen, grimmelen* of *wriemelen, grommelen, hakkelen, trappelen* en *trippelen, nestelen, tokkelen, schuifelen, strompelen, struikelen, strubbelen* (d. i. *struikelen*, van *struwel*), *spartelen, kakelen, tuimelen, drentelen* (van *drant* of *trant*), *knutselen, prevelen*. Soms bespeurt men

bij deze werkwoorden konzonantverdubbeling en een enkele maal tevens klankverschuiving (§ 17. I.) aan het slot van den stam, als in *huppelen*, *dribbelen*, *stribbelen*, *kibbelen*, *grabbelen* (zie § 17. I. 1. Aanm.), *waggelen* en *wiggelen* (van *wegen*), *babbelen*, *krabbelen*, *knabbelen*, *pruttelen* (van *praten*, § 13. 2. Aanm. 2.), *schuifelen* (van *schuiven*), *snuffelen* (van *snuiven*). *Kweêlen* (als de vogels doen) staat voor *kwedelen*, verkleinende vorm van het Goth. *qithan* (*spreken*).

2. Het verbale achtervoegsel *er* schijnt door verwisseling van *l* en *r* (§ 19. 1.), uit *el* ontstaan. Alzoo zijn de werkwoorden op *eren* mede *iteratieve* of *frequentatieve* werkwoorden. Ook hier bespeurt men meest konzonantverdubbeling en soms klankverschuiving. Voorbeelden van zulke werkwoorden zijn: *bibberen* en *zwabberen* (zie § 17. I. 1, Aanm.), *klapperen*, *bulderen* (Hoogd. *poltern*), *wapperen* (verwant met *wuiven*), *blakeren*, *blikkeren*, *glibberen* (van *glippen*), *stijgeren*, *jakkeren* (van *jagen*), *flikkeren*, *slobberen*, *stotteren* (van *stooten*), *huiveren*, *daveren* (van *daven*, Hoogd. *toben*), *klaveren* of *klauteren* (van *kleven*, oudt. *klimmen*), *schateren*, *leuteren*, *slenteren*, *folteren* (van *folen*): de *t* is ingelascht (zie § 23. I. 2. 1.)). In *lasteren* en andere, behoort de *er* tot den stam (*laster*).

Aanm. De keus tusschen *elen* of *eren* hing af van de omstandigheid of er zich een *l* of een *r* in den stam bevond: waar zich een *l* in den stam bevindt, heeft *eren*; waar zich aldaar een *r* bevindt, heeft *elen* de voorkeur. Dus zegt men: *klapperen*, *blakeren*, *flikkeren*, niet: *klappelen* enz., en *trappelen*, *stropelen*, *drentelen*, niet: *trapperen* enz.

3. Naar de analogie der werkwoorden, onmiddellijk van adjektieven op *ig* afgeleid (als *heiligen*, *matigen*, *rechtvaardigen*), zijn er anderen op *igen* van stamwoorden gevormd, waarvan geen afgeleid adjektief op *ig* bestaat of bestaan kon, als: *reinigen*, *verkondigen*, *vestigen*, *kruisigen*, *steenigen*, *beëedigen*, *begiftigen*, *behartigen*, *bekostigen*, *beschadigen*, *bezoldigen*. Men zegt *reiziger*, hoezeer er nevens *reizen* geen *reizigen* bestaat. In die werkwoorden is de vormsyllabe *ig* eene voor de beteekenis onverschillige inlassching, weshalve

sommige eenen vorm nevens zich hebben, in welken deze syllabe gemist wordt, als: *verkonden, kruisen, vesten*.

4. De onduitsche uitgang *eeren*, ontstaan uit de Latijnsche *are, ere, ire*, of Fransche *er, oir, ir*, is wel eens aan Duitsche stammen toegevoegd: als: *halveeren, gastereeren, waardeeren, trotseeren, hoereeren, boeleeren, stoffeeren*.

Aanm. Alle vreemde werkwoorden worden in den vorm van den infinitief uit de vreemde taal overgenomen, bij voorb. *amuseeren, obligeeren* (van *amuser, obliger*). Zij blijven naar de stof vreemd, en worden slechts Nederlandsch ingekleed. Van anderen aard zijn die, welke van vreemde substantieven afgeleid zijn, als: *prijzen, wijzen, fluiten* en vroeger *pijnen* en *fijnen*.

§ 95. Over de werkwoorden, door middel van voorvoegsels afgeleid.

De voorvoegsels, die ter vorming van afgeleide werkwoorden strekken, zijn (volgens § 33. 1.) de volgende: *ge, be, er, her, ont, ver* en *wan*.

1. Over het voorvoegsel *ge* is reeds gesproken in § 52. 3.

1), Het brengt in vele werkwoorden geene kenbare wijziging aan het begrip toe (verg. § 52. 3. *Aanm.* en 3.4). *Aanm.* 1. en § 68. 2. 1.). Bij de Ouden waren dan ook eene menigte werkwoorden van dit voorvoegsel voorzien, die thans, zonder wijziging in hunne beteekenis ondergaan te hebben, daarvan zijn verstoken; andere werkwoorden missen bij de Ouden dit voorvoegsel, zonder iets anders te beduiden, dan hetgeen zij thans, daarvan voorzien, beteekenen. Nog gebruikt men zonder merkbaar of belangrijk verschil in de beteekenis: *verzellen* en *vergezellen*, *lijken* en *gelijken*, *naken* en *genaken*, *lusten* en *gelusten*, *winnen* en *gewinnen*, *lukken* en *gelukken*. - Niet zelden echter bespeurt men, waar nevens werkwoorden, van dit voorvoegsel voorzien, de naakte stammen in gebruik zijn, een merkbaar verschil in de beteekenis. Men vergelijkte slecht *gebieden* met *bieden*, *geraken* met *raken*, *gebeuren* met *beuren*, *gedragen* met

dragen. Doch hier schijnt dit verschil niet zoo zeer aan de kracht van het voorvoegsel, als aan eene ook buitendien mogelijke verschillende opvatting en toepassing der grondbeteekenis te wijten.

2). In eenige werkwoorden schijnt dit voorvoegsel iets innigs uit te drukken, dat niet noodwendig in den stam zonder dit voorvoegsel ligt; vergelijk: *gevoelen* met *voelen*, *gedenken* met *denken*, *zich getroosten* met *troosten*, *zich laten gezeggen* met *zeggen*, en *laten geworden* met *worden*. Hier handhaaft *ge* zijne oorspronkelijke beteekenis (*samen*, zie § 52. 3.), die bepaaldelijk aangetroffen wordt in *geleiden*, *gelieven*, *gevallen*, welke beide laatste zoo veel als *overeenkomen met mijnen lust* of *smaak* beteekenen.

2. Het voorvoegsel *be* vindt zijn oorsprong in het voorzetsel *bij* (vergel. § 68. 1.).

1). In sommige werkwoorden heeft het zuiver de kracht van het voorzetsel *bij*; aldus in: *berusten*, *bederven* (eigenlijk *bij iets van het noodige te kort komen*), *behoeven*, *besterven*, *beroepen* (b. v. *een predikant*, d. i. *tot zich roepen*), (*goed of slecht*) *bekomen* (het Fr. *convenir*), *behooren*, *bevallen* en *believen* (in welke *be* hetzelfde beduidt, als *ge* in *gevallen* en *gelieven*), *bevroezen* en *bezinken* (d. i. *bijeenvroezen*, *bijeenzinken*), *bestaan* (eigenl. *samenstaan*), *bezwijken* en *bezwijmen* (*in èèn zinken*).

2). Andere werkwoorden, door middel van *be* afgeleid, beduiden een *verkrijgen* of *bereiken*, als het ware een *bij komen* door middel van hetgeen de stam aanduidt; bij voorbeeld: *beleven*, *beërven*, *beloopen*, *behalen*, *bekomen* (*verkrijgen*), *beroepen* (*met de stem bereiken*), *bereiken*, *besparen*, *bekopen* enz.

3). Verreweg de meeste geven te kennen, dat het handelend subjekt eenig wezen of ding *tot het voorwerp maakt* der handeling, door het oorspronkelijk werkwoord aangeduid, *Bij* beteekent *nabijheid* en nabijheid van twee voorwerpen veronderslelt werking van het eene voorwerp op het andere. Alzoo

laat zich de kracht van het voorvoegsel *be* in zulke werkwoorden mede uit de oorspronkelijke beteekenis afleiden. De werk-woorden nu, in welke *be* deze kracht bezit, zijns deels van *werkw.*, deels van *naamw.* afgeleid:

a. Alzoo ontstaan van intransitieve werkwoorden door dit voorvoegsel transitieve, als: *begaan*, *bedrijven* (eigenl. synoniem met *begaan*), *beweenen*, *bestijgen*, *betrekken*, *bewaken*, *bekijven*, *bepeinzen*, *bestrijden*, *bewonen* enz. - Is het oorspronkelijk werkwoord zelf reeds transitief, zoo duidt het afgeleide werkwoord de toepassing van de werking aan op een ander objekt, dan dat, hetwelk gewoonlijk bij het oorspronkelijk werkwoord begrepen wordt, en geeft het tevens te kennen, dat de werking zich over het geheele voorwerp uitstrekt, zoo *plant* men *boomen*, maar *bepant een stuk gronds* aldus dat het *over zijne geheele uitgestrektheid* met boomen bezet wordt. Van dezen aard zijn: *bebouwen*, *berooven*, *bevragen*, *bezingen*, *bezetten*, *beschermen* (d. i. *bedeelen*), *begieten* enz. - Andere *werkw.*, door middel van dit voorvoegsel van transitieve werkwoorden afgeleid, vooronderstellen wel geen ander objekt, dan dat, hetwelk bij het oorspronkelijk werkwoord gevorderd wordt, maar voegen het denkbeeld, dat de werking zich van alle kanten over het voorwerp uitbreidt, bij de kracht van het oorspronkelijk werkwoord, bij voorb.: *bekleeden*, *begrijpen*, *bedekken*, *besnoeien*, *beslaan*, *bekijken*, *bewasschen*, *besturen*, *bedenken*, *besluiten* (te weten, *binnen iets*) enz. Vandaar heeft *be* bij eenige werkwoorden slechts *versterkende* kracht, *bevinden*, *begeleiden*, *bekeeren*, *betuigen*, *begeven* (*vrij geven*, *los laten*, *verlaten*), *bekennen* (eigenl. *inzien*), *belijden* (van het oude *liën*), *benemen*, *beteekenen*, *beduiden*, *beramen*, *beloven* (van *loven* in de beteekenis van *uitloven*), *beslissen*, *begeeren*, *bedriegen*, *beletten*, *beleiden*, *bescheiden* (eigenl. *bepalen*, Fr. *appointer*, van *scheiden* in den zin van *tusschen twee beslissen*), *besluiten* (*een besluit trekken* of *nemen*).

Aanm. Waar nevens een werkwoord, van dit voorvoegsel voorzien, het stam-

woord, als werkwoord, in onbruik is geraakt, valt het soms moeilijk de juiste kracht van dit voorvoegsel aan te wijzen, bij voorbeeld in: *behagen, bevelen, beseffen, belijven* (steeds samengetrokken tot *blijven*), *beginnen, bedaren, betalen* enz.

b. Die van *naamwoorden* geven weder te kennen, dat iets of iemand *tot het voorwerp* van datgene *gemaakt wordt*, wat de stam aanwijst, en beteekenen dus veelal, bepaaldelijk als zij van adjektieven afkomen, een *voorzien van* of *bedeelen met het stambegrip*. Zoo komen van *zelfstandige naamwoorden*: *beoorlogen, bemannen, bedijken, bewegen* (van *weg*: dit werkwoord behoorde, ten minste in de beteekenis van *op den weg* of *aan den gang brengen*, als denominatief, eigenlijk gelijkvloeiend te zijn), *bekroonen, belagen, beloonen, beminnen, benadeelen, bepalen, besteden* (eene *stede* of *plaats aan iets geven*), *begraven, bevruchten, bedwelmen* (van *dwalm*), *beschamen* (van een oud subst. *schaam*, d. i. *schaamte*), *beschermen* enz. Van *bijvoegelijke naamwoorden*: *benauwen, bedroeven, bereiden* (d. i. *reed, gereed maken*), *begrooten* (eigenl. *groot maken*), *bezwaren, bevrijden* (voor *bevrijen*), *beveiligen* enz. Zeer dikwijls wordt, naar hetgeen wij §. 94. 3. zagen, de syllabe *ig* ingelascht: *begunstigen, beschuldigen, beangstigen, bekrachtigen, bevredigen, bezadigen* (van *zad*, d. i. *voldaan*). *Bekoelen* kan ook intransitief gebruikt worden. Ook *bevroeden* schijnt eigenlijk *vroed worden* te zijn, zoodat *iets bevroeden*, eigenlijk *vroed van* of *aangaande iets worden* zou wezen. Zoo is *bemachtigen, machtig worden; bezichtigen, zichtig worden* (*te zien krijgen*); *bewilligen, willig worden*. - Verscheidene door middel van dit voor-voegsel van naamwoorden afkomende werkwoorden zijn *nood-wendig terugwerkend*, als: *zich behelpen* (van *help*, d. i. *hulp*), *zich beijveren, zich bekommeren, zich beraden, zich beroemen, zich bezinnen, bezondigen, bevljigten, benaarstigen* en *zich bemoeien* (van. *moeie*, d. i. *moeite*).

3. Het voorvoegsel *er*, waarover men zie § 52. 5., komt schaars voor in onze taal. De eenige woorden, die er van voorzien zijn, zijn de volgende: *erkennen, erbarmen, ervaren*,

erlangen, en *erachten* in de bijwoordelijke uitdrukking *mijns erachtens*. In *erkennen*, *erachten* en *erbarmen* (*barmen* is *bearmen*, Gothisch *arman*, *medelijden met iets hebben*) wijst dit voorvoegsel op den *oorsprong* der werking; in *ervaren* en *erlangen* wijst het aan, dat degeen, die de handeling uitoefent, het op iets gemunt heeft (op iets *uit* is), en alzoo iets door die handeling *verkrijgt*: *ervaren* toch is zoo veel als *beloopen*; *erlangen*, zoo veel als *bereiken* (zie bov. 2. 2.).

Aanm. Vele werkwoorden, die thans het voorvoegsel *ver* hebben, bezaten vroeger het voorvoegsel *er*, als *erklaren*, *erdichten* (vergelijk beneden: 6. *Aanm.* 2.).

4. Het voorvoegsel *her* schijnt ontstaan uit *er* (zie § 21. 2. 1). *b.*). Voorheen zeide men *erinneren* en *erkauwen* voor *herinneren* en *herkauwen*. Dit *er*, evenwel, waartoe wij *her* terugbrengen, is geenszins hetzelfde *er*, dat in *erkennen* enz. (zie boven: 3.) voorkomt, maar door synkope (§ 24. I. 1. 1.) ontstaan uit *eder* (vroeger toch zeide men zoowel *edercauwen* als *ercauwen*), hetwelk een comparatiefvorm is van eene partikel *ed* (Goth. *id*), die *weder*, *op nieuw*, beteekent en in *etgroen* en *etmaal* bewaard is. Dit is dan ook de beteekenis van *her* in al de werkwoorden, waarin het voorkomt, als: *herdenken*, *herkennen*, *hernieuwen*, *herstellen* enz.

5. Het voorvoegsel *ont* is het Goth. *and*, dat *tegen* en *terug* beduidt.

1). Deze oorspronkelijke kracht heeft het in nog slechts weinige woorden behouden als in: *ontmoeten*, *ontvangen*, *onthalen*, *ontzien* (eigenl. *tegenzien*, en als *naar de oogen zien*), *onthouden* (*in het geheugen terughouden*) en *zich onthouden* (*zich terughouden*).

2). Doorgaans wordt de beteekenis van *terug* in de werk-woorden, die van het voorvoegsel *ont* voorzien zijn, zoo aangewend, dat zij *de opheffing van eene bestaande belemmering* (*een terugbrengen of herstellen van de vrije werking*) beteekenen. De stam, waarvan het werkwoord, dat van *ont* voorzien is, afkomt, duidt of *het middel aan*, waardoor de bestaande belemmering wordt opgeheven, of de *zaak*, die de

belemmering uitmaakte, of, eindelijk, de *werking*, die van de belemmering ontheven wordt.

a. De stam duidt het *middel* aan, waardoor de belemmering wordt opgeheven, in de volgende intransitieve werkwoorden: *ontloopen* (*zich door loopen redden*), *ontslippen*, *ontgaan*, *ontkomen*, *ontspringen*, *ontsnappen*, in het oude *ontstaan*, dat is *ontkomen* en bij gevolg *gemist worden* en vanwaar *ontstentenis*, enz.; alsmede in de volgende transitieve werkwoorden: *onttarnen* (*door tarnen losmaken*), *onttrekken*, *ontrukken*, *ontheffen*, *ontdoen*, *ontslaan* (in deze laatste drie werkwoorden heeft het stamwerkwoord eene zeer onbepaalde beteekenis, zie Syntaxis, § 125. A. I. 1. 1.). Men moet in aanmerking nemen dat, wanneer bij zulk een werkwoord voorondersteld wordt, dat de macht, die over eenig voorwerp beschikte, wettig is, de beteekenis ongunstig is, en op die van *een verduisteren* van eenig voorwerp *door middel* van datgene wat de stam aanwijst, neêrkomt: *ontvoeren*, *ontrooven*, *onthouden* (*iets aan iemand*), *ontnemen*, *ontzetten* (*iets aan iemand*), *ontzeggen*, *onttraden*, *ontveinzen*, *ontkennen*, *ontberen* (van *beren*, *dragen*, eigenlijk *doen achterblijven*, *nalaten*, vervolgens in *gebreke blijven*, *missen*). *Ontweldigen* komt met dezelfde beteekenis van het substantief *geweld*.

b. De stam duidt de *zaak* aan, die de belemmering, welke opgeheven wordt, uitmaakte, in de volgende werkwoorden, die deels van *werkwoorden* afkomen, deels van *naamw.* Van *werkwoorden*: *ontdekken* (dat is *het bedeksel wegdoen*), *ontladen*, *ontbinden*, *ontvouwen*, *ontwikkelen*, *ontsluiten*. Heeft de stam eene gunstige beteekenis, alsdan geeft het werk-woord de opheffing van een heilzamen toestand te kennen, als: *ontstellen*, *ontwijden*. Van *naamwoorden*, en wel vooreerst *zelfstandige*: *ontzegelen*, *ontcijferen*, *ontbolsteren*, *ontzondigen*, *ontschuldigen* en *onteedigen* (in deze drie woorden is de syllabe *ig* ingelascht), *ontschepen* (hier is het *schip* het voorwerp, dat besloten hield, en waaraan de zaak, hier de vracht, ontheven wordt) en evenzoo *ontboezemen*.

Duidt wederom de stam iets gunstigs aan, zoo beteekent het werkwoord zooveel als *berooven* van dat, wat de stam aan-wijst, dus in: *ontbladeren, ontzielen, ontlijven, ontadelen, onteeren, ontronen, onthoofden, ontzenuwen, onwortelen, ontrusten*. Die van *adjektieven* afkomen, geven in het algemeen de opheffing van een, hetzij gunstige, hetzij ongunstige hoedanigheid te kennen, als: *ontheiligen, onteigenen, ontreinigen, ontleedigen* (in de beteekenis van *bezig doen zijn*), *ontgroenen, ontnuchteren*.

Aanm. Voor *ontboezemen* bevelen sommige *uitboezemen* aan, als kon *ontboezemen* slechts van *den boezem berooven* beteekenen. Door de analogie van *ontschepen* en dergel. is *ontboezemen* volkomen gewettigd.

c. De stam duidt de *werking* aan, die van belemmering ontheven wordt. Is het werkwoord transitief, dan beteekent het, bij gevolg, *in een toestand brengen*; is het intransitief, dan beduidt het *in een toestand geraken*. Transitief zijn: *ontroeren, onthutsen, ontsteken* (dat is *aan den gang maken: steken* beduidt hier in het algemeen *maken*, zie Synt. § 125. A. I. 1. 1), die van werkwoorden, en *ontvreemden* (*vreemd maken*), *ontruimen, ontblooten*, die van bijvoegel. naamwoorden afkomen. Intransitief: *ontdooien, ontbijten, ontvlammen, ontbranden, ontslapen, ontwaken, ontstaan, ontspringen* (van eene bron), *ontspruiten, ontvonken*. Het ligt in den aard der zaak, dat het voorvoegsel hier soms weinig of niets tot de beteekenis afdoet: dus in *ontbreken* (vroeger *gebreken: breken* is hier *afbreken, haperen*, en alzoo *gemist worden*), *ontwaren* (*gewaar worden*), en *ontlaten* (*aflaten, los laten*), *ontfermen* (voor *ontbarmen*, zie boven: 3.).

Aanm. In een enkel woord schijnt *ont* uit *aan* met *t* versterkt, ontstaan te zijn, te weten, in *ontbieden* (eigenl. *een gebod doen toekomen, aanzeggen*), dat in het Goth. anabiudan luidt. Zoo veel is zeker, dat in het oude *onttwee* en *ontstukken*, voor *aan twee* en *aan stukken*, *ont* ontegenzeggelijk één is met *aan*.

6. Het voorvoegsel *ver* is in het Goth. *faír, faúr, fra*, en de oorspronkelijke beteekenis gelijk aan die van het bijwoord *weg*. Deze grondbeteekenis wordt in de werkwoorden, die van

dit voorvoegsel voorzien zijn, verschillend toegepast. De beteekenis weg bespeuren wij duidelijk:

1). In die werkwoorden, in welke het voorvoegsel *ver* de kracht heeft om *eene beweging in eene richting van het punt*, dat als uitgangspunt wordt aangenomen, *verwijderd*, aan te duiden. Dus in: *verbannen, verdrijven, verstooten, verspreiden, verlaten, verweren, verdeelen, vergunnen, vergelden, vermaken (bij testament), verstrekken, verruilen, verwisselen, verpanden (van pand), verwijderen (van den comparativus van wijd), verleeren (afleeren), vergaan, vergeten (eigenlijk verloren gaan), verscheiden (d. i., sterven), verloopen*.

2). In zulke werkwoorden, die te kennen geven, dat het voorwerp der werking geheel *verloren* gaat, of ten minste in een ongunstigen toestand geraakt, als: *verbranden, verbrijzelen, verbruiken, verwijzen (veroordeelen), verdelgen, verdrinken, verhangen, verdragen (zóó dragen, dat het leed als niet meer bestaat), verduwen, verdoen, vergeven, vergieten, verleiden, verliezen, vermoorden, verhelen, verzwijgen, verzeggen, verzuimen*, en in de volgende, die deels van *zelfstandige*, deels van *bijvoegelijke* naamwoorden afkomen: *verhongerden, vertwijfelen, verjaren, verkrachten, verongelukken, veronachtzamen, verwaarloozen*. Duidt de stam niet, als in de vermelde werkwoorden, het middel aan, waardoor iets verloren gaat of in een ongunstigen staat geraakt; maar geeft hij de handeling, die zelve verloren gaat of kwalijk uitgevoerd wordt, te kennen, dan beteekent *ver* zoo veel als *verkeerd, valsch*, als in: *verrekenen, vermeten, vergrijpen, vergissen, verzinnen, verdichten, verwennen, verdenken (ongunstig omtrent iemand denken), verachten*. Dus heeft *ver* bijna ontkennende kracht, gelijk bepaaldelijk in *verbeuren*, dat is *niet beuren, niet wegdragen*.

3). In die werkwoorden, in welke *ver* eene *verwisseling van de eene plaats met de andere* beduidt, gelijk in: *verhuizen, verbedden, verplaatsen, verdagen*, die van substantieven, en *verhangen, verroeren, vertrekken, verplanten, ver-*

dragen (van de eene plaats naar de andere), verkruipen, verkeeren enz., die van werkwoorden afkomen. Dit schijnt ook de kracht van *ver* in *verstaan*, eigenlijk, *van de eene plaats op de andere gaan staan*, en alzoo met de voeten eene zekere ruimte *begrijpen*, eindelijk *begrijpen* in overdrachtigen zin.

4). Nauw samenhangend met de laatstgemelde beteekenis is die van zulke werkwoorden, welke *eene verwisseling in het algemeen, eene herhaling derzelfde handeling op eene andere wijze* te kennen geven, als in: *verkleeden, veraarden, vervellen, verhareen, vertalen*, die van substantieven, en *vermaken, verkomen, verdoopen, vernoemen, verschikken, verzetten, verhalen*, eigenlijk *ophalen (op nieuw voor den dag brengen), vervangen* enz., die van werkwoorden afstammen.

5). Eene *verwisseling* van den eenen staat met den anderen geven zulke werkwoorden te kennen, die zoo zij van concrete zelfstandige naamwoorden afkomen, *een overgaan in de aangeduide stof of zaak*; zoo zij van adjektieven en kwalitatieve of abstrakte substantieven en van werkwoorden afkomen, een *ontstaan* of *teweegbrengen van de uitgedrukte hoedanigheid, toestand of zaak* te kennen geven. Van *concrete substantieven* komen: *versteenen, vereelten, veretteren, verstokken* enz., van *adjektieven*: *veraangenamen, veredelen, verbitteren, verbleeken, vervelen* (eigenlijk *veel worden*, bij Kiliaen *crebrescere*), *verwittigen* (van het oude adjektief *wittig*, dat is, *kundig*), *veranderen, verblijden, verbreiden* en *verbreiden, verkoelen, vernederen, verdiepen, vereenigen, vergelijken, verklaren, verlossen, vervullen, verledigen, verluiden (luide maken), vertragen, verwelkomen, verheugen* (van *in hooge*, dat is *verblijd*); van *kwalitatieve substantieven*: *verbasteren, verboederen, vergasten, vergezellen, vergoden, verketteren, vermannen, vermeesteren, vertolken*; van *abstrakte substantieven* komen: *verlustigen* (van *lust*), *verkondigen* (van *konde*), *vermaagschappen, verongelijken, veroorzaken, vervaren* (van *vaar, vrees*), *vereeren*,

vertroosten, vertoornen, verzoenen, verminken (van *minke*, dat is *leemte*, en dit van *mank*); van *werkwoorden*: *verschrikken, verbazen* (van *bazen, raaskallen, vanwaar bazelen*), *verlieven*, dat even als *vergapen*, eigenlijk terugwerkend is.

6). De oorspronkelijke beteekenis van *ver* is evenmin te miskennen in zulke *werkwoorden*, die te kennen geven, dat een voorwerp *afgesloten* en daartegen een beletsel opgeworpen wordt door middel van dat, wat de stam aanwijst, als in: *verbinden* (eene wonde, door middel van een *band*), *verhakken, versperren, verhinderen, verschansen, vernagelen, verstoppen, verzanden*, en de overdrachtige *verbieden, verbidden*.

7). Noch ook in die, waarin *ver* zoo veel als *samen* beteekent: deze toch geven zulk een *verbinden* van twee voorwerpen te kennen, dat het eene in het andere als het ware verloren gaat: *verbinden, verhechten, zich verdragen, verknopen* (vanwaar *verknocht*), *vermengen, vervatten, verstrikken*, en *vernemen*, eigenlijk *vervatten* of *bevatten*.

8. Eindelijk is de beteekenis dezer laatstgemelde *werkwoorden* ten nauwste verwant met die van zulke, welke een *verbergen* of *overdekken* van een voorwerp door een ander, zoodat het daaronder geheel voor het oog verdwijnt, beteekenen, als in: *verglazen, vergommen, verbloemen, vergulden, verzilveren*.

Aanm. 1. In verscheidene *werkwoorden* doet het voorvoegsel *ver* niets tot de beteekenis, omdat het *werkwoord*, daarvan ontdaan, reeds de beteekenis heeft, die *ver* er aan kan geven. Dus in: *verontreinigen, verontschuldigen, (graan) verbouwen, verhoppen, vermeenen, vermissen, verblijven, verwijzen (naar iets), vertrouwen*.

Aanm. 2. In andere heeft *ver* de waarde van *er* en schijnt alzoo daarvoor in plaats gesteld te zijn (zie boven: 3. *Aanm.*), te weten, in *verkiezen (uitkiezen), verrijzen, verheffen, verwekken, verschijnen, vertoon, verhooren, verkennen, verlangen, vereischen, vervolgen, verkrijgen, verzoeken* (mits het niet in de beteekenis van *beproeven* voorkome, dan toch behoort het onder 2.), *veroveren, verdienen*.

Aanm. 3. Soms is *ver* uit *over* ontstaan, als in *vernachten, verwinteren, verbluffen, verrasschen, verschalken, verheeren*. Dus staat *vermits* voor *overmits*.

Aanm. 4. Ook uit *voor* is door klankverzwakking *ver* ontstaan, in *verzien, verschieten (geld)*, gelijk men *verbij* voor *voorbij* zegt.

Aanm. 5. De verscheidenheid der toepaësing van de beteekenis des voorvoegsels *ver* brengt te weeg, dat eenige werkwoorden, daarvan voorzien, in meer dan ééne opvatting gebruikt worden. Aldus is *verdoen*, *anders doen* en *te gronde doen gaan*; *verdartelen*, *dartel maken* en *door dartelheid verspillen*; *verbouwen*, *anders bouwen* en *door bouwen versperren*; *verhangen*, *op eene andere plaats* en *ten doode toe hangen*; *verdragen*, *van de eene plaats naar de andere dragen*, *verduren* en *samendragen*. *Verdragen*, *een verdrag maken*, is een denominatief werkwoord, en *ver* behoort tot het grondwoord *verdrag*.

Aanm. 6. In het Hoogd. is een voorvoegsel in gebruik, waarvoor wij meestal *ver* in de plaats hebben gesteld, te weten, het voorvoegsel *zer*. Zoo zeggen wij voor *zerbrechen*, *zertheilen*, *zerstreuen* enz. *verbreken*, *verdeelen*, *verstroien*. In vroeger tijd was dit voorvoegsel onzer taal niet vreemd en kwam het voor onder de gedaante *te*; zoo zeiden de Ouden *te storen* (*zerstören*), *te gaen* (*zergehn*), *te blouwen* (*verslaan*). Nog hoort men in Gelderland: *te broken* (*zerbrochen*) en *te borsten*, en onze bijwoordelijke uitdrukkingen *te barsten*, *te pletteren*, *te morzelen*, hebben voorzeker hun bestaan aan werkwoorden, van het voorvoegsel *te* voorzien, te danken. De beteekenis van dit *te* is *uiteen*, *in stukken*, en het is één met het voorzetsel *te* of bijwoord *toe*: alzoo beteekent het *nog daartoe*: heb ik iets gebroken, en breek ik het *nog daartoe*, dan breek ik het in verscheidene stukken.

7. *Wan* (zie §. 52. 6.) heeft eene *ontkennende* kracht in de weinige werkwoorden van dit voorvoegsel voorzien, welke alsnog in gebruik zijn: *wanhopen* en *wantrouwen*.

Aanm. Vroeger bestonden ook de werkwoorden: *wanhagen*, *wanheugen*, *wanklagen*, *wanweten* (zie Kiliaen). Waren deze woorden niet kennelijk van oorsprong werkwoorden, met het voorvoegsels *wan* verbonden, men zou geneigd zijn *wantrouwen* en *wanhopen* als afgeleid van de zelfstandige naamwoorden *wantrouw* (of *wantrouwen*) en *wanhoop* te beschouwen (vergel. § 42. 2.), te meer daar ook de verleden deelwoorden dezer werkwoorden (*gewantrouwd*, *gewanhoopt*), even als der van zelfstandige naamwoorden afgeleide werkwoorden *oordeelen*, *oorloggen* (*geoordeeld*, *geoorloogd*), het voorvoegsel *ge* vóór het voorvoegsel *wan* bekomen (zie § 97. IV. 1. 2). *a.*) *Wanschapen* (niet *gewanschept*) is nog een onverbasierde vorm van *wanscheppen*.

§ 96. Over de werkwoorden met partikels nu eens scheidbaar, dan onscheidbaar, verbonden.

1. De oneigenlijke samenstelling eens werkwoords met eene partikel wordt in de woordschikking, door den hoofdzin gevorderd, weder opgeheven (zie. §. 36. 3. 2.). Bovendien wordt het eerste lid van een aldus samengesteld werkwoord in het lij-

dend deelwoord door het voorvoegsel *ge*, in den infinitief door het voorzetsel *te* (waar dit vereischt wordt) van het werkwoord gescheiden; bij voorbeeld: *ik zie hem aan, ik heb hem aangezien, ik verlang hem niet aan te spreken*. Deswegens noemt men zulk eene samenstelling *scheidbaar*. *Onscheidbaar*, daarentegen, is de verbinding van een werkwoord met een bijwoord, zoodra dit min of meer den aard van een voorvoegsel heeft aangenomen (zie § 33. 2.); bij voorbeeld: *ik overnacht, ik heb overnacht, ik denk aldaar te overnachten*.

2. De partikels, met welke een werkwoord nu eens scheidbaar, dan weder onscheidbaar wordt verbonden, zijn: *mis, door, om, onder* en *over*.

Aanm. 1. Het woordje *vol* is steeds onscheidbaar met zijn werkwoord verbonden, bij voorbeeld: *volmáken, voltrékken, voleíndigen*. Wel zegt men in een anderen zin *vol maken*, doch dan bestaat er in het geheel geene, zelfs geene scheidbare verbinding, evenmin als in *leêg drinken*. Alleen *volhouden* vormt eene oneigenlijke samenstelling: zoo het schijnt, ten onrechte: de analogie zou hier eene onscheidbare verbinding vereischen.

Aanm. 2. Met de partikels *aan, achter* en *voor* zijn slechts enkele werkwoorden onscheidbaar verbonden, te weten, met *aan*: *aanschouwen* en *aanbidden*, en zelfs is de scheidbare verbinding hier niet geheel ongebruikelijk. Bilderdijk ten minste zegt: *Hoe zelden schouwt gij 't aan, en: zich aan laat bidden*. Algemeen in gebruik is *aangebeden*, dat bij *áánbidden* behoort. In het Evangel. Gez. 46 begint het eene koeplet met *aanbid!* het andere met *bidt aan!* en Matth. 28, 9 leest men *zij aenbaden*, en straks, v. 17: *zij baden aen*. Vroeger zeide men ook, met onscheidbare partikel *aanzócken, aanróepen* (II. Cor. 1, 23), *aanmérken* en *aanzien* (Matth. 6, 26. en 28). Met *achter* zijn onscheidbaar verbonden: *achterhalen* (d. i. *door sneller loopen bereiken*), en *achtervolgen* (*doen opvolgen*). Met *voor*: *voorzien* (*verzorgen* of *vooruitzien*), *voorkómen* (*verhoeden*, welk begrip ook door het scheidbare *vóorkomen* kan worden uitgedrukt), en *voorzeggen* en *voorspellen* (*het toekomstige melden*, en dus onderscheiden van *vóórzeggen* en *vóórspellen*, die *zeggen* en *spellen ten einde een ander het nadoe* beteekenen.) - *Weder* is altijd onscheidbaar, wanneer het de beteekenis heeft van *tegen*, als in *wederléggen, wederspréken, wederstaán, wederváren*. Beteekent *weder op nieuw* of *terug*, dan is het steeds scheidbaar, uitgenomen in *wederróepen*, waar dit bijwoord gelijk-gesteld is met het voorvoegsel *her*. In *weergálmen, weerklíngen* en *weerkáátsen* kan men aan *weder* zoowel de waarde van *tegen*, als van *terug* hechten.

1). Is *mis* (in het Gothisch een substantief, dat *kwaad* beteekent)

a. *scheidbaar* met zijn werkw. verbonden, dan beteekent het zoo veel als *niet raak, het voorwerp of doel niet tref-*

fend, of verkeerd in physieken zin, bij voorb.: *mísgooien*, *mísloopen*, *míssteken*, *mísverstaan*.

b. Het onscheidbare *mis* heeft de kracht om aan te duiden, dat iets *kwelijk* geschiedt of *ongunstig* uitvalt. Dus in: *misbrúiken*, *misdéelen*, *misdóen*, *misdrágen*, *misgáan*, *mishándelen*, *misléiden*, *mismáken*, *misgélden*, *misrékenen*, *misvórmen*.

Aanm. Ten bwwijze, dat de kracht van *mis*, wanneer het onscheidbaar met het werkwoord vereenigd is, minder physiek-eigenlijk, meer moreel-overdrachtig, of ook meer inwendig en subjektief is, kan de vergelijking strekken tusschen *mísraden* (*de oplossing van een raadsel niet treffen*) en *misráden* (*verkeerden raad geven*), *mésrekenen* en *zich misrékenen*, *mísspreken* en *zich misspréken*.

2). Wanneer *door*

a. *Scheidbaar* met zijn werkwoord is verbonden, beteekent het *bij voortduring*, als in *dóórweven*, *dóórwerken*; of *in stukken*, als in: *hij snijdt het brood door*, *hij breekt den tak door*; of *doorheen*, als in: *dóórlaten*, *dóórbrengen*, *dóórdringen*, *dóórdrijven*, *dóórhalen*.

b. Wanneer *door* met zijn werkwoord *onscheidbaar* is verbonden, beteekent deze partikel mede *doorheen*, doch dan is het begrip der werking geheel van dat der partikel *door* als het ware *doordrongen*, zoodat het substantief, dat het voorwerp, door hetwelk de werking heengaat, te kennen geeft, niet afhangt van de partikel *door*, als voorzetsel gebruikt, maar door het samengestelde werkwoord beheerscht wordt. Dus in *doorwáden*, *doorknágen*, *doorbláderen*, *doorwáken*, *doorlézen*, *doorsnijden*, *doorstéken* enz. Zulke met *door* onscheidbaar vereenigde werkwoorden beteekenen dikwijls een *doorheengaan*, niet slechts in ééne richting, maar *in alle richtingen*, als: *doorwééken*, *doorwéven*, *doorzóeken*, *doordrúngen*, *doorwónden*. - *Doornágelen* is, gelijk alle van substantieven afgeleide werkwoorden (b. v. *overnachten*, *omarmen*), met *door* onscheidbaar verbonden. Immers is het niet samengesteld met een werkwoord *nagelen*, maar afgeleid van *nagel*, en bij dien overgang van naamwoord tot de natuur van een werkwoord,

erlangt het woord de kracht om eene partikel onscheidbaar met zich te verbinden (zie § 39. II. 2.).

3). a. Bij de scheidbare verbinding van een werkwoord met de partikel *om*, beteekent zij, ten eerste, *omver*, bij. voorbeeld in *ómsmijten*, *ómhalen*, *ómkeeren*, *ómliggen*, *ómrijden*, *ómtrekken*; ten tweede, *om een keerpunt heen*, als in *ómbuigen*, *ómvoeren*, *ómkijken*, *ómpraten*, *ómkoopen*, (*een hoek*) *ómrijden*, (*den grond*) *ómzetten*, *ómhangen*, *ómwoelen*; ten derde, beteekent het alsdan zoo veel als *rond*, als in: *ómdeelen*, *ómdwalen*, *ómleiden*, *ómroepen*.

b. Is *om* onafscheidbaar, zoo geeft het werkwoord eene werking te kennen, die *van alle kanten* plaats heeft en een gegeven punt geheel insluit; dus in *omschíjnen*, *omgéven*, *omslúíten*, *omvátten*, *omgórden*, *omspánnen*, *omhángen*, *omwóélen*, *omhélzen*, *omschríjven* (eigenlijk *door het trekken van lijnen van alle kanten bepalen*) enz. Komt het werkwoord van een substantief af, dan beteekent het een insluiten met het door dat substantief aangewezen voorwerp, als: *omármén*, *omschánsen*, *omsíngelen*, *omzwáchtelen*, *omríngen*, *omheínen*, *omwólken*, *omzóómen*, *omgrénzen*, *omslúíjeren*, *omkránsen* enz.

Aanm. In *ómbrengen*, *ómkomen*, voor *om het leven brengen*, *om het leven komen*, schijnt *om* het oude bijwoord *an*, *ane*, Hoogd. *ohne*, dat is, *zonder*. Oudtijds zeide men ook *om iets zijn* voor *missen* en *om iets worden* voor *kwijt raken*, welke uitdrukkingen met *ane zijn* en *ane werden* verwisseld worden. *Ombrengen* zou alzoo *om iets maken*, dat is, *teweegbrengen*, *dat iemand iets kwijt raakt*, beteekenen.

4). De partikel *onder* heeft

a. bij de scheidbare verbinding de beteekenis van *beneden* of *naar beneden*, als in: *óndergaan*, (*te*) *ónderbrengen*, *ónderdoen*.

b. Komt zij *onscheidbaar* met het werkwoord verbonden voor, dan heeft zij dezelfde kracht; doch het begrip der partikel smelt, als het ware, samen met dat des werkwoords, in dier voege, dat het voorwerp, *waaronder* de werking plaats heeft, onmiddellijk afhangt van het geheele werkwoord, en niet

uitsluitend van het woordje *onder*; bij voorbeeld in *onderbinden*, *ondertéékenen*, *ondergraven*. Zoo is dan ook de beteekenis veelal overdrachtig: *onderkrúipen*, *ondernémen*, *ondergáán*, *onderstáán*. Is het werkwoord van een substantief afgeleid, dan beteekent dit substantief het voorwerp, hetwelk *onder* iets wordt aangebracht, als: *ondermíjnen*, *onderstrépen*, *ónderschrágen*. - Voorts beteekent *onder*, onscheidbaar met een werkwoord verbonden, *tusschen twee* of meer *verschillende*, bij voorbeeld: *onderschéiden*, *onderzóéken*, *ondervínden* (dat is, *leeren onderscheiden*), *onderkénnen*, of wel *onder elkander*, *onderling*, *de een den ander*, als: *onderhándelen*, *ondervrágen*, *onderwíjzen*, *onderríchten*, *onderhóuden*.

5). *Over* komt,

a. afscheidbaar samengesteld, in drie beteekenissen voor, te weten, in die van *overig*, als in *óverblijven*, *óvergaren*, *óverwinnen*, *óverhebben*, *óverhouden*, *óverleggen*, *óverschieten*; van *op nieuw*, als in *óverwerken*, *óverleeren*, *óverzien*, *óvermelen*, *óverschríjven*, *óverwegen*, *óverzeggen*, en van *overheen*, bij voorbeeld in *óverbrengen*, *óverzetten*, *óvergaan* (hetwelk ook *voorbijgaan* beteekent, als men bij voorbeeld van *píjn* spreekt), *óverhalen*, *óverloopen*, *óvermaken*, *óververtellen*. De volgende werkwoorden hebben de beide laatste beteekenissen vereenigd: *óverdoen*, *óvergieten* enz.

b. Is over onscheidbaar, zoo beteekent het uitsluitend *overheen*, doch in dier voege, dat het substantief, hetwelk het voorwerp, *waarover* de werking plaats heeft, te kennen geeft, van het samengestelde werkwoordt afhangt, en niet van *over* op zich zelve. Bij voorb.: *overblázen*, *overdékken*, *overtrékken*, *overrijden*, *overléven*, *overschréeuwen*, *overblúffen*, *overwinnen*, *overschríjden*, *overzien*. Soms, en wel bepaaldelijk bij terugwerkende werkwoorden, gaat deze beteekenis in die van *overmatig* over: *zich overwérken*, *overháasten*, *overíjlen*, *overéten*. Bij de onscheidbaarheid der partikel is de beteekenis des werkwoords vaak overdrachtig, als in *overléggen*,

overlréffen, overtréden, overwégen, (zijne bekenden) overlóópen, en komt het werkwoord niet zelden van een substantief of adjektief: *overméésteren, overwínteren, overnáchten, overréden, overscháduwen, overzílveren, overhándigen, overhééren, overdwárschen*. - Geen werkwoord met *over* onafscheidbaar verbonden, kan intransitief zijn, ten ware het van een substantief afkome: de eenige uitzondering op dezen regel maken *overlijden* (eigenlijk *overgaan*) en *overkomen*: deze nu zijn wegens de overdrachtige beteekenis onafscheidbaar *geworden*: *overkomen* kan nog afscheidbaar gebruikt worden, daar men zoo wel *het komt mij over*, als *het overkomt mij* (*mij* is hier datief) zegt.

Aanm. Staat er bij ééne der partikels *door, om, onder* en *over* een substantief of voornaamwoord, dat van haar afhangt, dan zijn die partikels voorzetsels geworden, en vormen zij geenerlei samenstelling met het werkwoord, bij voorbeeld: *hij dringt door den muur; hij kijkt om den hoek; hij blijft onder de zijnen; hij springt over den muur.*

Derde hoofdstuk. Over de verbuiging (conjugatie) des werkwoords.

§ 97. Over de vormen, waardoor de begrippen, die aan de verbuiging der werkwoorden ten grondslag liggen, uitgedrukt worden.

Door verbuiging drukt het werkwoord de drie volgende grammatische betrekkingen uit: den *persoon* in het *enkel-* en in het *meervoud*, *den tijd* en *de wijze* (zie § 47. 4. 5). 6). 7.); voorts bezit het de twee verbuigingsvormen: *deelwoord* en *infinitief* (zie § 47. 4. 7)., en §. 90. A. Aanm.).

I. De verbuigingsuitgangen tot uitdrukking van den grammatischen *persoon* zijn:

Enkelvoud,		Meervoud,
Aantoon. wijze:	Aanvoeg. wijze:	Beide wijzen:
1e pers. (-e), -	-e,	-en,
2e pers. -	-	-t (-et),
3e pers. -t, -	-e,	-en.

1. De uitgang van den eersten persoon enkelvoud van den tegenwoordigen tijd aantoonende wijze wordt in de spreektaal altijd verwaarloosd: slechts in den redenaarsstijl kan men hem aanwenden: *ik hebbe, ik herzegge, ik neme* enz. (§ 26. 1. 1.). Dezelfde persoon van den onvolmaakten verledenen tijd der aantoonende wijze, bij de ongelijkvloeiende of sterke werk-woorden, eindigt op de stamkonzonant, als: *ik las, ik bond*; bij de gelijkvloeiende of zwakke, op de *e* des uitgangs *de* of *te*, als: *ik hoorde, ik straffe*.

2. De tweede persoon enkelvoud is, behalve in den imperatief, spoorloos verloren, tegelijk met het persoonlijk voornaamwoord van den tweeden persoon enkelvoud, zie § 74. 1. 3).

3. De derde persoon enkelvoud eindigt slechts in den tegenwoordigen tijd van de aantoonende wijze op *t*: *hij geeft, hij hoort*. Deze *t* wordt ook dan achter den stam gevoegd, als hij op eene *d* eindigt: *hij bindt, hij aardt*; doch als de stam op *t* eindigt, smelt de *t* van den stam met deze *t* samen: *hij acht, hij vecht, hij vergeet*, voor *hij achtet, vechtet, vergetet*. Aldus zegt men ook in den tweeden persoon: *gij bindt, gij bondt, gij aardt*, maar: *gij acht* (voor *achtet*), *gij vergeet* (voor *vergetet*), *gij vergaat* (voor *vergatet*) zie § 24. II. 3. Aanm. 1. In den tegenwoordigen tijd van de aanvoegende wijze en in den onvolmaakten verledenen tijd is de derde persoon enkelvoud gelijk aan den eersten persoon enkelvoud: *hij leze, hij las, hij bond, hij hoorde, hij straffe, hij laze*.

4. Eindigt de stamvorm eens werkwoords op eene vokaal, als: *doe, sla* zoo smelt de vokaal van den uitgang des eersten en

des derden persoons meervoud (*en*) daarmede zamen: *wij doen, zij staan*, even als de toonlooze *e* van den tegenwoordigen tijd enkelvoud der aanvoegende wijze: *ik doe, hij sla* (voor *ik doeë, slaë*).

5. Bij de versmelting van de *t* van den uitgang des tweeden persoons meervoud met de *t* van den stam hoort men de open *a* van het imperf. plur. der sterke werkwoorden in de uitspraak niet zelden gesloten: *gij vergat, gij sat*. De aanvoegende wijze dient de toonlooze *e*, die haren uitgang kenmerkt, vóór den persoonsuitgang *t* te behouden, zal het kenmerkende dier wijze niet verloren gaan: *gij gevet, gij hooret, gij lazet, gij vergatet*; evenzoo de onvolm. verleden tijd der zwakke werk-woorden: *gij hoordet, gij straftet*. Bij de zwakke werkw. wordt de *t* van den uitgang des 2^{den} persoons van den onvolm. tijd somtijds, vooral door dichters, verwaarloosd: *gij sneefde*.

Aanm. Welke wijzigingen de persoonsuitgangen sedert den loop der tijden ondergaan hebben, blijkt uit vergelijking met het Gothisch. Zie § 26. 1.

1). 2).

II. 1. Op grond van het gezegde in § 47. 4. 6). zijn de tijden dus onderscheiden:

Tegenwoordige tijd.

Onvolmaakte tegenw. tijd: *ik lees*.

Volmaakte tegenw. tijd: *ik heb gelezen*.

Verledene tijd,

Onvolmaakte verled. tijd: *ik las*.

Volmaakte verled. tijd: *ik had gelezen*.

Toekomende tijd.

Onvolmaakte toekom. tijd: *ik zal lezen*.

Volmaakte toekom. tijd: *ik zal gelezen hebben*.

Aanm. De tijden, die wij *onvolmaakten tegenw.* en *onvolmaakten toekom. tijd* noemen, heeten gewoonlijk eenvoudig *tegenwoordige* en *toekomende tijd*. De tijd, dien wij *volmaakten tegenw. tijd* heeten, draagt doorgaans verkeerdelijk den naam van *volmaakt verled. tijd*: dezen naam kennen wij toe aan dien tijd, welke gewoonlijk *meer dan volmaakt verleden tijd* genoemd wordt.

2. Met betrekking tot den spreker is de werking of tegenwoor-

dig of verleden of toekomstig. Dit tijdsverschil heet het *subjektieve*, en elk werkw. drukt noodwendig een dier drie tijdmomenten uit. Met betrekking tot een gegeven tijdpunt is eene werking volmaakt of onvolmaakt, d. i. voltooid of onvoltooid. Dit tijdsverschil heet het *objektieve*. Wordt nu eene werking niet met betrekking tot een gegeven tijdstip als voltooid of onvoltooid voorgesteld, dan is de tijd zuiver *subjektief* of *onbepaald* (*aoorist*). Den tegenwoordigen tijd gebruik ik onbepaald, als ik, bij voorbeeld, zeg: *God regeert*, welk gezegde iets inhoudt, dat, hoezeer tegenwoordig, door geen vast punt in den tegenwoordigen tijd wordt aangeroerd; den verleden tijd gebruik ik op dezelfde wijze, als ik verhalenderwijze zeg: *David regeerde veertig jaar*; de toekomstige tijd komt onbepaald voor in: *wij zullen allen sterven*. *Bepaald*, daarentegen, gebruik ik die tijden, zoodra ik mij een zeker tijdstip of tijdperk denk, met betrekking tot hetwelk de handeling tegenwoordig is, tegenwoordig was of tegenwoordig zal zijn.

3. Buiten de zes opgegevene tijdvormen bezit onze taal nog een *verleden tijd* zoo *van den onvolmaakten* als van den *volmaakten toekomstigen tijd*: *ik zou beminnen, ik zou bemind hebben*. Deze vormen duiden eigenlijk eene handeling aan, die in een verleden tijd toekomstig. was: bij voorbeeld, zeg ik van iemand: *hij zeide mij dat hij komen zou*, alsdan heeft die persoon in een verleden tijd gezegd: *ik zal komen*; zeg ik: *heden zou hij aangekomen zijn*, dan heb ik vóór den dag van heden van hem kunnen zeggen: *morgen zal hij aangekomen zijn*. Hoe het zij, de gemelde vormen dienen doorgaans om eene *voorwaardelijke handeling* aan te duiden en behooren alzoo tot het gebied van de aanvoegende wijs: alsdan heeten zij de *onvolmaakte voorwaardelijke tijd* (*ik zou beminnen*) en de *volmaakte voorwaardelijke tijd* (*ik zou bemind hebben*).

4. Eindelijk bestaat er nog een, evenwel slechts zeldzaam voorkomende tijd, die de handeling voorstelt als in een verleden

tijd voltooid tegenwoordig, dien wij alzoo *verleden volmaakten tegenwoordigen tijd* moeten noemen; bij voorbeeld: *ik heb verloren gehad*. Tot opheldering van het gebruik van dezen tijd diene het volgende voorbeeld. Van iemand, die eenmaal zijne eer kwijt is geweest, maar thans in zijne eer hersteld is, kan men niet zonder dubbelzinnigheid zeggen: *hij heeft zijne eer verloren*: van den zoodanigen moet men den zoo even vermelden tijd bezigen: *hij heeft zijne eer verloren gehad*. - Plaatst men in den spreekvorm *ik heb verloren gehad*, het werkwoord in den onvolmaakten verleden tijd: *ik had verloren gehad*, zoo verkrijgt men de uitdrukking van eene voorwaardelijke handeling in den verledenen tijd, die zich alzoo ook in de aanvoegende wijze laat gebruiken of door *zoude* laat omschrijven: *ik hadde verloren gehad, ik zou verloren gehad hebben*. Dezen tijdvorm kan men *voorwaardelijken volmaakten verledenen tijd* heeten.

5. De Duitsche, bij gevolg ook onze taal, is zeer arm in *eenvoudige* verbuigingsvormen, voor de verschillende tijden: slechts voor den onvolmaakten tegenwoordigen en onvolmaakten verledenen tijd heeft zij dezulke. Al de overige tijden worden omschrijvend door middel van hulpwerkwoorden uitgedrukt. De volmaakte tijden worden uitgedrukt met behulp van het werkwoord *hebben*, en bij intransitieve werkwoorden ook van *wezen* of *zijn*. De toekomstige tijden worden gevormd door middel van het hulpwerkwoord *zullen*.

1). Het gebruik om het werkwoord *hebben* ter uitdrukking eener voleindigde handeling met het deelwoord eens werkwoords te verbinden, schijnt ontstaan te zijn uit zegswijzen, waarin aan het werkwoord *hebben* een objekt, en aan dit objekt een deelwoord als bepaling was toegevoegd. Zoo zou *ik heb geschreven, ik heb gewandeld*, aanvankelijk in verband met een objekt, bij voorbeeld: *den brief, den weg*, gebezigd zijn geworden, en eigenlijk beteekenen, *ik heb den brief, die geschreven is, den geschrevenen brief; ik heb den gewandelden weg*. - Bij intransitieve werkwoorden dient ook het werk-

woord *zijn* of *wezen* om, met het deelwoord verbonden, de tijden der voleindigde handeling of werking te vormen, bij voorb. *ik ben ontwaakt, ik was ontwaakt, ik zal ontwaakt zijn, ik zou ontwaakt zijn, ik ware ontwaakt geweest*. Evenwel drukken zulke omschrijvende vormen met *zijn* of *wezen* minder eene voltooide *handeling*, dan den op eene handeling of werking gevolgden *toestand* uit. - *Zullen*, dat als hulpwerkwoord van den toekomenden tijd gebruikt wordt, blijft in deze aanwending zijne oorspronkelijke beteekenis van *moeten* getrouw: immers van hetgeen geschieden *moet*, mag men veronderstellen, dat het in een toekomstig tijdstip geschieden *zal*. Evenzeer is het duidelijk, hoe *ik zou lezen* eene voorwaardelijke kracht kan bezitten. Eigenlijk beduidt het: *ik moest lezen*, dat is, *in dien verleden tijd moest ik lezen*, vervolgens: *als die tijd dáár was, als zich dat in dien tijd toedroeg, moest ik lezen*. Zoo gebruiken wij het voegwoord *indien*, dat eigenlijk *in dien tijd* beteekent, voorwaardelijk met de kracht van *in geval dat*, terwijl wij ons den tijd niet in het afgetrokkene, maar met zijnen inhoud, dat is, met hetgeen in den tijd plaats heeft, verbonden, ja, eindelijk dit laatste alleen denken.

2). Soms vormt een intransitief werkwoord de tijden der voleindigde handeling (*de volmaakte tijden*) met het hulpwerkwoord *hebben*; soms met *wezen* of *zijn*. Doch groot is het verschil tusschen de beteekenis van het perfekt eens intransitieven werkwoords met *zijn*. *Ik heb geloopt*, bij voorb., geeft rekenschap van eene tegenwoordig voleindigde *handeling*, op de vraag: *wat hebt gij gedaan?* *Ik ben geloopt* stelt een tegenwoordigen *toestand* voor, op de handeling gevolgd, en meldt dus, dat men zich, na geloopt te hebben *ergens* (ik ben *hierheen* geloopt) of *in zekeren toestand* (ik ben *moe* geloopt) bevindt. Maar sommige intransitieve werkwoorden zijn er, wier beteekenis van dien aard is, dat zij bij voorkeur met een der beide gezegde hulpwerkwoorden gebruikt worden. Een intransitief werkwoord wordt bij voorkeur, soms uitsluitend, met het hulpwerkwoord *zijn* samengevoegd, wanneer het eene

werking te kennen geeft, die vooral wegens den daarop gevolgden toestand als vroeger geschied vermeld wordt. Van dien aard zijn: *komen, weggaan, ontloopen, wijken, vluchten, landen, smelten, veranderen, verouderen, groeien, worden, bersten, breken, verstijven, gelukken, geschieden, in het oog loopen, te gemoet gaan; alsmede sterven, vallen, neerzigen, ontwaken*, die eene werking aanduiden, die nauwelijks in haar verloop kan beschouwd worden, daar zij in een punt des tijds voorvalt. - Andere, daarentegen, die eene handeling aanduiden, welke, zoo zij als geschied vermeld wordt, bepaaldelijk wegens de werking zelve, niet wegens den daarop gevolgden toestand vermeld wordt, nemen in hunne volmaakte tijden bij voorkeur of uitsluitend *hebben* bij het deelwoord, bij voorbeeld: *staan, arbeiden, streven, lachen, weenen, sneeuwen, regenen, mistasten, beven, leven, waken, heerschen, vechten, dorsten, slapen, rusten, zwijgen, bloeien, spoeden, bloeden* enz., alsmede *kunnen, mogen, willen*. Bij het werkwoord *wezen (zijn)* moest zoowel *hebben* als *zijn* de volmaakte tijden kunnen vormen en diende de voorkeur, aan het eene of het andere gegeven, af te hangen van den inhoud, dien men aan dat abstracte werkwoord leent. Doch het gebruik heeft gewild, dat men thans uitsluitend zegt: *ik ben geweest* enz.

Aanm. 1. Liggen en zitten behooren met *staan* en *rusten* tot die werkwoorden, welke het hulpwerkwoord *hebben* vorderen, en evenwel zegt men mede: *ik ben gelegen, ik ben gezeten*. Tot verklaring kan strekken, dat *gelegen* en *gezetten*, verbonden met *zijn*, den aard bezitten van adjektieven, die een voorzien zijn met het begrip, door den stam uitgedrukt, beteekenen (§ 68. 2. 2.): *gelegen, gezeten zijn* zijn dus omschrijvende uitdrukkingen voor *liggen, zitten*; zoo staat op oude grafsteenen: *hier is gerust*, voor: *hier rust*.

Aanm. 2. Dat de werkwoorden *vergeten, volgen, beginnen* onverschiedene andere, terwijl zij een objekt bij zich hebben, niettemin zoo wel met *hebben* als met *zijn* worden samengevoegd: *ik heb mijn lesboek* en *ik ben mijne les vergeten, ik heb* en *ik ben hem gevolgd, ik ben* en *ik heb mijn werk begonnen*, is een bewijs, dat deze werkwoorden eigenlijk intransitief zijn en het objekt alzoo oorspronkelijk niet in den accusatief bij zich hadden (zie Syntaxis § 125. D.).

III. 1. De persoonsuitgangen, die den *subjunctief* in onderscheiding van den *indicatief* kenmerken, zijn onder I. opgege-

ven. Bij de ongelijkvloeiende werkwoorden van de eerste en de derde klasse (zie volg. §.) verschilt het enkelvoud des onvolmaakten verledenen tijds in den subjunctief van het enkelvoud diens tijds in den indicatief, behalve door de persoonsuitgangen, ook daarin, dat het enkelv. des subjunctiefs even als het meervoud des indicatiefs de volkomen *a* bezit, b. v.: onvolmaakte verleden tijd enkelv. aantoonende wijze: *ik sprak, hij sprak; ik las, hij las*; aanvoegende wijze: *ik sprake, hij sprake; ik laze, hij laze*.

2. Alleen in den *imperatief* is de tweede persoon enkelvoud overgebleven, die altijd bij het aanspreken van éénen persoon gebruikt wordt, al is het ook, dat daarbij het voornaamwoord *gij*, dat eigenlijk meervoud is, wordt uitgedrukt, bij voorb.: *ga gij, uw broeder blijve!* Deze tweede persoon enkelvoud, die het werkwoord in zijn kortsten vorm, den stamvorm, vertoont, is de eenige kenmerkende vorm van den imperatief. De eerste en de tweede persoon meervoud zijn gelijk aan deze personen in den tegenwoordigen tijd aantoonende wijze: *komt, zingen wij*. De derde persoon enkel- en meervoud wordt door den conjunctief praesens in dezelfde personen vervangen. Veelal worden de eerste en de derde persoon met behulp van het werkwoord *laten* gevormd: *laat mij, laat ons, laat hem of hen zingen*; of *laat ik of hij, laten wij of zij zingen*, in welke uitdrukkingen *laten* de waarde heeft van *doen*. In *laat hij zingen*, hetzelfde als *doe hij zingen* of *zinge hij*, is *laten* pleonastisch.

IV. Het *deelwoord* en de *infinitief* zijn naamwoordelijke vormen des werkwoords. Zij geven slechts den stoffelijken inhoud des werkwoords, dat is, de werking of den toestand, door het werkwoord aangeduid, weder: *het deelwoord* stelt die werking of toestand als eene aan een voorwerp toe te schrijven *hoedanigheid*; *de infinitief*, als eene afgetrokkene *zelfstandigheid* voor (§ 90. A. Aanm.). Terwijl zij alzoo datgene missen, wat het werkwoord tot werkwoord maakt, namelijk de geschiktheid om zich, als het woord, dat de gedachte des sprekers inhoudt, met het onderwerp der rede te laten verbinden, hebben zij dit

met het werkwoord gemeen, dat zij het onderscheid van *actief* en *passief*, alsmede de beteekenis van *tijd* vermogen uit te drukken. Alleen echter drukken zij het objectief tijdverschil (den *volmaakten* en den *onvolmaakten* tijd) uit, dat is, zij geven alleen te kennen, of de werking in een gegeven tijdstip voltooid is of voortduurt. De uitdrukking toch van den subjectieven (den tegenwoordigen, den verledenen en den toekomstenden) tijd is alleen aan het werkwoord gegeven, daar alleen het werkwoord den spreker zelven als maatstaf van den tijd doet kennen, dat is, den tijd der werking met betrekking tot den spreker uitdrukt (zie boven: II. 2.). Bij gevolg zijn er twee deelwoorden: een *deelwoord van den onvolmaakten tijd*, dat eene *bedrijvende*, en een *deelwoord van den volmaakten tijd*, dat, van transitieve werkw. gevormd, eene *lijdende* beteekenis heeft; alsmede twee *infinities*, een van den *onvolmaakten* en een van den *volmaakten tijd*, in het *actief*, en wederom twee *infinities*, een van den *onvolmaakten* en een van den *volmaakten tijd*, in het *passief*.

Aanm. Doorgaans vermeldt men nog een deelwoord, alsmede een infinitief van den toekomstenden tijd: volgens het bovenstaande is dit onjuist. Als deelwoord van den toekom. tijd zou de vorm *zullende gaan* moeten gelden; doch wat die vorm zou moeten beteekenen, wordt beter uitgedrukt door: *voornemens* of *van zins zijnde te gaan?* In deze zegawijze nu ligt de uitdrukking van het toekomstige niet in eenigen werkwoordelijken verbuigingsvorm, maar in de begrippen *voornemen* of *zin*. Wel is een vorm als *te zullen geven* in gebruik, bij voorbeeld: *ik beloof u te zullen geven, ik hoop u te zullen zien, ik denk hem er te zullen aantreffen*; dock ook hier ligt de uitdrukking van het toekomstige in de begrippen *beloven, hopen, denken*, waarvan ten blijke strekt, dat men even goed met weglating van *zullen* kan zeggen: *ik beloof u te geven, ik hoop u te zien, ik denk (dat is, ik verwacht) hem er aan te treffen*.

1. 1). Het *deelwoord van den onvolmaakten tijd*, gewoonlijk, hoezeer verkeerdelijk, *tegenwoordig deelwoord* genoemd, heeft *bedrijvende* beteekenis, weshalve het ook *bedrijvend deelwoord* mag heeten. Het ontstaat van den infinitief door toevoeging van den uitgang *d*: *hoorend, loopend*.

2). a. Het *deelwoord van den volmaakten tijd*, gewoonlijk *verleden deelwoord*, heeft, ten minste zoo het van een transitief werkwoord gevormd is, *lijdende* beteekenis, weshalve

het ook *lijdend deelwoord* kan genoemd worden. De vorm van dit deelwoord verschilt naar gelang het werkwoord sterk of zwak verbogen wordt: in het eerste geval eindigt het op *en*: *gelezen*; in het tweede, op *d*, welke letter in sommige gevallen tot *t* verhard wordt (zie § 99. 1.): *gehoord*, *gemaakt*, *gestraft*. Bovendien heeft dit deelwoord bij de sterke werkwoorden veelal eene vokaal van die des tegenwoordigen tijds van het werkwoord onderscheiden: *gebroken* van *breken*, *gebonden* van *binden*, *geleden* van *lijden*, *gekozen* van *kiezen*. Het deelwoordelijk voorvoegsel *ge* ontbreekt alleen vóór de lijdende deelwoorden van die werkwoorden, welke van voorvoegsels voorzien of onscheidbaar met partikels verbonden zijn, bij voorb.: *verheugd*, *bedorven*, *ontwoekerd*, *geschied*, *verleden*, *doordrongen*, *aanschouwd*, *wederstreefd*, *mishandeld*, *ommuurd*, *ondermijnd*, *achternvolgd*: alleen de met *wan* verbonden werkwoorden hebben *ge* vóór dit voorvoegsel: *gewantrouwd*, *gewanhoopt*. Het is hetzelfde *ge*, dat wij als voorvoegsel bij naam- en werkwoorden hebben leeren kennen, en oorspronkelijk heeft het dezelfde kracht als in de naamwoorden, § 68. 2. 2). vermeld.

b. Dit deelwoord maakt, vereenigd met het werkwoord *worden*, in alle zoo enkelvoudige als omschrijvende tijdvormen, in onze taal *het passief* uit. In die tijden van het passief, tot welke een omschrijvende tijdvorm van het hulpwerkwoord *worden* benoodigd zou zijn, wordt het lijdend deelwoord van dit hulpwerkwoord echter doorgaans weggelaten, zoodat alsdan het werkwoord *zijn* alleen met het deelwoord verbonden den volmaakten tegenwoordigen, den volmaakten verledenen en den volmaakten toekomstenden tijd uitdrukt. De tijden van het passieve werkwoord zijn alzoo: onvolmaakte tegenwoordige tijd: *ik word vereerd*; volmaakte tegenwoordige tijd: *ik ben vereerd* of *vereerd geworden*; onvolmaakte verleden tijd: *ik werd vereerd*; volmaakte verleden tijd: *ik was vereerd* of *vereerd geworden*; onvolmaakte toekomstende tijd: *ik zal vereerd worden*; volmaakte toekomstende tijd: *ik zal vererd zijn* of *vereerd ge-*

worden zijn; onvolmaakte voorwaardelijke tijd: *ik zou vereerd worden*; volmaakte voorwaardelijke tijd: *ik zou vereerd zijn* of *vereerd geworden zijn*; verleden volmaakte tegenwoordige tijd: *ik ben vereerd geweest*; voorwaardelijke volmaakte verledene tijd: *ik was (ware) vereerd geweest*.

Aanm. De lijdende kracht van *ik word vereerd* ligt niet in het werkwoord *worden*, doch alleen in het deelwoord *vereerd*. *Worden* dient hier slechts om het voortbestaan van den lijdenden toestand uit te drukken. Ook drukt het werkwoord uit zich zelve de betrekking van *bedrijvend* of *lijdend* niet uit: de Grieksche en Latijnsche passiva zijn in den grond reflexiva. Het naamwoord, daarentegen, vermag die betrekking uit te drukken: zoo heeft *gelach* eene actieve, *gebraad* eene passieve; *erkentelijk* eene actieve, *geloofelijk* eene passieve beteekenis.

c. Het deelwoord des volmaakten tijds van een werkwoord laat zich met het deelwoord des volmaakten tijds van het werkwoord *hebben* (*hebbende*) vereenigen, en vormt dan een deelwoord van den volmaakten tijd met *actieve* beteekenis: *gezegd hebbende*, *geslagen hebbende*. De intransitieve werkwoorden, die hunne volmaakte tijden met behulp van *wezen* of *zijn* vormen, voegen het deelwoord *zijnde* bij hun deelwoord van den volmaakten tijd, en verkrijgen alzoo mede een deelwoord van dezen tijd met actieve beteekenis: *gegaan zijnde*, *gekomen zijnde*.

Aanm. Een deelwoord van den onvolmaakten tijd in het passief met behulp van *wordende*, gevormd, als: *bemind wordende*, verdient, waar het voorkomt, verworpen te worden. Attributief laat het zich niet gebruiken, wie toch zal van een *gelezen wordend boek* spreken? en praedicatief gebezigd, kan het deelwoord ook zonder *wordend* een onvolmaakten tijd te kennen geven: *dit boek, vlijtig gelezen* (d. i. *zoo het vlijtig door u gelezen wordt*), *zal uwe kennis vermeederen*. De lijdende deelwoorden van de werkwoorden, die eene handeling te kennen geven, die binnen geene bepaalde tijdsruimte afloopt, als *beminnen*, *achten* enz. drukken zelfs, attributief gebezigd, een onvolmaakten tijd uit: *de beminde vrouw* is *de vrouw die bemind wordt*; *een vereerde vriend*: *een vriend, die vereerd wordt*.

2. De *infinitief van den onvolmaakten tijd* in het *actief* wordt gevormd van den stamvorm van het praesens des werkwoords met den uitgang *en* vermeerderd: *hooren*, *lezen*. De overige infinitieven worden door omschrijving gevormd. Die *van den volmaakten tijd* in het *actief* bestaat uit het deelwoord van den volmaakten tijd met den infinitief *hebben*, en bij in-

transitieve ook met den infinitief *zijn*; *gelezen (te) hebben*, *gelachen (te) hebben*, *ontwaakt (te) zijn*; die van den *onvolmaakten tijd* in het *passief*, uit hetzelfde deelwoord met den infinitief *worden*: *gelezen (te) worden*; die van den *volmaakten tijd* in het *passief*, eindelijk, uit hetzelfde deelwoord met den infinitief *wezen* of *zijn* of *geworden zijn*: *gehoord (te) wezen*, *gelezen (te) zijn*, *bemind geworden (te) zijn*.

Aanm. De infinitief is verbuigbaar. Men zegt met den infinitief in den genitief *zingens tijd*. Voorheen had ook de datief een eigen vorm, bij voorbeeld: *te lezene*. Vandaar nog: *tot wederziens*, *op beziens*, *tot walgens toe*, *tot wederopzeggens toe*. De *s* toch schijnt hier een overgangsklank te zijn, vóór den datiefuitgang aangenomen, en na het wegvallen van dezen uitgang overgebleven, zoodat *tot weerziens* zou staan voor *tot weerziene*. Verg. § 64. Aanm. 2. (bl. 183).

§ 98. Sterke verbuiging.

A. Door *sterke* of *ongelijkvloeiende* werkwoorden verstaat men de zoodanige, die in den *onvolmaakten verledenen tijd*, of in het *lijdend deelwoord* (deelw. van den *volmaakten tijd*), of in beide vormen te gelijk, eene andere vokaal dan in den tegenwoordigen tijd vertoonen. Vergelijk voorts het gezegde in § 97. I., en III. 1., en IV. 1. 2). *a.* Met de verdeling der sterke werkwoorden in klassen is men reeds voorloopig in § 31. 1. bekend gemaakt. Er zijn in het geheel tien klassen te onderscheiden, die hier achtereenvolgens beschouwd worden.

I. Eerste klasse.

1. De kenmerkende vokalen dezer klasse zijn:

Tegenw. tijd, gebied. wijze en infinitief: zachte volkomen of onvolkomen *e* (uit Goth. korte *i*, zie § 6. 1.).

Onvolm. verled. tijd, enkelv.: onvolkomen *a* (reeds in het Gothisch, § 5. 1.); meervoud en subjunctief: volkomen *a* (uit Goth, *ê*, zie § 5. 2.).

Deelw. van den *volmaakten tijd*: zachte volkomen of onvolkomen *o* (uit Goth. korte *u*, zie § 8. 1.).

2. 1).Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
<i>bevelen,</i>	<i>beval,</i>	<i>bevolen;</i>
<i>breken,</i>	<i>brak,</i>	<i>gebroken;</i>
<i>nemen,</i>	<i>nam,</i>	<i>genomen;</i>
<i>sprchen</i> _t	<i>sprak,</i>	<i>gesproken;</i>
<i>steken,</i>	<i>stak,</i>	<i>gestoken;</i>
<i>stelen,</i>	<i>stal,</i>	<i>gestolen.</i>

Aanm. Van *steken* komt niet zelden *gesteken*. Ook in het Angels. (*stecan*) is dit werkwoord van de derde klasse.

2). Buiten deze werkwoorden zijn er eenige, die voorheen dezelfde vokaalverwisseling vertoonden, gelijk zij dan ook oorspronkelijk tot dezelfde klasse behooren; thans hebben zij in den onvolm. verled. tijd eene *o* aangenomen (zie § 8. 3.). Het zijn de volgende:

<i>scheren,</i>	<i>schoor,</i>	<i>geschoren;</i>
<i>treffen,</i>	<i>trof,</i>	<i>getroffen;</i>
<i>trekken,</i>	<i>trok,</i>	<i>getrokken;</i>
<i>vechten,</i>	<i>vocht,</i>	<i>gevochten;</i>
<i>vlechten,</i>	<i>vlocht,</i>	<i>gevlochten;</i>
<i>zweren,</i>	<i>zwoor,</i>	<i>gezworen.</i>

Aanm. 1. Zoo *bevelen* in den onvolm. verled. tijd meerv. niet zelden *bevolen* heeft, is dit in geenen deele voor een verloop van *a* tot *o* te houden. Integendeel, het werkwoord *bevelen* is eigenlijk van de tweede klasse, in welke het meerv. van het praeter. eene *o* (uit *u*) vordert. Immers luidde het in het Goth. (bi-)filhan, hetwelk in de dubbele konzontant *lh*, van welke de eerste eene vloeibare letter is, het kenmerk der tweede klasse vertoont.

Aanm. 2. Over *treffen* en *trekken* zie § 6. 2. *Aanm.* 2. *Treffen* kwam vroeger, volgens het aldaar gezegde, werkelijk zwak voor. Bij voorb. *overtrefte*, Dan. 6, 4. *Vechten* is in het Angels. (*feohtan*) van de tweede klasse.

Aanm. 3. Zoo *zweren* (*etteren*) in den onvolm. verl. tijd soms *zwoer* maakt, schijnt dit aan verwarring van dit werkwoord met *zweren* (*een eed afleggen*), dat tot de vierde klasse behoort, te wijten.

3. 1). Nu volgen nog eenige aanmerkingen omtrent werkwoorden, die mede tot deze klasse behooren, maar eene aanmerkelijke afwijking vertoonen.

a. *Bersten*, *borst*, *geborsten*. In den onvolm. verled. tijd is, even als in de werkwoorden, boven 2. 2). genoemd, eene *o* voor *a* aangenomen. Door de werking der *r* werd de *e* van *bersten*, als *a* uitgesproken: *barsten*. Zoo raakte men de ware verbuiging kwijt, en verboog zwak: in den onvolm. verl. tijd *barstte* of *berstte*.

b. *Komen* staat voor *kwemen*, zie § 8. 5.; *kwam* heeft den oorspronkelijken vorm behouden; *gekomen* staat voor *gekwomen*. In den eersten en den derden persoon enkelv. en in den tweeden persoon van den tegenwoordigen tijd, aantoonende wijze (*ik kom*, -, *hij komt*; *gij komt*) heeft dit werkwoord eene onvolkomen *o*.

c. *Schrikken* is het eenige werkwoord van deze klasse, dat de *i* in den tegenw. tijd enz. behouden heeft. Het heeft in den onvolm. verledenen tijd nog veelal *schrok*, doch deze tijd wordt ook wel zwak verbogen gebruikt; het deelw. luidt *geschrokken*, soms *geschrikt*; het afgeleide intransitieve *verschrikken* heeft in het deelwoord *verschrokken*, vanwaar *onverschrokken*; het transitieve *verschrikken* heeft *verschrikt*.

d. *Wreken*, dat in het deelw. *gewroken* heeft, is thans gemeenlijk gelijkvloeiend in den onvolm. verled. tijd; vroeger luidde deze tijd doorgaans *wrook*, terwijl het substantief *wraak* nog de *a* bewaart, die aan het oudste imperf. toekwam.

2). *Helen* en *kwelen*, oorspronkelijk regelmatig van deze klasse, zijn geheel gelijkvloeiend geworden: alleen bewaren *halm*, *hol*, *hullen* en *verholen*, *kwaal* en *kwellen* (van *kwaal*) nog de sporen, dat deze werkwoorden eigenlijk sterk en van deze klasse zijn. - *Geboren* is een deelwoord van den volmaakten tijd, alleen overgebleven van het werkwoord *beren*, *bar* (meervoud *baren*), *geboren* (*dragen*), waarvan nog *ontberen* bestaat, dat evenwel thans gelijkvloeiend is.

Aanm. Bij Cats vindt men *gequollen* voor *gekweld*, ten gevolge eener verwarring met een ander *quellen* van de 2^{de} klasse, dat *opborrelen* beteekent.

II. Tweede klasse.

1. De kenmerkende vokalen dezer klasse zijn:

Tegenw. tijd enz.: *i* of onvolkomen *e* (uit Gothisch *i*, zie § 6. 1. en vergel. § 7. 1.).

Onvolm. verled. tijd, enkelv.: onvolkomen *o* (uit Goth. *a*, zie § 8. 3.); meervoud en subjunct.: mede onvolkomen *o* (uit Goth. *u*, zie § 8. 1.).

Deelw. van den volmaakten tijd: onvolkomen o (Goth. u).

2. 1). Infinitief:	Onvolm. verl. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
<i>binden,</i>	<i>bond,</i>	<i>gebonden;</i>
<i>blinken,</i>	<i>blonk,</i>	<i>geblonken;</i>
<i>dingen,</i>	<i>dong,</i>	<i>gedongen;</i>
<i>dringen,</i>	<i>drong,</i>	<i>gedrongen;</i>
<i>drinken,</i>	<i>dronk,</i>	<i>gedronken;</i>
<i>dwingen,</i>	<i>dwong,</i>	<i>gedwongen;</i>
<i>(be-)ginnen,</i>	<i>(be-)gon,</i>	<i>(be-)gonnen;</i>
<i>glimmen,</i>	<i>glom,</i>	<i>geglommen;</i>
<i>klimmen,</i>	<i>klom,</i>	<i>geklommen;</i>
<i>klinken,</i>	<i>klonk,</i>	<i>geklonken;</i>
<i>krimpen,</i>	<i>kromp,</i>	<i>gekrompen;</i>
<i>onderwinden,</i>	<i>onderwond,</i>	<i>onderwonden;</i>
<i>(ver-)slinden,</i>	<i>(ver-)slond,</i>	<i>(ver-)slonden;</i>
<i>slinken,</i>	<i>slonk,</i>	<i>geslonken;</i>
<i>spinnen,</i>	<i>spom,</i>	<i>gesponnen;</i>
<i>springen,</i>	<i>sprong,</i>	<i>gesprongen;</i>
<i>stinken,</i>	<i>stonk,</i>	<i>gestonken;</i>
<i>vinden,</i>	<i>vond,</i>	<i>gevonden;</i>
<i>winden,</i>	<i>wond,</i>	<i>gewonden;</i>
<i>winnen,</i>	<i>won,</i>	<i>gewonnen;</i>
<i>wringen,</i>	<i>wrong,</i>	<i>gewrongen;</i>
<i>zingen,</i>	<i>zong,</i>	<i>gezongen;</i>
<i>zinken,</i>	<i>zonk,</i>	<i>gezonken;</i>
<i>(be-)zinnen,</i>	<i>(be-)zon,</i>	<i>(be-)zonnen;</i>
<i>(ver-)zwinden,</i>	<i>(ver-)zwond,</i>	<i>(ver-)zwonden.</i>
<i>bergen,</i>	<i>borg,</i>	<i>geborgen;</i>
<i>delven,</i>	<i>dolf,</i>	<i>gedolven;</i>
<i>gelden,</i>	<i>gold,</i>	<i>gegolden;</i>
<i>kerven,</i>	<i>korf,</i>	<i>gekorven;</i>
<i>melken,</i>	<i>molk,</i>	<i>gemolken;</i>
<i>schelden,</i>	<i>schold,</i>	<i>gescholden;</i>
<i>schenden,</i>	<i>schond,</i>	<i>geschonden;</i>

<i>schenken,</i>	<i>schonk,</i>	<i>geschonken;</i>
<i>smelten,</i>	<i>smolt,</i>	<i>gesmolten;</i>
<i>zenden,</i>	<i>zond,</i>	<i>gezonden;</i>
<i>zwellen,</i>	<i>zwoel,</i>	<i>gezwollen;</i>
<i>zwemmen,</i>	<i>zwom,</i>	<i>gezwommen.</i>

Aanm. 1. Bij onze onde schrijvers vindt men ook zwakke vormen van het werkwoord *dingen*: evenwel schijnt *onbedingd* navolging van het Hoogd. *unbedingt*. Van *delven* vindt men ook *delfde* (bij Borger); van *bergen*, *gebergd* (Wagenaar), en van *verbergen*, *verbergde* (Statenbijbel).

Aanm. 2. Over *zenden*, *schenden* en *schenken* zie men § 6. 2. *Aanm. 2.* Zij werden vroeger geheel zwak verbogen. Het substantief *gezant* is niets anders dan het zwakke lijdend deelw. (voor *gezended*) van *zenden*, waarin de *a*, na de synkope van de vokaal des uitgangs en de versmelting van de *d* des uitgangs met die des stams, wederom voor den dag is gekomen, terwijl zij in *zenden* tot *e* was gewijzigd: even zoo staat *verwant* tot *wenden* en *genant* tot *nennen* (*noemen*). Ook *onderwinden*, afgeleid van *wenden* (zie § 7. 5.), is ten onrechte sterk. *Wenken* en *erven* hebben hunne oorspronkelijke zwakke verbuiging gehandhaafd, hoezeer men wel eens *wonk*, *gewonken*; *orf* en *georven* hoort. *Gestollen* of zelfs wel *gestolten* is een ten onrechte sterke vorm des lijdenden deelwoords van het zwakke *stollen*, dat *gestold* behoort te hebben.

2). Eenige werkwoorden van deze klasse hebben thans in hunnen onvolm, verled, tijd, in plaats der onvolkomen *o* (uit *a*), de vokaal *ie* aangenomen (zie § 7. 6. *Aanm.*):

<i>(be-)derven,</i>	<i>(be-)dierf,</i>	<i>(be-)dorven;</i>
<i>helpen,</i>	<i>hielp,</i>	<i>geholpen;</i>
<i>sterven,</i>	<i>stierf,</i>	<i>gestorven;</i>
<i>werpen,</i>	<i>wierp,</i>	<i>geworpen;</i>
<i>werven,</i>	<i>wierf,</i>	<i>geworven;</i>
<i>zwerfen,</i>	<i>zwierf,</i>	<i>gezworven.</i>

3. 1). *Worden* behoorde oorspronkelijk regelmatig tot deze klasse, daar het in de drie vormen: *werden*, *ward*, *geworden* luidde. Het ontstaan der *o* vóór de *r* (in het praes.) heeft niets vreemds, zie §. 8. 4. Het thans gebruikelijke imperfect *werd* is door *Umlaut* (§. 6. 2.) ontstaan uit *ward*, en *wierd* heeft de vokaal met *bedierf*, *hielp* enz. gemeen.

2). Ook in *gorden* is de oorspronkelijke vokaal *e* (uit Goth. *ai = i*) in *o* verkeerd; doch dit werkwoord is dien ten gevolge zwak geworden; de oorspronkelijke sterke verbuiging blijkt echter nog uit de substantieven *gard* en *gaarde* (zie § 31. 2. II^e klasse). - *Rennen*, thans gelijkvloeiend, was vroeger sterk: nog komt het deelwoord *geronnen* voor in de beteekenis van *snel geloopen*, en in *geronnen bloed* van het oude *gerinnen*, d. i. *samenloopen*, *samenvloeiën*. Ook *belgen* was oudtijds sterk, blijkens het deelw, *verbolgen*.

III. Derde klasse.

1. Tegenw. tijd enz.: *i* of zachte volkomen *e* (uit Goth. *i*, zie § 7. 1. en vergel. § 7. 1.).

Onvolm. verled. tijd, enkelv.: onvolkomen *a* (als in het Goth.); meerv. en subjunctief: volkomen *a* (uit Goth. *ê*, § 5. 2.).

Deelw. van den volm. tijd: zachte volkomen *e* (Goth. *i*).

2. Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. van den volm. tijd:
<i>bidden</i> ,	<i>bad</i> ,	<i>gebeden</i> ;
<i>liggen</i> ,	<i>lag</i> ,	<i>gelegen</i> ;
<i>zitten</i> ,	<i>zat</i> ,	<i>gezetten</i> ;
<i>eten</i> ,	<i>at</i> ,	<i>gegeten</i> ;
<i>genezen</i> ,	<i>genas</i> ,	<i>genezen</i> ;
(<i>ver-</i>) <i>geten</i> ,	(<i>ver-</i>) <i>gat</i> ,	(<i>ver-</i>) <i>geten</i> ;
<i>geven</i> ,	<i>gaf</i> ,	<i>gegeven</i> ;
<i>lezen</i> ,	<i>las</i> ,	<i>gelezen</i> ;
<i>meten</i> ,	<i>mat</i> ,	<i>gemeten</i> ;
<i>treden</i> ,	<i>trad</i> ,	<i>getreden</i> ;
<i>vreten</i> ,	<i>vrat</i> ,	<i>gevreten</i> .

Aanm. *Eten* heeft in het deelw. *gegeten* van het oude *geten* (voor *ge-eten*, comedere). Over het *geten*, dat den stam uitmaakt van ons *vergeten* (zie § 95. 6. 1.).

3. 1). *a.* *Wegen* en *bewegen* hebben in den onvolm. verl. tijd *en in het deelw. eene zachte volkomen o aangenomen*. Oorspronkelijk behooren zij mede tot deze klasse. Het substantief *waag* en het werkw. *wagen* bewaren nog de vokaal van het vroegere imperf. *Bewegen* wordt bij oude schrijvers meestal zwak verbogen: ook bestond er een denominatief en bij gevolg zwak werkwoord *bewegen* van *weg*, in de beteekenis van *op weg, aan den gang brengen* (zie § 95. 2. 3). *b.*)

b. *Weven* bewaart thans alleen in het deelwoord *geweven* de sterke verbuiging. Het van *weven* afgeleide substantief *wafel* (naar de ruitjes of mazen dus geheeten) vertoont nog de vokaal van het oorspronkelijk imperfect.

c. Tot deze klasse behoort mede *wezen, was, geweest*: alleenlijk komt *gewezen* niet meer als deelwoord, maar slechts als attributief adjektief voor (zie § 65. II. 2. 2.), en voor het

deelwoord dient thans de vorm *geweest*. De *t* schijnt de kenmerkende letter van de sterke verbuiging der bijvoegel, naamw. (zie § 67. 2. Aanm. 1.), vóór welke, even als dit in het Noordsch regelmatig geschiedt, de *n* van den uitgang is weggevallen. *Wezen* komt voorts niet in den tegenwoordigen tijd van de aantoonende en van de aanvoegende wijze voor: in dien tijd dier beide wijzen wordt het vervangen door *ik ben*, *hij is*, en verder door vormen van *zijn*. Zie § 100. III.

d. Verder is ook het werkwoord *zien* van dezelfde klasse. De oorspronkelijke vorm was *zegen* of *zejen* (zie § 7. 8.), die in het praes. en het part. in *zien* en *gezien* is overgegaan: alleen de onvolm. verl. tijd bewaart den oorspronkelijken vorm *zag*.

e. *Geschieden*, thans gelijkvloeiend, werd oudtijds volkomen als *zien* verbogen: *geschien*, *geschach* (nog bij Westerbaen), *geschien*. De inlassching der *d* in *geschieden* bracht de verwarring mede, en veroorzaakte dat het werkwoord zwak werd verbogen.

2). *Plegen* is geheel zwak geworden in de beteekenis van *begaan* (*eene misdaad*); desgelijks het afgeleide *verplegen*, en het samengestelde *raadplegen*. Maar in de beteekenis van *gewoon zijn* is de onvolmaakte verledene tijd *plag* of, met paragogische *t* (zie § 25. 2. 2.), *placht*, in de wandeling en vroeger ook in de schrijftaal (bij Coornbert en andere) *plecht*. In het verl. deelwoord zeide men voorheen oolc *geploegen* of *geploen* van den praesensvorm *plien*.

IV. Vierde klasse.

1. Tegenwoordige tijd enz.: volkomen *a* (Gothisch korte *a*, zie § 5. 1.).

Onvolm. verl. tijd *oe* (Goth. *ô*, zie § 9. 1.).

Deelw. van den onvolm. tijd: volkomen *a* (Goth. korte *a*).

2. 1). Infinitief:

dragen,

Onvolm. verled. tijd:

droeg,

Deelw. v. d. volm. tijd:

gedragen;

Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
<i>graven</i> ,	<i>groef</i> ,	<i>gegraven</i> ;
<i>slaan</i> (voor <i>slagen</i>).	<i>sloeg</i> ,	<i>geslagen</i> ;
<i>varen</i> ,	<i>voer</i> ,	<i>gevaren</i> .

2). Eenige werkwoorden, oorspronkelijk van deze klasse, vertoonen een verloop tot de zevende klasse, daar zij in het imperf. de vokaal *ie* hebben:

<i>heffen</i> ,	<i>hief</i> ,	<i>geheven</i> ;
<i>scheppen</i> ,	<i>schiep</i> ,	<i>geschapen</i> ;
<i>wasschen</i> ,	<i>wiesch</i> ,	<i>gewasschen</i> ;
<i>wassen</i> ,	<i>wies</i> ,	<i>gewassen</i> .

Aanm. *Heffen* en *scheppen* bezitten in den tegenw. tijd den zwakken vorm (vergel. § 6. 2. *Aanm.* 4.). Vandaar hun dubbele konzonant alleen in dien tijd: *geheven* staat voor *gehaven*.

3. 1). *a.* Sommige werkwoorden van deze soort hebben alleen in het deelw. den sterken vorm behouden:

<i>laden</i> ,	<i>laadde</i> (oudt. <i>loed</i>),	<i>geladen</i> ;
<i>malen</i> ,	<i>maalde</i> (oudt. <i>moel</i>),	<i>gemalen</i> ;
<i>lachen</i> ,	<i>lachte</i> (oudt. <i>loech</i>),	<i>gelachen</i> ;
<i>bakken</i> ,	<i>bakte</i> (oudt. <i>boek</i>),	<i>gebakken</i> .

Aanm. *Malen*, *schilderen* (Goth. *mêlan*, *schrijven*), is zwak, gelijk ook *malen* in de beteekenis van *met woorden* of *gebeden lastig vallen*. Dit laatste *malen* schijnt afgeleid van het bijvoegel. naamw. *mal* (*dwaas*). - *Bakken* had vroeger meermalen *biek*. Bilderdijk gebruikt nog het imperfekt *loeg* van *lachen*, maar daarentegen het deelw. *belacht* van *belachen*.

b. Ook *staan* (voor *standen*, zie § 24. I. 1. 3.) is tot deze klasse te brengen. De onvolmaakte verledene tijd *stond* staat voor *stoend* (voorheen met synkope *stoed*: reeds in het Goth. was het *stôth*). De valsche vorm *stind* of *sting* is uit verloop tot de zevende klasse te verklaren, waarin men *ging* en *ving* aantreft van *gaan* (*gangen*) en *vangen*.

c. *Zweren* (*een eed afleggen*) behoorde oorspronkelijk tot deze klasse: nog luidt het imperf. *zwoer*: de *e* in den tegenw. tijd is ontstaan uit *a* (volgens § 6, 2.), en daarna het deelw. (*gezworen*) gevormd naar het voorbeeld der werkwoorden van de eerste klasse.

2). *Waaien* is in het deelw. zwak: *gewaaid*; doch het imperf. is stork: *woei*, hoezeer men ook *waaide* zegt. In het

Goth. had dit werkw. een onvolm. verl. tijd met reduplicatie: vaivô: dus behoorde het daar tot de klasse, die wij de achtste noemen (zie beneden). Hoezeer *jagen* en *vragen* veelal *joeg* en *vroeg* vormen, zijn zij in het deelw. zwak: *gejaagd* en *gevraagd*: zij behooren ook in het imperfect zwak te wezen. - *Scheppen*, met *schop* of emmer ophalen, is zwak; doch oudtijds sterk: ook is het oorspronkelijk een en hetzelfde werkwoord met *scheppen*, creare, eigenlijk uit de diepte ophalen en aan het licht brengen: nog bewaart *schop* van *scheppen*, *ophalen*, een spoor, dat het ook in die beteekenis ongelijkvloeiend was. Vondel, Wagenaar en Beets schrijven dan ook: *hij schiep behagen*. - *Verwaten*, thans adjektief, beteekenende *gevloekt*, is een verled. deelw. van een oud werkw. van deze klasse.

V. Vijfde klasse.

1. Tegenw. tijd enz.: *ij* (uit Goth. *ei*, zie § 11. 1.).

Onvolmaakte verledene tijd, enkelvoud: harde *ee* (uit Goth. *ái*, § 6. 4.); meervoud en subjonctief: zachte volkomen *e* (Goth. *i*, § 6. 1.).

Deelw. van den volm. tijd: zachte volkomen *e* (Goth. *i*).

2. Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
<i>bijten</i> ,	<i>beet</i> ,	<i>gebeten</i> ;
<i>blijken</i> ,	<i>bleek</i> ,	<i>gebleken</i> ;
<i>blijven</i> ,	<i>bleef</i> ,	<i>gebleven</i> ;
<i>dijgen</i> ,	<i>deeg</i> ,	<i>gedegen</i> ;
<i>drijten</i> ,	<i>dreet</i> ,	<i>gedreten</i> ;
<i>drijven</i> ,	<i>dreef</i> ,	<i>gedreven</i> ;
(ver-)dwijnen,	(ver-)dween,	(ver-)dwenen;
<i>glijden</i> ,	<i>gleed</i> ,	<i>geleden</i> ;
<i>grijpen</i> ,	<i>greep</i> ,	<i>gegrepen</i> ;
<i>grijnen</i> ,	<i>green</i> ,	<i>gegrenen</i> ;
<i>hijgen</i> ,	<i>heeg</i> ,	<i>gehegen</i> ;
<i>hijtschen</i> ,	<i>heesch</i> ,	<i>geheschen</i> ;
<i>kijken</i> ,	<i>koek</i> ,	<i>gekeken</i> ;
<i>kijven</i> ,	<i>keef</i> ,	<i>gekeven</i> ,
<i>knijpen</i> ,	<i>kneep</i> ,	<i>geknepen</i> ;
<i>krijgen</i> ,	<i>kreeg</i> ,	<i>gekregen</i> ;

Infinitief:	Onvolm. verled. tijd.	Deelw. v. d. volm. tijd:
<i>krijnschen,</i>	<i>kreesch,</i>	<i>gekreschen;</i>
<i>krijten,</i>	<i>kreet,</i>	<i>gekreten;</i>
<i>kwijten,</i>	<i>kweet,</i>	<i>gekheten;</i>
<i>lijden,</i>	<i>leed,</i>	<i>geleden;</i>
<i>(ge)-lijken,</i>	<i>(ge)-leek.</i>	<i>geleken;</i>
<i>mijden,</i>	<i>meed,</i>	<i>gemedened;</i>
<i>nijgen,</i>	<i>neeg,</i>	<i>genegen;</i>
<i>nijpen,</i>	<i>neep,</i>	<i>genepen;</i>
<i>pijpen,</i>	<i>peep,</i>	<i>gepepen;</i>
<i>prijzen,</i>	<i>prees,</i>	<i>geprezen;</i>
<i>rijden,</i>	<i>reed,</i>	<i>gereden;</i>
<i>rijgen,</i>	<i>reeg,</i>	<i>geregen;</i>
<i>rijten,</i>	<i>reet,</i>	<i>gereten;</i>
<i>rijven,</i>	<i>reef,</i>	<i>gereven;</i>
<i>schijnen,</i>	<i>scheen,</i>	<i>geschenen;</i>
<i>schijten,</i>	<i>scheet,</i>	<i>gescheten;</i>
<i>schrijden,</i>	<i>schreed,</i>	<i>geschreden;</i>
<i>schrijven,</i>	<i>schreef,</i>	<i>geschreven;</i>
<i>slijpen,</i>	<i>sleep,</i>	<i>geslepen;</i>
<i>slijten,</i>	<i>sleet,</i>	<i>gesleten;</i>
<i>smijten,</i>	<i>smeet,</i>	<i>gesmeten;</i>
<i>snijden,</i>	<i>sneed,</i>	<i>gesneden;</i>
<i>spijten,</i>	<i>speet,</i>	<i>gespeten;</i>
<i>splijten,</i>	<i>spleet,</i>	<i>gespleten;</i>
<i>stijgen,</i>	<i>steeg,</i>	<i>gestegen;</i>
<i>stijven,</i>	<i>steef,</i>	<i>gesteven,</i>
<i>strijden,</i>	<i>streed,</i>	<i>gestreden;</i>
<i>strijken,</i>	<i>streek,</i>	<i>gestreken;</i>
<i>tijgen,</i>	<i>teeg,</i>	<i>getegen;</i>
<i>urijen,</i>	<i>vree,</i>	<i>gevreën;</i>
<i>wijken,</i>	<i>week,</i>	<i>geweken;</i>
<i>wijten,</i>	<i>weet,</i>	<i>geweten;</i>
<i>wijzen,</i>	<i>wees,</i>	<i>gewezen;</i>
<i>wrijven,</i>	<i>wreef,</i>	<i>gewreven;</i>

<i>zijgen,</i>	<i>zeeg,</i>	<i>gezegen;</i>
<i>zwijgen,</i>	<i>zweeg,</i>	<i>gezwegen;</i>
<i>(be-)zwijken,</i>	<i>(be-)zweek,</i>	<i>(be-)zweken;</i>
<i>zwijmen,</i>	<i>zweem,</i>	<i>gezwemen.</i>

Aanm. Belijden wordt thans ongelijkvloeiend gebruikt, als ware het van *lijden* afgeleid: het komt van het oude zwakke *lijen* (de *d* is epenthetisch, zie § 23. I. 1. 3.) en was dan ook vroeger zwak. - Ook *prijzen* en *kwijten*, als afgeleid, het eerste van het Fransche *prix*, het andere van het Lat. *quietus*, behoorden eigenlijk, als vroeger, zwak te zijn. - Het werkwoord *wijzen*

was almede bij de Ouden gelijkvloeiend. Te recht, want het is een vreemd woord, afgeleid van het Fransche *avis* (zie § 92. I. Aanm. en § 94. 4. Aanm.). Nog bewaart het substantief *gewijsde*, oorspronkelijk het deelw. van *wijzen*, den zwakken vorm.

3. 1). Sommige der hier opgenoemde werkwoorden worden ook gelijkvloeiend gebruikt. Het zijn de volgende: *grijnen*, *hijgen*, *hijnschen*, *krijnschen*, *mijden* en *vermijden*, *tijgen* (*aantijgen*, wel te onderscheiden van *tijgen*, *trekken*, dat tot de zesde klasse behoort) en het van *zwijmen* afkomende *bezwijmen*. *Krijgen* wordt in de beteekenis van *krijg voeren*, wijl het alsdan van het substantief *krijg* is afgeleid, zwak verbogen. *Pijpen*, wanneer het *op de pijp (fluit) spelen* beduidt, dat is, wanneer de beteekenis van het substantief *pijp* gedrukt wordt, en het mitsdien als van dit substantief afgeleid beschouwd moet worden, moet gelijkvloeiend zijn; doch als het *met mond of bek fluiten* beteekent, is het altijd sterk verbogen geworden. *Stijven* in de beteekenis van (*in het kwaad*) *verharden* is zwak: *hij stijfde hem in zijn boos opzet*; doch anders sterk: *zij steef linnen*. *Uw stemme steef dit loflijk Raetsbesluit* (Vondel). *Steef en beengestel en spieren* (Bilderdijk). De Decker zegt: *Priesternyt van hoofschen haet gesteven*; doch ook *gestijft* in dezelfde beteekenis. *Verstijven* is zwak, hoezeer Bilderdijk schrijft: *'t Dorrend lijf, versteven, stram*. *Vrijen* is zwak, zoo het *vrij maken* beduidt, als van het adjectief *vrij* afgeleid; desgelijks, wanneer het in de beteekenis van *beminnen*, objectief, met een uitgedrukten accusatief van het voorwerp, gebruikt wordt; doch zoo het subjectief, dat is, zonder uitgedrukten accusatief, gebezigd wordt, alsdan staat de ongelijkvloeiende verbuiging van dit werkw. vast.

2). Blijkens nog in afgeleide woorden bestaande ongelijk-vloeiende woordstammen waren vroeger ongelijkvloeiend: *gijpen*, vanwaar *gapen*; *kwijten*, vanwaar *kwalster*; *spijen* (*spijgen*, dat is, *spuwen*), vanwaar *speeksel* voor *speekel* (§ 50. 4.). Ook *benijden* was eertijds sterk.

VI. Zesde klasse.

1. Tegenwoordige tijd enz.: *ie* (Goth. *iu*, § 7. 6.) of *ui* (Oudd. *û*, § 14. 3.).

Onvolmaakte verleden tijd, enkelvoud: harde *oo* (Gothisch *áu* § 8. 6.); meervoud en subjunctief: zachte volkomen *o* (Gothisch *u*, § 8. 1.).

Deelw. van den volmaakten tijd: zachte volkomen *o* (Goth. *u*).

2. Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
<i>bieden</i> ,	<i>bood</i> ,	<i>geboden</i> ;
<i>(be-)driegen</i> ,	<i>(be-)droog</i> ,	<i>(be-)drogen</i> ;
<i>(ver-)drieten</i> ,	<i>(ver-)droot</i> ,	<i>(ver-)droten</i> ;
<i>gieten</i> ,	<i>goot</i> ,	<i>gegoten</i> ;
<i>kiezen</i> ,	<i>koos</i> ,	<i>gekozen</i> ;
<i>klieven</i> ,	<i>kloof</i> ,	<i>gekloven</i> ;
<i>liegen</i> ,	<i>loog</i> ,	<i>gelogen</i> ;
<i>(ver-)liezen</i> ,	<i>(ver-)loor</i> (z. § 18. 3. 2.),	<i>(ver-)loren</i> (verg. ald.);
<i>(ge-)nieten</i> ,	<i>(ge-)noot</i> ,	<i>genoten</i> ;
<i>rieken</i> ,	<i>rook</i> ,	<i>geroken</i> ;
<i>schieten</i> ,	<i>schoot</i> ,	<i>geschoten</i> ;
<i>vlieden</i> ,	<i>vlood</i> ,	<i>gevloden</i> ;
<i>vliegen</i> ,	<i>vloog</i> ,	<i>gevlogen</i> ;
<i>vlieten</i> ,	<i>vloot</i> ,	<i>gevloten</i> ;
<i>vriezen</i> ,	<i>vroos</i> (<i>vroor</i>),	<i>gevrozen</i> (<i>gevroren</i>);
<i>zieden</i> ,	<i>zood</i> ,	<i>gezoden</i> .
<i>buigen</i> ,	<i>boog</i> ,	<i>gebogen</i> ;
<i>druipen</i> ,	<i>droop</i> ,	<i>gedropen</i> ;
<i>duiken</i>	<i>dook</i> ,	<i>gedoken</i> ;
<i>fluiten</i> ;	<i>floot</i> ,	<i>gefloten</i> ;
<i>kluiven</i> ,	<i>kloof</i> ,	<i>gekloven</i> ;
<i>kruien</i> ,	<i>krooi</i> ,	<i>gekrooten</i> ;
<i>kruipen</i> ,	<i>kroop</i> ,	<i>gekropen</i> ;
<i>luiken</i> ,	<i>look</i> ,	<i>geloken</i> ;
<i>pluizen</i> ,	<i>ploos</i> ,	<i>geplozen</i> ;
<i>ruikèn</i> ,	<i>rook</i> ,	<i>geroken</i> ;
<i>schuilen</i> ,	<i>school</i> ,	<i>gescholen</i> ;

<i>schuiven,</i>	<i>schoof,</i>	<i>geschoven;</i>
<i>sluiken,</i>	<i>slook,</i>	<i>gesloken;</i>
<i>sluipen,</i>	<i>sloop,</i>	<i>geslopen;</i>
<i>sluiten,</i>	<i>sloot,</i>	<i>gesloten;</i>
<i>snuiven,</i>	<i>snoof,</i>	<i>gesnoven;</i>
<i>snuiten,</i>	<i>snoot,</i>	<i>gesnoten;</i>
<i>spruiten,</i>	<i>sproot,</i>	<i>gesproten;</i>
<i>spuiten,</i>	<i>spoot,</i>	<i>gespoten;</i>
<i>stuiven,</i>	<i>stoof,</i>	<i>gestoven;</i>
<i>zuigen,</i>	<i>zoog,</i>	<i>gezogen;</i>
<i>zuipen,</i>	<i>zoop,</i>	<i>gezopen.</i>

Aanm. Het zij men *fluiten* als afgeleid van het Fransche *flûte*, het zij als een klanknabootsend woord beschouwt, altijd is het vreemd, dat dit werkwoord ongelijkvloeiend is: in de beteekenis van *op de fluit spelen* wordt het beter zwak verbogen, vergelijk het boven (V. 3. 1.) gezegde over *pijpen*. - Bilderdijk bezigt ten onrechte *doorgloor* (voor *doorgloorde*), als ware dit een imperfect van deze klasse, en de Decker gebruikt, en verkeerd, *versmoren* in het verled. deelw. voor *versmoord*.

3. 1). Van de opgesomde werkwoorden komen mede gelijk-vloeiend voor: *klieven*. Niettemin zijn *kloof*, *gekloven*, niet alleen verbogen vormen van *kluiven*, maar ook van *klieven*: van het imperf. van dit *klieven* komen dan ook *klauw* (een klankverwisselende stam) en *klooven*. Verder worden mede zwak gebezigd: *kruien* en *schuilen*, alsmede, voor zooveel het imperfect betreft, *zieden*.

2). Tot deze zesde klasse behoort ook *tijgen*, *toog*, *getogen* (zie § 11. 2. *Aanm.* 3.), alsmede *spugen* (*spuigen*) en *spoegen*: *spoog*, *gespogen*; *spuwen* heeft de zwakke vormen: *spuwde*, *gespuwd*. - *Ontploken* (nog bij Bilderdijk: *met de wieken blij ontploken*) behoort bij het verouderde sterke *ontpluiken* (*ontsluiten*).

Aanm. Van *vertijgen* (*vertiegen*) zijn het praeter, en het deelw. (*vertoog*, *vertogen*) uit den Statenbijbel bekend gebleven. Spoedig schijnt men niet meer geweten te hebben, tot welken infinitief deze vormen terug te brengen zijn. Bilderdijk althans schrijft *vertogen* in den infinitief, in plaats van *vertijgen*. *Zieltogen* schijnt een denominatief werkwoord van *ziel* en *tog* of *toog* (Hoogd. *Zug*).

VII. Zevende klasse.

1. Tegenwoordige tijd enz.: onvolkomen *a* (Goth. *a*), Onvolm. verled. tijd: *ie* (meest overgaan in korte *i*: Oudd. *ia*: in het Goth. zijn de praeterita van deze en de drie volgende soorten geredupliceerd).

Deelw. van den volmaakten tijd: onvolkomen *a* (Goth. *a*).

2. Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
<i>gaan</i> (voor <i>gangen</i>),	<i>ging</i> ,	<i>gegaan</i> (voor <i>gegangen</i>);
<i>hangen</i> ,	<i>hing</i> ,	<i>gehangen</i> ;
<i>vallen</i> ,	<i>viel</i> ,	<i>gevallen</i> ;
<i>vangen</i> ,	<i>ving</i> ,	<i>gevangen</i> ;
<i>houden</i> (voor <i>halden</i>),	<i>hield</i> ,	<i>gehouden</i> (voor <i>gehalden</i>).

Aanm. De vorm *hong* voor *hing*, bij Bilderdijk en Borger veelvuldig, is af te keuren. Het werkwoord *hangen* toch behoort tot deze, niet tot de vierde klasse.

3. Sommige werkwoorden van deze klasse hebben alleen in het deelwoord den sterken vorm behouden:

<i>bannen</i> ,	<i>bande</i> (oudt. <i>bien</i>),	<i>gebannen</i> ;
<i>spannen</i> ,	<i>spande</i> (oudt. <i>spien</i>),	<i>gespannen</i> ;
<i>spouwen</i> (voor <i>spalten</i>),	<i>spouwde</i> ,	<i>gespouwen</i> ;
<i>vouwen</i> (voor <i>valden</i>),	<i>vouwde</i> ,	<i>gevouwen</i> ;
<i>zouten</i> (voor <i>zalten</i>),	<i>zoutte</i> ,	<i>gezouten</i> .

Aanm. In oneigenlijken zin geeft men aan *ontvouwen* ook in het verleden deelw. den zwakken vorm *ontvouwd* (*uitgelegd*, *verklaard*). Vondel evenwel spreekt van *ontvouwen altaargeheimenissen*.

VIII. Achtste klasse.

1. Tegenw. tijd enz.: volkomen *a* (Goth. *ê*, zie § 5. 2.).

Onvolm. verled. tijd: *ie* (Oudd. *ia*).

Deelw. van den volmaakten tijd: volkomen *a* (Goth. *ê*).

2. Infinitief;	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
<i>blazen</i> ,	<i>blies</i> ,	<i>geblazen</i> ;
<i>laten</i> ,	<i>liet</i> ,	<i>gelaten</i> ;

<i>raden,</i>	<i>ried,</i>	<i>geraden;</i>
<i>slapen,</i>	<i>sliep,</i>	<i>geslapen.</i>

3. *Braden*, dat nog in de 17^{de} eeuw *bried* vormde, is thans alleen in het deelw. (*gebraden*) sterk. - *Raden* wordt thans vaak in het imperfect zwak verbogen gebezigd, doch ten onrechte. Daarentegen geven wij aan het werkwoord *zich gelaten* in het imperfect *geliet*: ten onrechte, daar dit woord afkomt van het substantief *gelaat*.

IX. Negende klasse.

1. Tegenw. tijd enz.: harde volkomen *oo* (Goth. *áú*, § 8. 6.).

Onvolm. verled. tijd: *ie* (Oudd. *ia*).

Deelw. van den volm. tijd: harde volkomen *oo* (Goth. *áú*).

2. Infinitief:	Onvolm. verl. t.:	Deelw. van den volm. tijd:
<i>loopen,</i>	<i>liep,</i>	<i>gelopen;</i>
<i>stooten,</i>	<i>stiet,</i>	<i>gestooten;</i>
<i>houwen</i> (voor <i>hoowen</i>),	<i>hieuw,</i>	<i>gehouden</i> (voor <i>gehouden</i>).

3. Tot deze klasse behooren mede *brouwen*, *brouwde*, *gebrouwen*, dat echter in het imperf. en soms in het deelwoord (*gebrouwd*) zwak geworden is, en *roepen*, *riep*, *geroepen*.

Aanm. 1. Over den samenhang van de vokaal *oe* met de harde *oo* (Goth. *áú*) zie § 9. 2., en ald. de *Aanm.* Reeds in het Goth. ging *áú* soms in *ô* over, blijkens *fullatôjis* (*volmaakt*) en *ubiltôjis* (*euveldoende*), die kennelijk van *táujan*, *doen*, afkomen.

Aanm. 2. Aan het werkwoord *schouwen* werd in vroeger tijd in de uitdrukking: *zuiver* of *onschuldig geschouwen*, in het verled. deelw. de sterke vorm gegeven, even als het Eng. *to show* (*to shew*) in het verl. deelwoord *shown* (*shewn*) bekomt, hoezeer in het Angels. *scavjan* zwak is.

X. Tiende klasse.

1. Tegenw. tijd enz.: harde volkomen *ee* of *ei* (Goth. *ái*, § 6. 4. en 10. 1.).

Onvolmaakt verleden tijd: *ie* (Oudd. *ia*): thans is deze tijd gelijkvloeiend.

Deelw. van den volmaakten tijd: *ee* of *ei* (Goth. *ái*).

2. Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
<i>heeten</i> ,	<i>heette</i> (voor <i>hiet</i>),	<i>geheeten</i> ;
<i>scheiden</i> ,	<i>scheidde</i> (voor <i>schied</i>),	<i>gescheiden</i> .

Aanm. Aan het werkwoord *zweeten* wordt veelal het deelw. *gezweeten* toegekend. Beschouwt men het als afgeleid van het zelfstandig naamwoord *zweet*, dan dient het gelijkvloeiend te zijn; maar dit naamwoord kan ook een stamwoord van *zweeten* zijn. - *Gebreeën* voor *gebroid* (van *brijen*) komt van een ouder *brijden*, nog in het Friesch aanwezig.

B. De door voorvoegsels afgeleide, alsmede de met partikels verbondene werkwoorden volgen in de verbuiging hunne stamwerkwoorden. Dus wordt *verbinden* als *binden*, *omsluiten* als *sluiten* verhogen. Desgelijks de oneigenlijk samengestelde *vrijlaten*, *grootspreken* enz. als *laten* en *spreken*, *spelevaren* als *varen*. *Beraadslagen*, *glimlachen*, *herbergen*, *verwelkommen*, zijn zwak, daar zij niet met *slagen* (*slaan*), *lachen*, *bergen* en *komen* zijn samengesteld, maar van *raadslag*, *glimlach*, *herberg* en *welkom* zijn afgeleid. *Verwelkommen* heeft als afgeleid van *welkom* overal de onvolkomen *o*: dus moet men niet alleen zeggen *ik verwelkom*, *hij verwelkomt*, *gij verwelkomt*, *ik verwelkomde* en *verwelkomd*, maar ook *wij*, *zij verwelkommen*. - Ten onrechte schrijft Wagenaar ergens (xvii, bl. 170) *beraadslaan*, en zegt Bilderdijk: *wat gij raadsloegt over mij*, *Zij aan u-alleen verbleven*. - Over *beeldhouwen*, *pluimstrijken*, *dwarsdrijven*, vergelijkte men § 38. 2. Het samengestelde *psalmzingen* schijnt noch in het imperfect noch in het lijdend deelwoord voor te komen.

§ 99. Zwakke verbuiging.

1. De onvolm. verledene tijd der gelijkvloeiende of zwakke werkwoorden is gekenmerkt door den uitgang *de*, die in *te* overgaat, wanneer de slotkonzont des stams hard is (*p*, *t*, *k*) of scherp (*f*, *s*, *ch*), bij voorbeeld: *strootte*, *haatte*, *maak-*

te, straffe, pochte, braste. Over het algemeen gesproken gaat in dezelfde gevallen de uitgang *d* des deelwoords van den volmaakten tijd in *t* over, bij voorb.: *gestroopt, gemaakt, gestraft, gepocht, gebrast*. Doch de uitgang des deelwoords smelt weg in de slotkonzontan des stams, indien zij eene *t* is, bij voorb.: *geacht* voor *geached*. Hij smelt met de slotkonzontan des stams samen, zoo zij eene *d* is, bij voorbeeld: *gebaad* voor *gebaded* (zie § 24. II. 3. Aanm. 1.). De *s* achter eene toonlooze *i* is geenszins voor eene volkomen scherpe *s* te houden, al wordt zij ook dubbel geschreven (verg. § 64. A. II. 6.); vandaar dat men zegt: *vonnisde*, en *gevonnisde misdadigers*.

2. De vokaal, die zich oorspronkelijk tusschen den stam en den uitgang van het imperfect bevond (zie § 24. II. 3.) blijft slechts in het imperfect der werkwoorden, wier stam eene *t* met voorafgaande onvolkomen vokaal op het eind heeft, vooral in het meervoud, in de gedaante eener toonlooze *e*, niet zelden aanwezig; als: *wij* of *zij zetteden*. In den vorm *wij* of *zij zetten*, namelijk, is alle verschil tusschen het praesens en het imperf. opgeheven. Voor den tweeden persoon *zetedet* kan ook *zettet* volstaan, aangezien in den tegenw. tijd *gij zet* gezegd wordt, met ineensmelting van de *t* des verbuigingsuitgangs met die des stams (zie § 97. I. 3.).

3. Over de apokope van den uitgang van de zwakke imperf. *zeide, leide, woude, zoude* en *konde*, van *zeggen, leggen, willen, zullen* en *kunnen*, zie § 26. 2. Deze apokope kon hier plaats vinden, omdat deze vormen, in weerwil van het gemis diens uitgangs, toch, wegens het verschil der vokaal, van het praesens onderscheiden zijn. Over de werkwoorden *willen, zullen* en *kunnen*, waartoe deze laatste drie imperfecten behooren, wordt beneden (§ 100. II. 1. en V. 1.) gehandeld. Het imperf. van *leggen* en *zeggen* behoudt in het meerv. ook bij de versmelting van *eg* tot *ei* (zie § 10. 2.) den volkomen vorm: *wij leiden, gij leidet, zij zeiden*. Evenmin is de onderdrukking van de syll. *de* gebruikelijk in het meerv. van *ik zou* en

ik kon; deze imperfecten echter verliezen in den 2^{den} pers. de *e* des uitgangs: *gij zoudt, gij kondt*. *Wou* heeft in den eersten en den tweeden pers. meerv. *wij, zij wilden*. In den tweeden pers. *gij woudt* of *wildet*. De versmelting van *eg* tot *ei* vertoonen ook de lijdende deelwoorden, alsmede de 3^{de} pers. enkelv. en de 2^{de} pers. tegenw. tijd, aant. wijs, van *leggen* en *zeggen*: *geleid, gezeid*: *hij, gij leit, zeit*, welke vormen echter de regelmatige *gelegd, gezegd, legt, zegt*, niet uitsluiten, evenmin als *legde, zegde*, door *leide* of *lei, zeide* of *zei*, worden uitgesloten.

§ 100. *Verbuiging der onregelmatige werkwoorden.*

A. De onregelmatige werkwoorden zijn te onderscheiden, ten eerste, in dezulke, wier onregelmatigheid haren grond heeft in de omstandigheid, dat van ouds de slotklank van den stam zonder tusschentredende vokaal vóór de uitgangen kwam van den onvolm. verled. tijd en van het deelw. van den volmaakten tijd. Ten tweede, in zoodanige werkwoorden, die in den tegenwoordigen tijd den vorm van een ongelijkvloeienden onvolm. verled. tijd bezitten: hun praesens was voormaals praeteritum en derhalve heeten zij werkwoorden met *verschoven praeteritum* of *praeterito-praesentia*. Eene derde soort van onregelmatigheid vertoont het werkwoord *zijn*, hierin bestaande, dat het zijne vormen van verschillende stammen ontleent. Eene vierde, het werkwoord *doen*, hetwelk eene zonderlinge verwarring van vormen aanbiedt, terwijl eindelijk, ten vijfde, een paar werkw., *willen* en *hebben*, slechts schijnbaar onregelmatig zijn.

I. Algemeen is in de tegenwoordige taal het gemis eener vokaal. tusschen den stam en de uitgangen van den onvolmaakten verled. tijd en van het deelw. van den volmaakten tijd bij de gelijkvloeiende werkwoorden, zie § 24. II. 3. Doch bij enkele werkwoorden ontbrak die vokaal van ouds en bracht dit

gemis eene verscherping van de slotkonzonant van den stam in haar gevolg mede. Deze werkwoorden zijn:

1. *Brengen, denken* en *dunken*. Deze hebben in hunne onvolm. verled. tijden en in hunne lijdende deelwoorden: *bracht, gebracht; dacht, gedacht; docht, gedocht*. *Brengen* en *denken* bezitten eene *e* uit *a* ontstaan (zie § 6. 2. Aanm. 2.); hun regelmatig imperfect en deelwoord zou dus zijn *brangede, gebranged; dankede, gedanked*; doch van ouds kwam bij deze werkwoorden de uitgang van het zwakke praeteritum en partic. perf. achter een sterken stam. Vandaar samenstooting tusschen konzonanten: de *g* van *brengen* en de *k* van *denken*, onmiddellijk vóór die uitgangen komend, werden verscherpt tot *ch*, waarbij de *d* des uitgangs in *t* moest overgaan, en tevens de neusklank (*n*) van den stam verdween: alzoo ontstond *brachte, gebracht, en dachte, gedacht*. De eerst later ingevoerde apokope der *e* van den uitgang *de (te)* des imperfects hebben *bracht* en *dacht* (voor *brachte, dachte*) met al de onregelmatige werkwoorden van deze soort gemeen. - Gelijk *denken* (voor *danken*), *dacht* en *gedacht*, zoo heeft *dunken, docht* en *gedocht*.

Aanm. 1. In het Grieksch ziet men op gelijke wijze, door synkope der verbuigingsvokaal, aspiratie ontstaan in *κέκραχθε* voor *κεκράγατε*.

Aanm. 2. Bij de gegeven verklaring der in het Gothisch *brahta, thahta, thuhta*, luidende vormen neem ik aan, dat de zwakke praesensvormen *thangkjan* en *thungkjan* van lateren oorsprong, en *thahta, thuhta* tot een sterk *thikan, thak*, terug te brengen zijn, even als *brahta* tot *brag* van *brigan* (met epenthesis van den neusklank: *briggan*).

Aanm. 3. Het behoud van de oorspronkelijke *a*, die in de overige vormen gewijzigd is tot *e*, bespeurt men behalve in *bracht, dacht, gebracht* en *gedacht*, ook in *gezant* van *zenden*, *verwant* van *wenden*, en *gestalte* van *stellen* (zie § 98. A. II. 2. 1). *Aanm. 2.*

Aanm. 4. Gelijk het onbehoorlijk is *brocht* en *gebrocht, docht* en *gedocht* voor *bracht* en *gebracht, dacht* en *gedacht*, uit te spreken; zoo is het insgelijks onverdedigbaar aan het terugwerkend onpersoonlijk werkwoord *dunken* de vormen *dacht* en *gedacht* toe te voegen: men behoort te zeggen: *mij docht; ons heeft goed gedocht*.

2. *Zoeken, werken* en *koopen*. *Zoeken* heeft in den onvolm. verl. tijd *zocht* voor *zoekede*, en in het deelw. *gezocht* voor *gezoeked*, waarbij, na hetgeen tot verklaring van de vormen *bracht* enz. gezegd is, niets op te merken valt, dan dat de

volkomen vokaal van den grondvorm na de scherpe aanblazing van de slotkonzont in een onvolkomen *o* overgegaan is. *Werken* staat voor *worken* (zie § 6. 3.): de vormen *wrocht* en *gewrocht* vertoonen, behalve hetgeen zij met al de werkwoorden van deze soort gemeen hebben, eene metathesis der *r*, of liever zij bewaarden de oorspronkelijke plaatsing van de *r* vóór de stamvokaal. Voor het overige heeft dit werkwoord van den vorm *werken* de regelmatige vormen *werkte* en *gewerkt* ontwikkeld, die als de gewone verbuigingsvormen van *werken* worden gebruikt, terwijl *wrocht* en *gewrocht* tot den hooger en stiel behooren. *Koopen* biedt in de vormen *kocht* en *gekocht* een nieuw voorbeeld der verandering van de volkomen vokaal in de onvolkomene, na de scherpe aanblazing van den slotklank des stams, en vertoont voorts de klankverspringing van de geaspireerde lipletter (*f*) in de geaspireerde verhemelteletter (*ch*), zie § 17. II. 4.: *kocht* en *gekocht* staan dus voor *koft* en *gekoft*.

Aanm. 1. Het Gothisch *sôkjan* (*zoeken*) is regelmatig in het praet. *sôkida* (*zoekede*). *Vaurkjan* daarentegen heeft *vaurhta*, hetwelk een overoud sterk vriukan, *vrauk* (*vaurk*) veronderstelt. *Koopen* komt in de Goth. bijbelvertaling eens voor (Luk. 19, 13), in den imperatief: het zal regelmatig verbogen zijn geworden.

Aanm. 2. Van (*ver-*)*knoopen* is een deelw. *verknocht* overgebleven, hetwelk op dezelfde wijze gevormd is als *gekocht* van *koopen*. Gelijk *verknocht* staat tot *knoopen*, en *gekocht* tot *koopen*, staat, eindelijk, het adjektief *berucht* en het substantief *gerucht* tot *roepen*.

3. *Weten*, *moeten* en *durven*. *Weten* heeft in het imperfect *wist*. Regelmatig zou deze tijd *weet'de* luiden; doch uit de samenstooting van de *t* en *d* ontstond de klank *st* (zie § 23. I. 4. 1). *c.* *Aanm. 3.*), en hierna werd de stamklank *e* tot de oorspronkelijke *i* teruggebracht (zie § 6. 1. 1). *a.* *Aanm. 4.*). Het deelwoord van den volmaakten tijd luidt *geweten*, een ten onrechte sterke vorm: een spoor van den oorspronkelijken zwakken vorm bezitten wij in het adjektief *bewust* voor *bewist* (zie § 13. 2.). - Het imperfect *moest* van *moeten* is op dezelfde wijze uit *moetde* ontstaan, als *wist* uit *weetde*. Ook *moeten* heeft in het deelwoord den sterken vorm *gemoeten* gekregen voor *gemoest*. - *Durven* heeft in den onvolm. verled.

tijd, behalve *durfde*, ook den vorm *dorst*. Dit *dorst* is eigenlijk een imperfect van het verloren *dorsen*, Goth. *daúršan*, hetwelk *durven*, d. i. *wagen* beteekent, terwijl *durven*, Goth. *thaúrban*, eigenlijk *behoeven* (*derven*) beduidt. Het deelw. is regelmatig: *gedurfd*.

Aanm. De werkw. *weten*, *moeten* en *durven* (*dorren*) behooren, blijkens hun oorspronkelijken praesensvorm, te gelijkertijd tot de tweede soort der onregelmatige werkw. Zie beneden: II. 2. *Aanm.*

II. De werkwoorden, die nu volgen, hebben in hun tegenw. tijd den vorm van een ongelijkvloeienden onvolm. verled. tijd.

1. *Kunnen* en *zullen*. *Kunnen* heeft in het praes. *ik kan*, -, *hij kan*, *wij kunnen*, *gij kunt*, *zij kunnen*. Dit nu is een regelmatig imperf. naar de tweede klasse der ongelijkvl. werkwoorden: vandaar het ontbreken der *t* in den 3^{en} pers. enkelv. en het vokaalverschil tusschen enkel- en meerv. (zie § 98. A. II. 1.): *kunnen* staat voor *konnen* (zie § 13. 1.). Zoodra *ik kan* de beteekenis van het imperfect verloren en die van een praesens aangenomen had, ontwikkelde zich een nieuw en wel zwak imperfect, met de vokaal van het meervoud des voormaligen imperfects: *ik konde*, of met afwerping van den uitgang *de*: *ik kon* (zie § 99. 3.). Het deelwoord van den volm. tijd is *gekond of gekund*, waarvoor men echter veelal, met ten onrechte sterken vorm, *gekonnen* hoort bezigen. - *Ik zal*, meerv. *wij zullen* (voor *zollen*), is desgelijks een imperfect, dat echter een afwijkende vokaalwisseling vertoont: even als *ik konde* staat tot *ik kan*, staat *ik zoude* (d. i. *ik zolde*, zie § 16. 3.) of *ik zou* tot *ik zal*. Een deelw. van den volmaakten tijd is bij *zullen* niet in gebruik.

Aanm. 1. Wij noemen de vokaalwisseling van *zal*, *zullen*, onregelmatig omdat de oorspronkelijke vorm slechts ééne *l* bevat, terwijl de tweede klasse der sterke werkwoorden, tot welke de vokaalwisseling (*a: u*) behoort, door eene dubbele konzontant gekenmerkt is. Voor het overige is in *zullen*, Goth. *skulan*, de *k* uitgevallen, gelijk meermalen in het Oudhoogd. en in *serp* voor *scherp* is geschied. *Schuld* heeft de verhemelletter nog bewaard.

Aanm. 2. Nog niet geheel verouderd is van *kunnen* de onvolm. verled. tijd *ik kost*, welke uit een vorm *kondde* ontstaan moet zijn. *Kondde* is een vorm met verdubbelden uitgang, alsof ook *konde* even als *kan*, de beteekenis van een praes. aangenomen had gehad. Ook *beginnen* heeft, buiten het gewone imperfect *begon*, mede *begonde* en *begost*, welke vormen bewijzen, dat ook

begon, even als *ik kan* en *ik zal*, eenmaal als praesens moet aangemerkt worden zijn: hoe toch zou zich anders uit *begon* een nieuw zwak imperfect hebben kunnen ontwikkelen?

2. *Mogen* heeft insgelijks in het praesens: *ik mag*, -, *hij mag*, *wij mogen*, *gij moogt*, *zij mogen*, de verbuiging van een sterk imperfect. De *o* evenwel, die dit werkwoord overal behalve in het enkelv. van den tegenw. tijd vertoont, is aan dialectverschil toe te schrijven: de vormen toch met *o* zijn aan het Oudduitsche *mugan* ontleend: in het Gothisch behield ik *mag* in het meerv. en in de overige verbuigingsvormen de *a*, die ook ons substantief *macht* behouden heeft. - De vorm des imperfects *ik mocht* (voor *moogde*) is van denzelfden aard als die der imperfecten van de eerste soort der onregelmatige werkwoorden (zie boven I. 1.). De subjunctief van den tegenw. tijd is *ik moge*, en het deelw. *gemocht*: van *vermogen* is een deelwoord *vermogen* voor *vermocht* in gebruik.

Aanm. 1. *Durven*, *moeten* en *weten* hebben oorspronkelijk mede een praesens met den vorm van een ongelijkvloeiend praeteritum. Het praesens van *durven* luidde voorheen: *ik darf*, -, *hij darf*, *wij durven* enz. (zoo had *durren*: *ik dar*, -, *hij dar*, *wij durren*, *gij dort*, *zij durren*), hetwelk een sterk praeteritum is naar de verbuiging der tweede klasse; *moeten*, Goth. *môt*, *môtum*, is een praeteritum van de vierde klasse; *weten* heeft in het enkelvoud eene harde *e*, in het meervoud eene zachte, en is dus een praeteritum naar de vijfde klasse der sterke werkwoorden (zie § 98. V. 1): het luidde in het Gothisch; *váit*, *váist* (voor *váist't*, zie § 23. I. 4. 1). c. *Aanm. 3.*), *váit*, *vitum*, *vituth*, *vitun*; en luidt nog in het Hoogd., *ich weiss*, *du weisst*, *er weiss*, *wir wissen*, *ihr wisset*, *sie wissen*, alzoo met duidelijk vokaal-verschil tusschen enkel- en meervoud en zonder *t* in den 3^{en} persoon enkelvoud.

Aanm. 2. Bij onzen Ouden vindt men meer verschoven praeterita, te weten *an* en *gan* van *onnen* en *gunnen*, *doech*, Goth. *daug*, met een imperfect *dochte* (Goth. *dauhta*), en *roec*, imperf. *rochte*. Van *roeken* vindt men echter in den 3^{en} persoon enkelvoud ook *roekt* (voor *roek*), in welk geval *roeken* als een praesens wordt verbogen. *An* en *gan* veronderstellen een oud praesens *innen*; *doech* (d. i. *doog*) een praesens *diegen*, en *roek* een praesens *raken*, dat nog bestaat, maar thans zwak verbogen wordt.

III. Het werkwoord *zijn* ontleent van ouds zijne vormen van verschillende stammen. Het praes. van de aantoon. wijze is: *ik ben*, -, *hij is*, *wij zijn*, *gij zijt*, *zij zijn*; dat van de aanvoegende wijze: *ik zij*, *hij zij*, *wij zijn* enz. De infinitief *zijn* is van de meervoudsvormen des indicatiefs ontleend. De onvolm. verled. tijd *was* behoort tot het boven onder de sterke

werkwoorden der derde klasse (§ 98. A. III. 3. 1). c.) vermelde *wezen*, dat eigenlijk *wonen*, *blijven*, beteekent. Het meerv. *wij*, *zij waren*, *gij waart*, en de subjunct. *ik ware* vertoonen den gewonen overgang van *s* in *r* (§ 18. 3. 2)).

Aanm. *Ik ben* staat voor *ik bem*, welke vorm den oorspronkelijken persoons-uitgang van den 1^{en} pers. enkelvoud (*m*) bezit achter den wortel *be*, die wij in het Sanskr. *bhu*, het Grieksche $\Phi v-$, en in het Lat. *fu-* (*fui*, *futurus*) terugvinden. De oude tweede pers. enkelv. van het praes. *du best* of *bist*, en het gemeene *benje* zijn van denzelfden wortel. *Hij is* (voor *ist*) behoort met *wij zijn* enz. *ik zij* enz., tot een wortel, die in het Sanskr. *as*, in het Gr. en Lat. *es* luidde (Gr. $\epsilon\iota\mu\iota = \acute{\epsilon}\sigma\mu\iota$). Even als in het Lat. *sum* en *sim* (voor *esum*, *esim*), is in *wij zijn*, *ik zij* enz. de vokaal van den wortel vóór de *z* verloren gegaan (vergel. § 22. 1.).

IV. *Doen*. De tegenw. tijd van dit werkw. luidt: *ik doe*, -, *hij doet*, *wij doen*, *gij doet*, *zij doen*; de onvolm. verl. tijd: *ik deed* (voor *dede*), -, *hij deed*, *wij deden*, *gij deedt*, *zij deden*; het deelw. van den volm. tijd *gedaan* (voor *gedaden* en dit voor *gededen*); het deelw. van den onvolm. tijd is *doende*; maar het samengestelde *voldoen* heeft *voldoene*, met epenthet. *n* (zie § 23. I. 1. 4.), een vorm, die in zwang is gekomen, dewijl het eigenlijk deelw. *voldoende* den aard eens adjektiefs verkregen had.

Aanm. Er schijnt nevens *divan*, hetwelk *doen* opleverde, *doordien* de *v* (*w*) de vokaal tot *o* kleurde, een *didan*, *dad*, *didans* bestaan te hebben, welks tegenw. tijd *dida* de beteekenis van een imperf. verkreeg en ons *deed* opleverde, terwijl het ware imperf. *dad* in het Middennederl. *dade* (conj.) overig was.

V. 1. *Willen* is geheel regelmatig, behalve in den 3^{en} pers. enkelv. van den tegenw. tijd, waar het gemis der *t* valt op te merken. Dit is daaraan te wijten, dat dit werkwoord van ouds de vormen van de aantoon. wijze ontbeert, voor welke de aanvoegende wijze in de plaats treedt: alzoo is *hij wil* gelijk *hij wille*. Nevens *wilde* bestaat een ander imperfekt *wou*, voor *woude* (vergel. § 99. 3.) en dit voor *wolde* (zie § 16. 3.), dat tot *wollen* moet gebracht worden, een vorm, van ouds bestaande nevens *willen*, en welks vokaal (*o*) aan de werking der *w* schijnt toe te schrijven (vergel. § 8. 5.).

2. *Hebben* is oorspronkelijk een regelmatig zwak verbogen werkwoord. *Hebben* staat met door verdubbeling gehandhaafde

b (zie § 17. I. 1. Aanm.) en met gewone verandering der vokaal (§ 6. 2.) voor *haven* (Goth. *haban*). Tot dezen vorm *hebben* behooren: *ik heb* (en conjunct.: *ik hebbe*, *hij hebbe*), *wij hebben*, *gij hebt* (*gij hebbet*), *zij hebben*; daarentegen is *hij heeft* (voor *hevet*, d. i. *havet*) verbogen van *haven*. Het imperf. *ik had* enz. staat bij apokope (§ 26. 2.) voor *hadde* en dit bij synkope (§ 24. I. 2. 3.) voor *hav'de* of liever *haafde*, insgelijks van *haven*, waartoe ook *gehad* voor *gehav'd* of *gehaafd* behoort. Dit deelwoord *gehad* komt nimmer bijvoegelijk voor, noch ook in verbinding met *worden*: daartoe is *hebben* te zeer tot den aard van een vormwoord (of hulpwerkwoord) overgegaan.

B. De met partikels verbonden onregelmatige werkwoorden worden even zoo als de eenvoudige onregelmatige werkwoorden verbogen, dus *bedenken* als *denken*, *toebrengen* als *brenge*, *verzoeken* als *zoeken*, *verkoopen* als *koopen*, *toedoen* als *doen*; doch de van *werken* afgeleide *bewerken* (zoo veel als *veroorzaken*) en *verwerken* (zoo veel als *door bearbeiding verdoen*) worden regelmatig zwak verbogen, ten ware het eerste zoo veel als *tot het voorwerp van zijn arbeid maken*, het tweede *anders werken* zou moeten beteekenen: in deze gevallen toch zou men *bewrocht* en *verwrocht* kunnen zeggen.

§ 101. Over het gebruik der verschillende verbuigingsvormen des werkwoords.

a. Opmerkingen aangaande den *grammatischen persoon*:

1. Daar de grammatische persoon des werkwoords in onze taal niet door de persoonsuitgangen des werkwoords alleen kan uitgedrukt worden, zoo moet het subjekt bij elk praedikaat door een substantief of een persoonlijk voornaamwoord worden aangewezen. Onder de op dezen regel bestaande uitzonderingen (zie Syntaxis § 117. 1. a.) behoort mede het geval, dat het

praedikaat bestaat in eenen *imperatief*, bij voorbeeld: *heb de goedheid! Eert uwen vader en uwe moeder!* Bij den *imperatief*, namelijk, wordt het persoonlijk voornaamwoord van den 2^{den} persoon slechts dan uitgedrukt, wanneer de persoon in tegenstelling van een of meer anderen met nadruk moet vermeld worden; bij voorbeeld: *gij, blijf; zij kunnen vertrekken; zoo ook: komt gij hier; zij mogen henengaan*. Blijkens dit laatste voorbeeld plaatst men dan het persoonl. voornaamwoord even goed achter als vóór den *imperatief*, hetwelk reeds genoegzaam bewijst, dat het, eigenlijk overtollig, slechts nadrukshalve, bij wijze van *vocatief*, aan het werkwoord in dezen vorm wordt toegevoegd.

2. Dat de *persoon* en het *getal* des werkwoords met die des subjekts overeenkomen moeten, leert de Synt. (§ 130. A.). Hier vermelden wij slechts eenige gevallen, waar de aard en beteekenis der grammatische vormen des subjekts bij de aanwending des getals of des persoons in aanmerking komen.

1). *a.* Wanneer vóór een meervoudig substantief een kollektief woord in het enkelvoud staat, welks beteekenis in die mate verzwakt is, dat het zoo veel beduidt, als een bijvoegelijk telwoord *veel* of *weinig* enz., alsdan kan het werkwoord in het meervoud staan; bij voorbeeld: *daar komen een menigte, een boel, heel wat menschen aan; er zijn nog maar een beetje appelen in; daar wonen een paar arbeidslieden* (daarentegen: *daar woont een gelukkig paar*).

b. Desgelijks komt in een zin, welke de vragende uitdrukking *wat voor* met een meervoudig substantief tot subjezt heeft, het *getal* des praedikaats met dit substantief, niet met het eigenlijk grammatisch subjezt *wat* overeen: *wat voor menschen komen daar?* dat eigenlijk zijn moest: *wat voor menschen komt daar?* (§ 79. 2. 3.).

2). *a.* Zulke uitdrukkingen, die uit een paar, op de § 82. II. 2. vermelde wijze, nauw verbonden substantieven bestaan, hebben haar werkwoord in het enkelvoud bij zich, bij voorbeeld: *geld en goed is verteerd; tier en leven is er uit;*

man en paard verdrong; daarentegen ten onrechte bij Bild.: en geld en tranen put zich uit.

b. Volgen verscheidene subjecten op elkander, maar worden deze ten slotte in een enkel collectief samengevat, alsdan staat het praedikaat in het enkelvoud, bij voorb.: *eer, plicht, belang, alles moet u daartoe doen besluiten.*

c. Zoo twee of meer subjecten door zoodanige voegwoorden verbonden worden, die de aandacht bij elk afzonderlijk bepalen, heeft de getalovereenkomst alleen met het naastbijzijnde onderwerp plaats: bij voorb.: *noch hij, noch zijn broeder heeft mij bezocht; hij of zijn vriend zou mij bericht zenden; zoowel de vader als de moeder trok zich de zaak aan.*

3). Wanneer twee of drie subjecten van verschillende grammatische personen bij één werkwoord behooren, staat dit in het meervoud van den persoon, welke den voorrang heeft. De eerste persoon nu heeft den voorrang boven den tweeden en den derden, en de tweede boven den derden persoon: *ik en gij hebben*, of: *ik en gij, wij hebben; ik en gij zijn; gij en hij zijt. Ik en gij, ik en hij of zij*, kunnen in *wij* samengevat worden; doch *gij en hij* of *zij* kunnen niet in één voornaamwoord worden samengevat, vermits, bij gemis van een onderscheiden vorm van het persoonlijk voornaamwoord van den 2^{den} persoon enkelvoud, dit slechts eene onaangename herhaling van hetzelfde *gij* zou medebrengen. - Staat eene ontkennende copulatieve of eene disjunctieve conjunctie tusschen de voornaamwoorden van verschillenden persoon, zoo richt zich het werkwoord in persoon en getal naar de naastbijzijnde voornaamwoorden: *ik noch gij kunt; hij of ik heb; ik of hij is bereid.* Evenwel laat men in de taal des gemeenen levens in dit geval doorgaans het praedikaat in persoon met het eerstgenoemde persoonlijk voornw. overeenkomen, terwijl met het tweede persoonlijk voornaamw. als een buiten de constructie ingelascht zinlid aanmerkt: *hij of ik heeft het gedaan; gij noch ik kunt komen*, mits de tegenstelling tusschen de persoonlijke voornaamwoorden niet door herhaling der conjunctie of op eenige andere

wijze sterk uitkome: *noch gij noch ik kan komen; of ik of gij zult gaan; niet alleen hij, maar ook gij zijt overtuigd.*

B. Opmerkingen aangaande *de tijden*:

1. De *tegenwoordige tijd* dient soms om verledene of toekomstige gebeurtenissen te vermelden, te weten, wanneer de spreker zich het verledene of toekomende als tegenwoordig voor den geest haalt. Bij voorbeeld: *'t Was schriklijk ruw en koud: de scherpe hagels vlogen; de losgewaaide sneeuw stuift rondom hun in de oogen* (Tollens). *In zeven dagen keere ik weer, en delft men me in den grond* (Bilderdijk). *Wanneer ik henen zal gegaan zijn, en u plaats zal bereid hebben, zoo kome ik weder en zal u tot mij nemen* (Joh. 14: 3). *Morgen gaan wij op reis. Binnen tien dagen ben ik bij u.*

2. Den *onvolm. verledenen tijd* gebruikt men, wanneer men een verleden feit vermeldt, zonder het in betrekking tot den tegenwoordigen toestand te beschouwen; den *volmaakten tegenwoordigen tijd* (doorgaans *volmaakt verleden tijd* genoemd), daarentegen, wanneer men van eene handeling gewaagt, die den tegenwoordigen toestand bewerkt heeft.

Evenwel kan het noodig zijn, den volmaakten tegenwoordigen (volm. verled.) tijd aan te wenden, al gewaagt men juist niet van eene handeling, die den tegenwoordigen toestand als haar resultaat heeft achtergelaten:

1). Wanneer men een verleden feit als een voorwerp, een gewonnen resultaat zijner tegenwoordige wetenschap, vermeldt; bij voorb.: *allereerst hebben er koningen te Rome geregeerd.*

2). Wanneer men van gebeurtenissen des dagelijkschen levens, die mitsdien niet tot de geschiedenis behooren, verslag doet, zonder zelf daarbij tegenwoordig geweest te zijn. Zoo zal men zeggen: *er is gisteren een groot ongeluk gebeurd; de bliksem is zoo even in den kerktoren geslagen.* Bezigde men hier den verhalenden verleden tijd: *er gebeurde gisteren* enz.; *zoo even sloeg de bliksem* enz., alsdan zou de schijn bestaan, als of de spreker daarbij tegenwoordig was geweest.

Aanm. De historische voordracht toch (in den onbepaalden verled. tijd) berust op de fictie, dat de verhaler zelve bij het gebeurde tegenwoordig is geweest: bij werkelijk historische feiten nu zal niemand zich ten dezen aanzien vergissen en wat slechts tot den vorm behoort, voor werkelijk houden; maar bij kortelings gebeurde alledaagsche zaken, die nog geen voorwerp van geschiedkundigen aard zijn geworden, zou de vergissing mogelijk, ja, noodzakelijk wezen, bijaldien de spreker den historischen verledenen tijd en niet den volm. tegenw. tijd aanwendde. Deze laatste tijd toch heeft het vermogen om het feit als van den spreker verwijderd voor te stellen, in zoo verre hij te kennen geeft, dat de spreker zich dit feit slechts in zijne gevolgen voorstelt.

3. Gelijk men niet zelden den tegenw. tijd in plaats van den toekomenden bezigt (zie boven: B. 1.), zoo gebruikt men niet minder dikwijls den volmaakten tegenwoordigen tijd in plaats van den *volmaakten toekomenden*. Dit kan zonder gevaar van misverstand geschieden, daar de nevensgaande toekomende tijd genoegzaam de kracht van zulk een volmaakten tegenwoordigen tijd, in plaats van den volmaakten toekomenden gebezigt, aanwijst. Dus in: *ik zal komen, zoodra als ik gegeten heb* (voor *gegeten zal hebben*). In geval aldus de volmaakte tegenwoordige tijd de plaats van den volmaakten toekom. tijd bekleedt, is het niet raadzaam, tevens den tegenw. tijd in de plaats van den toekomenden tijd te bezigen. In den volgenden samengestelden zin: *als ik gegeten heb, kom ik*, zou, namelijk, de tegenwoordige tijd *kom ik*, opgevat kunnen worden als een onbepaald tegenwoordige tijd, in welk geval het beteekenen zou: *ik kom telkens, ik hom gewoonlijk, als ik gegeten heb*.

4. De *opeenvolging der tijden* in het verband der rede hangt eenig en alleen van den aard des onderwerps en de voorstelling des sprekers af. De loop der gedachte kan, bij voorbeeld, den overgang van den volm. tegenw. tot den onvolm. verled. tijd natuurlijk medebrengen. Aldus in het volgend voorbeeld: *al zijne zonen zijn omgekomen: de een werd bij een uitval der vijanden door een kanonskogel getroffen, de ander sneuvelde bij het bestormen der vesting*. Hier gaat de verhaler van het *vermelden* van het tegenwoordig bestaande (*zijn omgekomen*) tot het *verhalen* van het gebeurde (*werd getroffen - sneuvelde*) over.

C. Opmerkingen aangaande den *subjunctief* en den *imperatief*.I. Men bezigt den *subjunctief*:

1. Wanneer de handeling of de toestand vermeld wordt als bestaande in de *bedoeling* of den *wensch* des subjekts.

1). In dit geval bevat de hoofdzin een der werkwoorden *willen, begeeren, verlangen, hopen, verzoeken, bidden, smeeken, waken, zorgen, op zijne hoede zijn* en dergelijke. Bij voorb.: *hij wil, dat men hem groete; ik hoop, dat hij tijdig kome; hij wenscht, dat er eendracht tusschen ons heersche; hij bidt, dat hij hem niet wegzende; hij waakt, tracht te verhoeden, dat de stad niet bij verrassing ingenomen worde; zij zorgen, dat het geschiede.*

Aanm. Volgt in den objectieven zin achter *willen* een indicatief, zoo heeft dit werkwoord de beteekenis van *beweren*, bij voorb.: *hij wil, dat de beklaagde onschuldig is*. Volgt een indicatief na *hopen*. zoo beteekent het *er voor houden, onderstellen: ik hoop, dat hij wijs genoeg is*. Na *zorgen* en *waken* kan ook een stellige uitspraak volgen, bij voorb.: *hij zorgt, dat de stad niet ingenomen wordt, d. i. de stad wordt niet ingenomen, en hij is degeen, die daarvoor zorgt.*

2). Bevat de hoofdzin geen werkwoord van *wenschen* enz., dan moet de conjunctie of het conjunctieve woord, dat aan het hoofd van den afhankelijken zin staat, te kennen geven, dat de handeling of de toestand slechts in den wil, het verlangen of de behoefte des subjekts bestaat, bij voorb.: *hij leert, opdat hij wijs worde; hij zegt het, opdat zijn zoon eenmaal beseffe; hij behoeft een vriend, die hem de oogen opene (d. i. daartoe, dat deze hem de oogen opene); zij maken eene overeenkomst, dat geen hunner voortaan de rechten zijns nabuurs schende, d. i. daartoe strekkende, dat geen hunner enz.*

Aanm. 1. In zoodanige zinnen kan ten overvloede het hulpwerkwoord *mogen* in den *subjunctief* aangewend worden, bij voorb.: *hij wenscht, dat hij tijdig kome moge; hij leert, opdat hij wijs worden moge.*

Aanm. 2. Vooral in de taal des gemeenzamen levens omschrijft men den *subjunctief* achter de (onder 1.) opgegeven werkwoorden veelal door het hulpwerkwoord *zullen*: *hij wil, dat men hem groeten zal; ik hoop, dat hij tijdig genoeg kome zal* (verg. § 90. B. I. 2. 2)), en wordt de afhankelijke zin, met *opdat* of een dergelijk conjunctief woord, vervangen door een *infinities*

met het voorzetsel *om*: *hij leert om wijs te worden; een vriend om hem de oogen te openen* (zie Syntaxis § 146. A. III. 3.). Ja! bij de meeste der meergenoemde werkwoorden kan een infinitief het objekt der bedoeling inhouden, wanneer het subjekt van het praedikaat de bedoelde handeling zelf kan uitvoeren, bij voorb.: *ik wensch te komen; ik hoop het eenmaal te zien gebeuren*. Bij de werkwoorden *raden, vermanen, heeten (bevelen)* enz. bezigt men bij voorkeur den infinitief, om den zin niet sleepend te maken: *hij raadt hem niet achter te blijven; hij vermaant hem tijdig gerced te wezen* (zie Synt. § 146. A. II.).

3). Eindelijk kan ook de wensch in een zelfstandigen volzin zonder voegwoord of voorgaanden hoofdzin door een werkwoord in den subjunctief, die dan de waarde van een optatief heeft, worden uitgedrukt: *Sterv' wie strijden kan, en vatbaar is voor beven* (Bilderdijk). *Legg' geen list die onschuld lagen* (Tollens). *God zij met u en zegene u! Geve God! Moge hij wijs worden!* Hier is het evenwel mogelijk, het voegwoord *dat* vóór den zin te plaatsen: *dat God met u zij!* enz., waaruit blijkt, dat bij zulk eene spreekwijze een hoofdzin als *ik wensch* ten grondslag ligt.

2. Voorts wordt de subjunctief gebezigt in *hypothetische zinnen*, als men de handeling of den toestand, bij wijze van *vooronderstelling*, als bestaande aanneemt, terwijl men in het midden laat, of het vermelde werkelijk bestaat, ja, in de meeste gevallen, overtuigd is, dat het tegendeel van het vooronderstelde waar is. Bij voorb.: *hij zij rijk of moge rijk zijn of arm, toch rust op hem de verplichting; hoe hij zich ook aanstelle of aanstellen moge; welke schatten hij ook bezitte of bezitten moge; alsof hij geleerd ware; mits hij mij hierin niet te leur stelle; al ware hij nog geleerder; indien hij vroeger gekomen ware; wanneer dit ongeluk niet geschied ware; als (zoo) hij indachtig geweest ware. Met hoeveel ophef het worde aangekondigd* (v. d. Palm). *Ieder Christen, waar en wanneer hij leve* (Borger). De conjuncties *ten zij, ten ware*, maken een negatieven vooronderstellenden zin uit: *ten zij is het en zij of het zij niet; ten ware, het en ware of het ware niet*; dat is: *voorondersteld dat het niet zij of ware, dat* enz. Achter *ten zij, ten ware*,

volgt het werkwoord mede in den conjunctief: *ten zij of ten ware (dat) hij zelf kome.*

Aanm. Vermeldt men in hypothetischen vorm iets, waarvan men aanneemt, dat het werkelijk bestaat, bestaan heeft of bestaan zal, in dier voege, dat men bij den hypothet. zin: *indien dit zoo is*, denkt: *en werkelijk is het zoo*, alsdan bezigt men in den hypothet. zin den indicatief, bij voorb.: *hij is arm geworden, hoezeer of ofschoon hij rijk was; hij zal niet betalen, alhoewel of hoewel hij rijk is; indien hij komen mag enz. 't Graeu - hoe trots het is en koen* (de Decker). *Hoezeer geen Engel uit den hemel kwam* (v. d. Palm). *Al heeft men geen bloed te wreken* (dezelfde). *Hoe fel ook 't harte dringt* (Bilderd.).

3. In de derde plaats bezigt men den subjunctief in *voorwaardelijke (conditionale) zinnen*. In zulke zinnen staat het werkwoord steeds in het imperfect dezer wijze, of wendt men een omschrijvende vorm met het imperfect van *zullen* aan (zie § 97. II. 3.). De voorwaardelijke zin gaat altijd met een hypothetischen (vooronderstellenden) zin gepaard, op deze wijze: *ware hij inschikkelijker geweest, zoo ware ik niet weigerachtig gebleven* of *zoo zoude ik niet weigerachtig gebleven zijn; indien hij het vermogen gehad hadde, zou hij betaald hebben.*

Aanm. 1. Wordt vóór eenen veronderstellenden zin met een werkwoord in het imperfect geene conjunctie uitgedrukt, zoo moet, zal de zin hypothetisch blijven, een voorwaardelijke zin volgen: anders wordt de zin *optatief*, bij voorbeeld: *ware hij rijk! gebruikte hij zijnen tijd beter?* Dat zulke zinnen, hoezeer naar de beteekenis optatief, werkelijk hypothetisch zijn, blijkt daaruit, dat zij veelal *of, och of vóór* zich nemen: dit *of* toch beduidt niets anders dan *indien*. Alzoo is *ware hij rijk? of hij rijk ware!* eigenlijk: *indien hij rijk ware*, namelijk, *zoo zou mijn wensch vervuld zijn*. Ook de *modale zinnen*, die met *als, alsof, of*, beginnen, zijn, eigenlijk hypothetisch: *of dit niet genoeg ware.*

Aanm. 2. Wordt de hypothetische zin zonder voorwaardelijken zin in het gestelde geval optatief; een voorwaardelijke zin, daarentegen, bij welken de hypothetische zin wordt verzwegen, wordt *potentiaal*, dat is, duidt aan, wat in zeker geval mogelijk geschieden zou; bij voorb.: *het ware te wenschen; ik zou wel lust hebben; ik weet wel, wat ih deed* (voor *dede*) *of zou doen; dat zou mij zeer goed vlijen*. Soms heeft eene bepaling, in den voorwaardelijken zin vervat, de waarde van een hypothetischen zin; hij voorbeeld: *In uwe plaats* (d. i. *wanneer ik in uw geval geweest ware*) *zou ik anders gehandeld hebben*. - De subjunctief van den tegenwoordigen tijd heeft potentiale kracht in de volgende voorb.: *Maar kan de volghende eeuw gelooven, Dat uitgedreven en verschoven, De moeder der Monarchen dwael' En zwerf, te water en te lande!* (Vondel), dat is: *zou dwalen en zwerven.*

4. Voorts vindt men door goede Schrijvers de aanvoegende

wijze niet zelden aangewend in andere gevallen, als:

1). In zoogenaamde *indirekte vragen*, dat is, in afhankelijke zinnen, wier inhoud eene vraag is. Bij voorbeeld: *om aen te zien hoe Mars mijn' bruitschat rijt', Verscheure, en schenne, en dompele in ellende* (Vondel). *Vraagt eerst, wat leven zij en sterven* (Bilderdijk). *Dan eerst kunnen wij met volkomene gerustheid beoordeelen, wie zijn huis op eene rots en wie het op eenen zandgrond gebouwd hebbe* (Borger). *Dan ziet men wat er te denken zij* (van der Palm). *Wie deze misdadiger zij, hoe misdadig hij te voren geweest zij, verschilt niet* (Beets). Door dien subjunctief drukt de schrijver uit, dat hij de beantwoording der vraag als twijfelachtig wil beschouwd hebben. Kan de beantwoording niet twijfelachtig zijn, alsdan komt deze wijze niet te pas, en Borger zegt, bij voorbeeld, verkeerdelijk: *Hoe moeilijk het ware - dit kan de inhoud van de boeken des Nieuwen Testaments getuigen*. Slechts om des rijms wille schijnt Bilderdijk den subjunctief te gebruiken in: *Zij weet niet, welk een wondre drift Haar boezem ijzen doe;* en: *Hij voelt zijn borst geprangd, en weet niet wat haar prang'?* Meer dan eens vindt men in de Evang. Gezang. een aanvoeg. wijs, vooral die van den tegenw. tijd van het werkw. *zijn*, tegen den aard der taal, om des rijms wille gebruikt.

2). Achter *eer*, voor (*dat*) en *tot* (*dat*), wanneer de op een dezer voegwoorden volgende zin de vermelding van eene onzekere toekomst inhoudt: *Eer hij neervall' voor de voeten Van de trots gekroonde Min* (Vondel). *Eer 't water ziede en luidt beginn' te bruischen* (dezelfde). *Eer hij mijn leeringen met lasteren bezwaer* (de Decker). *'k En denck niet af te staen, Voordat de zake zij ten vollen afgedaen* (dezelfde). *Tot dat de dag verkoele en 't bloed verfrisch'* (Bilderdijk). *Tot eens een Heer herleev', die muiers temmen kan* (dez.). Doch ziet de afhankelijke zin achter eene dier conjuncties niet op eene onzekere toekomst, dan ware de subjunctief misplaatst: *Alexanders sabel rust, Eer de werelt is gewonnen, Eer*

de held zich zelf verwint (Vondel). *Hij rust niet, totdat hij hem onverhoeds overvalt* (v. d. Palm). *Hij stoot den sterksten reus - eer nog zijn arm kan treffen* (Bilderd.). Ook achter *wanneer* en *als* bezigt Vondel den subjunctief, wanneer de zin een feit vermeldt, dat als mogelijk voorondersteld wordt, of, daar het telkens plaats heeft, niet als dadelijk aanwezig behoeft gedacht te worden. Bij voorb.: *wanneer ons 't ongeluck gevat heb bij de keel. Effen als de zon het hoofd heffe uit de kim.*

3). In *modale* zinnen (zie Syntaxis § 145. III. 5.), die eene gedachte inhouden, wier verwezenlijking niet te verwachten of te hopen is; bij voorbeeld: *Waar vindt uw kunstmin één' Homeer, Wiens zang zijn eernaam niet onteer'? Of waar uw hart een Pylades, Die niet verbleek' voor 't offermes?* (Bilderdijk), dat is: *waar vindt uw kunstmin éénen zoodanigen Homerus, dat hij zijnen eernaam niet onteeren zal. - En duld er indruk in noch naam, Waarover zich uw rechtheid schaam!* (dezelfde), dat is: *van dien aard, dat uwe rechtheid zich daarover zou moeten schamen.*

4). In zelfstandige afhankelijke zinnen, die behooren bij eenen hoofdzin, welke een schijnbaar onpersoonlijke uitdrukking inhoudt, wanneer men den inhoud van dien afhankelijken zin, slechts als gewenscht of mogelijk, niet als werkelijk aanwezig wil doen voorkomen. Bij voorbeeld: *Het is nuttig, dat hij kleine onaangenaamheden ondervinde. Wat baat het mij echter, dat men mij een menschenhoofd schildere* (van der Palm). *Licht dat m' er ook van mij niet beter zij tevreden* (Bilderdijk). Zoo had Bilderdijk geschreven: *Den Christen voegt het, dat hij lijde, voor lijdt*, indien hij zich den Christen niet als reeds werkelijk lijdend had gedacht.

Aanm. Hoezeer de bestaande conjunctiefvormen, uit een etymologisch oogpunt beschouwd, aan de gelijknamige *tijden* van den indicatief beantwoorden (zoo staat *ik hebbe* nevens *ik heb*, *ik ware* nevens *ik was*), strekken echter de tijdvormen in den subjunctief geenszins ter uitdrukking van een zuiver tijds-begrip. Deze wijze geeft te kennen, dat het gezegde slechts in de gedachte en niet in de werkelijkheid bestaat. Wat nu niet werkelijk bestaat, bestaat ook niet in dien vorm des bestaans, welken wij *tijd* noemen. De praesensvorm

van den subjunctief wordt aangewend, wanneer de handeling of de toestand in de bedoeling of den wensch des sprekers bestaat, en vormt dus eene wijze van voorstelling, welke men den *spectativus* of *exspectativus* zou kunnen noemen; het imperfect van den subjunctief, daarentegen, heeft *voorwaardelijke* kracht; terwijl beide, praesens en imperfect, vatbaar zijn om in hypothetische zinnen gebruikt te worden. Evenwel gebruikte men voorheen het imperf. van den subjunctief om daar, waar van eene verledene gebeurtenis sprake was, datgene uit te drukken, wat het praesens van den subjunctief te kennen geeft bij de vermelding van tegenwoordige handelingen. Gelijk men in het praes. zegt: *hij bidt, dat hij hem niet onvoldaan wegzende*, zoo zeide men in het imperfect: *hij bad, dat hij hem niet onvoldaan wegzonde*. Dit gebruik van het imperf. conjunct. is thans verouderd: men zegt in plaats van die uitdrukking: *dat hij hem niet onvoldaan wegzenden mocht*, en bezigt alzoo het imperf. van het hulpwerk. *mogen*, hetwelk, gelijk alle zwakke werkwoorden, geen onderscheid kent tusschen den vorm van het imperf. van de aantoonende en dien van het imperf. van de aanvoeg. wijze, en door omschrijving uitdrukt, dat de handeling als *gewenscht* wordt voorgesteld. Over het algemeen is de onvolm. verled. tijd van den subjunctief bijna geheel in onbruik geraakt, en zelfs daar, waar hij voor geene omschrijving vatbaar is, te weten, in den hypothet. voorzin, door een voorwaardelijken nazin gevolgd, wordt doorgaans de vorm van het imperf. van de aantoon. wijze gebruikt. Alleen de vorm *ware* van *wezen* (*zijn*) heeft in het gewone gebruik stand gehouden. Dus zal men wel schrijven: *ware hij tevredener, hij zou gelukkiger zijn*, maar: *las* (doorgaans niet: *laze*) *hij ijveriger, hij zou grooter vorderingen maken*. zoo dat dan alleen de woordorde de betrekking van den eenen zin tot den anderen en alzoo het hypothetische van de voorstelling verraadt.

II. De *imperatief*, hoezeer uit den aard in rechtstreeksche (onafhankelijke) zinnen optredend (zie § 47. 3. 7.), is echter ten aanzien der beteekenis één met den subjunctief en wel, daar hij slechts een praesensvorm toelaat, met het praesens van deze wijze. Even als de tegenwoordige tijd van den subjunctief, heeft hij niet alleen een optatieve, maar ook een hypothetischen zin, bij voorbeeld, in de volgende samengestelde uitdrukking: *wees tevreden, zoo zult gij gelukkig zijn*, dat is, *zoo gij tevreden zijt, zult gij gelukkig zijn*. De zelfstandige optatieve of hypothetische subjunctief (zie boven C. I. 1. 3.), en 2.) van den derden persoon kan dus als een derde persoon van den imperatief worden aangemerkt, zoodat *de koning leve* als de derde persoon van den optatieve imperatief: *leef, o koning! en: hij zij tevreden, zoo zal hij gelukkig wezen*, als de derde persoon van den hypothetischen imperatief: *wees tevreden, zoo zult gij gelukkig wezen*, beschouwd

wordt. Dus worden zegswijzen als de volgende, *er worde vroolijk gedronken, blijmoedig feest gevierd; moed zij gevat*, enz. met onderdrukking van het hulpwerkwoord: *vroolijk gedronken; blijmoedig feest gevierd; moed gevat*, enz. almede als imperatieven beschouwd, De eerste persoon enkelvoud van den imperatief laat zich niet anders uitdrukken dan met behulp van het werkwoord *laten*, bij voorbeeld: *laat ik of laat mij hooren!* Wordt *laten* hier door den nominatief gevolgd, zoo beteekent het zoo veel als *doen* en vormt aldus *laat ik hooren* eene omschrijvende uitdrukking voor *hoore ik!* Staat het voor-naamwoord achter *laten* in den verbogen vorm, zoo is deze de accusatief, en *laten* beteekent zoo veel als *maken* (*maak, dat ik hoore!*) Ook voor den eersten persoon meervoud zegt men meest: *laten wij of laat ons hooren!* Hier echter kan men zeggen: *hooren wij!* gelijk, omgekeerd de derde persoon door *laten* kan omschreven worden: *laat hij of laat hem, laten zij of laat hen hooren!*

D. Opmerkingen aangaande den *infinitief*.

I. De infinitief wordt nu eens met, dan zonder het woordje *te* gebruikt. Dit *te* is het voorzetsel, en *te spreken* beteekent alzoo eigenlijk: *wat betrekking heeft tot spreken, wat aangaat het spreken*. - *Te* wordt vóór eenen infinitief, die met een anderen is samengeschied, herhaald: *te zien en te hooren, te hooren en te beminnen*.

1. Als subjekt der rede aangewend, komt hij zoowel met, als zonder *te* voor, bij voorbeeld: *wandelen is goed voor de gezondheid; arbeiden is aangenamer; dan ledig loopen; het is zaliger te geven, dan te ontvangen; het is der kinderen plicht, hunne ouders te eeren; kwaad met goed te vergelden is edel*. Uit deze voorbeelden blijkt, dat men *te* vóór den infinitief, als subjekt gebruikt, vooral dan aanwendt, wanneer hij door het praedikaat voorafgegaan wordt of ook slechts eene bepaling bij zich heeft. Mist de infinitief, door een objekt voorafgegaan, de partikel *te*, alsdan vormt dit objekt met hem eene soort van samen koppeling, bij voorbeeld: *water drin-*

ken is gezond (zie Syntaxis § 125. E. 1. b.). Minder gemakkelijk mist men *te* in deze woorden van de Decker: *Haer schepper, wiens aengezicht verwerven is leven*.

2. In vereeniging met een ander werkwoord wordt de infinitief zonder *te* gebezigd, ingeval hij met dat werkwoord één begrip uitmaakt. Dit heeft plaats:

1). Wanneer dit werkwoord, dat vóór den infinitief staat, aan den inhoud des infinitiefs slechts eene modale bepaling geeft, met andere woorden, wanneer dit werkwoord als een *hulpwerkwoord der wijze* kan worden aangemerkt (zie § 90. B. I. 2. 2.). Als zoodanig kunnen beschouwd worden *mogen, kunnen, moeten, willen* en *durven*. Aldus: *ik mag komen; ik han het verstaan; ik moet gehoorzaam zijn; ik wil mij verbeteren; hij durft zeggen*.

Vele werkwoorden, wier beteekenis met die van deze hulp-werkwoorden der wijze nauw verwant is, hebben echter met der tijd meer zelfstandigheid gekregen, zoodat zij thans altijd *te* voor den volgenden infinitief vorderen. Ik bedoel de werkwoorden *vermogen*, dat met *kunnen; behooren*, dat met *moeten; behoeven*, dat met *durven* (naar de oorspronkelijke beteekenis van dit werkwoord); *trachten, pogen, zoeken*, die met *willen* min of meer overeenkomst in de beteekenis hebben. Heeft *hebben* de beteekenis van *kunnen*, zoo ontbeert de volgende infinitief het voorzetsel *te*, bij voorbeeld: *gij hebt mooi praten*; doch in de beteekenis van *moeten* vordert het *te* vóór den volgenden infinitief, bij voorbeeld: *ik heb nog veel te arbeiden*.

2). Wanneer het werkwoord, dat vóór den infinitief gaat, *eene betrekking van tijd* geacht kan worden aan den infinitief toe te voegen (zie § 90. B. I. 2. 1.). Zoo omschrijft *zullen* een toekomenden tijd: *ik zal beminnen; blijven*, een onvoleindigen tegenwoordigen tijd: *hij blijft lezen; gaan* en *komen* drukken het overgaan tot de handeling uit: *ik ga lezen, ik kom hooren; komen* en *loopen* geven eene voortdurende beweging te kennen: *hij komt aanrijden; zij loopen wandelen*. Alzoo

gebezigd, kan *komen* ook het deelwoord van den volmaakten tijd bij zich hebben: *hij komt aangerezen; zij komen aangelopen*. *Komen* vordert echter *te vóór* den infinitief, wanneer het met dezen infinitief eene handeling te kennen geeft, die *zoo even* heeft plaats gehad: *ik kom te hooren*, d. i., *ik bekom of krijg te hooren*, *ik heb zoo even gehoord*. Ook het werkw. *zijn* of *uit zijn*, waar het de kracht heeft van *gegaan zijn*, *uitgegaan zijn*, heeft den infinitief zonder *te* achter zich in de spreekwijze: *zij zijn wandelen*, *zij waren uit wandelen*. *Zijn* in de uitdrukking: *ik ben een brief te wachten*, geeft met den volgenden infinitief een *voortdurenden* toestand te kennen.

Er zijn nog andere werkwoorden, die eigenlijk eene bepaling van tijd aan den infinitief toevoegen en niettemin thans den infinitief niet zonder tusschenkomst eens voorzetsels achter zich nemen; *eindigen* heeft zelfs doorgaans *met vóór* den volgenden infinitief; voorts *plegen* en *gewoon zijn*, die *te vóór* den infinitief vorderen.

3). Wanneer de infinitief eigenlijk eene bepaling van het objekt inhoudt. Dit heeft plaats:

a. Wanneer het werkw. een *teweegbrengen* van den toestand of de werking beteekent, en dus, met den infinitief vereenigd, een factitief werkw. (zie §. 90. B. II. 2. 2). a.) vervangt. Zulk eene kracht hebben *doen* en *laten*, alsmede *leeren* en *helpen*. Bij voorbeeld: *ik doe hem drinken; ik laat hem zitten; ik leer hem lezen; ik help hem werken*. *Leeren* in de beteekenis van *geleerd worden*, alzoo van het passief van *leeren*, *onderwijzen*, heeft mede den infinitief zonder *te*: *ik leer lezen*.

Aanm. *Maken*, in de beteekenis van *zorg dragen*, vordert *te* voor den volgenden infinitief: *maak op uwen tijd gerced te wezen*. Waar *maken* voorheen ons tegenwoordig *doen* verving, had het den infinitief zonder *te* achter zich: *dat hij Israel zondigen maakte*.

Heeten behoorde oorspronkelijk ook tot deze categorie, daar het *maken*, *dat iemand den naam van iets heeft*, of *dat iets tot stand komt*, beduidt: dus zegt Vondel: *Vlagh en zeil le heeten strijcken*. En: *Die ten leste d'ijsre poort van*

Mars hiet sluiten. En nog zeggen wij: *heeten liegen* (Synt. § 125. A. II. 4.). Nog andere werkwoorden vormen op dezelfde wijze eene eenheid met den volgenden infinitief, als; *veroorloven, vergunnen, bidden, raden, verbieden*, dat is, door *verlof, verzoek, raad, gebod, iets bij iemand te weeg brengen*; voorts al die werkwoorden, welke doorgaans bij hun objekt een adjektief als bepaling vorderen (zie § 65. II. 3. 3.), als: *achten, schatten, gelooven, wanen, prijzen, er voor houden, rekenen, veronderstellen* en *dunken*, dat eene passieve beteekenis en dus het adjektief als bepaling des subjekts bij zich heeft; eindelijk *begeeren, verlangen, verkiezen*, die een *trachten te weeg te brengen* beteekenen, waarbij men nog *vreezen* voegen kan, daar dit een negatief *begeeren* is. Al deze werkwoorden hebben echter thans *te vóór* den volgenden infinitief.

Willen hebben, dat zoo veel als *begeeren* beteekent, voegen wij samen met een deelwoord van den volmaakten tijd: *ik wil dit boek van avond uitgelezen hebben*.

Aanm. *Helpen* verbinden wij even als *maken* en *brengen* met den tot zelfst. nw. verheven infinitief, voorafgegaan door het lidw. en het voorz. *aan*, in de volgende uitdrukkingen; *hij helpt hem aan het schreien, maakt of brengt hem aan het lachen*. Zoo kan men ook met *blijven, gaan* enz., den infinitief met het lidw. en het voorz. *aan* verbinden: *hij blijft aan het lezen; hij gaat aan het loopen*.

b. Wanneer het werkwoord een *waarnemen* van de werking of den toestand te kennen geeft, als *zien, hooren, voelen*. Dus zegt men zonder *te*: *hij zag hem liggen; ik hoor hem komen; voel hem naderen*. Duidelijk heeft hier de infinitief de kracht eens deelwoords: *hij zag hem liggend*. In de zegswijze: *ik weet hem wonen*, heeft *weten* den infinitief zonder *te*; doch anders heeft dit werkwoord den infinitief met *te* achter zich: *hij weet te leven*; hoezeer de Decker zegt: *Naeu weten wat van tweeen of weigeren of willen*. *Vinden*, dat is, *in het oog krijgen na gezocht te hebben*, heeft den infinitief zonder *te* achter zich; bij voorbeeld: *ik vond hem te bed liggen, en hebben*, in de volgende uitdrukkingen: *hebt gij het*

boek hier op tafel liggen? Hij zoekt zijn zwaard en heeft het aan zijne zijde hangen: hier ligt in het werkw. *hebben* de kracht van *dus hebben, dat het voorwerp op de aangewezen plaats te vinden is*. Hoe het zij, achter *hebben*, dus gebruikt, en *vinden* heeft de infinitief kennelijk de kracht van het deelwoord van den onvolmaakten tijd; bij *vinden* kunnen wij zelfs even goed het deelwoord als den infinitief bezigen en het synonieme *treffen, aantreffen*, duldt zelfs alleen het deelwoord: *ik vond hem te bed liggend; ik trof hem te bed liggend aan*. - Nog een werkw. behoort tot deze categorie, te weten, *schijnen*, dat is, *gezien worden*; hoezeer het thans steeds te vóór den volgenden infinitief vereischt.

Aanm. Bij de werkwoorden die met den volgenden infinitief een factitief werkw. vervangen, alsmede bij die, welke een *waarnemen* te kenneu geven, heeft de volgende infinitief, bijaldien hij tot een transitief werkw. behoort, of eene *bedrijvende*, of eene *lijdende* beteekenis: denkt men bij den infinitief een ongenoemd subjekt, zoo heeft hij de lijdende beteekenis. Aldus is: *ik liet hem roepen*, of: *ik gelastte hem iets of iemand te roepen*, of: *ik gelastte een ander hem te roepen (ik liet hem geroepen worden)*; *ik zag hem vellen*, of: *ik zag hem anderen vellend*, of: *ik zag hem door anderen geveld*. - Toen eenmaal de passieve opvatting van den infinitief achter zulke werkwoorden toegelaten was, kon ook het handelend subjekt in den vorm eener bepaling met *van* of *door* aan denzelfden toegevoegd worden, als: *hij zag hem door zijn eigen vriend ter aarde werpen; hij liet hem door zijn bediende roepen*. - Tot verklaring, hoe het mogelijk is, dat de infinitief in dezelfde uitdrukking zoowel eene actieve als eene passieve opvatting toelaat, kan de opmerking strekken, dat de infinitief in zijnen aard het substantief zeer nabij komt: *ik liet hem roepen* is zoo veel als: *ik bewerkte het roepen van hem; ik zag hem vellen*, zoo veel als: *ik zag het vellen van hem*: deze genitief *van hem* nu kan hier zoo wel objektief als subjektief opgevat worden: wordt hij objektief opgevat, zoo heeft de uitdrukking eene passieve; wordt hij subjektief opgevat, zoo heeft zij eene actieve beteekenis.

3. De partikel *te*, in de meeste gevallen door het voorzetsel *om* voorasgegaan, wordt vóór den infinitief gevorderd:

1). Achter verscheidene *substantieven*, bij welke het *doel*, waarop het begrip, door hen uitgedrukt, gericht is, in de gedaante van een infinitief volgen moet, als: *lust, begeerte, verlangen, toeleg, voornemen, plan, vermogen, gelegenheid, tijd* enz., en achter de *adjektieven*, die het begrip dezer substantieven tot hunnen inhoud hebben, als: *begeerig, geneigd*,

gezind, ongezind, moede, willens, onwillens, gelegen, geschikt, tijdig enz. Bij voorbeeld: *begeerte om te spelen; tijd en gelegenheid om te arbeiden; het voornemen om te vertrekken; de gave om zijne gedachten duidelijk, levendig en krachtig voor te dragen* (v. d. Palm); *geneigd om kwaad te spreken; ongezind om te gehoorzamen; nog tijdig om te veranderen*. - Niet altijd hebben die substantieven en adjektieven den infinitief voorafgegaan door *om te* bij zich: soms den infinitief met *te* alleen: *Bij onmacht zich te wreken* (Bilderdijk); soms met *tot*, hetwelk inderdaad hetzelfde als *te* is, als: *lust tot dansen; geneigd tot spelen; soms den genilief van den infinitief: zingens tijd; vechtens lust; strijdens lustig; zwoegens moede*. Natuurlijk. vervangt den genitief gewoonlijk het voorzetsel *van*: *het voornemen van te vertrekken; tijd van komen en gaan*.

Aanm. Dit *tijd van gaan* is evenwel van *tijd om te gaan* onderscheiden: het eerste duidt eene bijzondere *soort van tijd*; het tweede de *bestemming* van een zekeren tijd aan. Ook *zwoegens moede* verschilt van *moede te zwoegen*: het eerste geeft de *oorzaak* der vermoeidheid te kennen; het tweede den *onwil* om langer te zwoegen, die het *gevolg* der vermoeidheid is.

2). Bij zekere *adjektieven*, waarachter de zaak, aan welke de door deze adjektieven uitgedrukte hoedanigheid toekomt, in den vorm eens infinitiefs uitgedrukt wordt. Bij voorb.: *het is gemakkelijk te zeggen*, welke uitdrukking te verklaren is door: *het te zeggen is gemakkelijk*. Behalve *gemakkelijk* behooren hiertoe de adjektieven *moeilijk, bezwaarlijk, mogelijk, onmogelijk, hard, aangenaam, goed, slecht*, enz., alsmede *waard* en *waardig*. Zonder verschil in de beduidenis hebben deze adjektieven of *te* of *om te* vóór den infinitief achter zich, bij voorb.: *moeilijk te begrijpen*, of *om te begrijpen*: *wel waardig* of *waard te hooren* of *om te hooren*. - Daar de zegswijze *het is moeilijk te begrijpen*, die oorspronkelijk uit omzetting te verklaren is, verstaan wordt als: *het is moeilijk, dat iemand het begripte*, en alzoo de zaak waarvan sprake is, wordt voorgesteld als de werking ondergaande, zoo heeft de infinitief achter zulke adjektieven eene

lijdende beteekenis, en diensvolgens is men ook beginnen te zeggen: *hij is moeilijk te verstaan, een boek geschikt om te lezen en waard te betrachten*, hoedanige zinnen geenszins voor omzetting vatbaar zijn.

Aanm. Voorheen voegde men het adjektief *waard* niet zelden met het lijdend deelw. samen: *waard geprezen*, en nog zeggen wij: *dit ware beter achterwege gelaten*. Hierbij begrijpe men den infinitief *te worden*, eene ellipse, die in de dagelijksche taal ook voorkomt, als men zegt: *hij moet geholpen, er dient gearbeid. De reekning moet gesloten* (Bilderd.).

3). Alsmede achter adjektieven door de bijwoorden *te* (*al te*) of *zoo* voorafgegaan; bij voorbeeld: *hij is te lui om te werken. Wees zoo goed, mij te zeggen*.

4). Bij het werkwoord *zijn* of *wezen*, wanneer de infinitief met dit werkwoord het praedikaat uitmaakt, bij voorb.: *hij is te prijzen; het is niet te lezen; het was nergens te vinden; het is niet om aan te hooren*. Hier duidt het voorzetsel *te* (*om te*) eene in den aard der zaak liggende *strekking* aan. Daar de infinitief in zulke uitdrukkingen eene handeling te kennen geeft; die den persoon of de zaak, welke het grammatisch subjekt uitmaakt, tot voorwerp heeft, zoo bezit hij eene passieve beteekenis, gelijk mede het geval is in zegswijzen als: *hij gaf mij te drinken; hij heeft of vond wat te lezen*. Juist daarom kan hij niet van werkwoorden met eene intransitieve beteekenis gebezigd worden, en verkeerd is het te spreken van een *aan te breken toekomst*, een *uit te breken oproer*. Een *aan te breken vat*, een *uit te breken steen* zou juist gesproken zijn. Om dezelfde reden kan de infinitief, dus gebezigd, geen rechtstreeksch voorwerp bij zich hebben, en ongerijmd is de uitdrukking: *de zich aldaar te vestigen kostschoolhouder*. Wel kon men vroeger zeggen: *onheilen bij voortdoring van den oorlog te ontstaan*, omdat men vroeger zeide, *de onheilen zijn te ontstaan*, d. i. *staan geschapen te ontstaan, zijn te wachten*. - Zulk een infinitief met *te* kan attributief met een substantief verbonden worden; *het te lezen boek; de te verwachten betaling*. Hier hoede men zich aan dien infinitief de verbuiging der attributieve adjektieven te geven, en te zeggen:

de te lezene boeken: te lezen, hoezeer attributief, is en blijft een infinitief en kan bij gevolg niet als een adjektief verbogen worden. De infinitieven, die sleclits uit ééne syllabe bestaan, als *te doen*, laten zich welluidendheidshalve niet attributief gebruiken, daar men niet zou mogen spreken van *eene te doene keuze*. Bij het werkwoord *staan* komt de infinitief met *te* op dergelijke wijze als bij *zijn* voor: *het staat te bezien*. Hier evenwel is de infinitief niet noodwendig passief en kan alzoo die vorm van een intransitief werkw. gebruikt worden: *het staat te gebeuren*.

4. De infinitief heeft *te* vóór zich, wanneer hij, achter de voorzetsels *om, ten einde, na, met, door, zonder* en *in plaats van*, een verkorten afhankelijkten zin uitmaakt; bij voorbeeld: *na gegeten te hebben, om te leven, door de plichten te vervullen, zonder te blozen* (zie Synt. § 146. A. III. 1. en 3.).

II. 1. Alle werkwoorden, die den infinitief zonder *te* achter zich vereischen (zie boven: I. 2.), hebben de eigenschap, dat zij, wanneer zij een infinitief achter zich hebben en tevens met een der hulpwerkwoorden des volmaakten tijds (*hebben* of *zijn*) verbonden zijn, in plaats van den vorm des deelwoords van den volmaakten tijd, dien des infinitiefs aannemen. Bij de verschillende klassen van werkwoorden (1), 2), 3).), die den infinitief onmiddellijk achter zich aannemen, hebben wij verscheidene gelijksoortige werkwoorden vermeld, die, hoezeer zij thans het voorzetsel *te* vóór den volgenden infinitief vorderen, echter oorspronkelijk mede deze partikel vóór den infinitief verwierpen. De meeste nu van deze werkwoorden *kunnen* in het gestelde geval in plaats van den vorm des deelwoords, den vorm des infinitiefs aannemen, al is het, dat zij dien al niet aannemen *moeten*. Zegt men derhalve: *ik heb mogen naderen; hij heeft het kunnen verstaan; hij heeft het moeten hooren; hij heeft het willen, maar niet durven ondernemen; hij is blijven lezen, is gaan spelen en komen luisteren, heeft loopen wandelen; ik heb hem leeren lezen, het hem doen beseffen; hij heeft mij helpen klimmen; zij hebben hem niet alleen*

*hooren, maar ook zien komen; hij heeft hem voelen naderen; even zoo kan men zeggen: Hij heeft het niet vermogen te laten, noch het weten te doen; hij had behooren te komen, maar niet lang behoeven te blijven; hij heeft hem trachten te zien, hem pogen te naderen en zoeken te overreden; wij zijn hem wezen hooren; hij is beginnen te begrijpen; zij heeft hem heeten te komen; zij heeft hem begeeren of verlangen te zien, maar niet gelieven te hooren; hij heeft haar niet verkiezen te ontvangen; hij heeft hem vreezen te ontmoeten; zij hebben hem meenen te ontdekken; gij hebt hem denken te verstaan; hij heeft het niet schijnen te begrijpen. De werkwoorden *staan*, *zitten* en *liggen* geven met een infinitief verbonden, even als *blijven*, een onvoleindigden tegenwoordigen tijd te kennen, en behooren dus tot de klasse van die werkwoorden, welke eene betrekking van tijd omschrijvend uitdrukken (l. 2. 2.); deze werkwoorden nu worden mede in den vorm des infinitiefs, en wel zonder *te*, met een anderen infinitief verbonden, en hoezeer wij zeggen: *hij staat te kijken, tigt te slapen, zit zich te vervelen*; spreken wij echter: *hij heeft staan kijken, liggen slapen, zich zitten vervelen*.*

2. Van de werkwoorden, die, hoezeer *te* vóór den volgenden infinitief vorderende, echter den vorm des infinitiefs in plaats van dien des deelwoords aannemen, worden *trachten*, *pogen*, *beginnen*, *begeeren*, *verkiezen*, *vreezen*, *meenen*, *behooren*, even goed in den vorm des deelwoords gebruikt; b. v.: *hij heeft getracht of gepoogd hem te zien, heeft begonnen te beseffen, heeft begeerd te drinken, heeft niet verkozen hem te ontvangen; zij hebben gevreesd hem te ontmoeten, hebben gemeend hem te ontdekken; hij had behoord te zeggen*. Maar onder die werkwoorden, welke *te* achter zich verwerpen, laat *leeren*, voorafgegaan door het hulpwerkw. *hebben* en gevolgd door een infinitief, den vorm des deelwoords toe, b. v.: *ik heb hem geleerd zijnen plicht beter te betrachten*. In dit geval heeft de infinitief achter *leeren* dan ook het voorz. *te*.

3. Bij sommige der modale werkwoorden is het gebruik van

den infinitief in plaats van het deelwoord zoo gevestigd, dat deze laatste vorm bijna ongebruikelijk is, en dus de zin liefst dus ingericht wordt, dat er een infinitief volgt, opdat de noodzakelijkheid niet ontsta om die werkwoorden in den vorm des deelwoords aan te wenden. Zoo zal men liever zeggen: *ik heb het niet kunnen doen*, dan: *ik heb het niet gekond of gekund*; *hij heeft het niet mogen doen*, dan: *hij heeft het niet gemocht*; *hij heeft het niet moeten doen*, dan: *hij heeft het niet gemoeten* (welke participiale vorm bovendien geenszins onberispelijk is, zie § 100. A. I. 3.). In plaats van *ik had het zullen doen*, zegt men steeds: *ik zou het gedaan hebben*.

E. 1. 1). Wanneer een *deelwoord* van den onvolm. tijd met het abstrakte werkwoord *zijn* of *wezen* het praedikaat uitmaakt, geeft het de *voortdoring* van eene handeling of toe-stand te kennen, in onderscheiding van het oogenblikkelijke des tijds door het concrete werkwoord zelf uitgedrukt. Zoo is *de zieke is stervende*, onderscheiden van: *hij sterft*; *hij is nog altijd lijdend*, van: *hij lijdt veel*; *ik ben zoekende*, van: *ik zoek*.

2). Opmerkelijk is de uitdrukking: *onderhebbende* of *bijhebbende manschappen*. Hier schijnt het deelw. van den onvolm. tijd de bedrijvende beteekenis te hebben afgelegd. Misschien staat *onderhebbende* voor *onderhebde* of *ondergehebde* (dat buitendien niet te dulden scheen, omdat van *hebben* het lijdende deelw. *gehad* luidt), even als *nakend* voor *naakt* (zie § 23. I. 3. 2.).

2. Wanneer het deelwoord van den volmaakten tijd op zich zelve staat en van geen hulpwerk. des volmaakten tijds vergezeld is, heeft het eene lijdende beteekenis (*bedreven*, *bereden*, *afgeleefd* enz. zijn adjektieven, zie § 68. 1. en 2. 2.). Derhalve kan het deelwoord, dus gebruikt, geen objekt bij zich hebben, en uitdrukkingen als *een plaats gegrepen ongeval*; *een door de Regeering zich aangematigd recht*, zijn onjuist. In bedrijvenden zin laat zich het deelw. van den volm. tijd, even als van werkwoorden, die niet passief gebruikt kunnen worden

(dat is, van terugwerkende, onovergankelijke en onpersoonlijke werkwoorden), slechts als bestanddeel eens volmaakten tijds gebruiken. Men zou dus wel: *het plaats gegrepen hebbende ongeval, het geslapen hebbende kind*, kunnen zeggen, maar evenmin als *het plaats gegrepen ongeval* kan men zeggen: *het geslapen kind*; wel: *een zich geschaamd hebbende knaap*, maar niet: *een zich geschaamde knaap*. Doch het deelwoord met *hebbende* verbonden wordt slechts als praedikaat in een verkorten afhankelijk zinnen gebruikt, bij voorbeeld: *dit gezegd hebbende, ging hij henen*: de attributieve aanwending van het deelw. met *hebbende*: *het plaats gehad hebbende ongeluk, de mij bedroefd hebbende tijding*, is hard en sleepend. Dus is ook *het geslapen hebbende kind* enz., hoezeer grammatisch onberispelijk, wegens wanluidentheid af te keuren. Slechts van die intransitieve werkwoorden, welke ter vorming hunner volmaakte tijden het werkwoord *zijn* bezigen, mag het deelwoord attributief gebruikt worden, bij voorbeeld: *zijn overleden vriend; mijn gestorven grootvader; uw welgelegen landgoed; een gezonken of gestrand schip; de aangekomen huisvriend; eene ontlokene of verwelkte bloem*. Derhalve niet: *de gestane stoel*, wijl men zegt: *de stoel heeft*, niet: *is gestaan*. Van werkwoorden, die hunne volmaakte tijden zoowel met *hebben* als met *zijn* vormen, mag het deelwoord natuurlijk allleen dan attributief gebruikt worden, wanneer de beteekenis medebrengt, dat men er *zijnde* en niet *hebbende* onder verstaan moet. Dus mag men wel zeggen, *een uitgebrand huis*, maar niet: *de uitgebrande woede*, daar men niet kan zeggen: *de woede is*, maar *heeft uitgebrand*. Even zoo mag men wel zeggen: *eene gesprongen snaar*, maar niet: *een gesprongen jongen*, want hoezeer men kan zeggen: *de jongen is naar de school gesprongen*, vordert *springen*, in eigenlijken zin zonder bepaling van het einddoel des springens, het hulpwerkw. *hebben* (zie § 97. II. 5. 2.). Ja, al voegt men bij het deelw. eens intransitieven werkw., dat in zijne volmaakte tijden *hebben* toelaat, zulk eene bepaling, toch bezigt men on-

gaarne zoodanig deelw. attributief; dus niet: *de naar school gesprongen knaap*; wel praedicatief in eenen verkorten afhankelijkten zin: *de knaap, naar school gesprongen, zette zich dadelijk met lust aan het werk.*

3. Gelijk de deelwoorden als adjektieven gebezigd kunnen worden, evenzeer is het geoorloofd ze ter bepaling van andere adjektieven of anderszins bijwoordelijk te gebruiken, bij voorb.: *kokend heet water; verbazend hooge bergen; hij komt ont-zettend spoedig terug; het is uitgemaakt waar.* In zekere uitdrukkingen vindt men deelwoorden gebruikt als adjektieven ter aanduiding eener hoedanigheid, die gekenmerkt is door de handeling, uitgedrukt door het werkwoord, waartoe het deelwoord behoort. Aldus in: *eene stilzwijgende overeenkomst, een zittend leven, de vallende ziekte, ijllende koorts* (d. i. *waarin de lijder ijlt*), en dergelijke zegswijzen.

Zevende afdeeling. Over het bijwoord.

Eerste hoofdstuk. Over het bijwoord en zijne soorten.

§ 102.

1. 1. Wat bijwoorden zijn, is boven (§ 46. 5.) verklaard. Alleenlijk dient bij die bepaling gevoegd te worden, dat een bijwoord niet alleen het werkwoord en het adjektief, maar ook

een ander bijwoord kan bepalen, bij voorbeeld: *hij woont zeer nabij*. Evenwel zijn slechts de bijwoorden van intensiteit of graad daartoe bekwaam, welke § 69. VI. 1. grootendeels zijn genoemd als strekkende om de verschillende trappen van vergelijking te bepalen. In de uitdrukking: *eene nooit genoeg geprezen daad*, bepaalt *nooit* geenszins het bijwoord *genoeg*, maar de vereenigde woorden *genoeg geprezen*, desgelijks in: *hij komt nooit genoeg*, het van het bijwoord *genoeg* vergezeld werkwoord *komen* (vergel. Synt. § 134. II. 1. 3.). - Voorts kunnen eenige bijwoorden van plaats ter bepaling onmiddellijk achter een zelfstandig naamwoord gevoegd worden: *de burgemeester alhier, het kind daar* (zie Syntaxis § 120. A. II. 1. 4.). Ook sommige bijwoorden van tijd worden ter bepaling achter een substantief gevoegd, doch alsdan van het voorzetsel *van* voorafgegaan, waarbij zij zelve het karakter van substantieven bezitten: *de dag van heden, de maaltijd van gisteren, het genoegen van toen*.

2. Het bijwoord drukt het begrip, dat zijnen inhoud uitmaakt, onbepaald en als 't ware zonder aanwijzing van grenzen uit. Dus kan het nimmer een substantief in dezen of genen naamval bij zich vereischen. Schijnt dit het geval, zoo heeft het bijw. opgehouden bijwoord te zijn: het is in een voorzetsel veranderd (zie § 46. 6.). Alleen een en ander kwalitatief woord, zoo als *waardig*, vermag den naamval, dien het, als adjektief gebezigd, bij zich vordert, ook dan bij zich te hebben, wanneer het als bijwoord gebruikt wordt, bij voorb.: *hij handelt zijner waardig*. Maakt men van het woord, ook wat den vorm aangaat, een bijwoord, door toevoeging van den uitgang *lijk*, die de kracht heeft gekregen om van adjektieven bijwoorden te maken, alsdan is het dadelijk minder geschikt om den naamval bij zich te hebben: men zal toch niet licht zeggen: *hij handelt zijner waardiglijk*.

3. De bijwoorden zijn onverbuigbaar (§ 47. 3.). Alleen de bijwoorden *van* hoedanigheid en graad en eenige andere, die relatieve plaats- en tijdsbepalingen te kennen geven (als *ver*,

nabij, laat, dikwijls), zijn vatbaar om door vormverandering de graden van vergelijking uit te drukken. Wanneer het bijwoord den uitgang *lijk* bekomen heeft, wordt het voor de gradatie minder geschikt. Dus zal men niet zeggen: *hij voorziet nog mildelijker in zijne behoeften*, wel: *milder*; noch: *hij slaagt het gelukkiglijkst*, maar: *het gelukkigst*.

Aanm. Over de comparatie der bijwoorden is tegelijk met die der bijvoegel. naamwoorden gehandeld in § 69 en 70.

II. 1. Wat hunnen *oorsprong* aangaat, zijn de bijwoorden te onderscheiden:

1). In dezulke, die hun ontstaan aan klanken te danken hebben, welke eene betrekking van plaats of ruimte, niet in een gedachtebeeld uitdrukken, maar slechts als met den vinger aan-wijzen (vergel. § 1. 1. *Aanm.*). Van dezen aard zijn de *oorspronkelijke*, dat is, niet van andere rededeelen ontleende *bijwoorden*, als: *af, in, om, toe* enz., alsmede de *voornaam-woordelijke*, dat is, van voornaamwoorden ontleende *bijwoorden*, als: *hier, dan, zoo* enz.

2). In dezulke, die ten aanzien huns oorsprongs met substantieven, adjektieven of telwoorden in verband staan (enkele van deze soort zijn van werkw. afgeleid), en aan welke alzoo een klank, die eene gedachte uitdrukt, ten grondslag ligt.

2. Wat hunne *beteekenis* betreft, worden de bijwoorden onderscheiden, 1) in: *bijwoorden van hoedanigheid*, 2) *van hoegrootheid*, 3) *van omstandigheid*, 4) *van plaats en ruimte*, 5) *van tijd*, 6) *van modaliteit* en 7) *van het zinsverband*.

1). De bijwoorden van *hoedanigheid* of *qualitatieve* bijw. laten zich weder in twee ondersoorten onderscheiden:

a. In bijwoorden van *hoedanigheid in engeren zin*, die de hoedanigheid van het voortbrengsel der handeling te kennen geven, bij voorb.: *hij schildert schoon*, dat is, hetgeen hij schildert, is schoon; *hij spreekt onderhoudend*, d. i., hetgeen hij spreekt, is onderhoudend; *hij maakt het goed*, d. i., hetgeen hij maakt, d. i. *in orde brengt*, is goed.

b. In bijwoorden der wijze, die de wijze, waarop de handeling geschiedt, uitdrukken, bij voorbeeld: *hij draagt. het fraai voor*, d. i., op eene fraaie wijze; *hij schildert vlug*; *hij antwoordt mij schriftelijk*, enz. Onder deze bijwoorden der wijze zijn er sommige *onbepaalde*, die de wijze, waarop de handeling geschiedt, slechts *aanduidend* te kennen geven, als, *hoe, zoo, dus, anders*.

Aanm. De uitdrukkingen: *hij maakt het goed*; *hij draagt het fraai voor*, kunnen ook zoo opgevat worden, dat *goed, fraai*, bijvoegelijke naamwoorden zijn, alsdan beteekent *hij maakt het goed*: *hij brengt te weeg, dat iets goed wordt*; *hij draagt het fraai voor*: *hij draagt het als fraai voor, zijne voordracht maakt de zaak fraai*. Zie § 65. II. 3. 3).

2). De bijwoorden van *hoegrootheid* of *quantitatieve* bijwoorden laten zich weder in twee ondersoorten onderscheiden:

a. In bijwoorden van *hoegrootheid in engeren zin*, die de mate van het voortbrengsel of voorwerp der handeling aanduiden, bij voorb.: *het heeft veel geregend*; *hij heeft genoeg gegeten*; *ik ben half gereed*. Hiertoe behooren ook de verdubbeltallen: *tienvoud, honderdvoud*, enz.

b). In bijwoorden van *intensiteit of graad*, die de mate der innerlijke sterkte bepalen, waarin de hoedanigheid voorhanden is, of waarmede de handeling plaats heeft, bij voorbeeld: *hij leefde zeer gelukkig, een zeer deugdzaam man, een zeer goed geschreven boek, hij weende zeer*. Hiertoe behooren de § 69. VI. 1. opgenoemde bijwoorden, benevens de herhalingsgetallen (§ 87.), mits zij niet als bijwoorden van tijd gebruikt worden. Ook het bijwoord *zoo* drukt den graad uit, als ik zeg: *hij is zóó groot*; *hij schreeuwt zoo, dat mij hooren en zien vergaat*; alsmede het bijwoord *hoe*, wanneer het niet vragender-wijze genomen wordt.

3). De bijwoorden van *omstandigheid* vermelden de eene of andere bijzonderheid, welke bij de handeling of de redeneering in aanmerking komt, als: *te vergeefs, gaarne, mede, tegelijk, altemaal, te zamen, slechts, maar* (als het zoo veel als *slechts* beteekent), *minstens, eerstens, ten tweede, eensdeels*,

andersdeels, ten slotte, wijders, voorts. Het bijwoord *mede*, als voorzetsel voorkomend, neemt de gedaante *met* aan.

4). De bijwoorden van *plaats en ruimte* drukken of eene *richting* in de ruimte, of eene *rust* op eene plaats uit. Eene *richting* drukken uit; *af, door, om, rond, rondom, toe, van, uit, heen, her, henen, voort, weg, naar boven, voorwaarts, herwaarts, derwaarts, vandaar, daarheen, waarheen, bergop, bergaf, noordwaarts, huiswaarts.* Eene *rust* drukken uit: *aan, achter, bij, in, na, op, voor, heinde, naast, nevens, binnen, buiten, onder, ver, wijd, overal, ergens, hier, daar, ginds, daarboven, rechts, links, onderweg, te huis* enz. Sommige der opgenoemde bijwoorden, met nog eenige andere van denzelfden aard, zijn geschikt om een substantief achter zich te bekomen, hetwelk het voorwerp te kennen geeft, naar welks *uitgebreidheid* de richting of plaats bepaald wordt. Zijn zij werkelijk door zulk een substantief gevolgd, zoo worden zij *voorzetsels* genoemd (zie § 46. 6.); het zijn de volgende: *aan, achter, beneden, bij, binnen, boven, buiten, in, door, langs, na, naast, nabij, nevens, om, onder, op, over, rond, rondom, tegen, tusschen, uit, voor.* De vier volgende: *naar, tot, te* (voor substantieven) en *van* zijn uitsluitend voorzetsels: wanneer de betrekkingen, die zij aanduiden, bijwoordelijk worden uitgedrukt, zoo als vooral in de samenstelling plaats heeft, bezigt men voor *naar, na* (behalve dat men thans *daarnaar, hiernaar* zegt), voor *tot* en *te, toe*, voor *van, af.* Zelfs in de samenvoeging *hierna, daartoe, waaraf*, komen deze woordjes niet als voorzetsels voor, aangezien vóór dezelve een voorzetsel is uitgelaten, van hetwelk *na, toe, af*, slechts eene versterking uitmaken; zoo staat *hierna* voor *na dit na*, *daartoe* voor *tot dat toe*, *waaraf* voor *van wat af*; werkelijk zegt men nog: *tot daartoe, van waaraf.* Eveneens is het met de woordverbinding *daarmede*: ook hier is en blijft *mede* een bijwoord van omstandigheid. - *Aan* in *iemand aan kunnen* is onderscheiden van het gewone *aan*; het is een bijwoord, vroeger ook als voorzetsel

gebruikt, dat *tegen*, alsmede *zonder* beteekent (zie § 96. 2. 3). *b. Aanm.*)

Aanm. In vroeger tijd werden *na* en *naar* zonder verschil van beteekenis, ja *na* vaak bij voorkeur in den zin van het Lat. *ad* of Fransch, *à*, en *naar* in dien van het Lat. *post* of Fransche *après* gebruikt.

5). De bijwoorden van *tijd* drukken uit, vooreerst, een *punt des tijds*, en wel *onbepaald*, als: *ooit*, *nooit*, *nimmer*, *eens* (als het *op zekeren tijd* beteekent), *weleer*, *voorheen* enz., of *bepaald*, als: *dan*, *nu*, *heden*, *thans*, *gisteren*, *toen*, *hierna*, *dadelijk*, *juist*, *reeds*, *nog*, *weldra*, *kortlings*, *eindelijk*, *'s nachts*, *eerstdaags* enz. Ten tweede, eene *voortdoring van tijd*, als: *steeds*, *altijd*, *immer*, *sedert*, *voortaan*, *onderwijl*, *intusschen*, *van lieverlede* enz. Ten derde, een *herhaling in den tijd*, als: *zelden*, *dikwijls*, *vaak*, *telkens*, *weder*, *op nieuw*, *somtijds nu en dan*, *nu eens - dan eens*, *gewoonlijk*, *doorgaans*, benevens de herhalingsgetallen, wanneer zij niet als bijwoorden van intensiteit gebezigd worden (zie § 87.).

6). De bijwoorden der *modaliteit* geven den denk- of spreek-vorm te kennen, waarin de spreker de gedachte, door het praedikaat uitgedrukt, voorstelt. In sommige hunner ligt een geheele volzin besloten. Zij zijn, of *bevestigend*: *ja*, *wel*, *voorzeker*, *voorwaar*, *waarlijk*; *immers*, *stellig*, *degelijk*, *volstrekt*, *gewis*, *werkelijk*, *wezenlijk*, *waarachtig*, *trouwens*; of *ontkennend*: *neen*, *niet*, *geenszins*; of *wenschend (optatief)*: *dan*, *toch*; of *vermoedend (potentiaal)*: *waarschijnlijk*, *misschien*, *mogelijk*, *wellicht*, *vermoedelijk*, *wel* (in: *hij zal wel t'huis zijn*), *ook* (in: *zijn hier ook boeken te krijgen?*): of *vragend*: *of* (als in: *of is het niet roemwaardig, zich voor eene goede zaak op te offeren?*, Borger).

7). De bijwoorden *van het zinsverband* geven de betrekking te kennen tusschen de gedachte van den volzin, waartoe zij behooren, en die van een of meer andere zinnen. Dus zijn zij *voegwoordelijke bijwoorden*, weshalve zij in de Afdeeling, waarin over het Voegwoord gehandeld wordt, nader ter sprake komen. De voornaamste zijn *nu* (bij voorbeeld in: *dit nu zoo*

zijnde), *evenwel*, *niettemin*, *toch*, *desnietteenstaande*, *in-tusschen*, *integendeel*, *daarentegen*, *diensvolgens*, *derhalve*, *vandaar* (redengevend gebruikt), *daarom*, *deswegens*, *bijgevolg*, *daardoor* enz. In zoo verre zulke partikels binnen de grenzen van den hoofdzin eenen nevensgaanden afhankelijken zin aankondigen, heeten zij *bepalende* of *determinatieve* bijwoorden (zie § 46. 8.). Met het voegwoord, dat aan het hoofd van den afhankelijken zin op een bepalend bijwoord antwoordt, staan zij in een verband van zoogenaamde *correlatie* of *wederkeerige betrekking*, en het bepalend bijwoord en voegwoord zijn onderling *correlatief*. Ook het bijwoord van hoedanigheid: *zoo*; van plaats: *daar*, en van tijd: *dan*, zijn in zooverre bepalend, als zij hunne correlatieve voegwoorden: *als*, *waar*, *wanneer*, in een nevensgaanden zin vooronderstellen en als het ware aankondigen. De vragende bijwoorden: *hoe*, *waar*, *wanneer* enz. zijn desgelijks correlatief verbonden met de *bepalende* (*determinatieve*): *zoo*, *daar*, *dan*.

Aanm. Uit het bovenstaande blijkt, dat een en hetzelfde bijwoord verschillend kan aangewend worden, zoodat het nu eens tot de eene, dan weder tot eene andere soort behoort. Alzoo is *even* nu eens een bijwoord van intensiteit, dan eens van tijd; *dan* is of een bijwoord van tijd of een modaal bijwoord. Een voorbeeld van het bijwoord *wel* eerst als bijwoord van hoedanigheid, dan als bijwoord van modaliteit aangewend, vindt men in de volgende regels van Bilderdijk:

Puntdichten? - *Is er een in 't boekdeel, dat mij smaakt,*

Zoo zeg ik van d' Auteur: 'Hij heeft het WEL gemaakt.'

Puntdichten? - *Is er een in 't boekdeel, dat mij smaakt,*

Zoo zeg ik van d' Auteur: 'Heeft HIJ het wel gemaakt?'

Bovendien kan *wel* een bijwoord van het zinsverband wezen, bij voorb. als ik zeg: *Wel heeft hij het gezegd, doch* enz.

Tweede hoofdstuk. Over de vorming der bijwoorden.

§ 103. Over de oorspronkelijke bijwoorden.

Oorspronkelijke bijwoorden zijn:

1. Van diegene der boven (§ 102. II. 2. 4.) genoemde bijwoorden van plaats en richting, welke doorgaans het karakter van voorzetsels bezitten, de volgende: *aan, bij, door, in, na, om, op, te, voor, uit*. De voorzetsels *van* en *tot* zijn door samenstelling van oorspronkelijke bijwoorden ontstaan; *af* en *toe* handhaven steeds hunne bijwoordelijke natuur: *te* is mede een bijwoord, en wel van intensiteit, wanneer het vóór adjektieven komt, aldus: *te groot, eigenlijk nog daartoe groot* (zie § 95. 6. 8). Aanm. 6.). Over al deze woordjes wordt nader behandeld in de volgende Afdeeling.

Aanm. *Te* in *niet te best* is niet het bijwoord van intensiteit, maar de praepositie: *niet te best* is *niet ten beste, niet op het beste*.

2. Van de bijwoorden van tijd: *nu* en *nog*. *Nu*, dat voor *nuw* staat (zie § 13. 4., en § 14. 1.) en waarvoor ook *nouw* in gemeen gebruik is (zie § 16. 2.), wordt ook als modaal bijwoord gebruikt, met veranderden toon, in zinnen als: *nu, vermoei u maar niet al te zeer! nu, begrijpt gij het al?* en als bijwoord, dat het verband tusschen de eerste twee leden eener sluitrede aanwijst. - *Nog*, dat willekeurig, ter onderscheiding van het voegwoord *noch*, met eene *g* geschreven wordt (zie § 18. 1. 2.), duidt niet alleen eene voortduring van tijd tot op een bepaald tijdstip aan, als in: *het neemt nog toe; het was nog niet geëindigd*, maar wordt ook als bijw. van intensiteit gebruikt om eene toenemende mate aan te dui-

den, als in: *nog grooter*. In *tot nog toe* beteekent het zoo veel als *heden*.

Aanm. *Nog* is oorspronkelijk een bijwoord van omstandigheid. Het beteekent eigenlijk: *ook bij dat*, gelijk het dan ook bestaat uit *nu* en eenen uitgang, die in het Goth. *uh* luidt, overeenkomende met het Lat. *-que*, d. i. *en*.

3. Van de modale bijw. zijn oorspronkelijk: *ja* en *neen*. *Ja*, Goth. *jai*, schijnt een natuurklank te zijn: het is dus een tusschenwerpsel en vertegenwoordigt een geheelen volzin. Vraag ik: *zult gij komen?* en is het antwoord: *ja!* dan treedt dit in de plaats van den geheelen zin: *ik zal komen*. Aan het hoofd van een zinlid geplaatst, kondigt het aan, dat hetgeen voorafgaat bij het volgende als gering moet beschouwd worden, en is het alzoo een tegenstellend voegwoord, bij voorbeeld: *hij heeft al zijn goed, ja! zijn leven veil*. - Het tusschenwerpsel, dat op eene vraag ontkennend antwoordt en bijgevolg het tegenovergestelde is van het woordje *ja*, is *neen*, hetwelk, daar het in het Goth. *nê* luidt, eene verdubbelde ontkenning schijnt, als ware het: *nee ne*. Het bijwoord, dat de kracht heeft om aan te duiden, dat de inhoud der gedachte ontkend wordt, was voorheen *en* (Goth. *ni*). Dit is bewaard gebleven in *ten zij* en *ten ware*, dat is, *het en zij*, *het en ware*, dat is, *het zij niet*, *het ware niet*. Van lieverlede echter sloop het gebruik in om de kracht van deze vóór het werkwoord geplaatste partikel te versterken, door het woordje *niet* achter het werkwoord te plaatsen; zoo ontstond de uitdrukking: *ik en weet niet* voor de oorspronkelijke: *ik en weet*. Eindelijk, sedert het midden der zeventiende eeuw, verdween de eigenlijke ontkennende partikel en er bleef slechts: *ik weet niet*, over. *Niet* is hetzelfde als *niets*, waarvoor men vroeger ook *niet* zeide, en is eene verbinding van de ontkennende partikel *ne* en *iet*, over welks oorsprong *men* zie § 78. 1.

Aanm. Hog bij da Costa, leest men: *Hebt gij hem gezocht, die naar u niet en zag?*

4. Eindelijk, de bijwoorden: *wel*, Goth. *vaila*, en *ver*, Goth. *fairra*. Over de verschillende beteekenissen van *wel* zie men

§ 102. II. 2. 7). Aanm. *Ver* wordt thans ook als adjektief gebruikt, wanneer men spreekt van: *een ver vriend, eene verre reize*.

§ 104. Over de door eigenaardige uitgangen gevormde bijwoorden.

1. Van sommige der in de vorige §: 1. vermelde partikels en eenige andere woorden zijn door toevoeging der uitgangen *en* of *er* afleidingen ontsproten, die of als op zich zelven staande woorden, of in nieuwe afleidingen aanwezig zijn, Zoo komt van *uit* door voorvoeging van *be* (zie § 27. 1. 1.) en toevoeging van den uitgang *en*, *buiten*, en tevens, door toevoeging van *er*, *uiter*, in *uiterlijk* en *uiterste* overgebleven; van *in*, *binnen* en *inner*, bewaard in *innerlijk*; van een verloren stam, *boven* en *over*; van *op*, *opper*, in *opperste*, *opperen* en *opperbest* aanwezig; van *voor*, (*te*) *voren* en *voorder* (in *bevorderen*); van een verloren stam, (*be*-)*neden* nevens *neder*, en van *mid*, *midden* en *midder* (in *midnachts*) of *middel* (*middelste*). Den uitgang *er*, zonder eenen vorm op *en* daarneven, hebben: *achter* of *echter*, die, oorspronkelijk één, beide *na* of *daarna* beteekenen; het voorzetsel *naar* (*nader*) van *na*; *onder*; *weder* (dat is *tegen* of *op nieuw*); *sedert*, dat van een ouden stam *sid*, die *laat* beteekent, afkomt, en eene paragogische *t* heeft bekomen (zie § 25. 2. 1.), even als *voort* van *voor*: *sints* is een andere vorm van 't zelfde woord (zie § 23. I. 3. 1). en § 111. 2.).

Aanm. Deze uitgang *er* is ongetwijfeld de comparatiefuitgang (vergel. § 69. V.); de vorm op *en* is waarschijnlijk een accusatiefvorm, die hier naar het voorbeeld der pronominale bijwoorden, welke eigenlijk accusatieven van voornaamwoorden zijn (zie § 108. 2. 3. en 4.) aangewend zal wezen.
- Het verschil van den uitgang des grondwoords in *zuiderzee* en *zuidenwind*, *noor-derhalfmond* en *noordenwind* is van anderen aard: *zuider* beteekent oorspronkelijk *zuidwaarts*; *zuiden*, *uit het zuiden* (zie ald.).

2. Nog slechts zwakke sporen bestaan er van eene vroeger heerschende wet, volgens welke van adjektieven door toevoeging

van eene toonlooze *e* (Oudduitsch *o*), sons door *n* gevolgd, bijwoorden gevormd werden. Zoo komt *gaarne* van een adjektief *gaarn*, dat *begeerig*, *graag* beteekent; *dichte*, dat nog in *dichte bij* gehoord wordt, van *dicht*; *gewijze* (in *trapsgewijze* enz.) van een adjektief *gewijs*, dat tot het substantief *wijs* staat, als *gering* tot *ring* (zie § 68. 2. 1).; *alreede* van *reed*, *gereed*, en niet zelden hoort men nog: *vreeselijke bang* enz. Doch thans is men gewoon een adjektief in zijnen grondvorm als bijwoord te gebruiken.

Aanm. 1. Van adjektieven komen, oorspronkelijk door toevoeging der thans verloren *e*, *schier* (*bijna*), van een adjekt., dat *snel*, *schielijk* (voor *schierlijk*), beteekent; *zeer*, van een adjektief, dat *smartelijk* beduidt en verwant is met dat *zeer*, hetwelk nog als substantief in zwang is.

Aanm. 2. De *s* in *veels te veel*, *als te groot*, *hoe langs hoe meer*, schijnt oorspronkelijk een verbindingsklank tusschen den stam *veel*, *al*, *lang* en de adverbiale *e*, die sedert afgesleten zou zijn. Alzoo zijn die vormen *veels*, *als* en *langs* in die uitdrukkingen sporen van een vroeger bestaanden bijwoordelijken vorm: *vele*, *alle*, *lange*. Vergel. § 64. *Aanm.* 2. pag. 183.

3. Sedert de toonlooze *e*, die vroeger de van adjektieven afgeleide bijwoorden van de adjektieven zelven onderscheidde, was afgesleten, was er een ander onderscheidingsteeken noodig. Als zoodanig bezigde men den uitgang *lijk*, die eigenlijk een uitgang tot vorming van adjektieven is (zie § 67. 6.), maar sedert ook ter afleiding van bijwoorden uit substantieven werd aangewend (zie ald. 3), *b.*). Daar echter deze uitgang licht iets sleepends aan de rede geeft, zoo werd hij later wederom veelal achterwege gelaten, waar dit geschieden kon, te weten, waar het bijwoord op *lijk* van een adjektief afkwam en in dien afleidingsvorm op *lijk* geene eigenaardige beduidenis gekregen had. Eene eigenaardige beduidenis brengt de uitgang mede (weshalve hij niet achterwege gelaten kan worden) in *eigenlijk*, *openlijk*, *waarlijk*, enz.

4. Tot vorming van bijwoorden dient ook de uitgang *ing*, thans altijd voorafgegaan van de Jetter *l* (vergel. § 50. 15.) en meest gevolgd door de *s*, die, oorspronkelijk de uitgang des genitiefs, tot een kenteeken des bijwoords geworden is (zie § 105. 1. 1). en 2). *lings* dan vormt bijwoorden der wijze van adjektieven, als: *blindelings*, *kortlings*, *nieuwlings*; van substan-

tieven, als: *ruggelings, zijdelings, plotselings* (van *plot, slag*), en van werkwoorden, als: *schrijdelings, strijkelings, ijlings, tappelings* (van *tappen* of *tappelen* en dit van *tap, het spongat van een vat*).

Aanm. *Onderling* mist de *s* en komt van een bijwoovd.

5. Ook het bijwoord *gewijze* kan zelve tot den rang eens afleidingsuitgangs afdalen, die nieuwe bijwoorden vormt van zelfstandige naamwoorden, als: *trapsgewijze* of *trapswijze, slangsgewijze*, of van werkw., als: *steelsgewijze*.

Aanm. 1. Door verscherping der *g* van *gewijze* achter de *s* ontstond uit *vraags-gewijze, vraagschewijze*, dat men voor eene samen koppeling van *wijze* met een adjektief *vraagsch* begon te houden: vandaar de vorm *vraagscher wijse* of *vragenscher wijze*. Zoo vindt men ook *schimpscher wijze, spottischer wijze*, en daar alzoo elk adjektief woord met *wijze* scheen samengekoppeld te kunnen worden: *verhalenderwijze, voorverhaalswijze* of *verhaalsgewijze*.

Aanm. 2. *Kwanswijs*, of liever *kwansijs*, heeft met *gewijs* niets gemeen: het is een oud woord (het Lat. *quamsi*), dat *als wilde hij zeggen*, moet beteekenen.

6. Ook de verkleiningsuitgang *je*, met de adverbiale *s* vermeerderd (*jes*), achter adjektieven tredend, vormt bijwoorden: *zoetjes, zachtjes, stilletjes, warmpjes* enz.

7. *Waarts* of, zonder de *s*, *waart* vormt bijw. door samenstelling met bijw. van plaats, met zelfst. naamw. of persoonl. voornaamv. Zulke bijwoorden beteekenen eene beweging naar de plaats, door het eerste lid aangeduid. Op deze wijze zijn ontstaan: *opwaarts, nederwaarts, binnenwaarts, herwaarts, derwaarts, voorwaarts, hemelwaarts, zijwaarts, oostwaarts, huiswaarts, (te) mijwaarts*. *Waarts* is eenigermate tot den rang van een blooten uitgang afgedaald.

Aanm. *Waarts* is het Goth. adjektief *vairths*, dat *ergens heen gekeerd* beduidt, het Lat. *versus*, dat ook in *deorsum, sursum, quorsum, dextrorsum*, de waarde van een blooten uitgang verkrijgt.

§ 105. Over de bijwoorden van bijvoogelijke naamwoorden ontstaan.

1. Vele bijwoorden zijn oorspronkelijk naamvalsvormen van

bijvoegelijke naamwoorden of andere bijvoegelijke woorden.

1). De meeste zijn *genitieven*: *reeds, bereids, anders, allengs* (uit *al* en *lang*), *dwars* (van *dwar*, Hoogd. *quer*), *straks, averrechts* of *averechts, steeds* (van *steed*, Hoogd. *stät*), *ronds* (alleen in *van rondsom* bewaard), *elders* (voor *ellers*, van *el, ander*), *zelfs, eens, zulks* (hetwelk zoo beteekent), *doargaans* (voor *doorgaands*), *vervolgens* (voor *vervolgends*), *willens en wetens* (voor *willends* enz.), *onvoorziens, onverhoeds, onverwachts*.

2). De volgende zijn *datieven*: *midden* (van *mid*, Gothisch *midis*), *gisteren* (vvaarvoor ook *gister* in gebruik is), en met de adverbiale *s* achter den uitgang des datiefs: *overigens* (voor *ten overigen*), *meestens, hoogstens, minstens, eerstens, hoogstens*.

3). De volgende staan in den *accusatief*: *wijd* en *lang* (in zegswijzen als: *uren wijd, jaren lang*), *vlak, gansch, geheel, geheel en al, veel, weinig, meest, genoeg, eer, vroeg*.

2. Vele bijwoorden of liever bijwoordelijke uitdrukkingen bestaan uit een bijvoeg. naamw. (of telw.) met een voorz. verbonden. Soms komt achter den uitgang nog de adverbiale *s*, en dat wel niettegenstaande het voorzetsel geen genitief toelaat: *neven* of *nevens* (voor *in even*), *benevens* (uit *bij in even*), *tevens* (uit *te even*), *intusschen* (uit *in* en het oude *twisk* van *twee*), *insgelijks* (uit *in* en *gelijk*), *tegelijk, terecht* (d. i., *in orde*, onderscheiden van *te recht*, dat is *met recht*, zie § 106. 2.), *overal, overeen, uiteen* enz., *overluid, voorwaar, voorzeker, van nieuws, op nieuw, te goeds, te midden, ten minste* (in dit bijwoord en de twee volgende is de *n* afgesleten), *ten laatste, ten beste, in het bijzonder, in (over) het algemeen, op het hoogst, voor het minst, voor het eerst* enz.

Aanm. In *te over* heeft *over* den aard van een adjektief. *Te over* komt reeds voor bij Hooft in den vorm *t' over*, en in een brief van het Collegio ter Admiraliteit te Amsterdam aan de Staten Generaal uit het jaar. 1618, lees ik: *er is niet veel meer t' over*.

3. Sommige bestaan uit een bijwoordelijk gebruikt adjektief,

gevolgd door eene partikel: *volop, rechtuit, kortom, kortaf, rondom, middenin* (vergel. § 36. 7. 4.).

§ 106. Over de bijwoorden van zelfstandige naamwoorden ontstaan.

1. Andere bijwoorden zijn oorspronkelijk substantieven in den een of anderen naamval.

1). Meest in den *genitief*, hetzij met of zonder bijkomend bijvoegelijk naamwoord of ander bijvoegelijk woord: *daags* of *des daags*, *'s morgens*, *'s zondags*, *des nachts*, *des winters*, *'s jaars*, *zijns weegs*, *somtijds*, *rechtstreeks*, *deels*, *grootendeels*, *veelszins* (waarschijnlijk van het Oudd. *sinth*, dat *weg* beteekent), *altoos* (voor *altoges*, van *tijgen*), *mijns bedunkens*, *vergeefs* (voor *vergevens*, mede oorspronkelijk een infinitief), *luidkeels*, *barrevoets*, *dikwijls*, *heelshuids*, *goedsmoeds*, *blootshoofds*, *onverrichter zake*, *middelerwijl*, *eenigermate*, *gelukkigerzijze*, *goedertieren* (hetwelk als adjektief gebruikt wordt). In den genitief des meervouds staats: *allerwegen*. *Des doods* komt alleen voor met het abstrakte werkw. *zijn*; *doods* alleen in vereeniging met het adjektief *benauwd*. *Heelshuids* en *dikwijls*, hoezeer van de vrouwelijke substantieven *huid* en *wijle*, hebben den genitief op *s*, daar deze uitgang een adverbiaal karakter geworden was: *heelshuids* heeft zelfs achter het eerste lid eene *s* bekomen, even als *voorshands*, *ondershands*.

2). Soms in den *datief*, hetzij met of zonder adverbiale *s*: *allenthalve*, *zijnentwege*, *wijlen* (d. i. *in der tijd*), *trouwens*, *namens*, *willens*, *rechtens* (dat even als *wegens* voor de *s* eene *n* heeft ingelascht: *weg* en *recht* toch zijn van de sterke verbuiging), *noode* (*ter nood*), *vaak* (voor *vake*, van *vak*, verg. het Hoogd. *vielfach*), *haast*, *fluks* (zie § 17. I. 4. Aanm.). Bij deze substantieven in den datief wordt een voorzetsel verstaan, meestal *te*. Zoo zeggen wij ook: *stuk slaan*

voor *in stukken slaan, school, schuil, sloop, spaak loopen, zoek raken, kroeg loopen, dood gaan*, waarbij overal *te* is uitgelaten, *koordedansen (op de koorde), buikspreeken (uit of met den buik)*.

Aanm. De weglating des voorzetsels is bij sommige dezer uitdrakkingen buiten den infinitief niet geoorloofd. Dus niet: *ik dans koorde*, evenmin als *ik koordedans*, maar: *ik dans op de koorde; ik spreek met den buik, ik loop in den kroeg*, niet: *ik spreek buik*, noch: *ik loop kroeg*, evenmin als *ik buikspreeh, ik kroegloop*.

3). Substantieven in den *accusatief*, ten minste in den onverbogen vorm, zijn de volgende: *raak, mits, des noods* (met de adverbiale *s* voor *des noods*, dat is, *wanneer des nood is, des nood zijnde*), *eenmaal, dikwerf, altijd, alledag, morgen, den ganschen dag*.

Aanm. Hiertoe behoort ook *ooit*, daar het ontstaan is uit het substantief *áiv (tijdruimte)*, zie § 8. 7., en 25. 2. 3), en bijgevolg ook *nooit*. Van dit *áiv* ia *ic* een andere vorm, die bewaard is in *immer* en *nimmer*, voor *iemer* en *niemer*, alsmede in *immers* en *ergens*, eene verbastering van *iewergens*, uit *ie* en het Oudd. *wergin*, dat reeds *ergens* beteekent; eindelijk in *iewers* (d. i. *iewaarts*), een woord, dat in de wandeling voor *ergens heen* gebezigd wordt. - Hoezeer *immer* en *nimmer* reeds het bijw. *meer* tot hun laatste bestanddeel hebben, heeft men dit zelfde woord er later nogmaals bijgevoegd, vandaar *immermeer* en *nimmermeer*. - Het bijwoord *hoe* is samengetrokken uit *hvé aiva*, en bevat dus mede hetzelfde substantief (*áiv*).

2. Een groot aantal bijwoorden bestaat uit een zelfstandig naamwoord met een voorzetsel. Ook hier eindigt het bijwoord niet zelden op *s*, ja is soms eene *s* tusschen het voorzetsel en het zelfstandig naamwoord ingeschoven, en dit niettegenstaande het substantief vrouwelijk is en het voorzetsel geen genitief gedooft. Veelvuldig is vooral het voorzetsel *te* met een substantief tot eene bijwoordelijke uitdrukking verbonden: *ter zijde, ten einde, tevreden* (dat tot een adjektief wordt en dus het voorvoegsel *on* vóór zich kan aannemen: *ontevreden*), *terdeeg, terstond, te stade, te weeg, te recht, ter nood, tegader* en *allegader, altemaal, thans* (voor *te hand*), *ter loops, ter been* en *ter halver wege* (over den vrouwelijken vorm des lidwoords zie § 55. I. 1. 1). *Aanm.*), *te huis* en *ten huize, ter feest, ter oore, te rade, te berge, terug, te gronde, te pas, te zamen, ter hand, te loor* enz. *Te* wordt ook als andere

praeposities met zelfstandig gebezigde bijwoorden verbonden: *te voren, te boven, te binnen*. Uit een substantief met andere voorzetsels bestaan: *achterwege* (*achter* beteekent hier *op*, eigenlijk *bij, nabij*, dus is *achter wege* eigenlijk *op den weg, bij den weg*), *achterbaks* (*bak* is *rug*), *bij tijds, bijkans* (voor *bij kant*), *bij nacht, bij wijlen, bij der hand* (*bij de hand*): het voorzetsel *bij* schuilt ook in *bezijden, behalve, bevorens, binnen, buiten, boven*; voorts: *binnenslands, buitenslands, inderdaad, in deser voege, ingevolge, uitermate* (*uit der mate*), *naar gelang, met der daad, met recht, van harte, van ganscher harte, van zins* (voorheen zeide men *des zennes*, en *van zins* verraadt zulks nog in de scherpte der *z* die als *s* wordt uitgesproken), *van pas, van noode*, en met bijwoorden: *van achteren* en *van bovenen* (waar de uitgang die des datiefs is), *van binnen; op staanden voet, onderwijl, ondershands, onder handen, onderweg, overeind* (d. i. *op het ééne einde*), *voorhanden, voorshands, voorwind; ongeveer* staat voor *ongevaar*, dat bestaat uit *on* (gewijzigde vorm van *aan*) en *gevaar*, van *varen*, dit is, *gaan*; het is zinverwant met *omstreeks* van *streek*, dat van *strijken* (*gaan*) komt. Ook de pronominale bijwoorden krijgen voorzetsels vóór zich: *vandaar, vanhier, tot hier toe, tot zoo ver, in zoo verre*.

3. Uit substantieven of pronominale bijwoorden, door eene partikel gevolgd, bestaan: *jaarin - jaaruit, bergop, stroomaf, daarvan, daarmede, hiertoe, waartoe, daarenboven* en *daarentegen* (de syllabe *en* tusschen de beide bestanddeelen is de praepositie *in* met verzwakten klank, gelijk zij ook voorkomt in: *en zondag, en dinsdag*, dat is *op den volgenden zondag*, en in *eweg* voor *en weg*, thans kortaf *weg*). Vergel § 36. 7. 3).

§ 107. Over de bijwoorden van werkwoorden ontstaan.

Deze zijn slechts weinige in getal: *misschien* en *maar*. *Mis-*

schien staat voor *het mag geschien*. *Maar*, dat, veelal als voegwoord gebruikt, echter ook als bijwoord van omstandigheid voorkomt en dan *slechts* beteekent, is ontstaan uit *het en ware*, met weglating van het subjekt: *en ware*, met weglating der ontkennende partikel: *ware* of *waar*, en met verandering van *w* in *m* (§ 19. 2. Aanm. 2.): *maar*. Ook *eerlang* voor *eer het lang is* of *zijn zal*, is een bijwoord, hetwelk een ganschen zin in elliptischen vorm inhoudt.

§ 108. Over de bijwoorden van voornaamwoorden ontstaan.

1. Tot het Gothische aanwijzende voornaamwoord *sa, sô, thata*, dat ons lidwoord heeft opgeleverd, behoort het bijw. *zoo*. Dit woordje wordt versterkt door voorvoeging van het telwoord *al*: *al zoo*, dat dus *gansch zoo* beteekent. Dit *al zoo* werd eerst tot *alse* en *als*, eindelijk tot *al* verkort. In vele gevallen, namelijk, is *al* voor het bijwoord *al zoo* te houden. Te weten, wanneer het *zoo* veel als *reeds* beteekent: *ik ben al aangekomen*, is: *ik ben al zoo (zoo als ik hier ben) aangekomen*; *ik ga al henen*, is: *ik ga al zoo henen*; verder in de zegswijzen *al of niet*, dat is, *al zoo of niet, ja of neen*; voorts vóór een comparatief: *al grooter en grooter*; eindelijk, in samenstelling met verscheidene bijwoorden, *al mede, al hier, al daar, al waar*: werkelijk heeft *al* nog de gedaante *als* in *als nu, als nog, als dan*, en laten zich *al hier, al daar, al waar*, in het dagelijksche leven door *hier zoo, daar zoo, waar zoo* vervangen. In al deze gevallen heeft *al zoo* aanwijzende kracht, waaruit zich laat verklaren, dat men wel zegt: *de burgemeester al hier*, maar niet: *deze jongen al hier, die man al daar*, vermits dan het aanwijzend voornaamwoord elke andere aanwijzing onnoodig maakt: wel: *deze jongen hier, die man daar*.

Aanm. 1. *Al* vóór een bedrijvend deelwoord: *al lezende* (Fransch: *tout en lisant*), en vóór *te* met een adjektief; *al te groot*, is het telwoord *al, alle*, trijwoordelijk gebruikt.

Aanm. 2. Tot denzelfden stam sa, sô, behoort mede *zus*, hetwelk nog slechts ten behoeve eener tegenstelling met *zoo* voorkomt, in zegswijzen als: *de een begrijpt het zus, de ander zoo*.

2. Tot een verloren aanwijzend voornaamwoord, dat in het Goth., blijkens de daarvan nog overige sporen, his, vrouwelijk *hija*, onzijdig *hita*, luidde, behooren:

1). *Hier, her, henen*. *Hier* beteekent eene rust; *her* eene beweging naar eene plaats: het is nog slechts in zekere zegswijzen: *van ouds her, jaren her, herwaarts*, overgebleven; *henen*, eindelijk, beduidt eene beweging uit eene plaats. De verschillende uitgang van een en denzelfden stam geeft dus hier de vermelde wijziging der beteekenis te kennen.

2). *Heen*, dat met andere bijwoorden van plaats samengekoppeld wordt in dier voege, dat het de waarde van het voorzetsel *naar* heeft, is een accusatief in het mannelijk geslacht van het verloren voornaamwoord *his*. Door toevoeging van den comparatiefuitgang *der* (zie § 70. 1. *Aanm.*) komt van dit *heen, heinde* (voor *heinder*), dat *nabij* beteekent, en nog slechts voorkomt in de uitdrukking *heinde en ver*, alsmede, hoezeer in verkorten vorm, in *hen of omtrent* (voor *hende*, dat is *heinde of omtrent*). Een meer volkomen bewaarde vorm van dit *heinde* is *hinder* (nog overig in *hinderlaag*), dat *achter* beteekent).

Aanm. Op grond van het oorspronkelijk verschil tusschen *henen* en *heen* hoede men zich deze beide bijwoorden in het gebruik te verwarren. Men zegge dus niet: *heengaan* voor *weggaan*, maar: *henengaan*; noch: *ergens henen gaan*, maar: *ergens heen gaan*. Nog in het begin van de 17^{de} eeuw zeide men *dat komt daarhenen*, d. i. *daarvan daan*.

3). Eindelijk moet het eerste bestanddeel van het bijwoord *heden* tot meergemeld voornaamwoord worden teruggebracht: het luidt in het Gothisch *himma daga*, dat is (*op*) *dezen dag*; *huiden* sluit zich aan aan het Oudduitsche *hiutu*, verkort voor *hiu tagu*.

3. Tot het voornaamwoord *die* behooren:

1). *Daar, der* (dat slechts met *waarts* tot *derwaarts* verbonden voorkomt) en *daan* (verkort voor *danen* en steeds met *van* tot *vandaan* vereenigd), welke drie voornaamwoorden on-

derling in dezelfde betrekking staan, als *hier*, *her* en *henen*, vermits *daar* eene rust, *der* eene beweging naar, en (*van*) *daan* eene beweging uit eene plaats beteekent. *Daar* wordt ook als voegwoord gebezigd, in oorspronkelijk *tijdelijke* en bij overdracht *causale* (*redengevende*) beteekenis.

2). *Dan*, oorspronkelijk een accusatief van *die*. Het is een bijwoord van *tijd*, doch komt ook als modaal bijwoord voor, bij voorbeeld in: *kom dan!* en mede als voegwoord met de waarde van *als* achter een comparatief, en van *echter* of *doch*, aan het hoofd van een tegenstellenden zin: *ik zou gaarne komen, dan mij ontbreekt de tijd*.

3). *Toen*, hetwelk uit *te doen*, met paragogische *n* voor *te doe*, is ontstaan. *Doe* schijnt oorspronkelijk een vrouwelijke accusatief. *Toen* wordt ook voegwoordelijk gebruikt, doch steeds met *tijdelijke* beteekenis; van het bijwoord van *tijd* *dan* verschilt het dus, dat het op eene bijzondere historische gebeurtenis ziet, terwijl *dan* het historische tijdstip, waarop de gedachte handeling voorvalt, in het midden laat (zie Syntaxis § 145. III. 1. 2.). Dienovereenkomstig zegt men ook *nu en dan*, *dan en dan*.

4). *Des* of *dies* is kennelijk een genitief. Het wordt thans gebezigd in de beteekenis van *derhalve*. Met de syllabe *te* verbonden, gebruikt men *des* of *dies* vóór een comparatief: *dies te meer*, *des te meer*, dat is *zooveel te meer*. Dit *te* achter *des* is ontstaan uit *de* (de *d* werd tot *t* verhard wegens de scherpheid der voorgaande *s* van *des*): dus staat *des te meer* voor *des de meer*, in welke verbinding *de* (oorspronkelijk een naamval van *die*) reeds zoo veel als *daarom* beteekent, zoodat *des* slechts ter versterking daaraan is toegevoegd.

5). *Doch*, hoezeer thans uitsluitend voegwoord, behoort mede tot het aanwijzend voornaamwoord *die*. *Toch*, een gewijzigde vorm van *doch*, is uit *te doch* ontstaan, als *toen* uit *te doe*, en *edoch* schijnt voor *en doch* (*in doch*) te staan, als *eweg* voor *en tveg* (zie § 106. 3.).

6). Eindelijk behoort tot hetzelfde voornaamwoord ook het bijwoord *dus*, en met *al* versterkt: *aldus*.

4. Tot het vragend voornaamwoord *wie* behooren:

1). *Waar*, dat eene rust; *wer* (in *werwaarts* overgebleven), dat eene beweging naar eene plaats beteekent; *wanen*, *waan* of *wan*, dat *vanwaar* beduidde, is thans verloren.

2). Een ander *wan*, hetwelk een accusatiefvorm vertoont, is bewaard in *wanneer*, eene samenkoppeling uit *wan* en eer (*eerder*). Dit *wan*, versterkt door eene paragogische *t*, levert de redengevende conjunctie *want*.

3). *Hoe* behoort voor een deel tot hetzelfde vragend voornaamwoord *wie*; dit toch luidt in het Goth. hvas: behielden alzoo de overige vormen van dit voornaamwoord de *w*, *hoe* daarentegen heeft de *w* verloren en de *h* behouden (vergel. verder § 136. 1. 3). Aanm., § 22. 2. en § 21. 2. 2). *d*. Aanm. 2.).

5. Van het aanwijzend voornaamw. *gene* komen *ginds* en *ginder*, hetwelk genitieven zijn, de een met mannelijken, de ander met vrouwelijken vorm, met ingeschoven *d* en tot *i* teruggekeerde vokaal (zie § 23. I. 2. 1). en § 6. 1. 1). *a*. Aanm. 4.).

Achtste afdeeling. Over het voorzetsel.

Eerste hoofdstuk. Over het voorzetsel en zijne soorten.

§ 109.

I. 1. *Voorzetsels* zijn woorden, welke dienen om de betrekking tusschen twee voorwerpen of begrippen, door zelfstandige naamwoorden of voornaamwoorden uitgedrukt, aan te duiden.

Een der beide in betrekking staande voorwerpen of begrippen is het *hoofdbegrip*, en het andere dient om de betrekking, waarin het hoofdbegrip zich bevindt, te kennen te geven. Het woord, dat de betrekking des hoofdbegrips te kennen geeft, drukt, zoo mogelijk, door vormverandering de rol uit, die het, als bloot ter bepaling dienende, in den zin vervult, en doet zich als door het voorzetsel *geregeerd* voor (Hier vergelijk men § 47. 5. Aanm.). Zeg ik: *de vijand is in de stad*, dan is *de vijand* het hoofdbegrip, en *de stad* het voorwerp, dat de uitgebreidheid, waarin *de vijand* besloten is, te kennen geeft, en mitsdien wordt *de stad* door het voorzetsel *in* beheerscht. Desgelijks is in: *ik zie hem in de stad*, *hem* het hoofdbegrip, en in: *ik zie hem met vreugde*, *ik* het hoofdbegrip, *vreugde* het bepalend begrip, dat de betrekking, waarin *ik* gedacht wordt, omschrijft.

2. De hier behandelde woorden heeten *voorzetsels*, vermits zij hunne plaats vinden vóór het naamwoord, dat de uitgebreidheid of betrekking, die het hoofdbegrip bepaalt, aanduidt. Een paar dezer woordjes echter moeten achter hunnen naamval staan, te weten *halve* en *wege*, die met het door hen geregeerde woord eene soort van samenstelling vormen (zie § 36. 7. 2.), als: *derhalve*, *mijnenthalve*, *veiligheidshalve*, *zijnentwege*, (*van*) *staatswege*. Andere voorzetsels kunnen zoowel vóór als achter het door hen beheerschte woord geplaatst worden, als: *hangende*, *gedurende*, *mij aangaande*, *mijnen broeder uitgenomen*, *de kinderen uitgezonderd*, zoowel als: *aangaande mij*, *uitgenomen mijnen broeder*, enz. Deze voorzetsels evenwel zijn deel-woorden: is het een bedrijvend deelwoord van een objektief werkwoord, zoo hangt de naamval af van het woord krachtens zijne verbale natuur; is het een bedrijvend deelwoord van een subjektief werkwoord, als: *hangende*, *gedurende*, of wel een lijdend deelwoord. als: *uitgenomen*, *onverminderd*, dan voegt het eene praedikatieve bepaling (§ 65. II. 3. 1.) bij het naamwoord, hetwelk het verzelt. Dus vormen uitdrukkingen als: *zijn leven gedurende*, *zijn zoon niet mede gerekend*,

mijn broeder uitgenomen, eene zoogenaamde *volstrekte (absolute)* constructie, die in onze taal alleen in zulke zegswijzen, in welke het deelwoord de plaats eener praepositieve uitdrukking vervangt, geduld kan worden (zie Syntax. § 146. B. 3.). Zoo heeft: *uitgezonderd zijnen broeder*, de kracht van: *met uitzondering van zijnen hroeder*, en: *gedurende zijn leven*, de waarde van: *bij den duur van zijn leven*.

3. Thans regeeren alle *voorzetsels* een accusatief: voorheen regeerden buitendien sommige een genit., andere een datief (zie Synt. § 128. A. 2.). Nog slechts in zegswijzen, uit de oudheid overgehouden, bezitten wij voorzetsels, door een dezer beide naamvallen, genitief of datief, vergezeld, als: *binnenslands, buitensdijks, ter kerk, uit dien hoofde, van den lande, tot den bloede* enz.

II. 1. Naar hunnen *oorsprong* moeten de voorzetsels verdeeld worden in *bijwoordelijke* voorzetsels, waarover § 102. II. 2. 4). gehandeld is, en in dezulke, die eigenlijk *bijvoegelijke* of *zelfstandige naamwoorden of deelwoorden* zijn, als voorzetsels gebruikt: zulke naam- of deelwoorden komen daarbij doorgaans in verbogen of afgeleiden vorm, of zelve in verbinding met eigenlijke voorzetsels voor. Zoodanige zijn: *krachtens, luidens, rondom, tusschen, gedurende, nopens, trots, uit hoofde van, van wege, in stede van*, enz.

2. Naar hunne *beteekenis* zijn de voorzetsels te onderscheiden in dezulke, die eene *plaatselijke betrekking*, of eene *tijdelijke betrekking*, of eene *verbinding* tusschen voorwerpen, of *verschillende onzinnelijke betrekkingen* aanduiden.

1). Die eene *plaatselijke betrekking* te kennen geven, duiden of *een zich bevinden op eene plaats*, of eene *beweging* aan:

a. *Een zich bevinden op eene plaats* of *in de nabijheid eens voorwerps* drukken uit: *aan, achter, binnen, bij, boven, buiten, in, naast, nabij, nevens, omtrent, onder, op, over, te, tegen, tusschen, voor, tegenover, te midden van*. Deze voorzetsels knnnen een werkwoord bij zich hebben, het-

welk aanduidt, dat de plaats nog niet bereikt is, maar het voorwerp zich eerst daarheen begeeft; bij voorbeeld: *ik ga bij u staan; hij plaatst zich voor mij; hij hangt het schilderstuk aan den muur; hij gaat te kerk;* enz. In dit geval kunnen eenige van die voorzetsels door bijwoorden achter het zelfstandig naamwoord vervangen worden. Alzoo kan men zeggen: *hij komt in de kamer*, en: *hij komt de kamer in, hij treedt de kamer binnen*. Bijgevolg zijn onderscheiden: *hij wandelt in de kamer*, en: *hij wandelt de kamer in; hij wandelt op den berg*, en: *den berg op; hij treedt over het grasperk*, en: *hij springt het grasperk over*. Staat hier, namelijk, de partikel als voorzetsel vóór het zelfstandig naamwoord, zoo geeft de uitdrukking eene beweging, binnen de grenzen eener plaats besloten; staat zij als bijwoord er achter, zoo geeft de uitdrukking eene beweging, die zich buiten de grenzen eener plaats begeeft, te kennen. Aan andere van die voorzetsels sluiten zich bijwoorden aan, Wanneer zij met werkwoorden, die eene beweging van de eene plaats naar de andere te kennen geven, verbonden worden: *hij loopt tegen het vuur in; hij begeeft zich tusschen de muren in; zijne genegenheid te mijwaart; hij gaat op den man af, op het gevaar af, op den vijand los*.

b. Die eene beweging aanduiden, beteekenen, in de eerste plaats, eene beweging in eene richting uit eene plaats, als: *van uit*; in de tweede plaats, eene beweging in eene richting naar eene plaats, als: *naar, tot, tot aan*; in de derde plaats, eene voortgezette beweging, en wel óf in eene rechte lijn, als: *langs, door, voorbij, óf in eene kromme*, als: *om, rond, rondom*. Sommige van deze partikels kunnen wederom als bijwoorden achter, of als voorzetsels vóór het substantief geplaatst worden. Zoo zegt men beide: *hij gaat de kamer uit*, en *uit de kamer; langs het huis*, en *het huis langs; door de kamer*, en *de kamer door; voorbij de deur*, en *de deur voorbij; om den hoek*, en *den hoek om*. Staat de partikel als bijw. achter het zelfstandig naamwoord, zoo denkt men zich het uiteinde des voorwerps, dat de beweging bepaalt. Bij voorbeeld: *hij*

wandelt het bosch door, dat is, *hij komt aan gene zijde van het bosch*. Terwijl *hij wandelt door het bosch*, zooveel beteekent als: *hij houdt zich wandelend in het bosch op*. Alleen de woordjes *om en rond (rondom)* kunnen bij een werkwoord, dat eene rust uitdrukt, gebezigd worden, hoezeer zij eigenlijk de *beweging* van een punt in eene in zich zelve terugkeerende kromme lijn aanduiden; bij voorbeeld: *zij zitten om, rond of rondom de tafel*: bij zulk een werkw. staat *rond (rondom)*, blijkens dit voorbeeld, als voorzetsel vóór het zelfstandig naamwoord; doch bij een werkw. van beweging staat het bij voorkeur als bijwoord daarachter; *zij loopen het huis rond*, dat is, *in het huis rond*. Staat *rond (rondom)* bij een werkwoord van beweging, doch besluit deze beweging steeds dezelfde ruimte, dan verkiest men weder *rond (rondom)* als voorzetsel. *Zij loopen rond of rondom het huis* duidt dus aan, dat zij, die loopen, buiten het huis blijvende, het binnen een kring insluiten. *In plaats* van *rondom* kan men ook zeggen: *om - rond, om het huis rond*.

2). Eene *tijdelijke betrekking* kunnen beteekenen: *aan, bij, binnen, in, naar, om, omstreeks, omtrent, onder, op, over, te, tegen, tot, tusschen, van, voor*; b. v.: *aan den avond van dezen dag, bij nacht, bij vijven, bij mijn leven, binnen acht dagen, in een oogenblik, het loopt naar Paschen, om vijfuren, omstreeks den middag, omtrent de kermis, onder de predikatie, op zekeren tijd, over veertien dagen, te twee uren, te Pinkster, te Paschen, tegen den tweeden dezer maand, tot morgen, tusschen Paschen en Pinkster, van deze week, van mijn leven, voor tien*; *hij wilde voor eenen langen tijd niet* (Luk. 18, 4. waar *voor* de beleekenis heeft van *gedurende*, even als *for* in het Eng.). *Door* wordt achter een substantief, dat een tijd bepaalt, slechts als bijwoord aangewend: *hij werkt den geheelen dag door*. *Uitsluitend temporeel* zijn: *gedurende, slaande, hangende, sedert, na*, dat echter, als bijwoord gebezigd, zijne plaatselijke beteekenis gehandhaafd heeft, bij voorbeeld: *hij gaat of volgt hem na*, niet: *naar* (zie § 102. II. 2. 4.).

3). Eene *verbinding*, hetzij positief, hetzij negatief, drukken uit: *met, zonder, benevens, uitgenomen, behalve*.

Aanm. De voorzetsels van deze beteekenis gaan reeds buiten de grenzen van het eigenlijk gezegde voorzetsel, in welks begrip het ligt een punt of lijn aan of in zekere uitgebreidheid aan te duiden: ook grammatisch zijn zij niet alle ten volle tot de natuur van voorzetsels overgegaan. Over *uitgenomen* zie men boven I. 2.; *behalve* kan, als een waar voegwoordelijk bijwoord, den nominatief achter zich hebben: *zij komen allen, behalve ik*. Omdat Spieghelel zegt: *Onze ouders waren vry Van wet, en zonder zij Hieldenze goede zeden*, meene men niet, dat ook *zonder* hier als bijwoord voorkomt: *zij* is hier de oude accus. meerv. van het voornw.: *ons ze*. Zoo leest men: *dat men zij bij faulte van dien sal tracteren op gelijcken voet* (Res. St. Gen. 13 Dec. 1622, in HS.).

4). Alle voorzetsels kunnen, overdrachtig gebezigd, *onzinnelijke betrekkingen* van *oorzaak, strekking* enz. uitdrukken, bij voorbeeld: *door zijn dienaar is hij verraden; voor mij arbeidt hij*. Eenige zijn uitsluitend bestemd ter omschrijving van zoodanige betrekkingen, te weten; *trots, krachtens, luidens, om - wille, jegens, overeenkomstig, wegens, nopens, rakende, betreffende, niettegenstaande, aangaande, belangende, onverminderd, aangezien*. Het zijn of naamwoorden, en wel meest zelfstandige, of deelwoorden. Tot dezelfde soort moeten gebracht worden eene menigte bijwoordelijke uitdrukkingen, uit een substantief met een voorzetsel bestaande, die door middel van het voorzetsel *van* de kracht van voorzetsels verkrijgen, bij voorbeeld: *in weêrwil, in spijt, ter gunste, ter zake, ten behoeve, door middel, uit aanmerking, uit kracht, naar gelang, ten aanzien, ten opzichte, ten overstaan door toedoen*, enz.

Tweede hoofdstuk. Over de vorming der voorzetsels.

§. 110. Over de oorspronkelijke voorzetsels.

1. De oorspronkelijke voorzetsels zijn de bijwoorden van plaats § 102. II. 2. 4). vermeld.

2. Tot verklaring van hunne meest algemeene beteekenis en daaruit afgeleid gebruik in bepalingen, die niet van eenig regeerend woord afhankelijk zijn, vereischen zij elk eene korte afzonderlijke beschouwing. In de Syntaxis (§ 128) wordt dit een en ander uitvoeriger behandeld, en voorts raadplege men het Woordenboek.

1). *Aan* geeft een zich bevinden *op de oppervlakte* eens voorwerps te kennen; bij voorbeeld: *de beeltenis hangt aan den wand*. Vervolgens, een zich bevinden *in de nabijheid* met onmiddellijke *aanraking* of *aangrenzing*, bij voorbeeld: *hij zit aan den haard*. Bij werkwoorden van beweging is dus *aan* zoo veel als *tot*. Vandaar dat het geschikt is om den datief te omschrijven, b. v.: *hij geeft een boek aan zijnen broeder*, d. i. eigenlijk *tot zijnen broeder*.

2). *Bij* beteekent *nabijheid* in het algemeen, bij voorb.: *hij woont bij mij*. Vervolgens, een *bijeenbehooren*, een vergezeld gaan van het eene en het andere, dus zooveel als *met*, en eindelijk *door middel van*, bij voorbeeld: *bij machte zijn*, *bij mij notaris*, *bij de wet*.

3). *Door* beteekent eene beweging, die een voorwerp of ruimte in twee deelen snijdt, dus *midden door*, bij voorb.: *hij loopt door de kamer*, en beduidt overdrachtig *door middel*, als: *het is door mij vervaardigd*.

4). *In* geeft een verblijf te kennen *binnen* zekere uitgebreidheid, bij voorbeeld: *in de stad*, *in de jeugd*. Voorts, daar

een verkeeren *in* eene ruimte een vereenigd zijn *met* hetgeen die ruimte bevat, veronderstelt, heeft het niet zelden de kracht van *met*, en geeft, als dit voorzetsel, de zaak, uitgedrukt door het substantief, door *in* geregeerd, als de *wijze* of het *middel* der handeling te kennen; bij voorbeeld: *in haast, in de kracht Gods*. Met een werkw. of uitdrukking verbonden, die eene werking beteekent, welke tot zeker doel strekt, beduidt het zoo veel als *tot*, bij voorbeeld: *wegsmelten in tranen; in antwoord, in afrekening, in zijn belang*. - Van *in* komt *binnen* (zie § 106. 2.), hetwelk een *verblijven in eene beslotene ruimte* beteekent.

5). *Na, naar, naast*. *Na*, dat *nabijheid* beduidt, wordt gebruikt in de beteekenis van *achter*, te weten, een enkel maal een *plaatselijk* (b. v. *na zich slapen*), maar doorgaans een *tijdelijk achter*: *hij komt na mij binnen*. *Naar*, een comparatief van *na*, geeft eene *richting ergens heen* te kennen, bij voorbeeld: *hij gaat naar de markt; naar het noorden gericht*; vervolgens, beduidt het *volgens*, bij voorb. *naar wensch*. De superlatiefvorm *naast*, die mede als voorzetsel kan gebruikt worden, beteekent *meest nabij*, en wordt bepaaldelijk gezegd van twee voorwerpen, die tot eene rij van voorwerpen behooren.

6). *Om (omme)* geeft eene beweging te kennen in eene kromme lijn, derwijze, dat eene zekere uitgebreidheid geheel of gedeeltelijk *ingesloten* wordt; als: *hij loopt om den hoek; om den hals*. Men sluit eene zaak in, wanneer men met die zaak iets VOOR heeft: vandaar dat *om*, overdrachtig, *met het doel om te bekomen, ten behoeve van*, beteekent, bij voorb.: *hij werkt om geld; ik doe het om u of om uwentwil*; en in het opschrift op een brief: *omme den Heer N*.

Aanm. De vorm *omme* bewaren ook welluidendheidshalve de samengestelde substantieven: *een ommezien, een ommekeer, ommegang (processie)*.

7). *Op* beteekent een zich bevinden *aan het toppunt* eens voorwerps; bij voorbeeld: *op den toren, op de aarde*. Voorts een zich bevinden *aan eene plaats*, bij voorbeeld: *op het kas*

teel, op de kamer, of in eenen toestand: op de vlucht. Verder een komen *onmiddellijk na, b. v.: op dit gezicht.*

8). *Te* geeft een zich bevinden *op* of *in eene plaats* te kennen. Behalve vóór de eigennamen van steden: *te Haarlem, te 's Hage*, komt het voorzetsel *te* thans vooral in adverbiale uitdrukkingen, veelal met het artikel in den datief *samenge-smolten*, voor, als in: *ten grave, ter zee, te leen, ten tijde, ten dage*. Voorts staat *te*, veelal door *om* vergezeld, vóór den infinitief; *te zeggen, om te leven* (vergel. § 101. D. I.).

9). *Tot* is eene samenstelling van *toe (to)* met *te*, dus staat het voor *tote*; doch *toe* zelf staat reeds voor *te doe (do)*, daar het in het Gothisch *du* luidt: alzoo is *tot* eene samenkoppeling uit *te do te*. *Tot* beteekent eene beweging, die zich *tot de grens* eener uitgebreidheid uitstrekt, bij voorb.: *hij loopt tot de markt, tot den avond*. Overdrachtig beduidt *tot* het doel: *hij arbeidt tot het heil zijns vaderlands*.

10). *Uit* geeft eene beweging te kennen, die de grenzen eener uitgebreidheid verlaat, bij voorbeeld: *gij gaat uit het huis*. Overdrachtig geeft het den *oorsprong* te kennen: *een beeld uit hout; het komt uit luiheid voort; uit leerlust*. - Van *uit* komt *buiten* (zie § 106. 2.), hetwelk *een blijven aan gene zijde der grenzen eener beslotene plaats* beteekent.

11). *Van* schijnt uit *af aan* ontstaan te zijn. Het geeft het punt te kennen, waar de beweging eenen aanvang neemt. Overdrachtig geeft het den *oorsprong* te kennen: vandaar dat het tot omschrijving van den genitief dient; voorts de *oorzaak*: *het komt van zijne overdrevene gevoelens; hij kermt van pijn*, en het *middel*: *van den wind leven*. Verder staat het vóór den naam der zaak, die het *onderwerp* en de *inhoud* is van eene waarneming of eene werking des geestes, als in: *van iets hooren, hij spreekt van zijne moeder. Hij zegt van ja*, geeft te kennen, dat *ja*, de *inhoud* van zijn antwoord is.

12). *Voor* beteekent een zich bevinden *aan eene* naar zeker punt *toegekeerde* zijde eens voorwerps: *hij staat voor de deur*. Wat zich *voor* iets of iemand bevindt, staat daar *ter zijner*

beschikking: alzoo beteekent dit voorzetsel ook *ten behoeve van*; dus in: *hij werkt voor zijn vader, een middel voor de koorts*. Daar het voorzetsel *tegen* de richting beteekent *naar een voorwerp*, dat naar de beweging *toegekeerd* is, zoo valt de nauwe verwantschap der beteekenissen van *voor* en *tegen* in het oog: *vandaar* dat *voor* met *tegen* de beteekenis deelt van *in ruiling van*, en vervolgens *in de plaats van* kan beduiden, bij voorbeeld in: *hij komt op voor zijn broeder; iets voor geld bekomen; iemand voor een wijs man houden*.

3. Van de volgende voorzetsels zijn de stammen verloren:

1). *Achter*, dat *bij* beteekent in *achterwege*, dat is, *bij den weg*, beduidt overigens steeds een zich bevinden in de nabijheid van een afgekeerd voorwerp: *hij staat achter het huis*.

2). *Beneden* bestaat uit *be* (*bij*) en denzelfden stam, waaruit ook het bijwoord *neder* voortgesproten is, dat slechts in samenstellingen en afleidingen voorkomt: *nederdalen, nederig, vernederen* (vergel, § 104. 1.). Het beteekent een zich *lager* bevinden, dan een gegeven voorwerp.

3. *Onder* is een comparatief van het Goth. *und*, d. i. *tot*. Wat nu *tot* eenig punt en niet verder komt, blijft betrekkelijk *beneden* dat punt. Vandaar de beteekenis, bij voorb. in: *onder dak*. Wat nu van alle 'kanten door iets overdekt wordt, bevindt zich *te midden daarvan*. Dit is de beteekenis van *onder*, in: *onder zijne vrienden*.

Aanm. De beteekenis *te midden van* of *tusschen* brengt het begrip van *twee* mede. Vandaar dat *onder* voorheen zooveel als *beide, te zamen*, kon beteekenen, bij voorbeeld: *Walew.. 2234: onder rudders ende cnape beide*, en vs. 2237: *Die Waleweyn adde versleghen alle Onder hem en sinen gheselle*, dat is: *te zamen hij en zijn gezelschap*. Maerl.: *onder een en ander*, d. i.: *beide het een en het ander*. *Onder met brieve ende boden*, dat is: *beide met brief en bode*. *Onder nacht en dag* (Resol. St. Gen. 5 Nov. 1618. in HS.), d. i. *nacht en dag beide*. Dus in het nog gebruikelijke *onder ons, onder hen tien*, eigenlijk: *wij, zij tien te zamen* (vergelijk §. 84. 3. 3.).

4). *Over*, de comparatief van het Goth. *uf*, hetwelk *onder* beteekent. Het geeft een zich *hooger bevinden* te kennen, in dier voege, dat het hooger gelegen voorwerp het lagere *over*-

dekt, en zich daarover *uitbreidt*: *het kleed ligt over de lafel*, en overdrachtig: *hij spreekt over de liefde*. Denkt men zich de beweging *over* eene uitgebreidheid ten einde gebracht, zoo beteekent *over*: *aan gene zijde*, als in: *hij woont over het water*. - Van den zelfden stam komt *boven*, dat het tegenovergestelde is van *beneden*, en dus eenvoudig een zich *hooger bevinden* beteekent.

Aanm. Dat *over* het tegenovergestelde beteekent van het woord, waarvan het afkomt, laat zich verklaren uit het relatieve van de begrippen *boven* en *beneden*. Zoo komt in het Grieksch *ὑπέρ* van *ὑπό*, en in het Lat. *super* van *sub*.

5). *Zonder* ontkent het begrip van *wederkeerige betrekking* en dus van een *zich bijeenvinden*, b. v.: *hij gaat zonder zijnen vriend*, d. i. *afgescheiden van zijnen vriend*.

§ 111. Over de voorzetsels uit bijvoegelijke naamwoorden of deelwoorden ontstaan.

Voorzetsels met *bijvoegelijke naamwoorden* samenhangende zijn:

1. *Met* (als bijwoord: *mede*) hangt samen met een adjektief, dat bewaard is in *middag*, en waarvan *midden* afkomt, alsmede in het voegwoord *mits* (eigenlijk *met des*), dat nog als voorzetsel voorkomt in het samengekoppeld bijwoord *mitsdien*. *Met* duidt eene *wederkeerige betrekking* aan en beteekent dus zoo veel als *in gezelschap van*, vervolgens, overdrachtig: *met behulp van*, *door middel van*.

2. *Sedert of sinds* komt van een oud adjektief *sid*, *laat* (zie § 104. 1.); het had voormaals nog een anderen vorm: *siden* (*sident*), die tot *seder* (*sedert*) staat, als *uiter* tot *uiten* (zie ald.), en waarvan *sinds* ook, door synkope der *d*, kan ontstaan zijn. Het geeft een tijdpunt te kennen, dat als aanvang eens Toortdurenden tijds gedacht wordt.

3. *Eer*, eigenlijk een adjektief, *vroeg* (zie § 70. 2. 5.), komt thans slechts als bijwoord of voegwoord voor; doch dit voegwoordelijk gebruik veronderstelt de praepositionale kracht van dit woordje; wat toch is *eer hij komt*, anders dan *eer dat hij komt*, dat is, *vóór dat*, *voor den tijd dat*.

4. *Tusschen* is een datief meerv. van een in het Oudduitsch bestaand. adjektief *twisk* van *twee*. Deze datief hangt af van een uitgelaten voorzetsel *in* of *onder*. Thans word *tusschen* tot een bijwoord, zoodra het met *in* en *onder* wordt samen-gekoppeld. Het beteekent een zich bevinden *te midden van twee* voorwerpen.

5. Van nog gebruikte adjektieven stammen de voorzetsels *langs*; *nevens* (voor *in even*) en *benevens*; *rond*, *rondom* en *om - rond*. *Langs* beteekent eene beweging ter zijde eens voorwerps; *nevens* beduidt *aan de zijde van* en *op gelijke lijn*; *benevens* geeft *bijeenzijn* te kennen zonder onderlinge betrekking; over de kracht van *rond*, *rondom* en *om - rond* is gehandeld § 109. II. 2. 1). *b*.

6. De *participiale* voorzetsels, als *volgens* (voor *volgends*), *blijkens* (voor *blijkends*), *rakende*, *betreffende*, *belangende*, *aangaande*, *uitgenomen*, enz. verklaren zich zelve, aangezien zij met nog bestaande werkwoorden in verband staan. *Nopens* staat voor *nopens* en is een bedrijvend deelwoord (met bijwoordelijke *s*) van *nopen*, dat is, *duwen*, *aanstooten*, *aanraken*, *raken*; aldus is het zinverwant met *rakende*, *betreffende*, *belangende*. *Omtrent* is eene omzetting van *trendom*. Dit *trend* is het Friesche en Noordsche *trind*, d. i. *rond*.

§ 112. Over de voorzetsels uit zelfstandige naamwoorden ontstaan.

Zelfstandige naamwoorden, in verbogen vorm en zelve van eene praepositie afhankelijk, worden als voorzetsels gebezigd:

1. *Bezijden*, uit *be* (*bij*) en den zwakken datief van *sijde*, wordt nog slechts in *bezijden* (d. i. *niet overeenkomstig met*) *de waarheid*, voor *bezijden van de waarheid*, als zelfstandig voorzetsel gebruikt.

2. *Halve* treedt slechts in samenkoppeling op, *plichtshalve*, *weshalve*, en vormt met *be*, *behalve*. Het is een oud substantief, afgeleid van *half*, en beteekent dus *helft*, *zijde*, *kant*: dus beteekent *halve*, *van de zijde van*, en *behalve*, *met terzijdestelling van*.

3. *Jegens* en *tegen* komen van een in het Oudduitsch voorkomend substantief (*gagan*, *gegen*). *Tegen* staat voor *te jegen*; met *be* vereenigd leverde *jegen*, *bejegen*, dat nog slechts in het werkwoord *bejegenen* overig is. De beteekenis van *tegen* is § 110. 2. 12). verklaard. *Jegens*, dat eigenlijk hetzelfde beduidt, wordt uitsluitend aangewend om *zedelijke betrekking* aan te duiden.

4. *Krachtens* is ontstaan uit *kracht* of *krachte*: de adverbiale *s* bracht de inlassching eener *n* mede. De beteekenis komt overeen met die van *uit kracht van*.

5. *Luidens* behoort tot het substantief *luid* (*geluid*). Oorspronkelijk heette het volledig *naar luid* (nog zegt men *naar luid van*); later werd de praepositie (*naar*) weggelaten; daarop de bijvoegelijke *s* aangenomen, die de inlassching der *n* medebracht.

6. *Omstreeks* bestaat uit *om* en *streek* en beteekent dus *om den streek van*; als bijwoord is het synoniem met *ongeveer* (zie § 106. 2.) en *omtrent* (zie § 111. 6.).

8. *Tijdens* is, op dezelfde wijze als *luidens* van *luid*, ontstaan van *tijd*, en beteekent dus *ten tijde van*.

9. *Trots* is, als voorzetsel gebruikt, verkort voor *ten trots van*. Zoo bezigt men ook wel *spijt* voor *ten spijt van*.

10. *Wegens* is ontstaan van *weg*, als *luidens* van *luid* en *tijdens* van *tijd*: het is dus de datief van dat woord, afhangende van het weggelaten *van*, en alzoo eigenlijk één en hetzelfde met *van wege*, dat echter *van de zijde van* beteekent, terwijl

wegens den grond van eene handeling of toestand te kennen geeft.

11. *Wille* wordt in verbinding met *om* als voorzetsel gebruikt, doch in dier, voege, dat het beheerschte substantief in den genitief tusschen *om* en *wille* te staan komt: *om mijns vriends wille*. Zie verder § 74. 1. 2).

12. *Uitwijzens* is de infinitief van *uitwijzen* met de bijwoordelijke *s*, en beteekent dus *naar uitwijzen van*: het behoort tot den stijl van de balie.

Negende afdeeling. Over het voegwoord.

Eerste hoofdstuk, Over het voegwoord en zijne soorten.

§ 113.

I. 1. Voegwoorden zijn woorden, die volzinnen verbinden met aanduiding van de betrekking, waarin deze tot elkander staan (vergel. § 46. 8.).

1). Vaak verbinden de voegwoorden, in plaats van geheele zinnen, slechts enkele woorden met elkander; doch oorspronkelijk bestaan er ook dan twee of meer zinnen, die samengetrokken zijn, omdat zij hetzelfde subjekt of praedikaat of eenig ander zindeel gemeen hebben. Zeg ik, bij voorbeeld: *mensch en dier verheugt zich in de lente*, zoo zijn er twee zinnen, die hetzelfde praedikaat met zijne bepaling gemeen hebben, en

dus weder gescheiden kunnen worden, op deze wijze: *de mensch verheugt zich in de lente, en het dier verheugt zich in de lente*. Desgelijks is de samengestelde zin: *hij is beroemd, maar bescheiden*, op te lossen in de twee zinnen: *hij is beroemd, maar hij is bescheiden*, enz. Vergel. Synt. § 120. Aanm. bl. 13.).

Aanm. In een zin als *mensch en dier verheugt zich* is alleszins samentrekking aan te nemen; doch deze samentrekking laat zich niet dan door ontbinding van den zin opsporen. In dit geval nu beschouwt men den zin als *eenvoudig* met *samengeschikte* zindeelen. Slechts dan spreekt men in de Grammatica van *samentrekking* uit twee of meer zinnen, wanneer ook zonder ontbinding de oorspronkelijke meervuldigheid van den zin blijkt, als in: *Het bloed ontvliet de wonde, Het licht, zijn brekend oog* (vergel. Synt. § 135. met § 144.).

2). Dient een woord, dat doorgaans als voegwoord voorkomt, slechts tot versterking van een enkel zindeel, dan moet het niet als een echt voegwoord, maar als een bijwoord van het *zinsverband* worden aangemerkt; bij voorbeeld *ook* in dezen zin: *ook ik ben schilder*. Wel heeft hier eene terugwijzing op een in de gedachte aanwezigen nevengeschikten zin plaats; doch het voegwoord, hetwelk dien nevengeschikten zin met den uitgedrukten zin zou verbinden, is met denzelfden verzwegen. Aldus is bij dien volzin: *ook ik ben schilder*, aan te vullen: *niet alleen hij is schilder, maar ook ik ben schilder*. Deze zinnen worden derhalve door het voegwoord *maar* vereenigd, en *ook* is en blijft een bijwoord, tegen het bijwoord *alleen* van den voorgaanden zin overstaande. *Ook* is daarentegen een voegwoordelijk bijwoord in dit zinsverband: *hij heeft mij beloofd te komen, ook twijfel ik niet, of hij zal zijne belofte gestand doen*.

2. Geen woord is van nature voegwoord: andere rededeelen *worden* voegwoorden door hunne aanwending ter verbinding van volzinnen. Verreweg de meeste voegw. zijn oorspronkelijk bijw. of bijwoordelijke woordverbindingen; *dat* is eigenlijk een vnw., en *hetzij, ten zij, ten ware* (zie § 101. C. I. 2.), en zelfs *maar* (zie § 107.) zijii conjunctief gebruikte volzinnen. *Echte voegwoorden* noemt men die, welke uitsluitend voegwoorde-

lijke kracht bezitten en niet daarbij een logisch bestanddeel van den samengestelden zin, waartoe zij behooren, bevatten; het zijn: *en, noch, maar, doch, of, want*, de tegenstellende *nu* en *dan*, en het redengevende *toch*. Het voegwoord *dat* heeft daarom voegwoordelijke kracht, omdat het eigenlijk een betrekkelijk voornaamwoord is en met het bepalende persoonlijk voornaamwoord *het*, het zij dit uitgedrukt zij of niet, in wederkerig verband staat. Alle voegwoorden, welke overigens aan het hoofd eens bepalenden zins staan, zijn slechts voegwoorden krachtens het daarbij gedachte woordje *dat*, helwelk hier duidelijk de waarde van een betrekkelijk voornaamw. bezit. Zoo is *terwijl* eigenlijk *te der wijle*, dat is, op *dien tijd dat*, of *op den tijd, op welken*. Ook *daar*, als conjunctie gebezigd, beteekent *op dien tijd*, waarbij evenzoo *dat* moet verstaan worden. Desgelijks kunnen sommige voorzetsels en zuivere bijwoorden, door er *dat* bij te verstaan, als voegwoorden optreden; bij voorbeeld: *naar het valt; nu hij gekomen is; vóór hij zal terugkeeren; eer hij het gehoord had; sedert hij te huis is*. Achter deze woordjes kan men *dat* even goed uitdrukken, als weglaten; bij voorbeeld: *naar dat het valt; voor dat hij zal terugkeeren; eer dat of eer dan hij het gehoord had*. Andere voorzetsels kunnen mede als voegwoorden gebruikt worden, doch niet zonder *dat*, zoo als *behalve, zonder, in plaats*; bij voorbeeld: *behalve dat ik het u zelf gezegd heb; zonder dat hij aan zijn plicht denkt; in plaats dat hij zijne schuld belijden zou*. - Achter woorden, die door uitsluitend gebruik conjunctief zijn, is het onnoodig en bij gevolg verwerpelijk nog het woord *dat* of *of* te voegen. Zoo is het verkeerd te zeggen: *zie nu, hoe verkeerd dat gij gehandeld hebt; ik wil u zeggen, hoe of het is gekomen. Hy is - nauwelyx te vinden Schoon dat hy onder u omwandelt en verkeert* (de Decker).

II. De voegwoorden zijn te onderscheiden, ten eerste, naar den verschillenden aard van de zinnen, die zij met andere zinnen verbinden; ten tweede, naar hunne beteekenis, dat is,

naar de verschillende logische betrekkingen van zin tot zin, door hen uitgedrukt.

1. Uit het eerste oogpunt worden de voegwoorden verdeeld in *nevenschikkende* (*coördineerende*) en *onderschikkende* (*sub-ordineerende*). De eerste verbinden twee zinnen, die gelijken rang hebben, bij voorb.: *hij spreekt en ik gehoorzaam*; die van de tweede soort verbinden een afhankelijken zin met een hoofdzin, bij voorbeeld: *ik gehoorzaam, als hij spreekt*. Hier voegt de zin: *als hij spreekt* slechts eene bepaling toe aan den hoofdzin: *ik gehoorzaam*, en heet daarom *afhankelijke zin*. De bepalingen, door afhankelijke zinnen uitgedrukt, zijn evenzeer verschillend, als de bepalingen binnen de grenzen van een enkelen zin. Daar nu, binnen de grenzen van een enkelen zin, eene bepaling of door een substantief, of door een adjektief, of door een bijwoord wordt uitgedrukt, zoo vervangt een afhankelijke zin of een substantief, of een adjektief, of een bijwoord, en zijn er bij gevolg drie soorten van afhankelijke zinnen: *substantieve*, *adjektieve* en *adverbiale* afhankelijke zinnen. Bij voorbeeld. In: *dat hij aangekomen is, verheugt mij*, vervangt de zin: *dat hij aangekomen is*, het subjekt van het praedikaat *verheugt*; in: *ik hoor, dat hij te huis is*, vervangt de zin: *dat hij te huis is*, het objekt van het transitieve werkwoord *hooren*; daar nu het subjekt en het objekt doorgaans door een substantief worden uitgedrukt, zoo zijn die afhankelijke zinnen substantieve zinnen. In: *de man, die zijn plicht doet, is gelukkig*, voegt de zin; *die zijn plicht doet*, eene zoodanige bepaling bij *de man*, als anders door een adjektief wordt uitgedrukt, daar hij zoo veel zegt, als: *de zijn plicht doende man*: bij gevolg maken die woorden een adjektieven afhankelijken zin uit. In: *hij kwam toen het te laat was*, eindelijk, bepalen de woorden: *toen het te laat was*, den tijd van zijn komen: zij vervangen derhalve een bijwoord van tijd en vormen een adverbialen zin.

2. Naar de *beteekenis* worden de voegwoorden onderscheiden 1) in: *aaneenschakelende* of *copulatieve*, 2) in *tegenstel-*

lende of adversatieve, 3) in *plaats- en tijdsbepalende*, 4) in voegwoorden van *hoedanigheid, hoeveelheid en graad of intensiteit*, 5) in *causale* voegwoorden, die *een gevolg, reden, doel*, te kennen geven, 6) in *voorwaardelijke of conditionale*, en *toegevende of concessieve*, 7) in voegwoorden *der wijze*, 8) in *grammatisch verbindende* voegwoorden. De eerste twee soorten zijn bij uitsluiting nevenschikkend; al de overige onderschikkend, en wel zijn de zinnen, door voegwoorden van de 3^{de}, 4^{de} 5^{de} 6^{de} en 7^{de} soort met den hoofdzin verbonden, alle *bijwoordelijke* zinnen; die, aan welker hoofd voegwoorden staan van de laatste soort, zijn of adjektieve of substantieve zinnen.

1). Bij uitnemendheid *aaneenschakelend* zijn het koppelwoordje *en* en het daartegen overstaande negatieve *noch*. Overigens treden als copulatieve voegwoorden op, behalve *ook*, de bijwoorden: *desgelijks, insgelijks, alsmede, daarenboven, bovendien, zoowel - als ook, niet alleen of niet slechts - maar ook*; voorts de *ordinatieve* of *rangschikkende* en *partitieve* of *verdeelende* bijwoorden: *ten eerste, enz., verder, wijders, voorts, eindelijk; deels - deels, nu een - dan eens, enz.*

Aanm. *Ten eerste* is zuiver bijwoord zonder inmenging van den natuur eens voegwoords, wanneer het zoo veel als *dadelijk; verder*, wanneer het *meer verwijderd* beteekent; *eindelijk*, wanneer het eene tijdsbepaling inhoudt.

2). De *tegenstellende* zijn: *maar, doch, edoch, nu, dan*, en de bijwoorden *toch, evenwel, nochtans, echter, niettemin, desniettegenstaande, intusschen, veeleer, alleenlijk, daarentegen, ja! ja zelfs! neen! integendeel*; alsmede de zich wederkeerig uitsluitende (*disjunctieve*) *of - of, hetzij - hetzij, hetzij - of*. Vóór het eerste der beide zindeelen behoeft *of* niet noodwendig uitgedrukt te worden; staat evenwel *of* slechts eenmaal, dan is de tegenstelling veel minder sterk, ja! dan treedt deze conjunctie zelfs wel op als een *verklarend (explanatief)* voegwoord, bij voorbeeld: *men noemt dit rededeel substantief of zelfstandig naamwoord*. - Volgt achter

hetzij een volledige zin, dan is deze ondergeschikt, vermits er de conjunctie *dat* bij gedacht of ook wel bij uitgedrukt wordt.

3). De bijwoordelijke voegwoorden, die eene *plaats* aanduiden zijn; *waar, alwaar, vanwaar, waarheen, werwaarts*, die een *tijd* beteekenen: *als, toen, wanneer, terwijl, daar, gedurende dat, zoo lang (als), zoodra of zoo ras (als), zoo vaak of zoo dikwijls (als), nu (dat), tot (dat), nadat, sedert (sinds), bevorens, alvorens, vóór (dat), eer (dan of eer dat)*.

4). De voegwoorden van *hoedanigheid* brengen twee zinnen in verband door vergelijking van de vermelde hoedanigheid: het zijn dus *comparatieve* voegwoorden: *gelijk (als), even als, zoo als*; achter comparatieven: *dan*; achter een adjektief voor-afgegaan door *te (al te)*: *dan dat*, bij voorb.: *dit boek is te groot, dan dat het op die plank zou kunnen staan*. - Die van *hoeveelheid* geven te kennen, dat de hoedanigheid toeneemt of gewijzigd wordt in evenredigheid met die, welke in den bepaalden zin vermeld is: het zijn dus *proportionale* voegwoorden: *hoe - des te, hoe - hoe, naarmate, (al) naar (dat), naar gelang*. - Die van *graad of intensiteit* dienen om den inhoud eener rede ten aanzien van den omvang of graad te beperken: zij zijn bijgevolg *restrictieve (beperkende)* voegwoorden: *in zoo verre (als), voor zoo verre*.

5). Van de *causale* voegwoorden geven een *gevolg* te kennen de dusgenaamde *illatieve* of *conclusieve* voegwoorden: *zoodat, weshalve, vanhier dat, vandaar dat*. - Eene *reden* duiden aan de in engeren zin *causale* voegwoorden: *omdat, daar, dewijl, wijl, vermits, overmits, nademaal, naardien, doordien, aangezien*, en de meestal tijdelijke voegwoorden *sinds* en *nu*. De redengevende conjuncties *want* en *toch* maken eene uitzondering op den regel, dat de voegwoorden van deze soort door eene ondergeschikte constructie gevolgd worden (zie § 114. I.). - Een *doel* geven te kennen de dusgenaamde *finale* voegwoorden: *opdat, ten einde*.

6). *Voorwaardelijke* voegwoorden, die een veelal voor-

waardelijken zin met den hypothetischen zin verbinden, aan welks hoofd zij staan, zijn: *indien, bijaldien, ingeval dat, als, zoo, wanneer, tenzij, tenware, mits*. - De *concessieve* of *toegevende* of wel *inwilligende* voegwoorden *geven* iets als werkelijk of mogelijk *toe*, dat echter door eene andere uitspraak beperkt of opgeheven wordt; vanhier dat op een concessieven zin steeds een adversatieve zin volgt. Zij zijn: *ofschoon, schoon, al, hoezeer, hoewel, alhoewel, niettegen-staande, hoe - ook; welke, wie, hoedanig, waar en werwaarts - ook*. *Al* heeft den zin, aan welks hoofd het staat, niet met de constructie des afhankelijken zins, maar met die des hoofdzins achter zich (zie § 114. I.).

Aanm. Achter *mits, indien maar niet, ofschoon, zoo, hoewel, hoe - ooh* enz. staat niet zelden een enkel adjektief, deel- of bijwoord, in plaats van een volledigen afhankelijken zin, bij voorb.: *ik verlang nog een stukje, mits niet te groot; ik waarschuw u, indien maar niet te vergeefs; ofschoon jong, is hij* enz.; *zoo mogelijk, zal ik komen; hoe jong ook, toch is hij voorzichtig*. Zie Synt. § 122. B. II. 2. 2). *Aanm.* en § 145. III. 4. 1).

7). De voegwoorden *der wijze* verbinden met den hoofdzin een adverbialen zin, die de *wijze* van de in den hoofdzin vermelde gebeurtenis of handeling opgeeft: *zoo - dat, alsof, als, of*. Dit *als*, met de kracht van *alsof*, heeft den zin met de constructie van den hoofdzin achter zich (zie § 114. I.).

8). De *grammatisch verbindende* voegwoorden zijn *als, dan, dat* en *of*.

a. *Als* en *dan* staan vóór *adjektieve* zinnen. *Als* is *verklarend (explanatief)*; bij voorbeeld: *mijn vriend, als rechtschapen man, zal dit ongetwijfeld erkennen*. *Dan* is *uitzonderend (exceptief)*; bij voorbeeld: *niets, dan genoeg, heb ik van hem beleefd*. Achter deze woordjes (*als, dan*) moet men, wil men den zin volledig maken, een betrekkelijk vnv. invullen: *mijn vriend, als die een rechtschapen man is; niets, dan hetgeen genoeg is*.

b. *Dat* verbindt steeds of in de meeste gevallen *substantieve* zinnen met den hoofdzin; bij voorbeeld: *Den Christen voegt het, dat hij lijdt. De dag, dat hij aankwam, was*

mij een feest (hier vervangt de zin *dat hij aankwam*, een substantief in den genitief: *zijner aankomst*). *Ik verneem, dat hij komen zal*. - *Of* wordt dan gebezigd, wanneer de inhoud van den zin als twijfelachtig gedacht wordt. Zoo zegt men: *ik weet niet, of hij ziek is; ik twijfel, of hij komen zal; hij verzoekt, of gij het doen wilt*. Zeg ik, daarentegen: *ik weet niet, dat hij ziek is*, zoo werd zijn *ziek zijn* als stellig vermeld; *ik twijfel er aan, dat hij komen zal*, zoo was zijne komst als eene stellige waarheid opgegeven. Dit *of* is hetzelfde *of*, dat *indien* beteekent en aan het hoofd van hypothetische zinnen met *schoon* verbonden wordt. Daar nu een bloot voorondersteld bestaan geen werkelijk bestaan is, zoo kon deze conjunctie als het verbindingsmiddel gebezigd worden tusschen den hoofdzin en zulk een substantieven zin, welks inhoud iets uitmaakt, dat *niet* als werkelijk wordt aangénomen. Bij voorbeeld: *het duurde niet lang, of hij kwam*, dat is, *dat hij niet kwam, duurde niet lang*. Ook negatief gedachte *adjektieve* zinnen kunnen door *of* worden ingeleid, bij voorbeeld: *er was niemand, of hij verblijdde zich*, dat is: *die zich niet verblijdde*. Zoo de hoofdzin de negatieve uitdrukkingen *nauwelijks, niet zoodra*, bevat, wordt de volgende tijdbepalende *adverbiale* zin door middel van *of* met dien hoofdzin verbonden: *nauwelijks zag hij het in, of hij bekende schuld*, dat is, *dat hij geene schuld bekende lag daaraan dat hij het nauwelijks inzag*. *Niet zoodra was hij ingelicht, of hij gevoelde zich bevredigd*, dat is, *dat hij zich niet bevredigd gevoelde*, was dat hij niet *dra ingelicht* was.

Tweede hoofdstuk. Over de vorming en het gebruik der voegwoorden.

§ 114.

De meeste voegwoorden zijn, wat hunne vorming aangaat, in de Afdeeling over het Bijwoord verklaard: hier schiet ons over, enkele ten dezen aanzien nog onverklaard geblevene toe te lichten en omtrent het gebruik der voegwoorden het noodige mede te deelen. Uitvoerig wordt over hun gebruik gehandeld in de Syntaxis, § 145.

I. Algemeene opmerkingen:

De aaneenschakelende voegwoorden: *en, nog, zoowel - als ook, niet alleen - maar ook*, en de tegenstellende: *doch, edoch, of, dan, ja, neen* en *maar* staan steeds vóór aan den zin zonder eenige wijziging in zijne constructie te weeg te brengen. Evemvel is *maar* oorspronkelijk eene onderschikkende conjunctie, daar het staat voor *ten ware dat* (zie § 107.); doch de hooge toon, dien men bij het spreken doorgaans aan dit voegwoord geeft, is ongetwijfeld de oorzaak geworden, dat het uit het redeverband werd gerukt, en thans als eene echte conjunctie behandeld wordt. Dezelfde oorzaak zal hetzelfde gevolg teweeggebracht hebben ten aanzien van *want* en het anders onderschikkende *of* vóór negatief gedachte zinnen en achter *nauwelijks* en *niet zoodra* (zie § 113. II. 2. 8.). Het tegenstellende *nu* en het redengevende *toch* staan mede buiten het zinsverband zonder invloed op de woordorde uit te oefenen, maar meestal achter het eerste woord, hetzij al of niet door eene bepaling voorafgegaan. Door deze plaatsing is het redengevende *toch* altijd duidelijk van het tegenstellende *toch* onderscheiden; men vergelijkte slechts: *hij toch was van oordeel*, met: *hij was toch van oordeel, of toch was hij van oordeel*.

Het tegenstellende *toch* bewaart, blijkens zijnen invloed op de constructie in het laatste voorbeeld, even als de overige aaneenschakelende en tegenstellende voegwoorden *desgelijks*, *bovendien*, *evenwel*, *nogtans* enz., den aard eens bijwoords: staan deze voor aan den zin, dan moet het subjezt achter het verbaal bestanddeel des praedikaats te staan komen; bij voorb.: *evenwel gelooft hij hem*. Alleen nog *integendeel* en, hoezeer niet noodwendig, *ten eerste*, *ten tweede* enz., *eensdeels* - *andersdeels* en andere ordinatieve en partitieve voegw. staan buiten het redeverband, doch niet alleen vooraan, ook midden in den zin. - De conjuncties van de derde en de volgende soorten vorderen de woordorde van den afhankelijken zin, hierdoor gekenmerkt, dat het werkwoord zoo veel mogelijk achteraan staat, terwijl het door het subjezt met alle bepalingen wordt voorafgegaan. Hier zijn alleen *want*, het redengevende *toch*, en *of*, in de gestelde gevallen, uitgezonderd; voorts het concessieve *al* en het modale *als* voor *alsof*. Deze beiden oefenen denzelfden invloed op de woordorde, dien bijwoorden daarop uitoefenen, b. v.: *al heeft hij geen lust*. *Als zagen zij hem* d. i. *alsof zij hem zagen*. Ook zijn *al* en *als* werkelijk bijwoorden, waarbij het conjunctieve woord *of* begrepen wordt: *al* is het telwoord, bijwoordelijk gebruikt, en *als* is, even als in *alsof*, het bijw. *alzo* (zie § 108. 1.). Vroeger vorderde dit *als* de woordorde van den afhankelijken zin; vandaar nog: *als het ware* nevens *als ware het*.

II. Bijzondere aanmerkingen:

1. *Aaneenschakelende voegwoorden*.

1). *En* is door apokope ontstaan uit *ende* (§ 26. 2.), welke vorm nog sporen heeft nagelaten in de bijwoordelijke uitdrukkingen *over entover*, dat is, *over ende over*; *uit enterna*, dat is, *uit ende daarna* (de *t* toch is uit de dubbele *d* ontstaan); *op enduit*, dat is, *op ende uit*; *op entop*, dat is, *op ende op*; *heelendal*, dat is, *heel ende al*.

2). *Noch* is ontstaan uit de ontkennende partikel *ni*, verbonden met het Goth *uh*, d. i. *en*: dus beteekent het *en niet*.

3). *Ook* is ontstaan uit het Gothische werkwoord *áukan*, *vermeerderen*.

2. *Tegenstellende voegwoorden*.

De beteekenis van verscheidene adversatieve voegwoordelijke bijwoorden is in den grond copulatief of augmentatief (*vermeerderend*): *echter* (hetzelfde als *achter*) beteekent *daarna*; *evenwel* is hetzelfde als *evenzeer*, vervolgens: *het voorgaande is om het even*, dat is, *moge gelden, maar toch -; nogtans* dat uit *nog dan* ontstaan is (zie § 17. I. 2.) en dus *zelfs dan nog* beduidt, en *ja, ja zelfs*, zijn blijkbaar augmentatief.

1). *Niettemin* bestaat uit *niet de min*, d. i., *niet deste minder* (zie § 108. 3. 4.). *Desniettemin* heeft den genitief van het aanwijzend voornaamwoord *dat* vóór zich en beteekent dus: *deswegens of daarom niet te minder*.

2). Het adversatieve (disjunctieve) *of* is oorspronkelijk onderscheiden van het oorspronkelijk conditionale (onderschikkende) *of*, dat *indien* beduidt. Het eerste luidt in het Goth. *aihthau* (§ 17. I. 3). Het tweede komt van een substantief (*iba*), dat *voorwaarde* beteekent. Het modale bijwoord *of* aan het hoofd van een vragenden zin is oorspronkelijk voor de disjunctieve conjunctie te houden (zie Synt. § 143. II. 1. 1.).

3. *Voegwoorden van tijd*.

Toen en *als* zijn in het tegenwoordig heerschend gebruik onderscheiden. *Toen* staat voor zinnen, die eene bijzondere historisch medegedeelde gebeurtenis vermelden; dit is het geval niet met *als*, noch met *wanneer*, dat, als oorspronkelijk vragend bijwoord, geen bepaald tijdpunt vaststelt (zie Synt. § 145. III. 1. 2.).

4. *Voegwoorden van hoeveelheid*.

In plaats van *hoe - des te* met herhaalden comparatief: *hoe rijker - des te milder*, gebruikt men, wanneer men een voortschrijdende mate van dezelfde hoedanigheid wil uitdrukken: *hoe langer hoe*, bij voorbeeld: *hij wordt hoe langer hoe geleerder*, ook wel: *hoe langs zoo* (over de *s* achter *lang* zie § 104. 2. Aanm. 2.) of *zoo langs zoo*, of wel; *al* met her-

haalden comparatief: *al grooter en grooter*; hier staat *al* voor *alzo* (zie § 108. 1.) en dient slechts tot verduidelijking: weshalve het ook zonder schade kan wegblijven.

5. Causale voegwoorden.

1). Voor *omdat* wordt soms *dat* gebezigd: *ik ben blijde, dat gij gekomen zijt*.

2). In de gemeenzame rede bezigt men dikwijls *omdat* met *finale* kracht (voor *opdat*), bij voorbeeld: *ik zeg het, omdat gij begrijpen zoudt*; alsdan wordt het *doel* der handeling als hare *oorzaak* of *grond* voorgesteld. Doch het eigenlijke finale voegwoord is (behalve *ten einde*) *opdat*, hetwelk eigenlijk *op voorwaarde dat* beteekent (Synt. § 128. B. 23.): zoo bezigen wij de voorwaardelijke conjunctie *of* (*indien*) in finale zinnen: *ik doe het, of hij zijne dwaling mocht inzien*. - *Dat* voor *opdat* komt voor in zegswijzen, als: *hij doet zijn best, dat hij zijn brood verdienen moge*.

6. Voorwaardelijke en concessieve voegwoorden.

1). Het woordje *zoo* wordt thans slechts dan tot eene conjunctie, wanneer het in voorwaardelijken zin genomen wordt: *zoo gij komt, zal ik blijde zijn*. Aan het hoofd van den nazin geplaatst, blijft het, hoezeer voegwoordelijk gebezigd, niettemin een bijwoord, bij voorbeeld: *daar ik hiertoe alles heb voorbereid, zoo zal ik niet in gebreke blijven het te doen*. - Hypothetische zinnen kunnen geheel van voegwoorden verstoken blijven: slechts moeten zij dan, om hunne betrekking tot den nazin te doen gevoelen, de vragende woordorde aannemen, bij voorbeeld: *waart gij gekomen, zoo zou het mij aangenaam geweest zijn*.

2). *Ofschoon* bestaat uit het conditionale *of* (zie boven II. 2. 2.) en het adjektief *schoon*, welks beteekenis hier tot die van een bloot vormwoord verzwakt is. *Ofschoon hij kome*, is: *of hij schoon kome*, dat is: *het is schoon (goed en wel), dat hij kome, niettemin* enz. vergelijk *hoewel, alhoewel, hoezeer*, dat is: *het moge wel, het moge waar zijn, of hoe zeer waar het zij*. Ten gevolge van het veelvuldig voorkomen

dezer verbinding *ofschoon* met *of*, is men gewoon geraakt de kracht van het volledige *ofschoon* in de bloote versterking *schoon* te vinden, en thans kan men, met weglating van het voorwaardelijke (of concessieve) *of* zeggen: *schoon ik kome; schoon hij haar ziet*. Westerbaen schrijft ergens: *schoon of heel Indië voor uwe krijgsluy beefde*. Zoo heeft ook *al* concessieve kracht: *al is hij nog zoo rijk*, hoezeer *al* mede oorspronkelijk slechts eene versterking der voorwaardelijke conjunctie *of* is: nog kan men zeggen: *of hij al komt, het baat niet*.

Aanm. De Decker gebruikt *schoon* ook met *al* scheidbaar vereenigd: *al waer ze 't schoon*, dat is, *alschoon* (of *ofschoon*) *zij 't ware*. Men vergelijke met ons *schoon* in *of - schoon* het gebruik van 't Fransche *beau* in: *il a beau nier la vérité*, en in *un beau jour*, waar *beau*, daar het zoo veel als *quelconque*, *op een dag, welke ook*, beteekent, insgelijks concessieve kracht heeft.

7. Voegwoorden der wijze.

Of alleen kan volstaan om dat uit te drukken, wat men doorgaans met *alsof* te kennen geeft, bij voorbeeld: *hij ligt of hij dood ware*. In plaats van *zoo dat* gebruikt men niet zelden eenvoudig *dat*, bij voorb.: *het vriest, dat het kraakt*.

8. Grammaticisch verbindende voegwoorden.

Daar *dat* de onderschikkende conjunctie bij uitnemendheid is, zoo is het ook in onze taal niet vreemd het in plaats van de herhaling eener conjunctie, vóór den voorgaanden afhankelijken zin uitgedrukt, aan te wenden. Zoo zegt Vondel: *Toen nu verdreven was 't saffraanlicht van Auroor En dat de vijver van den Hove met den gloor Der zon was overspreid*. Doch de constructie van zulk een tweeden afhankelijken zin geeft te duidelijk te kennen, dat het mede door middel van het eens genoemde voegwoord aan den hoofdzin ondergeschikt is, dan dat het noodig zou zijn het voegwoord te herhalen of *dat* in plaats van het eerste voegwoord aan te wenden. - Moeten twee met de onderschikkende conjunctie *of* aanvangende zinnen disjunctief verbonden worden, dan bezigt men, in plaats van de disjunctieve conjunctie *of*, het tegenstellende voegwoord *dan*, bij voorbeeld: *ik weet niet, of hij komen, dan of hij te huis blijven zal*.

Tiende afdeeling. Over de tusschenwerpsels.

§ 115.

I. 1. *Tusschenwerpsels* zijn klanken, die een gevoel of eene zintuigelijke waarneming uitdrukken (§ 1. 1. Aanm. en § 46. 9.).

2. Daar zij geene begrippen aanduiden en buiten allen logischen en grammatischen samenhang der rede staan. (vandaar hun naam), zoo is hun inhoud ook niet vatbaar voor die begripwijzigingen, welke den grond der woordafleiding uitmaken, met andere woorden: van de gevoelsklanken, die men *tusschenwerpsels* noemt, kunnen geene andere woorden worden afgeleid. Slechts bij uitzondering ontstaan van enkele interjecties werkwoorden of naamwoorden, die dan het voortbrengen van het geluid zelve, of het daardoor te kennen gegeven gevoel uitdrukken. Zoo komt *juichen* van een in het Hoogduitsch bewaarden gevoelsklank *juch*; *aaien* van het *aai*, *aai*, dat kinderen bij hun streelen doen hooren; (*ver-*)*foeien* van *foei*; *sissen* van de klanknabootsing *sis*, en het substantief *wee* (voor *smart* en *ellende*) is niets anders dan de gevoelsklank *wee* tot substantief verheven.

3. Daar de eigenlijke tusschenwerpsels buiten allen grammatischen samenhang met de woorden der rede staan, zoo kunnen zij geen naamval regeeren. Evenwel hebben sommige hunner niet zelden eenen naamval, bepaaldelijk den datief, bij zich; bij voorb.: *wee mij! ach mij!* doch ook den genitief: *wee onzer* (Borger). Dan deze naamval hangt niet van het tusschen-

werpsel af, maar is een zoogenaamde *absolute (zelfstandige) datief* (of genitief). Zie Synt. § 124. B. III. 2.

4. 1). Behalve *de eigenlijke interjecties*, die oorspronkelijk natuurklanken zijn, worden ook naamwoorden, verbuigingsvormen van werkwoorden, partikels, ja! volledige volzinnen, als interjecties gebruikt of met interjecties ter versterking der uitdrukking verbonden. Zulke als tusschenwerpsels gebruikte woorden of woordverbindingen worden *oneigenlijke interjecties* genoemd.

2). Ten aanzien van hunne *beteekenis* zijn de tusschenwerpsels: ten eerste, *gevoelsklanken* in engeren zin, zoowel van lichamelijke als van onlichamelijke gewaarwordingen; ten tweede, *klanknabootsingen*, dat is, geluidnabootsende klanken, of ten derde, *klanken*, die ten teeken van het een of ander *verlangen* strekken.

II. 1. *Gevoelsklanken in engeren zin.*

1). *Geenerlei bepaald gevoel* wordt uitgedrukt door *o!* Deze klank geeft te kennen, dat het gevoel van den spreker, onbepaald hoe of waardoor, bij zijne woorden is aangedaan: *o kom toch! o hoe gaarne!* Vaak begeleidt deze klank andere interjecties of woorden: *o wee! o hemel, o hoe gelukkig!* In sommige plaatsen hoort men bij het roepen van een verwijderden persoon den naam door dit *o!* voorafgegaan.

2). *Smart* wordt te kennen gegeven door *wee! o wee! ach! och!* welke klank ook blootelijk *ongenaegen* uitdrukt. Interjectionale substantieven, met interjecties verbonden, drukken *smart* uit: *ach God! och hemel! o Jezus!* verkort, *o je! Jemenie!* (*jemie*) schijnt verbasterd voor *Jezus Maria*. - Lichamelijke *pijn* drukken uit: *au en ai!*

3). *Beklag* drukt uit *helaas!* (vroeger *lasie*), waarmede men het Italiaansche *ahi lasso!* vergelijkte, welke vorm ons tot het Latijnsche *lassus, vermoeid, moede*, terugbrengt. Verouderd is thans *leider!*, comparatief van *leid* of *leed*, alsmede *och arme!*

4). *Vreugde* geeft te kennen *ha!* dat evenwel ook tot uitdrukking van *wreedten lust* wordt gebezigd. Met *vreugde* op-

wekkend is: *heisa!*, aanhitsend: *tsa!*, bescheiden uitnoodigend: *ei! ei lieve!* Van volksvreugde getuigt *hoezee!*, dat eene andere uitspraak schijnt te zijn van het Hoogd. *juchhe!* Een krijgsmanskreet is: *hoera!*

5). *Verwondering of verbazing* geeft te kennen: *he!* alsmede de imperatieven: *zie of kijk 'reis aan!* *Bevrediging* na bekomen inlichting: *zoo zoo! ah ah!* Overblijvenden *twijfel; hm! hm!*

6). Een *wensch* drukt uit *och!* bij voorbeeld: *och of hij kwame!; och! dat hij beseftel!* Vroeger werd *ai* met dezelfde kracht gebruikt. *Afschuw* en *walging*: *foei!*, vroeger *fij! ba! brr!*

7). Als *interjectionale uitdrukkingen* moet men beschouwen eene menigte spreekwijzen, bestaande in aanroepingen om de *oprechtheid* eener *betuiging* te kennen te geven, zoo als: *God weet 't!*; *God helpe mij!*. - *Selderment* is verbasterd uit *elementen*; *slapperment* uit *sacrament!* enz.

2. De *geluidnabootsende klanken* zijn deels nabootsingen der geluiden, die bij het *vallen, tegen elkander stooten, breken, scheuren* of *barsten* van lichamen ontstaan, als: *bons, plomp, krik, krak, holderdebolder, pief paf poef*. De klankverwisseling bij sommige der geluidnabootsende tusschenwerpsels, of bij woorden, die door den klank schilderen, dient om af te beelden. hoe dezelfde klank met de eentonige herhaling van twee of drie verschillende grepen wordt voortgezet (verg. § 31. 3.). - Deels zijn het nabootsingen van *dierengeluiden*, als: *miau, baf, boe* enz.; of van *muzikale geluiden*: *klingeling, bom. bam* enz.

3. *Klanken*, die het een of ander *verlangen* te kennen geven. Hiertoe behooren *hei! holla! ho!* en zelfs het substantief *volk!* (dat is, *er is volk, er zijn menschen*), hetwelk men gewoonlijk laat hooren, wanneer men, bij het inkomen van een voordeur, aan verwijderde personen zijne tegenwoordigheid wil kenbaar maken: *st!*, dat misschien het half uiorgesproken adjektief *stil* is; *top*, dat diegene bezigt, die den koop toeslaat;

verder worden interjectionaal gebruikt: *kom aan! wel aan! voort! marsch!* (Fransche imperatief: *marche!*), *halt!* (de imperatief van het Hoogduitsch *halten, houden*), *koesch!* (tot eenen hond, dien men wil laten liggen: de Fransche imperatief *couche!*).